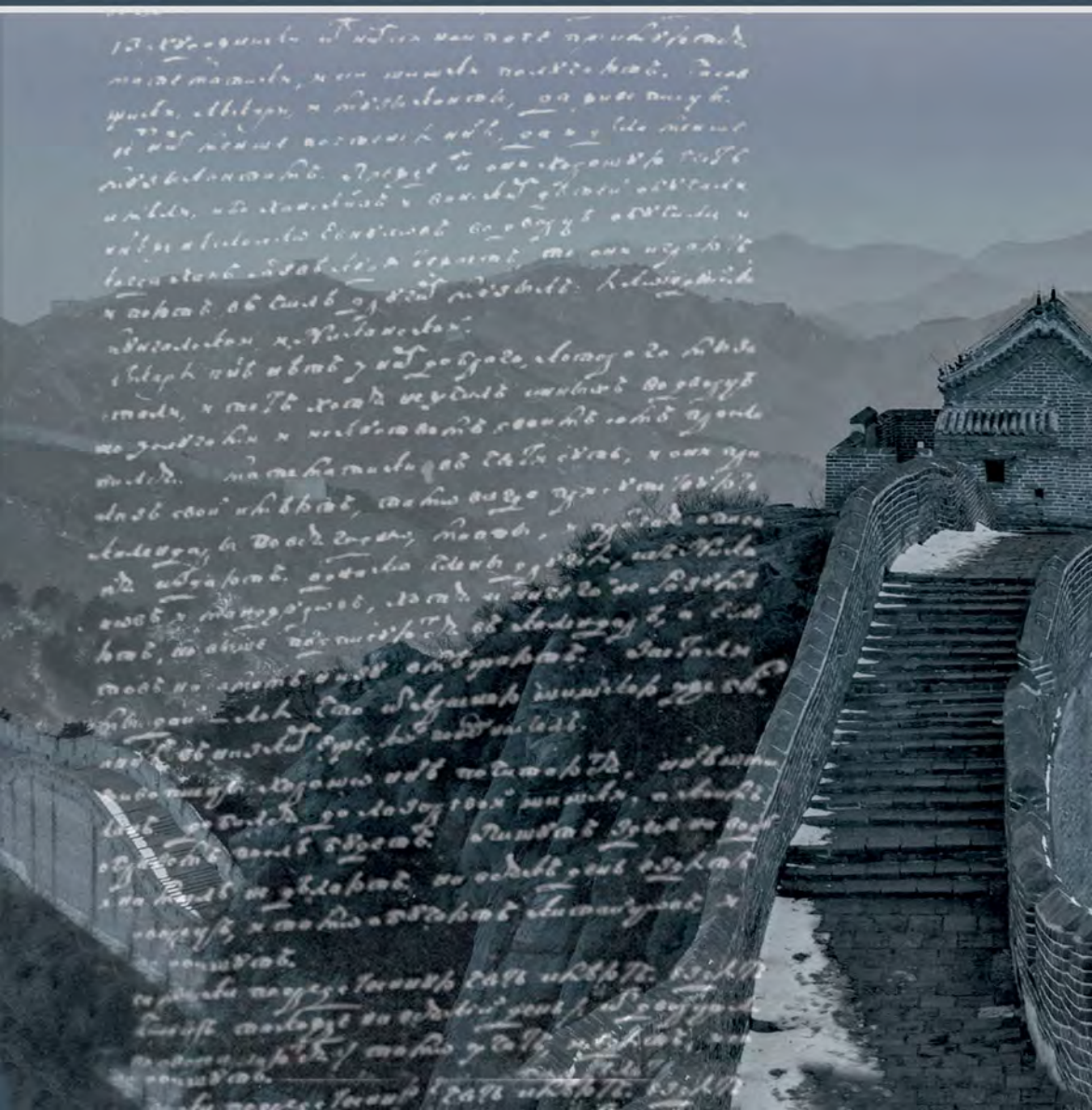

В. О. КІКТЕНКО
ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
КИТАЄЗНАВСТВА
(XVIII – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО**

В. О. Кіктенко

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО
КИТАЄЗНАВСТВА
(XVIII – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)**

Київ 2018

УДК 930(477):94(477)
К-38

*Друкується за рішенням вченої ради
Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України
(протокол № 7 від 26.12.2018)*

Відповідальний редактор:
д-р. іст. наук **Отрощенко І. В.**

Наукові рецензенти:
д-р. іст. наук, проф. **Патриляк І. К.**, д-р. іст. наук, проф. **Бубенок О. Б.**

Кіктенко В. О.

К-38 **Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття) /**
В. О. Кіктенко. – Київ, 2018. – 388 с.

ISBN 978-966-02-8768-6

У книзі на основі дослідження широкого кола джерел зроблено спробу реконструкції й аналізу історії розвитку українського китаєзнавства від зародження дотепер як частини загального процесу розвитку китаєзнавства у Східній Європі. У праці визначено походження, закономірності та напрямки розвитку українського китаєзнавства шляхом створення відповідної біобібліографії та визначення інституційних процесів. Детально проаналізовано основні напрямки розвитку цієї галузі знань, що пов'язані із вивченням внеску українських науковців у дослідження історії, філософії, культури, мови, літератури, соціально-економічного та політичного розвитку Китаю. Особливу увагу приділено встановленню відповідних ліній наступності в українському китаєзнавстві. Для реконструкції історії українського китаєзнавства були використані невідомі та маловідомі архівні матеріали й наукові публікації українських вчених, присвячені Китаю.

Для китаєзнавців, істориків, дипломатів, студентів та широкого кола читачів.

УДК 930(477):94(477)

ISBN 978-966-02-8768-6

© Кіктенко В. О., 2018

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ I. Джерела українського китаєзнавства (X ст. – 1806)	7
1. Перші відомості про Китай в Україні у добу Середньовіччя	7
2. Внесок українських православних місіонерів у вивчення Китаю (1701 – 1806)	13
Розділ II. Формування українського китаєзнавства (1806 – початок XX ст.)	50
1. Практичне китаєзнавство українських співробітників місії у Пекіні	50
2. Науково-освітні центри вивчення Китаю в Україні (Київ, Одеса, Харків)	58
Розділ III. Київська школа практичного китаєзнавства (1913 – 1918)	88
1. Дослідження країн Азії в Київському комерційному інституті	88
2. Викладання китайської мови в Київському комерційному інституті	92
3. Наукові відрядження студентів Київського комерційного інституту до Китаю	101
Розділ IV. Українське радянське китаєзнавство (1918 – 1991)	107
1. Українське радянське китаєзнавство в 1920 – 1941 рр.: шлях від зародження до репресивного знищення	107
1.1. Дослідження Китаю у Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства	107
1.2. Економічна історія російсько-китайських відносин Б. Г. Курца	113
1.3. Між науковим дослідженням та політичною брошурою	147
2. Відродження вивчення Китаю в Радянській Україні (1950 – 1991)	155
Розділ V. Українське китаєзнавство (1991 – початок XXI ст.)	170
1. Інституціональний аспект формування українського китаєзнавства	170
2. Напрямки розвитку українського китаєзнавства	176
2.1. Історія	176
2.2. Мовознавство	190
2.3. Літературознавство	209
2.4. Філософія	223
2.5. Політичні науки	234
2.6. Економіка	243
2.7. Педагогіка	251
2.8. Музейна справа	256
Висновки	257
Література	263
Архівні матеріали	363
Summary	368
摘要	371
Іменний покажчик	373
Список скорочень	388

Вступ

Формування наукових знань про Китай бере свій початок наприкінці XVI ст., що було пов'язано із діяльністю християнських місіонерів. Світське китаєзнавство виникає у Франції в першій половині XIX ст., а потім у Німеччині, Великобританії, США та Росії. Перебуваючи в складі інших держав, що передовсім стосується Російської імперії та СРСР, українці також брали участь у цьому процесі. Проте їхній внесок визначався як «російський» або «радянський» й до того ж спеціально ніколи не був досліджуваний у російській/радянській історіографії. Лише у праці 1887 р. ієромонаха Миколи (Адоратського) вперше і востаннє йшлося про «малоросійський напрямок» у діяльності Російської духовної місії в Пекіні, але надалі жодна з історіографічних праць XIX – XX ст. про це не згадує. На початку XX ст. з'являється певне визначення феномена українського китаєзнавства за територіальною ознакою в праці російського сходознавця В. В. Бартольда, та вже за радянських часів зникає навіть подібний підхід, що, насамперед, стосується узагальнюючих праць з історії російського сходознавства. У відомих нарисах з історії російського китаєзнавства П. О. Скачкова, які є справжнім довідником із цього питання, зустрічаються відомості про українських дослідників Китаю, проте так само без визначення українського напрямку і без докладного його вивчення. З особистого спілкування з академіком Російської академії наук В. С. Мясніковим нам вдалося дізнатися про те, що в останні роки життя П. О. Скачков працював над матеріалами, пов'язаними із внеском українців у російське китаєзнавство на початковому етапі розвитку, однак на сьогодні ця праця лишається невідомою. Окремі згадки про дослідження Китаю в Радянській Україні 1920 – 1930-х рр. містить праця В. М. Нікіфорова, а у своїй монографії П. Т. Яковлева критикує концепцію історії російсько-китайських відносин українського вченого Б. Г. Курца. В цілому ж відхід у радянській історіографії від

безпосереднього дослідження українського китаєзнавства призвів до забуття внеску наших співвітчизників у розвиток наукових знань про Китай. В українському сходознавстві за радянських часів та вже в незалежній Україні окремі аспекти цього питання досліджені у працях А. Ковалівського, П. М. Попова, В. В. Седнева, К. І. Гурницького, Ю. М. Кочубея, І. Фальковича, С. Кіржаєва та В. Ульяновського. Лише у праці Б. Г. Курца було розглянуто українські публікації про Китай, але тільки у період з 1924 по 1932 р.

Автором вперше в історичній науці було розпочато дослідження українського китаєзнавства, що відображено у відповідних статтях, захищеній кандидатській дисертації та виданій монографії. Впродовж понад двадцяти років тривало вивчення цієї теми, що, як наслідок, завершується створенням історії українського китаєзнавства у період з XVIII ст. й до сьогодні. У праці визначено походження, закономірності та напрямки розвитку українського китаєзнавства шляхом створення відповідної біобібліографії та визначення інституційних процесів. Необхідно, насамперед, відзначити, що існують два основні визначення науки про Китай – це синологія та китаєзнавство. Ми вживаємо термін «китаєзнавство», яким позначено комплексну міждисциплінарну науку про давній та сучасний Китай у максимально широкому предметному полі на противагу синології, в межах якої займаються класичними студіями щодо китайської культури, мови, літератури, історії, релігії та філософії. Оскільки метою цієї праці є всебічно висвітлити виникнення та розвиток будь-яких наукових знань про Китай в Україні, тому вибір зроблено на користь терміну «китаєзнавство». Крім того, у праці використані два визначення: 1) «українське китаєзнавство» – формування власне національної школи китаєзнавства в Україні; 2) «китаєзнавство в Україні» – це найширша репрезентація знань про Китай в Україні різними колами суспільства в їхньому соціальному та національному відношенні. В історії українського китаєзнавства з XVIII й до початку XXI ст. можна виділити декілька періодів, які, зокрема, й визначають структуру монографії: 1) 1701 – 1806 рр. – *донауковий* (проникнення перших відомостей про Китай в Україну та формування підвалин наукового підходу до вивчення Китаю); 2) 1806 р. – початок XX ст. – *науково-просвітницький* (формування українського практичного китаєзнавства та виникнення центрів вивчення Китаю в Україні); 3) 1913 – 1918 рр. – *науково-практичний* (дослідження

Китаю в Київському комерційному інституті); 4) 1918 – 1991 рр. – *науково-ідеологічний* (розвиток українського радянського китаєзнавства); 5) 1991 р. – початок ХХІ ст. – *науково-освітній* (формування національної школи вивчення Китаю в незалежній Україні).

Праця ґрунтується на системному підході до історіографічного матеріалу, вивченні витоків та історичних умов формування українського китаєзнавства. Детально проаналізовано основні напрямки розвитку цієї галузі знань, що пов'язано з вивченням внеску українських науковців у дослідження історії, філософії, культури, мови, літератури, соціально-економічного та політичного розвитку Китаю. Особливу увагу приділено встановленню відповідних ліній наступності в українському китаєзнавстві. Для реконструкції історії українського китаєзнавства були використані матеріали, що зберігаються в Державному архіві Київської області, Державному архіві міста Києва, Державному архіві Російської Федерації, в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, та наукові публікації українських вчених, присвячені Китаю. Наведений наприкінці монографії список літератури не є повною бібліографією українського китаєзнавства, проте він дає уявлення про рівень розвитку цієї галузі знань. Отже, мета і завдання цієї книги – дати об'єктивне, документально обґрунтоване уявлення про те, як саме формувалося українське китаєзнавство у своїх основних напрямках і розробках. Актуальність цього дослідження зумовлена не лише необхідністю ліквідувати прогалину в історії української науки, а й сучасними завданнями щодо ретроспекції та аналізу процесів розвитку вивчення Китаю в Україні як теоретичної бази для здійснення практичних кроків у подальшій розбудові українсько-китайського співробітництва у різних сферах.

Висловлюю щире подяку моєму вчителю – Олені Дмитрівні Огневій, яка в 1996 р. звернула увагу автора на цікаву та недосліджену тему – внесок українців у розбудову китаєзнавства. Крім того, вважаю за необхідне висловити глибоку вдячність рецензентам, зауваження яких дозволили значно поліпшити рукопис монографії – І. К. Патриляку та О. Б. Бубенку.

Сподіваюся, що книга приверне до себе увагу науковців, які досліджують історію китаєзнавства взагалі або споріднені теми у межах історії науки та історії України.

ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО КИТАЄЗНАВСТВА (X ст. – 1806)

1. Перші відомості про Китай в Україні у добу Середньовіччя

Перші свідчення про Китай в Україні ймовірно почали формуватися за часів Київської Русі ще до монголо-татарської навали. Про ранні контакти між Київською Руссю та Китаєм часів монгольської династії ще 1930 р. писав китайський історик, професор Пекінського університету Чжан Сінлань (张星娘, 1889 – 1951)¹. Сьогодні такої ж позиції дотримується відомий фахівець у галузі історії російсько-китайських відносин – академік В. С. Мясніков². Проте це було опосередковане знайомство, бо відомості потрапляли до Київської Русі через Східну Римську імперію. Особливу роль у розширенні крос-культурних контактів між Європою та Азією відіграв Великий шовковий шлях у добу раннього Середньовіччя. Цим шляхом рухалися не лише товари, а й відомості про держави та народи цих двох частин світу, величезних культурних ареалів, доти мало знайомих один одному. Таким чином, у цей час Київська Русь та Піднебесна імперія наблизилися одна до одної на рівні поінформованості про існування таких країн³. Однак місце та роль Шовкового шляху в іс-

¹ 張星娘. 中西交通史料匯編, 6冊. – 北平: 輔仁大學圖書館, 1930.

² Мясніков В. С. Договорними статтями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М.: РИО Мособлупрполиграфиздата, 1996. – С. 56-57.

³ Конрад Н. И. Запад и Восток. – М.: Наука, 1972. – С. 77-102; Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества в XII – XIII вв. – М.: Наука, 1982. – С. 186-234.

торії й сьогодні є малодослідженою та дискусійною темою в науці. Так, А. Ковалівський вважав, що поява саме у X – XIII ст. у чорноморських степах печенігів, а потім половців, шкодила розвитку цього торгового шляху. Тому, на думку дослідника, відомостей, що

Рис. 1. Карта Європі та Африки, що показує торгівні мережі «Шовкового шляху» у IX ст.

потрапили б із Китаю до Київської Русі у до-татарську добу, не було⁴. Безумовно, підтвердити гіпотезу мають археологічні матеріали, які наразі відсутні. Сам А. Ковалівський наводить дані про зображення Будди з колекції Державного історичного музею міста Харкова, котре знайдене на станції Ромава Курської області на глибині півтора метра⁵. Хоча знахідку зроблено на території сучасної Росії, проте територіально наближено до України, де також є ймовірними знахідки предметів, які можуть підтвердити крос-культурні контакти між Україною та Китаєм за доби Середньовіччя.

У Київській Русі була розповсюджена перекладна «Християнська топографія» VI ст., авторство якої приписують візантійському купцю Козьмі Індікоплову. У цьому першому відомому християнському описі світу є стислі відомості про Китай, країну, звідки ввозять шовк – Хіна (Гсініста, Сіністан). На думку А. Ковалівського,

⁴ Ковалівський А. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві та Наддніпрянщині (передмова та публікація Валерія Рибалкіна) // Східний світ. – 1995. – № 2; 1996. – № 1. – С. 160.

⁵ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 116.

це найдавніша згадка про Китай в українській перекладній літературі⁶. Втім Піднебесна імперія стала ширше відомою у всіх східних слов'ян під назвою «Китай», котра існує й до сьогодні. Щодо походження цієї назви існує кілька гіпотез, та одна з них є найбільш імовірною. «Китай» походить від назви прото-монгольської групи кочових племен із Маньчжурії – кидані (або китаї), які утворили у 907 р. централізовану державу Ляо, що охоплювала більшу частину сучасного північного Китаю. Перші контакти східних слов'ян відбувалися з підданцями держави киданів, котрі помилково були ними ототоженні з китайцями. Крім того, завдяки європейським купцям, зокрема Марко Поло, назва «Китай» потрапила до середньовічної Західної Європи й вже звідти перейшла до більшості слов'янських мов. Так виникла помилкова назва країни, проте вона з часом закріпилася.

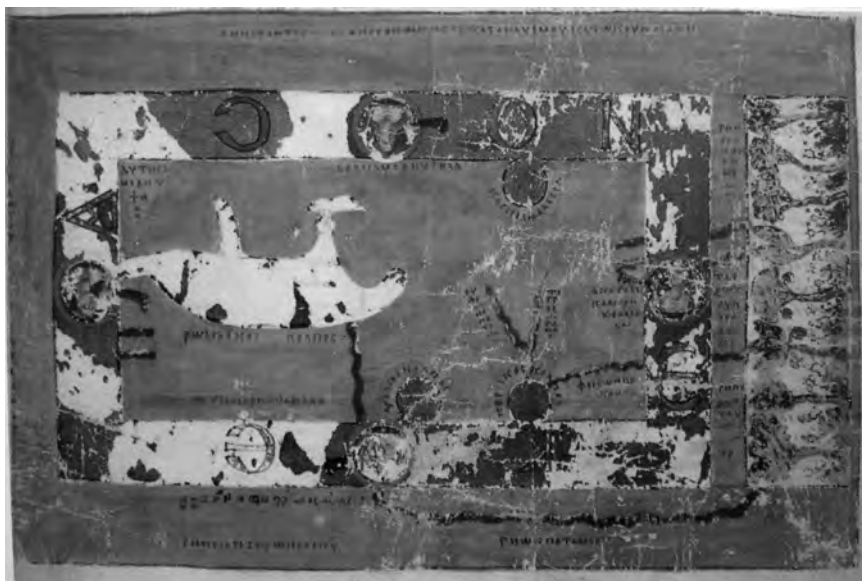

Рис. 2. «Християнська топографія» VI ст.

⁶ Ковалівський А. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві та Наддніпрянщині (передмова та публікація Валерія Рибалкіна) // Східний світ. – 1995. – № 2; 1996. – № 1. – С. 158.

«Китай» згадано у «Софійському літописі 6903 року» (1395 р.)⁷ та у «Книзі статечній царського родоводу» (1560 – 1563 рр.)⁸.

У Китаї про українські землі, безперечно, також були відомості, бо коли Чингізхан (1155 або 1162 – 1227) відправляв у військову кампанію на захід Субедея (1176 – 1248), він, крім інших країн, що мали бути підкорені, вказав країну Оросат, тобто Русь. Останньою військовою метою монголів на заході Чингізханом було визначено Київ – «місто Хій-е, обнесене стіною»⁹. Виникнення Монгольської імперії призвело до утворення політично єдиного євразійського простору, що силоміць наблизило доти невідомі один одному різні народи. Територія Київської Русі перетворилася з могутньої європейської держави на невеличку західну «провінцію» Монгольської імперії. Китай також увійшов до цього політичного утворення – там було встановлено династію Юань, а до Китаю потрапляла значна кількість руських полонених та військових найманців. Рада вчених Пекіна у першій половині 30-х рр. XIV ст. підготувала карту Монгольської імперії, де можна знайти у північно-західній частині володінь Узбека регіон *Èluósī* (俄罗斯), тобто Русь¹⁰.

Після захоплення монголо-татарами Київської Русі західноєвропейські країни фактично опинилися під загрозою навали воєвничих кочівників. З метою отримання достовірних відомостей про наміри монголів до їхніх Великих ханів відправлялися посольства, члени яких після здійснення своїх місій залишали нотатки про мандри, які до сьогодні залишаються авторитетними та цікавими джерелами з історії монгольської імперії. У працях таких видатних середньовічних європейських мандрівників, як: Г. де Рубрук, Дж. дель Плано Карпіні та Марко Поло, можна знайти відомості про руських полонених¹¹. Так, Плано Карпіні, мандруючи до Китаю територією

⁷ Полное собрание русских летописей. Т.6. Софийские летописи. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1853. – С. 125.

⁸ Полное собрание русских летописей. Т. 21, Ч. 2. Книга степенная царского родословия. – СПб.: Типография М. А. Александрова, 1913. – С. 431.

⁹ *Київ-е-манкерм-е* – монгольське спотворення назви «Київ»; складається з власне назви і слова кетма, що означає «кремль, фортеця, обнесена стіною»: Лубсан Данзан. Алтан Тобчи («Золотое сказание»). – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1973. – С. 228, 368.

¹⁰ Кит. *Èluósī* (俄罗斯) походить від монгольських та тюркських форм «Олоси», «Алоси», «Улоси» або «Улусу»: Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. Л. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв.: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1997. – С. 94.

¹¹ Плано Карпини Дж. дель. История монгалов. – 3-е изд. – Путешествие в Восточные страны / Г. де Рубрук. – 3-е изд. – Книга Марко Поло. – 4-е изд. – / Вступ. ст., коммент. М. Б. Горнунга. – М.: Мысль, 1997. – С. 36, 84, 103, 106, 157.

Галицько-Волинської держави, 1246 року потрапив до Києва, де, як він зазначає, не було руського князя, а київський регіон, частина чернігівського регіону та Поділля перебували під безпосереднім контролем монголів. Далі він пише, що в цей час монголи набирали рекрутів для своєї армії з населення саме цих територій¹². Проте про руських у Китаї за часів Чингізидів та династії Юань (大元, 1271 – 1368) найбільше даних знаходимо у китайській історичній хроніці «Юань ши» (《元史》), де, зокрема, йдеться про «Сюаньчжун олоси вей цінцзюнь» («Охоронний руський полк, уславлений вірнопідданістю»)¹³. Цікаво, що більшість армії Хубілая (1215 – 1294), яка виступила проти Південної Сун та остаточно підкорила Китай, складала солдати, рекрутовані з Персії та Русі¹⁴. Руська гвардія хана Хубілая вже за часів його онука, Темура, отримала землю на північ від Пекіна у 1332 році¹⁵. Тисячі руських регулярно призивали до монгольської армії, і вони потрапляли до Китаю, втім невідомо, чи повертався хтось із них на Батьківщину. Однак дехто з них брав участь у поході Тохтамиша супроти Ногая в 1298 – 1299 рр. Ті, хто повернулись додому після завершення військової кампанії, могли передати певні знання про Китай¹⁶. Невідомо, звідки саме були ці руські, проте у «Вень сін тунь као», частині «Сюй сань тунь» (продовження «Юань ши») є відомості про киян¹⁷. Крім того, Данило Галицький, який відвідував Бату (1209 – 1255/1256) у Сараї, ставці Золотої Орди¹⁸, склав присягу на васальну вірність самому хану Бату 1245 р., а вже у 1246 р. його військо було екіпіроване у монгольському стилі¹⁹. Іншого руського князя, Михайла Чернігівського, 1245 р. було

¹² Там само. – С. 69.

¹³ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 15.

¹⁴ Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. Л. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв.: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1997. – С. 82.

¹⁵ Там само. – С. 15.

¹⁶ Там само. – С. 370.

¹⁷ 張星煊. 中西交通史料匯篇, 6冊. – 北平: 輔仁大學圖書館, 1930; Палладий (Кафаров) арх. Русское поселение в Китае в первой половине XIV века // Живая старина. – 1894. – №1. – С. 65-77; Кафаров, 1872; Бретштейндер, 1894; Иванов, 1914; Эренжен Хара Даван. Чингисхан как полководец и его наследие // Арабески истории. Выпуск 2. Пустыня Тартари. Альманах / Составитель, редактор серии А. И. Куркчи. – М.: Ди-Дик, Танаис, 1995. – С. 36-274.

¹⁸ Плано Карпини Дж. дель. История монгалов. – 3-е изд. – Путешествие в Восточные страны / Г. де Рубрук. – 3-е изд. – Книга Марко Поло. – 4-е изд. – / Вступ. ст., коммент. М. Б. Горнунга. – М.: Мысль, 1997. – С. 68.

¹⁹ Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. Л. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв.: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1997. – С. 371.

страчено у Сараї²⁰. Узагалі, монгольська система управління функціонувала на Галичині впродовж приблизно століття, до 1349 р., коли Галичина перейшла до Польщі, а до 1363 р. більшість українських земель визнала владу великого князя литовського й остаточно вийшла з-під монгольського контролю²¹. На жаль, через відсутність необхідних даних про добу монгольського панування залишається відкритим питання щодо впливу китайської культури на культуру східних слов'ян. Ті ж руські, що потрапили до Китаю, втратили свою морально-релігійну основу й досить швидко цілком асимілювалися з місцевим населенням культурно й етнічно²².

Отже, за доби Середньовіччя існували, насамперед, крос-культурні та поодинокі безпосередні контакти України й Китаю, проте вони не мали суттєвого впливу на формування знань про Китай в Україні.

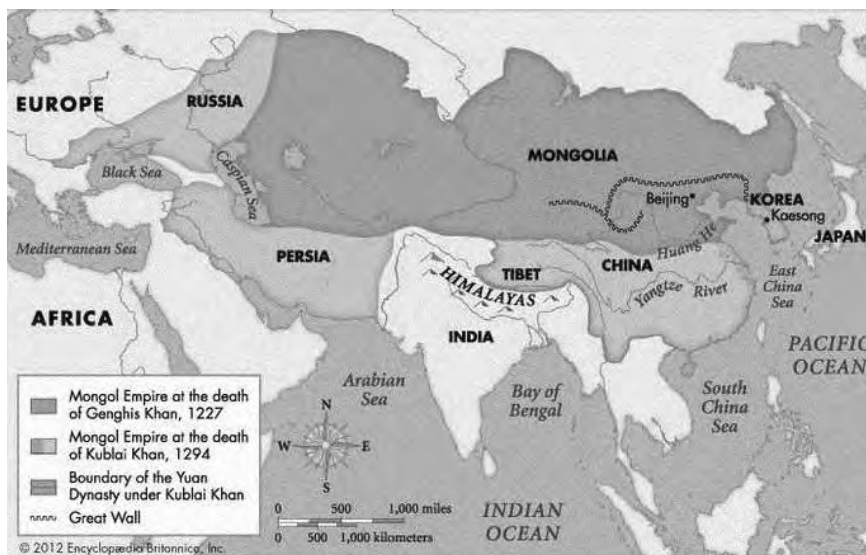

Рис. 3. Карта Монгольської імперії²³

²⁰ Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. Л. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв.: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1997. – С. 150-151.

²¹ Там само. – С. 234.

²² Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 6.

²³ Mongolempire // Encyclopedia Britannica. – Available at: <https://www.britannica.com/place/Mongol-empire>

2. Внесок українських православних місіонерів у вивчення Китаю (1701 – 1806)

У Ранньомодерну добу, наприкінці XVII ст., Україна все більше потрапляє до сфери впливу Московського царства, піддані якого починають захоплення Сибіру й досягають зони впливу Китайської імперії, де у 1644 р. до влади приходять маньчжурська династія Цін (大清國, *Dàqīngguó*). Руські поселенці ведуть активну торгівлю, внаслідок чого виникають поселення уздовж р. Амур та зведено фортеці Нерчинськ²⁴ та Албазін²⁵ (останню за допомогою колишнього цінського підданого, князя Гантимура²⁶). Серед військових поселенців знаходимо й представників українського козацтва. Один із загонів, що займався збором ясаку та захистом «колоністів» від військових нападів маньчжурів, очолював український козак Микифорко Чернігівський. У березні 1675 р. його підрозділ вийшов на річку Ноні, яка стала межею проникнення руських поселенців – далі починалася зона впливу Китаю²⁷. Про цей загін ідеться у листі китайського імператора до московського царя Олексія Михайловича: «...по річці Шилка в Албазінському живуть руські невеликі люди – Микифорко Чернігівський із служивими людьми»²⁸. Відомо, що Микифорку Чернігівського та сімох його співучасників було засуджено до страти за вбивство ілімського²⁹ воеводи, проте вони втекли з острогу

²⁴ Нерчинськ був заснований 1656 р. єнісейським воеводою Афанасієм Пашковим, який по річках Інгода та Шилка дійшов до гирла р. Нерчі та збудував тут острог. З 1696 р. стає відомим як місто та великий центр російсько-китайської торгівлі.

²⁵ Албазін (маньчжурською Якса), російська фортеця на лівому березі р. Амур у 1651 – 1689 рр. Заснована Є. П. Хабаровим. З 1684 р. – центр воеводства. За російсько-китайським Нерчинським договором 1689 р. зруйнована російською стороною. Нині це територія біля м. Благовещенськ Амурської обл., Російської Федерації.

²⁶ Гантимур (Гайтимур, Гантимур-улан, Гатимур), евенкійський князь, 1655 р. прийняв підданство Московського царства разом зі своїм численним родом. 1667 р. з р. Наун (Ноні) відкочував до російських земель. Це викликало незадоволення з цінського боку, що стало причиною деяких ускладнень у відносинах із Китаєм.

²⁷ Внешня політика государства Цин в XVII веке / [А. А. Бокшанин, Г. В. Мелихов, Л. И. Думан, И. С. Ермаченко]; Отв. ред. Л. И. Думан; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1977. – С. 312.

²⁸ Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. Коллегии иностр. дел, в 1792-1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кз., 1882. – С. 20.

²⁹ Ілімський острог було засновано на річці Ілім (приток Ангари) 1630 р. Пізніше став містом. Офіційно місто припинило своє існування в 1974 р. у зв'язку з затопленням водами водосховища Усть-Ілімської ГЕС.

Рис. 4. Дем'ян Многогрішний

й опинилися у фортеці Албазін. Бажаючи отримати помилування, вони хоробро захищали Амур та боронили руських поселенців від китайців і місцевих інородців. За ці військові заслуги московський цар не лише помилував албазінських козаків, а й навіть прислав їм у 1672 р. грошову винагороду: 2 тис. рублів.

У 70-80 роках XVII ст. албазінці вступають у сутички з китайськими військовими, що були спровоковані боротьбою за мисливські угіддя, ниви та худобу. Як наслідок, фортецю Албазін

зруйнували в 1685 р., а до китайського полону потрапила «руська сотня» («елоси цзолін»), котра з часом отримала від китайського імператора землю для поселення та різні милості. Албазінці разом із собою силоміць привели до Пекіна й свого священика, ієрея Максима (Леонтьєва), з якого розпочинається історія російської православної місії в Китаї. У 1764 р. до Пекіна були привезені четверо запорізьких козаків (Філіп Великий, Андрій Плаха, Данило Третяков, Федір Таран), які втекли із нерчинських срібних заводів, де вони перебували на засланні. Ці запорожці були зараховані солдатами до «руської сотні» та одружені на хрещених китаянках³⁰.

Процес просування руських поселенців на Далекий Схід випереджав розвиток офіційних стосунків Московії та Піднебесної імперії. У 1675 р. цар Олексій Михайлович (1629 – 1676) надіслав перше посольство до Китаю на чолі з перекладачем посольського приказу Миколою Спафарієм (1636 – 1708). Хоча це посольство й не мало успіху, проте були отримані важливі дані, зафіксовані М. Спафарієм у його «Щоденнику», «Статейному списку» та «Описі першої частини всесвіту, іменованої Азією, й до неї ж входить Китайська держава, з іншими її містами та провінціями». Отримані М. Спафарієм відомості сприяли подальшому формуванню первісних знань про Китай у Московському царстві³¹. Упродовж 1674 – 1682 рр. гетьман Лівобережної України Дем'ян Многогрішний (1631 – 1703) разом із родиною та товаришами (ніжинський полковник М. Гвинтівка, осавул П. Грибович) був ув'язнений в Іркутському острозі³². Після цього його перевели до Селенгінська³³, обороною якого він керував у 1688 році під час облоги міста монгольськими

³⁰ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 219.

³¹ Докладно див.: Михайловский И. Н. Важнейшие труды Николая Спафария: (1672–1677): (Чит. в собр. Ист.-филол. о-ва при Ин-те кн. Безбородко в Нежине). – К.: Тип. Ун-та св. Владимира Н.Т. Корчак-Новицкого, 1897. – [2], 56 с.; Михайловский И. Н. Очерк жизни и службы Николая Спафария в России. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – [2], 40 с.

³² Долю Д. Многогрішного розділили й кошовий отаман Запорізької Січі Іван Сірко, гетьман України Іван Самойлович, які перебували на засланні у Тобольську. Детально див.: Костомаров Н. Руина. Мазепа. Мазепинцы. – М.: Чарли, 1995. – С. 7-406.

³³ Селенгінськ (Старий) – місто у Забайкаллі, що засноване як острог 1666 р. воеводою Толбузіним. До 1783 р. – повітове місто, однак невдовзі повіт був скасований через невідале географічне розташування. Великий центр російсько-китайської торгівлі, але через занепад цієї торгівлі, що мала назву «кяхтинська», Селенгінськ припинив своє існування. 1840 р. був перенесений на лівий берег річки – так виник Селенгінськ (Новий): Селенгинск (Старый) // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Т. XXIX. – СПб.: Типография Акц. Общ. «Издательское дело» Брокгауз-Ефрон, 1900. – С. 348.

військами Тушету-хана Чихуньдоржа (1634 – 1698), союзника цінського Китаю. У наступному 1689 р. Д. Многогрішний брав участь у переговорах посла Московського царства графа Ф. Головіна (1650 – 1706) з Китаєм, котрі завершилися підписанням Нерчинського договору. Крім того, до посольства Ф. Головіна входив українець Андрій Білобоцький, який повинен був перекласти латиною текст Нерчинського договору. На думку А. Ковалівського, ймовірно, А. Білобоцький був пов'язаний із Києвом³⁴. У 1692 р. Д. Многогрішний вважався якимось «седоком» і вів перемовини про монголів із «богдойскими людьми», представниками Цінської імперії³⁵.

Важливий внесок у розбудову російсько-китайських відносин у XVIII ст. зробили українські православні місіонери, які заклали підвалини розвитку китаєзнавства в Російській імперії, що було пов'язане зі становленням вивчення мови, культури, історії та тогочасного соціально-економічного й політичного стану Китаю³⁶. 30* квітня 1715 р.³⁷ в столиці Середньої імперії – місті Пекін – було засновано першу Російську духовну місію, котра стала унікальним явищем в історії православного місіонерства і міжнародних відносин у Центральній та Східній Азії, а також тривалий час була єдиним центром підготовки перекладачів китайської й маньчжурської мов у Російській імперії. Указ Петра I від 18 червня 1700 р. визначав завдання щодо відправлення спеціальної місії, якій було поставлено за мету не більше і не менше як повернути у православну віру китайського імператора з народом: «Для затвердження і примноження в православну віру і проповідь св. Євангелія в ідолопоклонних народах (Китаю), а також для приведення ясачних народів в віру християнську і до св. Хрещення, які поблизу Тобольська та інших сибірських міст живуть, великий государ, кажучи про те з найсвятішим патріархом (Адрианом † 15 жовтня 1700 р.), вказав писати до київського митро-

³⁴ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 9.

³⁵ Демин Э. В. Селенгинская «украина» гетмана Многогрешного: к 300-летию в 2003 г. его кончины в Селенгинске // Троицкое слово Забайкалья. – Улан-Удэ, 2003. – № 3. – С. 43-62; Многогрешный (Демьян Игнатович) // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XIXА. – СПб.: Семеновская Типолитография (И. А. Ефрона), 1896. – С. 547; Бараев В. Древо: декабристы и семейство Кандиных. – М.: Изд-во политической литературы, 1991. – С. 155, 188, 208-209, 348.

³⁶ Горбачева З. И., Тихонов Д. И. Из истории изучения Китая в России // Советское востоковедение. – 1955. – № 2. – С. 140.

³⁷ * – тут і надалі позначено дати за старим стилем.

полита (Варлаама Ясинського), щоб він, наслідуючи про ту святу і богоугодну справу, пошукав в малоросійській своїй області містах і монастирях з архимандритів та ігуменів чи інших знаменитих ченців доброго і вченого і благого життя людину, яка би в Тобольську була б митрополитом, і могла би з Божою допомогою в Китаї та в Сибіру в сліпоті ідолослужіння та інших невіриваннях закоснілих людей приводити до пізнання і служіння істинного, живого Бога, і привів би з собою добрих і вчених не престарілих ченців двох або трьох осіб, які б могли китайській і мунгальській мові та грамоті навчитися»³⁸. Це звернення до українських ченців не випадкове рішення, оскільки на той час вони були більш освіченими, ніж московські³⁹, і мали досвід полеміки з католиками, які вже мали тоді власні місії у Китаї і навіть впливали на китайського імператора. Ієромонах Микола (Адоратський) пише так: «Для виконання такого важливого завдання (заснування православної місії – **В.К.**) погляд російського государя звернувся з півночі на південь – до стійких натур малоросів, які загартувалися у своїй боротьбі з католицтвом і мали тоді більшу освіту»⁴⁰. Тобто досвід протистояння католицтву⁴¹ та європейський рівень освіти були найважливішими критеріями для успіху православної місії у Китаї.

До цього слід додати, що наприкінці XVII – на початку XVIII ст. певні відомості про Китай зустрічаються в українських друкованих виданнях, які були доступні достатньо широким верствам

³⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Казань: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 57-58; История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 40.

³⁹ «При Петрі Великому, який знаходив мало співчуття у північно-руського духовенства, архієреїв на важливі кафедри стали призначати здебільшого з південно-руських ченців, які були більш освіченими, жвавішими та більш прив'язаними до Заходу» (Поселянин Е. Очерки из истории русской церковной и духовной жизни в XVIII веке. – М.: Талан, 1998. – С. 36). Про участь української еліти у розбудові Російської імперії докладно див. розділ «Українізація Московії у XVII – XVIII ст.ст.»: Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К.: Дніпро, 1993. – С. 126-140.

⁴⁰ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Казань: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 58.

⁴¹ У Китаї на той час вже існувало багато католицьких місій і кількість хрещених ними китайців була досить значною. «...Чи багато убо Єзуїтів своїх мають хрещених та й які суть хрещені? Я попереджаю ще й тако про се пишу: досить багато є їх хрещених...» – ця виразна характеристика дана у середині XVIII ст. ієромонахом Феодосієм (Сморжевським), учасником IV Російської духовної місії в Пекіні (Феодосій (Сморжевський) иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский Вестник. – 1822. – Ч. XX. – С. 245).

освічених людей в Україні. На противагу – у Московії такі дані призначалися для вузького кола державних діячів і мали таємний характер. На кінець XVII ст. в Україні існувала усталена думка про Китай як місце проживання еретиків, що засвідчено у роботі видатного українського письменника XVII ст., архимандрита Йоанікія Галятовського (бл. 1620 – 1688) «Алфавит розмаїтим еретиком» («Alphabetum rozmaitym heretikom») 1681 р.⁴² У філософсько-богословському творі церковнослов'янською мовою «Ифика ієрополітика, или філософія нравоучительная символами и приудоблениями изъяснена к наставленію і пользе юним», виданому в типографії Києво-Печерської лаври у 1712 р., міститься міфопоетичне оповідання про квіти-птахи (туйхон) із місцевості Суйхівен, які походять від квітів, можуть літати, але, як і квіти, швидко в'януть. На думку П. Попова, це є відгуком давньокитайських даоських натурфілософських уявлень⁴³.

Перший період Російської православної місії в Пекіні, все XVIII ст., був переважно українським, на що вперше вказав ієромонах Микола (Адоратський): «До складу членів місії за 200-літнє її існування помітні були напрямки або течії – малоросійська та великоросійська... Малоросійська течія переважала в XVIII столітті, великоросійська в сьогоденні (XIX ст. – **В.К.**) Утім в обох століттях зустрічалися в місії представники того чи іншого напрямку...»⁴⁴. Заснуванню Російської духовної місії в Пекіні всіляко перешкождали єзуїти, проте у 1701 р. український священник, митрополит Філофей (? – 1727), очолює місіонерську діяльність у Сибіру задля розв'язання цього завдання. Він привозить із собою кількох кандидатів з України, робить перші кроки до встановлення зв'язку з албазінцями у Пекіні, відповідає грамотою на повідомлення отця Максима, який потрапив разом з албазінцями до китайського полону, про занурення його пастви у язичництво і прохання про допомогу⁴⁵. Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Тобольськ стає центром, де поступово збираються українські інтелектуали, котрі відіграють визначну роль у заснуванні Російської духовної місії у Пекіні.

⁴² Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 168.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 9.

⁴⁵ Там само. – С. 59-60.

Рис. 5. Архімандрит Йоанікій (Галятовський)

Начальником першої місії став архімандрит Іларіон (Лежайський) (1657 – 1717), українець, уродженець Чернігова, вихованець Києво-Могилянської Академії, після закінчення якої він допомагав архієпископу Чернігівському та Новгород-Сіверському Іоанну (Максимовичу) у справі організації та становлення Чернігівського

колегіуму⁴⁶. 1702 р. з митрополитом Філофеєм Лещинським, теж українцем і вихованцем Києво-Могилянської Академії, він переїхав до Тобольська і в сані ієромонаха певний час був при архієрейському будинку як проповідник або економ. 1709 р. його було підвищено до архімандрита і начальника Якутського Спаського монастиря, а також управителя Кіренського та Ілімського острогів із повітами. 1713 р. митрополит Іоанн обрав його за начальника першої місії у Пекіні, котра отримала дуже пристойне забезпечення (ікони, ризниця, начиння, богослужбові книги і грошове утримання). Після прибуття до Пекіна 30 квітня 1715 р.⁴⁷ місія була прийнята з особливою пошаною й увагою, про що, зокрема, свідчить той факт, що китайський імператор зарахував її членів до вищих станів держави. Так, архімандриту Іларіону було надано чин мандарина 5-го ступеня. На жаль, про діяльність першої місії ми знаємо мало, бо збереглося дуже мало відповідних документів. Але при цьому точно відома оцінка архімандрита Іларіона, який, згідно з висловом Петра Великого, був людиною розумною, а за свої моральні якості він заслужив повагу від китайського імператора Кансі (康熙, 1654 – 1722), який щомісяця надсилав у місію чиновника – цікавитися станом здоров'я її начальника та про потреби місії⁴⁸. Архімандрит Іларіон влаштував правильне і струнке богослужіння, котре приваблювало у православну церкву пекінців, хоча точних даних про навернених у православ'я в цей час китайців не збереглося. На жаль, ані в китайських, ані в російських архівах не залишилося свідчень про особистість самого архімандрита Іларіона, але в матеріалах посланника Римського папи в Пекіні Маттео Ріпи (1682 – 1746) є цікаві спогади про його зустрічі з начальником православної місії і враження про її членів:

«У Пекіні був настоятель і дванадцять священників (sic!), які були послані Петром Великим для духовної підтримки руських військовополонених. Оскільки ходило багато дивних чуток про цих священнослужителів, то я вирішив особисто познайомитися з

⁴⁶ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 62.

⁴⁷ Пан Т. А. Некоторые даты биографии главы первой Пекинской духовной миссии // XXV НКОГК. Тезисы докладов. – М., 1994. – С. 63.

⁴⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Казань: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 72.

ними з наміром надалі написати повний звіт у Пропаганду <Віри>. Дотримуючись традицій країни, в якій ми перебували, я спочатку послав настоятелю подарунок, а потім став чекати на нього самого. Я знайшов його манери благородними і чемними, він був винятково охайний в одязі і речах. Щоразу, коли він виходив з церкви, на грудях його було розп'яття, а в руках він тримав пастораль (йдеться про архимандритський посох. – **В.К.**). Він був схизматик, але при мені він прикидався католиком. Він говорив латинською достатньо, щоб його можна було зрозуміти, і оскільки він сказав, що один з його священників, який хворів на той час, також може говорити <латинською> мовою, то я пішов провідати його, але єдине, що я міг почути від нього, було *intelligit, intelligit*. Настоятель сказав, що кількість християн його громади насилу сягає п'ятдесяти, і вони були нащадками військовополонених, один з яких ще живий, але дуже старий. Я запитав, чи правда, що він хрестив велику кількість китаїців. На що він відповів, що хрещення обмежилось членами сімей військовополонених, і що він не спілкувався з китаїцями через незнання їхньої мови, і що жалюгідний стан його громади вимагав всієї його уваги... Хоча настоятель був елегантний в одязі, у його підлеглих священнослужителів вигляд був пошарпаний і жалюгідний. Я навіть бачив деяких з них, які грають на вулиці перед церквою, що для Китаю особливо неприпустимо і є неможливим для хоч трохи пристойних людей»⁴⁹.

Місіонерська діяльність доброго й уважного пастиря, архимандрита Іларіона (Лежайського) в Пекіні була нетривалою, оскільки унаслідок хвороби він помер 14 жовтня 1717 р., а 3 вересня 1718 р. було освячено його могилу, і 11 вересня того ж року на ній встановлено «Надгробний камінь Лежайського», на якому старослов'янською, китайською та маньчжурською мовами (Ілалівань, Леласицзі, Леласгі) було зроблено відповідний запис про смерть. Китайський текст зліва складається з трьох паралельних рядків: «Тяньчжуцзяо дашеньфу алісіманьделі ілалівань леласицзі. Кансі Ушиці нянь ба юе Шиці жи» («Християнський священник архимандрит Ілалівань Леласицзі. 17-й день 8-го місяця 57-го року правління Кансі»). За свідченнями католицьких місіонерів, Лежайський

⁴⁹ Memoirs of Father Ripa, During Thirteen Years' Residence at the Court of Peking in the Service of the Emperor of China / Selected and Translated from the Italian by Fortunato Prandi. – L.: John Murray, Albemarle Street, 1846. – P. 102-103.

був похований у Пекіні на руському кладовищі на північ від Татарської міської стіни⁵⁰. Зараз немає точних відомостей про місцезнаходження «Надгробного каменя Лежайського», бо саме на території колишнього руського кладовища нині розбито парк.

Початок роботи другої православної місії в Пекіні означений непорозумінням із представниками китайської влади через кандидатуру начальника місії, на яку мали призначити українського священника, єпископа Інокентія (Кульчицького) (1680 – 1731). Іван Кульчицький походив зі старовинного галицького шляхетського роду, представники якого переселилися з Волині на Чернігівщину. Він рано осиротів, тому його виховували у родичів. Один із них – перекладач Посольського, згодом Малоросійського приказу Григорій Кульчицький, який був посланцем від московського уряду до короля Речі Посполитої Яна III Собеського, а 1672 р. їздив до Батурина до гетьмана Дем'яна Многогрішного. Дядьком Кульчицького був писар Василя Кочубея, за зв'язки з яким гетьман Іван Мазепа заслужив його до Сибіру. У 1693 – 1706 рр. Кульчицький навчався у Києво-Могилянській академії. 1708 р. прийняв чернечий постриг у Києво-Печерській лаврі з ім'ям Інокентій, а потім був висвячений на ієродиякона та ієромонаха. 1710 р. молодого талановитого вченого забрали до Московської Слов'яно-греко-латинської академії, де він викладав граматику, філософію, богослов'я, метафізику. 1714 р. став префектом цього навчального закладу. 1719 р. Інокентія було переведено до Олександрівської лаври і в сані соборного ієромонаха призначено на корабель «Самсон». Служив першим обер-ієромонахом у фінляндському корпусі при місі Або. Наприкінці 1720 р. став намісником Олександрівської лаври, а у 1721 р. його було хіротонізовано на єпископа Переяславського (Залеського) із призначенням головою Російської духовної місії в Пекіні. Виїхавши у квітні 1721 р., він лише в березні 1722 р. дістався Іркутська. На китайському кордоні його не пропустили, оскільки в супровідному листі Кульчицький був названий «великим господином», тоді як право такого титулування належало лише головній духовній особі Китаю –

⁵⁰ Пан Т. А. Некоторые даты биографии главы первой Пекинской духовной миссии // XXV НКЮГК. Тезисы докладов – М., 1994. – С. 60-62; Пан Т. А. Архимандрит Иларион (Лежайский) и первая Пекинская духовная миссия (1717 – 1729 гг.) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 103-108.

Рис. 6. Єпископ Інокентій (Кульчицький)

хутухта або кутухту⁵¹. Крім того, протистояли цьому призначенню представники китайського імператора та єзуїти. Це було пов'язане з тим, що за рішенням Св. Синоду та Сенату начальником мав бути саме єпископ з метою більш плідного розповсюдження гре-

⁵¹ Хутухту або Кутукту (монг. хутагт – «святий») – один із двох, поруч із геген, найважливіших титулів, які надавали в Монголії буддійським хубілганам («переродженець»).

ко-російського православ'я у Китаї (тобто з можливістю створити єпископат та рукопокладати духовенство з китайців, як це вже тоді робили єзуїти), що, можливо, викликало негативну реакцію єзуїтів. Залишившись без коштів, Кульчицький упродовж 5 років утримував себе та свій почет рибальством і невеликими пожертвами від російських купців. Проживав на дачі Селенгинського монастиря (за Байкалом, біля с. Красноярське), де разом із братією написав декілька ікон для місцевого храму, зокрема образи Стражденного Спаса і Скорботної Богоматері, котрі збереглися навіть після пожежі 1740 р. У 1725 р. Інокентій отримав наказ виїхати до Іркутська, де на нього чекав урядовий посланець – граф С. В. Рагузинський, який мав супроводжувати Інокентія до Китаю. Проте граф вирішив не ускладнювати стосунків з Кутухтою і відправив замість Інокентія його попередника Антонія (Платковського). 15* січня 1727 р. єпископ Інокентій (Кульчицький) призначений вікарним архієреєм митрополита Тобольського, де й перебував до самої смерті, яка сталася 26* листопада 1736 р. Визнаний 28* жовтня 1804 р. святим та 1818 р. названий першим єпископом Іркутським чудотворцем. Під час свого перебування в Іркутську створив школу вивчення монгольської мови⁵².

Отже, згідно з указом Синоду від 18* січня 1727 р., начальником другої місії призначається архімандрит Антоній (Платковський) (1682? – 1746). Антоній (у миру – Андрій Германович Платковський) народився у місті Переславль-Залеському. Син козака, що став священиком у Києві. В 1701 – 1710 рр. А. Г. Платковський навчався у київських школах, а після переїзду в 1710 р. до Москви до рідної тітки Катерини Борзаківської (черниці, яка жила в будинку царівни Катерини Олексіївни) та у зв'язку з хворобою в 1712 р. був пострижений у чернецтво з ім'ям Антоній. Потім він служив у московському на честь Богоявлення Господнього монастирі, а після того – в Законоспаському московському монастирі, в 1715 – 1719 рр. у Тобольську в сані ієродиякона. З Тобольська Антонія перевели до Східного Сибіру, де його було висвячено у сан архімандрита і призначено настоятелем іркутського монастиря Вознесін-

⁵² Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Кн.: Тип. Импер. Университета, 1887. – С. 88-103; Инокентий (Кульчицкий) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 716-725.

ня Господнього. З 1720 р. архімандрит Антоній служив у Монголії у правителя-хутухту, а потім – у Китаї в складі почету посла Л. В. Ізмайлова заради служіння божественних літургій та із завданням повернення до Тобольська особистих речей архімандрита Іларіона (Лежайського), які залишилися після його смерті. Після повернення до Москви архімандрит Антоній знов вирушив до Іркутська настоятелем Вознесенського монастиря для організації «мунгальської школи» з метою підготовки перекладачів-монголістів.

У червні 1726 р. архімандрита Антонія (Платковського) разом із трьома учнями монгольської школи було відправлено до Пекіна. Після прибуття до китайської столиці архімандрит Антоній звернув увагу світських членів місії на вивчення китайської та маньчжурської мов, що йому було наказано в Колегії закордонних справ Російської імперії. Окрім цього, він розпочав організацію перекладу катехізису китайською мовою та через два роки підготував китайсько-латинський словник «Цзи-луй», в якому було 30 тисяч ієрогліфів. Словник надіслали до Росії в липні 1734 року з дипкур'єром С. Петровим з метою перекладу російською мовою. Але Синод вирішує інакше: словник повертають до Пекіна з вказівкою самостійно перекласти його у дворічний термін. Доля словника невідома, але можна сподіватися, що його ще буде знайдено. Проте відомо, що саме на підставі «Цзи-луя» склали пізніше учні та члени місії інші численні словники. На думку відомого російського китаєзнавця П. О. Скачкова, це була спроба «складання китайсько-маньчжуро-російського словника в 1734 – 1735 рр.»⁵³. На жаль, підготовку цього словника архімандриту Антонію довелося призупинити через приїзд до Пекіна в 1736 р. російського представника Лоренца Ланга⁵⁴, з яким раніше в Антонія відбулася «казенна сварка» через гроші для членів місії. Грунтуючись на викрадених у Антонія особистих записках, що містили критичні судження про знайомих йому осіб (від його підлег-

⁵³ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – С. 40.

⁵⁴ Лоренц Ланг, швед за походженням, секретар посольства Льва Ізмайлова до Китаю, російський торговельний агент у Пекіні. Відомий як критик торговельної політики російської імперії щодо Китаю, котра зводилася до розвитку тільки державної караванної торгівлі та абсолютної її монополізації, що не відповідало справжньому стану речей. Насправді державні каравани були збиткові або невивідні, а розвиток торговельних стосунків здійснювався за рахунок діяльності приватних російських караванів. У Києві зберігається частина архіву Л. Ланга: Часть черновой переписки агента при Пекинском караване, Лоренца Ланга, или другого какого-то писаря, с графом Савваю Владиславовичем Рагузинским, чрезвычайным посланником в Пекине, и с другими, 1727 года: IP НБУВ, Д.А./П591. – 26 арк.

лих до начальників), Ланг під виглядом розгляду скарг на главу місії провів упереджене «дівання», внаслідок якого Антонія було звинувачено в різних провинах, піддано тілесному покаранню і у травні 1737 р. вислано з Пекіна. Після приїзду до Санкт-Петербурга його позбавили сану архімандрита і відправили ченцем у Троїце-Сергіїв монастир. 1744 р. Троїце-Сергієву Лавру відвідала імператриця Єлизавета Петрівна та, дізнавшись про поневірвання Антонія, звеліла відновити його в колишньому сані. Останні роки життя місіонера-китаєзнавця минули на посаді настоятеля Данилова Нового Переславль-Залеського монастиря⁵⁵. Щодо роботи другої місії, то слід вказати на цікавий факт, що першим посібником для викладання руської мови маньчжурським та китайським дітям стала відома граматики М. Смотрицького, яперекладена маньчжурською мовою учнем та перекладачем місії І. К. Россохіним (? – 1761) й мала назву «Орос ламе убалямбуха ононго бабе тучібухе ноні бітхе (Олоси фаны цзіяо цюаньшу»⁵⁶. Крім того, архімандрит Антоній (Платковський) побудував першу право-славну церкву в Пекіні на посольському дворі, яка була освячена вже за третьої місії в ім'я Стрітєння Господня⁵⁷.

Начальник третьої місії архімандрит Іларіон (Трусов) (? – 1741) походив з України. До своєї першої поїздки в Китай впродовж 12 років він служив корабельним ієромонахом на Камчатці, а потім перебував при Тобольському архієрейському домі. 1727 р. Іларіон став караванним священиком при Пекінській духовній місії, а 1732 р. його було обрано на місце її начальника. Проте цьому рішенню протривився архімандрит Антоній (Платковський), який вважав, що Іларіон недостатньо освічений для спілкування з іноземними місіями нарівні. Але після додаткового розгляду цієї справи у Санкт-Петербурзі (за іншими відомостями, в Москві) у вересні 1734 р. Іларіона було висвячено в сан архімандрита, призначено настоятелем Посольського на честь Преображення Господнього монастиря, «наказним» архімандритом пекінського Стрітєнського монастиря і начальником третьої духовної місії. Перед відправкою до Пекіна Іларіон

⁵⁵ Антоний (Платковский) // Православная энциклопедия. Т. 2. – М., 2001. – С. 637.

⁵⁶ История отечественного востоковедения до середины XIX века. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – С. 77.

⁵⁷ Була ще стара албазінська Микольська церква, яка розташовувалася в освяченому відповідно з православним каноном будинку, де до того знаходилася буддійська кумирня.

отримав синодальну інструкцію «Про посаду та дії архімандрита в утриманні себе та інших йому підручних і взагалі в управлінні» від 31 грудня 1734 р. Ця інструкція була першим таким документом в історії місії; відповідно до неї головним завданням начальника було ствердження у вірі албазинців (руських, які потрапили в китайський полон наприкінці XVII ст.). Крім того, дозволялося «благо розглядаючи, закликати до благочестя китайців, що приходять... й сподобувати святого хрещення», а також наказувалося роз'яснювати хрещеним неможливість поклоніння одночасно Христу і язичницьким ідолам, приймати сповідь рідною мовою ново навернених. 10 листопада 1736 р. архімандрит Іларіон з двома ієромонахами прибув до Пекіна й у тому ж році освятив там руську Стрітенську церкву. Стараннями начальника місії та його соратників було відкрито школу, де китайці мали можливість навчатися руській мові, а руські могли вивчати китайську літературу. Архімандрит Іларіон (Трусов) не повернувся на батьківщину. Його поховано на руському кладовищі в Пекіні. Усе його особисте майно продали для покриття боргів місії⁵⁸, та з приїздом до Пекіна членів чергової, четвертої місії, в її історії було перегорнуто нову сторінку.

За рекомендацією київського архієпископа Рафаїла (Забаровського) (? – 1769) начальником четвертої духовної місії стає ієромонах Гервасій (Ленцевський). Гервасій (у миру – Григорій Ленцевський) народився в родині священника в селі Жуляни під Києвом. 1727 р. він закінчив Києво-Могилянську академію, прийняв постриг у Київському Михайлівському Золотоверхому монастирі. У 1732 – 1734 рр. викладав синтаксиму та піїтику в Києво-Могилянській академії, а 16 січня 1735 р. в сані ієромонаха його було призначено намісником Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря. 1742 р. Гервасія висвячено в сан архімандрита, призначено начальником місії в Китаї та настоятелем пекінського Стрітенського монастиря. Разом із групою місіонерів він вирушив із Москви через Іркутськ і Кяхту в Пекін, до якого прибув 27 листопада 1745 р.

Від Св. Синоду начальнику місії наказано всіляко сприяти навчанню китайської мови, що було пов'язане з вимогою збільшити місіонерську активність, оскільки в попередні роки на цій ниві

⁵⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Кн.: Тип. Импер. Университета, 1887. – С. 165; Иларион (Трусов) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 187-188.

Святослав С. В. Кулагин, м. Київ.

Київ.—Михайлівський-Златоверхій монастирь.

Рис. 7. Київський Михайлівський Золотоверхий монастир

були скромні здобутки⁵⁹. З цією ж метою вирішили доповнити бібліотеку місії, надіславши до Пекіну багато книг, серед них і твір митрополита Стефана (Яворського) «Про пришестя антихриста»⁶⁰. Перед від'їздом місії Гервасій отримує в Синоді привезений 13* жовтня 1742 р. архімандритом Антонієм (Платковським) словник, який він повинен був перевірити за допомогою китайських толмачів і руських учнів духовної місії. П. О. Скачков, спираючись на інструкції, котрі надавав Синод архімандриту Гервасію щодо поводження зі словником Платковського, підкреслює особливі застережні заходи щодо користування ним, і це, на його погляд, свідчить про те, «що Синод вважав цей словник великою цінністю»⁶¹. Таким чином, Гервасій продовжив лексикографічну роботу, розпочату

⁵⁹ Краткая история Русской Православной миссии в Китае. – П., 1916. – С. 44.

⁶⁰ Там само. – С. 44.

⁶¹ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 65.

Антонієм. Це дозволяє зробити висновок про формування певної традиції спадкоємності українських фундаторів вивчення та дослідження китайської мови. Під керівництво архімандрита Гervasія перейшли ієромонах Йойл (Врублевський) з того ж київського Золотоверхого монастиря⁶², ієромонах Феодосій (Сморжевський) із Києво-Софійського монастиря, Олексій Смольницький (келійник Гervasія, згодом – паламар), Матфей Стороженко (служитель), Євтимій Сахновський (учень), а також кілька «великоросів»⁶³.

Рис. 8. Монастир Святої Софії в Києві (1897 рік)⁶⁴

⁶² Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. Коллегии иностр. дел, в 1792-1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кз., 1882. – С. 254.

⁶³ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 43.

⁶⁴ Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. Том 5.: Малороссия, Подолия и Вольнь. Часть 1. / Под общ. ред. П. П. Семенова. – СПб., М.: Изд. товарищества М. О. Вольф, 1897. – С. 237.

До Іркутська місія прибула 12 жовтня 1743 р. Тут архімандрит Гервасій отримав чимало настанов і порад від святителя Інокентія (Неруновича) (1732 – 1747), який згодом перебував у підпорядкуванні у його наступника – єпископа Іоасафа (Хотунцевського) (1748 – 1753). На початку 1745 р. караван із членами місії був готовий до подорожі в Китай. Начальником каравану призначили Г. К. Лібратовського, який «був родом з малоросійського міста Козельця, узятий в Москву півчим..., а звідти поїхав з преосвященним Інокентієм в Пейдзін в числі співців»⁶⁵. Після довгого і важкого шляху члени місії прибули до Пекіна й 27 листопада 1745 р. зустрілися зі своїми співвітчизниками, які чекали на заміну. Як і в попередні приїзди, членам місії надали почесні: «загін солдатів з розпущеним прапором був розставлений на вежах, де гриміли мідні тази і дерев'яні бубни»⁶⁶. У цілому, замість передбачених семи років Гервасій перебував у Китаї майже десять, з 1745 до 1755 р. Начальник цієї місії мав велику повагу серед китайців та тамтешніх єзуїтів за своє добродійне життя⁶⁷. Взагалі члени четвертої місії виявилися більш здатними до навчання, ніж їхні попередники. З боку китайців навіть були пропозиції членам місії отримати «вчені посади» астрономів, фізиків, математиків, музикантів, докторів, але вони уникали брати на себе невласливі їм обов'язки. Деякі з них настільки добре оволоділи китайською мовою, що згодом служили перекладачами. Швидко засвоєння розмовної китайської мови було настільки очевидним, що дало підставу Св. Синоду дозволити ієромонахам у Пекіні приймати православних людей на сповідь (албазинці та невелика кількість китайців)⁶⁸. Для проповіді українські православні місіонери використовували переклади католиків християнських книг китайською мовою, як-то: уривків із книг Святого Письма і трактатів релігійно-морального змісту. Найвірогідніше для пояс-

⁶⁵ Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 24.

⁶⁶ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кн.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 181.

⁶⁷ Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 26.

⁶⁸ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 46.

нення використовували переклад китайською мовою євангельських зачал на недільні та святкові дні («Шен цзін чжи цзяо») португальського місіонера Е. Діаса, котрий було зроблено у 1636 р. й повторно передруковано в 1739 р.⁶⁹

Серед членів місії своєю освіченістю вирізнявся ієромонах Феодосій (Сморжевський або Смогоржевський) (? – 1758), який походив із Польщі, отримав освіту в єзуїтів, а потім був професором Києво-Могилянської академії⁷⁰. 3* квітня 1742 р. прийняв постриг у ченці. Відповідно до рішення Синоду від 17* січня 1743 р. був висвячений в ієромонаха та відправлений до Китаю, хоча Феодосій звертався з проханням звільнити його від цього обов'язку. З 1745 до 1755 р. перебуває у складі Пекінської духовної місії. Ієромонаху Феодосію належить честь бути першим істориком Російської духовної місії у Пекіні (перших чотирьох місій)⁷¹. Цей рукопис зберігався в архіві Пекінської місії до 1840-х років, але згодом був вивезений із Китаю одним із членів XI або XII місії і відтоді перебував у приватних руках. Виписки з цієї праці були опубліковані у виданні М. І. Веселовського: «Матеріали для історії Російської духовної місії в Китаї»⁷². Інше дослідження Феодосія – «Про єзуїтів в Китаї» – було надруковане 1822 р. на сторінках журналу «Сибірський вісник»⁷³. Цей трактат, що складається зі ста параграфів, побачив світ завдяки Є. Ф. Тимковському, який випадково отримав рукопис Феодосія в Іркутську в 1820 р. перед від'їздом до Пекіна. Частина рукопису «Про єзуїтів в Китаї», писаного рукою ієромонаха Феодосія, була віднайдена автором в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, де вона й зараз зберігається⁷⁴. Отже, у працях

⁶⁹ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 190-191.

⁷⁰ Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в Моск. арх. Гос. коллегии иностр. дел, в 1792-1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кз., 1882. – С. 248.

⁷¹ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кн.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 192.

⁷² Материалы для истории Российской духовной миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н. И. Веселовского. Вып. 1. – СПб.: Тип. Глав. упр. уделов, 1905. – С. 65-71.

⁷³ Феодосий [Сморжевский] иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский Вестник. – 1822. – Ч. XIX. – С. 167-169, 170-171, 196-252; Ч. XX. – С. 253-324.

⁷⁴ «Записки о Китае Смогоржевского» – рукопись конца XVIII в., в листе, на 120 л., без начальных 92. Заглавие писано рукою митрополита Евгения. В конце приписка: «Слава Господу Богу. Конец первой книги»: ІР НБУВ, Д.С./П.222. – 120 арк.

Рис. 9. Перша сторінка праці ієромонаха Феодосія «Про єзуїтів в Китаї»⁷⁵

⁷⁵ «Записки о Китае Смогоржевского» – рукопись конца XVIII в., в листе, на 120 л., без начальных 92. Заглавие писано рукою митрополита Евгения. В конце приписка: «Слава Господу Богу. Конец первой книги»: ІР НБУВ, Д.С./Л.222.

Рис. 10. Григорій Сковорода

Рис. 11. Яків Маркович

ієромонаха Феодосія було зроблено першу спробу складання історії православної місії в Пекіні, критично визначалася діяльність католиків у Китаї, подавалися значні факти з історії Китаю (є посилання на «Канон історії» (《書經》, «Shūjīng»)), культури та звичаїв народу цієї країни⁷⁶. Важливо також додати, що, за свідченням ієромонаха Феодосія, до місії привозили й київські ікони⁷⁷. Ієромонах Феодосій (Сморжевський) після повернення з Китаю отримав сан архімандрита і став настоятелем Спасо-Севського монастиря, де незабаром і помер у 1758 р.

Перебуваючи в Пекіні, архімандрит Гервасій (Ленцевський) листувався з Григорієм Сковородою⁷⁸, який, як зазначив професор П. М. Попов, першим в українській літературі у 60–70-х роках XVIII ст. у творі «Розмова про премудрість: Мудрість та Людина» ввів *«принципально важливі висловлювання (курсив мій. – В.К.) про*

⁷⁶ Феодосий [Сморжевский] иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский Вестник. – 1822. – Ч. XX. – С. 270.

⁷⁷ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 175, 184.

⁷⁸ Иваньо И. В., Шинкарук В. И. Философское наследие Григория Сковороды // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 1. – М.: Мысль, 1973. – С. 5, 13, 22; Сковорода Г. Письмо достопочтеннейшему во Христе отцу Гервасию // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М.: Мысль, 1973. – С. 298.

Китай і китайський народ»⁷⁹. Ще раз, у 1787 р., Г. Сковорода використовує китайське забарвлення у творі «Вдячний Єродій»⁸⁰. Крім листування з Гервасієм, іншими джерелами формування поглиблених знань Г. Сковорода про Китай могли бути, як зазначає А. Ковалівський⁸¹, книжки, котрі зберігалися у Києво-Могилянській академії та Харківському колегіумі, розмови з професором філософії й знавцем Сходу Леонтієм Кордетом (1720 – 1781), який походив з козаків, навчався у Києво-Могилянській академії, а потім у Харківському колегіумі викладав риторику й поетику. П. Попов вказує ще й на старшого сучасника Сковорода Якова Марковича (1696 – 1770), також вихованця Києво-Могилянської академії, який старанно вивчав твори давньокитайського філософа Конфуція.

1755 р. виповнилося десять років із часу прибуття четвертої духовної місії до Китаю. Доти деякі члени місії вже померли; серед них: ієромонах Йоїл (Врублевський), колишній насельник Київського Золотоверхого монастиря (21 квітня 1747 р.). До 1755 р. зі складу четвертої місії залишалися живі: архімандрит Гервасій, ієромонах Феодосій та Олексій Смольницький⁸². 4 червня 1755 р. Гервасій виїхав із Пекіна і прибув до Москви на початку 1756 р. За його добропорядне життя, про що свідчили й китайці, 18 лютого 1757 р. Гервасія було призначено настоятелем Єлецького чернігівського на честь Успіння Пресвятої Богородиці чоловічого монастиря, хоча він продовжував писатися «Хінським архімандритом» (!). Перед виїздом до Чернігова 20 квітня 1757 р. «за труди свої і добропорядне життя» Гервасія призначили єпископом Переяславським і Бориспільським. 27 липня 1757 р. в Петропавлівському соборі Санкт-Петербурга відбулася хіротонія Гервасія в єпископа Переяславського та Бориспільського, вікарія Київської митрополії. 1768 р. Гервасій

⁷⁹ Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 163, 168; Сковорода Г. Разговор о премудрости: Мудрость и Человек // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М.: «Мысль», 1973. – С. 73.

⁸⁰ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 21-22; Сковорода Г. Благодарный Еродий // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М.: Мысль, 1973. – С. 117.

⁸¹ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 20-22.

⁸² Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 49.

був звинувачений у сприянні народному повстанню гайдамаків на Правобережній Україні. Відповідно до указу імператриці Катерини II Св. Синодові, 29 вересня 1768 р. Гервасія переселили з Переяслава до Києва, де він жив на єпархіальному подвір'ї, та він і з Києва продовжував керувати Переяславською єпархією. Нині серед істориків немає одностайної думки щодо впливу Гервасія на виникнення повстання гайдамаків 1768 р., проте, безумовно, він впливав на цей рух. Гервасій недовго прожив у Києві; він помер після нетривалої хвороби 22 грудня 1769 р. о восьмій ранку і був похований 13 лютого 1770 р. в Переяславському кафедральному Вознесенському соборі.

Після того, як начальником п'ятої місії з 1755 по 1771 рік був «великорос» архимандрит Амвросій (Юматов), 27* серпня 1767 р., згідно з указом Св. Синоду (№ 90), начальником шостої місії знову призначений українець – Микола (Цвіт), який на той час був ієродияконом та вчителем німецької і французької мов при семінарії у Троїце-Сергієвій лаврі⁸³. Після його висвячення 29* серпня у Москві членом Синоду митрополитом Великоновгородським і Великолуцьким Димитрієм в ієромонахи, а 8* вересня – у сан архимандрита, стало можливим його відправлення до Пекіна начальником шостої місії (1771 – 1781). Архимандрит Микола (Цвіт) особисто добирав кандидатури до складу своєї місії, і всі вони переважно були українці. У своєму рапорті від 8 жовтня він запропонував таких осіб: ієромонаха Іуста з Новоспаського монастиря, ієродияконів Іоанникія і Никифора Каленовського з Донського монастиря, а також Семена Цвіта і Семена Кілевського, «з міщанських дітей міста Києва», – як псаломщиків⁸⁴. Ієродиякона Іоанникія було висвячено у сан ієромонаха, але поки тривали збори й листування з Пекіном, він помер⁸⁵. Крім того, під час подорожі до Китаю з'ясувалося, що двоє псаломщиків, взятих із Києва, виявилися нездатними до служби, і на їхнє місце були призначені іркутські диякони – Іван Гребешков та Петро Родіонов⁸⁶. 8 листопада 1771 р. члени місії прибули до Пе-

⁸³ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 253.

⁸⁴ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 59.

⁸⁵ Там само. – С. 60.

⁸⁶ Там само. – С. 61.

кіна, де замінили своїх попередників та продовжили місіонерську діяльність, проте її результати виявилися досить скромними (за 10-річний термін було хрещено лише 24 особи обох статей). Однак учні місії – О. С. Агофонов і Ф. Бакшеев – вдало збирали розвідувальні дані про китайську державу. Вони вели «Журнал секретних дій, намірів, випадків і змін, що були у тайцінській державі з 1772 по 1782 рік», де серед іншого наводили відомості про війни китайців, бунти у провінціях Ганьсу й Шаньдун, чутки 1778 – 1779 рр. серед китайців та маньчжурів щодо можливої війни з Росією, стан торгівлі у Кяхті, руських перебіжчиків, полонених тощо. Після закінчення терміну перебування в Китаї 13 травня 1782 р. архімандрит Микола виїхав із Пекіна й прибув до Москви на початку 1783 р. Звідти, за обітницею, він відправився до Києво-Печерської лаври на прощу. Тут він був призначений настоятелем Кирилівського (Київського) монастиря, де і помер 23 жовтня 1784 р.⁸⁷

Рис. 12. Кирилівська церква у Києві

Начальником шостої Російської духовної місії у Пекіні став архімандрит Іокам (Шишковський), українець, який народився близько 1750 р. в селі П'ятигірці Волинського повіту в сім'ї священика.

⁸⁷ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 62.

З 1767 р. навчався у Києво-Могилянській академії з нижчих класів, але при переході у старший, «філософський клас», він вирушив до Санкт-Петербурга для вивчення медицини. Втім визнав себе неспроможним до цієї професії й вступив до Олександрівського монастиря, де був висвячений у сан ієромонаха. Після призначення начальником місії 8 березня 1780 р. Іоакам отримав сан архимандрита Пекінського Стрітенського монастиря. Потім за рішенням Синоду від 23/ 31* березня 1780 р. Іоакама було відправлено до Москви для підготовки місії через Московську Синодальну контролю⁸⁸. Найближчим співробітником Іоакама став ієромонах Антоній (Сідельников), насельник Московського Донського монастиря. На одну з церковно-службових посад був призначений «Семен Миколаїв Соколовський, міста Новгород-Сіверського, стародубського полку, новгородської сотні, син козака Миколи Соколовського»⁸⁹. До Іркутська місія прибула 5 січня 1781 р., де єпископ Іркутський та Нерчинський Михайло (Миткевич) (1772 – 1789) забезпечив місію святим миром та двома антими́нсами, після чого мандрівники вирушили до Китаю. Але в розпал літа – через виснаження і спеку – їм довелося перервати свій шлях. Отже, місія прибула до Пекіна лише 2 листопада 1781 р. До цього часу під духовним піклуванням місії перебувало 30 чоловіків і 4 жінки. 25 із них були нащадками албазінців, решта – хрещені китайці з найближчих до Пекіна сіл⁹⁰.

Ще до відправлення місії до Китаю її начальнику в Колегії Закордонних справ було вручено інструкцію, в якій пропонувалося не лише підтримувати православ'я серед албазінців, а й доставляти відомості про наміри та дії китайців⁹¹. 1794 р. архимандрит Іоакам склав докладний опис Стрітенської і Микільської церков. Відповідно до нього, в Микільській церкві, серед інших, була ікона

⁸⁸ Амвросий [Орнатский] ієромонах. История российской иерархии. В VII ч. – М.: При Синодальной типографии, 1810 – Ч. II., ст. 1., п. 6. О пекинском монастыре, в Китайской Империи находящемся. – С. 489.

⁸⁹ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 63-64.

⁹⁰ Там само. – С. 74.

⁹¹ Надрукована в: Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 1-45.

Чернігівська Божої Матері⁹². Цей документ містить цікаві відомості про стан місії наприкінці XVIII ст. Опис складається з 59 аркушів; каталог, доданий до нього, вказує на повне забезпечення місії богослужбовими книгами⁹³. Серед церковних книг визначені київські видання: «Тлумачний псалтир» (1747), «Правильник» (1739) та «Алфавіт духовний» (1747), рукописний нотний збірник київських співів із перекладанням на ноти «Історії Іосафа царевича і учителя його Варлаама»⁹⁴. В описі відзначали і втрати; так, на 1794 р. у бібліотеці бракувало Акафістника київського друку 1706 р. та інших друкованих і рукописних книг, серед них – «рукописні богослов'я»⁹⁵. Завдяки цим відомостям можна зазначити, що до бібліотеки місії входила чимала кількість українських книг.

1794 р. архімандрит Іоаким направив до Св. Синоду прохання відкликати його з Пекіна, що було затверджено, і 21 травня 1795 р. він залишив місто у супроводі членів місії⁹⁶. Умови подорожі були нелегкими, архімандрит Іоаким їхав на мулі, і до вечора мандрівники прибули в місто Юйлін, розташоване на третій станції від Пекіна, де вони розмістилися на відпочинок. Але 23 травня об 11 годині архімандрита Іоакима знайшли у своєму ліжку мертвим. Лікар-китаєць, запрошений для огляду покійного, поставив туманний діагноз – «внутрішня хвороба». Після цього тіло Іоакима було поховане біля міської стіни із західного боку, праворуч від проїжджої дороги, на узвишші.

Начальником восьмої місії у Пекіні (1794 – 1807) став архімандрит Софроній (Грибовський) (? – 1814) – не лише місіонер, а й перший історик Китаю в Російській імперії⁹⁷. За походженням він

⁹² Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кн.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 297.

⁹³ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 65.

⁹⁴ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 175.

⁹⁵ Там само. – С. 291.

⁹⁶ Иоаким (Шишковский) // Русский биографический словарь. Том 8: Ибак – Ключарев / Издан под наблюдением председателя Императорского Исторического Общества А. А. Поповцева. – СПб.: Типографии И. Н. Скороходова, 1892. – С. 178.

⁹⁷ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 267.

був українцем, а за освітою – наполовину киянин, наполовину москвич⁹⁸, і в цьому його доля дуже подібна з попереднім начальником місії. Змінюються епохи: Україна перетворюється на периферійну область, центри освіти переміщуються до Санкт-Петербурга та Москви, завершується власне українська доба у діяльності Пекінської духовної місії, але відбувається це досить велично в особі архімандрита Софронія. Спочатку він навчається у Києво-Могилянській академії з нижчих класів до філософії. 1782 р. переїздить до Москви для вивчення медицини, але знаходить себе у цій справі неспроможним, чому й полишає заняття. Вступає до Молчанівської Софронієвої пустині, де приймає постриг у монахи. З 1787 р. служить у Московській Духовній Академії, а з 1790 р. перебуває при церкві московського університету для викладання проповіді Слова Божого юнакам, які там навчалися. 27* січня 1793 р. за указом Синоду Софронія висвячено в ієромонахи, а 30* січня – в архімандрити з метою очолити духовну місію в Пекіні⁹⁹.

Архімандрит Софроній (Грибовський) – перший начальник духовної місії, який писав про Китай, хоча його роботи ще не є цілком самостійними, бо в них багато запозичень із праць його попередників: уже згаданого ієромонаха Феодосія (Сморжевського), О. Л. Леонтєва, О. С. Агофонова та інших, а також із робіт католицьких місіонерів, праці котрих були в бібліотеці у формі рукописів та друкованих видань. На цю рису вказують усі дослідники історії китаєзнавства в Росії, утім, визначаючи це як об'єктивне явище у процесі формування історичної науки. Іншими словами, роботи є перехідними: у них ще спостерігається багато старих описових засобів, у яких не відкидалася можливість обґрунтування своєї праці якоюсь іншою, чого не приховує сам архімандрит Софроній. Проте у цьому недоліку є досить позитивний для того часу момент – введення до наукового обігу праць західних дослідників Китаю, що надавало можливість ширше ознайомитись із досвідом та підходами до дослідження з боку європейської науки. Узагалі ж, праці Софронія, яких ієромонах Микола (Адоратський) наводить дванадцять, надзвичайно різнопланові й містять відомості майже про всі

⁹⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 311.

⁹⁹ Там само.

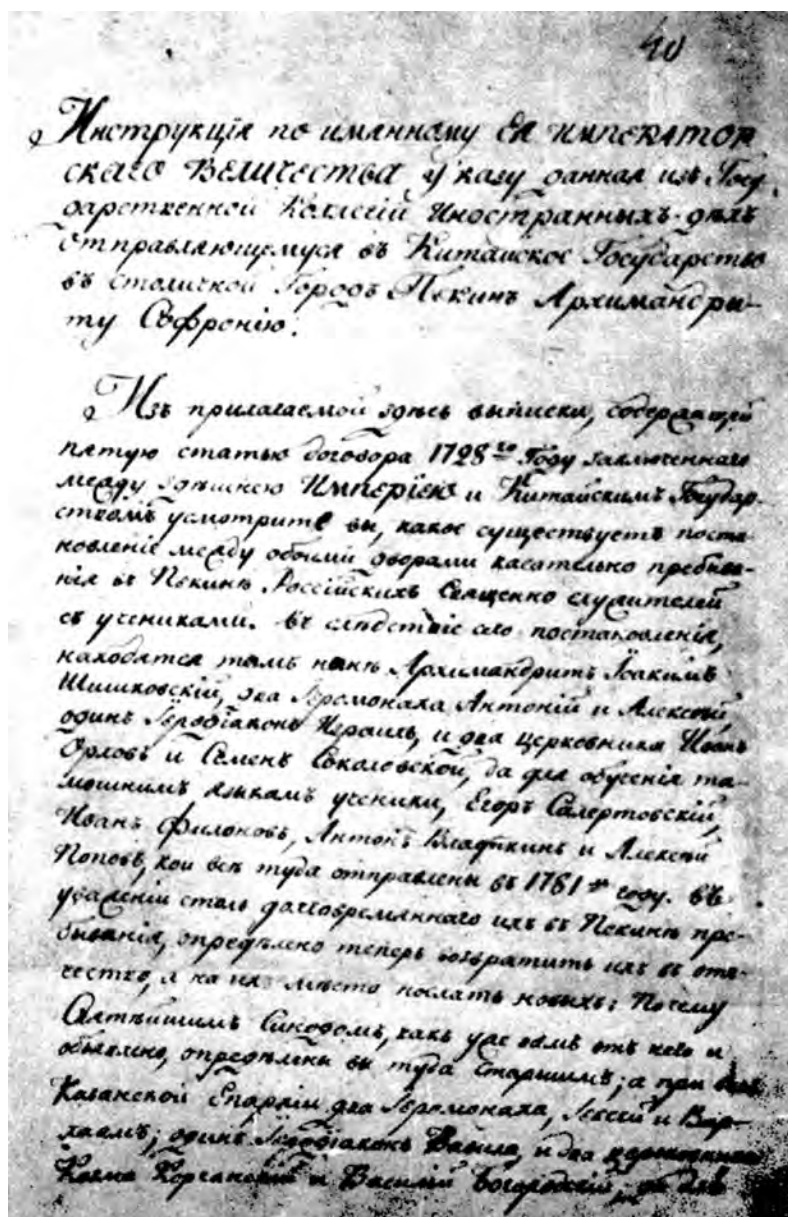

Рис. 13. Инструкция російського імператора архімандритові Софронію (Грибовському)

сфери життя держави: політичний устрій (про китайського імператора та бюрократичну систему, умови політичної влади в Китаї та привілеї), законодавство, економічний устрій, адміністративний поділ із поданням кількості провінцій, судових місць, чиновних людей та державного доходу, відомості про народи, які населяють Серединну імперію, географічні дані, живописання китайських свят, церемоніал чиновників, філософські та релігійні погляди китайців і навіть щодо можливостей військової кампанії Росії супроти Китаю¹⁰⁰. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються документи, чернетки та чистові нотатки, котрі належали архимандриту Софронію¹⁰¹. Ці нотатки увійшли до його надрукованих праць – «Подорож Софронія Грибовського від Пекіна до Кяхти в 1808 році»¹⁰², «Звітка про Китайську, нині Маньчжуро-Китайську державу»¹⁰³, «Запис без назви»¹⁰⁴ та «Повідомлення про початок буття росіян в Пейдзіні і про існування у ньому греко-російської віри»¹⁰⁵.

Після повернення до Росії архимандрит Софроній передав Синодові першу грамоту сибірського митрополита Ігнатія полоненому священику о. Максиму з фортеці Албазін від 1695 р. В особистому збірнику Софронія є копія грамоти митрополита Тобольського та всього Сибіру архимандритові Іларіону (Лежайському) щодо відправлення останнього до Китаю; листування між державними представництвами Російської та Китайської імперій; копії наказів та ін-

¹⁰⁰ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 350.

¹⁰¹ Записки бывшего в Пекине Архимандрита Софрония Грибовского, скончавшегося в Новоспасском Московском монастыре на покое 1814 г. мая 17. Рукопись собственно ручная: IP НБУВ, Д.С./П.223. – 120 арк.; Сборник документов, черновых и белевых записок и заметок, принадлежавший бывшему начальнику русской миссии в Пекине архимандриту Софроню Грибовскому (1793 – 1807 гг.) и большей частию им писанных, в листе на 172 л.: IP НБУВ, 345/505С. – 172 арк.; Сборник первой четверти XIX века, в листе на 177 листах с дополнениями писанными рукой митрополита Евгения: IP НБУВ, 345/506С. – 177 арк.

¹⁰² Софроний (Грибовский) архимандрит. Путешествие Софрония Грибовского от Пекина до Кяхты в 1808 году // Сибирский Вестник. – 1821. – Ч. 1. – Кн. 2. – С. 31-62.

¹⁰³ Софроний (Грибовский) архимандрит. Известие о Китайском, ныне Манчжурско-Китайском государстве // Чтения Московского общества Истории и древностей Востока. – 1861. – Т. 1. – С. 23-119.

¹⁰⁴ Софроний (Грибовский) архимандрит. Записка без заглавия // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н. И. Веселовского. Вып. 1. – СПб.: тип. Глав. упр. уделов, 1905. – С. 59-64.

¹⁰⁵ Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиан в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 1-45.

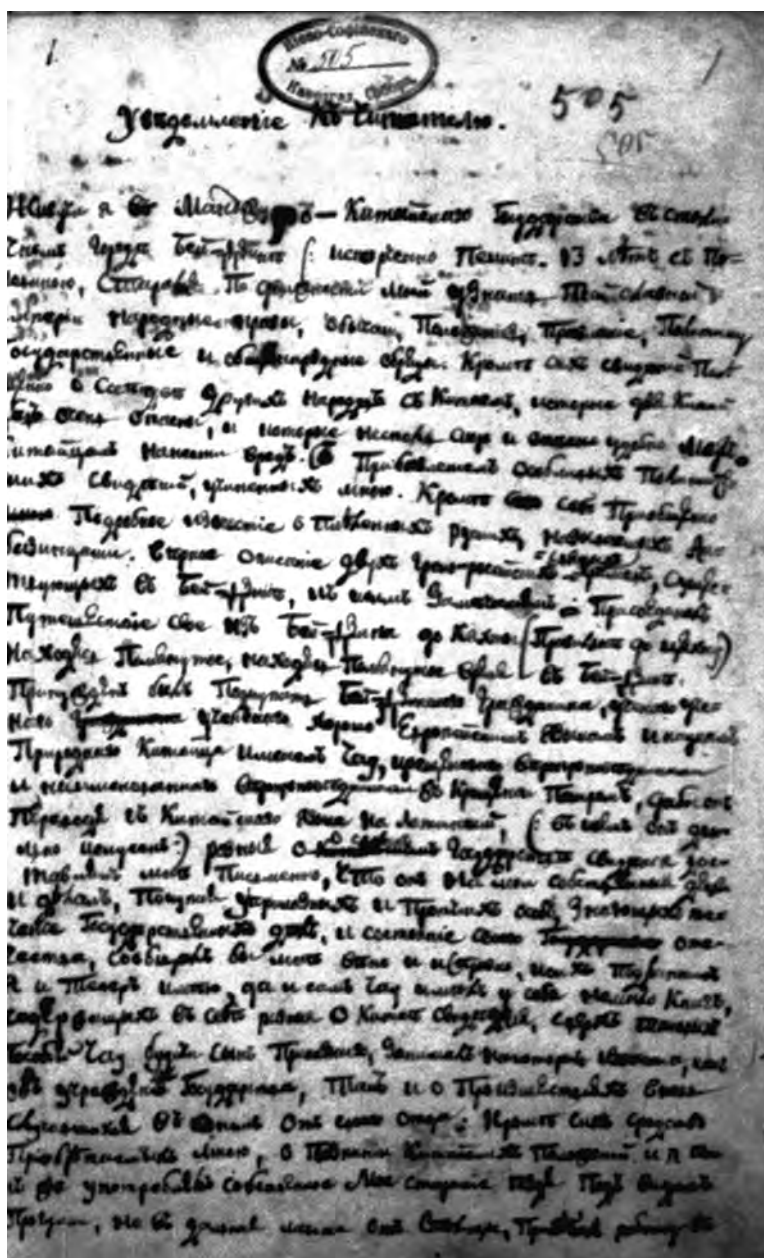
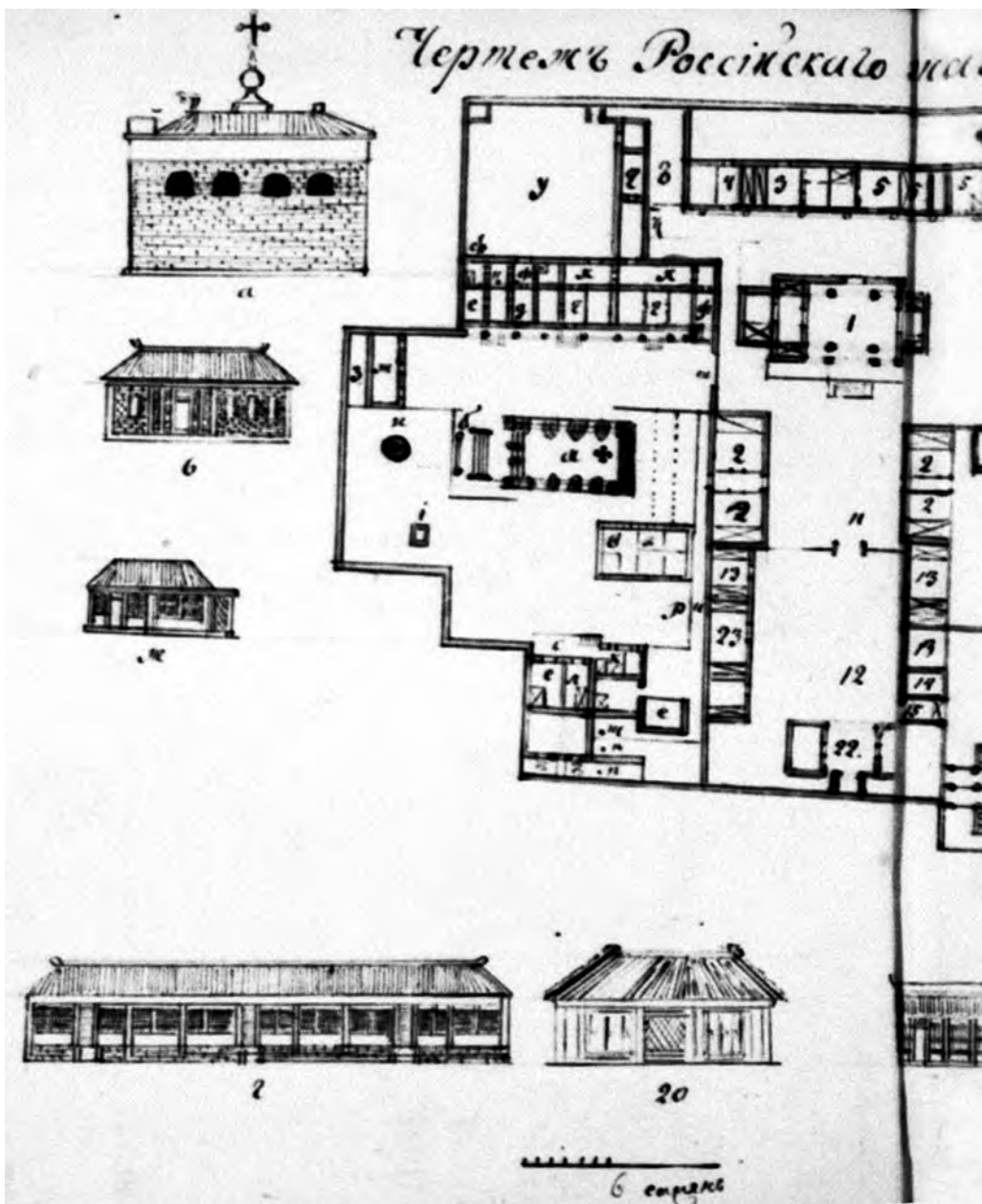

Рис. 14. Перша сторінка «Повідомлення про початок буття росіян в Пейдзіні і про існування у ньому греко-російської віри»

струкцій, спрямованих на упорядкування діяльності місії. Останнє свідчить, що Софроній цікавився історією самої місії й доклав зусиль до збереження цінних документів із суттєвим джерелознавчим значенням. Наслідком цього зацікавлення стала його праця «Повідомлення про початок буття росіян в Пейдзіні і про існування в оному греко-російської віри». Крім дослідницьких праць, архімандрит Софроній відзначився й організаційною роботою у справі християнської проповіді та налагодження навчального процесу в місії. Саме він заснував у 1795 р. для студентів місії учнівську бібліотеку й пожертвував для неї «Вступ до історії» Пуфендорфа 1767 р. видання та «Белеві подорожі в Китай» 1776 р. видання. До цього моменту взагалі не існувало жодної бібліотеки, а кожен учень місії був зосереджений лише на власній освіті, і тому усі придбання місії вивозили до Росії. Тепер ситуація змінилася на протилежну: самі учні почали клопотатися про формування бібліотеки й залишали там навіть свої книжки. 1796 р. Софроній створює бібліотеку місії, в якій учнівська бібліотека стала відділенням. Він також докладав значних зусиль до налагодження загального процесу діяльності місії, ліквідації внутрішньої розрізненості, яка спостерігалася при зміні місій, та надання їй більш деталізованого змісту і тривалого спрямування, на відміну від поодинокого планування окремими людьми. Так, він намагається налагодити навчальний процес, задля цього подає проект заснування при Успенській (Миколаївській) або Стрітенській церкві школи для вивчення китайської та російської мов. Але, як і в дослідницькому аспекті, прагнення лишилися на половині шляху до досягнення мети через численні об'єктивні обставини, проте це все одно було великим поступом у розвитку освітньої діяльності місії.

Для оцінки діяльності архімандрита Софронія (Грибовського) наведемо два погляди. Перший, з XIX ст., ієромонаха Миколи (Адоратського), який писав: «Іх (праці архімандрита Софронія. – **В.К.**) можна розглядати як підсумок сторічної діяльності всіх членів місії, особливо учнів»¹⁰⁶. І другий, із XX ст., П. О. Скачкова: «...це був перший начальник місії, який писав про Китай, зводив докупи наявні в місії відомості, намагався налагодити навчальний процес і дещо по-

¹⁰⁶ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Тип. Импер. Университета, 1887. – С. 344.

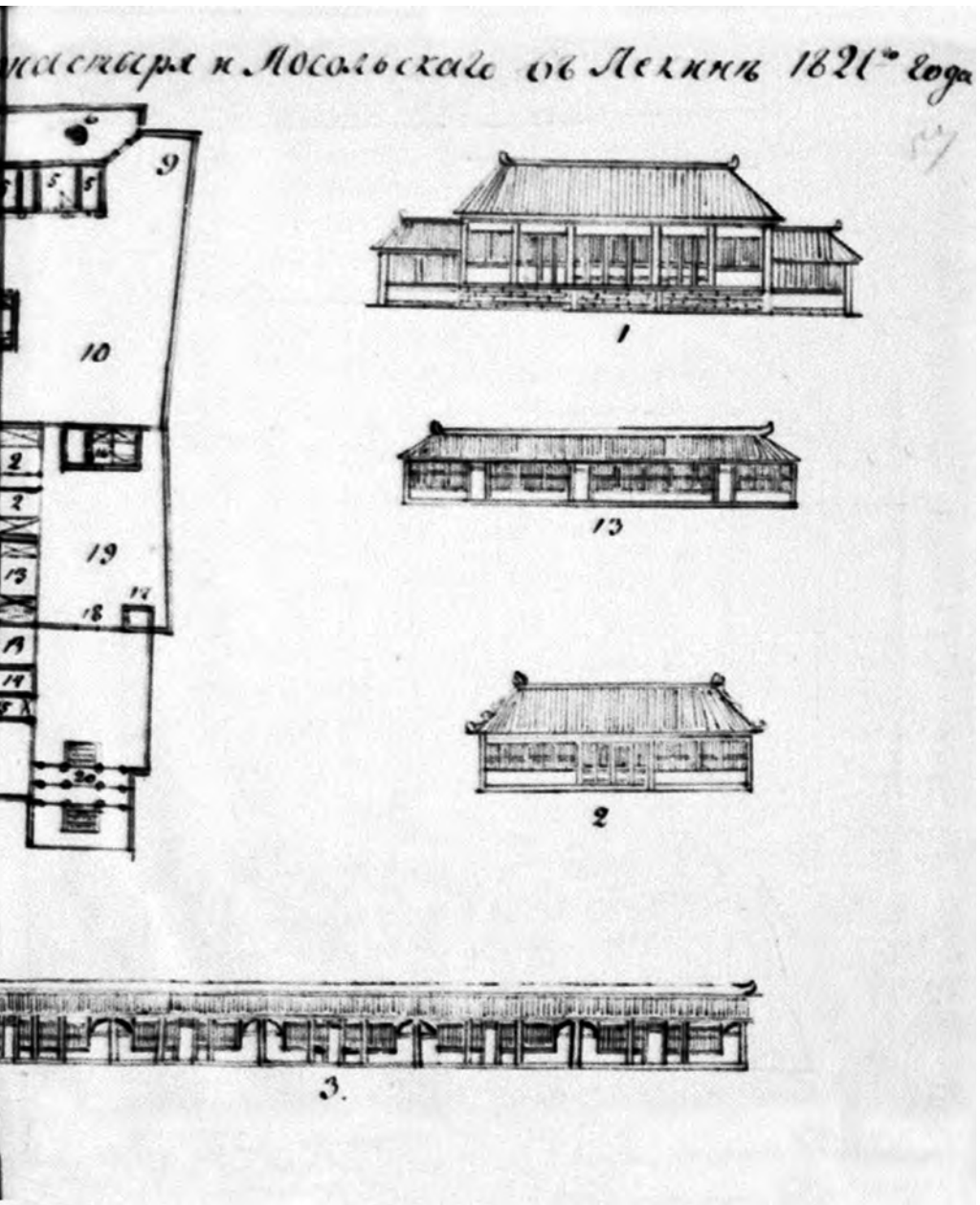

Рис. 15. Креслення Російської духовної місії в Пекіні, 1821 р.

ліпшив матеріальний стан учнів»¹⁰⁷. Слід також наголосити на тому, що Софроній, хоча й не володів на науковому рівні китайською та маньчжурською мовами, але у своїх працях критично використовував першоджерела у перекладах учнів місії. На наш погляд, архімандрит Софроній органічно поєднує у собі науковця, державного діяча, християнського пастиря. У його особі гідно завершується перший донауковий (який є всі підстави називати українським) період не лише в роботі місії, а й у формуванні Китаєзнавства в Російській імперії. Праці архімандрита Софронія до сьогодні лишаються цікавими та важливими джерелами для вивчення історії цінського Китаю, російсько-китайських відносин та історії християнства в Китаї, що обумовлює необхідність ширшого їх використання в історичній науці. Життєвий шлях пастиря-науковця скінчився 17* травня 1814 р. в Новоспаському Московському монастирі, де після повернення з Китаю він перебував на лікуванні.

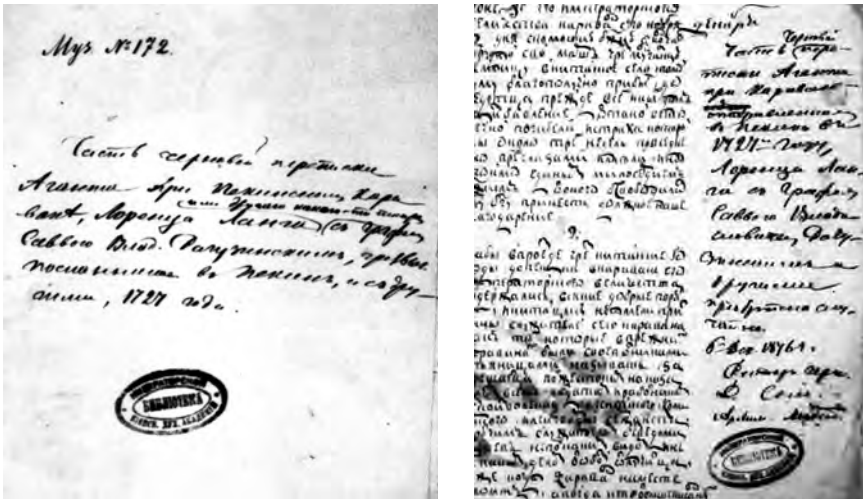

Рис. 16. Листи з чорного листування Лоренца Ланга

¹⁰⁷ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – С. 85.

Окремо необхідно зауважити, що певна частина історичних джерел, пов'язаних із діяльністю українських православних місіонерів у Китаї, до 1917 р. потрапляла в Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії. Справжньою перлиною цієї колекції були священні вбрання, котрі, на думку М. І. Петрова, належали єпископу Інокентію (Кульчицькому). До Києва багато предметів та документів передав архієпископ Модест (Стрельбицький) (1823 – 1902), який у середині XIX ст. обіймав посаду ректора Іркутської духовної семінарії й збирав джерела, пов'язані з історією Російської духовної місії в Пекіні¹⁰⁸. Саме архієпископ Модест 6* грудня 1846 р. випадково придбав і частину листування Лоренца Ланга, агента при державному каравані, який був відправлений до Пекіна у 1724 р. разом із російським послом у Китаї – графом Савою Владиславичем Рагузинським. Сьогодні цей важливий документ зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського¹⁰⁹. Рукописи та документи архимандрита Софронія (Грибовського) потрапили до бібліотек Київської духовної семінарії¹¹⁰ та Києво-Софійського кафедрального собору¹¹¹. Узагалі, дослідження українського періоду в історії Російської духовної місії в Пекіні ускладнене тим, що під час Їхетуанського повстання у 1898 – 1901 рр., котре мало антихристиянський характер, було знищене Північне подвір'я місії (Бейгуан) – зникли архів, друкарня на 30 тис. ієрогліфів, підготовлені до друку праці місіонерів, їхні рукописи, бібліотека місії¹¹². Символічно, що перший системний огляд розвитку дипломатичних відносин Росії з Китаєм та роботи Російської духовної місії в Пекіні був зроблений українським істориком та архівістом М. М. Бантиш-Каменським (1737 – 1814). Це його праці «Дипломатичний збірник справ між Російською та

¹⁰⁸ Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – С. 82-83.

¹⁰⁹ Часть черновой переписки агента при Пекинском караване, Лоренца Ланга, или другого какого-то писаря, с графом Савою Владиславовичем Рагузинским, чрезвычайным посланником в Пекине, и с другими, 1727 года: ІР НБУВ, Д.А./П591. – 26 арк.

¹¹⁰ Записки бывшего в Пекине Архимандрита Софрония Грибовского, скончавшегося в Новоспасском Московском монастыре на покое 1814 г. мая 17. Рукопись собственноручная: ІР НБУВ, Д.С./П.223. – 120 арк.

¹¹¹ Сборник документов, черновых и белевых записок и заметок, принадлежавший бывшему начальнику русской миссии в Пекине архимандриту Софроню Грибовскому (1793 – 1807 гг.) и большей частью им писанных, в листе на 172 л.: ІР НБУВ, 345/505С. – 172 арк.

¹¹² Андреева С. Г. Антимиссионерские выступления в Китае во второй половине XIX века и особенности положения Пекинской духовной миссии // Общество и государство в Китае: XXXII научная конференция. – М.: Институт востоковедения, 2004. – С. 116-125.

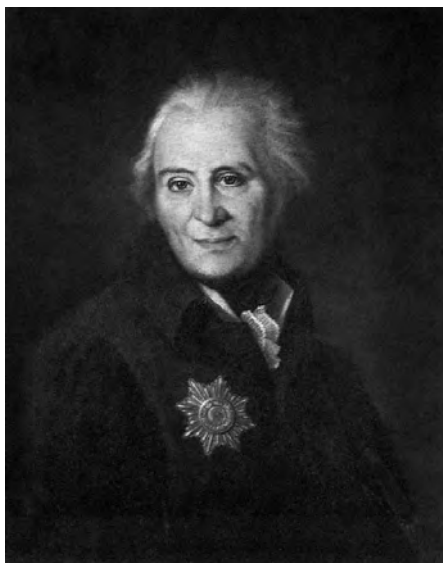

Рис. 17. Портрет М. М. Бантыш-Каменського пензля М. І. Аргунова (1813 р.)

Китайською державами з 1619 по 1792»¹¹³ та «Опис справ грецьких духовних та світських осіб, які бували в Росії, при китайському дворі, в Молдавії та Волощині», до сьогодні залишаються важливим джерелом для дослідження історії російсько-китайських стосунків та православ'я в Китаї.

Відомості про Китай дістаються України в цей період ще й із західних джерел. Так, засновник Харківського колегіуму, єпископ Єпіфаній (Тихорський) (сер. XVII ст. – 1731), у червні 1731 р. подарував бібліотеці цього навчального закладу лондонське видання перекладу «Отче наш» (1700) стома мовами, серед яких була й китайська¹¹⁴. Ймовірно, це перша книга в Україні, де з'являється китайська мова. Також у бібліотеці Харківського колегіуму зберігалася книга «Про китайські ритуали відносно Конфуція та померлих предків»,

¹¹³ Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. коллегии иностр. дел, в 1792 – 1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кз., 1882. – XII, 565 с.

¹¹⁴ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету 1961. – С. 11-12.

видана 1701 року у Відні¹¹⁵. У Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна зберігається книга про Конфуція 1687 року, написана західноєвропейськими місіонерами на чолі з Філіппом Купле (1623 – 1693, кит. ім'я 柏應理)¹¹⁶. У цій книзі, окрім опису конфуціанської філософії, подано хронологічний огляд історії Китаю з 2952 р. до н. е. до 1683 р. та статистичні дані про Китай на основі китайських джерел¹¹⁷.

Рис. 18. Найстаріша православна церква у Піднебесній, вид північного подвір'я (Бейгуань), намальована китайцем¹¹⁸

¹¹⁵ Там само. – С. 15.

¹¹⁶ Confucius Synorum phylosophys, sivescientiasinensis Latineexposita. – Parisiis, 1687.

¹¹⁷ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 21.

¹¹⁸ Веселовский Н. И. Материалы для истории российской духовной миссии в Пекине. – СПб., 1905, вып. I.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КИТАЄЗНАВСТВА (1806 – ПОЧАТОК ХХ ст.)

1. Практичне китаєзнавство українських співробітників місії у Пекіні

З початку ХІХ ст. розпочинається другий період розвитку китаєзнавства в Україні, який значним чином відрізнявся від попереднього. Насамперед, це пов'язано з тим, що з 1807 р. в роботі Російської духовної місії в Пекіні головну роль розпочинають відігравати «великоруські» місіонери. Одночасно з цим дослідження Китаю в Російській імперії починають виходити на науково-освітній рівень. Участь українських священиків у роботі місії в цей період стає мінімальною та невиразною. Безперечно, це пов'язано із загальними змінами стану науки, освіти й духовного життя в Україні. Занепад потужних науково-освітніх центрів України був обумовлений переїздом українських інтелектуалів до Москви, Санкт-Петербурга й Казані. Це мало негативний вплив також на розвиток китаєзнавства в Україні. Отримані впродовж ХVІІІ ст. українськими місіонерами важливі документи та матеріали, котрі стосувалися історії та тогочасного розвитку Китаю, потрапили до Росії. Фактично досягнення українських місіонерів щодо вивчення Китаю стали важливою частиною російського китаєзнавства, але не мали безпосереднього впливу на формування китаєзнавства в Україні. Навіть більше, донині російська історіографія визначає українців як росіян в історії російського китаєзнавства. У цілому, в цей період контакти укра-

інців із Китаєм відбувалися поза межами України, а відомості про Україну в Китаї були відсутні.

Архімандрит Веніамін (Морачевич), начальник одинадцятої Російської духовної місії в Пекіні (1830 – 1840), – останній з українців, який очолював місію. Доти він ще входив до складу десятої місії (1821 – 1830) як помічник начальника. Невеличку замітку про нього знаходимо у нотатках українського дворянина, синолога та мандрівника Є. Ф. Тимковського (1790 – 1875), який був приставом десятої місії: «Помічник його Веніамін Морачевич 26 років, з духовного звання; народився в селі Майданах Волинської губернії, повіту Заславського; навчався спершу в Волинській Семінарії, в Острозі, а потім в Санкт-Петербурзькій духовній академії; пострижений в чернецтво у вересні 1819»¹. Він був першим з українців на чолі місії, який володів китайською мовою на професійному рівні, але не дуже охоче займався перекладацькою та науковою діяльністю. Архімандрит Веніамін зробив переклад важливого для вивчення релігійних поглядів китайців тексту – «Про жертвоприношення небу» з «Улі тункао», та написав невеличку працю «Записка про європейські місії в Китаї», що стала продовженням досліджень католицьких місій в Китаї, котрі були раніше розпочаті українськими місіонерами: ієромонахом Федосієм (Сморжевським) та архімандритом Софронієм (Грибовським). Після повернення до Росії архімандрит Веніамін був призначений настоятелем Олександро-Невської лаври, де він і помер².

Певний історіографічний та джерелознавчий доробок у дослідження роботи Російської духовної місії в Пекіні був зроблений ченцем Києво-Печерської Успенської Лаври, ієромонахом Алексієм (Виноградовим) (1845 – 1919), який був у місії з 1881 по 1888 р. Йому належить праця «Китайська бібліотека і вчені праці членів Імператорської Російської Духовної і Дипломатичної Місії в м. Пекіні або Бей-цзін (в Китаї)»³.

¹ Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг., Ч.1. – СПб.: Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – С. 5.

² Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 129, 130, 141, 142, 145, 149, 196, 318, 323, 360, 388, 403.

³ Алексий (Виноградов) иеромонах. Китайская библиотека и ученые труды членов Императорской Российской духовной и дипломатической миссии в г. Пекине или Бэй-Цзине, (в Китае): С прил. каталога черт. и рис. / Иером. Киевопечер. Успен. лавры Алексий (Виноградов) (с 1881 г. по 1888 г. б. чл. означ. Миссии). – СПб.: Тип. бр. Пантелеевых, 1889. – [198] с. разд. паг., 4 л. ил., черт.; 2

У 1820 р. лікарем Російської духовної місії у Пекіні призначили Осипа Павловича Войцехівського (1793 – 1850), який народився у Київській губернії, отримав освіту в Київській духовній академії та у Медично-хірургічній академії. Виконуючи обов'язки лікаря місії, він набув неабиякої слави, вилікувавши родича китайського імператора. Після повернення до Росії очолював кафедру китайської мови у Казанському університеті до самої смерті у 1850 р. О. П. Войцехівський розпочав викладання маньчжурської мови у Казанському університеті, уклав перші навчальні посібники з маньчжурської мови. Китайську мову він викладав за конспектом архімандрита Даниїла (Сівіллова) (1798 – 1871), за граматиками архімандрита Іакинфа (Бічуріна) (1777 – 1853) та французького синолога Жан-П'єр Абель-Ремюза (1788 – 1832), а також за власними розробками. Войцехівській у своїх курсах пояснював розбіжності між давньою та сучасною китайською мовою, займався зі студентами класичною китайською мовою веньянь (文言, wényán) на основі канонічних текстів, як-то: «Чотирьохкнижжя» (《四書》, «Sì shū»), давав студентам завдання з перекладу із російської китайською мовою. Досвід викладацької діяльності відбивається у посібниках професора Войцехівського – «Навчальні статті для учнів і початківців, які починають вчити китайську і маньчжурську мови», «Літературні статті та виписки з найкращих книг для практичних вправ у мовах». Учений склав перший у Росії посібник із маньчжурістики – «Маньчжурська хрестоматія»⁴. Крім того, професор Войцехівський викладав власний курс з історії маньчжурів (чотири години на тиждень). Ще під час перебування у Пекіні Войцехівський почав працювати над маньчжуро-китайсько-російським словником, який він закінчив уже у Казані й який у результаті сягнув трьох томів. Рукопис словника ще за життя Войцехівського був придбаний Казанським університетом, проте ця праця та ціла низка інших, на жаль, не були надруковані⁵.

У цей період формування українського китаєзнавства, з одного боку, згасає місіонерський напрямок, а з іншого – відбувається

⁴ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 324.

⁵ Фойгг К. К. Обзорени хода и успехов исследования азиатских языков в Императорском Казанском университете // Ученые записки Казанского университета. – 1852. – Кн. III; Дацышен В. Г. История изучения китайского языка в Российской империи. – Кр.: Краснояр. гос. ун-т, 2000. – С. 98.

формування практичного напрямку, котрий стане основою для розвитку на початку ХХ ст. китаєзнавства у Києві. Початок практичного китаєзнавства пов'язаний із діяльністю двох українських приставів Російської духовної місії у Пекіні – це Є. Ф. Тимковський та Є. П. Ковалевський. Як зазначає П. О. Скачков: «Діяльність приставів тією чи іншою мірою сприяла вивченню Китаю. Їх дипломатичні здібності, їхня роль у взаєминах Росії з Китаєм, внесок, зроблений кожним з них у розвиток китаєзнавства в Росії, – все це вимагає спеціального монографічного дослідження»⁶. До сьогодні цей за-клик вченого залишається актуальним.

Егор Федорович Тимковський (1790 – 1875) – український історик, письменник, чиновник Московського імператорського університету, начальник відділу драгоманів Міністерства іноземних справ, збирач східних книг. Є. Ф. Тимковський народився 23* травня 1790 р. у селищі Егорська Тимківщина Золотоніського повіту Полтавської губернії. Перші уроки грамоти отримав у монахинь Золотоніського Благовіщенського монастиря. Потім навчався в Києві та Переяславі, а вищу освіту здобув вже у Московському університеті. У 1813 р. йде на службу до Головного управління шляхів сполучення. Після цього Є. Ф. Тимковський працює в Азіатському департаменті Колегії іноземних справ, якому було підпорядковано й Російську духовну місію в Пекіні. За пропозицією генерал-губернатора Сибіру, графа М. М. Сперанського (1772 – 1839) Тимковського призначають приставом дев'ятої Російської духовної місії в Пекіні з 1820 по 1821 р. Виконуючи посадові обов'язки пристава, він дев'ять місяців провів у Пекіні⁷, що стало вирішальним у визначенні наукових зацікавлень Є. Ф. Тимковського. Тут він познайомився з архімандритом Іакінфом (Бічуріним), начальником ІХ Російської духовної місії в Пекіні, першим російським синологом. Спілкування з ним спрямовує Є. Ф. Тимковського на вивчення Китаю. Крім цього, Є. Ф. Тимковський та архімандрит Іакінф стали щирими друзями, що мало неабияке значення для подальшої долі останнього. Після завершення роботи місії архімандрита Іакінфа звинуватили у недбалому ставленні до виконання обов'язків начальника місії, за-

⁶ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 182.

⁷ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 150-152, 161.

арештували та відправили на заслання. Проте Є. Ф. Тимковський за сприяння російського винахідника та сходознавця П. Л. Шиллінга (1786 – 1837) не лише допомагає поверненню архімандрита Іакинфа до наукової праці⁸, а й підтримує друк його книг. Після повернення з Китаю до Санкт-Петербурга Є. Ф. Тимковський відіграв активну роль у гуртку, створеному графом М. П. Румянцевим (1754 – 1826), з метою організації широких наукових досліджень у царині сходознавства⁹. Він входив до складу Комісії з розгляду праць учасників Російської духовної місії в Пекіні, тобто був обізнаним у тогочасних китаєзнавчих дослідженнях¹⁰. За наказом російського імператора Миколи I від 27 січня 1823 р. придбані Є. Ф. Тимковським книги китайською, маньчжурською та монгольською мовами в Пекіні були передані до Іркутська з метою заснувати там «клас» східних мов¹¹.

Є. Ф. Тимковському належать декілька китаєзнавчих досліджень написані ним після повернення з Китаю. Головне серед них – велике тритомне дослідження «Подорож до Китаю через Монголію в 1820 і 1821 роках» на 1230 сторінках, яке було надруковане у Санкт-Петербурзі в 1824 р.¹² Це натхненна праця, де органічно поєдналися ґрунтовні наукові спостереження з високохудожньою майстерністю оповіді. Мабуть, саме в цьому поєднанні полягає таємниця великого успіху книги, котру було перекладено всіма основними європейськими мовами. Її захопливі сторінки розповідали читачу ХІХ ст. про різноманітні аспекти життя китайців та монголів, про пам'ятки давньої китайської культури, про легендарних діячів китайської історії, про караванний шлях від Кяхти до Пекіна та про Східний Туркестан, Тибет і Корею. На той час праця отримала дуже добру критику в таких відомих російських часопис-

⁸ Тихвинский С. Л., Пескова Г. Н. Выдающийся русский китаевед о. Иакинф (Бичурин) (к 220-летию со дня рождения) // История Российской духовной миссии в Китае: Сб. ст. / [Ред.-кол.: С. Л. Тихвинский и др.; Предисл. С. Л. Тихвинского]. – М.: Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 180.

⁹ Мясников В. С. Избрание отца Иакинфа (Бичурина) в Академию Наук // История Российской духовной миссии в Китае: Сб. ст. / [Редкол.: С. Л. Тихвинский и др.; Предисл. С. Л. Тихвинского]. – М.: Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 202.

¹⁰ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 325.

¹¹ Куликова А. М. Проекты востоковедного образования в России (XVIII – 1-я пол. XIX в.) // Народы Азии и Африки. – 1970. – № 4. – С. 364.

¹² Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг. В 3-х ч. – СПб.: Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – 435, 38, 2 с.

сах, як: «Північний архів» та «Північна зірка». Дотепер ця праця зберігає свою наукову цінність, бо містить багатий географічний, етнографічний, фольклорний, історичний матеріал. За визначенням російського історика О. Й. Корниловича (1800 – 1834), праця Є. Ф. Тимковського є своєрідним прикладом рівня європейського дослідження¹³. А за «Російським біографічним словником» 1912 р., ця праця «являла найповніше і ґрунтовне зібрання відомостей про Китай» та «впродовж багатьох років вона була найнеобхіднішим посібником, навіть настільною книгою для всіх, хто вивчав Китай»¹⁴. Отже, ця праця залишається цікавим джерелом для вивчення історії Китаю доби Середньовіччя та Нового часу. У Відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є вказана книга (номер у каталозі – Р124) із дарчим написом автора: «Його сіятельству милостивому государю князю Олександру Михайловичу Горчакову на знак глибокої поваги, від Автора. С.-Петербург 5 листопада 1858». Серед інших китаєзнавчих праць Є. Ф. Тимковського – «Сун [Чжун-тан] – китайський міністр і воєначальник (при імп. Даогуане¹⁵)»¹⁶. Значна частина його наукової спадщини зберігається в російських архівах, зокрема, дорожній журнал Російської духовної місії у Пекіні та додатки до нього¹⁷. Є. Ф. Тимковський входив до складу Комісії з розгляду праць учасників Російської духовної місії у Пекіні¹⁸. У цілому, він зробив великий внесок у розвиток російського китаєзнавства, про що найкраще висловився М. М. Сперанський: «Наш Тимковський подарував Росії два китайських творіння: одне живе – отець Іакінф та інше художнє – власну книгу»¹⁹. Наскільки важливими були для самого Є. Ф. Тимковського китайські студії, свідчать перші рядки

¹³ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 355.

¹⁴ Тимковский Егор Федорович // Русский биографический словарь. Том. 20: Суворова–Ткачев. – СПб.: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1912. – С. 521-522.

¹⁵ Циньський імператор Сюань-цзун (Дао-гуан), правив Китаєм із 1821 по 1851 р.

¹⁶ Тимковский Е. Ф. Сун [Чжун-тан] – китайский министр и военачальник (при имп. Даогуане) // Сибирский Вестник. – 1823. – Ч. 1. – С. 1-6.

¹⁷ Победоносцева Е. В. Материалы по Китаю в фондах библиотеки Азиатского департамента МИД России (XVIII – начало XX вв.) // XXIV НКОГК. Тезисы докладов. Ч. 2. – М., 1993. – С. 89-92.

¹⁸ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 325.

¹⁹ Тимковский Егор Федорович // Русский биографический словарь. Том. 20: Суворова–Ткачев. – СПб.: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1912. – С. 522.

його праці: «Доля прикрасила моє життя подією рідкісною, незабутньою: я бачив Китай»²⁰.

Ще одним представником практичного китаєзнавства у ХІХ ст. був Єгор Петрович Ковалевський (1809 або 1811 – 1868), географ-мандрівник, геолог, археолог, сходознавець, письменник, поет, драматург, науковий, державний діяч українського походження часів Російської імперії (з родини дворян Харківської губернії). У 1840 р. Є. П. Ковалевського «за службовим обов'язком» направили до Кульджи²¹, Чугучаку²² та міст на західному кордоні Китаю, результати вивчення яких були оприлюднені у низці його публікацій²³. У 1849 р. тоді вже поважного чиновника Азіатського департаменту Є. П. Ковалевського призначають приставом тринадцятої Російської духовної місії в Пекіні (1850 – 1858)²⁴. Під час подорожі до Пекіна він вів опис природи, побуту, звичаїв монголів, історичних пам'яток, зібрав одну з перших в Європі колекцій сортів чаю, гірських порід, а також гербарій. Пізніше цими дослідженнями користувалися М. Пржевальський, Г. Потанін та П. Козлов. Далі Є. П. Ковалевський розв'язав питання пропуску російських караванів зручним «купецьким трактом» замість практично непрохідних аргалінських пісків, унаслідок чого торгівля стала більш зручною. Крім того, у Пекіні він спорудив та облаштував геомагнітну обсерваторію. Потім Є. П. Ковалевський повернувся до Санкт-Петербурга, а у 1851 р. знову прибув у Китай для остаточного укладання договору між Росією та Китаєм. У першій половині ХІХ ст. значно зросла торгівля російських купців із Західним Китаєм, що потребувало юридичного оформлення. 25 липня 1851 р. Є. П. Ковалевський разом з І. І. Заха-

²⁰ Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг. В 3-х ч. – СПб.: Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – С. 1.

²¹ Кульджа (Ілі, Інін) – місто у Північно-Західному Китаї, на р. Ілі (сучасний Сінцзян-Уйгурський автономний район КНР).

²² Тарбагатай (Чугучак, Тачен) – місто у Північно-Західному Китаї (сучасний Сінцзян-Уйгурський автономний район КНР).

²³ Ковалевский Е. П. Кульджа, Чугучак и города западной границы Китайской империи (из неизданных записок) // Мануфактурные и горнозаводские известия. – 1842. – № 1. – С. 4-7; № 2. – С. 12-14; Ковалевский Е. П. О золотом производстве в Западных областях Китая // Горный журнал. – 1845. – Т. I. – Кн. 1. – С. 121-128; Ковалевский Е. П. Путь каравана (из дневника русского офицера при переезде из Семипалатинска в пределы китайских владений) // Журнал для чтения воспитанникам военно-учебных заведений. – 1846. – Т. 62. – № 245. – С. 7-27.

²⁴ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 116-117.

ровим та О. О. Татаріновим підписує з представниками цінського уряду Кульджинський трактат, за яким російські купці отримали можливість приходити з караванами для торгівлі у два прикордонних міста – Ілі (Інін, Кульджа) та Тарбагатай (Чугучак, Тачен). Крім цього, Ковалевський вивчав питання розробки кам'яного вугілля в околицях Пекіна і видобуток золота в Китаї²⁵. У 1853 р. були надруковані дорожні нотатки²⁶ та «Подорож до Китаю»²⁷, котра отримала добру оцінку сучасників, серед яких був видатний український та російський педагог К. Д. Ушинський²⁸. З 1856 по 1861 р. Є. П. Ковалевський був директором Азіатського департаменту у важливий для російської зовнішньої політики час. Саме йому вдалося зберегти престиж російської держави на міжнародній арені після її поразки у Кримській кампанії та укладання Паризького миру²⁹. Водночас, він підготував основні положення Айгунського договору³⁰ між Росією та Китаєм зі всіма запобігливими заходами, що стало умовою полегшення та успіху при підписанні трактату³¹. Крім друкованих праць, існує велика рукописна спадщина Є. П. Ковалевського, значна частина якої стосується китайської проблематики: його листи з Пекіна (1848 – 1857) та донесення пристава тринадцятої Російської духовної місії до Пекіна. Є. П. Ковалевський, так само як і Є. Ф. Тимковський, входив до складу Комісії з розгляду праць учасників духовної місії в Китаї³².

²⁵ Ковалевский Е. П. О разработке каменного угля в окрестностях Пекина и о добыче золота в Китае // Горный журнал. – 1852. – Т. II. – Кн. IV. – С. 46-54.

²⁶ Ковалевский [Е. П.]. Китай в 1849 и 1850 годах. (Из путевых заметок) // Отечественные записки. – 1853. – № 3. – С. 1-16; – № 4. – С. 71-102; – № 5. – С. 1-38.

²⁷ Ковалевский Е. П. Путешествие в Китай / Е. Ковалевского. В 2-х частях. – СПб.: Тип. Королева и К°, 1853.

²⁸ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 187.

²⁹ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 116-117.

³⁰ Айгунський договір між Росією та Китаєм (підписаний 28 травня 1858 р. у м. Айгунь) встановлював кордон по р. Амур. Таким чином Росія повертала собі території, що відійшли до Китаю за Нерчинським договором 1689 р. За Айгунським договором дозволялося плавання по річкам Амур, Сунгарі та Уссурі лише російським та китайським суднам.

³¹ Ковалевский, Егор Петрович // Русский биографический словарь. Том 9: Кнаппе — Кюхельбекер / Издан под наблюдением председателя Императорского Исторического Общества А. А. Поповцева. – СПб.: Типографии И. Н. Скороходова, 1892. – С. 25-27.

³² История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 325; Вальская Б. А. Путешествия Егора Петровича Ковалевского. – М.: Географгиз, 1956. – 200 с.

Останнім з українців, що працювали в російській місії в Пекіні, був Іван Якович Коростовець (1862 – 1933), талановитий український та російський дипломат, який у 1890 – 1894 рр. був другим секретарем, а в 1909 – 1912 рр. – посланником у Цінській імперії. Навесні 1921 р. І. Я. Коростовець здійснив ділову поїздку до Пекіна, де в місцевій друкарні видали його мемуари «Росія на Далекому Сході», що стосуються часу боксерського повстання у Китаї³³.

2. Науково-освітні центри вивчення Китаю в Україні (Київ, Одеса, Харків)

У ХІХ ст. китаєзнавчі дослідження з'являються безпосередньо в Україні, що було пов'язано не лише з накопиченням та первісною обробкою різних джерел, а й критичним осмисленням певних проблем. Так, у цілій низці праць було висвітлено різні аспекти історії російсько-китайських відносин. Дві праці І. Михайловського присвячені Миколі Спафарію, перекладачеві Посольського приказу, який у 1675 р. очолив московське посольство до Цінської імперії³⁴. Виникає певне зацікавлення історією розповсюдження християнства у Китаї. Найвагомішою тут є праця «Історичний нарис християнської проповіді в Китаї» 1860 р., котру було надруковано у Трудах Київської духовної академії³⁵. У Харкові було видано книгу архієпископа Чернігівського та Ніжинського Філарета «Огляд російської духовної літератури», де окрему статтю присвячено архімандриту Іакінфу (Бічуріну) (1777 – 1853), начальнику дев'ятої Російської духовної місії в Пекіні та першому російському синологу³⁶. У 1899 р. додаток до «Чернігівських губернських відомостей» № 2034 надрукував замітку про історію виникнення, існування та загибелі Албазіна, першого форпосту

³³ Коростовец И. Я. Россия на Дальнем Востоке. – Пк.: Т-во «Восточное просвещение», Типо-литография Российской Духовной Миссии, 1922. – II, 153, 4, 8 с.

³⁴ Михайловский И. Н. Важнейшие труды Николая Спафария: (1672 – 1677): (Чит. в собр. Ист.-филол. о-ва при Ин-те кн. Безбородко в Нежине). – К.: Тип. Ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1897. – [2], 56 с.; Михайловский И. Н. Очерк жизни и службы Николая Спафария в России. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – [2], 40 с.

³⁵ Исторический очерк христианской проповеди в Китае // Труды Киевской Духовной Академии. – 1860. – Кн. IV. – С. 265-366.

³⁶ Филарет (Гумилевский) архиепископ. Обзор русской духовной литературы. Кн. [1]-2. – Х.: Унив. тип., 1859-1861.

російських та українських поселенців на кордоні з Китаєм. Цю компілятивну статтю було складено за працями Шпекта, Грум-Гржимайла та десяти книжок «Історії маньчжурського народу»³⁷.

Варто зауважити, що характерною рисою розвитку китаєзнавства в Україні у ХІХ ст. є переважне вивчення та опис подій тогочасного Китаю. Пояснюється це професійним підґрунтям, бо переважна більшість робіт була написана не китаєзнавцями, а військовими, медичними працівниками, мандрівниками, географами, які за тих чи інших причин відвідували Піднебесну. Праця професора Харківського університету та Харківського ветеринарного інституту А. М. Краснова (1862 – 1914) «Як живуть китайці» витримала кілька видань³⁸. Також йому належать дослідження «Чи потрібна японцям Маньчжурія і Корея»³⁹, «Пробудження Китаю»⁴⁰ та «Установи китайського села»⁴¹. Крім цього, були надруковані медичні нотатки Г. Гіршмана з його подорожі до Китаю⁴²; відомості про Китай навколосвітньої мандрівниці Л. Пашкової⁴³; опис поїздки прикордонного комісара Південно-Уссурійського краю Матюніна та капітана артилерії Тарнавського від Полтавської варті через Нінгуту до м. Хунчун на початку 1881 р.⁴⁴; записи топографа Є. Осадчого про Південну Маньчжурію⁴⁵; спогади Л. О. Богдановича, в яких міститься різноплановий матеріал про географію, топографію,

³⁷ Албазин. 1651–1689. Краткая заметка об его возникновении, существовании и осаде его китайскими войсками. (Составлена по Шпекту, Грум-Гржимайло и 10 книгам «Истории маньчжурского народа»). – [Чернигов, 1899], 16 с. (Приложение к № 2034 «Черниговских губернских ведомостей»).

³⁸ Краснов А. Н. Как живут китайцы. – Х.: Харьк. о-во распространения в народе грамотности, 1895. – 40 с.; Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 2-е изд. Перепеч. с 1-го изд. – М.: Харьк. о-во распространения в народе грамотности. Изд. ком., 1899. – 32 с.; Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 3-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х.: Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1902. – 32 с.; Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 4-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х.: Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1904. – 32 с.

³⁹ Краснов А. Н. Нужна ли японцам Маньчжурія и Корея // Южный край. – 1903. – 30 декабря.

⁴⁰ Краснов А. Н. Пробуждение Китая // Южный край. – 1910. – 3 июля.

⁴¹ Краснов А. Н. Учреждения китайской деревни. – М., 1897.

⁴² Гиршман Г. Медицинские заметки из поездки в Китай // Протоколы Харьковского медицинского общества. – 1876. – Вып. 1. – С. 18-21.

⁴³ Пашкова Л. Французские и английские колонии на Крайнем Востоке и на Востоке. (Из записок кругосветной путешественницы Лидии Пашковой). – Од.: Типография Новороссийского телеграфа, 1886. – 91 с.

⁴⁴ Описание поездки пограничного комиссара Ю.-Уссурийского края Матюнина и капитана артиллерии Тарнавского от Полтавского караула через Нингуту до г. Хунчуна, совершенной в начале 1881 г. // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. – 1844. – VII. – С. 87-100.

⁴⁵ Осадчий Е. В глуши южной Маньчжурии. Из записок топографа в 1905 г. // В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин. Сборник очерков, рассказов и воспоминаний военных топографов. Под ред. М. Н. Левитского. – Од.: Типо-литогр. Штаба округа, 1910. – С. 253-279.

етнографію та соціально-політичний стан Китаю⁴⁶. Перлиною таких праць є видана в Одесі у 1910 р. збірка військових топографів «У нетрях Маньчжурії та наших східних околиць» з 208 ілюстраціями в тексті, надрукованими на 20 окремих аркушах хромового паперу⁴⁷. Військові події під час Їхетуанського повстання (або Боксерське повстання) 1898 – 1901 рр., російсько-японської війни 1904 – 1905 рр. та трансформування Китайської імперії після Сінхайської революції 1911 р. відбито у роботах П. Булгакова «Рівняння з багатьма невідомими: Листи до редакції “Південного краю”» (були використані праці російських синологів С. Георгієвського, В. П. Васильєва та ін.)⁴⁸, І. Кононова «Заворушення в Китаї»⁴⁹, С. Тавокіна «До питання про “жовту небезпеку”»⁵⁰, М. О. Ухач-Огоровича «Маньчжурський театр воєнних дій у російсько-японську війну 1904 – 1905» (було подано топографічні дані про південну частину провінції Хейлунцзян, рух хунхузів та про російські заклади у Північно-Східному Китаї)⁵¹.

Перший професор філософії київського Імператорського університету Святого Володимира Орест Маркович Новицький (1806 – 1884), уродженець Новгород-Волинського, не тільки відіграв важливу роль у становленні професійної філософії в Україні, а й зробив важливий внесок у розбудову вивчення китайської філософії в Україні. Це знайшло відображення в його дослідженні «Поступовий розвиток стародавніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань»⁵². Він вважав, що саме китайські філософи першими почали вільно розмірковувати про людський дух. Учений справедливо вбачав витoki зародження давньокитайської філософії у практичній мудрості, що мала релігійний та світоглядний вимір у тогочасному суспільстві. Хоча в уявленнях давніх китайців не було визначення *духовного* та *матеріального*, проте в їхній релігійній системі божественне вже уособлю-

⁴⁶ Богданович Л. А. Под Кульджей: (Правдивый рассказ): Из воспоминаний поход. жизни в Сред. Азии. – Х.: Тип. Губ. правл., 1885. – [2], 80 с.

⁴⁷ В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин: Сб. очерков, рассказов и воспоминаний воен. топографов под ред. М. Н. Левитского. – Од.: Типо-лит. Штаба Окр., 1910. – II, 520 с.

⁴⁸ Булгаков П. Уравнение со многими неизвестными: Письма в ред. «Юж. Края» [о событиях в Китае]. – Х.: Тип. «Юж. Края», 1901. – 115 с.

⁴⁹ Волнения в Китае / Под ред. И. В. Конова. Вып. 1. – Од.: Н. М. Губанов, ценз. 1900. – 32 с.

⁵⁰ Тавокин С. Н. К вопросу о «желтой опасности»: С портр. проф. Абэ Изо, акад. В. П. Васильева и Лянчичао. – СПб., К.: Вост. б-ка, 1913 (Киев). – 32 с.

⁵¹ Ухач-Огорович Н. А. Маньчжурский театр военных действий в русско-японскую войну 1904 – 1905. – К.: Типография С. В. Кульженко, 1911. – 134 с.

⁵² Новицкий О. М. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: в 4 ч. – К.: В университет. тип., 1860 – 1861. – Ч. 1: Религия и философия Древнего Востока. – 1860. – 328 с.

ється не в окремих предметах, а виступає як певна цілісність і одна загальна сила – *небо*. О. М. Новицький визначав цю особливість у розвитку давньокитайської філософії як етап в історії світової філософії, бо *небо* вже було абстрактним поняттям, що поєднувало *фізичне* та *моральне*. У своєму дослідженні він підходить до важливого космологічного концепту давніх філософів Китаю – *небо-людина-земля*, в якому розумна людина посідає серединне місце між чоловічим (*небо*) та жіночим (*земля*) началом всесвіту. Тобто в людині не лише поєднані небо (*душа*) і земля (*тіло*), а й *людина* впливає на *природу*, не надприродними способами, а моральною діяльністю: слідує волі неба, вона підтримує світовий порядок, а ухиляючись від неї – порушує його. На думку О. М. Новицького, цей концепт *небо-людина-земля* фактично став основою для подальшого розуміння моральних принципів як загальних законів для досягнення блага у працях, насамперед, Лао-цзи (*вчення про дао*) та Конфуція (*мудрість давнини*). Особливу увагу філософ звертає на вчення легендарного засновника даосизму та зазначає, що «вчення Лао-цзи є спогляданням природи у душі найдавніших понять китайського народу, і до того ж це споглядання філософське, що спирається виключно на авторитет людського мислення. Первинна ж свідомість, яка ще не філософствує, занурена в чуттєві явища, зупиняється на окремих предметах природи та їхніх окремих рудіях. Лао-цзи підноситься до відверненого споглядання природи в її загальності»⁵³. Хоча О. М. Новицький високо оцінює метафізику Лао-цзи та його абстрактне мислення, однак в цілому вважає його вчення примітивним, оскільки *дао* (道) Новицький розуміє як занурене в буття божественне, що має й духовну, і тілесну природу (*пантеїзм*). Водночас він негативно ставиться до даоського принципу недіяння (無為, *у-вей*), що стало новим елементом у китайському світогляді – вчення про квієтизм, або внутрішню бездіяльність. О. М. Новицький вважає, що у даосизмі більш вираженим є теоретичний бік релігії, а в конфуціанстві – практичний. При цьому для розвитку давньокитайської філософії більше значення мало вчення Конфуція про людину, яка була остаточно відокремлена від природи та морально осмислена у світовому порядку⁵⁴.

⁵³ Новицький О. М. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: в 4 ч. – К.: В университет. тип., 1860 – 1861. – Ч. 1: Религия и философия Древнего Востока. – 1860. – С. 215.

⁵⁴ Поперечна Г. А. Орест Новицький про особливості, місце та значення давньосхідної філософії в історико-культурному поступі людства // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 14. – С. 94-95.

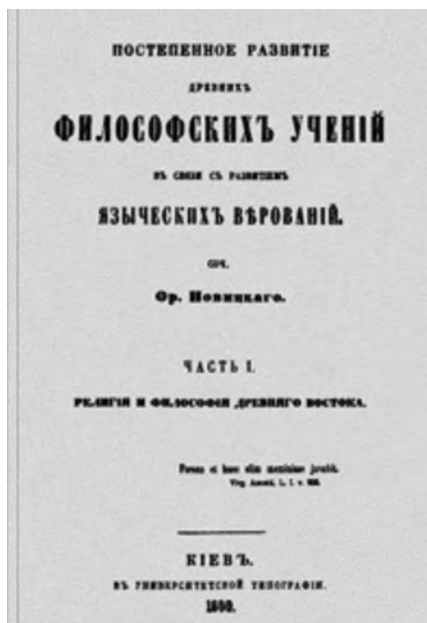

Рис. 19. Обкладинка праці О. М. Новицького «Поступовий розвиток стародавніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань»

Рис. 20. М. О. Олесницький

Цікаво, що ще один волинянин Маркеллін Олексійович Олесницький (1848 – 1905), випускник та викладач Київської духовної академії, богослов та духовний письменник, у власних двох працях також звертався до моральності та морального вчення китайців⁵⁵.

В київському Імператорському університеті Святого Володимира певний час працював російський філософ Олексій Олександрович Козлов (1831 – 1900). У 1887 р. він видає у Києві свій «Нарис з історії філософії», в якому окремих розділ був присвячений китайській філософії⁵⁶. Його дослідження базується на працях провідних західних синологів та на перекладах європейськими мовами літературних пам'яток давнього Китаю – «Книга пісень» (《詩經》, «Shī Jīng»), «Велике вчення» (《大學》, «Dà xué»), «Вчення про се-

⁵⁵ Олесницький М. А. Нравственность и нравственное учение китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1883. – № 2. – С. 229-277; № 3. – С. 482-512; Олесницький М. А. История нравственности и нравственных учений: Ч. 1-2. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1882-1886.

⁵⁶ Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К.: Тип. Ун-та Св. Владимира В. И. Завадского, 1887. – IV, [2], 88 с.

редину» (《中庸》, «Zhōng yōng») та «Бесіди і судження» (《論語》, «Lún yǔ»). На думку О. О. Козлова, «Китайська філософія відрізняється простою і нехитрою метафізикою»⁵⁷. Так, китайська космогонія визначає базові категорії китайської філософії – *інь, ян, дао, небо, земля, людина, трійці (небо-імператор-земля та небо-людина-земля)*. «Ці вчення про недоступну людині трансцендентність небесного Тао (дао – **В.К.**) в самому собі і повну іманентність того ж Тао в душі людини дають можливість конфуціанству з одного боку усунути будь-яке зовнішнє одкровення, а з іншого – дати особливе і надзвичайно важливе положення людини, зробити його, так би мовити, осередком цілого всесвіту»⁵⁸. Звідси походить концепт трійці: *небо-правитель (або людина – цзюнь-цзи 君子) – земля, де людина виконує гармонізуючу функцію*. О. О. Козлов справедливо вважає, що у конфуціанстві *цзюнь-цзи* зберігає архаїчніші риси старої трійці Небо-Правитель-Земля, бо він так само, як і правитель, царює над світом. Цю владу Козлов розуміє як соціоприродний феномен: «Через своє центральне положення в природі людина та імператор є особливо відповідальними за хід речей і у зовнішній природі, і в суспільному організмі»⁵⁹. Далі він виводить із цієї гармонізуючої, соціоприродної, керуючої функції людини у космосі походження етичного імперативу в китайській філософії: «На підставі вищевикладеного загального начала моральності у китайських філософів велике вчення про чесноти особисті, а особливо сімейні, громадські, де всім і кожному, починаючи від імператора, крім загальних, вказано ще спеціальні обов'язки, згідно з місцем, яке кожен посідає в суспільстві»⁶⁰. Дуже цікавим є визначення дослідником загального негативного характеру конфуціанської етики, бо людина, за цим вченням, може лише відтворювати первісний порядок, а не створювати. Крім того, слушним є зауваження, що в конфуціанстві не існує зла, бо воно є частиною світового порядку, та не існує цілей, які мали б здійснитися у трансцендентному, потойбічному світі⁶¹. Китайську гносеологію та метафізику О. О. Козлов вважає нерозвиненими, бо немає постановки питання про істину, а саме пізнання є простою справою – «з

⁵⁷ Там само. – С. 31.

⁵⁸ Там само. – С. 31.

⁵⁹ Там само. – С. 36.

⁶⁰ Там само. – С. 36-37.

⁶¹ Там само. – С. 37.

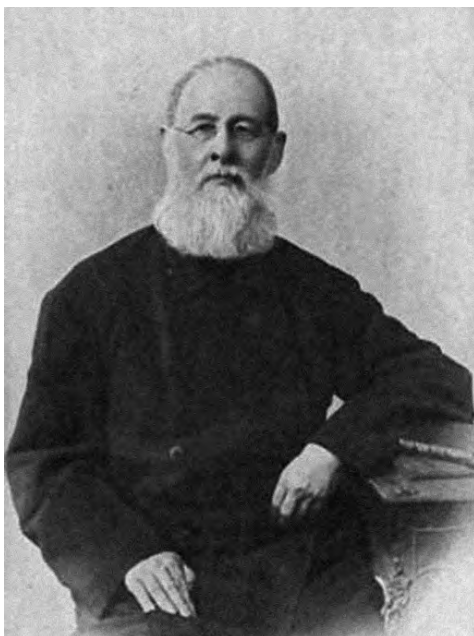

Рис. 21. О. О. Козлов

точки зору наївного реалізму: незліченні речі просто пізнаються в тому вигляді, в якому й існують»⁶². Проте філософ визнає, що китайська метафізика вже рушила від розуміння світу як механічного поєднання Неба та Землі у бік складнішої динамічної єдності сил, які становлять першопричину або утворюють речі, і далі, відчужуючись від чуттєвого образу (що притаманне суто релігійному світосприйняттю) до розуміння цих сил як духовних. Слід зазначити, що й сьогодні провідні синологи визначають специфіку традиційної китайської філософії у фундаментальному збереженні міфологічного джерела. Тим більш цікавим є зауваження О. О. Козлова, зроблене ще у позаминулому столітті, що давньокитайська метафізика є далекою від суто філософських уявлень та несе у собі сліди міфологічного походження⁶³. Проте цей феномен поєднання міфу та думки складніший і потребує подальшого аналізу.

⁶² Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К.: Тип. Ун-та Св. Владимира В. И. Завадского, 1887. – С. 38.

⁶³ Там само.

На завершення О. О. Козлов окреслює загальні позитивні та негативні риси конфуціанства. Великим досягненням конфуціанської доктрини, на його думку, є визначення того, що началом моральності має бути загальний закон, котрий досяжний кожній людині, й те, що основа цього закону має збігатися з початком, звідки походить світ усіх речей, до яких відповідно має додаватися моральний закон. У цьому дослідник вбачає єдину істинність конфуціанської етики. Негативним у конфуціанстві він вважає виправдання механічного руху речей, відсутність відповіді на питання про джерело (виток) та суть морального закону, і як наслідок, коливання конфуціанської етики поміж гедонізмом, утилітаризмом та фаталізмом, що відповідно породжує велику кількість суперечностей, непослідовностей та утруднень. Далі розглядається даосизм (на прикладі філософських систем його легендарного засновника Лао-цзи і Ле-цзи) й школа моїстів. Дослідник справедливо звертається до визначення центрального поняття даосизму: «Тао (*dao* – **В.К.**) – абсолютний початок всього сущого; само по собі нерозрізнене, що не має жодних властивостей, жодного імені, а тому вічне і незмінне. Все помітне буття походить від нього і є його модифікацією, але все-таки Тао (*dao* – **В.К.**) залишається трансцендентним щодо цього Буття»⁶⁴. Визначені загальні положення філософії Ле-цзи – колообіг виникнення та знищення у природі, примарність усіх постійних речей та етичне забуття речей. Науковець правильно показує, що основою вчення засновника моїзму Мо-цзи є загальна взаємна любов на основі закону, а головна розбіжність із конфуціанством полягає у метафізиці та гносеології.

Викладач Київської духовної академії доцент М. С. Тумасов у 1874 р. видає свою статтю «Історія китайців»⁶⁵, а вже через рік він додає великий розділ з історії Китаю (64 сторінки) до свого «Курсу історії давнього світу. (Схід)»⁶⁶. Ці праці не можна вважати китаєзнавчими, проте важливим є введення «Китаю» до вивчення всесвітньої історії з використанням періодизації історії давнього Китаю за Гюнцлавом, географічним, демографічним та суспільно-політичним оглядом Китайської імперії, поданням різнопланової інформації про духовно-релігійну культуру Китаю – міфічні першопредки, правите-

⁶⁴ Там само. – С. 41.

⁶⁵ Тумасов Н. История китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1874. – № 9. – С. 554-616.

⁶⁶ Тумасов Н. Курс истории древнего мира. (Восток). – К.: Тип. С. Т. Еремеева, Бибиковский бульвар, собств. дом, 1875. – 484 с.

лі, філософські школи. До негативних аспектів цих робіт слід зарахувати спрощення або навіть приниження ролі китайської цивілізації та некоректні визначення багатьох понять конфуціанства, китайського буддизму та ін. Хоча на сьогодні ці праці є застарілими, проте, безумовно, це була перша спроба вивчення історії Китаю в Україні.

Усі наведені вище факти поширення досліджень Китаю в Україні не прогресували через відсутність відповідного науково-освітнього центру та необхідних мотивацій для системного розвитку практичного й академічного китаєзнавства. Такий стан речей зберігається до початку ХХ ст., про що свідчать дуже нерівнозначні публікації. Так, наприклад, у 1901 р. у Києві виходить книжка Ч. К. Рожицького (1862 – ?) «Про характер китайця»⁶⁷, яка за своїми популярними завданнями нібито відлунює ХVІІІ століттям. Однак у Харкові з'являються публікації й академічного рівня. 1904 р. було надруковано переклад доповіді німецького синолога, історика та релігієзнавця О. Франке (1863 – 1946) «Розумові течії в сучасному Китаї»⁶⁸, а у 1911 р. видано працю російського філософа та математика М. Ф. Таубе (1855 – 1924) «Вчення про порожнечу як основа буддизму»⁶⁹. Найбільша ж кількість публікацій (12 з 27) з досліджень Китаю, виданих в Україні в цей період, припадає на Одесу, що пов'язано, насамперед, із бурхливим розвитком морської торгівлі Росії з Китаєм. Переважно це були роботи практичного спрямування (політика, економіка та географія), в яких визначалась необхідність подальшого розвитку російсько-китайських відносин та просування Росії на Далекий Схід⁷⁰. Економічні дослідження Китаю в Україні стають домінуючими на початку ХХ ст. та

⁶⁷ Рожицкий Ч. К. О характере китайца: (Из письма врача о Китае). – К.: Тип. Г. Л. Фронцкевич, 1901. – 15 с.

⁶⁸ Франке О. Умственные течения в современном Китае: [Докл., чит. д-ром Франке 18 февр. 1904 г. в Берлин. отд-нии Герм. колониал. о-ва] / Пер. с нем. А. Кранихфельд. – Х.: Типо-лит. И. А. Цедербаум, 1904. – 25 с.

⁶⁹ Таубе М. Ф. Учение о пустоте как основа буддизма. – Х.: Тип. «Мирный труд», 1911. – 32 с.

⁷⁰ Григорьев В. В. Об отношении России к Востоку: Речь, произнес. исправляющим должность проф. В. Григорьевым. – [Од., 1840]. – 18 с.; Рудич А. Одесса и русско-индо-китайская торговля: К вопросу об упадке одесской торговли. Необходимо употребить энергические усилия, чтобы в общерусском интересе направить русско-индо-китайскую торговлю на Одессу, помимо иностранных государств. – Од.: Тип. Л. Нитче, 1876. – 15 с.; Захарин Д. Маньчжурия и Корея. Очерк природы, истории и населения этих стран. – Од.: Типография К. де-Морей, 1904. – 24 с. Мускатблит Ф. Г. Россия и Япония на Дальнем Востоке: Ист.-полит. этюд: Со схемат. картой Дальнего Востока / Ф. Мускатблит. – Од.: О. М. Распопова, 1904. – 63 с.; Синозерский М. Япония, Корея, Квантунская область и их обитатели. Физико-географический и этнографический очерк. – Од.: Типография «Славянская» Е. Хрисогелос, 1904. – 30 с.

інституційно оформлюються у Києві, хоча справу було розпочато в Одесі. Одночасно з практичним спрямуванням формується й ширший погляд на китайську цивілізацію, про що свідчить видана в Одесі праця журналіста та видавця В. М. Маракуєва «Наші азіатські сусіди китайці» 1896 р. Крім загальних відомостей про внутрішній устрій, сільське господарство та торгівлю Китаю, автор наводить дані про філософські вчення Лао-цзи, Конфуція, китайського буддизму та про основи китайської моралі. У власній праці В. М. Маракуєв звертається до таких провідних західних філософів, як: Р. Дуглас, Симон, Е. Реклю, Ланессан, Дж. Легг та інших, що свідчить про досить високий рівень китаєзнавчої обізнаності автора. Отже, ця праця кінця ХІХ ст. вже перебуває в межах синології⁷¹.

В Одесі також розпочинаються й перші дослідження китайської мови в Україні, що було пов'язано із суто практичними завданнями. Одним із проявів високого рівня оволодіння іноземною мовою є експертна робота зі словниками. Наприкінці ХІХ ст. в Одесі був фахівець, який володів китайською мовою саме на такому високому рівні. Це А. Старков – автор рецензії⁷² на «Китайсько-російський словник» 1888 р., укладений начальником тринадцятої Російської духовної місії в Пекіні – архимандритом Палладієм (Кафаровим) та головним драгоманом цієї ж місії П. С. Поповим⁷³. У 1900 р. друкується словник «Слова і фрази японської та китайської мови російською мовою»⁷⁴, що стає дуже популярним. У 1915 р. у «Вістях Одеського бібліографічного товариства» було видано дослідження І. Замотайла «Конфуціанство та даосизм»⁷⁵ та підготовлений ним до друку «Неопублікований переклад Дао-де-цзін архимандрита Даниїла (Сівіллова)»⁷⁶, рукопис якого доти зберігався у збірці рідкісних

⁷¹ Маракуєв В. Н. Наши азиатские соседи китайцы: Сост. по соч.: Роберта Дугласа, Симона, Э. Реклю и др. – Од.: Нар. б-ка В. Н. Маракуева, 1896. – [2], 190 с.

⁷² Старков А. [Рецензия на кн.:] Палладий [Кафаров] архимандрит и Попов П. С. Китайско-русский словарь. В 2-х т. – Пк.: Типография Тун-вэнь-гуань, 1888. – Т. 1, 636 с.; т. 2, 731 с. // Одесские новости. – Од., [б. и.], 1890. – 9 с.

⁷³ Палладий (Кафаров). Китайско-русский словарь, составленный бывшим начальником Пекинской духовной миссии архимандритом Палладием и старшим драгоманом дипломатической миссии в Пекине П. С. Поповым: [Т. 1-2]. – Пк.: Тип. Тун-Вэнь-Гуань, 1888 (обл. 1889).

⁷⁴ Ю-в Е. Слова и фразы японского и китайского языка на русском языке. – Од.: Типография М. Троупянского, 1900. – 48 с.

⁷⁵ Замотайло И. Конфуцианство и даосизм // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. III-IV. – С. 150-201.

⁷⁶ Замотайло И. Неопубликованный перевод Дао-дэ-цзина архимандрита Даниила (Сивиллова) // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. V-VI. – С. 209-245.

книг та рукописів Імператорського Казанського університету. Переклад архімандрита Даниїла до того ж був доповнений підготовленим І. Замотайлом бібліографічним покажчиком з історії даосизму. Цікаво, що наприкінці XIX – на початку XX ст. в Одесі та на Одещині «Одеське слов'янське благодійне товариство імені святих братів Кирила і Мефодія» для простолюду організувало лекції, на яких серед іншого висвітлювалася давня та нова історія Китаю⁷⁷.

Таким чином, у цей період поступово йшов процес формування китаєзнавства в Одесі, що було зумовлене торговельно-економічними та політичними завданнями просування Російської імперії на Далекий Схід.

Процес організації викладання східних мов (у т. ч. й китайської) та історії Сходу в Російській імперії має довгу передісторію, пов'язану з відповідними спробами Г. Я. Кера (1692 – 1740)⁷⁸, М. В. Ломоносова (1711 – 1765), Ф. І. Янковича де Мірієво (1741 – 1814)⁷⁹. Проте справді перший проект викладання тюркських мов («татарських діалектів») та особливо маньчжурської був наданий Харківським університетом. Проект було затверджено 18 березня 1811 р. Вченою радою словесного факультету за поданням професора А. А. Дегурова (1765 – 1849)⁸⁰. Передбачалося встановлення посади ад'юнкта «татарсько-маньчжурської мови» та визначалася можливість через маньчжурські переклади ознайомитися з китайською історичною літературою⁸¹. Ця ініціатива вказує на те, що, по-перше, вивчення Китаю в Харківському університеті переходило на науковий рівень, а, по-друге, планувалося вирішення практичних завдань розбудови російсько-китайських відносин. Щодо останнього, то про це красномовно свідчить текст постанови Вченої ради словесного факультету: «*tum propter relationes Imperii Rossici cum Sinensi Imperio, quam*

⁷⁷ Музичко О. Розвиток сходознавства в Одесі на початку XX ст. (1905–1920 роки): осередки, напрямки, діячі // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 50.

⁷⁸ Кер Георг Якоб, німецький арабіст, який прибув до Росії у січні 1732 р. і того ж року поступив на службу до Колегії іноземних справ як перекладач та викладач східних мов зі званням професора.

⁷⁹ Янкович де Мірієво Федір Іванович походив з однієї з найдавніших сербських дворянських родин, отримав освіту у Віденському університеті, прибув до Росії за запрошенням Катерини II для впровадження системи народної освіти за зразком навчальної реформи, яку на той час було проведено в Австрії.

⁸⁰ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 24.

⁸¹ Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и России: Лекции. чит. в Имп. С.-Петербург. ун-те. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – С. 236.

propter litterarum antiquitatum sinensium»⁸². Невипадково проект викладання китайської мови з'являється саме в Україні, що, безумовно, обумовлено досягненнями українців у вивченні Китаю впродовж ХVIII ст., що, крім іншого, було пов'язане з Харківським колегіумом ще до заснування Харківського університету⁸³. Проте, на жаль, проєкт був відхилений, заснування кафедри китайської мови відбулося у 1873 р. у Казанському університеті⁸⁴. Тим не менше, 1811 р. слід вважати важливим етапом у формуванні китаєзнавства в Україні. У цілому, відбувається зміна парадигми у розвитку українського китаєзнавства: від діяльності місіонерів-українців у Пекіні – до створення центрів китаєзнавства безпосередньо в Україні.

Незважаючи на невдалу спробу впровадження викладання китайської мови, впродовж усього ХІХ ст. китаєзнавство було представлене у Харківському університеті. Першу спробу вклю-

Рис. 22. М. М. Лунін

Рис. 23. В. І. Шерцль

⁸² Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у ХVIII – ХХ віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 24.

⁸³ Там само. – С. 23.

⁸⁴ Базиянц А. П., Гринкруг И. М. Три проекта организации изучения восточных языков и Востока в России в ХVIII – ХІХ столетиях // Формирование гуманистических традиций отечественного востоковедения (до 1917 года). – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1984. – С. 33-52.

чення історії Китаю до викладання всесвітньо-історичного процесу здійснив професор Харківського університету Михайло Михайлович Лунін (1807 – 1844) у своїй статті 1842 р. «Погляд на історіографію найдавніших народів Сходу. Китай»⁸⁵. М. М. Лунін знайомив читача з першим істориком Китаю Сима Цянем (司馬遷, 145 або прибіл. 135 р. до н. е. – прибіл. 86 р. до н. е.) та його батьком Сима Танем (司馬談, ? – 110 р. до н. е.). Професор Лунін критикує китайську історичну науку за відсутність теоретичного узагальнення та прозаїчність мислення. Він абсолютно справедливо визначав обумовлюючий вплив на мислення китайців їхніх родинних цінностей. Хоча дослідник не володів китайською мовою, проте він критично використовував доробок західних синологів та англійські переклади китайських першоджерел. При цьому М. М. Луніну вдалося сформулювати низку оригінальних ідей щодо історичного розвитку Китаю⁸⁶. Цю працю було перевидано у 1892 р.⁸⁷.

У 1860 – 1880-ті рр. у Харківському університеті працював Вікентій Іванович Шерцль (1843 – 1906), знавець санскриту, китайської та японської мов. А. Ковалівський зазначає, що праця цього дослідника має неперевершене значення для розвитку сходознавства, бо базувалася безпосередньо на першоджерелах. Це стосується й китайської мови зокрема. Більш того, В. І. Шерцль прагнув поглибити свої знання з китайської та японської мов. Для цього в 1873 р. він звертається до керівництва Словесного факультету з проханням надати йому відрядження до Китаю та Японії й у поясненні мотиву зазначає, що сподівається, як наслідок, укласти відповідні підручники. На жаль, ці плани не здійснилися⁸⁸.

Таким чином у продовж XIX ст. у Харківському університеті відбувалися організаційні заходи, які закладали підґрунтя викладання

⁸⁵ Лунин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока. Китай // Москвитянин. – Ч. 4. – № 8. – 1842. – С. 294-307.

⁸⁶ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 34; Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – С. 9; История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 114.

⁸⁷ Лунин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока // Москвитянин. – 1892. – Ч. 4. – № 8. – С. 284-323; Ч. 5. – № 9. – С. 104-147.

⁸⁸ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 43.

китайської мови та історії Китаю, але через відсутність дозволу на проведення таких досліджень із боку російського уряду ці плани не здійснилися. Однак факти свідчать про багатий інтелектуальний потенціал цього навчального закладу, де були всі передумови для оформлення науково-освітнього китаєзнавства.

Слід вказати на значну зміну у розвитку українсько-китайських відносин. Починаючи з другої половини ХІХ ст., царська Росія застосувала для посилення своєї безпосередньої присутності на Далекому Сході українське селянство. У 1883 р. за пропозицією генерал-губернатора Східного Сибіру за державний кошт (згідно з Правилами від 1 червня 1883 р.) з Одеси до Владивостока морським шляхом («Добровільний флот») було відправлено партію переселенців, переважну частину яких становили селяни з півдня України⁸⁹. У подальші роки до складу переселенців входила значна кількість українців⁹⁰. За даними В. Кубійовича, у ХІХ ст. приблизно 20 тис. українців працювали в різних установах Російської імперії на території Китаю (посольства, пошта, пароплавство, торгівля, духовне місіонерство тощо)⁹¹. Усе це, безумовно, значно розширювало уявлення про Китай серед українського народу. Крім того, в Україні з'являється певна кількість китайців. Так, наприклад, у Харкові до початку Сінхайської революції 1911 – 1912 рр. були китайські мандрівні торговці⁹². Відповідно до України потрапляють окремі предмети китайського побуту та мистецтва. Про декілька з них можна дізнатися з покажчика Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії, укладеного М. Петровим у 1897 р. Тут знаходимо опис колекції мецената М. О. Леопардова (1820 – 1895): «г) домашній посуд і начиння ... 1216-7) пара китайських ваз темної бронзи з драконами; ... 1224) великий китайський бронзовий чайник, з драконами; ... +1232) старий китайський емальований кавовий прилад, що складається з великого підносу, семи блюдець і кавника»⁹³. Крім того – «ХVIII. Ла-

⁸⁹ Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М.: РИО Мособлупрполиграфиздата, 1996. – С. 312.

⁹⁰ Черномаз В. Українці на Далекому Сході (1883 – 1922) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 101-113.

⁹¹ Шевчук Л. Т. Китай: соціально-економіко-географічна характеристика. – Л.: Світ, 1999. – С. 119.

⁹² Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у ХVIII – ХХ віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 9.

⁹³ Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – С. 277-278.

майські приналежності: 1939-1941) три фотографічні картки бурятського лами і кяхтинського китайського губернатора з дружиною»⁹⁴; «XXII. Шафа. Китайські і японські приналежності культу: а) китайського: 2002-2004) дві чоловічі і одна жіноча китайські мармурові статуетки, придбані в Одесі від матроса В. С. Ногайського»⁹⁵; «Китайські та японські нерелігійні пам'ятки: 2061-2062) фарфоровий чайник і паперова коробочка китайські, – від Т. В. Кибальчича...»⁹⁶; «... 3089-90) два шматки китайської та французької шовкової матерії, з Київської удільної контори, через прот. К. І. Фоменка»⁹⁷; «XIII. Вітрина: 12595-13480). Східні монети... Китай – 1025-1039)...»⁹⁸; «XXI. Вітрина. Приклади друкарства: ... 221) китайська або японська книга...»⁹⁹; «15581) один номер японської або китайської газети, від генерал-майора В. З. Іванова»¹⁰⁰.

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського є понад 560 тис. од. зб., до яких, окрім бібліотечно-рукописних колекцій, включено документи окремих осіб та архівні матеріали особистих архівів. Серед цих матеріалів є й китайські джерела, які донині найменше опрацьовані. Під час опису цієї частини колекції був виявлений цікавий, неописаний раніше документ¹⁰¹ – Свідцтво про нагородження імператорським «Орденем Подвійного дракона»¹⁰². Цей орден є своєрідним символом епохи, коли Китай почав відкриватися світові й став поступово запозичувати досвід Заходу, що, зокрема, торкнулося і системи нагород. До останньої чверті XIX ст. за військові подвиги та за інші заслуги офіцерів або цивільних сановників зазвичай нагороджували пір'їнами павича на шапку, які відрізнялися «за ступенем», і нефритовим державом для них, сріблом, тканинами, шкурками соболя, гаманцями, ножами та ін. Вищою винагородою було дарування імперато-

⁹⁴ Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – С. 24.

⁹⁵ Там само. – С. 26.

⁹⁶ Там само. – С. 28.

⁹⁷ Там само. – С. 85.

⁹⁸ Там само. – С. 185.

⁹⁹ Там само. – С. 208.

¹⁰⁰ Там само. – С. 227.

¹⁰¹ Широ дякую доктору філологічних наук, провідному науковому співробітнику і завідувачу відділу Близького та Середнього Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України О. О. Хамраю за те, що він звернув увагу автора на цей недосліджений документ.

¹⁰² Імператорський «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу (порядковий номер 970), присвоєний 13 квітня 1898 р., вручений 14 червня 1898 р. капітану другого рангу Російського Добровільного флоту В. Л. Громашевському: ІР НБУВ. – Ф. 74. – Оп. 61.

ром жовтих предметів начиння й одягу – наприклад, жовтої куртки для верхової їзди (黃馬褂, *huáng mǎguà*), бо жовтий колір вважався імператорським, і речі чистого, насиченого жовтого кольору не можна було використовувати під страхом смертної кари без дозволу імператора в кожному конкретному разі.

Після Другої опіумної війни (1856 – 1860) почався процес посилення зв'язків Дайцінської імперії (大清國)¹⁰³ з країнами Заходу, що проявилось у прийнятті дипломатичної практики західного зразка – створенні міністерства закордонних справ (Ямень з управління справами країн, 總理各國事務衙門, *Zǒnglǐ gèguó shìwù yámén*)¹⁰⁴, а також у залученні на службу значної кількості іноземців. 7 лютого 1882 р. указом імператора Гуансюя (光緒) було засновано вищу урядову нагороду європейського типу – імператорський «Орден Подвійного дракона» (雙龍寶星, *Shuānglóng Bǎoxīng*) або буквально «Дорогоцінна зірка Подвійного дракона», яким нагороджувалися за видатні заслуги перед престолом та цінською державою.

Рис. 24. Ямень з управління справами країн

Рис. 25. Імператор Гуансюй

¹⁰³ Офіційна назва Китаю до 1912 р.

¹⁰⁴ Ямень з управління справами країн проіснував із 1861 до 1901 р. Управлявся кабінетом із п'яти членів, головним із яких був великий князь Гун Айсінгьоро Ісинь. У їхньому підпорядкуванні було 24 секретарі, серед яких 8 належали до «Відомства військових таємниць» – верховного органу цінського уряду, а решту набирали з різних міністерств Пекіна.

Спочатку планувалося вшановувати цим орденом лише іноземних підданих, проте указом 1908 р. ним стали нагороджувати і підданих Цінської імперії. Також з часом були засновані три ступені, з яких вищий (перший ступінь) мав три класи і був призначений для вручення переважно першим особам іноземних держав та представникам маньчжурського правлячого дому. Другий ступінь теж мав три класи, а нижчий – третій – мав п'ять класів. Нагородні документи друкували на жовтому папері китайською та французькою мовами, із додаванням червоної імператорської печатки в центрі аркуша. На зворотному боці розташовувалося зображення двох драконів та ієрогліфічний напис. Саме з таким документом ми маємо справу (рис. 26)¹⁰⁵, проте він втратив свій первісний вигляд, тому для кращого уявлення поруч наводимо аналогічний у гарному стані (рис. 27).

Рис. 26. Свідцтво про нагородження імператорським «Орденом Подвійного дракона» (1898 р.)

Рис. 27. Свідцтво про нагородження імператорським «Орденом Подвійного дракона» (1896 р.)¹⁰⁶

¹⁰⁵ Детально про імператорський «Орден Подвійного дракона» див.: Goh G. Order of the Double Dragon: Imperial China's Highest Western Style Honour 1882-1912. – Br., 2012. – 89 p.

¹⁰⁶ Krupp Director Carl Menshausen – an award document for the Imperial Chinese Order of the Double Dragon 1896 [Електронний ресурс] // Hermann historica. – Режим доступу до ресурсу: https://www.hermann-historica.de/en/1/146403/krupp_director_carl_menshausen_-_an_award_document_for_the_imperial_chinese_orde?aid=148&Lstatus=0&ord=result_d¤tpos=42 (дата звернення 24.06.2018 р.).

執照	Свідоцтво
大清國總理各國事務衙門和碩恭親王等具	Великий князь Гун ¹⁰⁷ , Ямень з управління справами країн Дайцінської імперії ¹⁰⁸
奏釐定寶星章程請	Доповідь про нагородження «Орденем Подвійного дракона»
旨遵行一摺光緒七年十二月十九日奉	[Орден] вручається, починаючи з сьомого року девізу правління Гуансюй, 12 місяця, 19 дня (7 лютого 1882 р.)
旨依議欽遵行知照辦在案	Схвалений імператором і відповідно до указу доводиться письмово
今因	Підстава
大俄國大副水師守備格羅瑪捨費斯齊惠濟為懷義符援拯	Офіцер [капітан другого рангу] Російського Добровільного флоту Громашевський [нагороджується] за надану допомогу / благодійність
經本衙門奏請給予三等第二寶星	Ямень з управління справами країн направив на затвердження «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу
光緒二十三年三月三十日奏	23 рік девізу правління Гуансюй, 3 місяць, 23 день (13 квітня 1898 р.)
硃批依議欽此	Бути тому імператорською милістю
計開	Пояснення
三等第二	Третій ступінь другого класу
法藍地金雙龍中嵌藍寶石	На блакитному фоні два золоті дракони та інкрустований сапфіром
右給	Вищевикладене дається
大俄國大副水師守備格羅瑪捨費斯齊 收執	Офіцер Російського Добровільного флоту Громашевський отримав в руки
光緒二十三年四月二十六日	23 рік девізу правління Гуансюй, 4 місяць, 26 день (14 червня 1898 р.)
星字九百七十號	970 зірка [порядковий номер виданого ордена]

¹⁰⁷ Айсінгьоро Ісінь, великий князь Гун (愛新覺羅·奕訢, 恭親王, 1833 – 1898) – маньчжурський аристократ, державний діяч Цінської імперії. У 1861 р. він заснував і очолив Цзунлі ямень, що став де-факто цінським міністерством закордонних справ, а в 1862 р. заснував Тунвєнгуань, в якому китайські студенти вивчали іноземні мови і західні науки. Айсінгьоро Ісінь був ініціатором та провідником курсу реформ, відомого як «Рух самопосилення».

¹⁰⁸ Офіційна назва Китаю до 1912 р.

Рис. 28. Великий князь Гун Айсіньгboro Ісінь

У результаті проведеного аналізу¹⁰⁹ вдалося встановити, що імператорський «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу¹¹⁰ (порядковий номер 970) було присвоєно 13 квітня 1898 р., а 14 червня 1898 р. вручено капітанові другого рангу Російського Добровільного флоту В. Л. Громашевському (格羅瑪捨費斯齊, *Géluómǎshěfèisīqí*). Також у документі зазначено, що прохання до імператора про нагородження було подане великим князем Гуном, главою Яменя з управління справами країн Дайцінської імперії. Вказано, що офіцер В. Л. Громашевський нагороджений за надану допомогу або благодійність, утім, на жаль, докладнішої інформації немає.

Ймовірно, В. Л. Громашевський був одним із перших підданих Російської імперії, відзначених «Орденем Подвійного дракона»,

¹⁰⁹ Широ дякую за проведені текстологічні консультації Ши Яцзюню, доктору політичних наук, доценту Інституту європейських мов і культур Тяньцзінського університету іноземних мов, директору Інституту Конфуція Київського національного лінгвістичного університету.

¹¹⁰ Ним нагороджували заступників консулів та офіцерів третього рівня.

Рис. 29. «Орден Подвійного дракона»
третього ступеня другого класу

більшість із яких отримали цю нагороду 1902 р. за внесок у відновлення спокою в Маньчжурії після розгрому Боксерського повстання 1898 – 1901 рр. Де перебуває сама нагорода, на сьогодні встановити не вдалося, але як вона виглядає, відомо. «Орден Подвійного дракона» є химерним симбіозом двох культур: поверх восьмикінечної зірки європейського типу розміщений диск із двома драконами, які борються за палаючу перлину, а в центрі – коштовний камінь і полум'я, що символізують імператорську владу в Китаї. Орден третього класу другого рангу зразка 1896 – 1911 рр. був шириною 80 мм і вагою 131 г, виготовлений у сріблястому кольорі зі сріблясто-позолоченим центром, срібними драконами, інкрустований двома каменями – в центрі синій кабошон (сапфір) і корал вище (рис. 29).

Збереглося небагато відомостей про Василя Львовича Громашевського, який належить до українського козацького роду. Найдавнішим представником Громашевських є козак Клим, що пішов

на службу до Переяславського полку 1729 р. і дослужився до сотенного отамана (1759 р.). Його син Григорій також був козаком, але на службі не перебував. Син Григорія Іван розпочав службу 1764 р., дослужився до сотенного отамана. У в 1784 р. Іван Громашевський за допомогою друзів став російським дворянином, а 1787 р., за клопотанням графа П. О. Румянцева, отримав чин корнета. Брат Івана Максим у 1787 р. також був зарахований до дворянства Київського намісництва. Син Івана Громашевського Василь 1793 р. народження, за протекцією віце-адмірала М. Л. Язикова 1810 р. вступив на службу до миколаївської поліції писарем, а в 1811 р. перейшов на військову службу, де він домогся великих успіхів, отримавши в 1836 р. звання підполковника і кавалера. Син Василя Громашевського Лев служив у Чорноморському флоті й обіймав важливу посаду (більш точних відомостей немає). І ось уже у родині Льва Васильовича та Надії Іванівни Громашевських 7* липня 1856 р. народився герой нашої розповіді – Василь Львович Громашевський, який так само, як його батько, обрав службу на флоті¹¹¹.

10* вересня 1877 р. він розпочав службу на флоті гардемарином, взявши участь у Російсько-турецькій війні (1877 – 1878). 30* липня 1878 р. став мічманом, 1* січня 1883 р. – лейтенантом, 27* березня 1895 р. – капітаном 2-го рангу. У 1889 р. лейтенант В. Л. Громашевський перейшов на службу до Добровільного флоту і спочатку «ходив» на пароплаві «Петербург», вахтовий журнал котрого за жовтень-грудень 1890 р. зберігається у Російському державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі. Цей документ є важливим джерелом для біографів А. П. Чехова, який на цьому судні повернувся до Одеси зі своєї знаменитої поїздки на Сахалін і провів 52 дні у подорожі навколо Азії. На борту пароплава А. П. Чехов познайомився з командним складом екіпажу, серед якого був і лейтенант Громашевський¹¹². Саме на рейсах Добровільного флоту В. Л. Громашевський відвідував і Китай – це, наприклад, рейс Одеса – Ханькоу. Під час російсько-японської війни В. Л. Громашевський служив на кораблі «Володимир», що входив до складу 2-ї Тихоокеанської

¹¹¹ Родословная книга дворян Киевской губернии за 1885 – 1894 гг. Часть 2. 1885–1894 гг. 284 л.: ДАКО. – Ф. 782. – Оп. 2. – Спр. 436; Слабченко М. К истории малорусских дворянских родов // Василенко В. И. (ред.), Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 14. – Полтава, 1916. – С. 232-234.

¹¹² Капустин Д. Вахтенный журнал парохода «Петербург». Документ биографии // Нева. – 2010. – № 11. – С. 212-259.

Рис. 30. Лев Васильович
Громашевський¹¹³

Рис. 31. Надія Іванівна
Громашевська¹¹⁴

Рис. 32. Пароплав «Петербург»

Рис. 33. На борту пароплава
«Петербург»

ескадри. У 1906 р. після двадцяти років служби у Добровільному флоті В. Л. Громашевський вийшов у відставку.

¹¹³ Громашевские: Надежда Ивановна и Лев /.../ – родные Громашевского Василия Львовича: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 299.

¹¹⁴ Там само.

У 1889 р. В. Л. Громашевський із родиною переселився з Миколаєва до Одеси, де його дружина Ганна Олександрівна (прибл. 1861 – 4*/17.06.1917, Одеса), випускниця Смольного інституту, викладала у гімназії, заснованій А. І. Малиновською. У родині Громашевських було п'ятеро дітей – сини Борис (1884 – 1910), Лев (1887 – 1980, Київ)¹¹⁵ та Олександр (нар. 1889), а також дочки Лідія (нар. 1891) і Віра (нар. 1894). В Одесі Громашевські мешкали у будинку № 5 по вулиці Чорноморській. Після виходу у відставку В. Л. Громашевський працював представником Одеської контори Північного пароплавного

Рис. 34. В. Л. Громашевський (на задньому плані у формі морського офіцера) серед своєї родини. Одеса. 1899 – 1900 рр.¹¹⁶

¹¹⁵ Громашевський Лев Васильович (1887 – 1980) — видатний український радянський епідеміолог, розробник вчення про механізми передачі інфекції, оригінальної класифікації інфекційних хвороб, організатор системи санітарно-епідеміологічних станцій у СРСР. Академік АМН СРСР, Заслужений діяч науки УРСР, Герой соціалістичної праці. З 1983 р. київському Інституту епідеміології, мікробіології та паразитології присвоєно його ім'я. Цікаво, що на початку своєї лікарської діяльності Л. В. Громашевський брав участь у боротьбі з епідеміями чуми в Маньчжурії. Слід зазначити, що Лев Васильович не поділяв християнської віри та українських просвітницьких прагнень свого батька, бо ще за студентських часів приєднався до більшовиків. Батько, у свою чергу, вважав цей вибір сина помилкою, з чим погоджувалася його донька Віра: Кускова Вера Васильєвна – дочка – /Громашевському Василю Львовичу] Письма: 28 июня – 20 августа 1928 г. из Ленинграда в /с. Березовку, Полтавской губ./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 222-223.

¹¹⁶ /Громашевський Василь Львович серед своєї родини. Одеса. 1899 – 1900 рр./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 298.

товариства¹¹⁷, у справах якої він часто відвідував Крим¹¹⁸, та був членом Одеського відділення Російського географічного товариства¹¹⁹. В. Л. Громашевський жертвував гроші й книги на розвиток Одеського кадетського корпусу¹²⁰. Власний багаторічний досвід морський офіцер застосував для розробки пропозицій щодо можливості розвитку вантажних і пасажирських перевезень Північним пароплавним товариством (зокрема й на Чорному й Азовських морях)¹²¹ та задля читання лекцій про значення мореплавства¹²².

В. Л. Громашевський був помітним учасником українського національно-культурницького руху в Одесі на початку ХХ ст., що першим дослідив Олександр Музичко¹²³. В. Л. Громашевський збирав українські прислів'я¹²⁴, ноти українських пісень¹²⁵, матеріали про діяльність українських літераторів¹²⁶ і вчених, зоологічний та бота-

¹¹⁷ Північне пароплавне товариство відкрите 15 жовтня 1900 р. з метою встановлення пасажирських та вантажних перевезень. Воно було одним з найбільших пароплавних товариств на Балтиці в дореволюційній Росії. Засновниками Північного пароплавного товариства виступили таємний радник В. М. Рейтц, датський королівський генеральний консул П. П. Берг, спадковий почесний громадянин Р. І. Паллізен та Санкт-петербурзький 1-ї гільдії купець П. Г. Мерк. Пароплави товариства здійснювали регулярні рейси між портами Чорного моря та Далеким Сходом, а також на Чорноморсько-Балтійських і Балтійсько-Чорноморсько-Азовський лініях. Товариство брало активну участь у перевезенні емігрантів із Росії до Південної Америки, Англії, Канади тощо.

¹¹⁸ Командировочное удостоверение, выданное Громашевскому В. Л. Северным пароходным обществом /Одесская контора/ для поездки в Крым по делам общества. 4 октября 1906 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 5.

¹¹⁹ Одесское отделение Русского географического общества – Громашевскому В/асилию/ Л/ьвовичу/ приглашение принять участие в заседании общества. Открытка. Машинопись. – Одесса, /26.XII.1913: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 97.

¹²⁰ Одесский кадетский корпус. Директор. – Громашевскому В/асилию/ Львовичу. Благодарственное письмо за внимание и заботливость к кадетам корпуса. 7 июля 1904 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 69.

¹²¹ Громашевський В/асиль/ Л/ьвович/ – До книгарні /журналу «Киевская старина»/ Листи з проханням прийняти передплату на журнал та книжки. 14 лютого – / / 1904 р. з Севастополя до /Киева/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Оп. 23-24; Громашевський Василь /Львович/ – До редакції «Літературно-наукового вісника». Лист. /1902 – 1903 рр./ Чернетка. 3 / / до Львова: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 25.

¹²² Громашевський В/асиль/ Л/ьвович/ – /Книгарні «Наукового товариства ім. Шевченка»/. Листи: 17/30/ вересня 1903–/1904–5 рр. / з / / до Львова/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 26-27.

¹²³ Музичко О. Одеські українські націєтворці «другого плану» кінця ХІХ – початку ХХ століть: Василь Громашевський, Василь Чудновцев та Антін Крижанівський // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів: [зб. наук. ст.] / В. М. Бурдуланюк [та ін.]; відп. ред.: Є. Н. Приступа; Львівський держ. ун-т фіз. культури, Каф. гуманітарних дисциплін. – Льв.: Сорока П. Б., 2016. – Вип. 5. – 2016. – С. 119-136.

¹²⁴ /Українські прислів'я/ Зібрав Громашевський Василь Львович: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 21.

¹²⁵ Список пьес и нот, пожертвованных В. Л. Громашевским музыкально-драматическому кружку «Українська хата». Рукопис, Одесса, /1912 – 1913 гг./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 90.

¹²⁶ Збірка віршів укр. письменників: П. Куліша, Я. Щоголева, С. Руданського, О. Афанасьєва, В. Мови, В. Александрова, І. Манжури, О. Пчілки, О. Федьковича, В. Самійленка, М. Старицького, Б. Грінченка, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки та ін.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 270.

нічний матеріал, розмірковував про стан української драматургії¹²⁷. На початку ХХ ст. В. Л. Громашевський зіграв важливу роль у розбудові всіх українських товариств Одеси («Просвіта»¹²⁸, «Український клуб», Музично-драматична спілка «Українська хата»¹²⁹), керівником яких він і був. За особливі заслуги перед «Просвітою», як людина, що пожертвувала велику суму грошей на її розвиток, В. Л. Громашевського обрали довічним членом цього товариства, як і його сина Бориса. Разом з однодумцями В. Л. Громашевський налагодив розповсюдження в Одесі провідних українських журналів «Киевская старина»¹³⁰, «Літературно-науковий вісник»¹³¹, газет «Громадська думка» і «Рада» та книжок¹³². Серед тих, хто звертався за допомогою у видавничій справі, була й О. Косач (Пчілка), мати Лесі Українки¹³³. За сприяння В. Л. Громашевського в Одесі було засновано «Благодійне товариство видання та поширення релігійно-моральних та просвітницьких книг українською мовою», котре мало прийти на допомогу духовному розвитку українського народу¹³⁴.

Після розпаду Російської імперії й з початком Української революції в 1917 р. В. Л. Громашевський доклав багато зусиль задля українського національного відродження: він був губернiальним комісаром освіти Херсона в 1918 р., членом Управи Одеської міської Ради в 1919 р.¹³⁵, відстоював у 1919 – 1920 рр. права українців Оде-

¹²⁷ Ідеться про записку відомому київському літературознавцеві В. Науменку: Громашевський Василь Львович – [Науменко] Володимир Павловичу. Лист про стан української драматургії і засоби створення заохочувальних премій. Рукопис. З Одеси до Києва: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 129.

¹²⁸ /Протокол засідання правління товариства «Просвіта» та інші замітки/ /1909 р./ /Одеса/. Чернетки: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 71.

¹²⁹ Музично-драматична спілка «Українська хата» – Громашевському В/асилію Львовичу/. Запрошення на відкриття «Української хати» та інші музичні вечори. /1913 – 1915 рр./ /Одеса/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 92-94.

¹³⁰ Громашевський В/асиль/ Львович/ (b) – До книгарні /журналу «Киевская старина»/ Листи з проханням прийняти передплату на журнал та книжки. 14 лютого – // 1904 р. з Севастополя до /Києва/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 23-24.

¹³¹ Громашевський Василь /Львович/ (c) – До редакції «Літературно-наукового вісника». Лист. /1902 – 1903 рр./ Чернетка. З // до Львова: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 25.

¹³² Громашевський В/асиль/ Львович/ (d) – /Книгарні «Наукового товариства ім. Шевченка»/. Листи: 17/30/ вересня 1903–/1904–5 рр. / з // до /Львова/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 26-27.

¹³³ Косач Ольга /Пчілка/ – Громашевському Василю Львовичу/ Лист /.../ з Києва до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 220.

¹³⁴ Устав благотворительного Общества издания и распространения религиозно-нравственных и просветительных книг на украинском языке /Начало ХХ века/, /Одесса/, Машинопись с правкой: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 272.

¹³⁵ Посвідчення, видане Управою Одеської Міської Української Ради Громашевському В. Л. та іншим про уповноваження їх прохати допомоги одеському громадянству. 3 квітня 1919 р. Оригінал. Одеса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 6.

си на власну церкву. Крім того, у 1920-х рр. В. Л. Громашевський працював у музеї природознавства в колишньому Воронцовському палаці¹³⁶, викладав українську мову в сільськогосподарському технікумі¹³⁷, читав лекції в сільських клубах¹³⁸, був членом Союзу працівників землі і лісу¹³⁹. У 1928 р. він передав у дар Музею Українських діячів науки і мистецтва при Всеукраїнській Академії наук свою колекцію¹⁴⁰. Власних дітей В. Л. Громашевський виховував в українському дусі, що, насамперед, стосувалося вивчення української мови та літератури. Збереглися його листи до дітей, які він завжди писав українською¹⁴¹. У 1920-ті рр. В. Л. Громашевський потрапив у скрутне становище і, як він сам пише, «... що було таке, без чого можна обійтися – спродав, і перебуваю в стані, можна сказати трагічним»¹⁴². Вірогідно, він був вимушений продати й «Орден Подвійного дракона». У ці ж роки В. Л. Громашевський переїхав до села Березівка Полтавської губернії, ближче до землі своїх предків. Тут він купив хату та, можливо, отримав ділянку землі для садівини й розведення шовківництва¹⁴³.

У житті В. Л. Громашевського були й морські подорожі, й виховання дітей, і участь у розбудові українського національного руху, й захист православної віри, й випробування в часи революції та громадянської війни. Відомостей про те, як завершилося життя В. Л. Громашевського, нині немає. Остання звістка – це отриманий ним лист від дочки Віри 20 серпня 1928 р.¹⁴⁴. На той час Василю

¹³⁶ Удостоверение, выданное Громашевскому Василию Львовичу профкомом общества «Югклимат» о проживании его при музее природоведения /бывшем Воронцовском дворце/. 20 января 1924 г.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 8.

¹³⁷ Удостоверение, выданное Одесским губкомом профобразования Громашевскому В. Л. в том, что он состоит в должности преподавателя украинского языка в с/х техникуме. 17 августа 1921 г. Одесса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 7.

¹³⁸ Посвідчення, видане Громашевському В. Л. Циглерівською сільрадою. 3 вересня 1925 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 9.

¹³⁹ Громашевский Василий Львович (а). Личные документы: паспорт, книжка члена союза работников земли и леса и пенсионная. 1906 – 1917 г.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 1-3.

¹⁴⁰ Музей Українських діячів науки і мистецтва Українськ. акад. наук – /Громашевському/ Василю Львовичу. Лист з повідомленням про прибуття його власної колекції до музею і висловлюванням подяки за цей дар. Машинопис. Київ, 16.VII.1928 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 105.

¹⁴¹ Див. фонд 182 ІР НБУВ.

¹⁴² /Громашевський Василь Львович/ – /.../ Тимофію Микитовичу. Лист /.../ Чернетка з /Березівки/ до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 131.

¹⁴³ Громашевський Василь Львович (а). – Березівській сільраді. Заява з проханням виділити йому ділянку землі для садівини й розведення шовківництва. /20-ті рр. ХХ ст./ с. Березівка: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 34.

¹⁴⁴ Кускова Вера Васильевна – дочка – /Громашевському Василю Львовичу] Письма: 28 июня – 20 августа 1928 г. из Ленинграда в /с. Березовку, Полтавской губ./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 222-223.

Львовичу Громашевському було 72 роки. Завершити ж розповідь хотілося б словами голови ради хору с. Березівки, які якнайкраще зображають особистість видатного українця, кавалера китайського ордена: «Любий наш Дідусь! Твоя постать і Слово Правди пробудили нас любити Христа і його святий Заповіт...»¹⁴⁵.

Ще один українець у 1897 р. був нагороджений «Орденем Подвійного дракона» (третього ступеня третього класу) – Ярослав Іполитович Окуневський (1860 – 1929), військовий лікар, український громадський та військовий діяч, письменник, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, контр-адмірал флоту Австро-Угорської імперії¹⁴⁶. Під час своєї тридцятирічної служби на флоті він брав участь у далеких плаваннях на вітрильниках і парових кораблях «Аврора», «Мінерва», «Радецький», «Кайзер Франц Йосиф I», та серед інших країн відвідував Китай, де йому, окрім ордену, був дарований вищий титул мандарина. У 1898 р. в Чернівцях ви-

Рис. 35. Село Березівка на сучасній карті України

¹⁴⁵ Голова Ради /хору/ с. Березівки – /Громашевському Василю Львовичу/. Лист, 31.XII.1925 р. з с. Березівки до /.../: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 104.

¹⁴⁶ Докладно про Я. І. Окуневського: Ганіткевич В., Солоненко М., Шендеровський В. Ярослав Окуневський. Повернення // Світогляд. – 2011. – № 4. – С. 58-63.

Рис. 36. Я. І. Окуневський

йшов перший, а в 1902 р. у Львові – другий том «Листи з чужини» Я. І. Окуневського. Як зазначають О. І. Гуров та Р. П. Ткаченко, це не просто мандрівні нотатки, а важливе джерело геополітичної думки в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.¹⁴⁷ У цій праці є окремий розділ «В Китаї»¹⁴⁸. На крейсері «Кайзер Франц-Йосиф І» Я. І. Окуневський приплив до Піднебесної, де він побував у Тяньцзіні, Пекіні, Кантоні, в інших місцинах, на Великій Китайській стіні, брав участь у різних офіційних церемоніях. Його мандрівні записки містять важливу інформацію щодо тогочасного Китаю, яка могла стати у пригоді для туриста, військового та державного діяча. Я. І. Окуневський підкреслює маньчжурський «фактор» у внутрішньому житті Китаю,

¹⁴⁷ Гуров О. І., Ткаченко Р. П. «Листи з чужини» Я. Окуневського: географія і геополітика // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. – 2018. – Вип. 8. – С. 307.

¹⁴⁸ Докладно про подорожі Я. І. Окуневського до країн Азії див.: Кочубей Ю. М. Популяризація знань про Схід в Україні: адмірал Я. Окуневський (1860 – 1929) і його подорожі на Схід // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 66-70.

негативно висловлюється щодо владної верхівки Цінської династії, описує діяльність християнських місіонерів, абсолютно точно змальовує геополітичний стан Китаю, який був послаблений через негативний вплив з боку іноземних держав, зокрема Росії¹⁴⁹. Він також здійснив поїздку і в Гімалайські гори, де не лише вивчав місцеві особливості, а зробив важливе зауваження щодо боротьби англійців та китайців в Індії: «Гордо ще і зухвало ступає тут по вулиці англійський червоний Waffengock. Vci natives розступаються і роблять єму місце. Хінець один споглядає на него скоса. Який буде кінець тої борби між тими головними представниками двох відвічних рас? Хто вийде побідником?!»¹⁵⁰. Цікаво, що Я. І. Окуневський передбачав зростання світового значення Китаю, бо вже тоді китайські робітники конкурували з європейськими, американськими, австралійськими. До того ж він вважав, що європейські країни не зможуть стримувати зростання Китаю¹⁵¹.

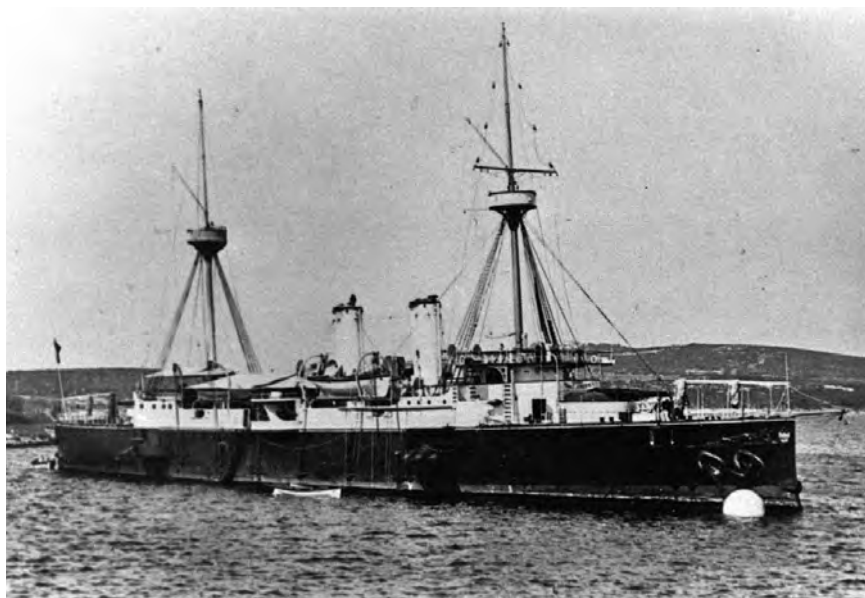

Рис. 37. Крейсер «Кайзер Франц Йосиф I»

¹⁴⁹ Окуневський Я. Листи з чужини. – К.: Темпора, 2009. – С. 311.

¹⁵⁰ Там само. – С. 196.

¹⁵¹ Там само. – С. 241.

Отже, Л. В. Громашевський та Я. І. Окуневський – морські офіцери, видатні представники українського національно-культурницького руху в Російській та Австро-Угорській імперіях, кавалери китайського «Ордена Подвійного дракона». У Львівському історичному музеї зберігається такий орден третього класу першого ступеня з колекції Музею імені князів Любомирських у Львові (депозит Агенора Голуховського)¹⁵². Ним нагороджували адміралів, маршалів, міністрів та послів іноземних держав, але кому саме він належав, досі встановити не вдалося.

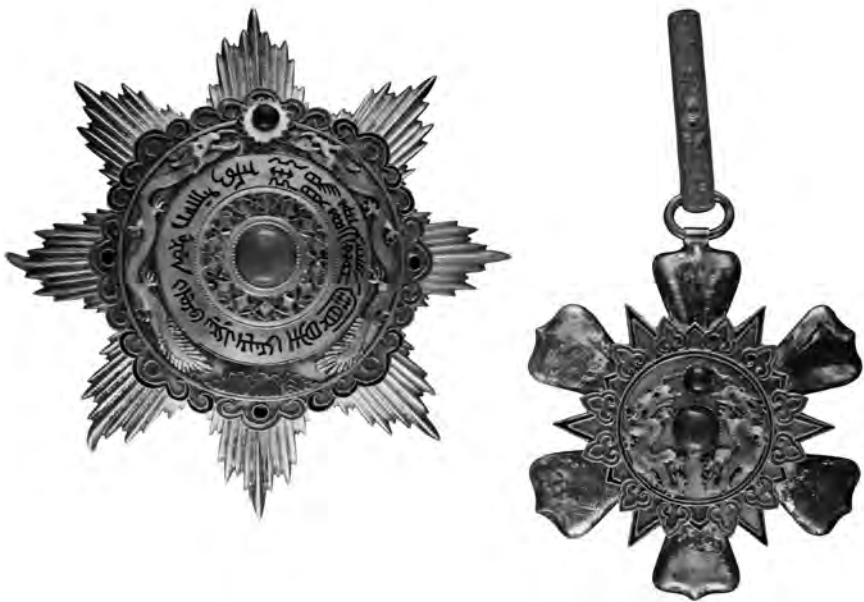

Рис. 38. «Орден Подвійного дракона» третього класу першого ступеня¹⁵³

¹⁵² Полянська І. Ордени кінця XVIII – середини ХХ століття з колекції Львівського історичного музею: [Каталог]. – Льв.: АПРІОРІ, 2013. – С. 104-105.

¹⁵³ Там само. – С. 104.

КИЇВСЬКА ШКОЛА ПРАКТИЧНОГО КИТАЄЗНАВСТВА (1913 – 1918)

1. Дослідження країн Азії у Київському комерційному інституті

Наприкінці XIX – на початку XX ст. Російська імперія проводила активну політику засвоєння земель Далекого Сходу із залученням значних капіталовкладень. Україна як найбільш промислово та аграрно розвинена частина Російської імперії у різний спосіб брала участь у реалізації цих планів¹. Одним із прикладів цього є формування в Україні центру практичного сходознавства, де було представлено й вивчення Китаю. У 1906 р. у Києві були організовані приватні комерційні курси, котрі швидко перетворилися на вищий навчальний заклад – Київський комерційний інститут, підпорядкований Міністерству торгівлі та промисловості. Він став одним із провідних на території України центрів із підготовки економістів, які відіграли вагомую роль у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Російської імперії. Біля витоків інституту стояв та був його директором до березня 1917 р. М. В. Довнар-Запольський (1867 – 1934), видатний історик, учень В. Б. Антоновича (1834 – 1908).

У пояснювальній записці 1906 р. до Міністерства торгівлі та промисловості щодо створення комерційних курсів у Києві М. В. Довнар-Запольський звертає увагу на необхідність вивчення країн Азії:

¹ Чорномаз В. Українці на Далекому Сході (1883 – 1922) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 101-113.

«Історія торгівлі й економічна географія будуть поставлені відповідно до завдань вищої освіти. При цьому щодо економічної географії, то передбачається особливо детально знайомити студентів з економічним боком місцевого краю, крім того, до неї ж запропоновано ввести відділ етнографії російських іногородців Передньої та Середньої Азії. На етнографію як допоміжну науку для комерції до цього часу у Росії не звертають жодної уваги. Щодо цього Англія, особливо Німеччина і навіть Австро-Угорщина значно випередили нас. Засновникам курсів хотілося б ввести до обігу комерсантів думку про доцільність знайомства із зовнішнім побутом малокультурних народів для успіхів вітчизняної торгівлі й промисловості»².

З 1910 р. ці завдання почали реалізовувати вже в новому інституті у формі практичного сходознавства. Міністр торгівлі та промисловості І. С. Тімашев у 1911 р. організував спеціальну експедицію

Рис. 39. М. В. Довнар-Запольський – директор Київського комерційного інституту. Світлина 1907 – 1912 рр.

² Записка о Киевском Коммерческом Институте, состоявшем в ведении Министерства Торговли и Промышленности // Известия Киевского Коммерческого Института. – 1909. – Кн. 1. – Киев: Типография И. И. Чоколова, 1909. – С. 3.

для вивчення російських торговельних відносин зі Сходом. 21* січня 1912 р. М. В. Довнар-Запольський надсилає лист І. С. Тімашеву з проханням прикомандирувати до експедиції студентів Київського комерційного інституту. Професор Довнар-Запольський пише міністру, що студенти відвідують та вивчають Передню Азію, Персію й Японію. До того ж у листі йдеться про те, що професор К. Г. Воблий на своєму Семінарі економічних наук приділяє особливу увагу східній торгівлі, а студент С. С. Остапенко надрукував цілу низку робіт у «Віснику фінансів», присвячених дослідженню російського імпорту до Персії на основі матеріалів персидських митниць того часу³. Отже, в інституті йшов процес посилення вивчення та викладання економік країн Азії.

Рис. 40. Приміщення Київського комерційного інституту на Бібіковському бульварі 22/24⁴. Фото 1908 р.⁵

³ Циркулярные постановления учебного комитета; переписка директора с почетным попечителем института Бобринским об утверждении устава института; с Министерством Торговли и Промышленности об участии института в экспедиции по изучению русских торговых сношений с Востоком. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 12. – Арк. 96.

⁴ Нині – бульвар Т. Г. Шевченка, корпус Київського національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

⁵ Аренштам К. Записка о Киевском коммерческом институте. – К.: тип. «Работник», 1913. – 14 с.

Рис. 41. В. М. Штейн⁶

Цікавим фактом є те, що в Київському комерційному інституті нетривалий час викладав Віктор Моріцович Штейн (1890 – 1964), уродженець Миколаєва, видатний радянський економіст та китаєзнавець, фінансовий радник Національного уряду Китаю (1926 – 1927), декан східного факультету Ленінградського державного університету (1946 – 1949), керівник Далекосхідного кабінету Інституту сходознавства АН СРСР (1956 – 1962), автор майже 130 робіт з економічної та політичної географії, економіки й історії країн Азії, здійснив переклад і дослідження економічних глав давньокитайської пам'ятки «Гуань-цзи» (《管子》). 25 вересня 1918 р. В. М. Штейн був обраний на посаду викладача предмета «Банки, кредит, гроші» за рекомендацією декана економічного факультету, професора К. Г. Воблого, який був добре обізнаний із працями молодого вченого та знав його особисто. Крім цього, В. М. Штейн викладав ще в одному навчальному закладі Києва – на Вищих жіночих курсах. Після проголошення Української Народної Республіки

⁶ Широкоград Л. Д. Виктор Морицевич Штейн // Финансовая наука в Санкт-Петербурге: исторические очерки / [Ю. В. Базулин и др.]; под ред.: В. В. Ковалева. – М.: Проспект, 2013. – С. 255.

З січня 1919 р. В. М. Штейн отримав дозвіл на читання свого курсу від нового Міністерства вищої школи та мистецтва. Упевнено можна стверджувати, що китаєзнавчі й ширше – сходознавчі зацікавлення В. М. Штейна почали формуватися у Києві. Відомо, що він був учасником семінару професора К. Г. Воблого, де особливу увагу приділялася східній торгівлі⁷.

2. Викладання китайської мови у Київському комерційному інституті

У Київському комерційному інституті програми підготовки фахівців зі східних ринків передбачали й вивчення арабської, турецької, китайської та японської мов. Звернення до далеосхідної тематики розпочалося 1911 р., коли студент С. І. Новаковський вирушив у своє перше відрядження до Японії. Результатом його другої поїздки стала підготовка ним проекту довідкового видання «Вся Японія» під загальним керівництвом М. В. Довнар-Запольського та за участі професора Імператорського Санкт-Петербурзького Університету О. І. Іванова (1878 – 1937), видатного російського китаєзнавця. Через відсутність коштів книгу не надрукували, проте праця була виконана на високому фаховому рівні. Крім того, С. І. Новаковський прочитав цикл лекцій з етнографії та географії Японії й розпочав пошуки викладача китайської та японської мов для Київського комерційного інституту. Під час відрядження до Японії він познайомився з Накаямю Іцудзо⁸, який у Токіо викладав японську російським студентам. Після повернення до Києва С. І. Новаковський⁹ запропонував Накаямю Іцудзо керівництву інституту для викладання китайської та японської мов, але пропозицію відхилили¹⁰, бо 8* 1913 р. на посаду було обрано Миколу Йосиповича Конрада (1891 – 1970).

⁷ Дело Виктора Морицовича Штейна, преподавателя по предмету «Банки, кредиты, деньги». Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 164.

⁸ Дело Накаяма Ицудзо. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 101.

⁹ Новаковський С. І., публіцист та історик, в основному вивчав розвиток географічних знань і літератури про Японську імперію у зв'язку з історією російсько-японських відносин.

¹⁰ Дело Накаяма Ицудзо. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 101. – Арк. 1, 2, 4, 6.

Рис. 42. О. І. Іванов¹¹Рис. 43. М. Й. Конрад. Фото 1931 р.¹²

Обставини обрання М. Й. Конрада на посаду викладача китайської та японської мов цілком з'ясувати не вдалося. Втім, очевидно, що найбільшу роль у цьому відіграли дружні стосунки М. В. Довнар-Запольського та О. І. Іванова, учнем якого був М. Й. Конрад. На той час у Київському комерційному інституті поглиблюється далекосхідний напрямок у дослідженнях країн Азії. Це збігається з пошуками посади М. Й. Конрадом, випускником Імператорського Санкт-Петербурзького Університету за кафедрою китайської словесності та випускником Практичної академії. Про появу в Києві вакансії викладача китайської та японської мов М. Й. Конрад дізнається від свого вчителя О. І. Іванова, який проводить підготовчі перемовини щодо кандидатури. Про це свідчить телеграма на ім'я М. В. Довнар-Запольського¹³ та відповідь із проханням надати докладнішу інформацію.

¹¹ Іванов Алексей Иванович [Електронний ресурс] // Биографика – Режим доступу до ресурсу: <http://bioslovhist.spbu.ru/person/372-ivanov-aleksey-ivanovich.html> (дата звернення 11.07.2017).

¹² Памяти Веры Николаевны Марковой (1907–1995) [Електронний ресурс] // Александр Трофимов. Сайт русского писателя – Режим доступу до ресурсу: <http://alexandrtrofimov.ru/?p=7844&page=4> (дата звернення 27.08.2018).

¹³ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 5.

М. Й. Конрад за порадою професора Іванова сам пише листа професору Довнар-Запольському, проте його перший лист не дійшов до адресата, а тому листування розпочинається з другого: «С.Пб., 29-го березня 1913 року. Ваша Екселенція Митрофане Вікторовичу. Кілька днів тому я звертався до Вас з листом, в якому вказував, що мені б хотілося зайняти вакансію, як я чув, посаду викладача китайської та японської мов в Київському комерційному інституті, при чому поставляю Вас до відома, що у мене є освітній ценз (диплом 1-го ступеня Факультету східних мов за відділенням китайсько-японської словесності і закінчення Практичної східної академії), а також щодо тих осіб, які могли б, у разі необхідності, дати про мене відповідний відзив (професор Іванов, мій викладач китайської мови в Університеті, Д. М. Позднеев¹⁴, викладач японської мови в Академії, обидва віце-голови Російсько-японського товариства, колишній міністр торгівлі та промисловості І. П. Шишков, і голова правління Китайської східної залізниці О. М. Вентцель¹⁵). Дотепер я не маю від Вас жодної відповіді, так само як і професор Іванов, який послав Вам 16 березня телеграму з проханням повідомити про результат мого клопотання. Зважаючи на це, дозволю собі знову звернутися до Вашої Екселенції з проханням поставити мене так чи інакше до відома, якого роду відповідь можу чекати я на мою пропозицію; чи можу я вважати питання вирішеним про її прийняття до числа викладачів Інституту принципово вирішеним в позитивному сенсі або ж ні. Знати це мені вкрай важливо для того, щоб мати свободу дій в Петербурзі, бо поки не отримаю тієї чи іншої відповіді від Інституту, я не можу погодитися на ті пропозиції, які мені роблять від інших установ. Тому ще раз уклінно прошу сповістити мене, якщо можливо, телеграмою на адресу: Санкт-Петербург, Василевський острів, 16 лінія будинок 16, кв. 33 Миколі Йосиповичу Конраду, бо до середини наступного тижня мені треба буде розв'язати питання про заняття посади в іншому місці. Маю честь перебувати покірним слугою Вашої Екселенції. М. Конрад»¹⁶.

¹⁴ Позднеев Дмитро Матвійович (1865 – 1937), російський сходознавець, японіст. Народився в м. Орел у родині священика. У 1889 р. закінчив історичне відділення Київської Духовної Академії, в 1893 р. – факультет східних мов Петербурзького університету, удосконалював знання за кордоном. Викладач Петербурзького університету (1896 – 1898), Східного інституту (Владивосток, 1904 – 1905), директор Практичної східної академії (1910 – 1917) та ін. Видано понад 100 праць.

¹⁵ Вентцель Олександр Миколайович, віце-голова Китайсько-Східної залізниці з 1903 до 1920 р.

¹⁶ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 7-8.

Наступний лист від 5* квітня 1913 р. із Риги: «Ваша Екселенція Митрофане Вікторовичу. У вівторок 2-го цього квітня проф. О. І. Іванов повідомив мене про отримання ним від Вас повідомлення, в якому Ви вказуєте, що питання про заміщення кафедри східних мов в Інституті вирішуватиметься в травні поточного року, причому Ви згадуєте, що донині Інститут не отримував від мене ніяких заяв. У своєму листі від 29 Березня я дозволив собі вказати Вам, що така заява була зроблена мною у вигляді приватного листа на Ваше ім'я майже місяць тому. Так радив мені поступити проф. О. І. Іванов, який порекомендував заздальгідь дізнатися Вашої думки з приводу моєї кандидатури, а також подробиці заміщення посади. Очевидно усі непорозуміння сталися внаслідок того, що мій лист загубився в дорозі. Нині одночасно із цим листом відправляю на Ваше ім'я своє прохання і *curriculum vitae*¹⁷, причому знову таки дозволяю собі уклінно просити Вас не відмовити повідомити мені деякі подробиці, що стосуються винагород, викладання та служби, так само як тих документів, які мені необхідно надати, якщо питання про мій вступ до числа викладачів Інституту можна вважати принципово вирішеним в позитивному сенсі. Останнє для мене особливо важливо, тому що Факультет східних мов має намір залишити мене для підготовки до професорського звання і я повинен в разі свого переходу в Київ зробити відповідну заяву. Отже маю честь залишатися слугою Вашої Екселенції. М. Конрад. Адреса: м. Рига, Зассенгорф, Маргаритенська вул. № 17»¹⁸.

Слідом за клопотанням М. Й. Конрада про зарахування його викладачем у Київський комерційний інститут надходить також рекомендація його вчителя – професора О. І. Іванова, де Конрад охарактеризований як «самостійний дослідник», повідомлено про два його відрядження до Японії у 1911 та 1913 рр. й надана висока оцінка його теоретичній та практичній підготовці у володінні китайською мовою¹⁹. Як наслідок, згідно з рішенням Навчального Комітету Київського комерційного інституту від 8* травня 1913 р. й розпорядженням Навчального відділу Міністерства торгівлі та промисловості від 28* серпня 1913 р., М. Й. Конрад стає тимчасовим штатним викладачем китайської та японської мов. Остаточо на посаді штатного

¹⁷ Власноручна *curriculum vitae* М. І. Конрада: Там само. – Арк. 31.

¹⁸ Там само. – Арк. 9-10.

¹⁹ Там само. – Арк. 16-17.

викладача його затвердили розпорядженням канцелярії Міністерства торгівлі та промисловості від 2* травня 1914 р.²⁰. Документ від 17* травня 1913 р. доводив до відома М. Й. Конрада рішення про затвердження його на посаді з винагородою 1500 карбованців на рік, його курс складав 12 годин викладання щотижня, два дні з яких мали бути лекційними та присвяченими Далекому Сходу²¹. А. Є. Глускіна вказує назву цього лекційного курсу – «Етнографія Далекого Сходу»²², який на сьогодні не знайдено.

Ще один лист М. Й. Конрада до М. В. Довнар-Запольського з Риги від 25* травня 1913 р. вже не містить у собі переживань та сумнівів – у ньому завзяття і радісні клопоти з організації викладання свого предмета: «Ваша Екселенція. Вважаю за необхідне поставити Вас до відома, що документи мої про освіту будуть надіслані лише 29-го травня 1913 року, бо мені вдасться отримати їх в Канцелярії Попечителя С. Петербурзького Навчального округу не раніше вівторка 28-го травня. Потім я маю просити Навчальний комітет Інституту повідомити мені свої пропозиції щодо програми викладання, щоб я міг погодитися з ними при складанні програми, до якої маю намір приступити найближчим часом. При цьому дозволю собі зауважити, що я особисто вважав би для себе найзручнішим представити Інституту свою програму на початку серпня цього року, бо в цей термін я маю намір бути вже в Києві і тоді ж вести переговори щодо придбання бібліотекою Інституту відповідних посібників. З найглибшою пошаною, М. Конрад. Адреса: м. Рига, Засенгорф, Маргаритенська 17, Конраду»²³.

Згідно з умовами прийому на роботу, відповідно до ст. 16 Статуту Київського комерційного інституту М. Й. Конрад надав документи про свою освіту²⁴. Оригінали його диплома про закінчення Імператорського Санкт-Петербурзького Університету²⁵ та метричного свідоцтва так і залишилися у Києві й зберігаються зараз у Державному архіві м. Києва²⁶. Так починається нетривалий київський період

²⁰ Власноручна curriculum vitae М. Й. Конрада: Там само. – Арк. 1.

²¹ Там само. – Арк. 18.

²² Глускіна А. Е. Николай Иосифович Конрад (К семидесятилетию со дня рождения) // Проблемы востоковедения. – 1961. – № 1. – С. 217.

²³ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 26.

²⁴ Там само. – Арк. 18.

²⁵ Там само. – Арк. 31.

²⁶ Там само. – Арк. 53.

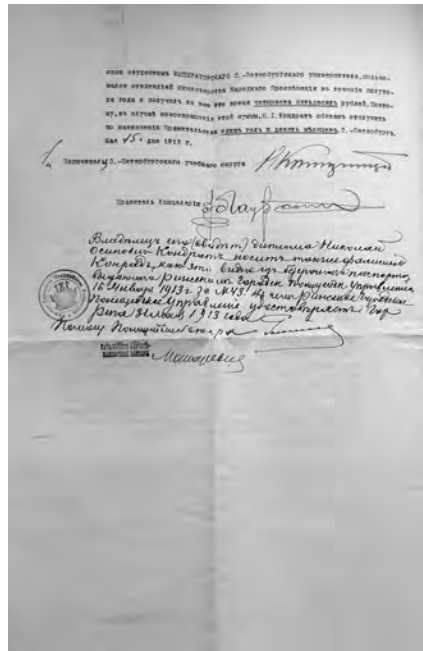

Рис. 44. Диплом М. Й. Конрада про закінчення Імператорського Санкт-Петербурзького Університету

М. Й. Конрада. Він жив у центрі Києва на вул. Велика Житомирська, буд. 6-а, кв. 10, поблизу Київського комерційного інституту.

Збереглася програма з китайської мови М. Й. Конрада: «**Перший рік вивчення мови**. 4 години щотижня. Вивчення зразків сучасного розмовного стилю китайської мови в мандаринському діалекті. Основи граматичної будови та фразеології. [Перший семестр] 1. Стилий лінгвістичний вступ до вивчення китайської мови. а) Положення китайської мови в морфологічній та генетичній класифікації мов. б) Діалекти. в) Фонетичні особливості. г) Тони. 2. Ієрогліфічна писемність. а) Питання про походження ієрогліфічної писемності та її розвиток. б) Категорії ієрогліфів. в) Так звані «Ключі». г) Системи словників. д) Транскрипція китайських слів. 3. Структура китайської фрази. Читання найпростіших зразків різного змісту. 4. Практичні вправи в досліджуваних формах, що виражаються в усній бесіді з викладачем. 5. Основи китайської каліграфії. Вправи в правильному

написанні ієрогліфів звичайного накреслення. Посібники. Загальні: словники – Арх. Паладій, П. Попов. Китайсько-російський словник, Д. Пещуров. Китайсько-російський словник, складений Пекінською духовною місією, за ред. єп. Інокентія. Тексти: “Хуа-юй-гу-цзі-дубень”²⁷, вид. О. І. Івановим.

Другий семестр. 1. Читання складніших зразків усного мовлення, відповідно до викладу основних засад китайської граматики. Так звані «допоміжні дієслова». 2. Читання зв'язного тексту, написаного або відпрацьованого в розмовному стилі. Граматичне, фразеологічне та ієрогліфічне тлумачення тексту. Передача змісту прочитаного у відповідях на питання викладача, а також самостійно. 3. Переклад китайською мовою найпростіших російських фраз з метою встановлення граматичних і фразеологічних відповідностей форм російської та китайської розмовної мови. Виконання частини таких перекладів письмово з метою: а) вправлення у правильному письмі ієрогліфів і б) полегшення їх запам'ятовування. Посібники. Загальні: граматики – Попов П. С. Стислий вступ у вивчення китайської мови, Шмідт П. Досвід мандаринський граматики. Тексти: одна з повістей збірки “Цзінь-гу-ці-гуань”²⁸.

Другий рік вивчення мови. 3 години щотижня. Вивчення зразків сучасного літературного стилю. Третій семестр. 1. Відношення форм літературного стилю до форм розмовної мови. Фразеологічні, граматичні та ієрогліфічні особливості першого. 2. Читання і тлумачення зв'язного тексту оповідально-описового характеру. 3. Усні та письмові переклади з літературного у розмовний стиль. Посібники. Загальні – див. зазначені вище. Тексти: статті зі спеціальних хрестоматій, виданих у Китаї або Японії для вивчення китайської мови.

Четвертий семестр. 1. Ознайомлення з мовою сучасної китайської періодичної преси. Читання статей найрізноманітнішого змісту, взятих за можливості з усіх найголовніших газет і журналів, що видаються в цей час у Китаї. 2. Вправи в розмовній мові, що виражаються в бесіді з викладачем на теми прочитаного матеріалу. Усна самостійна передача китайською змісту статей. 3. Письмовий виклад уривків із прочитаного і прокоментованого. Посібники. Загальні – див. вказане вище. Тексти: по можливості останні номери найголовніших газет та журналів.

²⁷ 《华语古记读本》, «Китайські легенди. Хрестоматія».

²⁸ 《今古奇觀》, «Дивовижні розповіді минулого і наших днів», збірка народних оповідань.

Програма випускного іспиту з китайської мови.

А. Для слухачів, які не були у навчальному відрядженні у Китаї.

1. Пропонується стаття з будь-якої газети, за змістом і викладом близька до вивчених зразків. Необхідно без дослівного перекладу детально викласти її зміст російською. Допускається користування ієрогліфічним словником під час підготовки. 2. Точний переклад однієї зі статей, прочитаних на лекціях, та відповіді китайською на питання викладача щодо її змісту. 3. Написання під диктовку викладача невеликого уривку та демонстрація знань основних ієрогліфів, що постійно зустрічаються, та правил китайської каліграфії.

Б. Для слухачів, які побували в навчальному відрядженні в Китаї.

1. Див. першу вимогу вище. 2. Для точного перекладу пропонується одна з прочитаних на лекціях журнальна стаття, причому її зміст необхідно передати докладно китайською, користуючись у міру можливостей тільки розмовними формами. 3. Див. третя вимога вище.

Проект програми додаткового курсу китайської мови.

Третій рік вивчення мови. 2 години щодня 1. Зразки офіційного стилю китайської мови. Читання та тлумачення офіційних документів і паперів. Офіційне листування. 2. Приватне листування. Читання зразків кореспонденції приватного характеру. 3. Складання зразкових листів. 4. Основи скорописного написання ієрогліфів. Вправи в написанні зразкових листів скорописом. Посібники: статті з офіційних газет, напр. “Пекінський Вісник”, доповіді, донесення та ін.; тексти договорів та ін.; зразки приватних листів.

Шостий семестр 1. Комерційна кореспонденція. Вивчення різних зразків комерційних документів. 2. Листування. 3. Вправи в читанні та письмі китайського скоропису. Посібники»²⁹.

9* березня 1914 р. М. Й. Конрад отримує розпорядження від виконуючого обов'язки управителя справами Київського комерційного інституту розробити програму випускних іспитів з китайської та японської мови та надати її для розгляду Навчальному комітету³⁰. М. Й. Конраду вдалося за короткий термін налагодити викладання китайської та японської мов і вже після першого року навчання прийняти «випускні іспити». Поєднання ґрунтовної теоретичної під-

²⁹ Программы курсов, читаемых в институте. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 893. – Арк. 70-77.

³⁰ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 37.

готовки в економічній науці з оволодінням китайською мовою на заняттях М. Й. Конрада призвело до появи цілої плеяди студентів, спроможних займатися дослідницькою роботою безпосередньо в Китаї. Збереглися деякі матеріали студентів першого й єдиного випуску М. Й. Конрада, які й сьогодні вражають своїм рівнем.

На жаль, надалі викладацька діяльність М. Й. Конрада не була пов'язана з Україною. 19* березня 1914 р. він рапортом повідомляє директора Київського комерційного інституту про надання йому Російсько-японським товариством відрядження для наукових занять у Японії³¹. 27* березня 1914 р. дирекція інституту подає відповідне клопотання про надання відрядження. Проте було ухвалене рішення про залишення М. Й. Конрада стипендіатом Імператорського Петроградського університету на кафедрі китайської словесності зі спеціалізацією «кореєзнавство» терміном на один рік з 1* вересня 1914 р. по 1* вересня 1915 р. Про це 26* серпня 1914 р. було проінформовано Київський комерційний інститут, керівництво якого просило петроградський університет усе ж залишити М. Й. Конрада штатним викладачем у Києві³². Хоча відповідь була негативною³³, однак певний час М. Й. Конрад «належав» одночасно двом освітнім інституціям – у Києві та Петрограді. Щодо продовження відрядження 1* жовтня 1914 р. він звертається, як і раніше, до Київського комерційного інституту: «Позбавлений можливості повернутися. Відряджений Академією наук до Кореї. Прошу продовжити, якщо можливо, відпустку до січня. М. Конрад» (телеграма із Владивостока)³⁴. Ймовірно, М. Й. Конраду доти не було повідомлено про рішення залишити його стипендіатом у Петрограді або де-юре він ще був підпорядкований Київському комерційному інституту до свого повернення з відрядження. 19* листопада 1914 р. директор київського інституту надсилає до Управління Учбовим відділом Міністерства торгівлі та промисловості клопотання про продовження відпустки М. Й. Конраду, яке було погоджене³⁵. Проте й після продовження відпустки М. Й. Конрад не повернувся до Росії. Цим станом справ були стурбовані у Києві, бо курси

³¹ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 43.

³² Там само. – Арк. 61.

³³ Там само. – Арк. 63.

³⁴ Там само. – Арк. 62.

³⁵ Там само. – Арк. 72.

китайської та японської мов не читалися у першому півріччі 1914/1915 навчального року, про що повідомлялось у Рапорті тому ж Навчальному комітету³⁶. М. Й. Конрад так і не повернувся до Київського комерційного інституту, де розпочалася його педагогічна діяльність протягом 1913/1914 навчального року. Варто відзначити, що його навчальні групи були досить значними: китайську мову опанувало 22 студенти, а японську – 54³⁷. За цей короткий період вивчення Китаю та Японії у Київському комерційному інституті отримало значний імпульс, завдяки саме діяльності М. Й. Конрада: з'явилися студенти, які мали бажання та виявилися спроможними вивчати ці далекосхідні країни. Після М. Й. Конрада в Київському комерційному інституті китайську мову не викладали, а японську у 1916/1917 навчальному році викладав Міцідзо Тачибано³⁸.

3. Наукові відрядження студентів Київського комерційного інституту до Китаю

«У Пекіні студенти-кияни новина. Тут знають лише Владивосток та Петербург. Ставляться до нас з великим інтересом і детально розпитують, звідки в Києві сходознавці, що це за Комерційний Інститут, чи давно введені східні мови, хто перебуває директором, коли інститут заснований і ким»³⁹. Це рядки з листа студента А. В. Артамонова, надісланого ним 10* квітня 1914 р. директору М. В. Довнар-Запольському з Пекіна. Введення викладання китайської мови призвело до появи молодих українських китаєзнавців, що стало цілковитою несподіванкою для працівників російського представництва у Пекіні. Студенти Київського комерційного інституту ретельно готувалися до наукового відрядження, бо часто

³⁶ Там само. – Арк. 71.

³⁷ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 30, 61.

³⁸ Преподаватель японского языка М. М. Тачибано. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 142. – Арк. 23

³⁹ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925. – Арк. 7-8.

мали виконувати складні науково-практичні завдання. Кожен із них отримував пакет рекомендаційних листів до різних посадових осіб згідно з маршрутом. Відбувалися ці поїздки під час літніх вакацій. «Впродовж останніх років Київський комерційний інститут декілька разів відрядив своїх слухачів до Китаю та Японії; результатом відряджень було ознайомлення з мовою та економічним ладом країни»⁴⁰. Такими словами у березні 1915 р. звітував інститут перед Правлінням Китайсько-Східної залізниці, яке надавало безкоштовні квитки відрядженим студентам до Китаю, Маньчжурії, Монголії та Японії. А в рекомендаційному листі на студента А. В. Артамонова до архімандрита Інокентія (Фігуровського) (1863 – 1931), начальника XVIII Російської духовної місії у Пекіні (1896 – 1931), є рядки, що розкривають мету розвитку практичного китаєзнавства у Київському комерційному інституті – сприяння зближенню народів Росії та Китаю взагалі та розширенню торговельних зв'язків між ними зокрема; надання російському суспільству перевірених даних про різні боки економічного та промислового життя Китаю⁴¹. Отже, цілком зрозуміло, чому Китай входив до пріоритетних країн для закордонних відряджень студентів Київського комерційного інституту⁴².

Першим до Китаю та Монголії в 1913 р. вирушив слухач економічного відділення Київського комерційного інституту С. Я. Лайнер, який із часом у своїй подальшій науковій роботі зосередився на монгольській тематиці⁴³. Пізніше, у 1915 р., для інститутського збірника він мав написати підрозділ «Вивчення східних мов і Далекого Сходу в Київському Комерційному Інституті», проте дотепер немає відомостей щодо реалізації цього проекту.

Аркадій Васильович Артамонов – слухач економічного відділення та учень М. Й. Конрада. Народився він 24* січня 1894 р. у родині селянина у м. Любавича Оршанського повіту Могильовської губер-

⁴⁰ Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163. – Арк. 2.

⁴¹ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925. – Арк. 5.

⁴² Студенческий бюллетень Киевского Коммерческого Института: Еженед. издание О-ва взаимопомощи студ. К.К.И. – 1914. – № 21. – С. 6.

⁴³ О командировке слушателя экономического отделения Лайнера С. Я. в Монголию и Китай для изучения народного хозяйства. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1349.

нії⁴⁴. Під час першого відрядження влітку 1914 р. А. В. Артамонов досліджував «Ввезення опіуму до Китаю та його споживання», а також практично вивчав китайську мову⁴⁵. Разом із ним у відрядженні перебував для практичного вивчення китайської мови слухач економічного відділення Микола Мартинович Козловський, 3* листопада 1887 р. народження, киянин, з міщан⁴⁶. Через рік відбулося друге відрядження студента Артамонова, мета якого полягала у дослідженні сільського господарства Китаю та поглибленні знань з китайської мови⁴⁷. У справі зберігся безкоштовний квиток «Добровільного флоту» від Шанхаю до Нагасакі на ім'я А. В. Артамонова, що свідчить про його перебування ще й у Японії. Узагалі, слід звернути увагу на широчінь географії другої поїздки – від північної Маньчжурії до південного Шанхаю, й далі до Японії.

За планом праці А. В. Артамонова «Чайна культура в Китаї» можна відтворити економічну науково-теоретичну базу та ґрунтовність китаєзнавчих досліджень у Київському комерційному інституті. Праця складається з 12 розділів, за якими визначаються «загальна картина чайної культури (умови розведення та поширення чайного куща в Китаї); обробка та збирання чаю та його приготування на фабриках; зміни в чайній культурі, що відбулися останнім часом; розподіл чаю за сортами; Ханькоуські чаї; занепад вищих сортів чаю в Китаї; приблизні розміри чайної промисловості; розвиток та розміри чайного виробництва в Китаї; розвиток та розміри споживання чаю взагалі і зокрема в Росії; внутрішні чайні ринки Китаю; експортна чайна торгівля; напрямки експорту чаю (морські та караванні шляхи); російські чайні фірми в Китаї»⁴⁸. Підґрунтям для цієї наукової роботи стали польові дослідження, що потребувало фахового рівня володіння китайською мовою. А. В. Артамонов проводив анкетування задля визначення назви, розташування та площини

⁴⁴ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925. – Арк. 3.

⁴⁵ Там само. – Арк. 1.

⁴⁶ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Козловского Н. М. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 926. – Арк. 2-3.

⁴⁷ Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163. – Арк. 1.

⁴⁸ Там само. – Арк. 3.

плантації; кількості чайних кущів; приблизного розміру першого, другого та третього врожаїв; кількості робітників (чоловіків, жінок та дітей); тривалості робочого дня; заробітної плати робітників; обігу в китайських доларах; ринків збуту. Ця праця була повністю виконана⁴⁹.

Студент Олександр Андронікович Квашинський ще до навчання у Києві п'ятнадцять років прожив у Маньчжурії, тому був достатньо обізнаним із місцевими особливостями. У нього зберігалася велика кількість предметів маньчжурського та китайського побуту, частину яких він передав до Музею товарознавства Київського комерційного інституту. Одним із завдань відрядження О. А. Квашинського було поповнення китайського, маньчжурського та японського відділу цього музею. Доля цих придбань невідома, проте автору вдалося знайти у Відділі Сходу Київського музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків відбиток печатки Музею Київського комерційного інституту за № 987 на китайському новорічному лубку (НММ, 271 гр./в)⁵⁰. Це засвідчує, з одного боку, одне з джерел формування колекційного фонду цього музею, а з іншого – дає можливість припустити, що це речі, привезені О. А. Квашинським із наукового відрядження. На аркушах 2-3 є великий перелік речей (здебільшого це предмети побуту), які студент передав до інститутського музею. Ще студент О. А. Квашинський мав дослідити питання «Про роль Маньчжурії в торгових відносинах Росії та Китаю». Рекомендаційні листи до китайського губернатора міста Хайлор, російського генерального консула у Харбіні⁵¹, китайського губернатора міста Цицикар⁵², китайського губернатора міста Мукден⁵³ точно показують маршрут відрядження. Вірогідно, завдання виконувалося досить вдало, оскільки О. А. Квашинський надсилав з Мяньюхе телеграму директорові інституту з проханням виділити йому додат-

⁴⁹ Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163. – Арк. 9.

⁵⁰ Висловлюю подяку за надану допомогу завідувачці Відділу Сходу Київського музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків Г. І. Біленко.

⁵¹ Прошение, докладная записка, удостоверение о командировке слушателя коммерческо-технического отделения Квашинского А. А. в Маньчжурию. Список предметов, назначенных для приобретения в Маньчжурии и Китае для коллекции. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 927. – Арк. 7.

⁵² Там само. – Арк. 6.

⁵³ Там само. – Арк. 5.

кове асигнування для розширення географії збирання матеріалу та предметів побуту. На жаль, 23* червня 1914 р. студент отримує негативну відповідь з цього питання⁵⁴. Пізніше О. А. Квашинський входив у правління товариства Китайсько-Східної залізниці⁵⁵. Необхідно додати, що в цей період усе більше речей потрапляє з Китаю до різних збірок в Україні. Наприклад, Харківський університет у 1910 р. придбав далекосхідну етнографічну колекцію Гогунцова⁵⁶, який певний час служив у Сибіру та на Далекому Сході. Серед експонатів колекції були буддійські культові речі з Китаю та Японії, даоські та конфуціанські ритуальні предмети, одяг селян та предмети селянського побуту Північного Китаю, предмети побуту заможних верств – повний шовковий костюм китайського бюрократа, символи судової влади, навчальні прилади китайського студента тих часів. Проте, як зазначає А. Ковалівський, майже вся експозиція загинула під час Другої світової війни⁵⁷.

27* листопада 1916 р. студент економічного відділення Олексій Олександрович Лушніков звертається до директора з проханням про надання йому відрадження до Монголії та до ближнього Китаю (слобода Кяхта-Маймачен) з метою вивчення розвитку торгівлі між Росією та Китаєм⁵⁸. Достеменно невідомо, відбулося це відрадження чи ні. Необхідно додати, що певна кількість випускників Київського комерційного інституту потрапила до Китаю. Так, наприклад, Володимир Васильович Поносков (1899 – 1975), який навчався на економічному факультеті, жив із 1922 р. в Маньчжурії, де займався історичними та етнологічними дослідженнями. У 1961 р. він емігрував до Австралії й там брав участь у польових археологічних дослідженнях Квінслендського університету та був куратором антропологічного відділу цього навчального закладу.

Таким чином, завдяки роботі Київського комерційного інституту на початку ХХ ст. відбулося становлення київської школи прак-

⁵⁴ Там само. – Арк. 14.

⁵⁵ Личные и пенсионные дела служащих управления Китайско-Восточной железной дороги. Квашинский Александр Андроникович: РДА. – Ф. 323. – Оп. 9. – Спр. 2205.

⁵⁶ Відомості про біографію Гогунцова суперечливі. Невідоме навіть його повне ім'я (або Н. Г. Гогунцов, або І. В. Гогунцов).

⁵⁷ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – ХХ віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 64-65.

⁵⁸ Прошение слушателя экономического отделения Лушников А. А. о командировании его в Монголию и Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1350. – Арк. 2.

тичного китаєзнавства, але цей процес був загальмований через революційні зміни, що відбулися в Російській імперії в 1917 р. Утім, подальший розвиток українського радянського китаєзнавства у 1920 – 1930 рр. був під значним впливом саме практичного напрямку.

Рис. 45. В. В. Поносов⁵⁹

⁵⁹ Русский Харбин: опыт жизнестроительства в условиях дальневосточного фронта / А. А. Забияко, А. П. Забияко, С. С. Левашко, А. А. Хисамутдинов; М-во науки и образования Российской Федерации, Амурский гос. ун-т. – Бл.: Амурский гос. ун-т, 2015. – С. 124.

Розділ IV.

УКРАЇНСЬКЕ РАДЯНСЬКЕ КИТАЄЗНАВСТВО (1918 – 1991)

1. Українське радянське китаєзнавство в 1920 – 1941 рр.: шлях від зародження до репресивного знищення

1.1. Дослідження Китаю у Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства

В історії української науки 1920 – 1930 рр. до сьогодні залишаються «білі плями», що зумовлене насамперед неможливістю отримати повну інформацію з російських архівів щодо репресованих науковців. Це ж саме стосується й розвитку українського китаєзнавства, представники якого також постраждали від «червоного терору». У цей період розвиток науки про Китай в Україні був підпорядкований новій, більшовицькій ідеології, проте українським китаєзнавцям вдалося зберегти й науковий підхід до вивчення Піднебесної та навіть досягти значних результатів у цих складних умовах. Як було показано у попередніх розділах, українське китаєзнавство передусім орієнтувалося на практичні потреби держави, і тому воно не змогло вийти на високий теоретичний рівень. Нова радянська наука з позицій класової боротьби взагалі відкидала досягнення т. зв. «буржуазної науки», котру звинуватили в «екзальтації» культурних цінностей. Ось як формулював завдання депутат від Хар-

ківської вірменської колонії на I з'їзді Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства¹: «... нам потрібен не той химерний і “казковий” Схід, про який старанно твердили буржуазні вчені, а Схід в своєму достеменному висвітленні, з усіма своїми класовими і національними протиріччями, необхідне оновлене вивчення цього “казкового” Сходу, але вже в марксистському висвітленні...»². Революційні перетворення у суспільстві вплинули й на українське китаєзнавство, яке мало бути тепер цілковито підпорядкованим марксистському підходу, однак одночасно виникли умови для його формування як окремої наукової дисципліни.

Початок інституалізації українського китаєзнавства пов'язаний зі створенню 10 січня 1926 р. у Харкові ВУНАС, до якої увійшли видатні сходознавці – академіки В. В. Бартольд (1869 – 1930), В. П. Бузескул (1858 – 1931), І. Ю. Крачковський (1883 – 1951), А. Ю. Кримський (1871 – 1942), С. Ф. Ольденбург (1863 – 1934), М. Я. Марр (1865 – 1934), Ф. І. Щербатський (1866 – 1942). Важливе місце у дослідженнях ВУНАС відводилося Китаю – лідерів революційного руху на Сході. Було налагоджено співпрацю з Науково-дослідним інститутом по Китаю, який створено у 1928 р. при Університеті трудящих Китаю для вивчення тогочасних «китайських проблем» і який був призначений для координації теоретичних та практичних досліджень. У Харкові члени ВУНАС здебільшого зосереджувалися на політичних та практичних завданнях у вивченні тогочасного революційного Китаю: професор О. М. Гладстерн (1887 – 1937) прочитав у політ-економічному відділі асоціації доповіді «Китай, що пробуджується», «Китайсько-Східна залізниця»; були видані праці про Китайську революцію – В. Броун «Події в Хіні», «Хінський національний рух і зрушення в Гоміндані», «Події в Хіні і зрада Чан-Кай-Ши»; М. Новіцький «Хінська революція», «Міжнародний стан у Хіні й британська нота СРСР»; Б. Козельський «Сучасний огляд хінських подій»; О. О. Сухов «Сучасна Хіна»; М. Лебедев «Кантонська комуна», «Минулі етапи хінської революції», «Селянський рух в Хіні», «Жовтень та Хіна», «Морське озброєння великих держав у зв'язку з тихоокеанською проблемою»; І. Тригубов «Боротьба за Китайсько-Східну залізницю», «Тихоокеанська проблема»; А. Синявський

¹ Далі – ВУНАС.

² Промови, резолюції, накази, листування та анкети делегатів з'їздів Всеукраїнської асоціації сходознавства: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22625-22787.

«Економічні підвалини тихоокеанської проблеми»; С. Пашенко «Жовтень та Далекий Схід». Поодинокими були приклади вивчення історії минулого Китаю – це праця І. Фальковича «Історія і культура Хіни» й доповідь В. К. Гершельмана на засіданні секції мистецтва та археології історико-етнологічного відділу «Колекція бронзових старожитностей з Маньчжурії»³. ВУНАС разом із Харківським художньо-історичним музеєм провели виставку «Мистецтво Сходу», на якій представили мистецтво країн Далекого Сходу – предмети з бронзи, порцеляни, слонової кістки, дерева та малярство. Okремо був виданий путівник по цій виставці⁴. Крім того, у Харкові в 1934 р. заснували державну картинну галерею, де, крім інших предметів мистецтва Сходу, були й китайські, про що можна дізнатися з відповідної статті у журналі «Всесвіт»⁵.

Рис. 46. Публікація «Хінські бронзові куряльниці» у журналі «Всесвіт»

³ Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. 1926 – 1929 [Звіт]. – Х.: ВУНАС, 1929. – С. 12, 21–23.

⁴ Мистецтво Сходу. Виставка. – Х., 1929.

⁵ Хінські бронзові куряльниці // Всесвіт. – 1928. – № 4. – С. 13.

Київська філія ВУНАС була менш заідеологізованою та видрізнялася потужнішим науковим потенціалом, що зумовлювалося розвитком сходознавства у попередній період. При політ-економічному відділі Київської філії у березні 1928 р. було створено Далекосхідну секцію (пізніше – Секція Далеккого Сходу та Індії), вже на першому засіданні якої визначено головну тему досліджень – «Аграрне питання на Далекому Сході». Водночас, було наголошено на необхідності передплати провідних англо- та китаємовних видань, у яких друкувалися результати досліджень щодо розвитку Китаю, Маньчжурії, Монголії й Японії. Передбачалася комплектація бібліотеки працями з проблем вивчення Китаю та Монголії, що вийшли друком у СРСР. Як наслідок, вдалося придбати лише декілька фундаментальних праць російською мовою, а передплачені англomовні журнали так і не були одержані. У дослідженнях члени Далекосхідної секції керувалися географічним розподілом – вісімнадцять провінцій Китаю (Хебей, Хенань, Шаньдунь, Шансі, Шенсі, Ганьсу, Цзянсу, Аньхой, Цзяньсі, Хубей, Хунань, Сичуань, Чжецзянь, Фуцзянь, Гуандун, Гуансі, Гуйчжоу, Юннань), три провінції та два райони Маньчжурії (Фентянь, Цзілінь, Хейлуцзянь, Хулун-Буір), смуги Китайсько-Східної залізниці, три провінції та один округ Внутрішньої Монголії (Чахар, Жехо, Суйюань, Алашань).

Фахівці Далекосхідної секції займалися насамперед вивченням революційного руху в Китаї. Її секретар М. М. Лебедев заглиблювався у вчення Сунь Ятсена, сільське господарство Китаю та його вплив на тактику революційних партій, розвиток аграрної революції та Кантонське повстання 1927 р. з боку земельного питання⁶. І. Л. Тригубов досліджував не лише новітню, а й нову історію, а саме: аграрний рух, аграрну політику, аграрне законодавство, демографію та таємні спілки в Китаї наприкінці XVIII ст., а також утворення Китайської республіки у 1911 р. До вивчення Китаю були залучені професор Гінце, С. С. Пашенко (*аграрне питання в Маньчжурії*), Сулін та китаєць Ван Тусю (*нобут місцевих далекосхідних національних меншин*; був відповідальним за налагодження зв'язків із ними). Для підвищення рівня досліджень Китаю планувалося залучити до роботи китайців, які на той час мешкали у Києві⁷.

⁶ Протоколи, плани праці, списки членів секції політ.-економічного відділу Всеукраїнської Асоціації сходознавства. Рукописи та друковані на машинці. 1928 – 1929 рр.: ІРНБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22206-22220.

⁷ Протоколи, плани праці, списки членів секції політ.-економічного відділу Всеукраїнської Асоціації сходознавства. Рукописи та друковані на машинці. 1928 – 1929 рр.: ІРНБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22206-22220.

У 1925 р. створено Одеську філію ВУНАС, в роботі якої вивчення Китаю посідало важливе місце, цьому сприяв керівник філії – професор О. О. Сухов (1881 – 1944)⁸. У політ-економічному відділі проводили різноманітні китаєзнавчі дослідження професор О. О. Сухов (соціально-економічний розвиток та революційний рух у Китаї), Ю. О. Тотін (стан Південної Маньчжурії), доцент І. І. Білякевич⁹ (1905 – 1984) (сільське господарство Китаю і Маньчжурії), доцент М. Є. Шаргородський (карне право Китаю), О. М. Лепік (положення Турксибу та Сінцзяну), Ю. Астапов (політика Японії в Китаї). В історико-етнологічному відділі І. Бухман досліджував феномен книги й бібліотеки у давньому та новому Китаї¹⁰. До того ж Одеська філія постійно підтримувала стосунки з Комуністичним університетом трудящих Китаю і з московським Науково-дослідним інститутом по Китаю, які надавали власні публікації. 2 січня 1928 р. під керівництвом проф. О. О. Сухова й С. Ф. Боркусевича проведено збори, присвячені вшануванню пам'яті жертв Кантонського повстання 1927 р.

На Першому з'їзді ВУНАС (22-24.05.1927) були представлені такі китаєзнавчі доповіді: О. М. Гладстерн «Взаємини Хіни з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права», О. О. Сухов «Вивчення економіки Хіни та Індії у вищій економічній освіті УСРР», І. І. Білякевич «Сільське господарство Маньчжурії»; на Другому з'їзді (1-6.11.1929): О. О. Сухов «Торгівля Хіни та Індії з країнами арабської культури», професор Б. Г. Курц, фахівець з історії російсько-китайських відносин (назва його доповіді невідома). Крім того, на з'їздах виступали російські вчені. На Першому з'їзді – М. С. Волін «Основні питання китайської історії», А. І. Скорпілев «Про тайпінську революцію», О. І. Іванов «До історії китайської революції», а в дискусіях брали участь В. М. Кучумов та

⁸ Сухов Олександр Опанасович (1881 – 1944), географ, історик революційних рухів, професор, педагог. Був засуджений у 1939 р. за сфабрикованою політичною справою. Помер 25 лютого 1944 р. від запалення легенів під час перебування на спецпоселенні в Маріїнську (Кемеровська обл.). Докладно див.: Петровський Е. Професор Одеського університету Олександр Сухов (1881 – 1944 рр.): нові дані про останні роки життя // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2004. – Вип. 22. – С. 315-325; Сухов Олександр Опанасович // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / упоряд.: Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк; редкол.: Матвеева Л.В. (голов. ред.) [та ін.]. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2011. – С. 211-212.

⁹ Прізвище українською зустрічається Білякевич та Белякевич.

¹⁰ Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926 – 1930. – Од.: Одеська філія ВУНАС, 1930. – 27 с.

Рис. 47. Професор О. О. Сухов¹¹

Рис. 48. Доцент І. І. Білякевич

Є. С. Іюлк¹², які ще виступили з доповідями на Другому з'їзді. Вдалося встановити лише назву праці Є. С. Іюлка – «Суспільний лад стародавнього Китаю епохи Чжоу». Без доповіді у роботі Другого з'їзду взяв участь аспірант Ленінградського Східного інституту, дослідник Китаю Г. К. Папаян¹³. Матеріали з'їзду не були поширені внаслідок звинувачення окремих учасників у недостатній боротьбі з буржуазною ідеологією у сходознавстві, хоча окремі праці були надруковані у № 2 та № 10-11 журналу «Східний світ»¹⁴.

¹¹ Сухов Олександр Опанасович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. – Біографічний словник. Том 4. / Видання друге, доповнене. – Од.: Астропринт, 2005. – С. 199.

¹² Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – С. 134.

¹³ Промови, резолюції, накази, листування та анкети делегатів з'їздів Всеукраїнської асоціації сходознавства: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22625-22787.

¹⁴ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – С. 134.

1.2. Економічна історія російсько-китайських відносин Б. Г. Курца

Розвиток китаєзнавчих досліджень в Україні у першій половині ХХ ст. безпосередньо пов'язаний з ім'ям Бориса Григоровича Курца, який створив оригінальну концепцію економічної історії російсько-китайських відносин у XVI – XVIII ст. Його наукова спадщина й нині залишається маловідомою навіть серед фахівців. За радянських часів зустрічаємо лише окремі згадки про нього у працях П. О. Скачкова¹⁵, В. М. Нікіфорова¹⁶ та П. Т. Яковлевої¹⁷. Уже за часів незалежності українські історики С. Кіржаєв, В. Ульяновський¹⁸ та К. І. Гурницький¹⁹ у своїх працях наводять певні незначні відомості про професора Б. Г. Курца, а у працях В. О. Кіктенка²⁰ вперше був здійснений аналіз наукової спадщини видатного українського вченого. Відомі на сьогодні праці та біографічні дані дають можливість виділити два періоди у науковій біографії Б. Г. Курца: 1) 1912 – 1917, 2) 1917 – 1938.

Б. Г. Курц народився 24* липня 1885 р. у Києві в чеській родині. До четвертого класу він навчався у п'ятій гімназії Санкт-Петербурга, куди виїхала родина за місцем праці батька, губернського секретаря Григорія Курца. У Санкт-Петербурзі Г. Курц помирає, і його дружина Олександра Курц лишається з двома синами: старшим – Олегом (1883 р. народження) та молодшим – Борисом. Родина опинилася у фінансовій скруті. О. Курц із дітьми повертається до Києва²¹, де віддає дітей до п'ятої Києво-Печерської чоловічої

¹⁵ Скачков П. Е. Библиография Китая. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 692 с.; Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – 506 с.

¹⁶ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – 416 с.

¹⁷ Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года / Акад. наук СССР. Ин-т истории. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1958. – 235 с.

¹⁸ Кіржаєв С., Ульяновський В. Причинок до студій української орієнталістики 1920 – 1930-х років: незнаний збірник «Україна і Схід» // Україна в минулому. Вип. 4. – К.-Льв.: Львівська обласна книжкова друкарня, 1993. – С. 76-89.

¹⁹ Гурницький К. І. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская; Худож. А. Г. Кобрин. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1980. – 192, [2] с.

²⁰ Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 57-84; Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2002. – С. 111-135.

²¹ Родина Курців мешкала за адресою: Бібіковський бульвар, будинок № 28, кв. 40. Зараз на цьому місці побудовано готель «Хілтон».

гімназії, в якій, до речі, приблизно в той же час навчався у майбутньому видатний російський філософ Микола Бердяєв. У дитячому віці Бориса мало цікавила «наука» – в таблиці учня 4 класу трійки та четвірки²², і навіть щось змусило його лишитися на два роки у 8 класі. Проте в Атестаті зрілості за № 474 з дванадцяти випускних оцінок Борис Курц мав лише три четвірки, решта – відмінні з таким зауваженням про ставлення до навчання: «...поведінка – відмінна, справність у відвідуванні та приготуванні уроків, і у виконанні письмових робіт – відмінна, старанність – відмінна, допитливість до всіх взагалі предметів – відмінна»²³.

У 1904 р. Борис Курц вступає до Київського Імператорського університету Святого Володимира на історико-філологічний факультет, який закінчує з золотою медаллю за письмову працю «Історія російсько-китайської торгівлі в XVII – XVIII століттях». Цю працю було рекомендовано факультетом до друку, проте М. В. Довнар-Запольський, науковий керівник Б. Курца, затримав друк із пропозицією доповнити працю матеріалами з архіву Департаменту митних зборів²⁴. Це завдання було виконане набагато глибше, бо до роботи залучили історичні джерела з багатьох інших архівів, і, як наслідок, з'явився рукопис «Російсько-китайські стосунки в XVI, XVII і XVIII століттях». Після завершення університетського курсу Б. Г. Курца як талановитого та перспективного науковця залишають професорським стипендіатом на кафедрі російської історії. Значну роль у становленні молодого вченого, формуванні його наукових зацікавлень зіграв його керівник, професор Київського Імператорського університету Святого Володимира М. В. Довнар-Запольський. Ось що він писав про звіт професорського стипендіата по кафедрі російської історії Б. Г. Курца: «Ще при залишенні п. Курца на моїй кафедрі я звертав увагу ф-ту на схильність, висловлену ним на університетській лаві, до вивчення сказань іноземців про Росію. Я тоді ж зазначив, що такого роду фахівці зрідка з'являються серед російських істориків, і що Курц має всі дані для того, щоб з успіхом продовжувати заняття в цьому напрямку»²⁵. У цей час Б. Г. Курц досліджує цілу низку питань з історії Росії – торгівлю дав-

²² Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – Арк. 2.

²³ Там само. – Арк. 9.

²⁴ Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 10.

²⁵ Там само. – Арк. 10.

ної Русі, Церковні статuti, північноросійську публіцистичну літературу XVI ст., стани Московської держави, відомості іноземців про Росію XVI – XVII ст., «писареві» книжки Московської держави та їхні дослідження, історію західно-руського селянства, західно-руські сейми, історію Сибіру, реформи Петра I, стани XVIII ст. та історіографію. Б. Г. Курцом було вивчено понад 600 джерел²⁶, що вказує витoki формування ретельного та критичного аналізу першоджерел – «уміння критично поставитися до літератури предметів», за визначенням М. В. Довнар-Запольського²⁷.

За результатами власних досліджень Б. Г. Курц виголосив дві доповіді на XV Археологічному з'їзді, котрий відбувся у 1911 р. у Новгороді. М. В. Довнар-Запольський також був на цьому з'їзді і дав таку оцінку доповіді свого учня: «Я можу свідчити про те гарне враження, яке було винесене ученими зборами за обома доповідями»²⁸. В наступному, 1912 р., виходить друком перша праця Б. Г. Курца – «Земські собори»²⁹, де він, крім іншого, вказує на появу протиріччя між приватним капіталом та феодалними відносинами за часів Земських соборів. У 1914 р. в Києві виходить його наступна книга – «Місто Верхотур'я в XVII ст.»³⁰. У XVII ст. важливим маршрутним торговельним центром на кордоні Європейської та Азіатської Росії було місто Верхотур'я, через яке відбувався проїзд служилих, промисловців та купців. З дозволу Московського царя на початку XVIII ст. формуються нові шляхи до Сибіру через інші міста, тому значення Верхотур'я швидко зменшувалося. Б. Г. Курц досліджує цей митно-територіальний кордон шляхом аналізу зіткнення державних інтересів феодалного Московського царства з інтересами приватного капіталу, що з'являється в цей час. У цьому зіткненні вчений вбачав велике розмаїття інтересів різних прошарків московського суспільства. У працях «Донесення Родеса та Архангельсько-Балтійське питання в половині XVII століття» 1912 року³¹, «Стан Росії в 1650 – 1655 рр. по донесенню Родеса»

²⁶ Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 4.

²⁷ Там само. – Арк. 6.

²⁸ Там само. – Арк. 10.

²⁹ Курц Б. Г. Земские соборы. – К.: Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и К°, Караваневская, № 5, 1912. – 21 с.

³⁰ Курц Б. Г. Город Верхотурье в XVII веке. (Отпечаток). – СПб., 1914.

³¹ Курц Б. Г. Донесение Родеса и Архангельско-Балтийский вопрос в пол. XVII века // Журнал Министерства народного просвещения. – 1912. – № 3. – Новая серия. XXXVIII. – С. 72-105.

1914 року³² та «Твір Кільбургера³³ про російську торгівлю в царювання Олексія Михайловича»³⁴ Б. Г. Курц продовжив вивчення зовнішньої торгівлі Московського царства. Остання з вказаних праць отримала схвальні рецензії як у Росії, так і за кордоном. Більше того, в 1917 р. Російська академія наук надала автору за це дослідження премію графа Уварова. Важливо відзначити, що завдяки вивченню донесення Родеса Б. Г. Курц розпочав свої дослідження історії російсько-китайських торгових відносин у період з 1650 до 1674 р.

Таким чином, до 1915 р. науковець займався вивченням історії внутрішньої та зовнішньої торгівлі Московського царства, здійснив переклад та аналіз важливих історичних джерел із цього питання. У цей період відбувається становлення його наукових інтересів та зацікавлень, до яких поступово входить також вивчення економічної історії російсько-китайських відносин. Проте точно невідомо, чому в другий період вчений переважно зосередився на аналізі відносин Росії та Китаю, бо в його працях першого періоду згадки про торгівлю між цими країнами мізерні³⁵.

Б. Г. Курц здійснив ґрунтовну підготовчу роботу в архівах і бібліотеках для збору джерел з історії російсько-китайських відносин. Curriculum vitae магістра Російської історії Б. Г. Курца від 22 вересня 1922 р. містить повний список: «Наукова діяльність моя протікала в Києві та в інших містах з архівними сховищами. Внаслідок відряджень з науковою метою від Університету, я працював в: 1) Московському архіві Міністерства закордонних справ; 2) Московському архіві Міністерства юстиції; 3) Петроградському архіві Департаменту митних зборів; 4) Архіві Російської академії наук; 5) Сенатському архіві. Крім того, мною також проводилися розвідки в закордонних архівах; 6) Стокгольмському Королівському архіві (Швеція); 7) Ризькому головному архіві (Рига) та 8) Вольфенбїттельській герцогській бібліотеці (Німеччина). Понад те, проводилася архівна робота в: 9) Румянцевському музеї; 10) Петербурзькій публічній біблі-

³² Курц Б. Г. Состояние России в 1650-1655 гг. по донесению Родеси. – М.: Синодальная типография, 1914. – 268 с.

³³ До Б. Г. Курца на записки Кільбургера історики взагалі не зважали, бо в Стокгольмі вони залишилися поза увагою шведського уряду. Над перекладом цього джерела Б. Г. Курц працював у Московському архіві зовнішніх справ, а деякі матеріали одержав зі Стокгольмського королівського архіву завдяки листуванню.

³⁴ Курц Б. Г. Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование Алексея Михайловича. – К.: Типография И. И. Чоколова, Б.-Житомирская 20, соб. дом, 1915. – [4], VIII, 607 с.

³⁵ Там само. – С. 152-153; 202-212.

отеці та в інших бібліотечних архівах»³⁶ та ще у 11) Архіві збройної Палати³⁷. Крім того, у книзі «Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства 1926 – 1929» розділ про наукові відрядження свідчить про те, що Б. Г. Курц збирав у московських архівах матеріали з торговельних взаємин Росії та Китаю³⁸.

«Китаєзнавчий цикл» Б. Г. Курца розпочато працею «Колоніальна політика Росії та Китаю в XVII – XVIII ст.», де він розглядає джерела торговельних інтересів двох країн. На думку вченого, «Росія та Китай на той час переживали такі періоди господарського розвитку, які мали багато схожих моментів», і це було однією з головних причин налагодження торговельних відносин³⁹. Існувало взаємне зацікавлення у зближенні, оскільки обидві держави могли торгувати товарами, яких істотно бракувало економіці кожної країни. Росія могла постачати Китаю хутра, шкіри, продукти харчування, а Китай Росії – золото, срібло, тканини. Проте між царською Росією та Китаєм жили кочові народи, котрі відігравали важливу роль у стосунках країн. Тому Б. Г. Курц аналізує їхні позиції на перехрещенні інтересів двох імперій. У 1644 р. Китай захоплюють кочівники маньчжури – до влади приходять династія Цін, яка розпочинає свою експансію з Монголії. Досить швидко Китай підкоряє Чахар-Монголію, але Халха-Монголія чинить впертий опір. Монголи намагалися знайти собі союзника для збереження власної незалежності між двох агресивних сусідів. Саме тоді тут з'являються також представники Росії, що спричиняє істотну зміну ситуації у регіоні, чим скористалися для самозахисту монголи – вісім монгольких князів, тайшей, склали присягу Московському царю. Під тиском хутухти, духовного владика середньовічної Монголії, вони відмовилися від присяги, але й надалі продовжували спілкуватися з росіянами – явище подвійного патронату було дуже поширеним упродовж XVII та XVIII ст. Як наслідок, монголи у зовнішніх стосунках обирають Китай. На думку Б. Г. Курца, причина цього полягала у давніх і міцних зв'язках монголів із Китаєм: «...монголи ще в XIII ст. самі заволоділи Китаєм, дали йому низку ханів, які піднесли Китай, його торгівлю, промис-

³⁶ Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – Арк. 11.

³⁷ Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 20.

³⁸ Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. 1926 – 1929 [Звіт]. – Х.: ВУНАС, 1929. – С. 21.

³⁹ Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII–XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 194.

ловість і просвітництво»⁴⁰. Окрему увагу приділено чжунгарам, які відіграли значну роль у російсько-китайських відносинах. Б. Г. Курц вивчає походження цього народу та його боротьбу за гегемонію в Центральній Азії впродовж XVII – XVIII ст. Саме з їхніми завоюваннями Б. Г. Курц пов’язує налагодження взаємин Росії і Китаю на договірному рівні: «На підставі деяких архівних даних можна припустити, що саме Галдан Чжунгарський своїм переможним вторгненням в Халху допоміг Росії в складанні першого російсько-китайського договору 1689 року (Нерчинська угода. – **В.К.**)»⁴¹. Цей договір захистив Китай від Росії й дозволив усі свої сили спрямувати на розгром хана Галдана Бушукти, що й сталося на р. Тола в 1696 р.: чжунгари залишили Халху. Просування Китаю на захід, в Чжунгарію, стримувала присутність у регіоні Росії. Саме тому китайські посольства до Росії в 1730 р. «на воцаріння» Петра II та в 1733 р. «на воцаріння» Анни мали своєю головною метою розв’язання «чжунгарського питання». На підставі цих даних учений дійшов висновку, що «... збереження Чжунгарією своєї самостійності поза сумнівом було результатом політики Росії, яка не допустила волзьких торгоутов стати в цій війні союзниками Китаю»⁴². Проте зрештою перемагає Китайська імперія, а Чжунгарське ханство на початку XVIII ст. гине. Б. Г. Курц вивчає процес остаточної колонізації підкорених територій, остаточне придушення Цінською імперією народного опору на цих територіях, відновлення міських торговельних центрів та подальше просування Китаю на захід. Окремо він відзначає, що основна боротьба за киргизькі землі між Росією і Китаєм відбулася вже у XIX ст., а частина волзьких торгоутів на початку 1771 р. відкочувала до Західного Китаю. Таким чином було здійснене багаторічне бажання Цінської імперії щодо їхнього приєднання. Б. Г. Курц доводить, що між Російською та Цінською імперіями відбувся розподіл сфер впливу, що було пов’язане із покороенням народів, які проживали на цих територіях. Однак він вважає, що для Китаю це було першочерговим завданням, бо втілювало саму суть існування держави, а для Росії – другорядним, бо стосувалося лише забезпечення безпеки Сибіру та розвитку торговельних відносин.

⁴⁰ Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII-XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 196.

⁴¹ Там само. – С. 197.

⁴² Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII-XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 200.

Кочові народи стали буфером і жертвою суперництва двох імперій. Цікаво, що Б. Г. Курц вважав кочовиків більш демократичними за Росію і Китай, що й визначало можливість їхнього опору Серединній імперії.

Ця праця увійшла до головної китаєзнавчої книги Б. Г. Курца – «Російсько-китайські стосунки в XVI, XVII і XVIII ст.», яка вийшла у Харкові в 1929 р.⁴³. У монографії вчений на основі колосального фактичного матеріалу досліджує різнобічний процес виникнення й розвитку відносин між Росією та Китаєм на дипломатичному і торговельному рівні. Праця отримала позитивні оцінки в кількох рецензіях. Так, Г. Рейхсберг пише, що «... книга, безумовно, заслуговує на увагу *перевіреном* (курсив мій. – **В. К.**) фактичним матеріалом», а «питання про закріплення Росією і Китаєм територій, населених монголами, джунгарами, киргизами, калмиками та іншими народами, є однією з найцікавіших і ще мало розроблених темою в історії російсько-китайських відносин. Те, що зроблено автором в цьому відношенні, безумовно заслуговує на увагу»⁴⁴. А. Рахманін, інший рецензент, дійшов такого висновку: «Цінність її в тому, що вона дає нам послідовну ходу подій в історії русько-хінських взаємин XVI – XVIII ст., яка спирається на багату документацію. Тільки вже ради цього, oprіч всього іншого, було варте видавати цю працю»⁴⁵. Уже наприкінці ХХ ст. російський китаєзнавець, академік В. С. Мясніков так охарактеризував цю роботу: «Першу спробу дати багатоплановий аналіз політичних і економічних зв'язків Російської держави з Китайською імперією було зроблено Б. Г. Курцом. Праці Б. Г. Курца властиве деяке перебільшення ролі торгового капіталу в стимулюванні зв'язків з Китаєм. Однак в цілому книга Б. Г. Курца стала цінним внеском у справу вивчення історії російсько-китайських зв'язків, бо в ній по-новому узагальнено багатий фактичний матеріал і використані деякі раніше невідомі архівні джерела»⁴⁶. Справді, у праці наведені важливі дані про «креслення Китайської держави» та про грамоту китайського імператора Ваньлі (萬曆, правив з 1572 по 1620 р.), які були привезені Іваном Петліним з Китаю до Москви у 1620 р.

⁴³ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – 158, [1] с.

⁴⁴ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 pp.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Мясніков В. С. Договорними статтями утвердили. – М.: РИО Мособлупрполиграфиздата, 1996. – С. 46.

Розповідаючи про посольство до Пекіна перекладача Посольсько-го наказу М. Г. Спафарія 1675 – 1677 рр., Б. Г. Курц наводить найповнішу бібліографію з цього питання на час написання праці. Учений вважає, що Спафарій отримав у Москві видання О. Даппера про голландські посольства до Китаю приблизно у 1661 – 1662 та 1666 – 1668 рр.⁴⁷. На шляху до Пекіна у Тобольську М. Г. Спафарій щоденно зустрічався з хорватським релігійним та політичним діячем Юрієм Крижаничем (1618 – 1683), який був там на засланні і переклав фрагменти з цієї книги. О. П. Скачков не згоден з таким визначенням і вважає, що то був твір італійського місіонера-езуїта Мартіно Мартіні (1614 – 1661) «Про татарську війну» («De bello tatarico»)⁴⁸. Отже, питання щодо цього джерела залишається відкритим. Уперше у вигляді уривків Б. Г. Курцом до наукового обігу був введений «Статейний список», котрий містить цінні географічні дані про Сибір та Китай і складений зі слів Ф. І. Байкова (прибл. 1612 – 1663 або 1664), керівника московського посольства до китайського імператора у 1654 – 1657 рр.⁴⁹ Також у праці йдеться про те, що це посольство за шість місяців перебування у Пекіні зібрало багато нових даних про Китай та його мешканців. Зокрема, були привезені відомості про ціни на товари, про невідомий доти торговельний шлях до Китаю, яким, вірогідно, користувалися бухарські купці⁵⁰. Крім того, Б. Г. Курц⁵¹ зібрав бібліографію та архівні дані про посольства 1692 – 1695 рр. голландця Еверта Ізбранта Ідеса (1657 – 1708), якого було направлено московськими царями Іваном Олексійовичем і Петром Олексійовичем до Пекіна, до китайського імператора для з'ясування стану справ із ратифікацією Нерчинського договору 1689 р. Цікаво, що лише Б. Г. Курц вказав на те, що з Тобольська з Ідесом було надіслано замість піддячого Семена Порецького піддячого Андрія Жеребят'єва, допитаного у Сибірському наказі⁵².

⁴⁷ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. 46.

⁴⁸ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 24.

⁴⁹ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. III.

⁵⁰ Там само. – С. 21.

⁵¹ Там само. – С. 54-58.

⁵² Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 299.

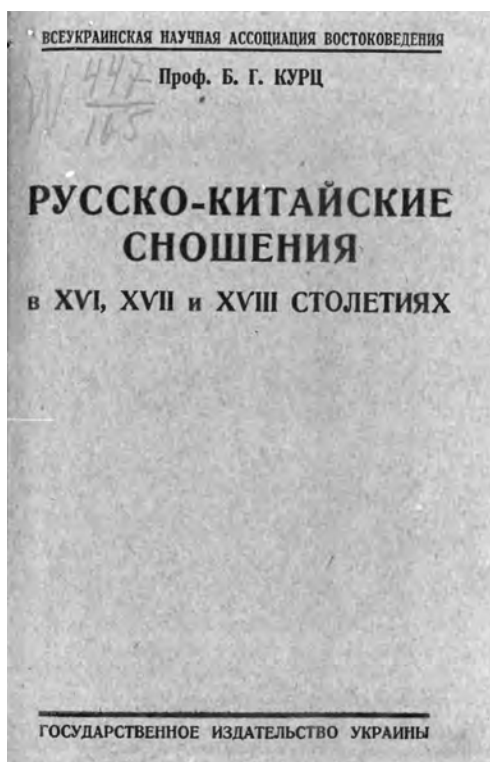

Рис. 49. Обкладинка монографії Б. Г. Курца
«Російсько-китайські стосунки
в XVI, XVII і XVIII століттях»

«Російсько-китайські стосунки в XVI, XVII і XVIII століттях» складаються з семи розділів, де розглянуто джерело, становлення та розвиток відносин двох країн. Перший розділ «Питання про торгівлю з Китаєм до встановлення безпосередніх російсько-китайських взаємин» присвячено дослідженню розвитку торговельних відносин Європи та Китаю за часів Середньовіччя. Б. Г. Курц вважає, що головна причина тривалої відсутності цих зв'язків полягає в низькому культурно-господарському рівні розвитку Європи XIII – XVI ст., і визначає риси цього стану: 1) Європа не має ані господарських, ані технічних передумов щодо спроможності досягти віддалених ринків, таких, як Китай; 2) наближені до Китаю розвинені країни Серед-

ньої Азії повністю забезпечували потреби зовнішньої торгівлі Середньої імперії; 3) бурхливі військово-політичні процеси в самій Азії не сприяли встановленню торговельних відносин з європейськими країнами (наприклад, європейці не мали можливості користуватися торговельними шляхами через Східноєвропейську рівнину та Передню Азію, бо перша була зайнята татарами, а друга – турками)⁵³. У праці зроблено невеликий огляд історії торгівлі у Китаї із залученням свідчень європейських мандрівників (Плано Карпіні, Вільгельма Рубрука, Марко Поло), праць західних та російських істориків.

За визначенням Б. Г. Курца, російсько-китайські відносини до XVII ст. мали «опосередковану форму», тобто китайські товари могли потрапляти до Росії через інші країни. Аналіз російських джерел того часу показує складність точного визначення цих відносин, оскільки складно визначити географію мандрівок і назви країн подаються незрозуміло. Так, Б. Г. Курц дотримується думки, що Китай називали тоді по-різному, і під «Індією» могли розуміти й Китай. Назву «Китай» він, услід за М. М. Бантиш-Каменським, пов'язує з тим, що «руські отримали від монголів перші вірні відомості про Середню імперію, жителів якої називали “Кітат”, звідки й походить слово “Китай”»⁵⁴. Б. Г. Курц дає загальну оцінку рівневі розвитку російсько-китайської торгівлі й визначає її випадковою, а її вплив на економіку обох країн – мінімальним. У прагненні західноєвропейських держав до побудови транзиту товарів до Китаю через Росію вчений вбачає зародження взаємних інтересів Європи та Азії. Він віддає належне відкриттям російських мандрівників та підприємців, але при цьому критикує їх за односторонність інтересів, яка унеможливила одержання користі з нових земель. Західноєвропейські країни, навпаки, діяли рішучіше. Згідно з міркуваннями Б. Г. Курца, саме їхні дії підштовхнули Росію до активізації власної східної політики. Однак значна географічна віддаленість так само залишалася головною перешкодою для встановлення безпосередніх контактів між Росією та Китаєм. Важливо вказати на підхід, пропонуваній вченим: «Для усвідомлення культурних взаємин та з'ясування духу народів і держав російської та китайської, необхідно взяти до уваги найважливіші моменти культурно-історичного життя Китайської

⁵³ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. 3.

⁵⁴ Там само. – С. 11.

імперії, найдавнішої з існуючих донині і яка, тим не менше, мало або недостатньою мірою привертає до себе критичне перо і увагу науки, яка не вважає за потрібне приділяти їй відповідне місце в навчальному плані викладання історії»⁵⁵. Отже, по-перше, це нагадує анти-позитивістську методологію М. Вебера (1864 – 1920) та цивілізаційний підхід А. Тойнбі (1889 – 1975) щодо впливу духовної культури на матеріально-виробничу сферу, а, по-друге, прямо вказано на необхідність подальшого розвитку китаєзнавства. Водночас, Б. Г. Курц, так само як і російський китаєзнавець С. М. Георгієвський⁵⁶, відкидає вульгарне розуміння Китаю як «застиглого і нерухомого» та доводить, що Китай також змінюється, але своєрідно і повільно. Необхідно враховувати, що наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. у радянській історичній науці відбувалася «велика дискусія» відносно азійського способу виробництва⁵⁷, під час якої зіткнулися різні погляди на розвиток країн Сходу.

У другому розділі «Спроби Росії до безпосередніх стосунків з Китаєм» визначено, що з початку завоювання Сибіру здійснювалися спроби здолати цю географічну відстань. Чим далі росіяни просувалися у Сибір, тим жвавішими ставали взаємини з Китаєм, що й спричинило початок безпосередніх дипломатичних і торговельних відносин поміж ними. В 1653 р. московський цар Олексій Михайлович посилає посольство Ф. І. Байкова до Китаю, що Б. Г. Курц називає початком формалізації взаємин, котрі мали попередню історію у діяльності посольств Білоголова (1608 р.), В. Тюменцева й І. Петрова (1616 р.), І. Петліна й А. Мундова (1618 – 1619 рр.) та розвідки козаків. Цей успіх він підтверджує свідченням Кільбургера, який писав, що в 1618 р. московські послы у Швеції хвалилися цими досягненнями⁵⁸. Черговий етап у розвитку російсько-китайських відносин Б. Г. Курц визначає як встановлення безпосередніх зв'язків з XVII ст., котрі до середини XVIII ст. не мали конкретного дипломатичного втілення⁵⁹.

⁵⁵ Там само. – С. 6.

⁵⁶ Георгиевский С. М. Важность изучения Китая. – СПб.: Тип. И. Н. Скороходова, 1890. – С. 53, 54, 172, 258.

⁵⁷ Азіатський спосіб виробництва – це визначений у марксизмі особливий спосіб виробництва та відповідна йому суспільно-економічна формація, що були виявлені на основі вивчення характеру суспільних відносин насамперед у Туреччині, Єгипті та Китаї.

⁵⁸ Курц Б. Г. Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование Алексея Михайловича. – К.: Тип. И.И. Чоколова, 1915. – С. 336, 365.

⁵⁹ Там само. – С. 30.

У третьому розділі «Стосунки Росії з Китаєм з 1654 до 1805 р.» показані посольства Ф. І. Байкова (1654 – 1658 рр.), І. Перфільєва (1658 р.), І. М. Мілованова (1670 р.), М. Г. Спафарія (1675 – 1677 роки), Ф. О. Головіна (1686 – 1690 роки), Еверта Ізбранта Ідеса (1682 – 1694 рр.), Л. В. Ізмайлова (1719 – 1721 рр.), С. Л. Владиславича-Рагузинського (1725 – 1728 рр.), В. Ф. Братіщева (1756 – 1757 рр.), І. І. Кропотова (1765 – 1768 рр.), діяльність агента Лоренца Ланга та китайські посольства до Росії у 1712 – 1715 і 1731 – 1732 рр. Час до 1676 р. Б. Г. Курц називає періодом взаємного знайомства Росії та Китаю, яке ще не давало жодних наслідків. Справді наріжним пунктом в історії цих взаємин став 1689 р., коли був підписаний Нерчинський трактат. У праці наведено його основні положення, де, зокрема, було визначене розмежування кордонів, а найістотніше – дозвіл торгівлі без обмежень – містилося у п'ятому пункті. Проте все це залишилося на папері і не було впроваджене у життя. За визначенням Б. Г. Курца, «...трактат приніс лише короткочасне і оманливе заспокоєння»⁶⁰. Задля встановлення взаємин на основі Нерчинського трактату до Пекіна було відправлене посольство Еверта Ізбранта Ідеса, яке, на думку Б. Г. Курца, було невдалим, бо прагнуло встановити державну монополію у торгівлі з Китаєм всупереч розвитку приватної торгівлі. Тут його оцінка збігається з думкою С. Соловйова⁶¹. При цьому Б. Г. Курц критикує аргумент Х. Трусевича про те, що Ізбрант домовився про скарбові каравани⁶², і думку В. К. Андрієвича, що місія Ізбранта видалася вдалою, бо торговельні пропозиції були прийняті і Маньчжурія відкрилася для російської торгівлі, а Пекін – для караванів⁶³. На думку українського дослідника, «...торгівля в Маньчжурії, Монголії та Китаї тривала на старих підставах, що вироблялися самим життям, побутовим шляхом; казенні каравани ходили до Пекіна ще раніше, і сам Ізбрант супроводжував такий караван»⁶⁴. Російський китаєзнавець, академік В. С. Мясніков у власному дослідженні визначає іннова-

⁶⁰ Там само. – С. 54-58.

⁶¹ Соловьев С. М. История России с древнейших времен: [в 29 т.] Т. 18: История России в эпоху преобразования, т. 6. – М.: Университетская тип. (Катков и Ко), 1868. – С. 7.

⁶² Трусевич Х. Посольские и торговые сношения России с Китаем: (до XIX века). – М.: Типография Т. Малинского, 1882. – С. 33-34.

⁶³ Андрієвич В. К. Краткий очерк истории Забайкалья от древнейших времен до 1762 года. – СПб.: Воен. тип., 1887. – С. 58.

⁶⁴ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. 58.

ційність оцінок Б. Г. Курцом Нерчинської угоди, особливо її п'ятого пункту, але при цьому вважає деякі його висновки суперечливими щодо економічної мотивації Росії при підписанні цього трактату⁶⁵.

Б. Г. Курц звертається до історії Російської духовної місії у Пекіні та пише, що «російська церква в Китаї не відчувала майже ніколи утисків навіть при найрізкіших незгодах»⁶⁶. Цю думку він підтверджує висновком колишнього королівського консула в Цзюнь-чжоу, професора китайської мови в Ліверпульському університеті Е. Г. Паркера про обережну політику Петра I щодо організації місії в Пекіні⁶⁷. Б. Г. Курц додає, що «як далекоглядний політик, Петро I, дипломатично лестячи китайським великодержавним традиціям, перший з государів написав у грамоті богдыхану (титул китайського імператора. – **В. К.**) на початку його титули, а замість свого тільки власноруч підписався»⁶⁸. Адже саме питання про титули було найскладнішим бар'єром у російсько-китайських взаєминах. Б. Курц із цього приводу наводить зауваження мандрівника Адама Олеарія. Згідно з ними, якщо лист до московського царя містив бодай найменшу неточність у титулі, його не приймали.

При цьому Б. Г. Курц робить абсолютно правильні висновки щодо взаємин китайського імператора та бюрократичного апарату: «З зіставлення поведінки Кансі (люб'язне ставлення до російських дипломатів до 1722 р. – **В.К.**) та міністрів (вели жорстку лінію відносно Росії. – **В.К.**) можна бачити ясно, що богдыхан “Великої і Чистої Імперії”, якому віддавали божеські почесті, який визнавався всемогутнім і самодержавним, по суті був знаряддям в руках міністрів, царедворців і вчених»⁶⁹. Тобто, на думку Б. Г. Курца, слід виділяти символічну (ритуальну) владу імператора та реальну, практично-дієву владу бюрократів, котрі розпоряджалися ситуацією в країні, ухвалювали та запроваджували політичні рішення.

Реальний розвиток російсько-китайських відносин не був обґрунтованим із правової точки зору, оскільки Нерчинський трактат

⁶⁵ Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М.: РИО Мособлупролиграфиздата, 1996. – С. 140-141.

⁶⁶ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. 59.

⁶⁷ Паркер Э. Г. Китай, его история, политика и торговля с древнейших времен до наших дней / Пер. с англ. 2 изд. д. чл. Рус. геогр. о-ва Ген. штаба полк. Грулев. – СПб.: Тип. Тренке и Фюсно, 1903. – С. 537.

⁶⁸ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. 63.

⁶⁹ Там само. – С. 65.

не виконувався. Б. Г. Курц вважає головною причиною необхідності підписати новий договір – тиск із боку торговельного капіталу Росії, який все більше міцнішав. Офіційною нагодою поновлення договір-ного процесу стали недоліки у редагуванні Нерчинського трактату. Нове юридичне оформлення взаємин Росії та Китаю відбувається дуже складно. У праці Курца цей період зображено об'єктивніше, ніж у дослідженнях радянських істориків. Наприклад, у праці М. І. Сладковського історія російсько-китайських відносин подається як переважно мирна та добропорядна⁷⁰. Однак саме в цей час існували принципи претензії Китаю до Росії щодо повернення монголів, які перекочували на її територію. Зі свого боку Росія цього не робила, оскільки боялася втратити авторитет серед іновірців. Китай це драгувало так сильно, що навіть «люб'язний» імператор Кансі (康熙, 1654 – 1722) почав готуватися до війни, і лише його смерть у грудні 1722 р. та побоювання нового імператора Юнчжена (胤禛, 1678 – 1735) з приводу ворожого настрою своїх братів відвернули військовий сценарій. Новому договору передували підписання проміжного Буринського трактату в 1727 р., три роки виснажливих контактів і 58 конференцій. Врешті-решт, 21 грудня 1727 р. був схвалений Кяхтинський трактат, який регулював російсько-китайські відносини до 1857 р., після чого був укладений Кульджинський трактат. Враховуючи важливість документа, Б. Г. Курц наводить його повний текст за списком Московського головного архіву Міністерства зовнішніх справ та виділяє три головні питання, які вирішував договір: 1) питання про кордони – розв'язане вдало, 2) питання про дипломатичні відносини – розв'язане частково, 3) питання про торгівлю, хоча й упорядковувало її, але не знімало протиріччя між економічними інтересами обох країн⁷¹. Уже у 1768 р. виникає потреба у додатковій статті до Кяхтинського трактату, яка мала зняти напругу у взаєминах між Росією та Китаєм. Б. Г. Курц вказує на радикальні зміни у зовнішній політиці Китаю, що було викликано посиленням на Сході європейського капіталу, досягненням межі завойовницької політики маньчжурської династії. Більш стриманою політика Китаю щодо Росії стала у зв'язку з військовою агресією розвинутих країн Західної Європи⁷².

⁷⁰ Сладковский М. И. История торгово-экономических отношений народов России с Китаем до 1917 года. – М.: Прогресс, 1981. – 302 с.

⁷¹ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. 75.

⁷² Там само. – С. 105.

У четвертому розділі «Розміри російсько-китайської торгівлі та початок її із західним Китаєм» йдеться про основні російські центри торгівлі на Далекому Сході – Верхотур'я, Нерчинськ, Кяхта. Детально проаналізовані напрямки розвитку російсько-китайської торгівлі із залученням даних обігу вивезення та ввезення товарів по Кяхті у 1755, 1760, 1770, 1780, 1782, 1795 рр. Б. Г. Курц порівнює між собою абсолютні дані, приріст кількості та щільності населення Росії й Китаю за ці ж роки, його пропорційну участь у торгівлі і робить висновок, що розвиток торгівлі не був настільки значним, як можна припустити при знайомстві з абсолютними показниками. Початок торговельних взаємин із Західним Китаєм наприкінці XVIII ст. дослідник пов'язує із проникненням на ринок Північного Китаю розвинутих європейських країн, яким протистояла Росія. З іншого боку, спроби Росії налагодити морський торговельний шлях із Китаєм не мали успіху.

Розділ п'ятий «Політичний стан народів, що мешкають між Російською та Серединною імперією» – це доопрацьована стаття 1927 р. «Колоніальна політика Росії та Китаю в XVII – XVIII ст.»⁷³.

Шостий розділ «Характеристика російсько-китайських стосунків» – це осмислення отриманих результатів дослідження та визначення закономірностей відносин двох країн, що найповніше відбито в такому вислові: «При огляді історії відносин Росії та Китаю до XIX ст. мимоволі виділяється ще та характерна особливість, що з боку Росії переважають торговельні інтереси, а з боку Китаю – територіальні»⁷⁴.

Результати праці вже в остаточному лаконічному вигляді наведено у сьомому розділі «Основи зносин Російської та Серединної імперій», де подано остаточні висновки: 1) відносини взаємні і нормальні у листуванні, посольські ж стосунки – однобічні (лише з боку Росії); 2) Росія у відносинах із Китаєм керується переважно економічними інтересами, що зумовлено розвитком капіталістичних відносин в її господарстві, а Китай керується територіальними претензіями, спричиненими повільнішими темпами розвитку економіки Серединної імперії; 3) торговельні відносини однобічні з боку Росії,

⁷³ Курц Б. Г. Колоніальная политика России и Китая в XVII-XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 194-206.

⁷⁴ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – С. 136.

але з другої половини XVIII ст. торгівля набуває рис двобічності та концентрується на кордоні двох держав; 4) військовий конфлікт стався лише один раз у XVII ст. за фортецю Албазін, а впродовж XVIII ст. були лише військові залякування з обох боків; 5) Китай перебуває у сприятливіших географічних та політичних умовах, аніж Росія; 6) віддаленість сибірських володінь та їхня пустельність не дозволяли Росії отримувати від китайського ринку максимальну користь; 7) у російсько-китайських відносинах з обох боків мали місце нещирість, взаємні непорозуміння і навіть відсутність бажання зрозуміти один одного; 8) зовнішня політика Китаю у цей період була більш сталою і витриманою, аніж у Росії.

Після виходу основної китаєзнавчої праці, наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., Б. Г. Курц продовжив свої студії з економічної історії російсько-китайських відносин, що знайшло відображення у низці його публікацій – «З історії торговельних зносин Росії з Китаєм в XVII ст.»⁷⁵, «Як повстала державна караванна торгівля Росії з Китаєм у XVII ст.»⁷⁶, «Державна монополія в торгівлі Росії з Китаєм у першій половині XVIII ст.»⁷⁷, «Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII»⁷⁸, «Занепад російсько-китайської торговельної монополії у II половині XVIII в.»⁷⁹. Всі ці праці були присвячені дослідженню формування, розвитку та занепаду державної монополії Росії у торгових відносинах з Китаєм. На думку Б. Г. Курца, головна причина виникнення цієї державної торговельної монополії полягає у вотчинному характері походження економіки російської держави. В Росії розпочинається інтенсивний розвиток торговельного капіталу лише після виходу на великі азіатські ринки. Російська економіка з великою затримкою переходить від натурального господарства до товарно-грошового, що призводить до зіткнення інтересів феодальної держави та торговельного капіталу. Вчений вважає, що діалектику цього процесу більш вдало й чітко можна розгляну-

⁷⁵ Курц Б. Г. Из истории торговых сношений России с Китаем в XVII ст. // Новый Восток. – 1928. – № 23-24. – С. 331-340.

⁷⁶ Курц Б. Г. Як повстала державна караванна торгівля Росії з Китаєм у XVII ст. – К., 1929. – 40 с.

⁷⁷ Курц Б. Г. Государственная монополия России с Китаем в первой половине XVIII ст. – К.: Институт Народного Хозяйства, 1929. – 78 с.

⁷⁸ Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22885.

⁷⁹ Курц Б. Г. Занепад російсько-китайської торговельної монополії в II половині XVIII в. // Записки історико-філологічного відділення ВУАН. – 1929. – Кн. XXV. – С. 235-275; Те ж саме. – Окр. відбиток. – К.: Видавництво ВУАН, 1930. – 43 с.

ти саме на прикладі російської державної торговельної монополії у торгівлі з Китаєм⁸⁰. Ще Петро I намагався встановити контроль над торговельними відносинами з Китаєм, для чого були створені державні каравани. Б. Г. Курц детально описує організацію, управління й ті зміни, які відбувалися, на основі даних щодо усіх 22-х державних караванів – від «торгового промислу» Ф. І. Байкова 1653 – 1658 рр. й до каравану директора О. Г. Владикіна 1752 – 1759 рр. (маршрут руху, склад учасників, кількість тяглових тварин, оборотний державний капітал, предмети торгівлі, дати від'їзду з Москви, прибуття та перебування у Пекіні, повернення до Москви). О. П. Скачков вказує на те, що праця Б. Г. Курца «Державна монополія в торгівлі Росії з Китаєм в першій половині XVIII ст.» містить у собі найдокладніші повідомлення щодо караванів комісара Івана Молокова 1731 – 1738 рр. і комісара Є. Фірсова 1734 – 1740 рр. Результати досліджень систематизовані у вигляді таблиць, де зроблені розрахунки та подано характеристику отриманих результатів. Як наслідок, Б. Г. Курц дійшов висновку, що приватний російський капітал значно переважав у торгівлі з Китаєм. Крім того, вчений вважає, що Росія спочатку обрала неправильний шлях розвитку торговельних відносин з Китаєм, бо спробувала придушити приватну торгівлю державною монополією. Про це казали й деякі учасники караванної торгівлі – у 1730 р. агент Лоренц Ланг (1690 – 1752) повідомляв про збитковість або малу ефективність державних караванів і пропонував надати можливість російським купцям вільно вести торгівлю на кордоні з Китаєм. У зв'язку з цим Б. Курц наводить важливі дані, які свідчать, що у 1760 р. в Кяхті сума прибутків від митних поборів становила 238 тис. крб., а каравани в цей час давали лише 4-5 тис. крб. або взагалі були збитковими. Внаслідок цього в 1762 р. було прийняте рішення про скасування державних караванів, замість яких до Пекіна направили приватний караван. Б. Г. Курц наполягає на неможливості примирити інтереси державної та приватної торгівлі й зазначає, що «знищення державної монополії могло лише сприяти ще більшому розвитку торгівлі коштом скарбових караванів і дати ще більше митних прибутків»⁸¹.

⁸⁰ Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII ст.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22885. – Арк. 1-2.

⁸¹ Курц Б. Г. Занепад російсько-китайської торговельної монополії в II половині XVIII в. // Записки історико-філологічного відділення ВУАН. – 1929. – Кн. XXV. – С. 235-275.

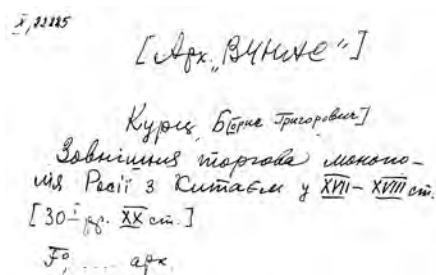

Рис. 50. Титульний аркуш рукопису праці Б. Г. Курца «Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII ст.»⁸²

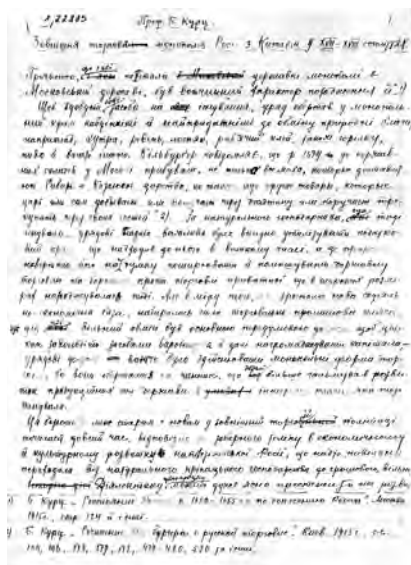

Рис. 51. Перша сторінка рукопису праці Б. Курца «Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII ст.»⁸³

Аналіз праць Б. Г. Курца показує, що він, без перебільшення, є першорядним науковцем українського китаєзнавства як тих часів, так і сьогодні. Для вченого була властива цілісність наукових рішень, цілеспрямований пошук із постійним поглибленням та диференціацією проблеми. Однією з важливих рис праць автора є ґрунтовне дослідження джерелознавчої бази, що проявилось вже в перший період його наукової роботи під час аналізу шведських історичних пам'яток XVII ст. Володіючи багатьма європейськими мовами⁸⁴, вчений при дослідженні тієї чи іншої теми прагнув охопити всі необхідні джерела. У своїх історичних дослідженнях Б. Г. Курц вміло поєднував аналітичну та синтетичну критику джерел, що надало йому можливість створити фундаментальну економічну історію російсько-китайських відносин упродовж XVI – XVII ст. Багато документів, використаних ученим у його китаєзнавчих працях, були

⁸² Курца Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII ст.: IP НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22885.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Дело № 64/93. Курца Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 1.

вдруге надруковані лише через 30–40 рр.⁸⁵ Безумовно, Б. Г. Курц є першим дослідником джерелознавчої бази російсько-китайських торговельних відносин. Водночас він зробив важливий внесок у вивчення окремих історичних джерел за цією темою. Фактично науковець продовжив справу М. М. Бантиш-Каменського, який розпочав збирання документів з історії російсько-китайських відносин у XVIII ст. Насамкінець слід згадати важливе свідчення О. П. Скачкова про те, що саме Б. Г. Курц першим у 1925 р. вказав на існування карти зі шляхом посольства Льва Ізмайлова, де було подано точний маршрут торговельних караванів, а сама карта давала новий картографічний матеріал до періоду 1719 – 1720 рр.⁸⁶. Проте, на жаль, це дослідження досі не віднайдене.

Більшість праць Б. Г. Курца – це яскравий приклад конкретно-історичного дослідження, систематизації матеріалу та його обробки задля винайдення закономірностей історичного явища, що вивчається; праці автора створюють предметність для ширшого теоретичного дослідження та відповідають принципам наукової об'єктивності. За принципами і методами праці вчений, безумовно, є яскравим представником історичної школи В. Б. Антоновича та київської економічної школи, а за тематикою він є засновником історії російсько-китайських торговельних відносин у радянському китаєзнавстві. Зрозуміло, що радянські умови життя внесли зміни також у дослідження Б. Г. Курца, але вони не змогли змінити загального напрямку його робіт. Слід зазначити, що теоретичне коріння досліджень вченого, що потрапив в умови радянського життя, залишилося в науці дореволюційного часу. Він є також першим історіографом українського сходознавства. Проте після того, як Б. Г. Курц був репресований, з другої половини 1930-х рр. його ім'я не з'являється в історичних працях. Показовою є доповідь П. І. Вороб-

⁸⁵ Русско-китайские отношения. 1689-1916: Офиц. документы. – М.: Издательство восточной литературы, 1958. – 139 с.; Русско-китайские отношения в XVII веке: Материалы и документы: В 2 т. / [Сост. и обраб. текста Н. Ф. Демидовой и В. С. Мясникова]; [Коммент. и ист. введ., с. 5-28, В. С. Мясникова]; [Археогр. введ. Н. Ф. Демидовой]; [АН СССР. Ин-т Дальнего Востока. Ин-т востоковедения. Гл. арх. упр. при Совете Министров СССР. Центр. гос. архив древ. актов]. – М.: Наука, 1969 – 1972. – 2 т.; Русско-китайские отношения в XVIII веке: материалы и документы: Т. 3, 5, 6 / АН СССР, Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1978. – 3, 5, 6 т.; Сладковский М. И. История торгово-экономических отношений народов России с Китаем до 1917 года. – М.: Прогресс, 1981. – 302 с.

⁸⁶ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – С. 31.

йова у 1936 р. «До історії російсько-китайських відносин в XVII в.», що була присвячена дослідженню джерел і вже не містила посилань на праці Б. Г. Курца⁸⁷. Повне забуття українського вченого тривало до 1958 р., коли П. Т. Яковлева у своїй монографії «Перший російсько-китайський договір 1689 року» критикує концепцію Б. Г. Курца⁸⁸. У 1970 р. В. М. Нікіфоров у монографії «Радянські історики про проблеми Китаю» назвав Б. Г. Курца знавцем історії російсько-китайських відносин і вважає, що наведені згаданою дослідницею факти не спростовують, а навпаки – підтверджують висновки та концепцію Б. Г. Курца⁸⁹. Більше того, В. М. Нікіфоров пише, що «...основою радянської концепції російсько-китайських відносин до XIX ст. стала монографія київського проф. Б. Г. Курца...»⁹⁰. Цю думку підтвердив і російський китаєзнавець, академік В. С. Мясніков, провідний дослідник історії російсько-китайських відносин⁹¹. Отже, все це вказує на колосальний внесок, зроблений Б. Г. Курцом до історичної науки, що, безумовно, потребує подальшого вивчення його спадщини, остаточного поновлення цього імені шляхом залучення його праць до сучасних досліджень.

Крім вивчення історії російсько-китайських відносин, Б. Г. Курц звертався й до суто практичних питань. У працях «Схід, імперіалізм та СРСР» 1927 р.⁹², «Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході» 1928 року⁹³, «Київський Контрактовий Ярмарок та Схід»⁹⁴, «Проблеми східної торгівлі СРСР»⁹⁵, «Перспективи розвитку української східної торгівлі»⁹⁶, «Ринки України та Близький Схід, як проблема розвит-

⁸⁷ Воробьев П. И. К истории русско-китайских отношений в XVII в. // Доклады группы востоковедов на сессии Академии Наук СССР. 20 марта 1935 г. / Труды Института востоковедения. XVII. – М.-Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1936. – С. 167-198.

⁸⁸ Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года / Акад. наук СССР. Ин-т истории. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1958. – 235 с.

⁸⁹ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – С. 346.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Русско-китайские отношения в XIX веке. Материалы и документы. Т. 1. 1803 – 1807. – М.: Памятники исторической мысли, 1995. – С. 18.

⁹² Курц Б. Г. Схід, імперіалізм та СРСР. – К., 1927.

⁹³ Курц Б. Г. Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході. – К., 1928.

⁹⁴ Курц Б. Г. Киевская Контрактовая Ярмарка и Восток // Хозяйство Украины. – 1925. – №11-12. – С. 190-198.

⁹⁵ Курц Б. Г. Проблема восточной торговли СССР // Новый Восток. – 1925. – № 10-11. – С. 38-151.

⁹⁶ Курц Б. Г. Перспективы развития украинской восточной торговли // Экономический Вестник. 1926. – № 156.

ку господарства УРСР»⁹⁷, «Ринки Персії та Контрактовий Ярмарок»⁹⁸ досліджено та обґрунтовано «східний» вектор зовнішньої торгівлі Радянського Союзу в цілому та України зокрема. Дослідження базоване на багатому фактичному матеріалі з залізничної, фабрично-заводської промисловості та торгівлі країн СРСР і країн Азії⁹⁹. Учений підкреслює, що впродовж 1909 – 1913 рр. царська Росія мала найбільший торговельний обіг з Китаєм порівняно з іншими східними країнами. Втім, загалом Б. Г. Курц негативно оцінює російську економічну політику на Сході, оскільки лише 13% її торговельних відносин стосувалося Сходу: «...досягнення царської Росії в східній економіці були нікчемні»¹⁰⁰. Позитивно оцінено обрання Радянським Союзом східних ринків, проте відзначено нереалізованість цього вибору на основі аналізу торгівлі з Персією, Туреччиною, Китаєм, Афганістаном, Болгарією, Грецією, Індією та Цейлоном. На 1926 р. радянська зовнішня торгівля становила лише 40% порівняно з 1913 р., й тому, на думку Б. Г. Курца, «ми плентаємося позад усіх, не кажучи вже за країни Сходу» й «усе це показує, що Союз має зчинити жорстоку боротьбу, щоб пробитися на зовнішні ринки»¹⁰¹. Науковець надає настільки великого значення торгівлі зі Сходом, що навіть пропонує створити «союзно-східну промисловість»¹⁰². Для розбудови «східного вектору» торгівлі були необхідні зовнішня позика, соціалістичне накопичування та концесії. Тоді можливим було лише останнє, бо жодна з країн світу не позичала СРСР, а накопичування потребувало забагато часу. Отже, Б. Г. Курц пропонує впроваджувати концесії для розвитку торгівлі з країнами Азії. Загальний висновок дуже красномовний: «Отже, питання про шляхи розвитку радянсько-східних зносин, як ми проаналізували, спонукує союзні радянські соціалістичні республіки (зокрема, Україну з її густою людністю та найближчим сусідством з країнами Близького Сходу) утворити у своїх межах промисловість, яка працюватиме на східного споживача»¹⁰³.

⁹⁷ Курц Б. Г. Ринки України и Ближнего Востока, как проблема развития хозяйства УССР // Хозяйство Украины. – 1926. – № 5-6. – С. 93-100.

⁹⁸ Курц Б. Г. Ринки Персии и Контрактова Ярмарка // Экономический Вестник. – 1927. – № 26.

⁹⁹ Дані були отримані з радянських періодичних видань «Зовнішня торгівля», «Радянська торгівля», «Торгівля Росії зі Сходом», «Бюлетені торгпредства» та ін.

¹⁰⁰ Курц Б. Г. Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході. – К., 1928. – С. 5.

¹⁰¹ Там само. – С. 14.

¹⁰² Там само. – С. 16.

¹⁰³ Там само. – С. 19.

Б. Г. Курц написав першу історіографію українського радянського сходознавства, в якій проаналізував праці, видані у 1924 – 1932 рр.¹⁰⁴ Дотепер вона є одним із найнадійніших джерел для вивчення науки про Схід в Україні цього періоду, хоча, на жаль, сама праця є неповною. У рукописі згадано окремих розділ про статті з періодичних видань, проте він відсутній. Праця інформує про наукові й художні українські видання, присвячені країнам Сходу. У «Вступі» подані завдання дослідження та систематизація літератури про Схід. Б. Г. Курц зазначає, що «...цей огляд буде першою спробою виявити досягнення сходознавства на Україні в формі книжкової продукції»¹⁰⁵. На початку роботи існував задум дослідити 1917 – 1932 рр., але виявилось, що з 1917 по 1924 р. праці про Схід майже не виходили, а те, що з'являлося друком, було дуже складно відшукати: «...за теперішнім станом бібліографії за ті роки натрапити на ці рідкі видання можна лише випадково»¹⁰⁶. Тим не менше, вчений планував усе ж дослідити цей період, алн його намір надалі не мав втілення. Щодо досліджуваного періоду, то й тут виникли проблеми: «Але й період 1924 – 1932 рр. у нашому огляді не буде повний, бо не всі книжки про Схід попали до літопису Укра-їнського друку чи до відділу “Україники”, бібліотеки “ВВУ”. В цьому находимо немало прогалин, так що й тут доведеться у майбутньому поповнити ці дані»¹⁰⁷. Після «Вступу» йдуть «Короткі звітлення про історію сходознавства і методологічні зауваження», а головна частина складається з двох розділів – «Радянський Схід» і «Закордонний Схід». Перший розділ розпочинається з огляду праць загального характеру, а потім праці подано за географічним принципом – Крим, Кавказ (Північний Кавказ та Закавказзя), Середня Азія (Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан), Казахстан та Сибір (окремо розглядається Ойратська та Хакаська автономні області). Другий розділ теж розпочинається з огляду загальної літератури, а потім так само подано літературу, систематизовану за географічним принципом – Африка, Аравія, Персія, Афганістан, Ін-

¹⁰⁴ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886; Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – С. 531-610.

¹⁰⁵ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886. – Арк. 2.

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Там само.

Рис. 52. Титульний аркуш рукопису праці Б. Курца «Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.»¹⁰⁸

дія, Центральна Азія, Монголія, Маньчжурія, Китай, Японія, Тихий океан, Америка. У «Заключенні» інформацію зведено в таблиці та діаграми, а також подані загальні висновки щодо аналізу літератури. Належне місце в огляді відведене китаєзнавчим працям, розвиток яких показаний у кількісних показниках та у тематиці досліджень.

Важливе місце у житті Б. Г. Курца посідала науково-організаційна та педагогічна діяльність – він був доцентом, професором київського Імператорського університету Святого Володимира (з 1914 р.); професором Київського комерційного інституту й після перейменування – Київського інституту народного господарства (з 1917 р. по 1927 або 1930 р.); одним із засновників Археологічного інституту (у 1917 – 1921 рр. читав лекції), читав лекції у Київському географічному інституті та на Прискорених педагогічних курсах (із листопада 1920 р.); очолював кафедру Економічної історії Росії у Вищому ін-

¹⁰⁸ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886.

<p>1, 2, 11, 16</p> <p><u>Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924-1932 рр.</u></p>			
<p><u>I.</u></p> <p><u>Вступ.</u></p>		2.	
<p><u>II.</u></p> <p><u>Короткі відомості про історію сходу.</u> <u>завдання і методологічні застереження.</u></p>		2-10.	
<p><u>III.</u></p> <p><u>Регіональний огляд</u></p>		10-44	
<p>1. Азія</p>		11-12.	
<p>2. Китай (Тибетом - 12, Сибіром - 14)</p>		13-24.	
<p>3. Східна Європа</p>		24-33.	
<p> Російський Схід</p>		28-29.	
<p> Надпівнічний</p>		30.	
<p> Східноєвропейський</p>		30-32.	
<p> Балканський</p>		32-33.	
<p>4. Магістерство</p>		33-36.	
<p>5. Схід</p>		37-40.	
<p> Східноєвропейський</p>		37-39.	
<p> Східноамериканський</p>		39-40.	
<p>6. Західний Схід</p>		40-44.	
		<p><u>IV.</u></p> <p><u>Регіональний огляд</u></p> <p><u>Закарпатський Схід</u></p>	
		45-145.	
		<p>1. Закарпатська література про Схід</p>	
		Закарпатський Схід	
		45-	
		56	
		64	
		65.	
		71	
		75.	
		76.	
		80.	
		82.	
		84.	
		85.	
		102.	
		110	
		119	
		<p><u>V.</u></p> <p><u>Закарпатський Схід</u></p>	
		141-151.	

Рис. 53. Сторінки змісту праці Б. Курца «Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.»¹⁰⁹

ституті народної освіти¹¹⁰ (з 1921 по 1924 р.); викладав в Інституті Близькосхідних відносин¹¹¹ (з 1921 р.); був штатним членом Комісії для досліджень з історії Близького Сходу¹¹² (з 1930 р.)¹¹³. Б. Г. Курц присвятив окрему працю Київському інституту народно-господарства; у ній проаналізовано діяльність цього навчального закладу з 1917 по 1927 р.¹¹⁴. З цієї праці дізнаємося про видання за

¹⁰⁹ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22886.

¹¹⁰ Колишній київський Імператорський університет Святого Володимира. Отже, Б. Г. Курц замінив на цій посаді свого вчителя М. В. Довнар-Запольського.

¹¹¹ Пізніше був реорганізований у Торговельно-промисловий технікум.

¹¹² Комісію для досліджень з історії Близького Сходу ВУНАС очолював академік В. Бузескул, хоча фактично керував нею академік А. Кримський. Комісія мала на меті широке розгортання наукових досліджень не лише з історії Візантії, а й інших народів Сходу; з історії економічних, політичних та культурних зв'язків України з народами Близького Сходу та Сходу взагалі – з найдавніших часів до XIX ст. Після ліквідації Київської філії ВУНАС (1925 – 1930/31 рр.) до комісії перейшли функції вивчення також новітньої соціально-економічної історії країн Сходу.

¹¹³ Кіржаєв С., Ульяновський В. Причини до студій української орієнталістики 1920-1930-х років: незаний збірник «Україна і Схід» // Україна в минулому. Вип. 4. – К.-Ль.: Львівська обласна книжкова друкарня, 1993. – С. 79.

¹¹⁴ Курц Б. Г. Київський інститут народно-господарства за роки 1917–1927. – К., 1927.

сприяння Київського інституту народного господарства збірки «Сходознавство» і про створення в 1925 р. Кабінету Сходознавства, про діяльність котрого наразі немає відомостей. Професор Б. Г. Курц прочитав велику кількість курсів – «Історія Росії», «Економічна історія (господарський побут) Росії», «Історія України», «Економічна історія (господарський побут) Західної Європи», «Історія Сибіру», «Історична географія Росії», «Письмові джерела Російської історії», «Історія російського народоправства», «Історія суспільного устрою древньої Русі», «Торгівля і промисловість Московської Русі», «Торгівля і дипломатичні зносини з державами Малої і Великої Азії (з Китаєм, Персією, Туреччиною та ін. азіатськими народами)». Крім того, з усіх вказаних курсів він вів практичні заняття і семінари¹¹⁵. Проте за радянського часу Б. Г. Курц потрапив до категорії представників «старої школи» й опинився у скруті, про що свідчить недатована анкета Київського інституту народного господарства. На питання «Чи вважаєте за доцільне використання Вас на даній посаді, коли ні, то в якій галузі вважаєте доцільним себе використовувати» знаходимо таку відповідь професора: «За скороченням програм і штатів я маю тільки 2 години Семінару Сходознавства (необов'язковий)¹¹⁶ у КІНГу (Київський інститут народного господарства – **В. К.**) і більше ніде не маю праці. Вважаю доцільним використати мене з Економічного побуту Західної Європи, України та Росії й по науково-дослідним кафедрам»¹¹⁷.

Особливу увагу привертає до себе Семінар підвищеного типу зі сходознавства, постійним керівником якого був Б. Г. Курц. Хоча семінар проіснував лише з 23 жовтня 1924 р. по лютий 1925 р., і за цей час відбулося лише сім занять¹¹⁸, тим не менше, він мав важливе значення для формування вивчення країн Азії взагалі та Китаю зокрема. Як писав К. І. Гурницький, «очолюваний А. Ю. Кримським кабінет турецько-іранської філології та вищий семінар з сходознавства (керівник – фахівець з історії російсько-китайських торгових зв'язків Б. Г. Курц) і стали тими центрами, навколо яких і групувалися київські сходознавці...»¹¹⁹. Додамо, що це було очевидним про-

¹¹⁵ Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 12.

¹¹⁶ Згадка про семінар вказує на те, що анкету написано не раніше кінця 1924 року.

¹¹⁷ Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 2.

¹¹⁸ Протоколы занятий семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торговно-промышленный техникум. (1927 – 1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – 41 арк.

¹¹⁹ Гурницкий К. И. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская; Худож. А. Г. Кобрин. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1980. – С. 131.

довженням розвитку київської школи практичного китаєзнавства. Учасники семінару вели каталогізацію літератури зі сходознавчої проблематики у київських бібліотеках. Є також рішення семінару про звернення до адміністрацій бібліотек міста Києва з проханням створити окремий каталог зі Сходу. Планувалася активна видавнича діяльність, і тому було обрано Редакційно-видавничу комісію¹²⁰. Проте вийшло друком лише єдине число збірки «Сходознавство» у 1925 році власним коштом Б. Г. Курца¹²¹. Роботу семінару було зорієнтовано за трьома напрямками – Близький Схід, Середній Схід та Далекий Схід. При цьому пріоритетним вважалося вивчення інтересів Європи, Америки та Японії у Китаї; закріпачення Китаю; зовнішньої торгівлі та зовнішньої політики Китаю; російсько-китайської торгівлі; російсько-китайської угоди; Великого Сибірського шляху; Китайсько-Східної залізниці¹²². Відповідно до визначеної тематики учасники семінару зробили декілька китаєзнавчих доповідей.

На п'ятому занятті Фурс у доповіді «Китайсько-Східна залізниця» розглянув деякі аспекти з історії виникнення імперіалістичних амбіцій Росії на Далекому Сході та її зіткнення там із японським імперіалізмом. Фурс вірно вбачав у створенні Китайсько-Східної залізниці причину посилення позицій Росії на Далекому Сході та економічного поживлення Маньчжурії. Доповідь висвітлювала події 1918 – 1924 рр., коли фактичною господинею Китайсько-Східної залізниці була Японія, і завершувалася фактом передачі Китайсько-Східної залізниці Радянській Росії 31 травня 1924 р. за договором із Китаєм. Доповідь викликала жваву дискусію, на якій найбільше відзначився К. М. Попов. На шостому та сьомому заняттях І. М. Фалькович у своїй доповіді «Шляхи китайської революції» описував насильницьке втягнення феодального Китаю в першій чверті ХХ ст. імперіалістичними країнами в орбіту капіталістичних відносин, розвиток китайської буржуазії, революційний рух, розподіл Китаю між мілітаристами У Пейфу (吴佩孚, 1878 – 1939), Чжан Цзолінем (张作霖, 1875 – 1928), Цао Кунем (曹錕, 1862 – 1938), Дуань Ціжум (段祺瑞, 1865 – 1936).

¹²⁰ Протоколи занять семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927 – 1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Арк. 4, 7, 17, 19.

¹²¹ Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – 60 с.

¹²² Протоколи занять семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927 – 1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Арк. 16.

Як і перший виступ, доповідь викликала жваву дискусію, де знову відзначився К. М. Попов. Він зробив блискучий аналіз виступу І. М. Фальковича, де, серед інших зауважень, перерахував його вагомні недоліки: схематичність економічного районування Китаю, бо воно занадто далеке від справжнього китайського народного господарства; сплутування термінів «партія» та «угруповання»; відсутність зв'язку або різниці між Республіканською партією Юань Шикая (袁世凱, 1859 – 1916) та партією Гоміньдан Сунь Ятсена (孫逸仙, 1866 – 1925); недостатнє визначення сутності основних політичних партій Китаю. До критики приєднався й професор Б. Г. Курц, який вказав на відсутність зв'язку між двома частинами доповіді, а також на розбіжності в аналізі економічної бази й класової структури суспільства та між процесами, що відбуваються в суспільстві. Зрештою доповідь І. М. Фальковича була визнана недоопрацьованою щодо визначення теми дослідження, залучення матеріалів та економічного аналізу¹²³.

Протокольні записи семінару свідчать про те, що К. М. Попов не лише позитивно відрізнявся від інших студентів рівнем підготовки, а й був справжнім захисником наукових методів дослідження, критикуючи спрощені, вульгаризовані, поверхові підходи. У збірці «Сходознавство» було надруковано першу наукову статтю К. М. Попова – «Зовнішня торгівля Китаю», фрагмент із його дипломної праці «Далекосхідна зовнішня торгівля Радянського Союзу»¹²⁴. Цікаво, що в атестаті К. М. Попова, виданому Бакинським середнім механіко-будівельним технічним училищем у 1911 р., з предмету «комерційна географія» стоїть трійка, але вже в 1914 р. він вступає до Київського комерційного інституту на комерційно-технічне відділення. Далі для К. М. Попова настають тяжкі часи: «Виключений за невнесення плати 26/II 1916 р. Прот. № 24». Лише у 1921 р. К. М. Попову вдалося відновити заняття на соціально-економічному факультеті інституту, який на той час був реорганізований у Київський інститут народного господарства. Водночас із цим він навчається в Інституті зовнішніх зносин¹²⁵ для вдосконалення іноземних мов. Проте

¹²³ Протоколи занять семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927 – 1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Арк. 35, 36, 41.

¹²⁴ Попов К. М. Внешняя торговля Китая // Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – С. 41-45.

¹²⁵ З 1923 року – технікум.

Рис. 54. Сторінка збірки «Сходознавство» зі змістом

його знову відрахували у 1923 р. за неплатоспроможність, і К. М. Попов був змушений шукати додаткового заробітку. З 1921 р. він працює вихователем та викладачем суспільствознавства в дитячому будинку ім. К. Лібкнехта, що, у свою чергу, не давало можливості вести інтенсивну діяльність в інституті. Як наслідок – відрахування після завершення лише першого ступеня освіти у технікумі. К. М. Попов звертається з проханням надати йому можливість завершити навчання в інституті й отримує допомогу від своїх викладачів, провідних професорів Воблого, Курца та Кривченка. У 1923 р. К. М. Попов закінчує Київський інститут народного господарства і вже в 1925 р. розпочинає працювати в Москві¹²⁶, де став займатися дослідженнями географії, економіки та культури

¹²⁶ Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 12. – Од. зб. 82; Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 7. – Од. зб. 5276.

Японії¹²⁷. Цікаво, що провідний сучасний український японознавець Б. П. Яценко наприкінці 1960-х рр. під час захисту кандидатської дисертації з проблем економічного розвитку Японії отримав, за його власним висловом, важливу підтримку від К. М. Попова.

Отже, Б. Г. Курц зробив великий внесок у розвиток української науки, хоча впродовж всього свого життя потерпав від нестатків. У студентські роки не вистачало коштів на відвідування необхідних лекцій. Отримана ним у 1908 р. приватна стипендія імені П. О. Смирненка дещо допомогла¹²⁸, але коштів на життя однаково бракувало і професорському стипендіату постійно потрібно було підробляти приватними уроками¹²⁹. Не мав він постійної роботи і в Радянській Україні, а водночас йому доводилося доглядати хвору матір, яка була інвалідом, а також утримувати племінницю та своячку. Ймовірно, саме тому не склалося і його особисте сімейне життя. Ні за часів Російської імперії, ні за часів Української народної республіки і Гетьманату, ні за часів радянської України фах, досвід і величезні творчі можливості Б. Г. Курца, видатного історика, географа та економіста, не були використані максимально. Так і не побачила світ ціла низка праць вченого, серед яких п'ять монографій. Відомі назви трьох із них: «Нарис зносин Росії з Близьким Сходом¹³⁰», «Храповицький, як сучасник Катерини II» та «Нариси з господарської історії міст Росії»¹³¹, проте їхні рукописи наразі не знайдені.

Від самого початку роботи над складанням історії українського китаєзнавства ми вели кропітку роботу в українських архівах з метою пошуку відомостей про Б. Г. Курца. Були знайдені особисті справи, котрі дали змогу певною мірою відтворити життєвий шлях вченого від народження до 1934 р., яким датовано його останню

¹²⁷ Попов Костянтин Михайлович (нар. 1900 р.), радянський економіко-географ, сходознавець, доктор економічних наук (1944), професор Московського інституту сходознавства (з 1930). У 1950 – 1965 рр. – завідувач відділом географії капіталістичних країн та країн, що розвиваються Інституту географії АН СРСР, з 1965 р. – старший науковий співробітник інституту сходознавства АН СРСР. Експерт-консультант Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР (1943 – 1970). Основні праці з географії, економіки та культури Японії, а також зі стародавніх країн Сходу та з проблем країн, що розвиваються. Докладно про К. М. Попова див.: Динкевич А. И. О Константине Михайловиче Попове (1900 – 1982) // Слово об учителях: московские востоковеды 30 – 60-х гг. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 47-67.

¹²⁸ Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 54.

¹²⁹ З особової справи: «Я нагадаю факультету, що п. Курц – людина дуже бідна» // Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 10.

¹³⁰ Арабський Халіфат, Туреччина, Вірменія, Кримський Ханат.

¹³¹ Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – Арк. 12.

Рис. 55. Ордер на арешт та обшук
за № 1806 від 23 жовтня 1938 р.

працю¹³². Але залишались відкритими питання щодо подальшої біографії вченого. Лише непрямі дані вказували на те, що Б. Г. Курца було репресовано. У 1998 р. нам вдалося дізнатися від російського китаєзнавця, архівіста та дослідника історії російського китаєзнавства О. М. Хохлова (1929 – 2015), що кримінальна справа вченого зберігається в Центральному архіві Федеральної служби безпеки Російської Федерації. Впродовж чотирьох років ми робили спроби отримати дозвіл російської сторони попрацювати з цими документами, але позитивного рішення так і не дочекалися. Хоча змінилася епоха і давно не існує тоталітарної держави, проте таємниці радянських політичних справ продовжують зберігатися. На щастя, у листопаді 2002 р., завдяки допомозі тодішнього директора Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, доктора історичних наук Л. В. Матвеевої та співробітника Галузевого державно-

¹³² Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – 14 арк.; Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191; Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22885.

го архіву Служби безпеки України Г. В. Смирнова, нам все ж вдалося отримати неповну копію кримінальної справи Бориса Григоровича Курца за № Н-13928¹³³.

До України було передано незначну частину кримінальної справи Б. Г. Курца – усього 7 аркушів. Загальний її обсяг залишається невідомим, але, виходячи з нумерації, можна казати, що йшлося про понад 60 аркушів. На жаль, ці папери не дають змоги відтворити всі обставини загибелі вченого. До нас не потрапили аркуші з його допитами. При ксерокопюванні Висновку у слідчій справі прізвища тих, хто свідчив проти Б. Курца, були закриті (певно, це ще живі люди або відомі імена). Відсутній висновок про смерть. Отже, достеменно невідомо, як саме скінчилося життя видатного українського вченого. Але все ж, спираючись на ці мізерні дані, спробуємо відтворити трагічні для Б. Г. Курца хвилини, години, дні.

Перший документ із цієї справи – це ордер на арешт та обшук за № 1806 від 23 жовтня 1938 р. Документ затверджено самим Л. П. Берією – на аркуші стоять літери Л. Б. Стає зрозумілим, що Б. Г. Курц на той час мешкав у Москві за адресою: Зацепський вал, буд. 14/36, кв. 25. Раніше не було відомо, що він переїхав з Києва до Москви. Зі справ, які зберігаються в Києві¹³⁴, з'ясовуємо, що Б. Г. Курц у 1920-1930-х рр. не був залучений до науково-дослідної та викладацької роботи відповідно до його можливостей. Тому, ймовірно, коли в Україні знищили та фактично заборонили сходознавство, Б. Г. Курца, як і деяких інших українських науковців, запросили до Москви, бо все ж більшовицька Росія потребувала фахівців. І справді, в анкеті арештований вказує, що останнє місце його роботи – наукова редакційна частина Державного управління державної зйомки та картографування на посаді редактора історичних карт. Із Висновку уточнюємо, що на цій посаді Б. Г. Курц бере участь у складанні «Великого радянського атласу». Крім того, до нових даних про нього можна віднести те, що був позапартійним, його батьки – чехи, власну національність він визначає – «росіянин», його старший брат Олег Григорович Курц на той час жив у Сергієвому Посаді та працював рахівником на вокзалі (раніше існували відомості, що він пішов на Першу світову війну, а

¹³³ Уголовное дело Курца Б. Г.: ЦА ФСБ РФ: № Н-13928.

¹³⁴ Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – 14 арк.; Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191.

його дружина з дитиною перебували під опікою Б. Г. Курца). Цікаво, що паспорт Борису Курцу було видано в Ташкенті (можливо, з ним сталася якась пригода під час перебування у науковому відрядженні наприкінці 1920-х рр.)¹³⁵.

З Висновку дізнаємося, що Б. Г. Курцу інкримінували участь в антирадянській діяльності за «славнозвісною» ст. 58 (у цьому разі – п. 10, 13 та ч. 17 п. 6 КК РСФСР).

Б. Г. Курца звинуватили 1) у зв'язках із царською охранкою у 1907 р., коли він нібито повідомляв про революційно налаштованих студентів й тоді ж входив до партії «академічного порядку»; 2) у зберіганні в себе на квартирі портретів ворогів народу – ймовірно, таких самих «ворогів», як й він сам, вчених та інтелігенції, а також креслень оборонних об'єктів і заводів – це ж можна пояснити тим, що людина працювала над атласом; 3) у зв'язку з його братом О. Г. Курцом-Кречетовим¹³⁶, працівником контррозвідки Денікіна.

¹³⁵ Курц Б. Г. До стану науково-дослідчої роботи в республіках Середньої Азії, Казакстану та Азербайджану // Україна і Схід. [Архів АН УРСР] Видавництво. 1930 (?). Т. 2.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 14635.

¹³⁶ Курц-Кречетов Олег Григорович, народився у 1883 р. Отримав вищу освіту. Викладав у гімназіях, потім у школах Білої Церкви, Монастирища та Києва. 15 червня 1927 р. – заарештований, засуджений до 5 років концтабору і відправлений до Соловеського табору особливого призначення (СЛОН). У серпні 1928 р. – до Помполіту звернулася по допомогу Ольга Курц, його дочка: «<7 серпня 1928> До Комітету допомоги політичним в'язням. Від Ольги Олегівни Курц, яка закінчила трудову школу. Прохання. 15 червня 1927 року Київське ДПУ заарештувало мого батька Олега Григоровича Курца-Кречетова і потім в адміністративному порядку заслало його до Кемі, а тепер його перевезли на Соловки. Моєму батькові 45 років, він викладач, багато витратив сил і здоров'я на освіту дітей, причому, всі його дуже любили за його добре і привітне ставлення до дітей, для яких він не шкодував здоров'я, бо глибоко був відданий своїй педагогічній справі. Його вважали видатним педагогом і, наприклад, в 1927 р. <оці> в Київській школі імені Леніна він звернув увагу всіх відмінною педагогічною постановкою своєї дисципліни. Таким же цінним шкільним працівником його вважали і на минулих місцях служби: у Білій Церкві і в Монастирищі (всі в Київській губернії). Нам невідомо, за що його заслали, а при прощанні він плакав і говорив, що він не очікував після своєї важкої педагогічної роботи, на якій втратив здоров'я, – а він тепер дуже хворий, – йому доведеться бути на адміністративному засланні. Мені ж 15 років, зі мною живе тітка 58 років – інвалід, мати у мене померла, і ми тепер вкрай бідусемо. Мені потрібно продовжувати освіту, а за теперішніх умов, позбавлені підтримки батька, ми живемо впроголодь, і я не в змозі закінчити освіту. Тому я благаю Комітет допомогти мені повернути мого батька. Я рішуче не знаю, що мені поради́ти, що я повинна робити, щоб знову повернути собі батька. Не відмовте мені написати про все це за наст.<упною> адресою: Київ, бульвар Шевченка, будинок № 28, кв. 40». На листі - позначки рукою К. П. Пешкової та секретаря помполіта: «Запр.<осити> про відділ. Клопот.<ати> про скасування вироку. К. П. 4 / VIII». «Уч.<ениця>. 10 / VIII». «КРО» (ДАРФ. – Ф. 8409. – Оп. 1. – Спр. 276. – С. 404. Автограф): О Курц-Кречетове О. Г. – В Помполит [Електронний ресурс] // Заклейменные властью – Режим доступу до ресурсу: http://pkk.memo.ru/letters_pdf/001183.pdf (дата звернення 30.02.2017).

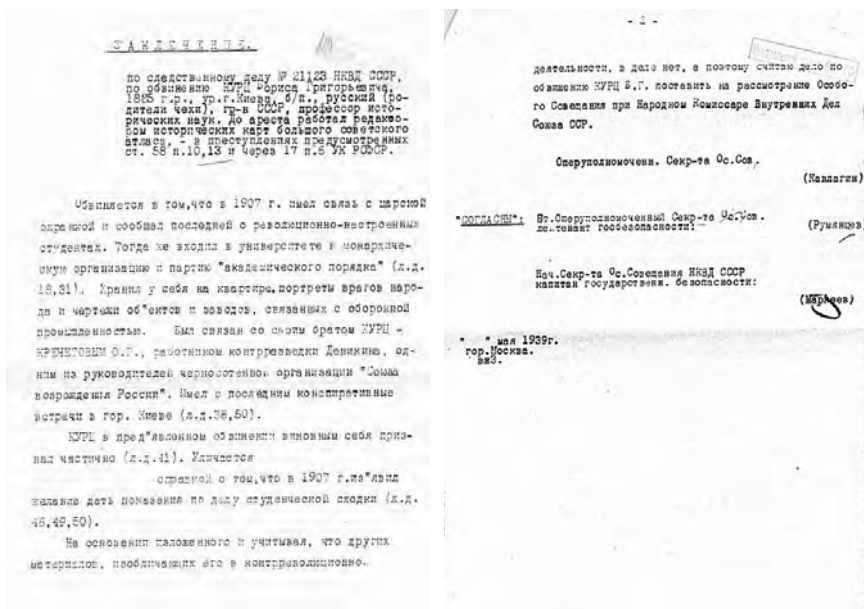

Рис. 56. Висновок кримінальної справи Б. Г. Курца

Далі вказано, що Б. Г. Курц визнав себе винним частково. Виходячи з цього та враховуючи, що інших матеріалів, які вказують на контрреволюційну діяльність, немає, зроблено висновок про необхідність передати справу про звинувачення Б. Г. Курца на розгляд Особливої наради при Народному комісарі внутрішніх справ Союзу РСР. «Трійка» – остання інстанція у механізмі знищення. Її вирок був одностайним та практично незмінним. Б. Г. Курца визнають соціально небезпечним елементом та засуджують до восьми років Виправно-трудоного табору. При цьому вказано – «справу здати до архіву».

Бориса Григоровича Курца було реабілітовано 6 лютого 1990 р. відповідно до ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи з відновлення справедливості щодо жертв репресії, що мали місце в період 30 – 40-х і на початку 50-х років».

Можливо, що у майбутньому все ж вдасться більше дізнатися про особисте життя та обставини загибелі видатного українського вченого, хоча в цьому документі вказано, що дані про родичів відсутні. Й останнє: в отриманих матеріалах була фотокартка Б. Г. Курца, отож, нарешті, ми можемо побачити обличчя цієї людини. Виходячи

«УТВЕРЖДАЮ»

Депутатом Верховного Управления по вопросам за-
конодательного законодательства и государственной безопас-
ности, международного и внешнеэкономического
сотрудничества Президиума Верховного Совета СССР

Л. Ф. Виссарионок

С. 62 1980 год

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

в отношении Курца Б. Г. (18 и 19)

по материалам уголовного дела (арт. 10) № 120/80

Фамилия, имя, отчество: Курца, Борис Григорьевич

Дата, месяц и год рождения: 1915

Место рождения: Киев

Сведения о партийности (в том числе: № партийного билета): 3

Место работы и должности до ареста: директор Киевского университета

Место заключения до ареста: с 1945, Ленинград, № 2, 19, 42/2

Данные о родственниках: нет

Дата ареста, обстоятельства обвинения, когда и какому судебному органу было вынесено решение по делу: 23.02.1945, обвинение по статье 58, 10 УК РСФСР, решение Киевского областного суда от 23.02.1945, заключение в МЛП, арестован на 100%

Курца Б. Г.

18 и 19

под действие ст. 1 Закона Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. «О дополни-
тельном порядке по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, произошедших в
период 30-40-х и начала 50-х годов».

Протокол Управления по вопросу за исключением
закона о государственной безопасности, международной и внешнеэкономического
сотрудничества Президиума СССР

Секретарь Следственного отдела
КГБ СССР: [подпись]

Секретарь Отдела КГБ СССР: [подпись]

Рис. 57. Висновок про реабілітацію Б. Г. Курца

Рис. 58. Професор Б. Г. Курц

з того, що з правого боку – частина печатки установи з літерами «СССР» (ймовірно, що це фотокартка з якогось документа), можна зробити висновок, що перед нами фотопортрет Б. Г. Курца вже під час його перебування у Москві.

Впродовж десяти років в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України під керівництвом автора цієї монографії тривала робота зі збирання всіх наукових праць Б. Г. Курца, які раніше публікувалися або залишилися у рукописах. У 2014 р. цю роботу було завершено – видано книгу «Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст.», котра не лише вшанувала пам'ять видатного українського вченого, а й повернула до наукового обігу важливі історичні дослідження, які до сьогодні зберігають свою актуальність¹³⁷.

1.3. Між науковим дослідженням та політичною брошурою

В 1920 – 1930 рр., як зазначає Б. Г. Курц, «із країн Закордонного Сходу Китаю торкається найбільша кількість творів (27%)»¹³⁸. Проте знайомство з цією літературою показує, що «ця продукція розподіляється нерівномірно, носить характер випадковості, не відповідає ні якості, ні кількості тієї зацікавленості, яка виникає в українського читача...»¹³⁹. Китайській революції було присвячено найбільшу кількість книжок, які мали мало спільного з наукою. За словами Б. Г. Курца, «коли розглянути її якість (роботи, присвячені революційним подіям в Китаї), то за більшістю її треба визнати слабе наукове значення, спішність опрацювання її та наявність у деяких авторів малої свідомості в китайських проблемах»¹⁴⁰. Тобто ці праці були насамперед спрямовані на розв'язання тогочасних ідеологічно-виховних завдань. Це такі публікації, як: «Великі колоніальні революції.

¹³⁷ Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – 632 с.

¹³⁸ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22886. – Арк. 146.

¹³⁹ Там само. – Арк. 131.

¹⁴⁰ Там само. – Арк. 88.

(Китай, Індія)»¹⁴¹, «Революційний Китай. Посібник для гуртків самоосвіти та агітаторів (АПВ Дніпропетровського Окружного Комітету КП(б)У)»¹⁴², «Китайська революція. На допомогу партнаванчання»¹⁴³, «Сучасна боротьба за радвладу в Китаї»¹⁴⁴. У цих книжках «Китай» розуміють як важливу складову світової, комуністичної революції. Українською мовою навіть було видано роботу Й. В. Сталіна «Революція в Китаї і помилки опозиції»¹⁴⁵.

Водночас із ними виходили також наукові та науково-популярні праці, але багато з них були брошурної якості. Так, про тогочасний соціально-економічний та політичний стан Китаю йдеться у працях (за хронологією): Б. Аргонського «Пекинські «Бонапартисти» (Що відбувається в Китаї)»¹⁴⁶, Ю. Есбе «Громадянська війна у Китаї»¹⁴⁷, М. Коркішко «Китай»¹⁴⁸, В. Д. Віленського-Сибірякова «Сучасний Китай»¹⁴⁹ та «Сунь-Ят-Сен»¹⁵⁰, Б. Борисенка «Китай у боротьбі за визволення»¹⁵¹, Гуревич А. «Китайська революція та її особливості»¹⁵², Д. Мануїльського «Тихоокеанські суперечності та Китай»¹⁵³, Я. Ряппо «Китайська революція та її рухові сили»¹⁵⁴, В. Броуна «Хвилі китайської революції»¹⁵⁵, П. О. Міфа «Наростання революційного руху в колоніях»¹⁵⁶, Г. Хаханьяна «Обличчя японського імперіалізму

¹⁴¹ Великі колоніальні революції. (Китай, Індія). Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 2. – Х. (?): Молодий Більшовик, 1931. – 66 с.

¹⁴² Революционный Китай. Пособие для кружков самообразования и агитаторов (АПО Днепрпетровского Окружного Комитета КП(б)У). – Дн.: Полиграфтрест, 1927. – 82 с.

¹⁴³ Китайська революція. На допомогу партнаванчання // Журнал культури ЦК КП(б)У (Історія класової боротьби й робітничого руху). – Вип. 5. – Серія 5. – 1930/1931 навчальний рік. – К.: Пролетар, 1931. – 32 с.

¹⁴⁴ Сучасна боротьба за радвладу в Китаї. Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 3. – К.: Молодий Більшовик, 1931. – 64 с.

¹⁴⁵ Сталін Й. Революція в Китаї і помилки опозиції. – Х.: Пролетар, 1927. – 72 с.

¹⁴⁶ Аргонский Б. Пекинские «Бонапартисты» (Что происходит в Китае) // Библиотечка газеты «Звезда». – 1924. – № 7. – 16 с.

¹⁴⁷ Эсбе Ю. Гражданская война в Китае. – Х.: Червоний Шлях, 1924. – 61 с.

¹⁴⁸ Коркішко М. Китай / Библиотечка селянина за ред. М. Шзерського. – Х.: Державне видавництво України, 1925. – 27 с.

¹⁴⁹ Виленский В. Современный Китай / Страны и народы в эпоху мировой революции. – Х.: Пролетарий, 1925. – 110 с.

¹⁵⁰ Виленский-Сибиряков В. Сунь-Ят-Сен. – Х.: Пролетарий, 1925. – 46 с.

¹⁵¹ Борисенко Б. Китай у боротьбі за визволення. – Х.: Державне Видавництво України. Юнсектор, 1927. – 54 с.

¹⁵² Гуревич А. Китайська революція та її особливості. – Х.: Державне видавництво України, 1927. – 66 с.

¹⁵³ Мануїльський Д. Тихоокеанские противоречия и Китай. Доклад на расширенном пленуме Коминтерна. – Х.: Пролетарий, 1927. – 40 с.

¹⁵⁴ Ряппо Я. Китайська революція та її рухові сили. – Х.: Пролетар, 1927. – 21 с.

¹⁵⁵ Броун В. Хвилі китайської революції. – Х.: Всеукр. ЦК МОПР'у, Пролетар, 1927. – 30 с.

¹⁵⁶ Миф П. Нарастание революционного движения в колониях. – Х.: Пролетарий, 1930. – 59, [2] с.

(і японської інтервенції в Китаї)¹⁵⁷, І. Хаями «Нове революційне піднесення на Сході»¹⁵⁸, О. М. Гладстерна «Проблема Хінської східної залізниці»¹⁵⁹, М. Терент'єва «Радянський союз, імперіялізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин)¹⁶⁰, Л. Цукермана «Боротьба імперіялістичних держав у Хінах»¹⁶¹, М. Новицького «Китайська революція живе» та «У боротьбі за радянський Китай»¹⁶², С. І. Слепака «Китай. (Політ.-економ. нарис)¹⁶³, К. Кириєнка «Китайська червона армія. (У боротьбі за владу рад)¹⁶⁴, «Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї»¹⁶⁵, «Китайські ради перемагають»¹⁶⁶ та збірник «Боротьба за єдиний національний антияпонський фронт в Китаї»¹⁶⁷, І. Земляка «Що діється в Китаї»¹⁶⁸. В низці праць були показані міжнародні відносини Китаю з СРСР та імперіялістичними державами – Г. Н. Войтинський «Імперіялісти в Китаї»¹⁶⁹, В. Ігнатівич і Л. Розов «На Далекому Сході»¹⁷⁰, М. Терент'єв «Радянський союз, імперіялізм та Китай»¹⁷¹, О. М. Гладстерна «Відносини Китаю з іноземними країнами в європейсько-американській науці міжнародного права»¹⁷². У працях М. Уханського «Селянство Китаю»¹⁷³ і В. Маграма «Як живе та бореться робітник Китаю»¹⁷⁴

¹⁵⁷ Хаяхьян Г. Лицо японского империализма (и японской интервенции в Китае). – Х., 1932. – 216 с.

¹⁵⁸ Хаяма І. Нове революційне піднесення на Сході. – Х.: Український Робітник, 1930. – 48 с.

¹⁵⁹ Гладстерн О. М. Проблема Хінської східної залізниці // Східний Світ. – 1930. – № 12. – С. 1-38.

¹⁶⁰ Терент'єв М. Радянський союз, імперіялізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин). – Х., 1930.

¹⁶¹ Цукерман Л. Боротьба імперіялістичних держав у Хінах. – Х.: Пролетар, 1931. – 88 с.

¹⁶² Новицький М. Китайська революція живе. – Х.: Державне видавництво України, 1928. – 52 с.; Новицький М. У боротьбі за радянський Китай. – Х.: Пролетар, 1932. – 108 с.

¹⁶³ Слепак С. І. Китай. (Політ.-економ. нарис). – К.: Видавництво і книжкова фабрика Державного видавництва політичної літератури при РНК УРСР, 1939. – 72 с.

¹⁶⁴ Кириєнко К. Китайська червона армія. (У боротьбі за владу рад). – Х.: На Варті, 1931. – 114 с.

¹⁶⁵ Кириєнко К. Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї. – Х.-Од.: Молодий Більшовик, 1932. – 60 с.

¹⁶⁶ Кириєнко К. Китайські ради перемагають. – Х.: Державне видавництво України, На Варті, 1932. – 128 с.

¹⁶⁷ Боротьба за єдиний національний антияпонський фронт в Китаї. Збірник. – К.: Видавництво і книжна фабрика Державного видавництва політичної літератури при РНК УРСР, 1938. – 136 с.

¹⁶⁸ Земляк І. Що діється в Китаї // Неплатний додаток до газети «Червоноармієць». – Х., [без року].

¹⁶⁹ Войтинський Г. Н. Империялисты в Китае. – Х.: Пролетарий, 1924. – 27 с.

¹⁷⁰ Ігнатівич В., Розов Л. На Далекому Сході. – Х.: Державне видавництво України, 1930. – 124 с.

¹⁷¹ Терент'єв М. Радянський союз, імперіялізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин). – Х.: Державне видавництво України, 1930. – 110 с.

¹⁷² Гладстерн О. М. Взаємовідносини Китаю з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права // Східний світ. – 1927. – № 1. – С. 140-141.

¹⁷³ Уханський М. Селянство Китаю. – К.: Державне видавництво України, Пролетар, 1931. – 138 с.

¹⁷⁴ Маграм В. Як живе та бореться робітник Китаю / За інтернаціональне виховання. – Х.: Український робітник, 1931. – 102 с.

досліджено соціальний стан Китаю в контексті революційного руху. З'являються й різні історії Китаю: Ю. Платонов «Китай у минулому і тепер»¹⁷⁵; А. Попов «Нариси історії Китаю»¹⁷⁶; О. О. Сухов «Далеко-Східний Велетень: Доповнення про стародавній та новий Китай»¹⁷⁷; Вугман І. С. «Книга та бібліотека в старому та новому Китаї»¹⁷⁸; розділ, присвячений Китаю XII – XIX ст. у підручнику Є. Л. Штейнберг «Нова історія залежних і колоніальних країн. Ч. 1. Індія, Китай, Іран та Афганістан, Османська імперія»¹⁷⁹; І. І. Беляєвич «З історії Китаю в період “Трьохцарства” і Західно-Цзінзької імперії. До питання про генезис китайського феодалізму»¹⁸⁰; праці Л. В. Симоновської «Виникнення і розвиток держави в стародавньому Китаї»¹⁸¹ та «Китай в епоху розквіту феодалізму (VII – VIII століття)»¹⁸². Однак цих історичних студій було недостатньо і, як справедливо зазначає Б. Г. Курц, «тепер нам треба було б дати українською мовою гарну історію Китаю за даними нових досліджень»¹⁸³. У праці Б. Розенблюма «Нариси договірної права Китаю. Рівноправні і нерівноправні договори»¹⁸⁴ було розглянуто правовий аспект розвитку Китаю в період Нової історії. Проте продовжити свої дослідження він не зміг, бо був репресований у 1930-ті рр. за звинуваченнями, безпосередньо пов'язаними із вивченням Китаю. Можна погодитися з думкою Б. Г. Курца, що найсерйознішим недоліком праці Б. Розенблюма є дотримання думки, що китайська цивілізація була замкненою до 1842 р. Як відомо, у цей період Китай мав доволі інтенсивні контакти із зовнішнім світом.

¹⁷⁵ Платонов Ю. Китай у минулому і тепер. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 112 с.

¹⁷⁶ Попов А. Очерки истории Китая. – Х.: Пролетарий, 1925. – 55 с.

¹⁷⁷ Сухов О. Далекко-Східний Велетень: Доповнення про стародавній та новий Китай. – Х.: Державне видавництво України. Одесполіграф, 1928. – 118 с.

¹⁷⁸ Вугман І. С. Книга та бібліотека в старому та новому Китаї. – К.: [10 друк. Трансдруку ім. Леніна], 1928. – 14 с.

¹⁷⁹ Штейнберг Е. Л. Новая история зависимых и колониальных стран. Ч. 1. Индия, Китай, Иран и Афганистан, Османская империя. – К.: Изд. Киевского гос. ун-та, 1939. – С. 88-151.

¹⁸⁰ Беляєвич И. И. Из истории Китая в период «Троецарствия» и Западно-Цзиньской империи. К вопросу о генезисе китайского феодализма // Научные записки Одесского государственного педагогического института. – Одесса, 1940. – Т. III. – С. 125-156.

¹⁸¹ Симоновская Л. Возникновение и развитие государства в древнем Китае // Исторический журнал. – 1940. – № 7. – С. 71-83.

¹⁸² Симоновская Л. В. Китай в эпоху расцвета феодализма (VII – VIII века) // Исторический журнал. – 1941. – № 1. – С. 67-78.

¹⁸³ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886. – Арк. 86.

¹⁸⁴ Розенблюм Б. Очерки договорного права Китая. Равноправные и неравноправные договоры. – Х.: Видавництво НКЮ УСРР, 1928. – 100 с.

У 1934 р. в Харкові були надруковані «Розповіді про Китай» А. Смедлі та Емі Сяо (або Сяо Сань, 萧三, 1896 – 1983)¹⁸⁵, китайського революціонера та письменника, учасника «Руху 4 травня», друга та однокласника Мао Цзедуна. Переклад був здійснений І. Владимірським, М. Сенгалевич¹⁸⁶ та В. Я. Стародубом. Це видання прорецензував Р. М. Бродський¹⁸⁷, який уже в повоєнні роки стане одним із небагатьох українських радянських китаєзнавців.

В 1934 р. у журналі «Червоний шлях»¹⁸⁸ було надруковане ще одне оповідання Емі Сяо – «На Сичуанському шляху» у перекладі М. Сенгалевич. В 1936 р. у Харкові виходить «Китай. Літературний збірник»¹⁸⁹, куди увійшли переклади творів тогочасних китайських літераторів – Ху Ланьчі, Мао Дунь, Шу Тін, Ван Чен, Чжан Тяні, Емі Сяо, Юй Дафу, Сяо Цеті, Не Ганну, Ян Цзінін, Лоу Шиі, Тужу. На жаль, автор перекладу невідомий, а редактором видання був Емі Сяо. Отже, найімовірніше, видання «Розповіді про Китай» та «На Сичуанському шляху» – це перші переклади українською мовою китайської літератури, видані в Україні.

Сучасна українська дослідниця Ярина Цимбал знайшла в московських архівах відомості про те, що українська письменниця, журналістка і перекладачка Маргарита Яківна Сенгалевич (1901 – 1975) на початку 1930-х рр. одружилася з Емі Сяо. На думку Я. Цимбал, вони познайомилися під час Другої конференції Міжнародного бюро революційної літератури, яка відбулася в Харкові в листопаді 1930 р.¹⁹⁰ Цей шлюб тривав до 1935 р., коли Емі Сяо побрався з Євою Зандберг, німецькою єврейкою лівих поглядів¹⁹¹.

¹⁸⁵ Смедли А., Эми Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х.: Украинский работник, 1934. – 285 с.

¹⁸⁶ Сенгалевич Маргарита Яківна (1901, Кам'янець-Подільський – 1975, Москва) – українська письменниця, журналістка, перекладач. Член Спілки письменників СРСР з 1934 року.

¹⁸⁷ Бродський Р. Рецензія на кн.: [Смедли А. и Эми Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х.: Украинский работник, 1934. – 285 с.] // Залп. – 1934. – № 12. – С. 36-37.

¹⁸⁸ Емі Сяо. На Сичуанському шляху // Червоний шлях. – 1934. – № 5. – С. 99-110.

¹⁸⁹ Китай. Литературный сборник: Пер. с кит. под ред. Эми Сяо. – [Харьков]: Державне літературне видавництво, 1936. – 235 с.

¹⁹⁰ Цимбал Я. Артистка, пуристка і «радянська жінка» [Електронний ресурс] / Цимбал Я. // ЛітАкцент. – 16.03.2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2017/03/16/artystka-purystka-i-radjanska-zhinka/> (дата звернення 12.12.2017).

¹⁹¹ Це є новим фактом для біографії Емі Сяо, оскільки раніше вважалось, що він був одружений чотири рази. Зі своєю першою дружиною Тань Сюецзюнь (譚雪君) він оженився у своєму рідному місті у віці 18 років але вона померла в 1922 р. в Чанша після смерті їхньої дочки. У віці 31 рік він одружився з 25-річною російською дівчиною на ім'я Васса (瓦萨) у Владивостоці, однак незабаром розлучився. З Євою Сендберг (叶华, 1911 – 2001) він побрався в 1935 р. в Радянському Союзі. З Гань Лу (甘露) Емі Сяо одружився у жовтні 1944 р. в Яньні та розлучився у вересні 1950 р.

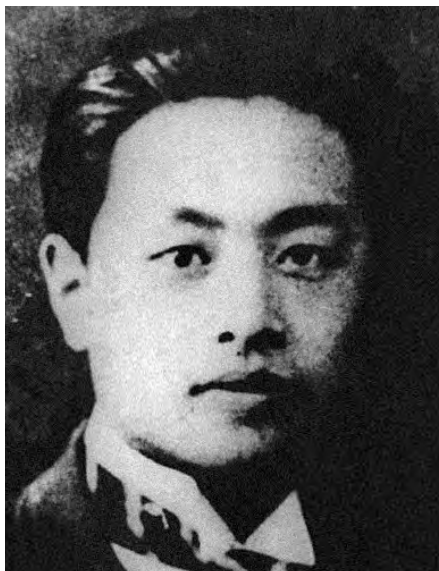

Рис. 59. Китайський поет та революціонер Емі Сяо

У московському архіві збереглося півтора десятки листів від Емі Сяо до М. Сенгалевич, написаних після 1955 р., відколи він із родиною повернувся до Китаю¹⁹².

Отже, українське радянське китаєзнавство 1920 – 1930-х рр. складалося з наукового напрямку та ідеологічного (брошурного), останній кількісно переважав. Навіть за несприятливих умов ідеологічного тиску наукове китаєзнавство в Україні поступово розвивалося. Проте весь цей процес було перервано внаслідок політичних репресій та ухвалення наприкінці 1930-х рр. рішення про недоцільність існування сходознавчих установ в Україні. Після політичних репресій китаєзнавство в Україні існувало лише у програмах історичних факультетів в курсі «Історія колоніальних та залежних країн»¹⁹³. При цьому деякі китаєзнавці переїхали з України до Москви і Ленінграда, де продовжили свою наукову діяльність. Саме

¹⁹² Сенгалевич Маргарита Яковлевна (1901 – 1975): РДАЛМ. – Ф. 2506.

¹⁹³ Кочубей Ю. Востоковедение на Украине // Востоковедные центры в СССР: В 2 вып. / АН СССР, Ин-т востоковедения; [Отв. ред. А. П. Базиянц]. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 100; Були й переклади з російської мови: Нова історія колоніальних і залежних країн / Перекл. з рос. вид. під ред. С. Н. Ростовського, І. М. Рейснера, Г. С. Кара-Мурза та ін. Т. 1. – К.: Радянська школа, 1941. – 712 с.

Рис. 60. «Київ–Гарт». У середньому ряду третя ліворуч Маргарита Сенгалевич¹⁹⁴

так склалася доля Лариси Василівни Симоновської (1902 – 1972), останнього представника харківської школи українського китаєзнавства. Л. В. Симоновська народилася в Харбіні у родині службовця. Після закінчення Харківського державного університету в 1928 р. навчалася в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту Близького Сходу, в якому було зроблено спробу ввести спеціалізацію з Китаю та викладання китайської мови¹⁹⁵. Л. В. Симоновська працює над темами «Селянський рух в Хунані» та «Сінхайська революція (1911 – 1912)». За рекомендацією Вченої ради Харківського державного університету Л. В. Симоновську було прийнято до аспірантури Інституту історії Академії наук СРСР, але й після цього вона продовжувала підтримувати зв'язки з університетом: в 1939 – 1940 рр. викладала курси «Історія колоніальних та залежних країн», з історії стародавнього Китаю – в межах загального курсу стародавньої

¹⁹⁴ Цимбал Я. Артистка, пуристка і «радянська жінка» [Електронний ресурс] / Цимбал Я. // ЛітАкцент. – 16.03.2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2017/03/16/artystka-purystka-i-radjanska-zhinka/> (дата звернення 12.12.2017).

¹⁹⁵ Для здійснення цих планів був запрошений Стефанович, вихованець владивостоцької школи: Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – С. 134.

Рис. 61. Л. В. Симоновська¹⁹⁹

історії, два спецкурси (з історії Китаю та «Пробудження Азії») й до того ж керувала спецсеминаром та організувала виставку з Тайпінського повстання 1851 – 1864 рр.¹⁹⁶. Надалі Л. В. Симоновська стала провідним у Радянському Союзі фахівцем з історії Давнього та Середньовічного Китаю¹⁹⁷. Л. В. Симоновська у великій дискусії щодо азійського способу виробництва підтримала позицію радянського китаєзнавця Л. І. Думана (1907 – 1979), що суспільство Давнього Китаю було рабовласницьким. Хоча ця гіпотеза стала домінувати у радянському китаєзнавстві, проте це питання до сьогодні залишається дискусійним¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 97-99; Милибанд С. Д. Библиографический словарь советских востоковедов / [АН СССР, Ин-т востоковедения, Ин-т науч. информации по обществ. наукам]. – М.: Наука, 1975. – С. 511.

¹⁹⁷ Симоновская Л. Возникновение и развитие государства в древнем Китае // Исторический журнал. – 1940. – № 7. – С. 71-83; Симоновская Л. В. Китай в эпоху расцвета феодализма (VII – VIII века) // Исторический журнал. – 1941. – № 1. – С. 67-78; Симоновская Л. В. Вопросы периодизации древней истории Китая // Вестник древней истории. – 1950. – № 1. – С. 37-47; Симоновская Л. В. Очерки истории Китая: Пособие для учителя / Л. В. Симоновская, Г. Б. Эренбург, М. Ф. Юрьев. – М.: Учпедгиз, 1956. – 424 с.; Симоновская Л. В. Великая крестьянская война в Китае. 1628 – 1645 гг. – М.: Учпедгиз, 1958. – 111 с.; Симоновская Л. В. Антифеодальная борьба китайских крестьян в XVII веке. – М.: Наука, 1966. – 342 с.

¹⁹⁸ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая. – М.: Наука, 1970. – С. 257.

¹⁹⁹ Там само. – С. 285.

2. Відродження вивчення Китаю в Радянській Україні (1950 – 1991)

Після завершення Другої світової війни поступово починає відроджуватися українське китаєзнавство, на розвиток якого в 1949 – 1965 рр. суттєво вплинув інтенсивний науково-освітній та культурний обмін між Радянською Україною та Китайською Народною Республікою²⁰⁰. Хоча радянське китаєзнавство в цей час, насамперед, було зосереджене в Москві та Ленінграді, однак певні досягнення у галузі вивчення Китаю мали й українські науковці та педагоги. Окремі періоди історії Китаю викладали у загальних курсах археології, історії первісного суспільства²⁰¹, нової та новітньої історії, етнографії. У Харківському державному університеті в 1950-х рр. доцент Б. А. Шрамко у межах курсу археології особливе місце приділяв Китаю, використовуючи деяку відповідну китайську літературу²⁰². Відкриття при Київському університеті факультету міжнародних відносин, а також кафедри історії та права країн Азії, Африки та Латинської Америки, створення відділу закордонного Сходу (пізніше – це Інститут соціальних та економічних проблем закордонних країн АН УРСР) надало імпульс для дослідження також Китайської Народної Республіки²⁰³. Цікаво відзначити, що в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка приділяли увагу вступу до вивчення Китаю – був спецкурс З. А. Енольського «Історія сходознавства в Росії: китаєзнавство, індологія, арабістика». В Харкові під науковим керівництвом українського сходознавця А. П. Ковалівського (1895 – 1969) було виконано певну кількість студентських та аспірантських праць із дослідження Китаю²⁰⁴.

²⁰⁰ Урусов В.Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна-Китай. Інформаційно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 1. – С. 54-56; Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949 – 1959 рр. // Східний світ. – 2003. – № 2. – С.114-118.

²⁰¹ Гольденберг В. А. История древнего Востока: Учебно-методическое пособие для студентов-заочников исторического факультета. – Х.: Издательство Харьковского университета, 1954. – 83 с.; Гольденберг В. А. История древнего мира: Учеб.-метод. пособие для студентов-заочников ист. фак. – Х.: Издательство Харьковского университета, 1956. – 170 с.

²⁰² Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 101.

²⁰³ Кочубей Ю. Востоковедение на Украине // Востоковедные центры в СССР: В 2 вып. / АН СССР, Ин-т востоковедения; [Отв. ред. А. П. Базиянц]. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 101.

²⁰⁴ Там само. – С. 101-102.

М. М. Кнороз, випускник Варшавського інституту сходознавства, у середині 1950-х рр. викладав китайську мову на історичному та філологічному факультетах Львівського університету. До цього М. М. Кнороз залучив І. Сайдаковську, яка з часом вступила до Східного факультету Ленінградського університету²⁰⁵. Розпочинаються дослідження соціально-економічного розвитку Китайської Народної Республіки²⁰⁶. В 1956 р. було запроваджене поглиблене вивчення китайської мови у київській школі-інтернаті № 1²⁰⁷, де викладачами були І. К. Чирко, М. І. Литвиненко, Ф. С. Зінгер та Г. М. Минка. Крім того, в 1960 – 1980-х рр. китайську мову викладали майбутнім офіцерам у Київському вищому загальновійськовому командному двічі Червонопрапорному училищі ім. М. В. Фрунзе²⁰⁸ (начальник кафедри східних іноземних мов²⁰⁹ – Б. О. Пушкарьов, заступник начальника кафедри В. В. Седнев, викладачі – В. О. Мясніков, С. О. Кічігін²¹⁰, В. В. Величко, А. С. Шанін²¹¹, В. Васильєв, Є. В. Ілініч, Б. Горбачов, Б. Б. Віногород-

²⁰⁵ Полотнюк Я. Р. Сходознавство у Львівському університеті // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 129.

²⁰⁶ Дубинов П. Г. Аграрные преобразования в КНР // Научные труды Житомирского сельскохозяйственного института. Т. 4. – Житомир, 1957.

²⁰⁷ Нині – це Київська гімназія східних мов № 1.

²⁰⁸ Далі – КВЗКУ.

²⁰⁹ Викладали лише китайську мову.

²¹⁰ Кічігін Сергій Олександрович (нар. 14 грудня 1951 р., м. Горький), український бізнесмен, журналіст, головний редактор газети «2000». Викладав китайську мову у КВЗКУ, тривалий час працював військовим референтом-перекладачем з китайської мови. У 1983 р. у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка захистив кандидатську дисертацію з історичних наук «Проблеми воєнно-політичного блокування Китаю з імперіалізмом (друга половина 70-х – початок 80-х років) (російською мовою). Певний час був головним редактором та видавцем Foreign Affairs Chronicles в Україні. Редагував журнал про кіно «Вавилон», друкував статті в газеті «Вечірній Київ» (псевдонім Тойма). Автор публіцистичних і пропагандистських книг.

²¹¹ Шанін Анатолій Степанович (нар. у 1949 р. у м. Великі Луки Псковської обл.). З 1983 р. викладав китайську мову на посаді старшого викладача у КВЗКУ. У 1987 р. захистив дисертацію і отримав ступінь кандидата історичних наук, а в 1989 р. – звання доцента. Випустив декілька посібників, за якими навчалися багато випусків курсантів. Після виходу на пенсію А. С. Шанін викладав китайську мову на посаді доцента в Київському педагогічному інституті іноземних мов (зараз – Київський національний лінгвістичний університет). У 1993 р. був направлений на стажування до Пекінського університету. З 1994 по 2003 рр. на запрошення Державного комітету із закордонних фахівців при Держраді КНР викладав російську мову у провідних університетах Китаю (Пекінський університет, Народний університет Китаю, Пекінський педагогічний університет, Пекінський університет іноземних мов, Нафтовий університет Китаю). Випустив три підручники для вишів Китаю. В цей же час став зніматися в кіно. З 2004 р. професійний актор китайського кінематографа: Наши в Китае [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознаменное училище им. М. В. Фрунзе. – 14.01.2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/18308> (дата звернення 12.04.2016).

ський²¹² та ін.) та у Київському суворовському військовому училищі (В. Васильєв, Є. В. Ілініч).

Патріарх українського китаєзнавства, видатний фундатор школи українського перекладу китайської літератури Іван Корнійович Чирко (1922 – 2004) народився у м. Носівка на Чернігівщині, закінчив школу військових перекладачів східних мов у Владивостоці в 1946 р. та Київський педагогічний інститут іноземних мов у 1959 р. Розпочав свою працю перекладачем у військово-дипломатичних місіях, штабі розвідки 5-ї армії та таборі китайських військовополонених з 1945 по 1952 р. І. К. Чирко здійснив велику організаційну роботу, пов'язану з викладанням китайської мови в Україні. Тогочасний міністр культури УРСР І. Білодід запропонував І. К. Чирку організувати в Києві школу-інтернат № 1 з поглибленим вивченням китайської мови, де він стає першим заступником директора з китайської мови. За спогадами І. К. Чирка, на той час не було ані книг, ані викладачів для розв'язання цього складного завдання, проте він знайшов Антоніну Михайлівну Соболю, батько якої був китайцем і яка жила у Китаї, та Миколу Іларіоновича Литвиненка, випускника Харбінського політехнічного інституту, які переїхали до Києва. Утрох вони почали складати підручники, працювати з дітьми, яких спочатку було лише 40. Через півроку до І. К. Чирка прийшли «важливі люди» й заявили, що він має скоротити штат на одну особу, і наполегливо порадили звільнити або «підозрювану в англійському шпигунстві» А. М. Соболю або «склочника» М. І. Литвиненка, який посмів вимагати належної йому за законом квартири. І. К. Чирко проявив себе як високоморальна людина й сам пішов зі школи, захистивши таким чином своїх колег²¹³. Надалі він викладав китайську мову у KBЗКУ (до 1976 р.) та Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, працював у видавництві «Молодь», був старшим викладачем китайської мови у Міністерстві закордонних справ та старшим науковим працівником Інституту українознавства²¹⁴.

²¹² Віногородський Броніслав Броніславович (нар. у 1957 р. у п. Хурмулі Комсомольського р-ну Хабаровського краю) – радянський та російський китаєзнавець, викладач, перекладач основоположних китайських текстів («Чжуан-цзи», «Дао де цзін», «Книга Змін»), письменник, громадський діяч.

²¹³ Чирко Іван Корнеєвич [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).

²¹⁴ Тесленко І. Іван Чирко, «китаєць» із Чернігівщини [Електронний ресурс] / Тесленко І. // Україна Молода – 05.10.2004. – № 185. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/278/171/9944/> (дата звернення 13.06.2013).

Рис. 62. І. К. Чирко²¹⁵

Рис. 63. І. К. Чирко. Фото 10 травня 2003 р.²¹⁶

²¹⁵ Чирко Иван Корнеевич [Электронный ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).

²¹⁶ Чирко Иван Корнеевич [Электронный ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).

І. К. Чирку належить велика кількість перекладів китайської літератури (романи, повісті, оповідання, казки, прислів'я, приказки)²¹⁷ та критичних робіт²¹⁸, завдяки яким українці знайомилися з культурою давнього та сучасного Китаю. До того ж він товаришував із видатним вченим-літературознавцем Ге Баоцюанем (戈宝权, 1913 – 2000), який перекладав твори Т. Г. Шевченка китайською мовою.

²¹⁷ Діти нового Китаю: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Молодь, 1955. – 56 с.; У Юнь-До. Все для партії / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Молодь, 1956. – 207 с.; Чжан Цзінь-Сянь. Я не боюся: / Пер. з кит. Г. Бойка, І. Чирка; Іл.: Янь Ге-фань. – К.: Молодь, 1956. – 20 с.; Лу Сінь. Рідний край: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. Л. Худяк. – К.: Дитвидав УРСР, 1957. – 47 с.; Ся Янь. Випробування: П'еса на 5 д., 6 карт. / Пер. з кит. І. Чирка, Г. Тігельмана. – К.: Держлітвидав УРСР, 1957. – 125 с.; Чжу Бай. Веселий день: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. Лін Дін. – К.: Молодь, 1957. – 20 с.; Дідусь – кам'яна голова: Кит. нар. казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. М. Кочергіна. – К.: Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1958. – 72 с.; Лу Сінь. Справжня історія А-К'ю. Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1958. – 137 с.; Сяо Юй. Шастя: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Губарев // Україна. – 1958. – № 22. – С. 19-22; Чарівний пензлик: Кит. нар. казка / Оброб. Лі Чжі-чжуна; Пер. з кит. І. Чирко; Іл. Р. Решетов. – К.: Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1958. – 19 с.; Військова карта: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко; Іл. О. Львова. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1959. – 63 с.; Гао Юй-Бао. Я хочу вчитися: Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1959. – 243 с.; Лі Ке, Лі Вей-хань. Підземна війна: Роман / Пер. з кит. І. Чирка, М. Литвиненка. – К.: Радянський письменник, 1959. – 252 с.; Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Державне видавництво дитячої літератури УРСР. – 1959. – 246 с.; Мао Цзе-дун. [Поезії] / [Передм., пер. з кит. М. Бажана; Приміт. І. Чирка] // Всесвіт. – 1959. – № 8. – С. 21-29; Мао Цзе-Дун. Поезії / Пер. з кит. М. Бажана. – К.: Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1959. – 70 с.; Фин Цзінь-жу. Наверблюдах зріс: [Оповідання] / Пер. з кит. І. Чирко // Барвінок. – 1959. – № 10. – С. 14-17; Хо Мяо. Смуглявочка: Повість / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Львов. – К.: Молодь, 1960. – 60 с.; Цзі Хун. Маленький Мей: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. І. Чарська. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1960. – 13 с.; Ду Пен-Чен. У мирні дні: Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1961. – 163 с.; Куди зникли фініки: Казки кит. письменників. Пер. з кит. І. Чирка; Мал. М. Кочергіна. – К.: Дитвидав УРСР, 1961. – 32 с.; Лу Сінь. Вибрані твори / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1961. – 310 с.; Чжоу Лібо. Незвичайна весна. Роман / Пер. з кит. І. Чирко та ін. – К., 1962; Лао Ше. Серп місяця: Новели / Упоряд. і авт. вступ. Слова Б. Рифтін; Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Дніпро, 1974. – 304 с.; Ба Цзінь. Сім'я: Роман / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Дніпро, 1976. – 318 с.; Дідусь – кам'яна голова: Китайські народні казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. С. Звездова. – К.: Веселка, 1976. – 24 с.; Лао Ше. Сян-цзи Верблюди: Роман, оповід. / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1978. – 240 с.; Пу Сун-Лін. Ченці-чудотворці: Новели / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Дніпро, 1980. – 381 с.; Лу Сінь. Твори / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. В. Сорокіна. – 2-е вид., переробл. – К.: Дніпро, 1981. – 271 с.; Нефритова Гуаньїн: Новели та оповідки доби Сун / Передм., комент., упоряд. Б. Рифтіна, Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Дніпро, 1983. – 347 с.; Китайські прислів'я та приказки / Упоряд. та передм. В. Мясникова; Пер. з кит. І. Чирко; Худож. В. Кузьменко. – К.: Дніпро, 1984. – 117 с.; Лао Ше. День народження Сяопо: Повість-казка для мол. шк. віку / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. М. Шпешнева; Мал. О. Михайлової-Родіної. – К.: Веселка, 1984. – 184 с.; Мао Дунь. Іржа: Роман, оповідання / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. Д. Воскресенського. – К.: Дніпро, 1985. – 317 с.; Лю Цін. Історія початку: Роман / Пер. з кит. І. Чирко; Післямова В. Сорокіна. – К.: Дніпро, 1988. – 511 с.; Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Молодь, 1988. – 232 с.; Гу Хуа. Подружжя вірність: Повість / З кит. пер. І. Чирко // Всесвіт. – 1989. – № 10. – С. 12-55, 97-106; Китайські народні казки / Упоряд., вступ, слово і переказ з кит. І. Чирко. – К.: Веселка, 1991. – 159 с.

²¹⁸ Кічигін С., Чирко І. Трагедія і фарс китайського театру // Всесвіт. – 1982. – № 4. – С. 158-167; Чирко І. Великий мур не на заваді // Всесвіт. – 1988. – № 6. – С. 129-130; Чирко І. Нові обрії // Всесвіт. – 1986. – № 2. – С. 169.

Значний внесок у викладання китайської мови в Україні зробив Микола Іларіонович Литвиненко, випускник Харбінського політехнічного інституту, блискучий знавець китайської мови²¹⁹. Він багато років пропрацював у київській школі-інтернаті № 1, а підготовлені ним та видані у 1972 р. навчальні матеріали для старших класів, тривалий час використовували у школах з поглибленим вивченням китайської мови. М. І. Литвиненко дуже вдало підбирав лексико-граматичний матеріал для успішного оволодіння основами китайської граматики²²⁰. Разом з І. К. Чирком він перекладав китайську літературу²²¹. Взагалі, в радянський повоєнний період українською мовою були перекладені китайські художні твори різних жанрів, правда, інколи це були непрямі переклади – з англійської або російської мов. За даними Книжкової палати України, лише з 1949 по 1959 р. було видано 54 найменування китайської літератури загальним накладом 2 млн. 9 тис. 500 прим.²²². Окрім І. К. Чирка, у 1960 – 1980-ті рр. над перекладами українською мовою китайських літературних творів працювали такі українські письменники, поети і перекладачі, як: М. Бажан, В. Величко, М. Воробйов, І. Гречанівський, Я. Лисевич, Ю. Мартинич, С. Моденов, Л. Первомайський, М. Сич, М. Сидоренко, М. Сингаївський, К. Скрипченко, П. Тичина, Г. Турков, І. Чуйко та ін.²²³

У повоєнний період поновлюються й наукові дослідження Китаю, хоча вони здебільшого підпорядковувалися ідеологічним завданням. До фахівців, які вели такі дослідження, передусім належить Роман Михайлович Бродський (1907 – 1992). Він займався історією міжнародних відносин на Далекому Сході та розвитком Китаю наприкінці XIX – на початку XX ст. Р. М. Бродський, уродженець м. Миколаїв, у 1938 р. закінчив китайське відділення Ленінградського східного інституту ім. А. С. Єнукідзе, а в 1941 р. – аспірантуру Ленінградського державного університету, проте його наукова та педагогічна робота розпочалася вже після завершення Другої світо-

²¹⁹ Кротова М. В. Востоковеды-переводчики на КВЖД // Восток (Oriens). – 2017. – № 2. – С. 82.

²²⁰ Чжен В. Китайська мова в Україні – п'ятдесят років // Україна – Китай. – 2014. – № 1 (6). – С. 78.

²²¹ Лі Ке, Лі Вей-хань. Підземна війна: Роман / Пер. з кит. І. Чирка, М. Литвиненка. – К.: Радянський письменник, 1959. – 252 с.

²²² Урусов В.Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна – Китай. – 2001. – № 1. – С. 54-56.

²²³ Докладно див.: Китайська література в українських перекладах // Китай. Корея. Японія: Бібліографічний покажчик / Упорядники І. П. Бондаренко, Д. В. Близнюк, А. В. Брожичек та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 79-97.

вої війни у Львівському державному університеті ім. Івана Франка (з 1945 р.). Він захистив кандидатську дисертацію з історичних наук у «21 вимога Японії до Китаю у 1915 р.» у 1947 р.²²⁴ та докторську дисертацію з історичних наук «Експансія США в Північно-Східному Китаї і російському Далекому Сході в період довоєнного імперіалізму, 1898 – 1914 рр.» у 1965 р.²²⁵. Головним чином Р. М. Бродський вивчав зовнішню політику США стосовно Китаю, російсько-американські відносини в Китаї під час повстання іхетуанів та Сінхайської революції, революційний рух у Китаї у першій чверті ХХ ст., історію китайсько-японських відносин у першій половині ХХ ст.²²⁶. Ці праці – типовий приклад радянської історичної літератури, яку було створено в межах марксистсько-ленінської ідеології. Крім наукових праць, Р. М. Бродський спільно з З. А. Енольським у 1979 р. видав навчальний посібник для студентів університетів та педагогічних інститутів «Нова історія країн Азії та Африки (1870 – 1918)», де був, серед іншого, викладений матеріал, котрий стосувався Китаю²²⁷. Також у Львівському державному університеті працював уже відомий нам по 1920 – 1940-х рр. сходознавець та історик І. І. Білякевич, який в цей період був ректором (1944 – 1948), деканом історичного факультету (1950 – 1952), завідувачем кафедри історії нового часу (1948 – 1961), доцентом (1961 – 1978) та у своїх працях торкався Китаю²²⁸.

²²⁴ Бродский Р. М. 21 требование Японии к Китаю в 1915 г.: Тезисы дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук / Ленингр. гос. ун-т. – [Л.]: [Ленинградский государственный университет], 1947. – 2 с.

²²⁵ Бродский Р. М. Экспансия США в Северо-Восточном Китае и на русском Дальнем Востоке в период довоенного империализма, 1898-1914 гг.: Автореферат дис. на соискание учен. степени доктора ист. наук / Ин-т народов Азии АН СССР. – М.: [б. и.], 1964. – 32 с.

²²⁶ Бродський Р. М. Перший етап китайської новодемократичної революції (1917 – 1927 рр.). – Льв.: Видавництво Львівського університету, 1959. – 116 с.; Бродський Р. М. Об особенностях колониальной политики американского империализма в Китае накануне и в период Синхайской революции // Против фальсификации истории колониализма: [Сборник статей] / [Ред. коллегия: ... К. М. Попов (отв. ред.) и др.]; Акад. наук СССР. Ин-т народов Азии. – М.: Издательство восточной литературы, 1962. – С. 28-63.; Бродський Р. М. Американская экспансия в Северо-Восточном Китае 1898 – 1905. – Льв.: Издательство Львовского университета, 1965. – 168 с.; Бродський Р. М. Дальневосточная политика США накануне первой мировой войны / АН СССР. Львовский гос. ун-т им. Ивана Франко. – М.: Наука, 1968. – 244 с.

²²⁷ Бродський Р. М., Енольський З. А. Нова історія країн Азії та Африки. Період монополістичного капіталізму (1642 – 1870): Навч. посібник для студ. ун-тів і пед. ін-тів. – К.: Вища школа, 1979. – 285 с.

²²⁸ Белякевич И. И. Отношение Лиги наций и США к нападению Японии на Китай и оккупации Маньчжурии в 1931 году. Из истории начального этапа мюнхенской политики сговора империалистических держав против СССР // Наукові записки Львівського державного університету ім. І.Я. Франка. Серія історична. Т. 17. Вип. 4. Львів: Видавництво Львівського державного університету ім. І. Франка, 1949.

Рис. 64. Р. М. Бродський

Яскравим представником відродженого українського радянського китаєзнавства був Борис Васильович Ветров (1932 – 1973). Він народився в м. Харків у родині службовця, у 1955 р. закінчив Харківський державний університет, а в 1959 р. був прийнятий до аспірантури з темою «Історія громадського руху у 1919 – 1921 роках» й у 1964 р. успішно захистив кандидатську дисертацію з історичних наук «Громадський рух в Шанхаї в 1917 – першій половині 1920 р.»²²⁹. Б. В. Ветров упродовж 1955 – 1971 рр. викладав у різних вишах Харкова, а з 1971 по 1973 р. був науковим співробітником Інституту сходознавства АН СРСР. Вже на самому початку своєї наукової роботи він дослідив фонди двох наукових бібліотек Харкова й дійшов висновку про наявність там невеликої кількості цінної літератури про Китай²³⁰. Б. В. Ветров займався різними

²²⁹ Ветров Б. В. Общественное движение в Шанхае в 1917 – первой половине 1920 гг.: Автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / АН УССР. Секция общественных наук. – К.: [б. и.], 1964. – 21 с.

²³⁰ Ветров Б. В. Рідкісні видання про Китай // Соціалістична Харківщина. – 1950. – 21 грудня.

Рис. 65. На занятті Р. М. Бродського²³¹

проблемами нової та новітньої історії Китаю: робітничий рух²³², «Рух 4 травня»²³³, поширення марксизму-ленінізму в Китаї²³⁴, соціально-економічний розвиток Китаю²³⁵, розвиток світогляду рево-

²³¹ Макарчук С. Історичний факультет Львівського університету у 1951–1956 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. Збірник наукових праць. Вип. 50. – Л.: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 327.

²³² Ветров Б. В. Положение рабочего класса и начало пролетарского движения в Шанхае (1919 – 1921 гг.) // Научные доклады высшей школы: (Ист. науки). – 1959. – № 4. – С. 137-154.

²³³ Ветров Б. В. «Рух 4 травня» 1919 р. в Шанхаї // Учені записки Харківського державного університету ім. О.М. Горького. Т. 117. – Х.: Видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького, 1961. – С. 24-54.

²³⁴ Ветров Б. В. Начало распространения марксизма-ленинизма в Шанхае (1917 – 1920) // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 128. – Х.: Видавництво Харківського державного університету ім. О.М. Горького, 1962. – С. 18-28.

²³⁵ Ветров Б. В. К вопросу о характере, аграрных отношений в Китае (проблема традиции и современность) // Деревья современности Востока: основные пути эволюции: (Материалы к конф. в Ин-те востоковедения АН СССР. 3-4 мая 1973 г.) / АН СССР. Ин-т востоковедения. Ист. и экон. секции учен. совета. – М.: Наука, 1973. – С. 49-55; Ветров Б. В. О некоторых методологических аспектах изучения социально-экономического строя традиционного Китая // Четвертая научная конференция «Общество и государство в Китае». Тезисы и доклады. Ч. 1. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1973. – С. 35-43.

люціонера та політичного діяча Сунь Ятсена²³⁶, суспільно-політичний рух та соціальна структура в Китаї²³⁷. Крім суто китаєзнавчих досліджень, Б. В. Ветров робив і ширший аналіз традиційних соціальних структур у країнах Сходу²³⁸. Вчений володів китайською мовою, що, безумовно, позитивно вплинуло на науковий рівень його праць. Завдяки власним перекладам китайських джерел він залучав до своїх досліджень важливі історичні документи. Наприклад, переклав російською мовою спогади видатної представниці «Руху 4 травня» Ден Інчао, дружини Чжоу Енлая²³⁹. Б. В. Ветров дуже рано пішов з життя, проте зробив значний внесок у розвиток китаєзнавства в Україні. Загалом було видано приблизно 20 його праць.

В 1959 р. Леонід Овдійович Лещенко, випускник факультету міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, видає монографію «Провал американської політики ізоляції Китаю»²⁴⁰ та захищає її текст як кандидатську дисертацію з історії. Однак саме в цей час велика дружба між СРСР та КНР змінюється на велике протистояння – надалі займатися вивченням Китаю молодому науковцю не дозволили. До китаєзнавства Л. О. Лещенко повернеться лише у період незалежної України. Ще один випускник того ж факультету Василь Іванович Волковинський у 1959 р. видає книгу «Китайська Народна Республіка – велика держава світу»²⁴¹, а в наступному році два дослідження – «З історії радянсько-китайських

²³⁶ Ветров Б. В. Развитие революционного мировоззрения Сунь Ят-сена в 1917–1922 гг. // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 143. – Х.: Видавництво Харківського державного університету ім. О.М. Горького, 1962. – С. 24-54.

²³⁷ Ветров Б. В. Економічне становище Шанхая та революціонізація національної буржуазії в 1914 – 1921 рр. // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 124. – Х.: Видавництво Харківського державного університету ім. О.М. Горького, 1962. – С. 111-121; Ветров Б. В. О проблемах социальной структуры китайского рабочего класса в современный период // Проблемы изучения положения рабочего класса в Китае: Тезисы и материалы к Науч. конф.: Ч. 1 / АН СССР. Ин-т междунар. рабочего [движения]. – Москва: [Б. и.], 1972. – С. 56-74.

²³⁸ Ветров Б. В. Традиционные структуры и средние слои в странах Востока // Средние (городские) слои в развивающихся странах Азии и Африки: (Материалы к симпозиуму в Ин-те востоковедения АН СССР. 27-28 июня 1972 г.) / АН СССР. Ин-т востоковедения. Ист. и экон. секция Учен. совета. – Ч. 2. – М.: Институт востоковедения, 1972. – С. 35-43.

²³⁹ Ветров Б. В. «Рух 4 травня» 1919 р. в Шанхаї // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 117. – Х.: Видавництво Харківського державного університету ім. О.М. Горького, 1961. – С. 24-54.

²⁴⁰ Лещенко Л. О. Провал американської політики ізоляції Китаю / Акад. наук Укр. РСР, Ін-т історії. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1959. – 137 с.

²⁴¹ Волковинський, В. І. Китайська Народна Республіка – велика держава світу. – К.: Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1959. – 40 с.

Рис. 66. Р. М. Бродський (четвертий ліворуч) та І. І. Білякевич (п'ятий ліворуч) на засіданні Вченої ради історичного факультету. 1950-ті рр.²⁴²

відносин 1917 – 1924 рр.»²⁴³ та «Встановлення дипломатичних відносин СРСР з Китаєм (1917 – 1924 рр.)»²⁴⁴. В. І. Волковинський у 1962 р. захистив кандидатську дисертацію з історії на тему «Радянсько-китайські відносини і антирадянські підступи міжнародної імперіалістичної реакції в Китаї (1917 – 1929 рр.)»²⁴⁵.

Значний внесок у розвиток українського радянського китаєзнавства в 1970 – 1980-х рр. зробив В. В. Седнев, випускник 1972 р. Військового інституту іноземних мов за спеціальністю «перекладач-референт китайської та англійської мов». Як зазначалося вище, він був заступником начальника кафедри східних мов та викладачем китайської мови у КВЗКУ. В 1981 р. В. В. Седнев захистив кандидатську дисертацію з історичних наук²⁴⁶ та розпочав пра-

²⁴² Там само. – С. 326.

²⁴³ Волковинський В. І. З історії радянсько-китайських відносин 1917 – 1924 рр. / М-во вищої і серед. спец. освіти УРСР, Київський ордена Леніна держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1960. – 48 с.

²⁴⁴ Волковинський В. І. Встановлення дипломатичних відносин СРСР з Китаєм (1917 – 1924 рр.). – К.: Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1960. – 115 с.

²⁴⁵ Волковинський В. І. Советско-китайские отношения и антисоветские происки международной империалистической реакции в Китае (1917 – 1929 гг.): дисс. канд. ист. наук. – К.: Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1961. – 528 с.

²⁴⁶ Седнев В. В. Политика Китайской Народной Республики в Юго-Восточной Азии в 70-е годы: диссертация ... кандидата исторических наук: 07.00.05. – К.: Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1981. – 199 с.

цювати на кафедрі історії і права країн Азії, Африки та Латинської Америки Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (з 1983 р. – доцент цієї ж кафедри). Йому належить велика кількість праць, присвячених дослідженню суспільно-політичного розвитку та зовнішньої політики КНР Китаю²⁴⁷. Крім того, В. В. Седнев є співавтором низки навчальних посібників із китайської мови та країнознавства²⁴⁸. Ще один випускник Військового інституту іноземних мов та викладач китайської мови в КВЗКУ В. В. Величко у 1980-х рр. взявся за вивчення соціально-економічного розвитку КНР²⁴⁹. Також наприкінці 1980-х рр. розпочинає свої китаєзнавчі студії

²⁴⁷ Седнев В. В. Борьба СРСР за коллективную безпеку в Азії; і підступи маоїстів // Український історичний журнал. – 1975. – № 12. – С. – С. 94-101; Седнев В. В. Деякі особливості політики Китаю в Південно-Східній Азії на сучасному етапі // Вісник Київського державного університету. Серія «Міжнародні відносини та міжнародне право». – К.: Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, 1979. – С. 64-75; Седнев В. В. Агресивний курс Пекина – угроза миру и безопасности народов. – К.: Товариство «Знання» УРСР, 1980. – 48 с.; Седнев В. В., Пасько А. В. Азиатская стратегия Пекина. Препринт наукового доклада // Внешняя политика некоторых стран Азии: тенденции и направления. – К.: Інститут економіки АН УССР, 1980. – 51 с. – С. 36-50; Седнев В. В. «Пекінська карта» у грі. – К.: Політвидав України, 1981. – 189 с.; Седнев В. В. Лю Шаоці // Українська радянська енциклопедія: в 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. – 2-ге вид. – Т. 6: Куликів – Мікроклімат. – К.: Головна редакція УРЕ, 1981. – С. 208; Седнев В. В. Економічні експерименти Пекіну // Всесвіт. – 1982. – № 8. – С. 165-171; Седнев В. В. Кому улыбається Будда? Научно-художественная книга. – К.: Молодь, 1986. – 296, [2] с.; Седнев В. В. Китай: молодь і проблеми // Дніпро. – 1987. – № 10; Седнев В. В. КНР і проблема ядерного розоруження // Новое в развитии китаеведения. – М.: Наука, 1988. – С. 114-123; Седнев В. В. КНР та проблема урегулювання близькосхідної кризи // Міжнародна солідарність з народами арабських країн за справедливий мир на Близькому Сході. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 84-89; Седнев В. В. СРСР – КНР: взаємне тяжіння. – К.: Товариство «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.

²⁴⁸ Седнев В. В., Горбачев Б. Н. Знакомство с прессой на китайском языке. Учебное пособие. – К.: Издательство Киевского ВОКУ, 1974; Седнев В. В. Реакционная сущность маоизма. Курс лекций. – К.: Издательство Киевского ВОКУ, 1975; Седнев В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть I. – К.: Издательство Киевского ВОКУ, 1976; Седнев В. В., Величко В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть II. – К.: Издательство Киевского ВОКУ, 1985.

²⁴⁹ Величко В. В. Экономические рычаги повышения конечных результатов хозяйственной деятельности: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.01. – М.: АОН при ЦК КПСС, 1982. – 176 с.; Величко В. В. Политика «третьей линии» и ее влияние на социально-экономическое развитие КНР / Инф. бюлл. Института Дальнего Востока / отв. ред. А. П. Морозов. - М.: Институт Дальнего Востока, 1988. – 131 с.; Величко В. В. Економічна реформа в КНР: досвід, основні результати та перспективи // Економіка України. – 1988. – № 10; Величко В. В. 40 років КНР: політика реформ і відкритості // Політична думка. – 1989. – № 9; Величко В. В. Економічне районування у теорії та практиці господарювання у Китаї // Економіка України. – 1989. – № 8; Величко В. В. Особенности экономического районирования в Китае // Новое в изучении Китая. Вып. 2. / Отв. ред. Титаренко М. Т. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990; Величко В. В. Развитие территориального планирования: опыт 80-х годов // Современный Китай политика, экономика, культура. Вып. 3. – М., 1990; Величко В. В. Реформа экономической работы в НОАК // Тыл вооруженных сил. – 1990. – № 7.

Рис. 67. В. І. Волковинський²⁵⁰

Рис. 68. В. В. Седнев. Фото 1980-х рр.

С. О. Нікішенко, випускник історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка²⁵¹, але головні його наукові праці будуть написані вже за часів незалежної України. В 1957 р. вийшла невеличка спільна монографія київських філософів В. І. Шинкарука та В. С. Дмитриченка «Розвиток філософської думки в Стародавньому Китаї»²⁵². Також результати дослідження Китаю друкували у збірниках, присвячених країнам Азії²⁵³. Важливим джерелом для розвитку класичного китаєзнавства у формі синології є предмети китайського мистецтва, які в Радянській Україні, передусім

²⁵⁰ Волковинський Василь Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Режим доступу до ресурсу: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/volkovyns%60kyy-vasyl%60-ivanovych/> (дата звернення 07.07.2018).

²⁵¹ Никишенко С. А. Концепция «одно государство – два строя» в политике КНР // Актуальные проблемы китаеведения. Тезисы выступлений на республиканской конференции китаеведения. – К.: Украинское отделение Всесоюзной ассоциации китаеведов АН СССР, 1988. – С. 43-46; Никишенко С. А. Молодежь Китая сегодня // Контрасты: Науч.-публицист. и худож.-докум. сб. / Сост. В. В. Среднев. – К.: Молодь, 1989. – С. 37-43.

²⁵² Дмитриченко В. С., Шинкарук В. І. Розвиток філософської думки в стародавньому Китаї. – К.: Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1958. – 64 с.

²⁵³ Країни Сходу. Історія та сучасність. Збірник статей. – К.: Наукова думка, 1974. – 206 с.

зберігались у Державному історичному музеї²⁵⁴ та в окремих обласних музеях. Проте через відсутність відповідних фахівців-китаєзнавців робота з цими фондами була мінімальною²⁵⁵. Впродовж 1950 – 1980-х рр. в українському радянському китаєзнавстві поруч з науковими дослідженнями²⁵⁶ продовжували існувати суто ідеологічний²⁵⁷ та науково-популярний напрямки²⁵⁸.

Важливим інституційним кроком у розвитку китаєзнавства в Радянській Україні стало створення у 1986 р. Українського відділення Всесоюзної асоціації китаєзнавців²⁵⁹ при Відділенні літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР, яке розташовувалося в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні. До складу УВ ВАКИТ увійшли всі провідні українські китаєзнавці (Р. М. Бродський, В. В. Величко, В. І. Волковинський, А. З. Гончарук, Б. М. Забарко, А. В. Пасько,

²⁵⁴ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 116.

²⁵⁵ Див. наприклад: Київський державний музей західного і східного мистецтва, Відділ східного мистецтва. Китайський живопис: каталог / [упоряд, авт. вступ. ст. О. Крижицький; відп. ред. В. Овчинников]. – К.: Мистецтво, 1965. – 120, [1] с.; Сумський художественний музей. Путеводитель. – Х.: Прапор, 1988. – С. 135-138.

²⁵⁶ Петровська Н.А. Економічні проблеми сучасного Китаю. – К.: Товариство «Знання» УРСР, 1991. – 47 с.

²⁵⁷ Масленніков В. Демократичні перетворення в Китайській народній республіці: Стеногр. публ. лекції. – К.: Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1951. – 32 с.; Масленніков В. Демократичні перетворення в Народній республіці Китаю // Комуніст України. – 1950. – № 5. – С. 44 - 59; Тессельман І. Економічні і політичні успіхи Китайської Народної Республіки. – К.: Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1952. – 48 с.; Дятленко Н. Великий празник китайського народу (К 5-летию КНР) // Коммунист Украины. – 1954. – № 9. – С. 57-68; Дятленко Н. Китайский народ идет по ленинско-сталинскому пути // Коммунист Украины. – 1953. – № 3. – С. 58-80; Кизя Л. Є. В новом Китае. – К.: Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1955. – 36 с.; Кизя Л. Месяц в новом Китае // Советская Украина. – 1955. – № 1; Кизя Л. Є. Нове в стародавньому Китаї. Подорожні замітки. – К.: Молодь, 1956. – 136 с.; Коростаренко М. К. Китай – наш великий друг і союзник. – К.: Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1955. – 96 с.; Коростаренко М. Нерушимая дружба советского и китайского народа // Коммунист Украины. – 1955. – № 2; Полторацкий В. В. В народном Китае. Путевые заметки // Советская Украина. – 1955. – № 7; Слободянюк И. Н. В великом Китае. – К.: Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1957. – 140 с.; Пискунов Г. А., Яковлев Б. В. Железные дороги Народного Китая: (В помощь лекторам и докладчикам) / О-во по распространению полит. и науч. знаний Укр. ССР. Дом техники Юго-Зап. ж. д. – К.: [б. и.], 1960. – 54 с.; Шмиголь М. М. Економічні успіхи соціалістичного будівництва в народному Китаї. – К.: Держполітвидав УРСР, 1960. – 149 с.; Язвінський М. Г. Маоизм – національна трагедія Китаю. – К.: Видавництво Київського університету, 1972. – 192 с.; Никольников Г. Л. Подлинный облик маоизма. – К.: Политиздат Украины, 1975. – 96 с.; Богословский В. В. Происки Пекина в Африке. – К.: Политиздат Украины, 1978. – 175 с.

²⁵⁸ Чирков Б. П. Что мы видели: Путевые заметки [об Индии и Китае]. – К.: Молодь, 1954. – 155 с.; Волошин Я. М. В новом Китае: Впечатления врача-хирурга. – Од.: Областное издательство, 1958. – 115 с.

²⁵⁹ Далі – УВ ВАКИТ.

С. О. Кічігін, С. О. Нікіщенко, В. В. Седнев, В. Б. Урусов), викладачі китайської мови (В. Васильєв, А. Б. Вахітов, Є. В. Ілініч, І. А. Зуєв, В. П. Меньшиков, В. А. Мясніков, Б. Пушкарьов, С. С. Староверов), перекладачі китайської літератури (І. К. Чирко, Лі Цзєгао), дослідники китайської медицини (Г. Г. Кузьмін, Є. Л. Мачирет) та бойових мистецтв (М. Матулевський, Л. Солодиліна). Загалом до складу УВ ВАКИТ входило понад 50 осіб. Значну роль у створенні УВ ВАКИТ відіграв О. І. Микитенко – відповідальний секретар (1970 – 1971 рр.), заступник головного редактора (1971 – 1986 рр.), а з 1986 року головний редактор журналу «Всесвіт»²⁶⁰. Головою УВ ВАКИТ був В. В. Седнев, а вченим секретарем – А. З. Гончарук. У 1989 р. в Києві відбулася наукова конференція Всесоюдної асоціації китаєзнавців, присвячена 40-річчю утворення Китайської Народної Республіки. Діяльність УВ ВАКИТ стала яскравою сторінкою у розвитку китаєзнавства в Україні, значною мірою піднесла рівень та авторитет української науки. Припинення діяльності УВ ВАКИТ у 1991 р. було пов'язане із розпадом Радянського Союзу та з утворенням незалежної України, коли розпочався новітній, сучасний період розвитку українського китаєзнавства.

²⁶⁰ До 40-річчя Китайської Народної Республіки був виданий спеціальний номер: Всесвіт. – 1989. – № 10 (730).

УКРАЇНСЬКЕ КИТАЄЗНАВСТВО (1991 р. – початок ХХІ ст.)

1. Інституціональний аспект формування українського китаєзнавства

Після здобуття Незалежності в 1991 р. в Україні посилюється й процес формування власної школи китаєзнавства, котре на сьогодні вже має власну історію, спадщину та традиції. Всі інститути й університети України, де вивчають Китай та китайську мову, є ровесниками незалежності Української держави. Наприкінці існування Радянського Союзу в 1991 р. рішенням Президії АН УРСР в Інституті мовознавства було створено відділ сходознавства, який очолив китаїст – професор В. В. Седнев, й до якого, крім інших науковців, увійшли два китаєзнавці – В. В. Величко та С. О. Нікіщенко. 22 жовтня 1991 р. постановою Президії Академії наук УРСР № 278 було створено Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, котрий очолив сходознавець із світовим ім'ям – академік О. Й. Пріцак (1919 – 2006). Відділ Азіатсько-Тихоокеанського регіону цього інституту відіграє важливу роль у розвитку українського китаєзнавства. В головному науковому журналі інституту «Східний світ», зокрема, публікують праці з історії, філології, філософії, політології, економіки традиційного і сучасного Китаю. В 1999 р. інститут вшанував пам'ять першого українського китаєзнавця Б. Г. Курца (1885 – 1938), поно-

вивши видання збірника «Сходознавство», який він заснував 1925 р. До того ж у 2014 р. після десяти років кропіткої праці було видано збірку наукових праць Б. Г. Курца «Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст.»¹, де, крім іншого, представлені його дослідження з історії російсько-китайської торгівлі, що зберігають свою наукову актуальність дотепер. В 1999 р. в інституті засновано науково-популярний журнал «Україна – Китай»², який з 2014 р. видається спільно з громадським об'єднанням «Українська асоціація китаєзнавства». У 2005 – 2009 рр. в інституті було підготовлено три випуски наукового збірника «Китайська цивілізація: історія та сучасність». З 2011 р. видається періодичний науковий збірник «Китаєзнавчі дослідження»³, до редколегії якого входять китайські науковці та в якому друкуються українські й закордонні вчені. У спеціалізованих радах інституту були захищені китаєзнавчі кандидатські дисертації з історії (6) та філології (13).

З моменту заснування 1 січня 1992 р. та до ліквідації 30 жовтня 2013 р. важливу роль у розвитку українського китаєзнавства відігравав Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України (правонаступник Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук УРСР, утвореного в 1978 р.). Вчені цього закладу здійснили цілу низку досліджень політичного та економічного розвитку Китайської Народної Республіки, що було відображено у відповідних періодичних виданнях «Дослідження світової економіки» та «Дослідження світової політики». «Китайський» напрямок організаційно було зосереджено у відділі Азії і Африки та в Центрі Азіатсько-Тихоокеанських досліджень (очолював В. В. Седнев). Найбільш фундаментальною китаєзнавчою працею цього інституту стала друга книга третього тому видання «Цивілізаційна структура сучасного світу» – «Китайсько-Далекосхідний цивілізаційний світ і Африканська цивілізаційна спільність. Глобальні трансформації та уроки для України»,

¹ Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – 632 с.

² Журнал «Україна-Китай» // Українська асоціація китаєзнавців. <http://sinologist.com.ua/category/publication/journal/>. – Доступ до електронного ресурсу: 13.01.2017.

³ Після перереєстрації 17 грудня 2018 р. «Китаєзнавчі дослідження» стали журналом, що двічі на рік спільно видають Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, ГО «Українська асоціація китаєзнавців» та ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»: <http://chinese-studies.com.ua/>

у створенні якої взяли участь українські китаєзнавці В. В. Седнев, А. З. Гончарук, С. О. Нікішенко⁴.

Важливим чинником для розвитку китаєзнавства в незалежній Україні стало заснування фахового викладання китайської мови у низці вищих навчальних закладів⁵: Київському національному лінгвістичному університеті (з 1989 р.)⁶, Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 1990 р.)⁷, Київському інституті міжнародних відносин⁸, Національному педагогічному університеті ім. Михайла Драгоманова (з 1996 р.)⁹, Київському міжнародному університеті (з 1996 р.)¹⁰, Київському університеті «Східний світ» (1997 – 2012 рр.)¹¹, Київському університеті ім. Бориса Грінченка¹², Дніпропетровському національному університеті ім. Олеся Гончара (з 1992 р.)¹³, Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди (з 1994 р.)¹⁴, Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна¹⁵, Луганському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 2001 р.)¹⁶, Львівському національному університеті ім. Івана Франка (з 2015 р.), Краматорському економіко-гуманітарному інституті (1992 – 2016 рр.)¹⁷,

⁴ Цивілізаційна структура сучасного світу: в 3 т. – К.: Наук. думка, 2006-. Т. 3. – Проект «Наукова книга» – 2007 Цивілізації Востока в умовах глобалізації, кн. 2: Китайсько-Далево-східний цивілізаційний світ і Африканська цивілізаційна общність. Глобальні трансформації і уроки для України / [Ю. Н. Пахомов і др.]; под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко, 2008. – 638, [1] с.

⁵ Кірносова Н. А. Викладання китайської мови в Україні: на витоках // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 120-123.

⁶ Викладачі китайської мови – В. В. Седнев, Г. М. Минка, В. І. Гамянін, М. А. Охріменко, Ю. С. Любимова, В. В. Беля, І. О. Костанда, К. Л. Геворґян, А. П. Смирнова, Ан Дон, С. А. Бочарова, Дую Сюесун, О. В. Донцова, О. М. Жулай, А. Є. Зяхор, О. В. Мельникова, М. В. Панасенко, В. В. Присяжнюк, Д. О. Мерзлюк, О. М. Савенко, А. О. Самаркіна, І. Ю. Самойленко, К. Р. Синиця, В. О. Сорочан, О. С. Осьмачко, Чжу Цзинтао, І. О. Чуб, Я. В. Ярмоленко, Ши Яцзюнь.

⁷ Викладачі китайської мови – І. К. Чірко, Ген Ерлін, О. М. Гончаренко, С. О. Костенко, М. О. Івахненко, М. І. Ревенко, О. В. Дебейко, Н. С. Ісаєва, Н. А. Кірнослова, О. П. Козоріз, Н. В. Коломієць, Я. В. Шекера та ін.

⁸ Викладачі китайської мови – Н. А. Кірнослова, О. О. Кравченко.

⁹ Викладач китайської мови – В. Шкелебей.

¹⁰ Викладачі китайської мови – Н. А. Кірнослова, С. А. Колодко, В. Шкелебей.

¹¹ Викладачі китайської мови – В. В. Седнев, В. І. Гамянін, Н. А. Кірнослова, А. П. Седова, Я. В. Шекера.

¹² Викладачі китайської мови – В. Ф. Резаненко, Я. Шербаков.

¹³ Викладачі китайської мови – Є. І. Жовтобрюхова, А. Літук, Хуан Мін'є.

¹⁴ Викладачі китайської мови – Л. С. Калашник, К. Є. Жукова, М. М. Митрофанова, Н. В. Руда.

¹⁵ Викладач китайської мови – І. В. Кошелева.

¹⁶ Викладач китайської мови – Н. Котельнікова.

¹⁷ Викладачі китайської мови – Лі Цзєгао, В. В. Седнев, В. Б. Урусов, І. Кельшев, В. Ф. Резаненко, О. Ф. Тихонова, Д. О. Перепада, К. С. Різниченко. Докладно див.: Тихонова О. Ф., Перепада Д. О., Різниченко К. С., Шевченко К. В. Китайська мова на секції східних мов Краматорського економіко-гуманітарного інституту // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 128-131.

Прикарпатському університеті ім. Василя Стефаника (з 2003 р.)¹⁸, Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського¹⁹, Університеті «Україна» (з 2012 р.). Основні напрямки китаєзнавчих досліджень у цих університетах тісно пов'язані з такими питаннями: лінгвістика тексту, теоретичні проблеми мовознавства, лексикологія, жанрові та стилістичні проблеми перекладу, компаративістика, історія літератури, методи складання словників. Крім того, китайську мову викладають у спеціалізованій школі «Київська гімназія східних мов № 1»²⁰, Харківській гімназії № 6 «Маріїнська гімназія» та ін. На базі українських університетів поширюють китайську мову та культури Інститути Конфуція – у Луганському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 2007 р.), Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 2008 р.), Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського (з 2012 р.). 1 жовтня 2018 р. Інститут Конфуція при Київському національному лінгвістичному університеті відкрив свій перший в Україні філіал – Центр китайської мови і культури у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника. У 2012 р. було підписано угоду про створення першого в Україні Класу Конфуція у Київській гімназії східних мов № 1. Українські викладачі китайської мови постійно розробляють та покращують методики викладання, готують навчальні посібники, підручники²¹ та словники²².

¹⁸ Викладач китайської мови – Чжен Шулу.

¹⁹ Викладач китайської мови – О. В. Попова.

²⁰ Чжен В. Китайська мова в Україні – п'ятдесят років // Україна – Китай. – 2014. – № 1(6). – С. 78-81.

²¹ Голубовська І. О., Сільва Ян. Китайська мова для початківців. – К.: Знання, 1999. – 68 с.; Седнев В. В., Минка Г. М., Чірко І. К. Програма вивчення китайської мови в КДПШМ. – К., 1992. – 43 с.; Быкова І. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цзе Динь. Книга для читання (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть I. – Х: ХНПУ імени Г.С. Сковороди, 1998; Быкова І. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цзе Динь. Книга для читання (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть II. – Х: ХНПУ імени Г.С. Сковороди, 2000; Быкова І. А., Зубарева В. А., Жукова К. Е. і др. Книга для читання (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть III. – Х: ХНПУ імени Г. С. Сковороди, 2002; Урусов В. Б. Из истории развития методики обучения китайскому языку как иностранному в КНР / Методична розробка КЕГП. – Кр., 2002.; Быкова І. А., Жукова К. Е., Гао Гоцуй і др. Методические рекомендации по переводу с китайского языка для студентов факультетов иностранных языков / Под ред. Е. В. Палатовской, Му Синь. – Х: ХНПУ імени Г. С. Сковороди, 2003. – 44 с.; Артюх О. І., Жукова К. Е. Робочий зошит з китайської ієрогліфіки: Вправи, завдання, допоміжні матеріали. – Х: ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2004. – 70 с.; Лі Цзєгао. Учебно-методическая разработка по теоретической, практической грамматике и практике устной речи китайского языка / Методична розробка. КЕГП. – Кр., 2006. – 170 с.; Кірносова Н. А. Практична граматики китайської мови: Навчальний посібник. – К.: КНУ, 2007.

В 1996 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» створений Центр сходознавства, який очолив фахівець з китайської ієрогліфічної писемності та японської мови, доктор філологічних наук В. Ф. Резаненко. У цьому центрі було відкрито дворічну програму навчання з можливістю отримання наукового рівня бакалавра з досліджень Китаю. Окремі питання філософії та релігій Китаю обговорювали на буддологічному семінарі і на засіданнях дискусійної сходознавчої групи. Проте, на жаль, китаєзнавство в цьому університеті не є основним напрямком у підготовці студентів. Фактично воно було представлено працями професора В. Ф. Резаненка, який нині є професором кафедри суспільно-політичних дисциплін і правознавства Інституту лідерства та соціальних наук Київського університету ім. Бориса Грінченка. В цьому університеті він читає нормативні курси магістерських та бакалаврських програм: «Духовно-релігійні традиції країн Далекого Сходу», «Соціологія культури країн Далекого Сходу», «Історія культури країн Далекого Сходу», «Політична історія країн Далекого Сходу», «Соціополітичні моделі країн конфуціанського цивілізаційного простору». До наукових інтересів В. Ф. Резаненка, крім іншого, входить питання визначення категорій традиційної китайської філософії з позицій авторського графемо-семантичного підходу²³, котрий

– 116 с.; Методичні рекомендації з курсу «Теорія та практика перекладу (китайська мова)» / Уклад. Л. С. Калашник; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х.: [б.в.], 2007. – 36 с.; Кошелева І. В. Лексико-грамматический перевод на китайский язык: сб. упражнений: в 2 ч. / И. В. Кошелева, Ма Ган; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, Фак. иностр. яз., Ин-т Конфуция. – Х.: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – Ч. 1. – 119 с.; Ч. 2. – 116 с.; Китайська мова. Базовий курс: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. О. Война, О. С. Воробей, О. М. Гончаренко, Т. В. Демчук, Н. С. Ісаєва, І. О. Костанда та ін.; за ред. Н. С. Ісаєвої – Х.: Фоліо, 2016. – 368 с.

²² Минка Г. М. Китайсько-український базовий словник-мінімум: Близько 5000 слів / Заг. ред. В. Л. Пирогова; М-во освіти і науки України. Київ. держ. лінгв. ун-т. – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 168 с.; Урусов В. Б. Китайско-русский словарь пословиц и поговорок / Методична розробка КЕП. – Кр., 2002; Урусов В. Б. Китайско-русский фразеологический словарь-минимум / Методична розробка КЕП. – Кр., 2002. Колодко С. А., Коломієць Н. В., Гончаренко О. М. та ін. Китайсько-український словник: 80000 слів. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2004. – 1176 с.; Українсько-китайський словник лінгвістичної термінології / Ісаєва Н. С., Кірнососа Н. А., Паламарчук О. Л., Стрельчук Г. П., Шевченко М. В. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011.

²³ Резаненко, В. Ф. Формально-змістові взаємозв'язки елементів сучасної ієрогліфічної писемності: Автореф. дис... на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук. 10.02.15; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1996. – 36 с.; Резаненко В. Ф. До проблеми інтерпретації деяких ключових понять китайсько-японської філософсько-релігійної традиції // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Т. 18. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2000. – С. 71-73; Резаненко В. Ф. До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу // Вісник Львівського університету (серія філологічна). – Вип. 36. – Льв.: ЛНУ, 2005. – С. 90-95; Резаненко В. Ф. Буддистський

отримав критичні оцінки з боку українських філологів та філософів.

Важливе місце у розвитку китаєзнавства в Україні відіграє громадська організація «Українська асоціація китаєзнавства», яка була утворена в 2003 р. й фактично продовжила справу УВ ВАКИТ. Сьогодні головна мета Української асоціації китаєзнавців полягає у сприянні розвиткові наукових досліджень Китаю в Україні, розробці освітніх китаєзнавчих дисциплін, а також популяризації сучасних знань про китайську цивілізацію. Асоціація сприяє активізації наукових, освітніх, культурних та ділових контактів між Україною й Китаєм, але при цьому не бере участі у політичній діяльності. Основна наукова конференція асоціації «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» проводиться з 2004 р., а з 2016 р. – у статусі міжнародної. Крім того, з метою посилення аналітичного обґрунтування двосторонніх відносин в 2017 р. Українська асоціація китаєзнавства спільно з Інститутом сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, за підтримки Ради національної безпеки і оборони України та Посольства КНР в Україні провела Українсько-китайський форум стратегічного партнерства «Один пояс, один шлях». З 2011 р. асоціація бере участь у виданні наукового журналу «Китаєзнавчі дослідження» та науково-популярного журналу «Україна-Китай». Постійно триває робота зі створення синологічної

категоріально-понятійний апарат у китайсько-японській релігійно-філософській традиції (до проблеми семантизації) // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Вип. 1. – Х.: ХДАДМ, 2008. – С. 49-55; Резаненко В. Ф. Світоглядний аспект методології досліджень культури традиційних суспільств Далекого Сходу // Спадщина О. Прицака і сучасні гуманітарні науки: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 28-30 травня 2009). – К.: Тов. «Аратта», 2009. – С. 264-268; Резаненко В. Ф. Понятійно-категоріальний апарат релігійно-філософських вчень Китаю: до проблеми адекватного розуміння // Китайська цивілізація: традиції та сучасність / За ред. Л. В. Матвеевої. – К: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 109-113; Резаненко В. Ф. Особисте та особистісне в методології китаєзнавчих та японознавчих досліджень // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (Пам'яті О. Прицака) / Відповід. ред. Лучик В. – К.: НаУКМА, 2010. – С. 180-186; Резаненко В. Ф. Концепт «культури права» у філософських традиціях Китаю: до проблеми методології дослідження // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К.: НаУКМА, 2010. – С. 206-215; Резаненко В. Ф. Проблеми методології далекосхідної орієнталістики // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К.: НаУКМА, 2010. – С. 265; Резаненко В. Ф. Даоське коло як модель семантико-графічного структурування китайських ієрогліфів стилю кайшу 楷書 // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка – К.: НаУКМА, 2012. – С. 201-212; Резаненко В. Ф. Концепт чжесюе (哲學 (學)) як відображення світоглядних принципів релігійно-філософських вчень Китаю // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К.: НаУКМА, 2012. – С. 226-230; Резаненко В. Ф. Моделювання семантико-графічних структур ієрогліфів стилю кайшу 楷書 на засадах інь-ян структури даоського кола (太極) // Українська орієнталістика // За ред. В. Резаненко та І. Срібняка. – К., 2018. – Вип. 9. – С. 147-172.

бібліотеки та електронного ресурсу асоціації²⁴. Очолює асоціацію В. О. Кіктенко, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, зав. відділом Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; вчений секретар асоціації – Н. А. Кірносова, кандидат філологічних наук, докторант кафедри китайської, корейської, японської філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, секретар асоціації; виконавчий секретар – Є. В. Гобова, кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу Азіатського-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Важливо відзначити, що Є. В. Гобову було обрано виконавчим директором від України до створеної у 2016 р. у Пекіні Всесвітньої асоціації китаєзнавства. У вересні 2016 р. Українська асоціація китаєзнавців підписала угоду про співпрацю з Дослідницьким центром перекладів іноземними мовами та поширення китайської культури Китаю і видавництвом «Жунбаочжай».

2. Напрямки розвитку українського китаєзнавства

2.1 Історія

Значний внесок у розвиток українського китаєзнавства зробив відомий український історик-міжнародник і дипломат, доктор історичних наук, професор Леонід Овдійович Лещенко (1931 – 2013). З 1993 по 1996 р. він працював радником-посланником першого складу посольства України у КНР. З 1997 р. і до останніх днів свого життя Л. О. Лещенко обіймав посаду головного наукового співробітника відділу країн Азії й Африки Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. З 1999 р. професор (за сумісництвом) Дипломатичної академії України при МЗС України,

²⁴ <http://www.sinologist.com.ua>

де був членом вченої ради та спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій. Від часу здобуття Україною незалежності Л. О. Лещенко велику увагу приділяв аналізу українсько-китайських взаємин²⁵. Упродовж останнього десятиліття наукові зусилля автора, зокрема, концентрувалися на дослідженні внутрішньої й зовнішньої політики КНР, причин, наслідків і перспектив економічного «китайського дива»²⁶. На особливу увагу заслуговує підготовлений Л. О. Лещенком підрозділ «Китай та Індія у процесах світової і регіональної інтеграції» у колективній монографії «Цивілізаційна структура сучасного світу. Цивілізації Сходу в умовах глобалізації». У цій праці, серед іншого, наголошено на тому, що зазначені держави є самодостатніми з точки зору їхніх ресурсів та військового потенціалу. Саме тому вони не входять у будь-які міжнародні або регіональні системи безпеки, не пов'язані політичними договорами про взаємну допомогу з іншими державами. Отже, сучасний розвиток КНР за умов збереження нинішніх тенденцій може істотно впливати на створення нової системи міжнародних відносин та змінити світовий політичний ландшафт²⁷. Особливо слід зазначити, що всі праці автора вирізняє багате документальне обґрунтування, аналітичність, аргументованість та об'єктивність.

²⁵ Лещенко Л. О. Політична взаємодія України і Китаю: характер і перспективи // Китай – Україна: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – Пк., 1995. – С. 101-110. (Китайською мовою); Лещенко Л. О. Українсько-китайські відносини: здобутки і перспективи // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2001. – Вип. 5. Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. – 2001. – С. 149-154; Лещенко Л. О. Політична взаємодія України й КНР – погляд у XXI століття // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 7. Зовнішня політика та дипломатія: теорія, історія, практика. – С. 210-213; Лещенко Л. О. Україна – Китай: підсумки та нові обрії співробітництва // Україна дипломатична. Наук. щорічник. – 2002. – Вип. 2. – С. 346-363.

²⁶ Лещенко Л. О. Стратегія США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. (Відомча публікація МЗС України), 1994; Лещенко Л. О. Китайсько-американські відносини: партнерство і суперництво. (Відомча публікація МЗС України), 1995; Лещенко Л. О. Основні концепції і напрямки зовнішньої політики КНР. (Відомча публікація МЗС України), 1995; Лещенко Л. О. Перспективи розвитку КНР в епоху «після Дена». (Відомча публікація МЗС України), 1995; Лещенко Л. О. Відносини Японії і КНР (Відомча публікація МЗС України), 1996; Лещенко Л. А. Воссоєдинение родины – приоритетная задача внешней политики КНР // Украина – Китай: інформаційно-аналітичне обозрение. – 2000. – № 1. – С. 12-14; Лещенко Л. О. Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів // Зб. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 2001. – Вип. 14. Схід і сучасність. – С. 72-82; Лещенко Л. О. Китай та Індія у процесах світової і регіональної інтеграції. Порівняльний аналіз // Зб. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – Вип. 28. Дослідження світової політики. – К., 2004. – С. 164-176.

²⁷ Лещенко Л. А. Китай и Индия в процессах мировой и региональной интеграции // Цивилизационная структура современного мира. Цивилизации Востока в условиях глобализации / Под ред. академика НАН Украины Ю. Н. Пахомова и доктора философских наук Ю. В. Павленко. Том 3. Кн. 1.: Мусульманско-афразийская и индийско-южноазиатская цивилизации. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 530-540.

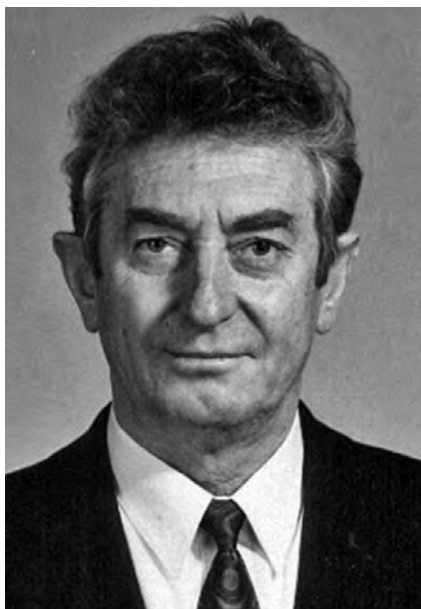

Рис. 69. Професор Л. О. Лещенко

Рис. 70. Професор В. В. Седнев

Становлення українського китаєзнавства багато в чому відбувалося завдяки організаційній, педагогічній та науковій діяльності кандидата історичних наук, професора В. В. Седнева (1947 – 2007)²⁸. Чимало зусиль вчений доклав для створення відділу сходознавства в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, а у 1991 р. за його безпосередньої участі було відтворено Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Значний науковий доробок він сформував в Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України, де працював з 1992 р. на посадах старшого наукового співробітника, завідуючого відділом, провідного наукового співробітника. Вченого добре знали та поважали не лише колеги з провідних науково-дослідних інститутів КНР, а й китаєзнавці багатьох країн світу. В середині 1990-х рр. В. В. Седнев створив та очолив Інститут «Схід – Захід» при Київському національному лінгвістичному університеті²⁹, де водночас він очолював

²⁸ Седнев В. В. Китаєзнавство в Україні // Матеріали I наукової українсько-китайської конференції «Україна–Китай: шляхи співробітництва». – К., 1993. – С. 71.

²⁹ Сьогодні – це факультет сходознавства Київського національного лінгвістичного університету.

кафедру мов і цивілізацій Далекого Сходу та викладав китайську мову. У 1994 р. одержав звання професора. Також він обіймав посаду проректора Інституту східної лінгвістики і права з 1997 по 2005 рр., а з 2005 р. працював в Університеті «Східний світ». Під керівництвом професора В. В. Седнева зростає ціла плеяда молодих китаєзнавців та сходознавців. У 2000-х рр. він продовжив активну наукову, викладацьку та організаційну діяльність. У 2003 р. ним були створені громадське об'єднання «Українська асоціація китаєзнавців» та Центр азіатсько-тихоокеанських досліджень в Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України. Впродовж всієї своєї педагогічної діяльності В. В. Седнев викладав китайську мову, а як дослідник був зосереджений на питаннях історії політичного розвитку Китаю у другій половині ХХ ст.³⁰ та українсько-китайського співробітництва³¹. Найважливішою його китаєзнавчою працею є розділ «Цивілізаційна модель сучасного Китаю» у колективній монографії «Цивілізаційна структура сучасного світу. Цивілізації Сходу в умовах глобалізації», де він аналізує еволюцію ідеології китайського керівництва, сучасний соціально-

³⁰ Седнев В. В. Китай: диво, створене працею // Географія та основи економіки в школі. – 1997. – № 2. – С. 41-47; Седнев В. В. Размышляя о китайском феномене // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 52-54; Седнев В. В. Еволюція зовнішньої політики КНР у 80-90-х рр. // Сходознавство. – 1999. – № 7-8. – С. 232-242; Седнев В. В. Від теорії «трьох світів» до теорії багатополосного світу // Сходознавство. – 2000. – № 8; Седнев В. В. Ден Сяопін і проблема формування нової зовнішньополітичної доктрини КНР // Сходознавство. – 2000. – № 9-10. – С. 230-244; Седнев В. В. Китай на порозі третього тисячеліття становиться глобальною силою // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 15-17; Седнев В. В. Основні концепції зовнішньополітичної доктрини КНР на порозі третього тисячоліття. Препринт. – К., 2000; Седнев В. В. Тягар традицій і виклики глобалізації: зовнішня політика Китаю на зламі тисячоліть // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 93-102; Седнев В. В. Чи здійсниться «китайська мрія»? // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 63-71.

³¹ Седнев В. В., Лукаш О. І. Азіатсько-Тихоокеанський регіон сьогодні: погляд з Києва // Політика і час. – 1994. – № 8. – С. 47-53; Седнев В. В. Азійський досвід і Україна // Розбудова держави. – 2000. – № 7/12. – С. 100-110; Седнев В. В. Китайський досвід соціально-економічних перетворень і Україна // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь. Наукові праці та матеріали конференції. Випуск 1. – К.: Товариство «Знання», 2001. – С. 248-254; Седнев В. В. Украинско-китайские отношения на рубеже столетий. Приветствуя визит Председателя КНР Цзян Цзэминя в Украину // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 4. – С. 40-42; Седнев В. В. Українсько-китайські відносини: надбання, проблеми, перспективи // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2002. – № 1(5). – С. 33-36; Седнев В. В., Шморгун А. А. Цивилизационные основания китайских реформ и отечественные реалии // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Кры. мский, Ю. В. Павленко и др. Под ред. Ю. Н. Пахомова. – К.: Наук. думка, 2002. – С. 333-389; Седнев В. В. Українсько-китайське співробітництво: надбання, проблеми, перспективи // Науково-практична конференція «Україна-Китай: стратегія співробітництва». – Кр., 2004.

Рис. 71. С. О. Нікішенко

економічний розвиток КНР та місце китайської цивілізації у глобалізованому світі³². Поза сумнівом, науково-педагогічна та організаційна діяльність В. В. Седнева суттєво вплинула на формування академічного китаєзнавства в незалежній Україні.

За своє коротке, проте яскраве життя талановитий дослідник, ерудит, знавець китайської культури С. О. Нікішенко (1962 – 2003) зробив значний внесок у розбудову українського китаєзнавства та підготовку фахівців-сходознавців. Він був випускником історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. З 1991 р. С. О. Нікішенко розпочав працювати на посаді молодшого наукового співробітника у відділі сходознавства в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, а після утворення на основі цього відділу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН Украї-

³² Седнев В. В. Цивилизационная модель современного Китая // Цивилизационная структура современного мира / Пахомов Ю.Н., Павленко Ю.И. (ред.). Том 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Кн. 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 67-136.

ни він обіймав ту ж посаду у новоствореному науковому закладі до 1997 р.: спочатку у відділі Сучасного Сходу, а потім – у відділі Далекого Сходу. З 1993 по 1994 р. С. О. Нікішенко першим з українських китаєзнавців пройшов наукове стажування в Китаї в Уханьському університеті. В 1997 р. він першим в Україні захистив китаєзнавчу кандидатську дисертацію з історії – «Сталі концепції у зовнішній політиці КНР (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом)»³³. Після цього з 1997 по 2003 р. працював у Національному інституті стратегічних досліджень при Президентові України, де, передовсім, займався вивченням зовнішньої політики КНР та країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону³⁴. Втім, сфера наукових інтересів С. О. Нікішенка не була обмежена історією та сучасним розвитком Китаю, вона також поширювалася на історію Кореї, Японії, Південно-Східної Азії. Про це свідчать кілька десятків його публікацій у наукових виданнях України³⁵. У Київському національному універ-

³³ Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом): дис... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 253 л.

³⁴ Гончарук А. З., Никишенко С. А., Парахонский Б. А. Азиатско-Тихоокеанский регион как геополитическая и трансцивилизационная реальность // *Цивилизационная структура современного мира / Пахомов Ю.Н., Павленко Ю.И. (ред.). Т. 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Кн. 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины.* – К.: Наукова думка, 2008. – С. 194-251.

³⁵ Никишенко С. А. За штурвалом гиганта // *Капитал.* – 1995. – № 9. – С. 26-27; Никишенко С. А. Семь ключей // *Капитал.* – 1995. – № 8. – С. 24-25; Никишенко С. А. Управляют не царства // *Капитал.* – 1995. – № 10. – С. 24-25; Нікішенко С. Вплив китайської культурної традиції на формування культури країн Далекого Сходу та Індокитаю (політичний аспект) // *Тези доповідей Третьої щорічної наукової конференції «Україна: людина суспільство, природа» присвяченій 400-й річниці народження і 350-й річниці смерті Петра Могили, Київ, 23-24 січня 1997 р.* – К., 1997. – С. 27-28; Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 19 с.; Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом): дис... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 253 л.; Нікішенко С. Китайсько-в'єтнамські відносини 1979 – 1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // *Питання нової та новітньої історії.* – Вип. 43. – 1997. – С.112-119; Нікішенко С. Тайвань в системі міжнародних відносин // *Сходознавство.* – 1997. – № 1. – С. 14-29; Нікішенко С. Україна – Китай: стелися шовковий шлях // *Віче.* – 1997. – № 4. – С. 134-142; Нікішенко С. Тайвань в системі міжнародних відносин // *Сходознавство.* – 1997. – № 1. – С. 14-29; Нікішенко С. Китайсько-в'єтнамські відносини 1979–1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // *Питання нової та новітньої історії.* – 1997. – Вип. 43. – С.112-119; Никишенко С. Взлеты четырех драконов // *Підтекст.* – 1998. – № 49-50. – С. 19-25; № 51-52. – С. 21-24; Никишенко С. Российские когти для китайского дракона // *Підтекст.* – 1998. – № 29. – С. 22-28; № 30. – С. 34-38; Нікішенко С., Гончарук А. Азійсько-Тихоокеанський регіон // *Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку.* – К., 1999. – С.132-141; Нікішенко С., Гончарук А. Кандидат в «азіатські тигри». Що дають В'єтнаму нові відносини з країнами АТР і Європою // *Політика і час.* – 1999. – № 3. – С. 30-39; Никишен-

ситеті ім. Тараса Шевченка, Києво-Могилянській академії, Інституті східних мов Київського національного лінгвістичного університету та в Острозькій академії С. О. Нікішенко читав авторські сходознавчі курси, які викликали неабиякий інтерес у студентів. На жаль, 30 серпня 2003 р. життя молодого, перспективного українського китаєзнавця трагічно обірвалося.

У 2005 р. відновлений відділ Далекого Сходу³⁶ Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України очолив В. О. Кіктенко, який у 1998 р. закінчив аспірантуру в цьому ж інституті та у 1999 р. захистив кандидатську дисертацію «Становлення українського китаєзнавства (XVIII ст. – 41 р. XX ст.)»³⁷. У працях В. О. Кіктенка здійснено реконструкцію історії українського китаєзнавства як складової частини східноєвропейських синологічних шкіл, відтворено наукову спадщину українських китаєзнавців, пріоритети їхніх досліджень, простежено генетичний зв'язок в українському китаєзнавстві, проаналізовані особливості та напрямки розвитку цієї наукової течії в Україні. До наукового обігу він увів рідкісні та унікальні документи, що стосуються історії українського китаєзнавства³⁸. Першим ве-

ко С. А. Макао возвращается под власть Китая // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 55-56; Нікішенко С., Гончарук А., Парахонський Б. Країни Азійсько-Тихоокеанського регіону – США – Російська Федерація – Україна // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С. 43-47; Нікішенко С. Азійсько-Тихоокеанський регіон // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С.132-141; Нікішенко С. «Китайский дракон» на днепровських схлонах // Версії. – 2000. – № 23. – С.15-17; Нікішенко С. А. Налоговые стимулы в специальных экономических зонах Тайваня // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 47; Нікішенко С., Чумак В. Проблема перспективного партнерства України у регіонах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3-4. – С. 76-79; Нікішенко С. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2000. – № 4. – С. 35-44; Нікішенко С. Проблема перспективного партнерства України у регіонах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3-4. – С.76-79; Нікішенко С. А. Через тернии к звездам // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 1(4) спецвыпуск. – С. 36-39; Нікішенко С. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 35-44; Нікішенко С. Концепції КНР у галузі національної безпеки (зовнішньополітичний аспект) // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 70-92.

³⁶ З 2018 р. – відділ Азійсько-Тихоокеанського регіону.

³⁷ Кіктенко В. О. Становлення українського китаєзнавства (XVIII ст. – 41 р. XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А.Кримського. – К., 1999. – 19 с.

³⁸ Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 57-84; Кіктенко В. О. Українці на чолі Пекінської духовної місії: до початків вивчення Китаю в Російській імперії // Сходознавство. – 1998. – № 2. – С. 78-91; Кіктенко В. О. Невідоме джерело для дослідження китаєзнавчої спадщини архимандрита Софронія [Грибовського] // Сходознавство. – 1998. – № 3. – С. 146-155; Кіктенко В. О. Китаєзнавчі студії в Україні на початку XX ст.: становлення київської школи практичного китаєзнавства (1913–1918) // Сходознавство. – 1999. – № 6. – С. 9-25; Кіктенко В. О. Дослідження Китаю в Україні у XIX – на початку XX століття (науково-освітній період і проекти інституалізації китаєзнавства в Україні)

ликим узагальненням отриманих результатів стала його монографія «Нарис історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи»³⁹. Крім історії вивчення Китаю в Україні, В. О. Кіктенко досліджує історію та сучасний стан українсько-китайських відносин⁴⁰, розвиток китайської цивілізації⁴¹.

// Сходознавство. – 2000. – № 9-10. – С. 133-154; Кіктенко В. О. Джерела з історії Російської духовної місії в Пекіні у фондах Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України // Східний світ. – 2001. – № 2. – С. 84-91; Кіктенко В. О. Кримінальна справа Бориса Григоровича Курца // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 134-138; Кіктенко В. А. Начало научного изучения Китая в Украине в XIX начале XX веков // Образование и наука на пути XX в XXI век. Ч.1. – Алматы, 2007. – С.83-106; Kiktenko V. Brief History of Ukrainian Sinology. 18–1st Half of 20 Cent. // 俄羅斯學校. – 第八期. 2008年6月. – 頁 189-195; Kiktenko V. The Role of the Ukrainian People in Creation of the Russian Orthodox Mission in Peking // The 5th International and the 10th National Conference in Ch'ing Dynasty Studies. Cultural Transgression. 6-7 June 2009. Vol. 2. – Kaohsiung, 2009. – pp. 35-63.

³⁹ Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи / відп. ред. О. Д. Огнева; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К.: [б.в.], 2002. – 194 с.

⁴⁰ Кіктенко В. О. II Міжнародна науково-практична конференція «Україна – Китай: стратегічне партнерство Європи та Азії» // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 164-165; Кіктенко В. О. Україна – Китай: історичні та культурні контакти // Україна – Китай: діалог та взаємозбагачення культур: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: ДАККІМ, 2008. – С. 9-22; Кіктенко В. А. Демократические преобразования в независимой Украине // International Conference “Challenges and Perspectives of the Democratic Development in CIS States”. 19/05/2007. – Taipei (Taiwan). – P. 6-16; Кіктенко В. О. «Міжнародна конференція “Тайбейсько-Московський форум 2006”: “Стратегічне значення зміни ситуації в Північно-Східній Азії для країн СНД і Тайваню”» // Східний світ. – 2007. – № 1. – С. 127-130; 慕容倩軒 [Кіктенко В. О.]. 2007年烏克蘭政治危機: 歷史, 政治與公眾觀點 // 國際關係學報. – 2007. – № 24. – P. 157-164; 慕容倩軒, 魏白谷 [Кіктенко В. О., Вей Байгу]. 台灣與烏克蘭關係: 兩造觀點彙述 // 俄羅斯學校. – 第八期. 2007年12月. – 頁 87-113; Кіктенко В. О. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці Китаю (висновки для України) // Сходознавство. – 2012. – № 60. – С. 48-75; Кіктенко В. О. Концепт «стратегічне партнерство» у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин «нового типу»; Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю // Східний вектор стратегічного партнерства України. Аналітична доповідь. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013 р. – С. 9-24; Кіктенко В. Про доцільність приєднання України до формату «16+1» (співпраця країн Центральної та Східної Європи) // Круглий стіл «Стан та перспективи розвитку українсько-китайського стратегічного співробітництва». Збірник виступів. – Пекін, 2016. – С.50-62; Кіктенко В. О. Свідectво про нагородження імператорським «Орденем Подвійного дракона»: невідоме джерело з фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського // Східний світ. – 2018. – № 3. – С. 44-57.

⁴¹ Кіктенко В. О. Огляд гіпотез походження китайської цивілізації // Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвеевої. Збірник наукових статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2010. – С. 270-281; Кіктенко В. О. Трансформація моделі науково-технічного розвитку КНР // Трансформаційні процеси у країнах Сходу. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. – С. 57-65; Кіктенко В. О. Теорія «мирного піднесення/розвитку» Китаю в політичному та науковому дискурсі // Східний світ. – 2015. – № 1. – С. 125-137; Кіктенко В. О. «Китайська загроза» в глобальному контексті: теорія і реальні виклики // Східний світ. – 2015. – № 2. – С. 117-125; Кіктенко В. О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР / В. О. Кіктенко // Східний світ. – 2015. – № 3. – С. 106-114; Кіктенко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 39-50; Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 83-93;

Різномісний китаїст⁴² та талановитий перекладач⁴³ В. І. Гамянін дослідив трансформаційні процеси суспільно-політичного, ідеологічного та особистісного характеру в Китаї першої половини ХХ ст. Вчений визначив особливості формування нового ідеологічного забезпечення китайського суспільства і становлення вербального засобу впровадження цього забезпечення у формі мови байхуа, а також розкрив історичну долю соціального прошарку буржуазної інтелігенції, основного носія нової ідеології. На підставі джерелознавчих даних В. І. Гамянін показав еволюцію становлення індивідуальної історичної свідомості конкретної персоналії – типового представника нової китайської національної еліти Чжу Цзиціна (朱自清, 1898 – 1948). Дослідник вперше, на підставі творчої спадщини цього китайського письменника-прозаїка, ввів до наукового обігу саньвень як особливий тип історичного джерела⁴⁴. У 2002 р. В. І. Гамянін захистив кандидатську дисертацію «Трансформаційні процеси в історії Китаю новітнього часу (1911 – 1949)»⁴⁵. Подальша

Кіктенко В. О. Сучасна модель російсько-китайських відносин: асиметричне стратегічне партнерство // Східний світ. – 2016. – № 2-3. – С. 24-36; Кіктенко В. О. Історичний дискурс у традиційному та сучасному Китаї // Східний світ. – 2016. – № 4. – С. 52-64; Кіктенко В. О. Китай у сучасному світі: мирне піднесення, відродження нації та «м'яка сила» // Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців. – Київ, 2017. – С. 11-99; Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 року // Вісник Національної академії наук України. – 2017. – № 4. – С. 42-60; Кіктенко В. О. Семантика і прагматика концепту ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 58-68.

⁴² Гамянін В. І. Конфуціанський трактат «Чжун Юн» // Східний світ. – 1999. – № 1-2, Етумон. – С. 87-111; Гамянін В. І. З традиції благоповажань в імператорському Китаї // Східний світ. – 2000. – № 1. – С. 142-152; Гамянін В. І. До питання про визначення поняття «чжунюнь» (на підставі тексту трактату «Рівновага і виваженість») // Східний світ. – 2001. – № 2. – С. 74-83.

⁴³ Гамянін В. І. Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / авт.-упоряд. С. М. Руссова. – К.: Горудень, 1998.

⁴⁴ Гамянін В. І. Китай початку ХХ століття очима Чжу Цзиціна (на матеріалі саньвень раннього періоду творчості 1921 – 1931) // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 30-56; Гамянін В. І. Функціональні особливості деяких концептів особистості у Китаї 1-ї половини ХХ століття // Східний світ. – 1997. – № 1-2. – С. 27-38; Гамянін В. І. Чжу Цзицін і проблеми лінгвіолітературної спадщини в історичному розвитку Китаю ХХ століття // Сходознавство. – 1998. – № 2. – С. 67-77; Гамянін В. І. Нове життя китайського Саньвень (до 100-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті Чжу Цзиціна) // Сходознавство. – 1998. – № 3-4. – С. 138-145; Гамянін В. І. Чжу Цзицін і саньвень нового Китаю // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 152-155; Гамянін В. І. Проблема періодизації історії Китаю 1-ї половини ХХ століття // Сходознавство. – 1999. – № 7-8. – С. 45-91; Гамянін В. І. Визначення динаміки становлення ідеологічного забезпечення китайського суспільства у 1-й половині ХХ сторіччя // Сходознавство. – 2000. – № 11-12. – С. 43-58.

⁴⁵ Гамянін В. І. Трансформаційні процеси в історії Китаю новітнього часу (1911 – 1949): Автореф. дис... на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук. 07.00.02 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2000. – 19 с.

кар'єра В. І. Гамяніна була пов'язана із практичним Китаєзнавством – багато років він працював на дипломатичній роботі в МЗС України.

Особливу увагу українські Китаєзнавці приділяють історії українсько-китайських відносин. Першим до цієї теми звернувся В. Б. Урусов, який дослідив період від утворення Китайської Народної Республіки і початку активної співпраці Радянської України та КНР до 1959 р., коли з ініціативи Москви розпочався процес згортання цього співробітництва. В. Б. Урусов відкрив велику кількість архівних матеріалів, на основі аналізу яких показав історичні факти українсько-китайських взаємин у політичній, економічній, науково-технічній та гуманітарній сферах і вплив цього партнерства на розвиток зв'язків між нашими країнами після отримання Україною незалежності⁴⁶. Науковець у 2005 р. захистив кандидатську дисертацію «Українсько-китайські відносини (1949 – 1959)»⁴⁷, а надалі зосередився на дослідженні та перекладах китайської літератури⁴⁸. Втім інколи повертається до історичної тематики⁴⁹.

Дослідження цієї теми було продовжено І. А. Кіпцар, яка розглянула міждержавні дипломатичні стосунки, міжпарламентське співробітництво, торгово-економічну взаємодію, науково-технічну співпрацю, контакти в царині освіти й культури України та Китаю на сучасному етапі у період з 1992 по 2002 р. На думку авторки, впродовж цього періоду українсько-китайські взаємини постій-

⁴⁶ Урусов В. Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна – Китай. – 2001. – № 1(4). – С. 54-56; Урусов В. Б. Українсько-китайські зв'язки у галузі промисловості та сільського господарства (1949 – 1959 рр.) // Україна – Китай. – 2002. – № 1(5). – С. 37-41; Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949 – 1959 рр. // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 114-118; Урусов В. Б. Українсько-китайські економічні зв'язки у 50-ті роки ХХ ст. // Сходознавство. – 2004. – № 25-26. – С. 150-166; Урусов В. Б. Українська РСР та «китайське питання» в ООН // Сходознавство. – 2004. – № 27-28. – С. 115-128; Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини у сфері культури (1949 – 1959 рр.) // Проблеми освіти. – Науково-методичний збірник. – 2004. – Вип. 38. – С. 108-119.

⁴⁷ Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949 – 1959): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 196 с.; Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949 – 1959): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 18 с.

⁴⁸ Урусов В. Нові тенденції в китайській літературі на початку ХХІ століття // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 127-132; Урусов В. Соціальні трансформації та літературні процеси в Китаї 80–90-х років ХХ ст. // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 111-115; Урусов В. Поезія Хай Цзи // Китаєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць. – 2015. – № 1-2. – С. 160-162.

⁴⁹ Урусов В. Б. Виникнення і розвиток системи державних іспитів стародавнього Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 52-60.

но розширювалися, проте вони не вийшли на рівень стратегічного партнерства⁵⁰. І. А. Кіпцар у 2006 р. захистила кандидатську дисертацію «Українсько-китайські відносини в період 1992 – 2002 рр.»⁵¹. Надзвичайно цікаве питання проаналізував М. М. Карпенко – участь китайців у революційних подіях на території України в 1917 – 1921 рр. На основі широкого кола архівних джерел, документів та мемуарів він дослідив причини міграції китайців на територію Російської імперії напередодні і в період Першої світової війни, а також причини вступу китайців в червоногвардійські і червоноармійські формування в період революційних подій на території України. Вчений дійшов висновку, що участь китайців в окремих і змішаних інтернаціональних формуваннях Червоної армії наклала відбиток на перебіг окремих подій Громадянської війни і суттєво вплинула на загальний результат революційних подій на території України⁵². М. М. Карпенко у 2008 р. захистив кандидатську дисертацію «Участь китайців у революційних подіях на території України (1917–1921 рр.)»⁵³.

Звертаються українські науковці й до вивчення історії КНР, що насамперед стосується праць М. А. Тарана, фахівця з китайської зовнішньої політики та американо-китайських відносин⁵⁴. У 2002 р. він

⁵⁰ Кіпцар І. А. Етапи та перспективи українсько-китайського співробітництва в галузі культури (1991 – 2001 рр.) // Сходознавство. – 2003. – № 21-22 – С. 67-72; Кіпцар І. А. Система соціального забезпечення населення Китаю в умовах економічних реформ та глобальних інтеграційних процесів: проблема запозичення досвіду Україною // Сходознавство. – 2006. – № 33-34. – С. 61-66; Кіпцар І. А. Міжпарламентське співробітництво України та КНР (1992 – 2002 рр.) // Сходознавство. – 2008. – № 44. – С. 38-47.

⁵¹ Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини в період 1992-2002 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 219 л.; Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини у період 1992-2002 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

⁵² Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917 – 1921): монография / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л.: Альма-матер, 2007. – 392 с.

⁵³ Карпенко М. М. Участь китайців у революційних подіях на території України (1917 – 1921 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2008. – 17 с.; Карпенко Н. М. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917 – 1921 гг.): дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л., 2008. – 240 л.

⁵⁴ Таран М. А., Гончар Б. М. Проблема политического объединения Китая: позиции вовлеченных сторон // Сборник, посвященный памяти Гиви Кигурадзе. Кафедра новой и новейшей истории стран Европы и Америки Тбилисского государственного университета имени И.Джавахишвили. Кафедра новой и новейшей истории Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. – Тбилиси, 1998. – С. 40-50; Таран М. А. США, КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-і роки ХХ ст. // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 22-31; Таран М. А., Гончар Ю. Б. Тайвань у військово-стратегічних планах США і проблема об'єднання Китаю // Вісник Київського національ-

захистив дисертацію «“Тайванська проблема” в зовнішній політиці США в 1990-і рр.»⁵⁵, в якій проаналізовано позицію США щодо Тайваню в 1990-і рр. в контексті змін у американській зовнішньополітичній стратегії в Східній Азії та формування нових підходів у відносинах з КНР. У подальших своїх працях М. А. Таран продовжив дослідження цієї тематики⁵⁶. Завдяки його зусиллям на історичному факультеті

ного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. – 2000. – Вип. 46. – С. 33-36; Таран М. А. Проблема впливу визначення терміна «один Китай» на перспективи об'єднання між КНР та Тайванем // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сходознавство. – 2001. – Вип.6. – С. 73-79; Таран М. А. Один з азійських «тигрів» // Політика і час. – 2001. – № 12. – С. 76-83; Таран М. А. Американсько-китайські відносини та фактор безпеки Тайваню в 1990-і роки (сприйняття Вашингтоном деяких конфліктних аспектів) // Сходознавство. – 2001. – № 13-14. – С. 38-49.

⁵⁵ Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 210 арк.; Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і роки: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

⁵⁶ Таран М. А. Демократія та суспільство: історичний досвід Тайваню // Історичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 43-49; Таран М. А. Китайсько-тайванські відносини: економічне взаємодіявання та політико-ідеологічні суперечності // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 103-113; Таран М. А. Новий зміст «старих» проблем (Американсько-китайські відносини) // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 76-82; Таран М. А. КНР – Латинська Америка: реалії економічного співробітництва та політичний підтекст // Науковий вісник Дипломатичної Академії при МЗС України. – 2004. – Вип. 10. – Ч. II. – С. 30-42; Таран М. А. Вплив політики адміністрацій Б. Клінтона (1993–2000) на військово-стратегічний баланс сил у Тайванській протоці // Східний світ. – 2005. – № 2. – С. 95-101; Таран М. А. Холодне рукостискання на фоні гарячої «дипломатичної війни» (китайсько-тайванське суперництво як протиборство двох зовнішньополітичних стратегій) // Китайська цивілізація: історія та сучасність. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 2005. – С. 78-90; Таран М. А. Відносини між США та КНР в епоху Ден Сяопіна: нова ідейно-теоретична й правова основа (1979-1990) // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 95-100; Таран М. А. Тайвань в американській політиці «стримування та ізоляції» КНР на Далекому Сході (1949 – 1969 рр.) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. 2006. – Вип. 87-88. – С. 53-56; Таран М. А. Комуністична Партія Китаю в державно-суспільній системі КНР у період «Реформ та відкритості»: спроби пристосування до нових суспільно-політичних реалій // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 117-123; Таран М. А. Не друзья и не враги: американско-китайские отношения на рубеже веков // Атташе. Военная дипломатия. – 2007. – № 3. – С. 26-31; Таран М. А. Кризи 1995-96 рр. у Тайванській протоці: ключові стимули та моделі поведінки трьох сторін // Східний світ. – 2007. – № 4. – С. 88-93; Taran M. Inertia of the Past and Impacts of the Future. Political Crises of 2004-05 and 2007 in Ukraine and Foreign Policy Implications // Journal of Russian Studies (Graduate Institute of Russian Studies. National Chengchi University. Taipei. Taiwan). – June 2008. – № 8. – P. 55-78; Таран М. А. Попытки концептуальной адаптации «тайваньской» политики администрации Дж. Буша-младшего к новой военно-политической ситуации в Тайванском проливе // Американистика: актуальные подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вип. 4. – Курск, 2012. – С. 239-250; Таран М. А. Регіональні виміри та глобальна проєкція «м'якої сили»: зовнішня політика Китаю на початку XXI ст. // Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі. Колективна монографія. – К., 2012. – С. 108-121; Таран М. А. Отношения между США и КНР: чем они могут быть интересны Украине? // Китаєзнавчі дослідження. Том 2. – 2012. – С. 31-37; Таран М. А. Тайванская политика США в XXI веке: преемственность в условиях эволюции глобальных приоритетов // Американистика: актуальные подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вип. 5. – Кр., 2013. – С. 182-198; Таран М. А. Китайські концепти щодо відносин із США: формування основ стратегічної поведінки //

теті Київського національного університету ім. Тараса Шевченка сьогодні готують істориків-китаєзнавців та відкрито навчальний «Клас китайської мрії».

Також до «тайванської проблеми» в історичній перспективі звернулася В. В. Смоліна (Мельніченко), яка дослідила це питання у взаємовідносинах США та КНР з 1949 по 1972 р., показала вплив адміністрацій президентів США (Ф. Рузвельта, Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Р. Ніксона) на процес здійснення зовнішньополітичної доктрини щодо КНР й спробувала спрогнозувати можливі наслідки процесу імовірного возз'єднання Тайваню з КНР. На думку дослідниці, американсько-китайські відносини є одним з основних компонентів не лише регіональної, а й глобальної стабільності. Успішна модернізація КНР сприяла посиленню економічного та військового потенціалу цієї країни, що призвело до переоцінки Китаю в політичних колах Вашингтона й відповідно до надання йому першості у глобальній політиці США. Все це вплинуло на подальший розвиток відносин США із Тайванем та корегування далекосхідного вектора зовнішньої політики Сполучених Штатів⁵⁷. У 2012 р. В. В. Смоліна захистила кандидатську дисертацію «Китайська політика США та тайванське питання, 1949 – 1972 рр.»⁵⁸.

Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1-2. – С. 61-66; Таран М. А. «Піднесення» Китаю: творення гармонії чи породження конфлікту? // Східний Світ. – 2015. – № 2. – С. 131-139; Таран М. А. Тема «прав людини» в американсько-китайських відносинах: протистояння відмінних цивілізаційно-історичних ідентичностей // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 51-57.

⁵⁷ Мельніченко В. В. «Тайванське питання» в працях вітчизняних та зарубіжних учених // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 1. – С. 179-184; Мельніченко В. В. Виникнення тайванської проблеми та конструкція американсько-китайських взаємовідносин // Перспективи. – Вип. 1 (45). Серія: Філософія, історія, соціологія, політологія. – Од.: В-во ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2009. – С. 63-67; Мельніченко В. В. Взаємовідносини Україна – Тайвань – КНР: історія та сучасність // Питання історії України: збірник наукових праць. – Т. 12. – Чр.: Технодрук, 2009. – С. 267-270; Мельніченко В. В. Система взаємовідносин між США та КНР і тайванська проблема у світлі нової зовнішньополітичної американської концепції – «Доктрини Ніксона» // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. – Вип. 27: Історичні науки. – Мк.: Вид-во МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 129-148; Мельніченко В. В. Тайванський фактор та політика Китаю крізь призму проблем ядерної безпеки: історичний аспект // Історичні записки: збірник наукових праць. – Вип. 24. – Лг.: Вид-во СЧУ ім. В. Дали, 2009. – С. 146-152; Мельніченко В. В. Висвітлення актуальності «тайванського питання» в науковій літературі // Наукові записки. – Вип. 13. – Серія: Історичні науки. – Кр.: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 168-177; Мельніченко В. В. Особливості політичного курсу китайського уряду у врегулюванні тайванського питання // Київський Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Вип. 2 [54]. – К.: В-во «Сталь», 2010. – С. 112-117; Мельніченко В. В. Формування «тайванської проблеми» та політика США (1949 – 1954 рр.) // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії: збірник наукових статей учасників Третій всеукр. драгоманівських чит. молодих істориків, Київ, 12 березня 2010 р.; відп. ред. О. В. Потильчак. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 324-331.

⁵⁸ Смоліна В. В. Китайська політика США та тайванське питання, 1949 – 1972 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. – Мк., 2012. – 20 с.

На жаль, українські Китаєзнавці не часто звертаються до дослідження древнього або середньовічного Китаю. Тому праці С. А. Кошового, присвячені реформам Шан Яна (商鞅, 390 р. до н. е. – 338 р. до н. е.), мають неабияке значення для розвитку науки про Китай в Україні. На основі нового прочитання та осмислення першоджерел науковець розкриває сутність і перебіг реформ у державі Цінь в період Чжаньго (戰國時代, V ст. до н. е. – 221 р. до н. е.), аналізує значення цих змін для політичного утвердження держави Цінь як «гегемона» в межах правлячого чжоуського дому на етапі здійснення реформ Шан Яна, вивчає суспільно-політичні ідеї школи фа-цзя (法家) в історичному контексті. Особливу увагу дослідник приділив визначенню моделі формування й особливостей розвитку держави Цінь на цьому етапі⁵⁹. У 2016 р. С. А. Кошовий захистив кандидатську дисертацію «Реформи Шан Яна»⁶⁰. Надалі вчений зосередився на сучасному соціально-політичному піднесенні КНР⁶¹.

⁵⁹ Кошовий С. А. Діяльність Сяо гуна, правителя царства Цінь // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація Китаєзнавців, 2012. – Том 2. – С. 12-16; Кошовий С. А. Життєпис Шан Цзюня у книзі Сима Цяня «Ши цзі, історичні записки» // Етнічна історія народів Європи. – К., 2012. – Вип. 37. – С. 109-121; Кошовий С. А. Реформи Шан Яна на основі розділу 68 книги Сима Цяня «Ши цзі, історичні записки» // Дні науки історичного факультету – 2012: Матеріали V Міжнародної наукової конференції молодих учених. – Вип. V. – Ч. 6. – К., 2012. – С. 16-17; Кошовий С. А. До питання дослідників Шан Яна // Етнічна історія народів Європи. – К., 2013. – Вип. 39. – С. 149-150; Кошовий С. А. Нові джерела з історії держави Цінь доби Чжаньго // Проблеми джерелознавства, історіографії та історії Сходу: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 90-річчю з дня народження проф. В. М. Бейліса. – Лг.: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. – С. 123-127; Кошовий С. А. Реформатори періоду Чжаньго // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: Статті та матеріали IV-ї Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Г. Л. Бондаревського. – Лг., 2013. – С. 32-35; Кошевой С. А. Особенности развития Древнего Китая в период Чжаньго // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2014. – № 11-12. – С. 34-40; Кошовий С. А. Періодизація періоду Чжаньго: дискусійні питання // Етнічна історія народів Європи. – К., 2014. – Вип. 43. – С. 137-141; Кошовий С. А. Аналіз авторського тексту на прикладі писемної пам'ятки Шан цзюнь шу // IX наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті» (Київ, 22 вересня 2015 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sinologist.com.ua/uk/ix-міжнародна-наукова-конференція/>; Кошовий С. А. Писемна пам'ятка «Шан цзюнь шу» як історичне джерело // Етнічна історія народів Європи. – К., 2015. – Вип. 46. – С. 181-188; Кошовий С. А. Реформи Шан Яна та минуле держави Цінь: тлумачення Лейденської синологічної школи // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 11-18; Кошовий С. А. Шан Ян і його концепція держави // Етнічна історія народів Європи. – К., 2015. – Вип. 45. – С. 137-148; Кошовий С. А. Дискусії навколо суспільно-політичних практик легістів: витоки // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського): матеріали IX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Редкол.: проф. І. К. Патріляк (голова), ас. І. Г. Адамська (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор). – К., 2016. – С. 159-163.

⁶⁰ Кошовий С. А. Реформи Шан Яна: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

⁶¹ Кошовий С. А. Формування сучасного порядку денного КНР: роль аналітичних центрів і експертного середовища // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 69-83; Кошовий С. А. Особливості державної політики КНР щодо Полярного регіону // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 99-126.

2.2 Мовознавство

Якщо у попередні періоди розвитку українського китаєзнавства головним чином досліджувалися історія й сучасне політичне та соціально-економічне становище Китаю, то китайське мовознавство в Україні розпочало повноцінно формуватися лише в 1990-ті рр. У цей час ще працював І. К. Чирко⁶², який підготував декілька перекладів творів китайської літератури⁶³ та на замовлення Хейлунцзянського університету (Харбін, КНР) редагував «Великий українсько-китайський і китайсько-український словник»⁶⁴. Поступово формується нова генерація українських китаєзнавців-філологів, котрі нині сьогодні складають потужний інтелектуальний напрямок в українській науці й вивчають різноманітні питання китайського мовознавства.

Так, Г. А. Карпенко здійснила комплексний аналіз лексики, що позначає соціально-побутові реалії китайської мови з огляду на їхні фонетичні, граматичні, структурно-стилістичні особливості, а також розробила детальну класифікацію безеквівалентної лексики на підставі урахування часового, місцевого та тематичного критеріїв. Дослідниця дійшла висновку, що при аналізі фонетичних та структурно-граматичних особливостей функціонування реалій, пов'язаний із усвідомленням того, що є основною одиницею лексичної системи китайської мови (первинна лексема 语素 «юйсу»), є одночасно і морфемою, і складом, і словом, що графічно втілюється відповідним ієрогліфом. Крім того, доведено доцільність класифікації корпусу реалій за предметно-тематичним принципом, а не за часовим або місцевим критеріями. Результати цієї роботи мають не лише важливе теоретичне, а й велике практичне значення, оскільки фор-

⁶² Іван Корнійович Чирко. Пішла з життя непересічна людина, яскрава особистість, талановитий син українського народу // Східний світ. – 2004. – № 2. – С. 187; Наливайко С. Китаїст Іван Чирко, японка Йоко Сацукі та «Індієць» я // Українознавство. – № 2 (11). – 2004. – С. 139-142; Тесленко І. Іван Чирко, «китаєць» із Чернігівщини [Електронний ресурс] // Україна Молода – 05.10.2004. – № 185. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/278/171/9944/> (дата звернення 13.06.2013).

⁶³ Річкові заплави: [За мотивами кит. нар. оповід. / Літ. опрацюв. тексту І. Чирка]. Вип. 1. – К.: Пульс, 1993. – 16 с.; Чобіт бога Ерлана (китайська середньовічна повість) / З кит. пер. І. Чирко (прозу) і М. Литвинець (вірші) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 150-171; Чарівний пензлик Ма Ляна: Казки кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1992. – 208 с.

⁶⁴ 郑述谱。乌克兰语汉语词典。—北京：商务印书馆，1999。—598页。

мування навичок розрізнення у китайському лінгвокраїнознавчому тексті лексики на позначення реалій є вагомую складовою навчального процесу при підготовці китаєзнавців⁶⁵. У 2006 р. Г. А. Карпенко захистила кандидатську дисертацію «Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій»⁶⁶ та стала таким чином першим в Україні китаєзнавцем-мовознавцем із кандидатським ступенем.

С. А. Колодко вивчає семантичні, структурні та функціональні характеристики прислівникових слів у китайській мові, розглядає наявні систематизації цієї групи слів, впроваджує авторську класифікацію. Окрему увагу він звертає на нові погляди щодо синтаксичних можливостей прислівників, а саме – на врахування специфіки їхнього поєднання з іменниками та числівниками, розкриває приховані семантичні зв'язки у таких сполуках, обґрунтовує авторську концепцію щодо стилістичної маркованості прислівникових слів⁶⁷. У 2009 р. С. А. Колодко захистив кандидатську

⁶⁵ Карпенко Г. А. Принципи адекватного перекладу текстів художньої літератури // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Східні мови та літератури. – 2000. – № 4. – С. 19-21; Карпенко Г. А. Історико-культурний підхід до проблеми передачі китаємовних реалій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Вісник сходознавства. – 2003. – № 7. – С. 123-127; Карпенко Г. А. Лексика, що позначає соціально-побутові реалії у сучасній китайській мові // Мовні та концептуальні картини світу. – 2004. – № 10. – С. 225-232; Карпенко Г. А. Реалії китайської мови соціально-побутового характеру як компонент соціально-історичного і національно-культурного контексту // Мовні та концептуальні картини світу. – 2005. – № 14. – С. 161-164.

⁶⁶ Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій: дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – К., 2006. – 245 арк.; Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

⁶⁷ Колодко С. А. Прислівник у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 41-43; Колодко С. А. Іменники в китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 35-38; Колодко С. А. Прихований граматичний зв'язок та умови формування прислівниково-іменникових сполучень у китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 21-25; Колодко С. А. Предикативність іменника як одна з його функцій при утворенні прислівниково-іменникових сполучень // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 32-35; Колодко С. А. Проблема ідентифікації китайського прислівника // Мова та історія: періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 75-76-77. – С. 54-61; Колодко С. А. Стилістичні особливості та етимологія прислівників китайської мови // Збірник наукових праць Київського національного лінгвістичного університету: Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2005. – Вип. 13. – С. 366-372; Колодко С. А. Сполучуваність якісних прислівників китайської мови зі словами інших лексико-граматичних груп // Мова та історія: періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 78. – С. 50-58.

дисертацію «Прислівник у китайській мові: структура, семантика, функції»⁶⁸. Також С. А. Колодко є співавтором «Китайсько-українського словника», першої в Україні лексикографічної праці з китайстики⁶⁹. У словнику подано понад 80 тис. китайських слів, що позначають явища та реалії сучасного і давнього Китаю в найрізноманітніших сферах. Окрім загальноновживаної, у словнику подано також великий масив термінологічної лексики з різних галузей знань та виробництва, а також слова, що лише нещодавно увійшли до активної лексики китайської мови.

У працях Т. В. Демчук були досліджені структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови і створено модель їхнього аналізу та класифікації. Вивчення наявних у лінгвістичній практиці класифікаційних моделей синонімів та детальне опрацювання семантики слова дозволили авторці виділити базовий, ключовий і допоміжний критерії ідентифікації та класифікації синонімічних лексем сучасної китайської мови, а також їхні операційні одиниці. На основі вказаних критеріїв вона створила розгорнуту типологію синонімів сучасної китайської мови. Вказана класифікаційна модель, а також дослідження особливостей семантичної парадигми односкладових дієслів сучасної китайської мови в контексті синонімії, окреслення їхньої функціонально-граматичної характеристики і статусу в лексичному фонді сучасної китайської мови надали можливість створити оригінальну модель їхнього аналізу та класифікації. Вчена для оптимальної структуризації вказаної аналітичної праці запропонувала експериментальну таблицю, яка містить операційні одиниці базового, ключового і допоміжного критеріїв ідентифікації та класифікації синонімічних лексичних одиниць сучасної китайської мови, а також семантико-функціональні елементи значення синонімічних лексико-семантичних варіантів досліджуваних слів⁷⁰. У 2010 р. Т. В. Демчук захистила кандидат-

⁶⁸ Колодко С. А. Прислівник у китайській мові: структура, семантика, функції: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2009. – 19 с.

⁶⁹ Колодко С. А., Коломієць Н. В., Гончаренко О. М. та ін. Китайсько-український словник: 80 000 слів. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2004. – 1176 с.

⁷⁰ Демчук Т. В. Проблема синонімії в теоретичних працях китайських лінгвістів // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 12. Част. 1. – С. 126-131; Демчук Т. В. Аналіз семантики синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови (на матеріалі односкладових дієслів «摆» та «放») // Сходознавство. – 2005. – № 29-30. – С. 56-63; Демчук Т. В. Проблема дослідження явища синонімії в сучасній китайській мові (на матеріалі наукових праць зарубіжних синологів) // Мовні і концептуальні

ську дисертацію «Структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови»⁷¹.

В. А. Малицька вивчає системно-структурні та когнітивні закономірності деривації і мотивації термінів галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові, а також опису їхніх предметно-поняттєвих та системно-мовних зв'язків. З точки зору словотвору продуктивними виступають способи основоскладання, транспозиція, контракція й напівафіксація, зі спорадичним використанням чистої афіксації та з повною відсутністю редуплікації. З точки зору мотиваційного аналізу в терміносистемі інформаційних технологій китайської мови спостерігаємо такі типи мотивації: пропозитивно-диктумна (гіпер-/гіпонімічна, категорійна, предикатно-аргументна), модусна, асоціативно-термінальна (структурно-метафорична, дифузно-метафорична, гештальтна), змішана концептуально-інтеграційна мотивація та псевдомотивація. Для виявлення зазначених мовних відношень дослідницею проаналізовано значний обсяг лексики інформаційних технологій та складено словник, який є корисним при перекладі текстів відповідної тематики. На основі виявлення типів мотивації вона виконала тезаурусне моделювання відношень між термінами інформаційних технологій у китайській мові, що також є виявом когнітивного підходу в мовознавстві⁷². В 2010 р. В. А. Малицька захистила кандидатську дисер-

картини світу: Зб. наук. пр. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18. Кн. 1. – С.110-114; Демчук Т. В. Проблема типологізації синонімів у сучасній китайській мові // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 109-116; Демчук Т. В. Проблема розмежування синонімічних та квазісинонімічних лексичних одиниць у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 23. Частина 1. – С. 170-174; Демчук Т. В. Проблема вивчення явища синонімії у лінгвістичній традиції Китаю // Східний світ. – 2007. – № 4. – С. 105-111.

⁷¹ Демчук Т. В. Структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2010. – 20 с.

⁷² Малицька В. А. Питання когнітивного опису терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика, випуск Х. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – С. 125-131; Малицька В. А. Своєрідність запозичення як процесу та результату взаємодії різносистемних мов // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 49. Част. I (у двох част.). – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – С. 195-198; Малицька В. А. Способи словотвору термінів інформаційно-комп'ютерних технологій у сучасній китайській мові // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Випуск 36. – Льв.: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2005. – С. 219-226; Малицька В. А. Когнітивні аспекти дослідження термінології інформаційних технологій (китайська мова) // Вісник: Проблеми української термінології. – Льв.: Національний університет «Львівська політехніка», 2006. – С. 83-85; Малицька В. А. Когнітивні аспекти номінації // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – Київ: 2004. –

тацію «Терміносистема галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові: системно-структурний та когнітивний аспекти»⁷³.

О. М. Шевченко звернулася у власних працях до фразеологічного аспекту одиниць сучасного ділового китайського мовлення. Вона розглядає проблему визначення поняття «функціональний стиль» у багаторівневій системі стильової парадигми китайської мови, а також місце фразеологічних одиниць офіційно-ділового стилю у загальному фразеологічному фонді. Дослідниця виділяє основні типи фразеологічних одиниць, пропонує термінологічні відповідники таких фразеологічних одиниць у китайській та українській мовах, а також вводить нове поняття у терміносистему китайської мови – «фразеотермін». Вона розглядає фразеологічні одиниці та здійснює аналіз відомих класифікацій типів таких одиниць у китайських та вітчизняних мовознавчих дослідженнях. Крім того, авторка здійснила функціональну, семантико-граматичну та синтаксичну класифікацію фразеологізмів, а також класифікацію на основі семантичної злитості. Практичний аспект досліджень О. М. Шевченко полягає у розробленій нею новій класифікації фразеологізмів офіційно-ділового мовлення, відштовхуючись від параметра ступеня фразеологічності. На матеріалі окремих фразеологічних одиниць офіційно-ділового мовлення, з залученням концептуальної метафори, вона вивчає внутрішню структуру концепту КОЛІР та образно-метафоричну складову концепту ОБЛИЧЧЯ, які виступають ключовими поняттями у сфері ділового спілкування⁷⁴. У 2013 р. О. М. Шевченко

Вип. 69. – С. 34-39; Малицька В. А. Приклади завдань модульних тестів з китайської мови як першої іноземної для студентів 1–3 курсів. – К.: Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – 23 с.; Малицька В. А. Таксономія термінів інформаційних технологій у китайській мові // Проблеми української термінології: збірник наукових праць. – Льв.: Видавництво «Ліга-Прес», 2004. – С. 56-59.

⁷³ Малицька В. А. Терміносистема галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові: системно-структурний та когнітивний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2010. – 16 с.

⁷⁴ Шевченко О. М. Поняття стилю в сучасному китайському мовленні (на матеріалі ділових паперів) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 54. – Льв.: В-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 196-202; Шевченко О. М. Евфемізм як мовний засіб текстового зв'язку офіційно-ділового стилю китайського мовлення // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2010. – Вип. 13. – Т. IX (145). Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – С. 273-278; Шевченко О. М. Проблема співвідношення термінології в галузі фразеології китайської та української мов // Сходознавство. – 2010. – № 49-50. – С. 230-241; Шевченко О. М. Особливості перекладу назв іноземних компаній / торговельних марок у китайському діловому мовленні // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – 2009. – № 19. – С. 81-85; Шевченко О. М. Етикетні формули сучасного ділового китайського мовлення та їх відповідники в українській мові // Мова і культура. (Науковий журнал). –

захистила кандидатську дисертацію «Сучасне ділове китайське мовлення: фразеологічний аспект»⁷⁵. Дослідниця надалі приділила увагу питанням формування зовнішньої політики КНР⁷⁶ та історії українсько-китайських відносин⁷⁷.

Є. В. Гобова дослідила процеси та закономірності реалізації синтаксичних зв'язків на рівні просодії у сучасній китайській мові. На матеріалі аудіозаписів спонтанного мовлення засобів масової інформації КНР вона здійснила зіставлення варіацій лексичних тонів, коливань базового контуру F0 та інших характеристик потоку усного мовлення з синтаксичними структурами, що формують просодичні одиниці висловів. Описані особливості складних безсполучникових речень китайської мови з огляду на специфіку парцеляції мовленнєвого потоку та їхніх просодичних характеристик як засобів активації семантичного та синтаксичного зв'язку між їхніми частинами. Встановлено залежність між мірою дистантності діалогів та такими явищами, як: тональна нейтралізація, акцентуація та паузація усного мовлення. За допомогою засобів просодичного анотування та інтонографування виокремлено просодичні шаблони та їхні контури, що відповідають різним типам зв'язку між частинами складних безсполучникових конструкцій китайської мови⁷⁸. У 2013 р. Є. В. Гобова

К., 2009. – Вип. 12. – Т. VII (132). Міжкультурна комунікація. – С. 18-21; Шевченко О. М. Особливості семантики кольоративів сучасного ділового китайського мовлення (компаративне дослідження на матеріалі англійської, української та китайської мов) // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник: Зб. наук. праць. – Вип. 31. Ч. I. – К., 2010. – С. 394-401; Шевченко О. М. Внутрішня форма слова як допоміжний елемент у вивченні офіційно-ділової китайської мови // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 151-156; Шевченко О. М. Концепт «обличчя» в китайській мові: словникова та психолінгвістична парадигма // Східний світ. – 2012. – № 1. – С. 151-156; Шевченко О. М. Основи ділової комунікації: китайська мова (вищий рівень): навч. посіб. – Ж.: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 120 с.; Шевченко О. М. Функціональна та структурна класифікація фразеологічних одиниць сучасного ділового китайського мовлення // Тези міжнар. наук. конф. «XVI сходознавчі читання А. Кримського». – К., 2012. – С. 132.

⁷⁵ Шевченко О. М. Сучасне ділове китайське мовлення: фразеологічний аспект: автореф. дис ... канд. філол. наук: 10 02 013 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 19 с.

⁷⁶ Шевченко О. М. Нова китайська дипломатія та її виклики // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 58-63.

⁷⁷ Шевченко О. М. Китайські громадяни в революційних подіях в Україні (1917–1921 рр.) // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 5-16; Шевченко О. М. Українці в Шанхаї (1930–1940 рр.) // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 73-98.

⁷⁸ Гобова Є. [Луценко]. Безсполучниковий зв'язок як різновид еліпсису в дослідженнях синтаксису китайської мови // Сходознавство. – 2011. – № 53-54. – С. 39-50; Гобова Є. В. Визначення меж складних речень у сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2012. – № 59. – С. 1-9; Гобова Є. В. Контекстні зміни тонів у китайській мові // Сходознавство. – 2012. – № 60. – С. 11-20; Гобова Є. В. [Луценко]. Проблеми виділення безсполучникових конструкцій у мовленнєвому потоці (на матеріалі сучасної китайської мови) // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 176-180; Гобова Є. В. [Луценко]. Сучасні напрямки та методи дослідження просодії китайської мови // Сходознавство. – № 52. – 2010. – С. 25-35.

захистила кандидатську дисертацію «Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку)»⁷⁹. Подальші праці дослідниці мають переважно соціолінгвістичне та перекладознавче спрямування⁸⁰.

О. Ф. Тихонова здійснила комплексний аналіз особливостей функціонування й адаптації абрєвіатур-англїцизмів сучасних китайської та української мов засобів масової інформації, що втілено у її працях і захищеній кандидатській дисертації⁸¹.

І. О. Костанда дослідила функції паралелїзму в мові китайської поезії доби Тан (618 – 907 рр.), а також визначила сутність та специфіку паралелїзму як такого у китайській мові. В її працях проаналїзовано види та функції паралелїзму в народній й авторській поезії різних народів; розглянуто лїнгвістичні та лїтературознавчі дослідження, присвячені цьому явищу. Авторка розглянула вплив функцій паралелїзму на фонетичну специфіку та побудову віршів танського періоду; визначила критерії відбору лексики при складанні паралелїзму і встановила, що ці критерії залишалися практично незмінними ще з часів народної поезії. Особливу увагу вона придїлила дослідженню точного і розширеного видів паралелїзму, а також їхнім специфічним функціям в поезії епохи Тан⁸². У 2014 р.

– № 52. – С. 25-36; Гобова Є. В. Системи анотування просодії китайської мови // Китаєзнавчі дослідження. [Зб. наук. пр.]. – 2011. – Том 1. – С. 96-102.

⁷⁹ Гобова Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 16 с.; Гобова Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 207 арк.

⁸⁰ Гобова Є. В. Концептуальні метафори на позначення стосунків Гонконгу та материкової частини КНР (за матеріалами друкованих ЗМІ) // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 116-125; Гобова Є. В. Китай у медіа-сфері Гонконгу та Тайваню // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 5-17; Гобова Є. В. «Чайний канон» Лу Юя та інша «чайна лїтература» періоду династії Тан: проблеми перекладу та інтерпретації // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1-2. – С. 5-11; Гобова Є. В. Китай як третя сторона мирного процесу в Україні та Ізраїлі/Палестині // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 77-82.

⁸¹ Тихонова О. Ф. Адаптація і функціонування абрєвіатур-англїцизмів у сучасних китайських і українських засобах масової інформації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донец. нац. ун-т. – Дн., 2013. – 19 с.

⁸² Костанда І. О. Вплив екстралїнгвістичних факторів на формування паралелїзму у віршах поезії доби Тан // Сходознавство. – 2009. – № 48. – С. 92-96; Костанда І. О. Вплив китайської поезії доби Тан на формування стилістичного прийому паралелїзм у японській китайськомовній поезії кансі // Збірник матеріалів П'ятої міжнародної науково практичної конференції «Мова, лїтература і міжкультурна комунікація». – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2013. – С. 237-242; Костанда І. О. Дихотомія точного й розширеного паралелїзму та лексика Танської поезії // Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 40/1.

I. О. Костанда захистила кандидатську дисертацію «Функції паралелізму в мові китайської поезії епохи Тан»⁸³. Надалі науковець зосередилася на вивченні мови китайських романів XVI – XVII ст.⁸⁴.

Н. В. Коломієць проаналізувала системи вербальної репрезентації ключових концептів ментальної сфери («розум», «пам'ять», «думка» та «дурість») у китайській мові. Дослідниця здійснила реконструкцію змісту та структури вищезазначених концептів, а також способів їхньої вербалізації. Н. В. Коломієць визначила систему концептуальних ознак на поняттєвому, образному та оцінному рівнях для усіх типів концептів як одиниць різних металних субсфер – концептуалізації ментальних властивостей людини (концепт «розум»), концептуалізації продуктів ментальної діяльності (концепт «думка»), концептуалізації видів ментальної діяльності (концепт «пам'ять»)

– С. 35-37; Костанда І. О. Дослідження функцій паралелізму в мові юефу // Проблеми освіти: Науковий збірник – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, 2013. – Вип. 75. – С. 88-94; Костанда І. О. Паралелізм як основний принцип танської поезії та його прояви на різних рівнях мови // Сходознавство. – 2008. – № 41-42. – С. 44-56; Костанда І. О. Явище паралелізму в мові українського фольклору // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 19. – С. 87-91; Костанда І. А. Особенности употребления параллелизма в китайских поэтических текстах (IV-VI вв. н.э.) // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 8 (26), в 2-х ч., ч. I. – С. 93-95; Костанда І. А. Теоретические аспекты лингвостилистического исследования явления параллелизма в библейских текстах // Филология, искусствоведение и культурология: тенденции развития: материалы международной заочной научно-практической конференции – Н.: Изд. «Сибак», 2013 – С. 80-84; Костанда І. О. Дослідження структурно-функціональних особливостей явища паралелізму в мові давньокитайської поезії: «Шицзин» і «Дао де цзин» // Україна, Еллади і Космос: міждисциплінарні студії (Ukraine, Ellas and Cosmos: interdisciplinary studies). – Athens: Ποιήματα των Φίλων, 2012. – 276-287.

⁸³ Костанда І. О. Функції паралелізму в мові китайської поезії епохи Тан [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

⁸⁴ Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в змісті китайських романів XIV – XVI ст. (на прикладі роману «Трицарство») // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 15. – С.82-84; Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «червоний» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 17. – С. 34-36; Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «жовтий» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 19. – С. 70-73; Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «красный» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник статей и докладов участников VIII научно-практической конференции «Россия – Китай: история и культура» – Кз., 2015. С. 124-127; Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в мові китайських романів XVII ст. (на прикладі роману «Хао цю Чжуань») // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015 – С. 197-198; Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «зеленый» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник материалов VII Международной научной конференции «Проблемы литературы дальнего востока» – СПб., 2016. – Том 1. – С. 428-434.

та концептуалізації ментальних розладів (концепт «дурість»). Це, у свою чергу, надало їй можливість розглянути концепти сфери ментальності китайської мови стосовно того, як вони відбивають особливості етнокомунікативного та пізнавального процесу загалом та з погляду відображення та структурування ними етнокультурної картини світу як системи інтуїтивних уявлень про ступінь реальності «можливого світу» зі своєю семантикою або його фрагмента⁸⁵. У 2014 р. Н. В. Коломієць захистила кандидатську дисертацію «Вербалізація ключових концептів ментальної сфери людини в китайській мові»⁸⁶.

О. П. Козоріз дослідив сучасний стан юридичної термінології китайської мови, виявив її структурні та семантичні особливості, здійснив системний аналіз внутрішньої будови терміна на позначення юридичних понять у китайській мові, встановив найпродуктивніші способи термінотворення та визначив типові моделі термінів. Науковець описав системні та асистемні семантичні явища юридичної термінології китайської мови; запропонував класифікаційні схеми синонімів та антонімів; визначив семантичну структуру аналізованих мовних одиниць, об'єднаних у семантичні поля. Окремо необхідно вказати на створення інверсійного словника зі зворотним

⁸⁵ Коломієць Н. В. Шляхи аналізу культурно специфічної лексики // Мовні та концептуальні картини світу. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 68-73; Коломієць Н. В. Асоціативні відношення в культурно маркованій лексиці (китайський культурний термін 豆腐 'тофу') // Мова і культура: науковий журнал. – Вип. 15. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Т. IV. – С. 164-169; Коломієць Н. В. Специфіка вербальної репрезентації концепту 意 «думка» в китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія «Філологія». – Вип. 8. – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Т. 1. – С. 107-109; Коломієць Н. В. Особливості танського «вугу» у творчості Лі Бо та Ду Фу // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Серія «Східні мови та літератури». – Вип. 4. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 68-70; Коломієць Н. В. Квантитативные измерения концепта 智 'ум' в китайской картине мира // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журнал научных публикаций. – М.: Институт стратегических исследований, 2013. – № 11. – Ч. 2. – С. 94-97; Коломієць Н. В. Темпоральные признаки концепта 智 'ум' в китайской языковой картине мира // Социально-гуманитарный вестник России: научный журнал. – М.: Центр социально-политических исследований «Премьер», 2013. – № 10. – С. 42-46; Коломієць Н. В. «Ментальність» як концептуальне поле китайської мови // Общество на рубеже эпох: взгляд на современность через призму социальных и гуманитарных наук: материалы заочной всероссийской с международным участием научно-практической конференции студентов, аспирантов, молодых ученых, педагогов и преподавателей. – П.: Пермский государственный национальный исследовательский университет, 2012. – Ч. 1. – С. 129-132; Коломієць Н. В. Колоративні етнодеями китайської мови // Функциональная стилистика: сб. науч. работ. – Я.: Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования, 2012. – № 3. – С. 280-282; Коломієць Н. В. Культурна специфіка семантики номенів на позначення чисел першого десятку в китайській мові // Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції. – Ів.-Фр.: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2012. – С. 244-246.

⁸⁶ Коломієць Н. В. Вербалізація ключових концептів ментальної сфери людини в китайській мові [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 18 с.

сортуванням на 16 тис. термінів юридичної термінології китайської мови на основі КРЮС-а, що уможливило отримання об'єктивних висновків стосовно структури та семантики юридичних термінів китайської мови. Додатково розроблено та опрацьовано методику підрахунку ступеня (міри) термінологічності морфем тексту на основі «Кримінального кодексу КНР», що є найоб'єктивнішим критерієм розмежування терміна і не-терміна⁸⁷. У 2014 р. О. П. Козоріз захистив кандидатську дисертацію «Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології»⁸⁸.

⁸⁷ Козорез А. П. Квантитативные характеристики языковых единиц юридической терминологии китайского языка // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2013. – № 11 (58). – Ч. 2. – С. 36-41; Козоріз О. П. Атрибутивне словосполучення як істотна структурна одиниця термінологічної гіпонімії китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – Вип. 46. – Ч. 2. – С. 152-163; Козоріз О. П. Афіксальний словотвір у юридичній термінології сучасної китайської мови // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – Вип. 18. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 14-21; Козоріз О. П. Критерії виділення спеціальних юридичних дискурсів у межах поняття система права КНР // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – Вип. 19. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 11-13; Козоріз О. П. Словосполучення та словотвір у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – Вип. 17. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 16-18; Козоріз О. П. Терміни-складнопохідні слова та терміни-словосполучення у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 38. – С. 330-338; Козоріз О. П. Явище антонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 41, ч. 2. – С. 237-245; Козоріз О. П. Явище гіпонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Сходознавство. – 2013. – № 59. – С. 28-37; Козоріз О. П. Явище омонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 210-217; Козоріз О. П. Явище полісемії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Східний світ. – 2012. – № 3. – С. 80-87; Козоріз О. П. Розвиток термінознавства в Китаї // Сучасні тенденції сходознавства (матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції). Харківський національний педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – С. 28-33; Козоріз О. П. Іншомовні запозичення та термінологічні кальки у юридичній термінології сучасної китайської мови // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом. Материалы второй заочной международной научно-практической конференции. 25-28 февраля 2013 г. – Ч. 3. Филология, лингвистика, современные иностранные языки, психология, социология и социальная работа, история и музейное дело / Науч. ред. К. В. Пятырбаева, А. В. Попов, Е. Ю. Мазур; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2013. – С. 116-121. ⁸⁸ Козоріз О. П. Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

Б. Ю. Нечипоренко на матеріалі китайських електронних ЗМІ (2003 – 2014 рр.) розглянув феномен медіавпливу, його природу та механізми. Сугестивну функцію китайських політичних ЗМІ він показав крізь призму різних рівнів об'єктивації: графічного, лексичного та синтаксичного. Вчений проаналізував такі механізми реалізації сугестії: зміщення акцентів, виокремлення або затушовування деяких пластів інформації, стимулювання емоцій чи асоціацій. Вплив на національну картину світу носія китайської культури він дослідив крізь призму емоційного навіювання (залучення емоційно-оцінної лексики); апеляції до морально-етичної сфери, акцентування на загальнолюдських чи національних цінностях (шляхом залучення аксіологічної лексики); звернення до ментальних установок і стереотипів (використання кліше, мовних штампів, стертих метафор та слоганів); створення нових когнітивних структур, установлення позитивних або негативних асоціативних зв'язків (залучення когнітивних метафор). Значну увагу у своїх працях вчений приділив лінгвістичному аналізу психотехнік мовленнєвого впливу сугестора, які активно використовують у китайському політичному медіапросторі. До них належать: «Навішування ярликів», «Сяючі узагальнення», «Групова ідентифікація», «Спрощення і близькість до народу», «Структурування інформації»⁸⁹. У 2014 р. Б. Ю. Нечипоренко захи-

⁸⁹ Нечипоренко Б. Ю. Структурування інформації як маніпулятивна тактика китайських ЗМІ // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Вип. 1. – 2009. – С. 313-320; Нечипоренко Б. Ю. Використання емоційно-оцінної лексики в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. праць. – Вип. 27. – 2009. – С. 89-95; Нечипоренко Б. Ю. «Сяючі узагальнення» як тактика маніпуляції масовою свідомістю в китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 26 (2). – 2009. – С. 324-329; Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Спрощення і наближення до народу» як засіб маніпулятивного впливу в китайських електронних ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 14. – 2009. – С. 22-25; Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Сугестивна функція кліше та мовних штампів» у політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 1 (19). – 2013. – С. 25-27; Нечипоренко Б. Ю. Соціо-політичний аспект конотацій ідеограм китайського тексту публіцистичного стилю // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: (пам'яті Омеляна Прицака). Зб. наук. праць. – К.: ВПЦ НАУКМА, 2010. – С. 135-142; Нечипоренко Б. Ю. Сугестивна функція метафори в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Мова і культура. – Т. IX (145). – 2010. – С. 131-138; Нечипоренко Б. Ю. Реалізація сугестивних можливостей предикативних конструкцій у китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 37. – С. 108-113; Нечипоренко Б. Ю. Когнітивний аспект дослідження сугестивної функції синтаксису в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Львівського університету (філологічна серія). – Вип. 54. – 2011. – С. 181-187; Нечипоренко Б. Ю. Сугестивная функция клише и языковых штампов в политическом дискурсе китайских СМИ // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии (материалы X международной заочной научно-практической конференции). – М.: Международный центр науки и образования, 2013. – С. 197-202; Нечипоренко Б. Ю. Сугестивная функция психотехники «Груповая

стив дисертацію «Вербальні засоби формування масової свідомості в сучасному політичному дискурсі китайських ЗМІ»⁹⁰.

А. Л. Остапчук у своїх працях аналізує структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості лексико-семантичної групи дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові та створює експериментальні моделі їхньої класифікації. Науковець розглядає проблеми виділення напрямкових компонентів складених дієслів китайської мови, а також терміносистему обраного класу дієслів. Особливу увагу вона приділяє дослідженню концепту руху в просторі як одиниці лінгвокультури, що відображає специфіку національної картини світу, адже рух поряд із категоріальними поняттями «простір» та «час» визначається як форма існування матеріального світу й є однією з найбільш значущих сфер буття людини. Проаналізовані способи вираження культурних концептів мовними засобами, які утворюють систему за принципом поля, де є доволі чітке ядро і розпливчаста периферія⁹¹. У 2014 р. А. Л. Остапчук захистила кандидатську дисертацію «Лексико-семантична група дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти»⁹².

Л. М. Пойнар у своїх працях проаналізувала об'єктивізації ключових морально-етичних концептів китайського етносу у складі фразеологічних одиниць чен'юй. Дослідниця вивчає такі концеп-

идентифікація» в китайском политическом медиадискурсе // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2013. – № 11(58). – Ч. 2. – С. 66-69; Нечипоренко Б. Ю. Прагма-лингвистические особенности психотехники «Навешивание ярлыков» в китайском медиадискурсе // Общество. – 2014. – № 1. – С. 37-40.

⁹⁰ Нечипоренко Б. Ю. Вербальні засоби формування масової свідомості в сучасному політичному дискурсі китайських ЗМІ [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

⁹¹ Остапчук А. Л. Способи вираження темпоральної локації в сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2008. – № 43. – С. 77-82; Остапчук А. Л. Функціональні особливості лексико-семантичної групи дієслів на позначення напрямку руху в писемно-книжкових та літературних стилях сучасної китайської мови // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2013. – Вип. 22. – С. 118-123; Остапчук А. Л. Способи вираження руху в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2014. – Вип. 8. – С. 153-155; Остапчук А. Л. Вербалізація концепту руху в просторі в сучасній китайській мові // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Том 1 (169). – С. 66-69; Остапчук А. Л. Проблеми виділення і определения терміноєдиниць класу глаголів направлення движения в современном китайском языке // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – Вип. 7. – С. 242-244.

⁹² Остапчук А. Л. Лексико-семантична група дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

ти, як: «істинний шлях» (道), «синівська шанобливість» (孝) та п'ять чеснот (五常), зокрема: «гуманність» (仁), «ритуал» (礼), «мудрість» (智), «обов'язок/справедливість» (义), «довіра» (信). Ціннісний компонент морально-етичних концептів розкрито за допомогою аксіологічного характеру фразеологізмів. Обрані концепти виступають системотворчими факторами морального універсуму китайського етносу. Для глибшого розуміння ключових морально-етичних концептів конфуціанства авторка здійснила огляд їхньої експлікації на всіх рівнях рефлексії, а саме в площинах філософських, художніх текстів та фразеологічних одиниць, бо вони охоплюють наукові (філософсько-релігійні) та наївно-мовні уявлення про відповідну етичну поведінку і є складними ментальними утвореннями, що втілюються у неподільному синтезі образного, понятійного й ціннісного компонентів. Спираючись на дані, отримані внаслідок дослідження, та послуговуючись запропонованим алгоритмом моделювання ієрархії фрагмента концептосфери у просторі фразеології, було здійснено експериментальну реконструкцію ієрархії фрагмента морально-етичної концептосфери конфуціанства у площині чен'юй. Були отримані такі показники: 1) «довіра» (信); 2) «гуманність» (仁); 3) «мудрість» (智); 4) «обов'язок/справедливість» (义); 5) «ритуал» (礼); 6) «істинний шлях» (道); 7) «синівська шанобливість» (孝). Л. М. Пойнар виявила, що концепт «довіра» (信) є домінантним у всіх площинах, адже саме він посідає першість в ієрархії концептосфери і, згідно з результатами психолінгвістичного експерименту, перебуває на другій позиції в ієрархії конфуціанських цінностей у свідомості сучасних китайців⁹³. У 2014 р. Л. М. Пойнар захистила кандидатську

⁹³ Пойнар Л. М. Лінгвоаксіологічний аспект дослідження морально-етичних концептів китайської мовної картини світу (на матеріалі фразеологізмів китайської мови чен'юй) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К., 2011. – Вип. 20. – С. 367-375; Пойнар Л. М. Вербалізація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови чен'юй // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 33-36; Пойнар Л. М. Репрезентація концепту «Синівська шанобливість» у фразеологізмах китайської мови чен'юй // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. II (156). – С. 149-155; Пойнар Л. М. Семантичний простір фразеології як джерело інтерпретації концепту «істинний шлях» у картині світу китайського етносу // Studia Linguistica. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 125-132; Пойнар Л. М. Філософсько-релігійна картина світу китайського етносу та її відображення у фразеологічному фонді китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 197-203; Пойнар Л. М. Імплицитна об'єктивація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 1. – С. 420-429; Пойнар Л. М. Реалізація концепту «синівська шанобливість» у мовній картині світу китайського етносу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 3. – С. 248-255.

дисертацію «Вербалізація ключових морально-етичних концептів конфуціанства у китайських фразеологізмах чен'юй»⁹⁴.

М. А. Андрієць (Шамшур) проаналізувала вербалізацію концепту «любов» у фразеологізмах чен'юй. Визначена специфіка фразеологізмів чен'юй як експлікатур культурних феноменів у китайській мові. Дослідниця розглянула номени-вербалізатори концепту «любов» у китайській мові, його реалізацію у філософсько-релігійній та художній площині функціонування. Особливу увагу вона приділила вивченню експліцитного та імпліцитного вираження у чен'юй концепту «любов» й детально розглянула семантичні ознаки та аксіологічну маркованість чен'юй на позначення концепту «любов»⁹⁵. В 2014 р. М. А. Андрієць захистила кандидатську дисертацію «Вербалізація концепту “любов” у китайських фразеологізмах чен'юй»⁹⁶.

О. С. Трубіцина у своїх працях досліджує мовні засоби реалізації сугестії в політичному дискурсі китайських мас-медіа. На матеріалі провідних новинних інтернет-сайтів Китаю продемонстровано стилістичні та функціональні особливості сугестивності. Доведено, що вербальні сугестивні засоби представлені в архітектоніці, комунікативній поведінці мовця та лексичному наповненні політичного дискурсу, що уможливило здійснення мовленнєвого впливу на широку аудиторію з метою оптимізації її діяльності в межах визначеного

⁹⁴ Пойнар Л. М. Вербалізація ключових морально-етичних концептів конфуціанства у китайських фразеологізмах чен'юй: [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

⁹⁵ Шамшур М. А. Національно-культурна обумовленість мовного менталітету китайського етносу // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2011. – Вип. 20. – С.567-574; Шамшур М. А. Когнітивний аспект дослідження фразеологічних одиниць китайської мови «чен'юй» // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 34-38; Шамшур М. А. Антропоцентричні аспекти дослідження етнокультурної специфіки фразеологізмів китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 406-410; Шамшур М. А. Концепт «коханя» в культурно-специфічному контексті картини світу китайського етносу // Studia Linguistica. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 132-137; Шамшур М. А. Експліцитне вираження концепту «коханя» у фразеологізмах китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 2. – С. 432-443; Шамшур М. А. Синхронічний аспект дослідження концепту «любов» у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 4. – С. 279-286; Шамшур М. А. Імпліцитне вираження концепту «любов» у фразеологізмах китайської мови чен'юй // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – Вип. 19. – С. 34-38; Шамшур М. А. Діахронічний аспект дослідження концепту «любов» у фразеологізмах чен'юй // Мова і культура. – 2013. – Вип. 15. – Т. VII (161). – С. 222-227; Шамшур М. А. Фразеологизмы ченьюй как вербализаторы концепта «любовь» в китайском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 1 (31). – В 2-х ч. – Ч. I. – С. 209-212.

⁹⁶ Андрієць М. А. Вербалізація концепту «любов» у китайських фразеологізмах чен'юй: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

суспільства⁹⁷. У 2014 р. О. С. Трубіцина захистила кандидатську дисертацію «Засоби реалізації сугестії в сучасному китайському політичному дискурсі»⁹⁸.

Ю. С. Любимова здійснила комплексний аналіз категорії модальності як функціонально-семантичного поля⁹⁹ в сучасній китайській мові. Авторка використала функціональний аналіз для дослідження категорії модальності у сучасній китайській мові й уточнила специфіку модальності як семантичної категорії і закономірності її відображення в китайській мові. Ю. С. Любимова вивчила й охарактеризувала структуру ФСП модальності, а також субполів у межах ФСП модальності у сучасній китайській мові на основі виявлених модальних значень. Одним із важливих результатів роботи стало визначення типології категорійних ситуацій у межах ФСП модальності в сучасній китайській мові. Науковець з'ясувала, що ФСП модальності в сучасній китайській мові – це складна сегментарна структура з предикативними ядрами, семантичною основою якої є низка категорійних ситуацій, що ґрунтуються на субполях можливості, необхідності, достовірності, оптаивності, імперативності. Крім того, Ю. С. Любимова доводить, що ФСП модальності в сучасній китайській мові має поліцентричний характер у зв'язку з варіативністю граматичних і лексико-граматичних засобів, котрі реалізують семантику модальності¹⁰⁰. В 2017 р.

⁹⁷ Трубіцина О. С. Відображення мовної політики сучасного Китаю у лексико-стилістичних особливостях ЗМІ // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. I (155). – С. 253-254; Трубіцина О. С. Перцепція авторської індивідуальності у процесі адаптації газетного тексту сучасної китайської мови як різновид міжкультурної комунікації // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 23. – С. 185-188; Трубіцина О. С. Комунікативно-прагматичні особливості спонукального дискурсу засобів масової інформації у сучасному Китаї // Сходознавство. – 2012. – Вип. 59. – С. 215-222; Трубіцина О. С. Засоби композиційно-сюжетної організації сугестивного китаємовного медіадискурсу: прагматичний аспект // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 38. – С. 131-133; Трубіцина О. С. Мовні засоби реалізації сугестії в китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзиньтао іноземним ЗМІ) // Східний світ. – 2013. – № 2-3. – С. 126-131; Trubitsyna O. Informative and impelling communicative strategies in mass media discourse of China / Olena Trubitsyna // Spheres of culture. – 2012. – Vol. 1. – P. 161-167.

⁹⁸ Трубіцина О. С. Засоби реалізації сугестії в сучасному китайському політичному дискурсі [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

⁹⁹ Далі – ФСП.

¹⁰⁰ Любимова Ю. С. Методологічні принципи дослідження категорії модальності в сучасній китайській мові (функціональний аспект) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак] – 2014. – Вип. 13. – С. 113-115; Любимова Ю. С. Функціональні особливості дослідження засобів та способів вираження категорії модальності в сучасній китайській мові // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – Вип. 5. – Том 1. – С. 87-91; Любимова Ю. С. Типи модальних значень в сучасній

Ю. С. Любимова захистила кандидатську дисертацію «Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові»¹⁰¹.

О. О. Нестеренко у своїх працях звернулася до дослідження структурно-семантичних та функціональних особливостей вигуків сучасної китайської мови. На основі аналізу семантичної парадигми вигуків сучасної китайської мови учена встановила, що характерними для неї є явища моносемії, полісемії, омонімії, синонімії та антонімії. Науковець запропонувала експериментальну класифікацію вигуків сучасної китайської мови за семантичним критерієм. Класифікація розроблена на основі типології А. Вежбицької шляхом її структурної деталізації та доповнення відповідними елементами згідно з лінгвістичними реаліями китайської мови¹⁰². В 2017 р. О. О. Нестеренко захистила кандидатську дисертацію «Вигуки сучасної китайської мови: типологія та функціонування»¹⁰³.

На матеріалі прозових художніх творів китайських письменників різних періодів ХХ ст. (Лу Сінь, Лао Ше, Бай Тінтін, Су Тун, Юй Хуа) Н. В. Руда вивчає синтаксичний статус багатоконпонентних складних речень у сучасній китайській мові та їхню специфіку у системі складного речення. Особливу увагу було приділено традиційним та специфічним засобам зв'язку між предикативними одиницями у ба-

китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія «Філологія»: [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак]. – 2015. – Вип. 15. – С. 92-95; Любимова Ю. С. Засоби і способи реалізації модальності можливості в сучасній китайській мові // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Серія «Філологічні науки». – 2016. – Вип. № 1 (83). – С. 72-78; Любимова Ю. С. Потенциальное наклонение глагола как доминанта субполя возможности в современном китайском языке // Austrian journal of humanities and social sciences. Scientific journal. – 2016. – № 1-2 (January-February). – С. 35-38.
101 Любимова Ю. С. Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 20 с.

102 Нестеренко О. О. Комунікативні властивості вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46. – Ч. II. – С. 65-73; Нестеренко О. О. Структурно-фонетичні особливості вигуків сучасної китайської мови // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 20. – С. 29-30; Нестеренко О. О. Емотивні характеристики вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50. – Ч. II. – С. 121-126. Нестеренко О. О. Особливості формування антонімічних пар вигуків сучасної китайської мови // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2014. – Вип. 12. – С. 98-100; Нестеренко О. О. Розмежування вигуків сучасної китайської мови за структурно-етимологічним параметром // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 14. – С. 192-194; Нестеренко О. О. Особливості синонімічної диференціації вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 51. – С. 344-351; Nesterenko O. O. The specific of dialogue function of interjections in modern Chinese // Austrian journal of Humanities and Social Sciences. – 2016. – № 1, 2. – P. 89-91.

103 Нестеренко О. О. Вигуки сучасної китайської мови: типологія та функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 19 с.

гатокомпонентних складних реченнях¹⁰⁴, пов'язаних з особливостями організації складного речення в сучасній китайській мові. Дослідниця запропонувала власну типологію БСР, що об'єднує десять моделей і свідчить не лише про досить частотне використання БСР у художній прозі китайських авторів, а й про різноманіття їхніх структур. Н. В. Руда визначила довжину кожної моделі БСР а також ефективність впливу теорій гнучкості/не гнучкості, відкритості/закритості структури БСР на можливості предикативного ускладнення БСР та зміни порядку розташування предикативних частин у китайському складному реченні. Також проаналізовано особливості взаємозалежності структури та семантики БСР у сучасній китайській мові¹⁰⁵. В 2017 р. Н. В. Руда захистила кандидатську дисертацію «Структурно-семантичні особливості багатокомпонентних складних речень у сучасній китайській мові»¹⁰⁶.

С. В. Цимбал, спираючись на принципи теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, вивчає метафоричну реалізацію концептів ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) і концепту ЧАС-ПРОСТІР (时空) у фразеологізмах сучасної китайської мови чен'юй. Застосовуючи методіку реконструкції концептуальних метафор, С. В. Цимбал у своїх працях досліджує фразеологічний матеріал шляхом визначення репрезентованих у фразеологізмах чен'юй концептуальних референтів, тобто концептів, які сприймаються метафорично (ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) і ЧАС-ПРОСТІР (时空)), а

¹⁰⁴ Далі – БСР.

¹⁰⁵ Руда Н. В. Підстави для класифікації складного речення у сучасній китайській мові // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2008. – Вип. 45. – С. 206-210; Рудая Н. В. Многокомпонентные сложные предложения в современном китайском языке (к постановке проблемы) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 35. – С. 111-114; Рудая Н. В. Особенности средств связи в многокомпонентных сложных предложениях со сложносочиненной структурной основой (на материале современной китайской литературы) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 36. – С. 117-120; Рудая Н. В. Представленность моделей многокомпонентных сложных предложений в романе Лао Шэ «Рикша» // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – № 1(19). – С. 30-34; Рудая Н. В. Средства связи в бессоюзных многокомпонентных сложных предложениях с однофункциональными предикативными единицами // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – № 1(20). – С. 31-34; Рудая Н. В. Структурные особенности многокомпонентных сложных предложений со сложносочиненной структурной основой в романе Лао Шэ «Рикша» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 39. – 2015. – С. 231-236.

¹⁰⁶ Руда Н. В. Структурно-семантичні особливості багатокомпонентних складних речень у сучасній китайській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 17 с.

також їхніх концептуальних корелятивів (концепти, котрі використовуються для порівняння). Авторка сформувала низку метафоричних моделей досліджуваних концептів, що актуалізуються фразеологічними одиницями чен'юй китайської мови, внаслідок аналізу яких встановлено характер перехресного мапування (процес співвіднесення концептуальних референту та кореляту), а також окреслено діапазон та обсяг концептуальних метафор¹⁰⁷. У 2018 р. захистила кандидатську дисертацію «Вербалізація концептів ПРОСТІР (空间) і ЧАС (时间) у сучасній китайській мові (на матеріалі фразеологізмів чен'юй)»¹⁰⁸.

Крім того, необхідно вказати на внесок у розвиток досліджень китайської мови в Україні К. Л. Геворгян¹⁰⁹, А. П. Смирнової¹¹⁰, С. А. Бочарової¹¹¹, М. В. Панасенко¹¹², О. В. Донцової¹¹³, В. О. Сорочан¹¹⁴, О. М. Рудік¹¹⁵, О. В. Мельникової¹¹⁶, Д. О. Мерзлюка¹¹⁷.

¹⁰⁷ Цимбал С. В. Особливості лексичного наповнення китайських фразеологізмів чен'юй зі значенням слухового сприйняття // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. VII (175). – С. 124-131; Цимбал С. В. Процес адаптації китайських фразеологізмів чен'юй в японській мові через призму сенсорної картини світу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 54. – С. 147-153; Цимбал С. В. Дослідження в галузі когнітології китайської мови на сучасному етапі її розвитку // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2015. – Вип. 1 (21). – С. 38-41; Цимбал С. В. Аудіо-візуальне сприйняття як форма прояву синестезії у китайських фразеологізмах чен'юй // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2016. – Вип. 1 (22). – С. 31-34; Цимбал С. В. Категорії темпоральності та локативності в мовній картині світу китайського етносу // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – Вип. 7. – С. 210-215; Цимбал С. В. Особливості репрезентації китайських фразеологізмів чен'юй з вербалізованими концептами ПРОСТІР і ЧАС у китайській класичній літературі (на матеріалі роману «Подорож на Захід») // Science and Education a New Dimension. Philology, 1V(27). – 2016. – Іс. 107. – Р. 65-69; Цимбал С. В. Концепти ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) та ЧАС-ПРОСТІР (时空) у китайських фразеологічних одиницях чен'юй через призму метафори // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – Вип. 9. – С. 161-165.

¹⁰⁸ Цимбал С. В. Вербалізація концептів ПРОСТІР (空间) і ЧАС (时间) у сучасній китайській мові (на матеріалі фразеологізмів чен'юй): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 20 с.

¹⁰⁹ Геворгян К. Л. Поповнення словникового складу мови шляхом лексикалізації // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К.: КНЛУ, 2014. – С. 78-80; Геворгян К. Л. Порівняльна характеристика відображення культурно-національних особливостей в китайській та українській мовах // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К., КНЛУ. – С. 71-72; Геворгян К. Л. Методи та способи порівняльного дослідження китайської та української // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 01 квітня 2016 року. – К.: КНЛУ, 2016. – С. 61-62. 110 Смирнова А. П. Анімалістична лексика в аспекті міжкультурної комунікації // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 399-401; Смирнова А. П. Поняття «лакуна» в національній мовній карті світу // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 370-372.

¹¹¹ Бочарова С. А. Глобалізація та її вплив на китайську мову // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 36-38; Бочарова С. А. Інтернет-сленг в сучасному суспільстві Китаю // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 45-46; Бочарова С. А. Сучасна автопромисловість Китаю та етимологія автомобілебудівної лексики китайської та української мов // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 23-24; Бочарова С. А. Особливості сучасної лексики китайської молоді // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 46-48.

¹¹² Панасенко М. В. Семантика параметричних прикметників китайської мови та їх роль у формуванні моделі простору // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 260-261; Панасенко М. В. Давньокитайська мова, її фонетичні особливості // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 322-324; Панасенко М.В. Функціонально-відображувальний потенціал китайських прикметників на позначення довжини та способи його передачі українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19-21 березня 2014 року. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2014. – С. 701-702.

¹¹³ Донцова О. В. Семантико-функціональні особливості вигуків у китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 97-99.

¹¹⁴ Сорочан В. О. Вживання модальних часток у китайському жіночому мовленні та способи їх перекладу // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 384-386; Сорочан В.О. Модальні частки, як засоби вираження китайського жіночого мовлення // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01-03 квітня 2015 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 428-429; Сорочан В. О. Засоби вираження китайського жіночого мовлення та способи їх перекладу українською // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19-21 березня 2014 року. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2014. – С. 702-703.

¹¹⁵ Рудік О. М. Функціонально-відображувальний потенціал китайських прикметників на позначення глибини та способи його передачі українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19-21 березня 2014 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 202-204; Рудік О. М. Поняття простору в китайській мові. Функціонально-семантична структура просторово-кількісних прикметників на позначення глибини в китайській мові // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01-03 квітня 2015 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 377-378; Рудік О. М. Способи використання абсолютних та неповних еквівалентів при передачі функціонально-відображувального потенціалу китайських слів на позначення глибини українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 329-331.

2.3 Літературознавство

У 1990-х рр. формується вивчення китайської літератури як такої та у порівнянні із західною літературою взагалі й українською зокрема. Насамперед це стосується праць Н. С. Ісаєвої, в яких вона досліджувала механізми рецепції крізь призму перекладу й відповідно була визначена типологічна сутність подібних явищ у китайській та українській літературах, проаналізована внутрішня закономірність їхнього виникнення і розвитку. Концептуальний підхід до аналізу зазначеної проблеми полягав у визнанні взаємопроникнення та синтезу двох культурних систем. У працях відзначено, що у Китаї перекладали переважно тих українських авторів, твори яких були суголосними «аурі» китайської літератури. Власне, романтичний тип художнього мислення був «зустрічною течією», котра сприяла органічному входженню поезії Т. Г. Шевченка (як вершинного, класичного явища) до китайської літератури¹¹⁸. В 2002 р. Н. С. Ісаєва захистила першу в Україні китаєзнавчу дисертацію з літературознавства – «Українська

¹¹⁶ Мельникова О. В. Навчання майбутніх учителів китайської мови усного мовлення на основі художніх творів // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 567-569; Мельникова О. В. Принципи відбору художніх творів для навчання майбутніх учителів китайської мови // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 602-604; Мельникова О. В. Особливості формування вмінь усного китайського мовлення // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 448-450.

¹¹⁷ Мерзлюк Д. О. Система показників категорії виду в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: Філологія. – Вип. 10. – Том 1. – Од., 2014. – С. 151-154; Мерзлюк Д. О. Проблема категорії виду дієслова в китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2014. – С. 275-276; Мерзлюк Д. О. Перфектив у китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2015. – С. 282-284; Мерзлюк Д. О. Засоби вираження контину-ативу в сучасній китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2016. – С. 231-232.

¹¹⁸ Ісаєва Н. С. Основні мотиви романтичної поезії Т. Шевченка та їх китайська специфіка в перекладах Ге Баоцюаня // Вісник Чженчжоуського університету. – 1998. – № 6 (31). – С. 90-91 (кит. мовою); Ісаєва Н. С. Типологія українського і китайського романтизму: структура художнього мислення // Сходознавство. – 1999. – № 7-8. – С. 212-221; Ісаєва Н. С. Компаративістика в Китаї: Лу Сінь // Вісник Київського університету: східні мови та літератури. – 2000. – Вип. 3. – С. 11-17; Ісаєва Н. С. Спільні риси романтичного світогляду Т. Шевченка та Лі Бо // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права (Літературознавчі студії). – 2000. – Вип. 2. – С. 266-273; Ісаєва Н. С. Поезія Т. Шевченка в Китаї: специфіка художнього перекладу // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна – країни Сходу в XXI столітті: діалог мов, культур, цивілізацій». – К. – 2001. – С. 46-55.

література в Китаї: проблеми рецепції»¹¹⁹. Надалі дослідниця зосередила увагу на вивченні сучасної китайської літератури, що передовсім стосується китайської жіночої прози (II ст. – поч. XXI ст.), яка виступає репрезентантом подвійної «іншості» на теренах вітчизняної літературознавчої синології: східної «екзотичної іншості» в західному ментальному просторі та жіночої, донедавна маргіналізованої «іншості» в андроцентричній культурі; по-друге, через методологічний підхід – західна феміністична/гендерна модель літературного аналізу вдало залучається для з'ясування особливостей «художнього вираження гендерної специфіки жіночої прози» як «осібного субканону в китайському літературному процесі». Вчена запропонувала трифазову модель розвитку китайської жіночої прози, що є варіантом розв'язання дискусійних питань про її давнє коріння, тривалу історію, еволюційний розвиток та спадкоємність. Н. С. Ісаєва обґрунтовано показує художню специфіку «жіночого стилю» в конфуціанському каноні, шляхи самовираження жінок-письменниць у контексті національно-визвольних змагань першої половини ХХ ст. і, зрештою, ознаки «жіночого письма» як гендерно маркованого інструментарію концептуалізації дійсності другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Має велике значення аналіз авторкою художнього моделювання приватного простору в китайській жіночій прозі з акцентом на особливостях «гендерної нарації», а також «реінтерпретації міфології та історії ХХ ст. у жіночому дискурсі» на конкретних прикладах з китайської літератури¹²⁰. В 2017 р.

¹¹⁹ Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.; Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції: дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 208 арк. Ісаєва Н. С. Китайська література в Україні. // Дайцзун сюекан. – 1998. – № 1. – С. 48-50 (кит. мовою).

¹²⁰ Ісаєва Н. С. Роль містичного компоненту в китайській феміністичній прозі 90-х років (на прикладі оповідання Хун Ін «Червона бабка») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2009. – Вип. 12. – Т. VIII (133). – С. 219-225; Ісаєва Н. С. Жіночий дискурс традиційних образів української і китайської прози постмодерного періоду // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – Вип. 29. – С. 166-173; Ісаєва Н. С. Символічні іпостасі жінки в романі Сюй Сяюнь «Пірна змія» // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 363-371; Ісаєва Н. С. Концептуалізація страху в малій прозі Цань Сюе // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2011. – Вип. 33. – С. 180-185; Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2011. – Вип. 14. – Т.V (151). – С. 328-335; Ісаєва Н. С. Особливості архітектоніки китайської жіночої неореалістичної прози (на матеріалі повісті Фан Фан «Краєвид») // Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». – Льв.: Вид-во Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 168-176; Ісаєва Н. С.,

Смірнова Б. О. Оповідання Те Нін «Ей, Сянсюе!»: авторські прийоми реалістичного зображення дійсності // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. пр. Серія «Педагогіка. Філологія». – П.-Хм.: ФОП Лукашевич, 2012. – Вип. 11. – С. 217-230; Ісаєва Н. С. Образ митця у смисловому просторі української та китайської постмодерної прози (на матеріалі повісті Ван Ань «Дядькова історія» та роману Ю. Андруховича «Московіада») // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. – Вип. 35. – С. 259-267; Ісаєва Н. С. Особливості моделювання художньої дійсності у прозі Мо Яня 1980-х років // Світова література на перехресті культур і цивілізацій: зб. наук. пр. – Сімф.: «Бізнес-інформ», 2013. – Вип. 7. – Ч. I. – С. 73-81; Ісаєва Н. С. Роман Мо Яня «Пишні груди, широкі стегна» в оцінці китайської феміністичної критики // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – Вип. 20. – С. 42-45; Ісаєва Н. С. Екзистенційні мотиви Ф. Кафки у дзеркалі прози Цань Сюе // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 21. – С. 46-50; Ісаєва Н. С. Концепція божевілля у прозі Вей Хуей (на матеріалі повісті «Божевільна як Вей Хуей») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. – Вип. 18. – Т. I (176). – С. 370-377; Ісаєва Н. С. Образ «сучасної відьми» в китайському етнокультурному контексті прози Сюй Сяобін (на матеріалі оповідання «М'янмарський нефрит») // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 245-253; Ісаєва Н. С. Особливості формування гендерного літературознавства в Китаї // Питання літературознавства: наук. зб. – Чр.: Вид-во Чернівецького національного університету, 2015. – Вип. 91. – С. 196-208; Ісаєва Н. С. Проблемно-тематична парадигма китайської жіночої прози початку ХХ ст.: шлях до самовизначення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од.: Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 19. – С. 85–89; Ісаєва Н. С. Роман Сюй Сяобін «Перната змія»: історія Китаю ХХ століття у дзеркалі жіночої суб'єктивності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од.: Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 14. – С. 66-70; Ісаєва Н. С. Гендерний вимір китайського літературознавства: до питання термінології // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 46. – С. 142-154; Ісаєва Н. С. Гендерне літературознавство у Китаї: витоки і становлення // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – Вип. 22. – С. 44-49; Ісаєва Н. С. Концепція кохання у китайській жіночій прозі кінця 70-х років ХХ ст. (на матеріалі оповідання Чжан Цзе «Кохання неможливо забути») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 176-183; Ісаєва Н. С. Особливості репрезентації жіночого досвіду у ранній прозі Чжан Канкан // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 50. – С. 111-120; Ісаєва Н. С. Китайська жіноча література II половини ХХ століття: основні тенденції розвитку // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. – Вип. 23. – С. 53-62; Ісаєва Н. С. Особливості відтворення жіночої тілесності у прозі Те Нін другої половини 80-х рр. ХХ ст. // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V (30). – Issue: 117. – P. 19-24; Ісаєва Н. С. Реінтерпретація міфологічного образу Місячної Диви у прозі Чень Жань і Лін Бай // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V (37). – Issue: 137. – P. 22-26; Ісаєва Н. С. Тема сестринства та лесбійства у прозі Чень Жань: пошук нової ідентичності // Держава та регіони. Серія «Гуманітарні науки». – Зп.: Поліграфічний центр Класичного приватного університету, 2017. – № 1(48). – С. 10-16; Ісаєва Н. С. Мир дитства в художественном пространстві ранньої прози Мо Яня // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журн. науч. публ. – М.: Литера, 2013. – № 11(58) Февраль. – Ч. II. – С. 29-33; Ісаєва Н. С. Концептуалізація женської телесності в китайській «мужской» прозі 1980-х – 1990-х років // Актуальная наука: междунар. науч. журн. – Вл.: Научный издательский центр «Абсолют», 2017. – № 2. – С. 26-32; Ісаєва Н. С. Реінтерпретація міфологічного образу Ньюйва в прозі Би Шумин 1990-х гг. // European Journal of Literature and Linguistics. – Vienna, 2017. – № 3. – P. 60-65.

вийшла друком монографія Н. С. Ісаєвої «Китайська жіноча проза: ревізія канону»¹²¹, а через рік вчена захистила докторську дисертацію «Гендерна диференціація літературного канону: китайська жіноча проза»¹²².

Н. А. Кірносова у своїх працях простежила зв'язок між активним використанням мотиву паломництва у китайській та європейській літературах у XVI – XVIII ст. та формування нової поетологічної системи у літературах цього періоду. Дослідниця здійснила порівняльний аналіз видатних паломницьких романів англійської та китайської літератур, зокрема «Шлях паломника» Дж. Баньяна та «Подорож на Захід» У Чен-еня, в яких відбулася повна або часткова трансформація жанру ходінь у мотив паломництва і, таким чином, стався перехід від «літератури факту» до «літератури вимислу»¹²³. В 2005 р. Н. А. Кірносова захистила кандидатську дисертацію «Жанрово-тематична парадигма паломницької прози в китайській та європейських літературах XVI – XVIII ст.»¹²⁴, а після цього вона продовжила дослідження¹²⁵ та переклади сучасної китайської літератури й

¹²¹ Ісаєва Н. С. Китайська жіноча проза: ревізія канону. – К.: Логос, 2017. – 415 с.

¹²² Ісаєва Н. С. Гендерна диференціація літературного канону: китайська жіноча проза: автореф. дис... докт. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 36 с.

¹²³ Кірносова Н. До проблеми генези китайського роману (на прикладі роману У Чен-еня «Мандрівка на Захід») // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права. Серія: Літературознавчі студії. – К., 2001. – С. 28-33; Кірносова Н. Романи «Мандрівка на Захід» У Чен-еня та «Шлях паломника» Джона Баньяна // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Літературознавчі студії. – Вип. 4. – К., 2002. – С. 260-268; Кірносова Н. Паломницька проза у контексті перегляду традицій // Східний Світ. – 2003. – № 1. – С. 133-141; Кірносова Н. Жанрові і стильові особливості паломницької прози в англійській та китайській літературах (порівняльна характеристика) // Наукові записки Києво-Могилянської академії. Гуманітарні науки. – Т.22. – Ч.1. – К., 2003. – С. 3-7; Кірносова Н. До проблеми художньої адекватності перекладу китайської середньовічної поезії // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 10. – К.: КиМУ., 2005. – С. 351-355.

¹²⁴ Кірносова Н. А. Жанрово-тематична парадигма паломницької прози в китайській та європейських літературах XVI – XVIII ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

¹²⁵ Кірносова Н. А. Жанр «мандрівних нотаток» у китайській літературі епохи Мін // Ренесансні студії / Запорізький державний університет. – Вип. 11. – 2006. – С. 58-71; Кірносова Н. А. Поетологічні особливості жанру подорожніх нотаток у китайській та українській літературах кін. XIX – поч. XX ст. // Східний Світ. – 2008. – № 4. – С. 88-92; Кірносова Н. А. Тенденції розвитку малої прози в сучасній китайській літературі // Проблеми літератур Дальнього Востока. III Міжнародна наукова конференція. В 2 т. 24-28 июня 2008 г.: Сборник материалов. – СПб., 2008. – Т. 1. – С.164-175; Кірносова Н. А. Концепт поняття «паломництво» у мандрівній літературі XVI – XVII ст. у Китаї // Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки: Матеріали міжнародної наукової конференції 28-30 травня 2008 року. – К.: ТОВ «Видавництво Аратта», 2009. – с.123-131; Кірносова Н. А. Китайська література в XX столітті: погляд здалека // Альманах «ЛітАкцент». – К.: Темпора, 2010. – С. 226-233; Кірносова Н. А. Християнська проблематика в китайській літературі кінця XX ст. // Літературознавчі

фактично започаткувала дискусію щодо транскрибування китайської лексики українською мовою¹²⁶. Крім того, важливими напрямками наукових пошуків Н. А. Кірносолової є вивчення особливостей психотипу китайців¹²⁷, семантико-графічних особливостей китайських ієрогліфів¹²⁸, проблем викладання китайської мови та перекладознавства¹²⁹.

студії. – 2011. – Вип. 29. – С.181-186; Кірносолова Н. А. Искусство импровизации в современном китайском театре // Проблемы литератур Дальнего Востока. – 2012. – Т.1. – С. 357-364; Кірносолова Н. А. Герои романа Алая «Оседающий прах» в зеркале архетипов К. Юнга // Проблемы литератур Дальнего Востока. VII Международная научная конференция. 29 июня – 3 июля 2016 г.: Сборник материалов / Отв. Ред. А. А. Родионов, А. Г. Сторожук, Цянь Чжэньган. – СПб.: Изд-во Студия «НП-Принт», 2016. – Т. 1. – С. 224-228.

¹²⁶ Кірносолова Н. А. Засади транскрибування китайської лексики українською мовою // Сходознавство. – 2009. – № 45-46. – С. 38-57.

¹²⁷ Кірносолова Н. А. Мова і поведінка китайців // Китайська цивілізація: традиції і сучасність. – К., 2005. – С. 31-34; Кірносолова Н. А. Концепти давньокитайської лінгвістичної термінології (у межах питання про зв'язок мови й мислення) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 36. – С. 433-442; Кірносолова Н. А. Трактат «Гунсунь Лун-цзи» у світлі ідей сучасної когнітивної науки // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 30-41.

¹²⁸ Кірносолова Н. Деякі семантико-графічні особливості ієрогліфічних рекламних текстів // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 6. – К.: КиМУ, 2001. – С. 262-266; Кірносолова Н. А. Мовний вимір опозиції «стабільність/плинність» як основи утворення смислу в «論語» // Конфуціанство: філософія, етика, політика. – Л.: «Альма-матер», 2008. – С.74-77; Кірносолова Н. А. Концепція знаку Чарльза Пірса та її застосування до китайської ієрогліфіки // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2009. – Вип. 12. – Т. IV (129). – С. 181-186; Кірносолова Н. А. Особливості рекламних текстів китайською мовою: психолінгвістичний аспект // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation (proceedings of The First International Scientific Conference). – К., 2009. – С. 90-93; Кірносолова Н. А. Образний потенціал слова в китайській мові (на прикладі дієслів із ключем «рука» в повісті Т'є Нін «Квітки бавовнику») // Українське мовознавство. – 2009. – Вип. 39/1. – С. 177-183; Кірносолова Н. А. Семантична структура ієрогліфа-класифікатора як відображення мотивації його зв'язку з іменником (на прикладі лічильних слів до свійських тварин) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2010. – Вип. 28. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – С. 340-347; Кірносолова Н. А. Епіграфіка міського середовища в Китаї: концептуальний аналіз // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 75-82; Кірносолова Н. А. Лічильні слова китайської мови в світлі концепції числа Ж. Піаже // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: східні мови та літератури. – К., 2011. – Вип. 17. – С.13-16; Кірносолова Н. А. Етапи розвитку граматики в Китаї: від династії Хань до сучасності // Східний Світ. – 2011. – № 3. – С.195-204; № 4. – С.103-110; Кірносолова Н. А. Китайський ієрогліф: проблема визначення // Сходознавство. – 2013. – № 61. – С. 47-54; Кірносолова Н. А. Інтерпретація теорії знаку Жака Дерріда в сучасній китайській граматиці // Мова і культура. – 2015. – Вип.18. – Т.II (177). – С.125-130; Кірносолова Н. А. Об'єктивне і суб'єктивне начало знань про світ, відображених у китайському ієрогліфі // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2015. – № 1 (21). – С.11-14; Кірносолова Н. А. Китайський ієрогліф як художній феномен // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2016. – Вип. 83. – С.109-116; Кірносолова Н. А. «Кола на воді» – спосіб організації інформації в китайському ієрогліфі // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип.19. – Т.I (181). – С. 316-321; Кірносолова Н. А. Сміслові коди новели Чи Цзицзянь «Як чиста вода змиває бруд» // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1-2. – С. 73-79; Кірносолова Н. А. Поняття «держави» в китайській мові й «родинна ідеологія» в сучасному політичному дискурсі КНР // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 83-88; Кірносолова Н. А. Специфіка графічного вираження морфемних значень у китайській ієрогліфіці // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2018. – Вип.21. – Т. IV (193). – С. 360-364.

Н. О. Черниш здійснила компаративний аналіз віршованої книги російської поетеси О. Седакової в аспекті взаємодії з традицією китайської класичної культури (філософії, лірики та графіки пейзажних мініатюр). Дослідниця виділила риси, які свідчать про перетворення здатності культурного діалогу між Заходом і Сходом¹³⁰.

¹²⁹ Кірносорова Н. А. Проблеми викладання курсу практичної граматики китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Вип. 19. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. – С. 88-90; Кірносорова Н. А. Проблема вихода из «центризмів» как основная проблема современного востоковедения // Проблеми вивчення та викладання східних мов та літератур. Тези доповідей. Перша міжрегіональна наукова конференція. – Дн.: вид-во ДНУ, 2006. – С. 49-52; Кірносорова Н. А. Практична граматики китайської мови: Навчальний посібник. – К.: КНУ, 2007. – 116 с.; Кірносорова Н. А. Система трансформацій в українському та китайському перекладознавстві // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К., 2007. – С. 43-47; Кірносорова Н. А. Етикетні формули китайської мови та способи їх перекладу українською мовою // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. VII (107). – С. 253-256; Кірносорова Н. А. Явище граматичної синонімії в китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 8-11; Кірносорова Н. А. Сучасні тенденції у методиці викладання китайської мови // Україна-Китай: діалог і взаємозбагачення культур: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: ДАККіМ, 2008. – С. 153-140; Кірносорова Н. А. Особливості комунікації китайською мовою в електронному просторі // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 56-61; Кірносорова Н. А. Українські реалії в творах М. Гоголя: проблема перекладу китайською мовою («Вечір на Івана Купала») // Літературознавчі студії. – 2009. – Вип. 25. – С. 89-98; Кірносорова Н. А. Парадигма значень лічильного слова китайської мови: до проблеми функціонування // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2009. – С. 118-120; Кірносорова Н. А. Мовні зв'язки України та Китаю // Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 243-254; Кірносорова Н. А. Викладання китайської мови в Україні: на вигоках // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 120-123; 娜佳 (Nadiia Kirnosova). 中国文学作品在乌克兰翻译的困难 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京: 作家出版社, 2011. – 111-113页; Kirnosova N. Improving Coherency in Translated News Reports // 2011 International Advanced Forum on Communication Studies of Language and Rhetoric. – Peking University, China. – P. 329-333; Кірносорова Н. А. Когнітивна лінгвістика в Китаї: історія й термінологія // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – 2012. – № 18. – С. 9-14; 娜佳 (Nadiia Kirnosova). 从乌克兰视角看中国文学翻译 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京 作家出版社 2012. – 26-31页; 娜佳 (Nadiia Kirnosova). 为乌克兰读者解读中国故事 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京 作家出版社 2015. – 167-172页.

Черниш Н. О. Переклад як діалог традиційних культур: проблеми перекладу основних понять трактату «Дао-Де Цзінь» // Матеріали першого Українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн азійсько-тихоокеанського регіону: зб. наук. праць. – 1999. – Вип. 1 / [ред. колегія: В. Резаненко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Національний університет «Києво-Могилянська академія». – С. 22-27; Черныш Н. А. Проблема перевода средневековой китайской лирики на примере одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського Університету. Мовознавство. – Вип. 4 / [ред. колегія: Л. П. Столярова (відп. ред.) та ін.]. – Дн.: ДНУ, 1999. – С. 206-211; Черныш Н. А. Проблемы перевода текстов традиционных культур на примере перевода одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського Університету. Літературознавство. Журналистика. – Вип. 3. – Том 1 / [ред. колегія: В. Д. Нарівська (відп. ред.) та ін.]. – Дн.: ДНУ, 1999. – С. 43-53; Черныш Н. А. Особенности композиции «Китайского путешествия» О. Седаковой // Література в контексті культури: зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 13 / [ред. колегія: В. А. Гусев (відп. ред.) та ін.]. – Дн.: ДНУ. – С. 214-219; Черныш Н. А. «Китайское путешествие» О. Седаковой в контексте диалога традиционных культур // Мова і культура: науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бураго (гол. редактор) та ін.]. – 2005. – Вип. 8. – Т. VI/1. – К.: ВД Дмитра Бураго. – С. 208-212; Черныш Н. А. «Поэт издали заводит речь...» (Об одном тихо-

У 2011 р. Н. О. Черниш захистила кандидатську дисертацію «“Китайська подорож” О. Седакової в контексті діалогу традиційних культур»¹³¹.

Я. В. Шекера проаналізувала джерела та еволюцію художніх образів у китайській поезії доби Тан (618 – 907), а також специфіку образу як такого в естетичній системі та літературній думці давнього Китаю. На основі вивчення танської поезії в контексті системи світосприйняття давніх китайців дослідниця розкриває сутність художнього образу в китайській літературі та особливості образного мислення китайських поетів. За допомогою контекстно-описового методу Я. В. Шекера проаналізувала функціонування образотворчого інструментарію танської поезії (метафора, гіпербола, градація, алегоричний зачин тощо), розглянула специфіку зображення пейзажу й вираження почуттів у китайській ліриці дотанського періоду, визначила особливості зародження пейзажної лірики (IV ст.) та її подальшого розвитку до танської доби включно, висвітлила вплив даоського та буддійського віровчень, а також концепції простору на танську поезію, простежила еволюцію основних образів природи у пейзажній ліриці доби Тан¹³². У 2006 р. Я. В. Шекера захистила

творенні О. Седакової) // Мова і культура: науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бурого (гол. редактор) та ін.]. – 2009. – Вип. 11. – Т. VI (118). – К.: ВД Дмитра Бурого. – С. 170-173; Черныш Н. А. Опыт прочтения одного стихотворения О. Седаковой // Научные записки Харьковского национального педагогического ун-та им. Г. С. Сковороды. – Сер. Литературознание. – 2009. – Вип. 3 (59), ч. II / [ред. колегія Л. Г. Фрізман (гол. редактор), О. А. Андрущенко та ін.]. – Х.: ППВ «Нове слово». – С. 131-136.

¹³¹ Черниш Н. О. «Китайська подорож» О. Седакової у контексті діалогу традиційних культур: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дн., 2011. – 19 с.

¹³² Шекера Я. В. Концепція простору в давній китайській поезії // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 45-48; Шекера Я. В. Поетичний світ та мова віршів Ду Фу // Всесвіт. – 2003. – № 7-8. – С. 156-161; Шекера Я. В. Деякі буддійські постулати в філософії давніх китайців та їх вплив на поезію доби Тан (618 – 907) // Мова. Культура. Бізнес. – К.: Правові джерела, 2004. – Вип. 2. – С. 118-125; Шекера Я. В. Своєрідність художніх засобів танської поезії // Мова і культура. – К.: Вид. дім Д.Бурого, 2004. – Вип. 7. – Т. VII/1. – С. 190-194; Шекера Я. В. Генеза та функціонування образів на позначення часу у давній та середньовічній китайській поезії // Сходознавство. – 2005. – № 29-30. – С. 141-150; Шекера Я. В. Деякі аспекти генези образу птахів у творчості Тао Юань-міна і танській поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2005. – Вип. 10. – С. 48-51; Шекера Я. В. Сутність та витоки художньої образності китайської поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Матер. наук. конф. (Київ, 15 червня 2005 р.) – К.: Вид-во Інституту сходознавства НАН України, 2005. – С. 100-105; Шекера Я. В. Образ води в давній китайській поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2004. – Вип. 9. – С. 59-62; Шекера Я. В. Художні засоби танської поезії CHÉNTUÒ, TǒNGGĀN TA QǏXǏNG // Літературознавчі студії. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 10. – С. 345-349; Шекера Я. В. Чаньские биномы «движение – спокойствие» и «пустота – наполненность» в пейзажной лирике Ван Вэя (700 – 761) // Проблемы литературы Дальнего Востока: Сб. матер. 2-й Международ. науч. конф. (СПб., 27 июня – 1 июля 2006 г.): В 2 т. – Т. 2. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006. – С. 129-140.

кандидатську дисертацію «Гене́за та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.)»¹³³. Надалі дослідниця продуктивно займається давньою й середньовічною китайською поезією, її поняттями і сутністю, особливу увагу приділяє проблемам перекладу та інтерпретації класичних текстів із застосуванням етимологічного (мовно-культурологічного) аналізу, вивчає взаємовплив поезії та релігійно-філософських вчень Китаю¹³⁴.

¹³³ Шекера Я. В. Гене́за та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 19 с.; Шекера Я. В. Гене́за та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.): дис... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 295 арк.

¹³⁴ Шекера Я. В. До питання перекладу китайських народних пісень у контексті їх порівняння з українськими // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2007. – Вип. 23. – Ч. 3. – С. 199-202; Шекера Я. В. До питання перекладу китайської поезії доби Тан (618 – 907): інтерпретація художнього образу // Сходознавство. – 2007. – № 38. – С. 175-182; Шекера Я. В. До питання функціонування метафори у ранньосередньовічній китайській поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. ст. – К., 2007. – С. 154-159; Шекера Я. В. Луна як архетип китайської культури (на прикладі древньої і раннесередньовікової китайської поезії) // Четвертые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение. Матер. науч. конф. – СПб., 2007. – С. 506-514; Шекера Я. В. Концепция пространства в песнях первого китайского поэтического памятника «Шицзин» // Проблемы литературы Дальнего Востока: Сб. матер. III Международ. науч. конфер. СПб., 24-28 июня 2008 г. / Отв. ред. Е. А. Серебряков, ЧэньСьхэ. – В 2 т. – Т. 2. – СПб.: Изд. Дом СПбГУ, 2008. – С. 138-151; Шекера Я. В. До проблеми перекладу китайської поезії доби Сун (X – XIII ст.) у жанрі ци українською мовою // Сходознавство. – 2008. – № 41-42. – С. 182-192; Шекера Я. В. Віддзеркалення просторових уявлень у найдавнішій китайській поезії (на прикладі гімнів «Книги пісень») // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 126-130; Шекера Я. В. Китайський романс доби Сун (X – XIII ст.): гене́за та образотворення. Сучасний погляд // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. – 2009. – Вип. 75. – С. 337-349; Шекера Я. В. Методологічні засади художнього аналізу сунської поезії в жанрі ци (на прикладі творчості Лі Цін-чжао, 1084 – 1151) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2009. – Вип. 14. – С. 45-47; Шекера Я. В. Отражение даосских постулатов Чжуанцзы в творчестве сунской поэтессы Ли Цинчжао (1084 – 1151) // 4-я Международная научная конференция «Проблемы литературы Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 29 июня – 2 июля 2010 г.). – СПб., 2010. – Т. 1. – С. 365-378; Шекера Я. В. Віддзеркалення філософії даосизму в китайській поезії доби Сун (на прикладі творчості Су Ши, 1037 – 1101) // Хроніка-2000. Кетяг калини і цвіт сливи: Україна – Китай. – К., 2010. – Вип. 1 (83). – С. 719-728; Шекера Я. В. Художня образність сунської поезії в жанрі ци: до проблеми методології дослідження жанру // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2010. – Вип. 16. – С. 54-57; Шекера Я. В. Художественная образность китайской поэзии в жанре ци (на примере творчества Ли Цинчжао) // Матер. VI междунар. науч. конф. по востоковедению «Идеалы. Ценности. Нормы (Торчиновские чтения)» – СПб., 2010. – С. 276-283; Шекера Я. В. Китайський поетичний жанр ци: до проблеми інтерпретації // Віршознавчі студії. Зб. пр. наук. семін. «Вірш у системі перекладу» (21 вер. 2010 р.). – К., 2010. – С. 44-49; Шекера Я. В. До проблеми омонімії в китайських народних піснях юефу (Південні та Північні династії) // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія» і Київ. нац. лінгв. ун-ту до 90-річчя проф. О. Прицака / Гол. ред. І. В. Срібняк. – К., 2009-2010. – Вип. 4-5. – С. 93-98; Шекера Я. В. Символізм образів природи у творчості поетеси доби Сун Лі Цінчжао // Матер. міжрегіонального науково-практичного семінару «Актуальні проблеми вивчення та викладання східних мов та літератур» (22-23 квітня 2010 р.). – Дн., 2010. – С. 62-67; Шекера Я. В. Віддзеркалення даоського світогляду у творчості китайської поетеси доби Сун Лі Цін-чжао (1084 – 1151) // Східний світ. – 2010. – № 3. – С. 217-221; Шекера Я. В. Поетичні та пісенно-поетичні жанри Давнього Китаю: до проблеми методо-

логії дослідження // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (пам'яті Омеляна Прицака). – К., 2010. – С. 234-240; Шеке́ра Я. В. Метафора сну в даоській філософії та в поезії Су Ши (1037 – 1101) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2011. – Вип. 17. – С. 60-63; Шеке́ра Я. В. Життя мов сон: даоська містика у творчості китайського поета доби Сун Су Ши (1037 – 1101) // Питання літературознавства. – Вип. 84. – Чернівці, 2011. – С. 70-76; Шеке́ра Я. В. Концепт порожнечі в китайській культурі: походження та репрезентація в поезії доби Сун (X – XIII ст.) // Proceedings of The Second International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 13-15, 2011). – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 230-239; Шеке́ра Я. В. Даоська метафора порожнечі та її репрезентація в китайській поезії доби Сун (X–XIII ст.) // Східний світ. – 2011. – № 4. – С. 149-154; Шеке́ра Я. В. Внутренний мир иероглифа как ключ к интерпретации поэтического произведения (на примере стихотворения Оуян Сю «Горы Лу высоки») // 5-я Международная научная конференция «Проблемы литературы Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 27 июня – 1 июля 2012 г.). – СПб., 2012. – Т. 3. – С. 379-392; Шеке́ра Я. В. Давньокитайські космогонічні ідеї та їх репрезентація в ідеограмах китайської мови // Східний світ. – 2012. – № 3. – С. 109-114; Шеке́ра Я. В. Даоська концепція порожнечі у трактатах «Лао-цзи» та «Чжуан-цзи» як основа китайського світобачення // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 71-74; Шеке́ра Я. В., Бедненко О. Любона лірика китайського поета доби Тан Лі Шан-їня (813 – 858): неоднозначність та аллюзійність // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 74-77; Шеке́ра Я. В., Чижевська Є. Аналіз бажань та печалей ліричного героя у творі Тао Юаньміна (365 – 427) «Заборона кохання» // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 77-79; Шеке́ра Я. В. Дихотомія Ю–У (有–无): до питання концепту ДАО // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 6. – С. 213-218; Шеке́ра Я. В. Філософське осмислення буття митцями чань (на прикладі китайського поета VIII ст. Хань Шаня) // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії: Матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Людина. Всесвіт. Абсолют. Класичний, некласичний, постнекласичний та езотеричний підходи» (19-20 квітня 2013 р.) / За ред. І. В. Карвіця. – Львів: вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 142-150; Шеке́ра Я. В. Даоські вірші Лу Ю в жанрі ши: генеза художньої образності // Proceedings of The Third International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 2-4, 2013). – Kyiv-Seoul, 2013. – P. 170-175; Шеке́ра Я. В. Феномен измененного состояния сознания чаньского поэта (на примере Хань Шаня) // Сб. матер. Первой международной научной конференции «Психотехники и измененные состояния сознания в истории религий» (14-15 декабря 2012 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: РХГА, 2013. – С. 197-208; Шеке́ра Я. В. Концепт «небожитель» (仙) у китайській культурі (на матеріалі поетичного тексту Лу Ю) // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць. – К.-Львів, 2013-2014. – Вип. 7-8. – С. 89-94; Шеке́ра Я. В. Дао сунського поета Лу Ю: філософія покоя // VI Международная научная конференция «Проблемы литературы Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 25-29 июня 2014 г.). – СПб., 2014. – Т. 2. – С. 79-87; Шеке́ра Я. В. Литературная теория и литературная практика Хуан Тин-цзяня: традиции и новаторство // Россия – Китай: сб. статей и докладов участников VI Международной научно-практической конференции. – Казань: изд-во «ЯЗ», 2014. – С. 588 с. – С. 122-130; Шеке́ра Я. В. Даосская алхимия в жизни и творчестве сунского поэта Лу Ю // Феномен алхимии в истории науки, философии, культуре. Вторая международная научная конференция. – В.: Филиал ФБГОУ ВПО «Московский государственный университет технологий и управления им. К. Г. Разумовского» в г. Вязьме Смоленской обл.; См.: ООО «Принт-Экспресс», 2014. – 182 с. – С. 165-178; Шеке́ра Я. В. Відзеркалення буддйського світогляду у віршах жанру ши сунського поета Лу Ю // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 1(20). – С. 68-71; Шеке́ра Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Materials of VIII International Symposium «Contemporary Issues of Literary Criticism. National Literatures and the Process of Cultural Globalization». – Тб.: Institute of Literature Press, 2014. – in 2 Vol. – Vol. 2. – P. 271-283; Шеке́ра Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Материалы VIII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» (24–26 сентября 2014 г., Тбилиси, Институт грузинской литературы им. Шота Руставели). – Тб., 2014. – С. 271-283; Шеке́ра Я. В. Даосское учение о «вскармливание жизни» (яншэн) в теории и практике сунского поэта Лу Ю // Сб. матер. Второй международной научной конферен-

К. Г. Мурашевич розглядала процеси зародження поезії представників руху «4 травня», її розвитку, особливості, еволюцію поетичних форм, поширення нової жанрової парадигми, роль міжлітературних зв'язків. Вчена показала вплив китайської класичної літератури на розвиток поезії «4 травня», зокрема пейзажної лірики. На основі вивчення творчості Лю Баньнуну, Лю Дабая, Дай Ванш, Се Бінсін, Вень Ідо, Цюй Цюбо, Фен Чжі та ін. осмислюється їхній новаторський характер на тематичному, образотворчому, формотворчих рівнях, зокрема зародження коротких віршів сяшо, візуальної поезії, поем, імітацій фольклорних пісень тощо. Було розглянуто зміни, пов'язані з віршованою формою, що стало наслідком переходу від літературної мови веньянь до розмовної мови байхуа. Велику увагу К. Г. Мурашевич звернула на проблему становлення жанрової парадигми китайської поезії початку ХХ ст., яке відбулося під впливом зарубіжних літератур (сонет, верлібр, новий регулярний вірш). Окремо порівнюються образні конотації поезії руху «4 травня» з поезією попередніх епох, головним чином танського періоду¹³⁵.

ции «Психотехники и измененные состояния сознания» (12–14 декабря 2013 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: Изд-во РХГА, 2015. – С. 224-233; Шекера Я. В. Аспекти східного езотеризму: буття, свідомість, пізнання // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії. Матеріали Круглого столу на тему: «Поетика і практика езотеризму», 3-4 квітня 2015 року / За ред. І. В. Карівця. – Льв., 2015. – С. 3-15; Shekera Y. Chinese Ideograms as Codes of Thought and World-view (as seen from the example of graphic recreation of cosmological ideas) // The World is Composed of Stories: the Relationship between Discourses and their Transformations. Theses. – Vilnius, 2012. – P. 62-63; Shekera Y. The Role of Ancient Chinese Imagination in Taoist Treatise Huang T'ing Jing (The Book of Yellow Court) and its Reflection in Life and Works by Huang T'ing-jian // Gdansk Journal of Humanities (Jednak Ksiazki). – 2015. – No 4. – P. 225-237.

¹³⁵ Мурашевич К. Г. Традиційна та авторська символіка поезії Вень І-до (1899 – 1946) // Проблеми літератур Дальнього востока. – СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. – Т. I. – С. 268-278; Мурашевич К. Г. Символизм Дай Ваншу (1899 – 1946) – революция в стиле и содержании стиха // Проблемы литератур Дальнего востока. – СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2010. Т. II. – С. 191-202; Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Особливості використання перифразу у творчості Лі Бо // Східний світ. – К., 2005. – № 3. – С. 116-120; Мурашевич К. Г. Випадки отождоження символу та перифразу у китайській літературі // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 89. – С. 70-75; Мурашевич К. Г. Перифраз як художній засіб у творчості китайського поета Ду Фу // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 2006-2007. – Вип. 91. – С. 39-43; Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Символ як багатозначний образ у творчості Лі Бо // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Східні мови та літератури. – К., 2006. – № 11. – С. 53-55; Мурашевич К. Г. Стилістичний аналіз поезій Лі Бо та Ду Фу шляхом порівняння символів // Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання іноземних мов. – Х.: Константа, 2006. – Вип. 2. – С. 114-118; Мурашевич К. Г. Генеза міфологічних сюжетів у творчості китайського поета Лі Бо (701 – 762) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2007. – С. 64-68; Мурашевич К. Г. Китайська поезія нового стилю: Цюй Цю-бо (1899 – 1935) // Сходознавство. – К., 2008. – № 41-42. – С. 97-107; Мурашевич К. Г. Віддзеркалення архетипів сну і тіні у творчості поетів Лі Бо (701 – 762) та Ду Фу (712 – 770) // Сходознавство. – К., 2008. – № 43. – С. 57-66; Мурашевич К. Г. Зародження нової поезії «4травня» та проблема контактних зв'язків у китайській

У 2011 р. К. Г. Мурашевич захистила дисертацію «Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку XX століття»¹³⁶.

О. С. Воробей визначила особливості новітньої китайської драми першої половини XX ст. (розмовна драма), детально показала процес її розвитку та особливості нової жанрової парадигми, приділяючи особливу увагу міжлітературним зв'язкам та впливові китайської класичної літератури та європейської традиції на поширення китайської розмовної драми. У своїх працях дослідниця використовує контекстно-описовий та історико-порівняльний методи для визначення специфіки становлення жанрових різновидів сучасної китайської драми першої половини XX ст. (історична драма Тянь Ханя, поетизована драма Цао Юя, епізована драма Лао Ше), що виникли як наслідок авторських експериментів у межах жанрової та міждошової дифузії. Авторка робить висновок, що розмовна драма існувала лише у межах власних жанрових різновидів й у міцному зв'язку із традицією та як новий жанр китайської літератури наблизилася до найкращих зразків світової драматургії¹³⁷. У 2013 р. О. С. Воробей захистила кандидатську дисертацію «Творчість Лао Ше і китайська розмовна драма першої половини XX ст.»¹³⁸.

А. О. Акімова дослідила синтез візуального та вербального в китайській драматургії XX ст. з огляду на вплив, з одного боку, рухів,

літератури початку XX століття // Східний світ. – К., 2009. – № 4. – С. 126-133; Мурашевич К. Г. Любовна та пейзажна лірика у ранній творчості Лю Да-бая // Сходознавство. – К., 2009. – № 47. – С. 92-106; Мурашевич К. Г. Нові форми й традиційні образи у пейзажній та любовній ліриці Лю Баньнуну // China, Korea, Japan: methodology and practice of culture interpretation. – Kiev-Seoul, 2009. – С. 217-221; Мурашевич К. Г. Оновлення ідейно-художніх пошуків: нові теми та форми китайської поезії «4 травня» // Сходознавство. – К., 2009. – № 48. – С. 136-151.

¹³⁶ Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 19 с.; Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку XX ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 221 арк.

¹³⁷ Воробей О. С. Східний романтизм та західний реалізм в китайській драматургії XX століття // Сходознавство. – 2010. – № 51. – С. 18-24; Воробей О. С. П'єса Лао Ше «Перлина Фан»: переваги та недоліки // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Льв.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 159-167; Воробей О. С. Китайська драматургія XX століття: світоглядні доміанти // Літературознавчі студії. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 33. – С. 80-85; Воробей О. С. Традиційні форми китайського театру: історичний нарис // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Т. II (148). – С. 254-260; Воробей О. С. Особливості «поетизованих п'єс» Цао Юя як нової форми китайської драми 30-50-х XX ст. // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Вип. 12. – С. 55-59.

¹³⁸ Воробей О. С. Творчість Лао Ше і китайська розмовна драма першої половини XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 19 с.

жестів, постави, гри, костюмів, оформлення сцени (декорації, завіси) та динаміки мови, діалогів, монологів, ремарок, а з іншого – на сприйняття дії і формування відповідного стану на вираз конфлікту в драмі. Були проаналізовані твори китайських митців ХХ ст., а саме: Хе Цзин-чжі та Діна Ні «Сива дівчина», Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань», Лю Шугана «Візит мертвого до живих», Лі Ваньфень та Лань Інхай «Ранкові прогулянки», Ван Пейгуна «Ми», Цзинь Юня «Нірвана «Пса». Дослідниця стверджує, що особливістю творчих експериментів китайських драматургів став незаангажований підхід до зображення життєвих реалій, коли через них розкрито драматизм і трагізм зовнішнього і внутрішнього характерів. Було систематизовано та проаналізовано розвиток китайської драматургії у синхронно-діахронічному зрізі, виявлено та охарактеризовано вплив зорово-слухового ряду на поетику драматичних текстів, збагачено теоретичні концепції впливу модерну на розвиток сучасної китайської драми, сформовано цілісну концепцію зорово-слухового ряду в художніх творах китайської драматургії ХХ ст., вперше зроблено переклад окремих текстів китайської драми ХХ ст. українською мовою¹³⁹. В 2017 р. А. О. Акімова захистила кандидатську дисер-

¹³⁹ Ісаєва Н. С., Акімова А. О. Класичні теорії драми в Китаї та Європі: компаративний аспект // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С.59-62; Акімова А. О. Художні особливості філософського трактату «Дао Де Цзін» // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – № 37. – Ч. 1. – С. 10-15; Акімова А. О., Ісаєва Н. С. Концепція кохання у смисловому просторі юанської драми // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – № 39. – Ч. 1. – С. 3-10; Акімова А. О. Особливості вербалізації концепту кохання в китайській та японській мовах // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Мовні і концептуальні картини світу». – 2015. – № 54. – С. 3-7; Акімова А. О. Дискурс кохання у тематиці класичних Цзаощі та розмовної драми ХХ ст. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – О.: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2016. – Вип. 62. – С. 20-23; Акімова А. О. Особливості розкриття теми громадянського обов'язку у трагедії Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (谢瑶环) (1961 р.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць. – 2016. – № 1(17). – С. 9-13; Акімова А. О. Шляхи теоретичного та практичного оновлення китайської драми у контексті культурних змін другої половини ХХ століття // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 18. – Т. IV (179). – С. 215-221; Акімова А. О. Вплив «культурної революції» на новітню китайську драматургію // Актуальні проблеми іноземної філології: наук. журн. – Л.: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 4. – С. 5-9; Акімова А. О. Специфіка поєднання візуального та вербального у новітній китайській драмі та в сучасній українській драмі (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» та п'єси-мініатюри Олени Савчук «Побачення зі смертю») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 49-53; Акімова А. О. Вплив нового літературного процесу на китайську драму ХХ століття // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць. – 2016. – № 2(18). –

тацію «Синтез візуального та вербального у китайській драматургії ХХ століття»¹⁴⁰.

Необхідно зазначити, що китайська література постійно привертає увагу українських науковців. Як приклад можна навести цікаві дослідження Д. Підмогильною¹⁴¹ та Н. Нікоряк¹⁴² творчості Лу Сіня¹⁴³.

В період незалежної України набув подальшого розвитку переклад китайської літератури (як давньої, так і сучасної). В. І. Гамянін здійснив переклад уривків з «Історичних записок» Сима Цяня¹⁴⁴ та

С. 9-12; Акімова А. О. Традиційна юанська драма та розмовна драма ХХ ст.: зміни жанрових особливостей // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2016. – № 48. – Ч. 1. – С. 7-17; Акімова А. О. Осмислення теми «самотності серед людей» у новітній китайській драматургії (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» (1985 р.) // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Мовні та концептуальні картини світу». – 2016. – № 57. – Ч. 1. – С. 10-18; Акімова А. О. Аналіз теоретичних засад китайських драматургів ХХ століття // Актуальні проблеми іноземної філології: наук. журн. – Л.: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 5. – С. 9-17; Акімова А. О. Модерні експерименти у новітній китайській розмовній драмі як підґрунтя синтезу вербального та візуального // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – Вип. 20. – Т. I (184). – С. 10-22; Акімова А. О. Концепція нової форми драми театру хуацзюй // Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2017. – № 1 (13). – С. 11-26; Акімова А. О. Літературознавчий дискурс вирішення проблеми призначення покоління «культурної революції» у драмі Ван Пейгуна «Ми» (1985 р.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2017. – № 1(19). – С. 7-14; Акімова А. О. Літературознавчий дискурс китайської драматургії: співвідношення нових форм вербального і візуального в драмі Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (1961 р.) // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Вип. 67. – Х.: ХДУ, 2017. – С. 10-23; Акімова А. О. Літературознавчий дискурс історичних аспектів китайської драми через призму новітньої драматургії // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». – Х.: ХДУ, 2017. – Вип. 3. – С. 102-108; Акімова А. О. Розкриття теми «землі і людини» у п'єси Цзинь Юня «Нірвана» (1986 р.) // Scientific publication «Society for cultural and scientific progress in Eastern Europe». Philology, – V (32). – Issue: 122. – Budapest, 2017. – P. 7-11.

¹⁴⁰ Акімова А. О. Синтез візуального та вербального у китайській драматургії ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 21 с.

¹⁴¹ Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання «Щоденник божевільного») // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 188-195; Підмогильна Д. Осмислення зв'язків «тіла» й «душі» у збірці Лу Сіня «Дикі трави» // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18 – С. 68-70.

¹⁴² Нікоряк Н. Біографічні експерименти Лу Сіня (на прикладі повісті «Достеменна історія А-Q») // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – Вип. 1 (35). – С. 106-110.

¹⁴³ Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання «Щоденник божевільного») // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 188-195; Підмогильна Д. Осмислення зв'язків «тіла» й «душі» у збірці Лу Сіня «Дикі трави» // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 68-70.

¹⁴⁴ Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) / Пер. з кит. В. Гамянін // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / Авт.-упоряд. С. М. Русова. – К.: Горудень, 1998. – С. 208-223; Сима Цянь. Історичні записки. Вибрані життєписи (переклад з китайської) // Всесвіт. – 2001. – № 5-6. – С. 120-133.

конфуціанського трактату «Чжун Юн»¹⁴⁵, окремих творів Чжу Цзиціна¹⁴⁶. Я. В. Шекера – автор багатьох художніх перекладів видатних китайських поетів Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей, Ду Му, Чжан Цзи, Фен Чжі, Фей Ціна та ін.¹⁴⁷. В. Б. Урусов постійно перекладає прозові та поетичні твори, передусім, сучасних китайських письменників¹⁴⁸. Н. А. Кірнсова переклала окремі твори Ван Аньї, Тьє Ніна, Ши Т'єшена, Чжоу Сяофена, Мо Яня, Алая¹⁴⁹. Крім того, переклади китайської літератури продуктивно здійснюють Є. Гобова¹⁵⁰, І. Костанда¹⁵¹,

¹⁴⁵ Гамянін В. І. Конфуціанський трактат «Чжун Юн» (до питання перекладу категорії «чжун-юн»). Трактат «Чжун Юн» (переклад з давньокитайської) // Східний світ. – 2001. – № 1-2 (1999). – С. 87-111.

¹⁴⁶ Чжу Цзицін. Саньвень: [Оповідання] / Пер. з кит. В. Гамянін // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 138-152; Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) / Пер. з кит. В. Гамянін // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / Авт.-упоряд. С. М. Руссова. – К.: Горудень, 1998. – С. 238-241.

¹⁴⁷ Ду Фу. Поезії // Всесвіт. – 2001. – № 5-6. – С. 110-119; Ду Фу. Поезії // Безкорвайний Г. Є., Шавурський Б.Б. Зарубіжна література для 8-го класу. – Тернопіль: «Богдан», 2005. – С. 46-49; Ду Фу. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська Л. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К.: Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч.1. – С. 51-56; Ду Фу. Поезії // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. Л. В. Грицик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 608-610; «Книга пісень», Цюй Юань, юефу, Цао Цао, Тао Юаньмін та ін. // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. Л.В.Грицик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 590-601; Лі Бо. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська Л. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К.: Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч. 1. – С. 48; Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей та ін. Поезії // Шекера Я. В. А небо журавками вишите. Поезії. – К.: Задруга, 2000. – С. 25-30; Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей. Поезії // Радосинь: Антологія / Упор. Д. Черденченко. – К.: Задруга, 2004. – С. 481-482; Танське небо: китайська поезія доби Тан. – К.: Задруга, 2003. – 64 с.

¹⁴⁸ Ван Мен. Кошмар перемоги науки і техніки над людством / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 173-178; Юй Цююй. Вища ступінь краси / Пер. з кит. В. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 198-202; Цзя Пінва. Бувають чай. Пити чай. Чайні історії. У рік дракона про дракона / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 118-126; Ван Мен. Про небезпеку посередності в культурі / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1-2. – С. 80-85.

¹⁴⁹ Йоу-цзі («Мандрівні нотатки») / Пер. з кит. Н. Кірнсової // Вісник «ORIENTALIS» Київського міжнародного університету. – Вип.1. – К., 2004. – С. 500-506; Ван Аньї. Дядечкова історія / Пер. з кит. Н. Кірнсової // Всесвіт. – 2009. – № 7-8. – С. 5-55; Тьє Нін. Квітки бавовнику / Пер. з кит. Н. Кірнсової // Всесвіт. – Спецвипуск: Альманах китайської літератури, 2010. – С. 178-228; Ши Т'єшен. Про життя і смерть / Пер. з кит. Н. Кірнсової // Всесвіт. – 2010. – № 7-8. – С. 202-207; Чжоу Сяофен. Нуль годин на Різдво // Пер. з кит. Н. Кірнсової // Всесвіт. – 2011. – № 3-4. – С. 182-197; Мо Янь. Червоний гаолян: історія одного роду / Пер. з кит. Н. Кірнсової. – Х.: Фоліо, 2015. – 637 с.; Алай. І вляжеться порох... / Пер. з кит. Н. А. Кірнсової // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 163-172; Алай. Коли курява спаде / Пер. з кит. Н. А. Кірнсової; післям., прим. О. Д. Огневої. – Х.: Фоліо, 2016. – 443 с.; Цзян Жун. Вовк-тотем / Пер. з кит. Н. А. Кірнсової. – Х.: Фоліо, 2016. – 731 с.

¹⁵⁰ Цзі Сяньлінь. На межі «самоусунення від народу» (уринок з роману «Спогади з корівника» / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 127-133; Лю Юй. Чайний канон. Другий сувій. Частина 5: заварювання чаю / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 89-91.

¹⁵¹ Мінцзяо Чжунжень. Історія щасливого подружжя / Пер. з кит. І. Костанди // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 179-188.

А. Кучинська¹⁵², Д. Мерзлюк¹⁵³, Ю. Панасюк¹⁵⁴, М. Савченко¹⁵⁵, О. Самара¹⁵⁶ та ін. У 2010 р. вийшов спеціальний випуск відомого українського літературного журналу «Всесвіт» під назвою «Альманах китайської літератури».

2.4. Філософія

Дослідження китайської філософії в незалежній Україні розпочиналися фактично з нуля, й до сьогодні небагато українських вчених системно займаються філософською думкою традиційного та сучасного Китаю. Насамперед, необхідно вказати на праці А. В. Усик, яка зосереджується на етико-соціальному аспекті філософії Конфуція та його послідовників у контексті китайської філософської традиції. Вчена визначає основні морально-етичні поняття та місце етичної домінанти вчення Конфуція у формуванні традиційної китайської філософії. Крім того, використаний порівняльний аналіз давньо-китайської та давньогрецької філософії для глибшого розуміння різних типів мислення¹⁵⁷. У 1999 р. А. В. Усик захистила першу в Україні кандидатську дисертацію з історії китайської філософії – «Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект)»¹⁵⁸.

¹⁵² Сюй Чжимо, Лю Баньнун, Вень Ідо, Го Можо. Поезія Руху 4-го травня / Пер. з кит. А. Кучинська // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 189-193.

¹⁵³ Переклад вибраних оповідань з історичної хроніки «Цзо чжуань» / Пер. з кит. Д. О. Мерзлюка // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 157-163.

¹⁵⁴ Пу Сунлін. Розмальована шкіра / Переклад з кит. Ю. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 194-197; Пу Сунлін. Марєво / Пер. з кит. Ю. І. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 115-117.

¹⁵⁵ Мо Янь. Країна вина / Пер. з кит. М. Савченко. – Х.: Фоліо, 2015. – 526 с.

¹⁵⁶ Бей Дао, Гу Чхен, Фен Найчао. Блукання. Натхнення. Зламана свіча / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 134; Шу Тхін. Сон про повернення / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 135.

¹⁵⁷ Усик А. Рання старокитайська та старогрецька міфологія: структурний компаративний аналіз // Генеза. Філософські студії. – 1998. – С. 69-79; Усик А. Досконала конфуціанська моральність як чинник гармонізації суспільства // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. 3. – 1999. – С. 76-93; Усик А. Корелятивність китайського мислення: синтез провідних доктрин // Генеза. Філософські студії. 1999. – С. 22-29; Усик А. Формування інтенцій традиційної моральності (стародавній Китай та антична Греція) // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. І. – 1998. – С. 47-57.

¹⁵⁸ Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської тради-

О. І. Бойченко продовжив дослідження у цьому напрямку та присвятив свої праці порівняльному історико-філософському аналізу філософської традиції осмислення даоської та конфуціанської інтерпретацій природного й людського. Типологічний зріз вивчення проблеми уможливив розуміння даоського та конфуціанського трактування взаємозв'язку природного й людського як давньокитайської версії двох основних та інваріантних, наявних у різних історичних культурах, зокрема сучасній, підходів – відповідно індивідоцентричного та суспільствоцентричного – до осмислення зазначеного взаємозв'язку¹⁵⁹. В 2000 р. О. І. Бойченко захистив кандидатську дисертацію «Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даосистської та конфуціанської інтерпретацій)»¹⁶⁰. В 2003 р. вийшла його монографія «Філософська антропологія давнього Китаю», в якій були системно досліджені особливості формування, розвитку та функціонування філософсько-антропологічних ідей основоположників і класичних представників даосизму, конфуціанства, легізму, моїзму¹⁶¹. Після цього О. І. Бойченко простежував феномен державотворення та його основні інтерпретації у філософії давнього Китаю, що, як наслідок, призвело до нового осмислення класичної моделі висвітлення соціально-політичних питань у

ції (етико-соціальний аспект): дис... канд. філол. наук: 09.00.05 / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 168 л.: Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект): автореф. дис. канд. філол. наук: 09.00.05 / Ін-т філол. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 16 с.

¹⁵⁹ Бойченко О. І. Проблема співвідношення природного та людського у ранньому даосизмі // Вісник Київського університету. Філософія. Політологія. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – Вип. 27. – С. 8-10; Бойченко О. І. Вчення про природність як відповідність еству в давньокитайській філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 3. – С. 58-75; Бойченко О. І. Природне та людське: трактування їх взаємозумовленості на стадії формування давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 4. – С. 146-157; Бойченко О. І. Природа людини як проблема давньокитайської філософії: версія Конфуція // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 5. – С. 3-19; Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема філософського вчення Сюнь-цзи // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 8. – С. 10-23.

¹⁶⁰ Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та конфуціанської інтерпретацій): автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 20 с.; Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та конфуціанської інтерпретацій): дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 194 арк.

¹⁶¹ Бойченко О. І. Філософська антропологія давнього Китаю / НАН України, Центр гуманіт. освіти. – К.: [б.в.], 2003. – 216 с.

межах протиставлення західної та східної філософських традицій, розкриття нових аспектів складного процесу формування і розвитку східної філософії загалом. Вчений здійснив комплексний аналіз історико-філософської еволюції ідей та концепцій, які вплинули на виникнення, становлення та генезис єдиної державної ідеології давнього Китаю на основі конфуціанства, моїзму та легізму¹⁶². В 2011 р.

¹⁶² Бойченко О. І. Історія філософії як основа формування плюралістичного світогляду // Наукові і освітні методології та практики / Ред. кол.: В. П. Андрущенко, В. А. Рижко (гол. ред.), С. Б. Кримський та ін. – К.: ЦГО НАН України, 2003. – С. 240-250; Бойченко О. І. Філософія суспільства і людини давнього Китаю // Філософські проблеми гуманітарних наук: альманах. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2004. – Вип. № 1-2. – С. 92-98; Бойченко О. І. Значення розуміння соціального буття людини у філософії Мен-Цзи для створення ним особливої концепції держави // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2009. – Вип. 25. – С. 220-230; Бойченко О. І. Релігійно-етичні засади соціально-політичного буття людини у давньорідній філософії // Мультиверсум. – К.: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2009. – Вип. 85. – С. 42-52; Бойченко О. І. Вчення про злу сутність людської природи у філософії Сюнь-Цзи як основа розбудови принципу справедливого соціуму // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2010. – Вип. 31. – С. 259-267; Бойченко О. І. Вчення про три основоположні чинники державного управління у філософії легізму // Мультиверсум. – К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2010. – Вип. 90. – С. 136-146; Бойченко О. І. Основи давньокитайського державотворення // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 18. Філософські читання пам'яті Івана Бойченка «Людина. Історія. Соціум». – С. 32-38; Бойченко О. І. Виховання шляхетних мужів як основа розбудови ідеальної держави у вченні Конфуція // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 54. – С. 75-84; Бойченко О. І. «Вісьовий» час: давньокитайська версія епохи Чжань Го // Філософські діалоги: вип. 5. – К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2011. – С. 163-174; Бойченко О. І. «Всезагальна любов» (цзянай), як основоположний принцип державотворення в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 44. – С. 381-387; Бойченко О. І. Вчення про договірну природу утворення держави в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 54. – С. 392-397; Бойченко О. І. Держава заради держави: зародження філософії легізму // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: Національний технічний університет України «КПІ», 2011. – № (31). – С. 105-114; Бойченко О. І. Застосування принципів даосизму у вченні легістів епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 46. – С. 446-452; Бойченко О. І. Значення обштинного управління для впровадження конфуціанської етики в китайське суспільство епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 52. – С. 324-329; Бойченко О. І. Нерозривність вчення Конфуція про знання й соціальне управління в трактаті «Лунь юй» // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 55. – С. 58-66; Бойченко О. І. Освіта як шлях творення особистості та державотворення згідно вчення Конфуція // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 51. – С. 7-24; Бойченко О. І. Формування культури знання у державницькій ідеології Китаю // Нова парадигма. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, ТО «Нова парадигма», 2011. – Вип. 100. – С. 111-119; Бойченко О. І. Погляди на війну й державу філософії мислителів Китаю епохи Чжань Го // Нова парадигма. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, ТО «Нова парадигма», 2011. – Вип. 103. – С. 82-93; Бойченко О. І. Конфуцій: мрія впродовж тисячоліть // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Додаток 2 до

вийшла монографія О. І. Бойченка «Класичні вчення про державу в філософії Китаю періоду Чжань Го»¹⁶³, а через рік він захистив першу в Україні докторську дисертацію з історії китайської філософії «Державотворення у філософії давнього Китаю: парадигми осягнення»¹⁶⁴.

У працях В. С. Михайлова здійснено міждисциплінарний аналіз соціальних здобутків провідних філософських шкіл Давнього Китаю крізь призму їхньої людиновимірності, виходячи з потреби імплементації актуальних нині соціально-філософських ідей у сучасну соціальну практику України. У його працях набули подальшого розвитку теоретико-методологічні підходи до різноаспектного системного дослідження соціально-філософської та історіософської думки Давнього Китаю. Вчений визначив основні принципи існування особистості в соціумі відповідно до поглядів давньокитайських філософів, сформулював ключові підходи до соціального і державного управління та підготовки управлінських кадрів, опираючись на погляди провідних філософських шкіл Давнього Китаю. Вперше у вітчизняній філософській думці В. С. Михайлов проаналізував базові принципи китайської воєнної та політичної стратегії та обґрунтував засади стратегічного мислення на перспективу в ракурсі їхнього критичного використання в умовах сучасності. Важливим елементом цих досліджень є розкриття поглядів давньокитайських мислителів щодо усвідомлення сутності історичних процесів у контексті сучасного розуміння соціально-історичної динаміки. Крім того, науковець вперше окреслив важливі перспективні напрями імплементації окремих значущих аспектів соціально-філософського і філософсько-історичного надбання давньокитайської філософії у вітчизняну соціальну практику¹⁶⁵.

№ 3. – Том III (28). – К.: Гнозис, 2011. – С. 502-508; Бойченко О. І. Формування єдиної державної ідеології Давнього Китаю на основі конфуціанства // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 58. – С. 17-27. 163 Бойченко О. І. Класичні вчення про державу в філософії Китаю періоду Чжань Го. – К.: Видавництво ПП «Люксар», 2011. – 208 с.

¹⁶⁴ Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми осягнення: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 415 арк.; Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми осягнення: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 32 с.

¹⁶⁵ Михайлов В. С. Питання взаємодії філософії даосизму та західного світу // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2007. – Вип. 30. – С. 20-30; Михайлов В. С. Проблема періодизації історії в філософії даосизму // Нова парадигма. Журнал наук. праць. – К.: Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2008. – Вип. 75. – С. 3-13; Михайлов В. С. Філософія даосизму: онтологічні принципи та соціально-історична ретроспектива // Мультиверсум. Філософський

В 2010 р. В. С. Михайлов захистив кандидатську дисертацію «Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність»¹⁶⁶, а в 2014 р. було видано його монографію «Філософська традиція Китаю: людський вимір та вплив на сучасність»¹⁶⁷.

Окрім історії українського китаєзнавства, також В. О. Кіктенко досліджує історію філософії та науки Китаю, методологію китаєзнавства, що знайшло відображення в його численних публікаціях¹⁶⁸. Впродовж багатьох років вчений досліджував особливості техніки

альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2008. – Вип. 74. – С. 28-45; Михайлов В. С. Формування особистості відповідно до традицій давньокитайської філософії // Філософсько-антропологічні студії. – 2008. – К.: «Стилос», ДНУ. – С. 156-161; Михайлов В. С. Соціальні орієнтири давньокитайської філософської школи моїзму // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2009. – Вип. 79. – С. 180-188; Михайлов В. С. Соціальні аспекти давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2009. – Вип. 85. – С. 53-70; Михайлов В. С. Пошуку підходів щодо соціального та державного управління: конфуціанство та легізм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: 36. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2008. – № 1. – С. 68-79; Михайлов В. С. Критика давньокитайської цивілізації та погляди щодо суспільного буття: даосизм та китайський буддизм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: 36. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2009. – № 2. – С. 70-78.

¹⁶⁶ Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К., 2010. – 232 арк.; Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ун-т». – К., 2010. – 20 с.

¹⁶⁷ Михайлов В. С. Філософська традиція Китаю: людський вимір та вплив на сучасність. К.: [Сік груп Україна], 2014. – 250 с.

¹⁶⁸ Кіктенко В. О. До визначення категорії первісної сутності Піднебесної // Східний світ. – 1999. – № 8. – Том 6, 2 (96). – С. 45-58; Кіктенко В. О. Семантичне визначення суб'єкту висловлювання на підставі текстологічного аналізу «Дао де цзін» // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 22-30; Кіктенко В. О. Окремі теоретичні аспекти визначення феномену модернізації китайського суспільства // Сходознавство. – 2005. – № 29-30. – С. 74-82; Кіктенко В. О. Огляд розвитку китаєзнавства у Великобританії // Східний світ. – 2005. – № 4. – С. 30-40; Кіктенко В. А. Китайская логика: историография, методология, типология // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The First International Conference. – Kyiv-Seoul, 2009. – P. 81-89; Кіктенко В. О. Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політичного розвитку Китаю // Східний світ. – 2013. – № 2-3. – С. 160-171; Кіктенко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розвитку // Східний світ. – 2014. – № 2. – С. 131-136; Кіктенко В. О. Моральна метафізика Моу Цзунсяня: посткантіанство і неоконфуціанство // Східний світ. – 2014. – № 3. – С. 133-141; Кіктенко В. О. Перегляд засад синології і реконструкція китайської культури у поглядах «нових конфуціанців» // Східний світ. – 2014. – № 4. – С. 156-161; Кіктенко В. О. Порівняльний аналіз конфуціанства і демократії: спільне, відмінне та можливості взаємодії // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1-2. – С. 5-13; Кіктенко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та китайська модернізація // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 18-29; Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Китай // Східний світ. – 2017. – № 4. – С. 46-58; Кіктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2017. – № 1-2. – С. 12-21; Кіктенко В. О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 15-34; Кіктенко В. О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття) // Східний світ. – 2018. – № 2. – С. 17-29.

філософського аналізу, способи постановки проблеми, формування основних понять, принципів методології та теоретичних висновків «школи Джозефа Нідема». В. О. Кіктенко глибоко проаналізував специфіку раціоналістичного гуманізму «школи Джозефа Нідема» щодо досліджень соціальних процесів, який виник внаслідок синтезу методів біології та гуманітарних досліджень. Автор ретельно вивчив гіпотези й теоретичні положення щодо історичної динаміки та соціокультурних чинників розвитку китайської науки в соціальної епістемології «школи Джозефа Нідема» як боротьби проти європоцентристського підходу. В. О. Кіктенко визначив ключові положення соціології знання в історико-культурній реконструкції «школи Джозефа Нідема», зробивши акцент на теоретичних положеннях традиційної китайської науки. Крім того, вчений проаналізував теоретичні основи й наслідки реконструкції історії природознавства в Китаї та його соціальних основ у працях «школи Джозефа Нідема». Показано подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації¹⁶⁹ (Д. Бодде¹⁷⁰, Н. Сівін¹⁷¹, Дж. Ллойд¹⁷², Б. Ельман¹⁷³, Т. Хафф¹⁷⁴, Дж. Хобсон¹⁷⁵ і Цянь Веньюань¹⁷⁶). В. О. Кіктенко представив дослідження китайської науки й цивілізації «школою Джозефа Нідема»

¹⁶⁹ Кіктенко В. О. Постнідемовський розвиток історії науки й цивілізації Китаю // Філософські обрії. – 2008. – № 19. – С. 57-73; Кіктенко В. О. Подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 14. – С. 141-150; Кіктенко В. О. Сучасні методологічні підходи до вивчення китайської філософії і науки // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 2. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація Китаєзнавців, 2012. – С. 4-11; Кіктенко В. Новая методология истории науки как продолжение полемики с Дж. Нидэмом // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 66-76.

¹⁷⁰ Кіктенко В. О. Інтелектуальні і соціальні основи китайської науки в концепції Дьорка Бодде // Східний світ. – 2011. – № 4. – С. 19-24.

¹⁷¹ Кіктенко В. О. Культурний релятивізм Натана Сівіна: традиційна китайська наука і медицина // Китаєзнавчі дослідження. [Збірка наукових праць]. Том 1. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація Китаєзнавців, 2011. – С. 88-95.

¹⁷² Кіктенко В. О. Порівняльна епістемологія Джеффри Ллойда: філософські основи науки і культури (Стародавня Греція та Стародавній Китай) // Мультиверсум. – 2011. – № 8 (106). – С. 56-71.

¹⁷³ Кіктенко В. О. Культурно-історична модель китайської науки Бенджаміна А. Ельмана // Східний світ. – 2011. – № 3. – С. 63-73.

¹⁷⁴ Кіктенко В. О. Інституційна теорія науки Тобі Хаффа: Ісламський світ, Китай і Захід // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The Second International Conference. – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 1-7.

¹⁷⁵ Кіктенко В. О. Крайній орієнтоцентризм Джона Хобсона: східні витоки західної науки і цивілізації // Схід та діалог цивілізацій [упорядники: О. Д. Василюк, Н. М. Зуб]. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. – С. 134-140.

¹⁷⁶ Кіктенко В. О. Нова компаративна історія науки: Цянь Веньюань проти Джозефа Нідема // Перспективи. – 2006. – № 3(35). – С. 41-47.

та її опонентами не лише як факт історії філософії, а й як теоретичне знання, єдину систему, потужний напрям інтелектуального життя другої половини XX ст.¹⁷⁷. Проміжним результатом цих до-

¹⁷⁷ Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: шлях від біохімії до синології // Сходознавство. – 2003. – № 21–22. – С. 51–66; Кіктенко В. О. Історико-філософська концепція Дж. Нідема розвитку наукової думки в Китаї // Перспективи. – 2003. – № 2-3 (22-23). – С. 91–96; Кіктенко В. О. Аналіз нідемівського визначення даоської концепції дао // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип. 42. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – С. 48–60; Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про філософію раннього конфуціанства // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – № 615. – С. 54–60; Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про основні філософські школи традиційного Китаю // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип. 39. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – С. 35–46; Кіктенко В. О. Історіографічний огляд критики концепції розвитку науки і цивілізації в Китаї Дж. Нідема // Східний світ. – 2004. – № 1. – С. 5–19; Кіктенко В. О. Компаративний та наукознавчий аналіз Дж. Нідема даоської концепції дао // Сходознавство. – 2004. – № 25–26. – С. 44–56; Кіктенко В. А. Наукоевдческая концепция Дж. Нидэма в работах Е. А. Торчинова // Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение: Материалы научной конференции. С.-Петербург, 20–21 февраля 2004 г. / Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: Издательство С.-Петербургского ун-та, 2004. – С. 86–90; Кіктенко В. О. Філософія раннього конфуціанства у відношенні до історії наукової думки в давньому Китаї в аналізі Джозефа Нідема // Проблеми освіти: Наук.-метод., зб. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 38. – 239–251; Кіктенко В. О. Філософська і наукова думка традиційного Китаю в дослідженні Дж. Нідема // Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія. Збірник статей. – К., 2004. – С. 123–138; Кіктенко В. О. Визначення Дж. Нідемом місця даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // Перспективи. – 2004. – 2-3 (26–27). – С. 12–20; Кіктенко В. О. Історіографічний огляд дослідження Дж. Нідема даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // Східний світ. – 2004. – № 4. – С. 43–58; Кіктенко В. А. Научная биография Джозефа Нидэма: путь от биохимии к синологии // Восток – Запад. Историко-литературный альманах: 2003–2004. К 85-летию С.Л. Тихвинского / Под ред. акад. В. С. Мясникова. – М.: Восточная литература, 2005. – С. 289–298; Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // Східний світ. – 2005. – № 1. – С. 142–150; Кіктенко В. О. Дж. Нідем про формування наукової логіки в давньокитайських філософських школах мін-цзя й мо-цзя // Східний світ. – 2005. – № 2. – С. 142–150; Кіктенко В. О. Суспільно-політичні погляди даосів у дослідницькому проєкті Дж. Нідема «Наука і цивілізація в Китаї» // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – Вип. 80–81. – С. 19–22; Кіктенко В. О. Юридичні закони та закони природи: Дж. Нідем про філософію легістів // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 22–30; Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. – 2006. – № 76–79. – С. 190–194; Кіктенко В. О. Історіографічний огляд наукових праць Дж. Нідема // Східний світ. – 2006. – № 1. – С. 77–91; Кіктенко В. О. Методологічні основи організмічної філософії Дж. Нідема // Перспективи. – 2006. – № 4 (36). – С. 52–58; Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: філософія, наука, компаративістика // Філософська думка. – 2006. – № 1. – С. 40–55; Кіктенко В. О. Концепція історії науки Джозефа Нідема в працях китайських вчених // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 26–42; Кіктенко В. О. Новий гуманізм Дж. Нідема в концепції історії наукової думки // Перспективи. – 2007. – № 1(37). – С. 62–69; Кіктенко В. А. Формирование компаративного метода и история науки традиционного Китая Джозефа Нидэма // Мировые цивилизации и Казахстан. – Алматы, 2007. – С. 287–296; Кіктенко В. О. Компаративна історія науки Дж. Нідема в загальній типології досліджень східно-азійської науки // Мультиверсум. – 2007. – № 63. – С. 44–55; Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний світ. – 2008. – № 2. – С. 83–97; Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний

сліджень став вихід у світ у 2009 р. монографії «Історико-філософська концепція Джозефа Нідема: китайська наука і цивілізація (філософський аналіз теоретичних підходів)»¹⁷⁸, а остаточною – захист В. О. Кіктенком у 2013 р. докторської дисертації «“Школа Джозефа Нідема”: філософія і методологія досліджень китайської науки і цивілізації»¹⁷⁹. Надалі у власній науковій роботі автор зосередився на вивченні різноманітних аспектів сучасної філософії та ідеології Китаю¹⁸⁰.

світ. – 2008. – № 1. – С. 95-111; Кіктенко В. О. Дж. Нідем про метафізичний та ідеалістичний аспекти формування науки в стародавньому й імператорському Китаї // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К.: Міленіум, 2008. – № 2. – С. 21-27; Кіктенко В. О. Математика та астрономія в традиційному Китаї: історико-філософський аналіз Дж. Нідема // Культура і сучасність: Альманах. – К.: Міленіум, 2008. – № 1. – С. 26-33; Кіктенко В. А. Синологическая критика реконструкции Дж. Нидэма истории науки и цивилизации в Китае // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2008. – Том 9. – Выпуск 1. – С. 64-78; Кіктенко В. О. Соціологічний аспект в організмичній філософії Джозефа Нідема // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – 2008. – № 68. – С. 64-67; Кіктенко В. О. Теоретичні висновки й підсумки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Східний світ. – 2008. – № 3. – С. 157-166; Кіктенко В. О. Філософські й теоретичні висновки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – К.: Український центр духовної культури, 2008. – № 72. – С. 120-135; Кіктенко В. О. Філософські та методологічні положення концепції історії науки Дж. Нідема // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. праць. – Вип. XX. – К.: Міленіум, 2008. – С. 54-63; 基克整科, 维克多 [Кіктенко В. О.]. 贯中国科学重建的模式: 李约瑟在方法论上的突破 // 乌克兰研究. 第2辑. – 北京: 中国社会科学出版社, 2016. – 页37-62.

¹⁷⁸ Кіктенко В. А. Историико-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация (философский анализ теоретических подходов). – М.: ИИЕТ РАН, 2009. – 530 с.: ил. – Библиогр.: с. 394-426.

¹⁷⁹ Кіктенко В. О. «Школа Джозефа Нідема»: філософія і методологія досліджень китайської науки і цивілізації: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. – К., 2013. – 36 с.

¹⁸⁰ Кіктенко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розвитку // Східний світ. – 2014. – № 2. – С. 131-136; Кіктенко В. О. Моральна метафізика Моу Цзунсяня: посткантианство і неоконфуціанство // Східний світ. – 2014. – № 3. – С. 133-141; Кіктенко В. О. Перегляд засад синології і реконструкція китайської культури у поглядах «нових конфуціанців» // Східний світ. – 2014. – № 4. – С. 156-161; Кіктенко В. О. Порівняльний аналіз конфуціанства і демократії: спільне, відмінне та можливості взаємодії // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1-2. – С. 5-13; Кіктенко В. О. Теорія «мирного піднесення / розвитку» Китаю в політичному та науковому дискурсі // Східний світ. – 2015. – № 1. – С. 125-137; Кіктенко В. О. «Китайська загроза» в глобальному контексті: теорія і реальні виклики // Східний світ. – 2015. – № 2. – С. 117-125; Кіктенко В. О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР // Східний світ. – 2015. – № 3. – С. 106-114; Кіктенко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 39-50; Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 83-93; Кіктенко В. О. Історичний дискурс у традиційному та сучасному Китаї // Східний світ. – 2016. – № 4. – С. 52-64; Кіктенко В. О. Сучасна модель російсько-китайських відносин: асиметричне стратегічне партнерство // Східний світ. – 2016. – № 2-3. – С. 24-36; Кіктенко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та китайська модернізація // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 18-29; Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 р. // Вісник Національної академії наук України. – 2017. – № 4. – С. 42-60; Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Ки-

В. В. Бея у своїх працях осмислює феномен традиції як моделі історичності соціального розвитку в контексті процесів модернізації китайського соціуму на тлі сучасних глобальних трансформацій. Звернувшись до низки оригінальних теоретичних джерел сучасних китайських філософів, проаналізувавши їхню соціально-філософську складову вчений дослідив поетапну модернізацію китайського суспільства та визначив її основні фази: на рівні окремих елементів соціальної системи, на рівні структурної переробки соціальної системи в цілому, у площині визначення самоопису та соціального ідеалу. В. В. Бея доводить такі положення: 1) розгортання модернізаційних процесів у Китаї є переважно еволюційними («шлях реформ»); 2) китайський модернізаційний проект є пошуком сумісності цінностей: «конфуціанський капіталізм», «китаїзація» соціальних теорій, економічних форм тощо; 3) китайські теоретики дискутують радше щодо деталей модернізації, окремих її сфер, аніж про досконалий модернізаційний стандарт, що комплексно усвідомлюється в усій повноті його аспектів; 4) соціокультурна археологія інтерпретації процесу модернізації китайського соціуму як соціальних і політико-ідеологічних процесів – від руху «ян'у» (модернізація «навпомацки») до «руху за нову культуру» («конфліктна» модернізація) та пошуку специфічно китайського балансу між традицією і модернізацією в доктрині «гармонійного розвитку» («збалансована» модернізація); 5) слід розрізняти поняття «традиція» (як просте повторення минулого досвіду) і «традиційність» як іманентна тяглість самої суті соціальності, що гарантує неперервність прийняття минулого і мотивує потребу, «вибираючи, утверджувати наново» (Чжоу Ян); 6) терміном «модернізація» в Китаї підсумовують процеси різної історичної і часової визначеності за умови, що остання набуває цивілізаційної місткості за збереження основного фонду національної ідіоматики – невідчужуваних, імплікованих у структурах та практиках життєвого світу визначеностях, що гаран-

тай // Східний світ. – 2017. – № 4. – С. 46-58; Кіктенко В. О. Китай у сучасному світі: мирне піднесення, відродження нації та «м'яка сила» // Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців. – К., 2017. – С. 11-99; Кіктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1-2. – С. 12-21; Кіктенко В. О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 15-34; Кіктенко В. О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття) // Східний світ. – 2018. – № 2. – С. 17-29; Кіктенко В. О. Семантика і прагматика концепту ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 58-68.

тують цілісність генетичного коду національного буття¹⁸¹. В 2015 р. В. В. Беля захистив кандидатську дисертацію «Традиція і модернізація китайського соціуму в умовах глобальних трансформацій»¹⁸².

Ю. Л. Бутко досліджує концепцію духовної трансгресії у даоській антропологічній містиці, її основні джерела формування та етапи розвитку. Науковець здійснила системний аналіз даоської концепції антропомістичного космосу та «внутрішніх божеств»; застосувала постструктуралістське поняття трансгресії як засіб історико-філософської герменевтики даоського антропомістичного дискурсу, котрий дозволив їй виявити іманентний даоському мисленню горизонт подолання бінарно-лінійної моделі діалектики; встановила кореляцію між трьома модифікаціями концепту трансгресії у даоській антропомістиці: енстатичним концептом трансгресії класичного даосизму, концептом трансгресії як внутрішнього екстазу свідомості в даосизмі Чжуан-цзи та концептом трансгресії як зовнішнього екстазу в духовних практиках релігійного даосизму; показала, що синкретичне поєднання елементів концептуалізації екстатичної трансгресії, феноменологічної трансгресії та екстатичної трансгресії формує діалектичне підґрунтя концепції внутрішньої алхімії як специфічної парадигми даоського антропомістицизму; встановила, що екстатична модель трансгресії в даоській антропомістиці корелює з хтонічною містикою як сутнісним елементом української культури. Окрему увагу авторка приділила висвітленню суспільного та індивідуального у трансгресії даосизму в контексті української філософії та визначенню прояву феномену даоської трансгресії в концепціях

¹⁸¹ Беля В. В. Філософські підстави критики традиції в теоріях модернізації соціуму // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2012. – № 4(112). – С. 65-75; Беля В. В. Становлення дискурсу вестернізації в класичній китайській філософії // Дні науки філософського факультету – 2012, Міжн. наук. конф. (2012, Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18-19 квіт. 2012 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. С. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 7. – С. 13-15; Беля В. В. Формування дискурсів модернізації та анти-традиціоналізму в класичній українській соціально-філософській думці // Філософія в умовах сучасних соціокультурних викликів: Всеукраїнська науково-теоретична конференція (11-12 жовтня 2012 р.): Матеріали доповідей та виступів. – Ч.: ІнтролігаTOP, 2012. – С. 78-80; Беля В. В. Проблема культурної традиції і методологічні засади модернізації китайського соціуму // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 18. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 68-78; Беля В. В. Противоречия социальной интеграции и модернизация китайского общества // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М.-В., 2014. – № 12 (71). – Ч. I. – С. 238-241.

¹⁸² Беля В. В. Традиція і модернізація китайського соціуму в умовах глобальних трансформацій: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2015. – 20 с.

європейського постструктуралізму¹⁸³. У 2018 р. Ю. Л. Бутко захистила кандидатську дисертацію «Концепція духовної трансгресії в даоській антропомістиці»¹⁸⁴.

Окремі поняття китайської філософії було досліджено у працях та відповідних кандидатських дисертаціях Г. В. Гіоргадзе (Триліс) («жень») ¹⁸⁵, І. С. Родичевої («порожнеча» в даосизмі) ¹⁸⁶, А. Ю. Стрелкової («порожнеча» в чань-буддизмі) ¹⁸⁷ та ін.

¹⁸³ Бутко Ю. Л. Ідеал досконаломудрого («ШЕН-ЖЕНЬ») в філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 3. – Сл.: ДДПУ, 2015. – С. 166-174; Бутко Ю. Л. Шлях духовної трансгресії в контексті філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 4. – Сл.: ДДПУ, 2016. – С. 122-128; Бутко Ю. Л. Духовні практики даосизму // Грані: Науково-теоретичний Альманах. – 2016. – Вип. 2 (№ 130). – С. 151-154; Бутко Ю. Л. Філософія даосизму в сучасній Україні // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 7. – Сл.: ДДПУ, 2017. – С. 82-87; Бутко Ю. Л. Генеза даоської антропомістичної традиції // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Ред. В. М. Вашкевич. – К., 2016. – Вип. 106 (№ 3). – С. 267-270; Бутко Ю. Л. Філософія даосизму в контексті трансгресійних перетворень в сучасній Україні // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2017. – № 43. – С. 34-38; Butko Y. L. The influence of the Taoist anthropomistick tradition on the modern Ukrainian society // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – 2017. – Вип. 122 (№ 4). – С. 289-291.

¹⁸⁴ Бутко Ю. Л. Концепція духовної трансгресії в даоській антропомістиці: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Донбаський державний педагогічний університет (Слов'янськ). – Сл., 2018. – 17 с.

¹⁸⁵ Триліс Г. В. Гуманістичний зміст понять «нірвани», «жень» та «атараксії» // Гуманітарні студії: Зб. наук. пр. – К.: ВПЦ Київський університет, 2007. – Випуск 2. – С. 143-149; Гіоргадзе Г. В. Гуманістична ідея в філософії стародавності: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 18 с.

¹⁸⁶ Родичева І. С. Жень и Дао как формы внутреннего постижения: стратегии самопознания в древнекитайской философии // Научный вестник. Серия: философия. Философские перипетии. Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина. – 2008. – № 830'2008. – С. 80-87; Родичева І. С. Древнекитайская модель «целостного человека» в философии Кунцзы // Научный вестник. Серия «Философия. Философские перипетии». Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. Серия: философия. Философские перипетии. – 2011. – № 984'2011. – С. 162-166; Родичева І. С. Понятие «Пустота» в древневосточной философии как предмет компаративистского анализа: шуньявада и даосизм: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.05 / Харьк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразина. – Х., 2012. – 187 с.; Родичева І. С. Поняття «Пустота» у давньохідній філософії як предмет компаративістського аналізу: шуньявада і даосизм: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Харьк. нац. ун-т ім. В. М. Каразіна. – Х.: Б.в., 2012. – 19 с.

¹⁸⁷ Стрелкова А. Ю. Буддизм: філософія порожнечі / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К.: Києво-Могилянська академія, 2015. – 403, [5] с.; Стрелкова А. Ю. Генеза та сутність вчення про порожнечу в філософії буддизму: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2017. – 32 с.

2.5. Політичні науки

У політичних науках в незалежній Україні першим до вивчення Китаю звернувся С. М. Федоренко. Науковець здійснив комплексний аналіз політики відкритості Китаю як прояву запровадження державних реформ, її конструктивних та негативних суспільно-політичних виявів. Концепція С. М. Федоренка базується на двох основних положеннях: 1) державно-політичний ізоляціонізм не припускає здійснення перетворень такого масштабу, що відбувалися в КНР упродовж 1980 – 1990-х рр., 2) відкритість уможливорює посилення тиску з боку політичних культур, чужорідних до китайської політичної традиції. Автор справедливо відзначає, що за цей період не спостерігалось ані ознак деформації китайської політичної системи, яких можна було очікувати саме через натиск «атлантичної» цивілізації, ані посилення проявів політичного протистояння між Китаєм та іншими світовими державами, ані, зрештою, спроб згортання реформ під приводом «невідповідності практики відкритості державно-політичним інтересам країни». Йі все це свідчить про наявність нових підходів, форм, методів та механізмів використання китайським керівництвом політики відкритості, котрі дозволили урядові КНР нейтралізувати деструктивний потенціал цієї політики, ефективно використовуючи її переваги. У своїх працях С. М. Федоренко вдало визначає політичний зміст, підґрунтя й чинники запровадження курсу відкритості у Китаї; розкриває діалектичний взаємозв'язок радикального оновлення Китаю зі світовими модернізаційними процесами за збереження специфіки розвитку китайського суспільства; розглядає еволюцію курсу відкритості, його перспективи і можливі наслідки для КНР та світової спільноти загалом; доводить, що оптимальний тип модернізації у КНР відображає чинні у будь-якій суспільній системі закономірності політичної боротьби між прагненням до змін і тяжінням до стабільності; розглядає значення та результати застосування Китаєм оригінальних підходів у внутрішній і зовнішній політиці типу «соціалізм з китайською специфікою», «одна держава – дві системи»; висвітлює роль «теорії Ден Сяопіна» як етико-політичного

вчення, котре визначило засади радикальних реформ, поєднавши автохтонні традиції та звичаї китайського соціуму з низкою універсальних надбань «атлантичної» цивілізації; пропонує методичні підходи до вивчення китайського досвіду запровадження політики відкритості, передусім щодо створення вільних економічних зон та залучення іноземних інвестицій, що може бути корисним і для України; дає оцінку методологічних засад китайських реформ та авторитарно-плюралістичної моделі суспільства, яка ґрунтується на співіснуванні різних форм власності¹⁸⁸. У 1998 р. С. М. Федоренко захистив першу в Україні кандидатську китаєзнавчу дисертацію з політичних наук за темою «Еволюція політичного курсу відкритості Китаю»¹⁸⁹.

Найвагоміший для українського китаєзнавства внесок у політичні науки зробив О. В. Шевчук, здійснивши цілісний порівняльний аналіз зовнішньополітичних стратегій США та РФ щодо КНР як багатопланового системного явища у трьох площинах: концептуальній, часовій та у вимірі практичної реалізації. Дослідник розробив авторську концепцію багатовимірної системи, котра дозволяє аналізувати динаміку і спадковість щодо зовнішньополітичних стратегій держав, виявляти їхні спільні та відмінні риси. Науковець також визначив співвідношення ідеологічної та геополітичної складових американської і радянської/російської зовнішньої політики стосовно КНР у період біполярності та постбіполярності. Автор виокремив та проаналізував фактори, що визначили на межі ХХ – ХХІ ст.ст. модернізацію зовнішньополітичної стратегії США та РФ на глобальному й регіональному рівнях. Це знайшло відображення у прийнятті і

¹⁸⁸ Федоренко С. М. Досвід політики «відкритості» в КНР // Україна – Китай: шляхи співробітництва: Матеріали конференції (Київ, серпень-вересень 1993). – К.: МПП «Інтел», 1994. – С. 16-21; Федоренко С. М. Особливі економічні зони у структурі «відкритості» КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д. е. н. Плотніков О. В. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1996. – Вип. 3. – С. 46-48; Федоренко С. М. Відкриті міста – ефективний ланцюг економіки // Рейтинг. – 1996. – № 38. – С. 11-12; Федоренко С. М. Китайська політика відкриття економіки // Проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин / Відп. ред. д. е. н. Плотніков О. В. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1997. – Вип. 2. – С. 15-18; Федоренко С. М. Політичні аспекти курсу відкритості КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д. е. н. Новицький В. Є. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип. 12. – С. 41-48; Федоренко С. М. Політологічний вимір курсу відкритості у внутрішній і зовнішній політиці Китаю // Дослідження світової політики. Зб. наук. пр. / Відп. ред. д. і. н. Камінський С. Є. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип. 2.

¹⁸⁹ Федоренко С. М. Еволюція політичного курсу відкритості Китаю: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1998. – 164 арк.

практичній реалізації зовнішньополітичних стратегічних концепцій стосовно КНР і врегулюванні проблем міжнародної безпеки у відповідності з національними інтересами США й РФ та їхніми глобальними настановами і планами. Крім того, вчений довів збереження основних параметрів політики американських адміністрацій щодо КНР та констатував, що динамічний розвиток політико-економічного потенціалу КНР є певною мірою викликом зовнішньополітичним регіональним орієнтаціям як США, так і РФ, що, у свою чергу, зближує їх у прагненні «стримувати» Китай завдяки долученню його до участі в діяльності різноманітних дво- та багатосторонніх інституцій політичного й економічного характеру¹⁹⁰. В 2008 р. О. В. Шевчук

¹⁹⁰ Шевчук О. В. «Тайванська проблема» та її еволюція в системі Організації Об'єднаних Націй // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 22. – 2003. – С. 98-112; Шевчук О. В. Стратегічний трикутник США – КНР – РФ // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 24. – 2003. – С. 201-216; Шевчук О. В. Відображення парадигми «національного інтересу» у зовнішньополітичній доктрині Дж. Буша-молодшого // Науковий вісник. – Од.: Одеський державний економічний університет; Всеукраїнська спілка молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2005. – № 8(20). – С. 80-90; Шевчук О. В. Зовнішньополітична доктрина адміністрації Дж. Буша-молодшого та її вплив на формат взаємовідносин США – КНР // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 32. – 2005. – С. 127-138; Шевчук О. В. Орієнтальні виміри зовнішньополітичної взаємодії у форматі РФ – КНР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 40. – Вип. 27. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – С. 139-149; Шевчук О. В. Еволюція концептуальних основ зовнішньополітичної доктрини США в період президентства У. Клінтона // Нова парадигма: журнал наук. пр. / Гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 56. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2006. – С. 153-162; Шевчук О. В. Дифузія конфронтаційних відносин і нова парадигма безпекової системи Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Вип. 8. – С. 226-236; Шевчук О. В. Новий вимір ядерного та енергетичного фактора в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Грані. – 2006. – № 4(48), липень-серпень. – С. 148-153; Шевчук О. В. Геополітичний та глобалізаційний виміри структуризації зовнішньополітичної стратегії РФ // Нова парадигма: журнал наук. пр.; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 58. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2006. – С. 203-213; Шевчук О. В. Контури моделі безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: формуючі впливи та визначальні тенденції // Грані. – 2006. – № 6(50), листопад-грудень. – С. 146-150; Шевчук О. В. Архітектоніка взаємовідносин держав Азіатсько-тихоокеанського регіону в період постбіполярності // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2006. – № 737. – С. 198-206; Шевчук О. В. Трансформація середовища традиційних акторів міжнародних відносин та її особливості на політичному просторі Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Дослідження світової політики: зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 35. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С. 72-87; Шевчук О. В. Стратегічний потенціал КНР як чинник регіональної безпеки в дослідженнях американських політологів // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 9. – С. 350-363; Шевчук О. В. Трансформація концептуального обґрунтування політичної стратегії США щодо КНР на рубежі 80-90-х рр. XX ст. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 11. – С. 286-297; Шевчук О. В. Зовнішня політика КНР в контексті трансформації

видав монографію «Китай між США та Росією: геостратегічні відносини»¹⁹¹, а у 2009 р. він захистив докторську дисертацію «Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР»¹⁹².

М. І. Гримська у своїх працях здійснила компаративний аналіз головних напрямків зовнішньополітичної діяльності КНР, а також засобів та методів її оптимізації в контексті глобальних і регіональних викликів національній безпеці на етапі здійснення стратегії «чотирьох модернізацій». Дослідниця доводить, що сучасна зовнішня політика КНР спрямована на забезпечення умов реалізації національної стратегії розвитку, метою якої є досягнення Китаєм до середини

системи міжнародних відносин кінця ХХ – початку ХХІ століття // Нова парадигма. – Вип. 71. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2007. – С. 187-196; Шевчук О. В. «Китайський фактор» у зовнішній політиці США у період становлення механізму біполярних відносин у Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Дослідження світової політики: зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 39. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2007. – С. 28-40; Шевчук О. В. Дискусії в середовищі політико-академічної еліти США щодо формування зовнішньополітичної стратегії відносно КНР на початку 2000-х років // Гілея (наук. вісник): зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 10. – К., 2007. – С. 202-211; Шевчук О. В. «Російський фактор» у взаємовідносинах США – КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк., 2008. – Вип. 13. – С. 309-321; Шевчук О. В. Корейська проблема в зовнішньополітичній стратегії КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 274-282; Шевчук О. В. Дискусії щодо «тайванської проблеми» в Конгресі США в 1990-ті роки // Гілея (наук. вісник): зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 15. – К., 2008. – С. 210-221; Шевчук О. В. Американсько-китайські відносини за президентства Р. Рейгана: детермінуючі чинники та визначальні тенденції // Гілея (наук. вісник): зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 16. – К., 2008. – С. 192-203; Шевчук О. В. «Китайський вектор» зовнішньополітичної стратегії США на рубежі 80-90-х років ХХ ст.: еволюція конфігурації // Нова парадигма. – Вип. 80. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 152-165; Шевчук О. В. Азійська доктрина Р. Ніксона та її вплив на зміну конфігурації стратегічного трикутника США – КНР – СРСР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 93. – Вип. 80. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – С. 56-62; Шевчук О. В. «Тайванська проблема» в системі міжнародних відносин Азійсько-Тихоокеанського регіону на сучасному етапі політичного розвитку // Наукові дослідження в контексті історичних проблем. – Т. 1. – Мк., Од.: ТОВ Від, 2003. – С. 190-200; Шевчук О. В. Внутрішньополітичний процес на Тайвані та його вплив на реформування відносин у стратегічному трикутнику Вашингтон – Пекін – Тайбей // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Вип. 11. – Мк.: МДУ, 2005. – С. 215-221; Шевчук О. В. Новий вимір стратегічного партнерства між РФ та КНР на початку ХХІ століття // Materials of final international scientific-practical conference «The Science: theory and practice». – Vol. 18. – Political science and PR. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o.; Prague, Czechia – Dnepropetrovsk, Ukraine – Belgorod, Russian, 2005. – P. 57-66; Шевчук О. В. Взаємовідносини РФ – КНР у новому форматі геополітичних відносин // Проблеми глобалізації та геополітичний розвиток України: зб. тез (за матеріалами ХІХ Харківських політологічних читань). – Х: Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого; НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АІПрН України, 2007. – С. 236-238; Шевчук О. В. Міжнародний імідж Китаю в умовах структурування системи міжнародних відносин постбіполярного періоду // Емінак – Науковий шоквартальник. – № 1 (липень-серпень). – К., Мк.: ТОВ «Гліон», 2007. – С. 94-100.

¹⁹¹ Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини. – Мк.: ТОВ «Фірма «Гліон», 2008. – 448 с.

¹⁹² Шевчук О. В. Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 33 с.

XXI ст. статусу наддержави, що посіла б домінуюче місце в АТР, котре дорівнювало б за своїм політичним впливом, економічною та військовою могутністю США. Авторка обґрунтовує, що у КНР розроблена оригінальна ідеологія розвитку сучасної світової системи, за якою та формуватиметься внаслідок протистояння «глобальних місій» провідних держав, заснованих на різних цінностях, організаційних принципах, співвідношеннях «м'якої» й «жорсткої» сили, політики й економіки¹⁹³. У 2009 р. М. І. Гримська захистила кандидатську дисертацію «Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії “чотирьох модернізацій”»¹⁹⁴.

П. С. Ленський шляхом інтегративного підходу, що базується на багатофакторному аналізі міжнародних процесів, здійснив комплексне дослідження фундаментальних проблем реалізації зовнішньополітичних концепцій КНР у Центральній Азії. Особливу увагу науковець приділив вивченню міждержавних та міжурядових, а також внутрішньодержавних документів, зокрема: виступи китайських керівників на партійних і парламентських форумах, звіти Міністерства закордонних справ КНР, матеріали, котрі регулюють діяльність Шанхайської організації співробітництва. П. С. Ленський детально проаналізував динаміку розвитку зовнішньої політики КНР із забезпечення регіональної безпеки в Центральній Азії; ґрунтовно вивчив сучасні міжнародно-політичні виклики в регіоні Центральної Азії,

¹⁹³ Гримська М. І. КНР і США: глобальне партнерство чи боротьба за домінування? // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 68 (Ч.1). – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С. 127-135; Гримська М. І. Традиційні засади сучасної китайської дипломатії // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 69 (Ч. 2). – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С. 33-35; Гримська М. І. Шанхайська організація співробітництва в зовнішньополітичній стратегії КНР // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – Вип. 37. – К.: «ІНТАС», 2008. – С. 344-356; Гримська М. І. Особливості «відкритої дипломатії» сучасного Китаю // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 73 (Ч. 2). – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 68-71; Гримська М. І. Зовнішня політика Китайської Народної Республіки: традиційні надбання й виклики // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 76 (Ч. 2). – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 48-56; Гримська М. І. Економічна експансія КНР в Африку // Матеріали міжнародного круглого столу «45 років Африканському Союзу» 20 травня 2008 р. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2009. – С. 74-77.

¹⁹⁴ Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій»: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2009. – 16 с.; Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій»: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К., 2009. – 211 арк.

які загрожують національним інтересам Китаю, а також розглянув специфіку регіонального партнерства в межах Шанхайської організації співробітництва як фактор політики Китаю щодо інших країн організації; з'ясував особливості сучасного політологічного осмислення у КНР проблем міжнародної політики та нові аспекти розвитку офіційних зовнішньополітичних концепцій Китаю в контексті його модернізованої геостратегії; запропонував нову інтерпретацію парадигмальних аспектів безпекової політики КНР з урахуванням геополітичних трансформацій та формування підсистеми міжнародних відносин в регіоні Центральної Азії в умовах глобалізації¹⁹⁵. В 2010 р. П. С. Ленський захистив кандидатську дисертацію «Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти регіональної безпеки»¹⁹⁶.

П. П. Білак здійснив комплексне дослідження політики Тайваню щодо КНР у період 2008 – 2010 рр., котрий характеризується якісними змінами у характері взаємин між Тайванем та КНР – переходом від конфронтації до прагматизму та пошуку шляхів примирення. Вчений доводить, що політика Тайваню щодо КНР спрямована, з одного боку, на максимізацію вигід через економічне зближення й нормалізацію політичних відносин з Пекіном та, з іншого боку, на мінімізацію ризиків, спричинених стратегічною невизначеніс-

¹⁹⁵ Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти регіональної безпеки // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 83-87; Ленський П. С. Нова арена протиборства Китаю зі світовими державами // Політика і час. – 2004. – № 9. – С. 34-39; Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти економічної регіональної співпраці // Політика і час. – 2005. – № 4. – С. 83-87; Ленський П. С. Щодо китайських оцінок і підходів до концептуальних питань національної зовнішньої політики // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 14. – 2008. – С. 123-127; Коваль О., Ленський П. «Тибетське питання»: деякі історичні та політологічні аспекти проблеми // Зовнішні справи. – 2008. – № 7. – С. 40-44; – № 8. – С. 38-41; Ленський П. Укелань юй чжунго цзінці хецзо де хяньчжуан хе цянъцзін (Сучасний стан та перспективи українсько-китайського торговельно-економічного співробітництва) // Елоси чжун'я дун'оу шічан (Ринок Росії, країн Центральної Азії та Східної Європи). – Пекін: Академія суспільних наук КНР, 2003. – № 8. – С. 21-22; Ленський П. С. Китай і глобалізація міжнародних відносин // Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри». – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 12 листопада 2008 р. – С. 119-123; Ленський П. С. Китайські джерела щодо центральноазійського виміру політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, 2009. – С. 45-48.

¹⁹⁶ Ленський П. С. Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 21 с.; Ленський П. С. Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 241 арк.

тю в регіоні Східної Азії, через підтримання військово-політичних зв'язків з США, що й дає підстави характеризувати політику Тайваню щодо КНР як хеджування. У своїх працях автор встановив роль економічних процесів, військово-стратегічних питань, національної ідентичності як факторів, що сприяють реалізації Тайванем стратегії хеджування щодо КНР у середньостроковій перспективі¹⁹⁷. В 2011 р. П. П. Білак захистив кандидатську дисертацію «Еволюція політики Тайваню щодо КНР»¹⁹⁸.

І. Г. Вишнеvsька-Черкас у контексті теорії міжнародних відносин акцентувала увагу на американській стратегії стримування та залучення КНР, насамперед проаналізувавши новітні тенденції теорії і практики формування зовнішньополітичної діяльності двох держав. Авторка показала ефективні та неефективні методи конгейджменту для захисту національних інтересів США; довела, що конгейджмент є стратегією «подвійного призначення»; уточнила закономірності впливу процесу глобалізації на поступальний розвиток КНР, а отже, й інтеграції як складової американської стратегії стримування та залучення КНР; визначила причини формування стратегії стримування та залучення в американсько-китайських відносинах; з'ясувала основні трансформаційні етапи конгейджменту – від «відповідального учасника», що передбачає залучення Китаю до вирішення глобальних проблем задля забезпечення його діяльності в інституційних межах сучасної системи міжнародних відносин, до «стратегічного запевнення», яке полягає в розвитку всебічного партнерства між США та КНР; обґрунтувала відмінності між реалізацією національних стратегій США та КНР у різних куточках планети; висунула тезу щодо неефективності демократизації як методу стратегії конгейджменту для запобігання гіпотетичної війни між США та КНР, незважаючи на положення теорії

¹⁹⁷ Білак П. Проблеми представництва Тайваню в міжнародних організаціях // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Т. 57. Політичні науки. – С. 65-70; Білак П. Демократизація Тайваню та її вплив на перспективи розв'язання «тайванської проблеми» // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Т. 69. Політичні науки. – С. 53-58; Білак П. Тайванський націоналізм: його характер і причини виникнення // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 164-175; Білак П. Надія на примирення: новий етап у тайвансько-китайських стосунках // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – №18 (96). – С. 151-159; Білак П. Теоретичне осмислення нового етапу в тайвансько-китайських стосунках // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Т. 95. Політичні науки. – С. 65-68.

¹⁹⁸ Білак П. П. Еволюція політики Тайваню щодо КНР: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2011. – 20 с.

демократичного світу¹⁹⁹. У 2015 р. І. Г. Вишневська-Черкас захистила кандидатську дисертацію «Стратегія стримування та залучення в американсько-китайських відносинах»²⁰⁰, а через рік було видано її монографію «США – КНР: стратегія конгейджменту»²⁰¹.

С. А. Бут з'ясував особливості реалізації стратегічного партнерства Китайської Народної Республіки та Російської Федерації у пост-біполярний період. Особливу увагу дослідник приділив визначенню комплексу зовнішньополітичних та економічних цілей, чинників взаємозацікавлення у розвитку співробітництва обох сторін. Автор доводить, що стратегічне партнерство між КНР та РФ має багатови-

¹⁹⁹ Вишневская И. Эффективность стратегии сдерживания и привлечения КНР во внешней политике США // *Moldoscopie*. – 2014. – № 3 (LXVI). – С. 187-203; Вишневская И. Анализ американской стратегии сдерживания и привлечения Китая // *Moldoscopie*. – 2014. – № 1 (LXIV). – С. 130-147; Вишневська І. Протистояння США та КНР, або Хто в домі хазяїн? // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип. 64. – Ч. II. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – С. 36-39; Вишневська І. Г. Військовий потенціал США і Китаю: протистояння // *Сходознавство*. – 2007. – № 39-40. – С. 24-34; Вишневська І. Зоряні війни - II?: Протистояння в космосі між США та КНР // *Атлантична панорама*. – 2007. – № 3. – С. 40-43; Вишневська І. Г. Економічне зростання КНР // *Економіка і регіони*. – 2008. – № 1. – С. 166-169; Вишневська І. Стратегія стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // *Китайська цивілізація: традиції та сучасність: збірник статей*. – К.: Інститут сходознавства НАНУ, 2009. – С. 20-28; Вишневська І. Проблеми та перспективи розвитку військової сфери в європейсько-американсько-китайському трикутнику // *Дослідження світової політики: Зб. наук. праць*. – К.: Інститут економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. – С. 182-190; Вишневська І. Гра... За ігровим столом – США та КНР // *Зовнішні справи*. – 2012. – № 7. – С. 36-41; Вишневська І. Виграш... За ігровим столом – США та КНР // *Зовнішні справи*. – 2012. – № 11. – С. 42-46; 2012. – № 12. – С. 43-48; Вишневська І. Г. Стратегічне моделювання американсько-китайських відносин за умов глобальної трансформації світу // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць*. – Вип. 107. – Ч. II. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 67-71; Вишневська І. Г. Варіант тренду на майбутнє: події диких карт як наслідок американської стратегії стримування та залучення Китаю // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць*. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2013. – № 2 (18). – С. 12-17; Вишневська І. Порівняльна характеристика ідеологій США та КНР в контексті комплексної сили держав // *Дослідження світової політики: Зб. наук. праць*. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 2. – С. 184-191; Вишневська І. Г. Категоріально-понятійний апарат стратегії стримування та залучення в американсько-китайських відносинах // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць*. – Вип. 120 (Ч. I). – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – С. 151-161; Вишневська І. Неканонічна стратегія // *Зовнішні справи*. – 2014. – № 1. – С. 38-43; 2014. – № 2. – С. 24-28; 2014. – № 3. – С. 54-57; Вишневська І. Г. Форми і функції стратегії стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць*. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2014. – № 1(21). – С. 7-11; Вишневська-Черкас І. Г. Еволюція зовнішньополітичних стратегій США щодо КНР // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – 2010. – Вип. 16: Зовнішня політика, світова дипломатія і світовий порядок: зміст, закономірності, механізми розвитку. – С. 121-130.

²⁰⁰ Вишневська-Черкас І. Г. Стратегія стримування та залучення в американсько-китайських відносинах: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2015. – 23 с.

²⁰¹ Вишневська-Черкас І. Г. США – КНР: стратегія конгейджменту / *Дипломат. акад. України при МЗС України*. – К.: Фенікс, 2016. – 326 с.

мірний характер та реалізується в політичній, економічній, паливно-енергетичній, військовій сферах. С. А. Бут вважає, що проблеми й суперечності у китайсько-російських відносинах не мають негативного впливу на стратегічне партнерство цих країн. Показано, що в процесі розвитку співробітництва між КНР та РФ важливішу роль відіграють зовнішні чинники, серед яких діяльність США на міжнародній арені виступає ключовим зовнішнім імперативом для китайсько-російського стратегічного партнерства²⁰². В 2016 р. С. А. Бут захистив кандидатську дисертацію «Стратегічне партнерство у міждержавних відносинах Китайської Народної Республіки та Російської Федерації»²⁰³.

М. Г. Кононенко у своїх працях дослідила еволюцію зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської затоки, дала визначення системи геополітичних та гео економічних інтересів КНР у регіоні й відповідно основні принципи, цілі та засоби їхньої реалізації. Авторка структурувала форми і методи зовнішньополітичного інструментарію реалізації політики КНР у регіоні Перської затоки, дала оцінку ефективності багаторівневої системи дво- та багатостороннього співробітництва КНР з країнами Затоки. Крім того, доведено, що співпраця КНР з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки та двостороннє партнерство з державами Перської затоки взаємно доповнюють і сприяють розвитку один одного²⁰⁴. В 2016 р. М. Г. Кононенко захистила

²⁰² Бут С. Енергетичний діалог в російсько-китайських відносинах // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 74 (№ 7). – С. 404-406; Бут С. Проблема міграції у відносинах між Російською Федерацією та Китайською Народною Республікою // Дослідження світової політики: 36. наук, праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 3(64). – С. 214-222; Бут С. Російсько-китайська взаємодія в політичній сфері // Дослідження світової політики: 36. наук, праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 4 (65). – С. 89-98; Бут С. Російсько-китайська взаємодія в Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 120. – Ч. I (у 2-х чч.). – С. 138-150; Бут С. А. Чинник США у російсько-китайських відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 123. – Ч. I (у 2-х чч.). – С. 75-86; But S. Russian-Chinese cooperation in military-technical sphere: preconditions, problems and consequences // European Political and Law Discourse. – 2014. – Vol. 1. – № 6. – P. 247-258.

²⁰³ Бут С. А. Стратегічне партнерство у міждержавних відносинах Китайської Народної Республіки та Російської Федерації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

²⁰⁴ Кононенко М. Г. Формування концепції відповідальності КНР як держави // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. пр. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 119. – Ч. I. – С. 58-66; Ко-

кандидатську дисертацію «Еволюція зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської затоки»²⁰⁵.

2.6. Економіка

В. В. Величко продовжив власні дослідження різних аспектів економічного розвитку давнього та сучасного Китаю. Зокрема, вивчає процеси, пов'язані з реформуванням економіки, зовнішньоторгові відносини, економічне районування, розвиток спеціальних економічних зон й особливу увагу приділяє українсько-китайським торгово-економічним відносинам²⁰⁶. У 2010 р. було надруковано його найважливі-

ноненко М. Г. Близькосхідний напрям реалізації КНР статусу глобальної відповідальної держави // *Наук. вісник Дип. акад. України*. – К., 2014. – Вип. 21. – Ч. 2. Серія «Політичні науки». – С. 56-62; Кононенко М. Г. Іранська ядерна програма в політиці Китаю // *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич*. – К.: «Видавництво Гілея», 2013. – Вип. 74 (7). – С. 409-410; Кононенко М. Г. Основні напрями співробітництва КНР з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки // *Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич*. – К.: «Видавництво Гілея», 2015. – Вип. 96. – С. 482-488; Кононенко М. Г. Реалізація зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської Затоки // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр.* – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2015. – Вип. 124. – Ч. I. – С. 26-36; Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Формування сучасних парадигм розвитку КНР в умовах становлення нового світового порядку // *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. – № 1-2 (34-35). – К., 2014. – С.10-15; Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Зовнішньополітична стратегія КНР як відповідальної глобальної держави в регіоні Перської затоки [Електронний ресурс] // *Міжнародні відносини Серія «Політичні науки*». – 2015. – № 5. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/134; Parkhomchuk O., Kononenko M. Chinese Development Paradigms in Conditions of New World Order Composition. Parkhomchuk Olena, Kononenko Maria // *Social and Human Sciences*. – Polish-Ukrainian Scientific Journal. – 2014. – № 01 (01). – P. 47-57; Кононенко М. Г. Геополітичні та гео економічні інтереси КНР в регіоні Перської затоки // *Польсько-український научний журнал*. – 2014. – Серія: «Соціально-гуманитарні науки». – № 01(01). – С. 82-93; Kononenko M. Il vero volto dell'Ucraina // *Albatros Magazine*. – Italia, 2015. – Numero 156. – P. 35-37.

²⁰⁵ Кононенко М. Г. Еволюція зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської затоки: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

²⁰⁶ Величко В. В. Региональные аспекты экономической политики Китая // *Известия Российского географического общества*. – 1992. – Вып. 5. – С. 439-446; Величко В. В., Ян Сюецзюнь, Чан Сефен. Економіка зарубіжних країн. З досвіду Китаю // *Економіка України*. – 1992. – № 6; Величко В. В. Региональна проблематика соціально-економічної історії середньовічного Китаю (до історіографії питання) // *Східний світ*. – 1993. – № 1. – С. 87-94; Величко В. В. Соотношение кочевого и оседлого хозяйства в Китае // *Вестник Симферопольского университета*. – Вып. 48. – 1993; Величко В. В. Чи обумовлений історично перехід Китаю до ринкового господарства? (До проблеми традиційних засад формування відносин власності) // *Східний світ*. – 1993. – № 2. – С. 17-27; Величко В. В. Механізм та пріоритети зовнішньоекономічної діяльності Тайваню // *Економіка України*. – 1994. – № 12; Величко В. В. Розвиток приватного сектора китайської економіки // *Політика і час*. – 1994. – № 10; Величко В. В. До питання про традиційні, політичні та соціально-економічні основи відносин центру з регіонами у Китаї // *Східний світ*. – 1998. – № 1-2. – С. 65-69; Величко В. В. Китайская Народная Республика

шу монографію «Регіонознавство Китаю: економіка і управління», в якій автор простежив зв'язок між сучасними глобалізаційними процесами й явищами регіоналізму та регіоналізації у Китаї, запропонував періодизацію розвитку регіонознавства в Китаї, а також подав стислу характеристику кожного періоду²⁰⁷.

О. М. Олійник проаналізував стан та перспективи валютно-кредитної системи КНР у процесі ринкової трансформації економіки, зробив порівняльний аналіз розвитку валютно-кредит-

как внешнеторговый партнер Украины // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 45-51; Величко В. В. Новаторський характер спеціальної економічної зони міста Шеньчжень // Економіст. – 1999. – № 11; Величко В. В. «Париж Сходу», або Шанхай, де не буде «шанхайчиків» // Всесвіт. – 1999. – № 8. – С. 147-155; Величко В. В. З історії районування Китаю // Східний світ. – 2000. – № 1. – С. 153-155; Величко В. В. Економічний механізм міжрегіонального співробітництва (на прикладі Китаю) // Політика і час. – 2000. – № 8; Величко В. В. Економічна складова міжрегіональних зв'язків // Економічний часопис. – 2000. – № 6; Величко В. Макрогеоморфологічний контур в історії районування Китаю // Сходознавство. – 2000. – № 11-12. – С. 38-42; Величко В. В. Природно-географічне положення Китаю: різноманітність на фоні закономірностей // Украина – Китай: інформаційно-аналітичне обозрение. – 2000. – № 1(2). – С. 27-46; Величко В. В. Регіональні аспекти торговельно-економічного співробітництва України з Китаєм // Вісник Харківського державного економічного університету. – 2000. – № 2; Величко В. В. Територіальна організація інноваційної діяльності у країнах з перехідною економікою: досвід Китаю // Економічний часопис. – XXI. – 2001. – № 4. – С. 25-37; Величко В. В. Організаційно-правові засади створення та функціонування спеціальних економічних зон у Китаї // Украина – Китай: інформаційно-аналітичне обозрение. – 2002. – № 1(5). – С. 8-11; Величко В. Формування системи управління регіонами у древньому Китаї // Східний світ. – 2002. – № 2. – С. 30-43; Величко В. В. Міжрегіональна співпраця України з Китаєм: історичний спадок і актуальне сьогодення // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2007. – Вип. 13. – С. 180-189; Величко В. В. Регіональне управління у давньокитайській державі: від родового до адміністративного принципу // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 89-107; Величко В. В. Регіональна економіка у перехідний період (на прикладі Китаю) / Ін-т Сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, Дип. акад. при МЗС України. – К., 2008. – 218 с.; Величко В. В. Формування регіональної структури господарства у середньовічному Китаї // Вісник Львівського університету. Вип. 45. – 2008. – С. 190-197; Величко В. В. Формування моделі територіального устрою в середньовічному Китаї // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 40-47; Величко В. В. Исторические предпосылки развития внутренних районов Китая в новейшее время // Східний світ. – 2010. – № 4. – С. 65-73; Величко В. В. Розвиток економіки Китаю у період політики реформ та відкритості (1978-2009 рр.) та його регіональні аспекти // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 141-149; Величко В. В. Розвиток китайської економічної дипломатії: наукові підходи, досягнення та проблеми // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2010. – Вип. 16. – С. 111-120; Величко В. В. Розвиток та особливості урбанізації в Китаї // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин Національної академії управління. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – Том. 2. – № 4. – С. 5-13; Величко В. В. «Градуалізм» як особливість політики перехідної економіки Китаю // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 4. – С. 133-148; Величко В. В. Досвід регіонального дослідження трудових відносин у Китаї // Регіональна економіка. – 2015. – № 3. – С. 154-156; Величко В. В. Співпраця регіонів України і Китаю у контексті економічної децентралізації: від формалізації до реальностей // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2016. – Вип. 23(3). – С. 70-79.

²⁰⁷ Величко В. В. Регіонознавство Китаю: економіка і управління / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. – К.: [б. в.], 2010. – 406 с.

них систем України та Китаю²⁰⁸. В 1997 р. дослідник захистив першу в Україні кандидатську китаєзнавчу дисертацію з економічних наук – «Розвиток валютно-кредитної системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки»²⁰⁹. Надалі О. М. Олійник продовжив вивчення фінансової системи та різних питань економічного розвитку КНР, а також торгово-економічної співпраці України та Китаю²¹⁰.

²⁰⁸ Олійник О. М. Реформа банківської справи в КНР // Збір. наук. праць ІСЕМВ НАНУ. Київ, 1995. – С. 1-5; Олійник О. М. Реформа податкової системи КНР // Фінанси України. – 1996. – № 12. – С. 80-84; Олійник О. М. Правові аспекти реформи банківської реформи в КНР // Фінанси України. – 1997. – № 6. – С. 38-42; Олійник О. М. Реформа банківської системи КНР // Банківська справа. – 1997. – № 2. – С. 61-76.

²⁰⁹ Олійник О. М. Розвиток валютно-кредитної системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1997. – 16 с.

²¹⁰ Олійник О. М. Банківські кредитні картки // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 68-79; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо капіталізації банків країни // Світові процеси капіталізації: економічний, політичний, соціальний аспект: мат. міжвід. наук.-теорет. конф., 15.04.2008 р. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 57-61; Олійник О. М. Досвід Китаю в залученні венчурного капіталу в сферу високих технологій; Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій; Актуальні проблеми і організаційно-правові основи співробітництва України і КНР в сфері високих технологій // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ЦНТЭИ, 2009. – С.13-23, 75-78; Олійник О. М. Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій // «Наука сьогодні», КДЦНТЕІ. – Київ, 2009. – С. 12-15; Олійник О. М. Реформа банківської системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки країни (30-ти річний досвід) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Збірник статей / Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К., 2009. – С. 52-59; Олійник О. М. Банківська політика уряду Китаю в умовах фінансової кризи // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збір. стат. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К., 2010. – С. 61-68; Олійник О. М. Роль банків Китаю в програмі економічних реформ та фінансування високих технологій // «Наука сьогодні», КДЦНТЕІ. – К., 2010. – С. 14-17; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо модернізації зовнішньоекономічної діяльності // Світовий досвід удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в контексті концепції сталого розвитку / Відділ зовнішньоекономічних досліджень ІСЕМВ НАН України. Наукова конференція, 18.10.2012 р. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2012. – С. 53-57; Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформування світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // Матер. VI Конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність». Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2012. – С. 57-69; Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформування світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // Дослідження міжнародної економіки. Зб. наук. праць. ІСЕМВ НАНУ – 2012. – № 4 (73). – С. 135-142; Олійник О. М. Геополітичний напрямок модернізації зовнішньоекономічної діяльності Китаю // Стратегічні напрями модернізації зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобальних трансформацій: мат. Міжн. наук.-теорет. конф., 24.10.2013 р. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2013. – С. 43-45; Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах світової фінансової кризи // Експертно-аналітичний бюлетень ІСЕМВ НАН України. – 2013. – № 11 (16). – С. 29-34; Олійник О. Н. Опыт Китая в сфере социально-экономической модернизации страны // Развитие стратегического партнерства между Украиной и Китайской народной республикой: результаты, проблемы и перспективы: Мат. Межд. науч.-практ. конф., 28.05.2013 р. – К.: Дипломатическая академия Украины, 2013. – С. 74-78; Олійник О. М. Стан та розвиток фондового ринку Китаю в післякризовий період // Дослідження міжнародної економіки. Збірник наукових праць. – К.: ІСЕМВ НАН України. – 2013. – Вип. 1 (74) – С. 156-167; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо створення інноваційної системи // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 7/8 (163/164) – С. 61-66; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо фінансуван-

ня науки та технологій // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 4/5 (160/161) – С. 69-73; Олійник О. М. Досвід Китаю з реалізації геополітичних інтересів шляхом здійснення закордонних інвестицій і наданні закордонних кредитів: уроки для України // Український соціум. – 2014. – № 4. – С. 25-45; Олійник О. М. Економічне зростання Китаю через інновації // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 11/12. – С. 53-60; Олійник О. М. Китай – США: стратегічний та економічний діалог // «Третій світ» у контексті цивілізаційних вимірів розвитку і глобальних викликів XXI століття: Матеріали Міжнарод. наук. конф. / Відп. ред. В. К. Гура. – К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2014. – С. 110-113; Олійник О. М. Китайська мрія в контексті американо-китайського діалогу // Матеріали VIII наук. конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» 14.11.2014 / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – С. 75-80; Олійник О. М. Модель розвитку економіки Китаю: досвід запобігання кризовим процесам // Сучасні тенденції реформування світової фінансової системи: колективна монографія / за заг. ред. О. О. Сльозко, Т. О. Панфілової, С. В. Терещенко – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2014. – С. 45-50; Олійник О. Н. Основные направления экономической интеграции стран АСЕАН // Материалы 35 науч. конф. «Южнотихоокеанский регион в прошлом и настоящем: история, экономика, политика, культура» 14.11.2014 / Інститут востоковедения РАН. – М., 2014. – С. 69-76; Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61-76; Олійник О. М. Реформування фінансової галузі Китаю в процесі ринкової трансформації економіки: уроки для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61-76; Олійник О. М. Співставчий аналіз параметрів зовнішньополітичної діяльності США і КНР в постбіполярну добу: принципи, цілі, досягнення // Глобальна периферія в XXI ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.і.н., проф. Гури В.К., Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К.: LAT&K, 2014. – С. 261-290; Олійник О. М. Дипломатія стратегічного партнерства як інструмент реалізації геополітичних інтересів Китаю // Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; редкол.: В. О. Швед, О. І. Лукаш, Н. Д. Городня та ін. – К., 2015. – С. 70-83; Олійник О. М. Заходи валютної політики Китаю в посткризовий період // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 1. – С. 63-68; Олійник О. М. «Зелений розвиток» як інструмент інноваційної політики Китаю // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – № 4-5 (172-173). – С. 22-30; Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах глобалізації світової економіки: уроки для України // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 6 (232). – С. 40-47; Олійник О. М. Механізм реалізації стратегії партнерства Китаєм // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23.12.2015 / Дипломатична академія України. – К., 2015. – С. 155-157; Олійник О. М. Периферійна дипломатія як інструмент захисту національних інтересів Китаю // Глобальні виклики і багатостороння дипломатія: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 18.03.2015 / Дипломатична академія України. – К.: 2015. – С. 215-217; Олійник О. М. Перспективи перетворення юаня на резервну валюту: виклики та можливості для України // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – Ч.1. – С. 149-153; Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2015. – № 6 (137). – С. 59-81; Олійник О. М. Стан та перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю: перспективи співпраці для України // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – № 4-5 (172-173). – С. 30-36; Олійник О. М. Стратегія «глобалізації» як напрямок посилення міжнародної присутності Китаю на світових ринках // Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (02 квітня 2015 р.). Збірник / Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького. – 2015. – № 1. – С. 133-139; Олійник О. М. Інструменти економічної дипломатії уряду Китаю в контексті стратегії глобалізації та «йти назовні» // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27.05.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 123-127; Олійник О. М. Меха-

М. С. Алексієнко зосереджує увагу на економічно-інноваційному потенціалі та особливостях стратегії Китаю в сучасній системі світових економічних відносин (регіональні тенденції, напрями міжнародної спеціалізації регіональних технологічних утворень). Науковець визначає особливості програмно-цільових підходів у регулюванні відкритої економіки Китаю, механізму державного інституційного регулювання соціально-економічного розвитку КНР; вивчає валютно-фінансову політику Китаю як інструмент інноваційної стратегії держави; досліджує механізм торгово-економічного співробітництва Китаю у комплексі його тенденцій та пріоритетів; розкриває інвестиційно-фінансові складові, геостратегічні пріоритети формування інтеграційних механізмів Китаю; визначає роль партнерства з КНР в контексті підвищення ефективності національної економіки України, піднесення її міжнародної конкурентоспроможності²¹¹. У 2009 р. М. С. Алексієнко захистив кандидатську дисерта-

нізм фінансування енергетичних інфраструктурних проєктів Китаю та можливості їх використання в Україні // Банківська справа. – 2016. – № 3. – С. 83-98; Олійник О. М. Нова модель співпраці Китаю з країнами Африки [Електронний ресурс] // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України: Мат. Міжн. наук. конф., ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; від. наук. ред. О. І. Лукаш. – К., 2016. – С. 21-27. – Режим доступу до ресурсу: <http://ivinas.gov.ua/ru/publikatsii/novye-izdaniya-instituta> (дата звернення 23.01.2017); Олійник О. М. Розвиток дипломатичних відносин між КНР та ЄС: етапи, характеристика та уроки для України // Дипломатія і зовнішня політика: моделі, інститути, інструменти (історична ретроспектива і сьогодення) / Матеріали міжнародної наукової конференції 28.07.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 56-59; Олійник О. М. Китай в «Азійське століття»: геополітичний вимір, глобальна економічна стратегія, регіональний вимір // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: зб. наук. пр. / [Білоконь О. С. та ін.; відп. наук. ред. О. І. Лукаш]; НАН України, Держ. установа «Ін-т всевіт. історії НАН України», Ін-т Конфуція Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. – К.: Ін-т всевіт. історії НАН України, 2016. – С. 116-134; Олійник О. М. Аналіз соціально-економічного розвитку Китаю: уроки для України // Економічна теорія. – 2017. – № 1. – С. 59-81; Олійник О. М. Зовнішньоекономічна та валютно-кредитна політика Китаю в контексті глобальних трансформацій та перспективи економічно-фінансового співробітництва України і Китаю // Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України / НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»; ред. Т. П. Богдан. – К., 2017. – С. 297-343; Олійник О. М. Нова модель стратегічного партнерства Китаю та країн Африки // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України: матеріали Міжнар. наук. конф. – Вид. укр. та англ. мов.: доповн. та уточ. / від. наук. ред. О. І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К., 2017. – С. 32-39.

²¹¹ Алексієнко М. С. Програмно-цільові підходи у регулюванні відкритої економіки та міжнародного співробітництва Китаю // Збірник наукових праць. Вип. 53 / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. редактор В. Є. Новицький. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2007. – С. 210-218; Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації як фактор розв'язання глобалізаційно-регіоналізаційних контроверсій // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2007. – № 5. – С. 80-85; Алексієнко М. С. Механізм торгово-економічного співробітництва Китаю: тенденції та пріоритети // Збірник наукових праць. Спецвипуск / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин

цію «Економіко-інноваційна стратегія Китаю в сфері зовнішньоекономічної діяльності»²¹².

У працях В. Ю. Голод досліджено теоретичні та практичні аспекти трансформації валютно-фінансової системи КНР, виявлені риси валютно-фінансового регулювання глобалізації. Окремо проаналізовано сучасний стан та перспективи валютно-фінансової інтеграції Китаю. Науковець розкриває властивості валютно-фінансового регулювання Китаю в контексті запобігання економічних криз. Окрему увагу приділено особливостям процесів консолідації фінансових капіталів як на національному, так і на регіональному рівнях. Уперше вивчено кількісні аспекти інтеграції «Великого Китаю» (КНР, Тайвань, Гонконг) в макроекономічному контексті та доведено фінансову інтеграцію всіх трьох ринків. Найвищий ступінь інтеграції був встановлений між КНР та Гонконгом. На основі аналізу та узагальнення результатів дослідження запропоновані практичні рекомендації щодо застосування досвіду Китаю у реформуванні валютно-фінансової системи України²¹³. В 2010 р. В. Ю. Голод захистила кандидатську дисертацію «Особливості валютно-фінансового регулювання в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону»²¹⁴. Наступні її праці присвячувалися окремим аспектам сучасного соціально-економічного розвитку КНР²¹⁵.

НАН України; відп. ред. В. С. Новицький. – Уж.: ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 100-105; Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації в АТР у вимірах глобальної конкуренції // Сіверянський літопис: всеукр. наук. журн. – 2008. – № 1 (79). – С. 159-165; Алексієнко М. С. Специфіка та тенденції державного інституційного регулювання соціально-економічного розвитку Китаю // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2008. – № 6. – С. 72-78.

²¹² Алексієнко М. С. Економіко-інноваційна стратегія Китаю в сфері зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 20 с.

²¹³ Голод В. Ю. Валютно-фінансові відносини Тайваню та КНР на сучасному етапі розвитку // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дн.: ПДАБА, 2008. – Вип.15. – С. 41-51; Голод В. Ю. Монетарна політика Сінгапуру як основа стабільності регіону // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дн.: ПДАБА, 2008. – Вип.16. – С. 68-80; Голод В. Ю. Інвестиційна політика Тайваню // Актуальні проблеми економіки: наук.-ек. жур. – К.: Атопол, 2008. – Вип. № 9 (87). – С. 18-25; Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону // Зб. наук. праць. Вип. 56. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 234-245; Голод В. Ю. Проблеми валютно-фінансової системи Гонконгу // Актуальні проблеми економіки: наук.-ек. жур. – К.: Атопол, 2009. – Вип. 1 (91). – С. 43-49.

²¹⁴ Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання у країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2010. – 19 с.

²¹⁵ Голод В. Ю. Міжнародні фінансові організації: вплив на глобальний та регіональний розвиток // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1-2. – С. 19-24; Голод В. Ю. Міжнародна

З'ясуванню теоретичних і практичних аспектів розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною та Китаєм під впливом глобалізаційних процесів присвячені праці З. Я. Макогін (Щербатої). Дослідниця на основі аналізу критеріальних підходів до визначення рівня стратегічного партнерства з'ясовує місце КНР у зовнішній політиці України, формулює основні аспекти торговельно-економічної та інвестиційної співпраці обох країн, виявляє найбільш конкурентоздатні вітчизняні товари на китайському ринку. На основі регресійного аналізу сформульовано висновок про можливість збільшення виробничих потужностей в Україні у разі легального надходження на вітчизняний ринок товарів із Китаю, що пояснює та дешева продукція, яку згодом використовують українські підприємства у виробничому процесі. Водночас авторка доводить, що «тіньовий» китайський імпорт є чинником «пригнічення» національного товаровиробника текстильної галузі. Крім того, запропоновано цілу низку заходів для активізації торгово-економічного та інвестиційного співробітництва України й КНР²¹⁶. У 2011 р. З. Я. Макогін захистила кандидатську дисертацію «Розвиток українсько-китайських економічних відносин з позиції стратегічного партнерства»²¹⁷.

міграція: вплив китайської кваліфікованої робочої сили на динаміку міграційних процесів // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 17-22.

²¹⁶ Щербата З. Я. Обґрунтування критеріальних підходів до вибору стратегічного партнерства // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2008. – Вип. 28. – С. 547-551; Щербата З. Я. Концептуальні засади стратегічного партнерства // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 247. – Т. 5. – С. 1205-1209; Щербата З. Я. Механізм впливу експорту Китаю на основні макроекономічні показники України // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 4(42). – С. 26-29; Щербата З. Я. Вплив світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Китаєм // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2009. – Вип. 10. – С. 200-204; Щербата З. Я. Порівняльний аналіз впливу світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі між Україною, Китаєм та Польщею // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 12-19; Щербата З. Я. Застосування гравітаційної моделі при оцінці україно-китайських економічних зв'язків // Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва і ГУАМ: сб. науч. тр. – ДонНУ, Рф НИСИ, 2009. – С. 376-380; Яхно Т. П., Щербата З. Я. Досвід країн у розбудові стратегічного партнерства: приклади для країн // Наука молода (Видання Ради молодих вчених ТНЕУ). – 2010. – Вип. 13. – С. 126-130; Макогін З. Я. Особливості співпраці Китаю з Львівською областю // Проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств різних форм власності: сб. науч. тр. / [за заг. ред. І. П. Булеєва і др.]. – Донецьк, 2010. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 398-404; Макогін З. Я. Вплив «тіньового імпорту» з Китаю на економіку України // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2011. – Вип. 34. – С. 301-306; Макогін З. Я. Дослідження впливу надмірної експансії китайських товарів на український ринок // Економіка і держава. – 2011. – № 2. – С. 76-78.

²¹⁷ Макогін З. Я. Розвиток українсько-китайських економічних відносин з позиції стратегічного партнерства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 21 с.

О. В. Хоменко (Дроботюк) присвятила низку власних праць вивченню умов, факторів, механізмів формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю. Докладно було показано ретроспективу еволюції інноваційної політики та механізмів формування високої інноваційної конкурентоздатності КНР. Крім того, дослідниця дала прогностичну оцінку інноваційного розвитку КНР, узагальнила національні коротко-, середньо- та довгострокові пріоритети інноваційної політики КНР до 2050 р.²¹⁸. У 2014 р. О. В. Хоменко захистила кандидатську дисертацію «Формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю»²¹⁹. В подальшому науковець продовжила вивчення цієї теми та значно розширила свої дослідження сучасного соціально-економічного розвитку Китаю²²⁰.

Першим українським навчальним посібником у цій галузі знань стала праця Л. Д. Шевчук «Китай: соціально-економіко-географічна характеристика», видана в 1999 р. у Львові²²¹. В останні роки системне вивчення економіки Китаю поступово розвивається в Київському національному економічному університеті ім. Вадима

²¹⁸ Хоменко О.В. Інноваційна конкурентоспроможність країн // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8 (122). – С. 100-105; Хоменко О. В. Особливості та етапи формування інноваційної моделі розвитку Китаю // Міжнародна економічна політика. – 2012. – Спеціальний випуск. – Ч. 2. – С. 359-364; Хоменко О. В. Інноваційна політика Китайської Народної Республіки // Економіка и предпринимательство. – 2013. – № 11. – С. 159-162; Хоменко О. В. Асиметрії інноваційного розвитку провінцій КНР в умовах забезпечення національної економічної безпеки // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2. – С. 209-214.

²¹⁹ Хоменко О. В. Формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю: дис. канд. ек. наук: 08.00.02 / Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2014. – 200 арк.

²²⁰ Хоменко О. В. Стратегія формування університетів світового класу Китаю // Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / за ред. А. Ф. Павленка, Л. Л. Антоноук; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима, Ін-т вищ. освіти. – К.: КНЕУ, 2014. – С. 159-174; Хоменко О. В., Сандул М. С. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 11. – Ч. 4. – С. 16-20; Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Китай у глобальному науково-освітньому просторі: стратегії інтелектуального прориву // Схід. – 2015. – № 5. – С. 46-55; Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Університети в економіці знань: Тайвань та Україна // Ринок цінних паперів України. – 2015. – № 9-10. – С. 45-57; Антоноук Л. Л., Хоменко О. В. Інноваційна стратегія конкурентного розвитку КНР // Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці. – К.: КНЕУ, 2016. – С. 60-92; Ilnytsky D., Khomenko O. Universities in incipience of the knowledge economy: focus on Taiwan and Ukraine // Вчені записки: зб. наук. пр. / [відп.ред. А. Ф. Павленко]. – 2016. Спецвип. – С. 95-100; Дроботюк О. В. Сталий розвиток Китайської Народної Республіки: інклюзивні інновації // Китаєзнавчі дослідження. – № 2. – 2018. – С. 127-132; Хоменко О. В. Теоретичні та практичні аспекти інклюзивного розвитку економіки КНР // Китаєзнавчі дослідження. – № 1. – 2018. – С. 69-76; Дроботюк О. В. Модель оцінювання якості вищої освіти КНР // Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, Л. Л. Антоноук. – К.: КНЕУ, 2019. – С. 159-176.

²²¹ Шевчук Л. Т. Китай: соціально-економіко-географічна характеристика: [Навч. посібник]. – Л.: Світ, 1999. – 136 с.

Гетьмана, що дає надію на повноцінне формування цього важливого напрямку в українському китаєзнавстві.

2.7. Педагогіка

Українські науковці вивчають історію та сучасний стан освітньої системи в Китаї. Так, О. М. Шпарик аналізує педагогічні ідеї Конфуція та вбачає, що його внесок у розвиток освіти Давнього Китаю полягає в узагальненні ним попереднього досвіду навчання та створенні етико-політичного вчення, котре пізніше стало підґрунтям виховання молоді і домінувало в китайській освітній традиції до початку ХХ ст. На думку авторки, головний моральний канон виховання Конфуція вимагає постійного морального розвитку і здобуття освіти на основі гуманізму та індивідуального підходу. Дослідниця наполягає, що ці принципи й надалі слугували основою освітньо-виховної системи Китаю. Особливу увагу О. М. Шпарик приділяє висвітленню розвитку освіти у період Західного Чжоу (XI – VIII ст. до н. е.) та в епоху Чуньцю (VIII – V ст. до н. е.). Зокрема, окреслено функції вчителів і правила щодо контролю якості освіти; з'ясовані зміни, які відбулися у розвитку освіти у цей історичний період – вони полягали у занепаді державного типу освіти та поширенні приватних шкіл; визначені провідні філософсько-педагогічні засади вчення Конфуція; виокремлені та охарактеризовані методи навчання й виховання за Конфуцієм (метод навчання через зацікавлення школяра, метод висновків за аналогією; індуктивний метод викладання знань, метод навчання на реальних життєвих прикладах, діалог і обмін думками, виховання на власному прикладі)²²².

²²² Шпарик О. Ідеї неперервної освіти у спадщині Конфуція // *Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. «Педагогіка»*. – Т.: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2008. – № 4. – С. 94-99; Шпарик О. Концептуальні засади освіти в творі «Лунь юй» // *Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер. Педагогіка*. – К.-П.: ПП Мошак М. І., 2008. – Вип. XV. – С. 17-21; Шпарик О. М. Мета виховання благородного мужа за Конфуцієм // *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. – Л., 2009. – № 17 (180). – С. 240-253; Шпарик О. М. Методи навчання і виховання у спадщині Конфуція // *Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. – Л., 2011. – № 20. – Ч. 4. – С. 113-124; Шпарик О. Наукова біографія Конфуція як джерело реконструкції його світоглядних і освітніх ідей // *Шлях освіти*. – 2007. – № 3. – С. 45-50; Шпарик О. Особливості джерельної бази спадщини Конфуція // *Іст.-пед. альм.* – Ум., 2011. – Вип. І. – С. 38-43; Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: доконфуціанська доба // *Шлях освіти*. – 2011. – № 1. – С. 38-43; Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: конфуціанська доба // *Шлях освіти*. – 2011. – № 3. – С. 29-34; Шпарик О. Суспільно-історичні передумови становлення Конфуція

В 2012 р. О. М. Шпарик захистила кандидатську дисертацію «Педагогічні ідеї Конфуція у культурно-історичному вимірі»²²³.

О. М. Малишева звернулася до вивчення системи підготовки держслужбовців у сучасному Китаї. Дослідниця визначила соціально-історичні передумови та обґрунтувала етапи розвитку системи підготовки таких фахівців у вищих навчальних закладах КНР: перший етап (1949 – 1965) – формування системи освіти держслужбовців КНР з урахуванням досвіду СРСР; другий етап (1966 – 1978) – занепад національної системи підготовки державних службовців у вищих навчальних закладах країни у зв'язку з реорганізацією системи вищої освіти в КНР; третій етап (1979 – 1992) – поступове відродження самобутнього національного досвіду підготовки держслужбовців; четвертий етап (1993 – 2006) – розбудова національної системи підготовки таких спеціалістів. У працях авторки визначено структуру, основні складові та форми фахової підготовки державних службовців у вищих навчальних закладах Китаю в історичній ретроспективі та на сучасному етапі; уведені до наукового обігу відомості про систему підготовки держслужбовців у профільних навчальних закладах та загальній системі вищої освіти КНР; окреслені можливості та доцільність упровадження у вітчизняну систему вищої професійної освіти елементів китайського досвіду з підготовки держслужбовців²²⁴. В 2015 р. О. М. Малишева захистила кандидатську дисертацію «Підготовка державних службовців у вищих навчальних закладах Китайської Народної Республіки»²²⁵.

як видатного мислителя і педагога Давнього Китаю // Освіта Донбасу. – 2010. – № 4/5 (141/142). – С. 94-103.

²²³ Шпарик О. М. Педагогічні ідеї Конфуція у культурно-історичному вимірі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / НАПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2012. – 18 с.

²²⁴ Малишева О. М. Соціальна спрямованість у професійній підготовці державних службовців у КНР // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. Миколи Гоголя. – Н.: НДПУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 6, ч. 2. – С. 296-298; Малишева О. М. Система шкільної освіти чиновників у Класичному Китаї як підґрунтя сучасної системи підготовки державних службовців у КНР // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології: зб. наук, праць. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2012. – № 3(46). – Том 2. – С. 147-154; Malisheva O. The role of party schools in the modern system of training and retraining of civil servants in the PRC // The materials of international conference [«Role of nonmaterial factors in ensuring the social and psychological condition of a society»] (UK, Sheffield, November, 10, 2013) / Scope Academic House UK, Yorkshire, Sheffield-B&M Publishing, 2013 – P. 62-66; Малишева О. М. Підготовка державних службовців у ВНЗ України (на прикладі працівників сектора культури та мистецтв) // Теорія та практика педагогіки: зб. наук, праць. – Ух.: Уханський інститут культури (КНР), 2014. – № 23. – С. 21-23. (кит. мовою)

²²⁵ Малишева О. М. Підготовка державних службовців у вищих навчальних закладах Китайської Народної Республіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2015. – 20 с.

В багатьох українських університетах вже тривалий час викладають китайську мову, й тому не випадковою є поява праць, пов'язаних з методикою її викладання. Найбільший внесок у цьому напрямку зробила О. В. Попова, яка обґрунтувала методологічні і науково-теоретичні концепти професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти; розкрила сутність та структуру феноменів «професійно-мовленнева підготовка майбутніх перекладачів китайської мови» та «перекладацька компетентність майбутнього перекладача китайської мови»; виявила критерії (мовна, комунікативно-мовленнева, перекладацько-дискурсивна, лінгвосоціокультурна, специфічно-технологічна компетенції); охарактеризувала рівні сформованості перекладацької компетентності в майбутніх перекладачів китайської мови (високий, достатній, задовільний, низький); з'ясувала специфіку перекладацької діяльності в умовах мовної та соціокультурної взаємодії українського та китайського народів через обумовлення її динамічними міжнародними зв'язками України з КНР та переважними розвинутих різногалузевих сфер; визначила педагогічні умови професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти; розробила модель професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови (когнітивно-збагачувальний, операційно-репродуктивний, креативно-продуктивний, оцінно-рефлексивний етапи) в умовах університетської освіти; уточнила поняття «професійно-мовленнева підготовка», «перекладацька діяльність», «компетенція», «компетентність», «перекладацька компетентність»²²⁶.

²²⁶ Попова О. В., Дін Сінь, Стародубенко Л. Є. Академічно-офіційний дискурс в сучасній лінгвістичній парадигмі (на матеріалі української, російської, китайської та англійської мов) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Од., 2016. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 131-136; Попова О. В. Динаміка сформованості перекладацької компетентності у майбутніх перекладачів китайської мови // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Вип. 3 (110). – Серія: Педагогіка. – Од.: ПНПУ, 2016. – С. 61-68; Попова О. В. До питання організації експериментальної професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Zbiór artykułów naukowych. Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji “Aktualni Problemi súčasnej doškilnoї та vyshchoї osviti (30.05.2016-31.05.2016 – Warszawa Wydawcha: Sp.zo.o “Diamond trading tour”, 2016. – С. 142-146; Попова О. В. До питання організації експериментальної підготовки майбутніх перекладачів в умовах університетської освіти // Теоретична і дидактична філологія [збірник наукових праць]. – П.-Хм.: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди», 2014. – № 18. – С. 105-110; Попова О. В. Зміст експериментальної професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Інформаційні технології в освіті. – 2016. – № 2 (27). – Х.: Херсонський державний університет, 2016. – С. 100-126; Попова О. В. Історіографія професійної

підготовки перекладачів китайської мови в системі освіти України // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка: зб. наук. праць. – Л.: Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка. – № 22 (257), листопад 2012. – С. 297-306; Попова О. В. Китайський язык на фоне языковой картины мира: гендерный аспект // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од.: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. – № 12. – С. 142-152; Попова О. В. Класифікаційні детермінанти культурологічного підходу до професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у вищих навчальних закладах // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Од.: ПНПУ, 2016. – Вип. 4 (111). – Серія: Педагогіка. – С. 82-88; Попова О. В. Компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в педагогіці вищої школи // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од.: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2015. – № 23. – С. 142-149; Попова О. В. Контекстний підхід як детермінанта професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од.: ПНПУ, 2015. – № 9/СХХХVIII. – С. 156-166; Попова О. В. Культурологічний підхід у системі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного середовища [Електронний ресурс] // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. – 2016. – Випуск № 4. – Режим доступу до ресурсу: <http://rptma.dn.ua/index.php/uk/> (дата звернення 14.07.2017); Попова О. В. Лексико-грамматичні особливості вираження модальності в китайському языкі и способи ее передачі в українському языкі // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од.: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2012. – № 15. – С. 154-163; Попова О. В. Лінгводидактичні аспекти коректного інтерпретування сегментації потоку мовлення (на матеріалі україномовного та китаємовного жіночого ділового дискурсу) // Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського [збірник наукових праць (педагогічні науки, психологічні науки)]. – Од.: ПНПУ, 2014. – № 3-4. – С. 181-188; Попова О. В. Лінгводидактичні принципи професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – III (25). – Issue 49. – Budapest, 2015. – P. 43-47; Попова О. В. Міжнародний проект «Інститут Конфуція» як освітньо-виховна детермінанта концепції формування професійної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Серія: Педагогіка. – Од.: ПНПУ, 2016. – № 8. – С.84-93; Попова О. В. Модель та експериментальна методика професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 2. – Б.: БДПУ, 2016. – С. 168-176; Попова О. В. Особливості реалізації фемінних характеристик на фонетичному рівні (на матеріалі російської, української та китайської мови) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од.: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2013. – № 19. – С. 50-56; Попова О. В. Педагогічні умови професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Од.: ПНПУ, 2016. – Вип. 5 (112). – С. 86-92; Попова О. В. Перекладач-східнознавець: філософсько-педагогічна парадигма професійно-мовленнєвої підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі України // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – Issue 10. – P. 117-123; Попова О. В. Професійна підготовка майбутніх перекладачів-східознавців як категорія педагогіки вищої школи // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), 2013. Вип. 41. – Ч. VI. – С. 328-337; Попова О. В. Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців перекладу китайської мови в сучасному полікультурному просторі України // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південно-українського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од.: ПНПУ, 2014. – № 10/СХХVII. –

У 2016 р. було видано дві монографії О. В. Попової – «Професійно-мовленнева підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти»²²⁷ та «Професійно-мовленнева підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти: теоретичний аспект»²²⁸. Через рік дослідниця захистила докторську дисертацію «Теоретико-методичні засади професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти»²²⁹. Необхідно додати, що О. В. Попова є співдиректором Освітньо-культурного центру «Інститут Конфуція» при Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського в Одесі.

С. 170-176; Попова О. В. Підготовка майбутніх перекладачів китайської мови у вищій школі: навч. посіб. – Од.: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2015. – 270 с.; Попова О. В. Специфіка професійної діяльності перекладача китайської мови в полікультурному просторі України // *Modern Education: Philosophy, Innovations and Experience (Nowoczesna Edukacja: Filozofia, Innowacja, Doświadczenie)*. – Łódź: Wyższa Szkoła Informatyki I Umiejętności, 2015. – № 4 – С. 103-110; Попова О. В. Професійно-мовленнева підготовленість майбутніх перекладачів китайської мови на сучасному етапі у вищих педагогічних навчальних закладах // *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка*. – Од.: ПНПУ, 2016. – Вип. 2 (109). – С. 59-64; Попова О. В. Психолінгвістичні особливості письмового перекладу офіційно-ділового дискурсу з китайської мови українською як детермінант професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів-сходознавців [Електронний ресурс] // *Народна освіта*. – 2016. – Вип. № 3 (30). – Режим доступу до ресурсу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua> (дата звернення 19.01.2017); Попова О. В. Самостійна робота в системі професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки»*. – К., 2016 – Вип. 144. – С. 432-438; Попова О. В. Складові перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // *Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles*. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 324-332; Попова О. В. Формування перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного простору: навч. посіб. – Од.: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2016. – 167 с.

²²⁷ Попова О. В. Професійно-мовленнева підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти. – Од.: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського; Одеська міська типографія, КП, 2016. – 660 с.

²²⁸ Попова О. В. Професійно-мовленнева підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти: теоретичний аспект. – Од.: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, ВОІ СОІУ «Атлант», 2016. – 454 с.

²²⁹ Попова О. В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленневої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04, 13.00.02 / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Од., 2017. – 44 с.

2.8. Музейна справа

Провідні українські науковці постійно працюють із предметами китайського мистецтва у фондах, насамперед, Київського музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків (Г. І. Біленко, В. І. Гамянін²³⁰, М. Ю. Логвин²³¹, О. Новікова, В. Юнда). Крім того, певна робота ведеться в Національному музеї історії України, Одеському музеї західного та східного мистецтва (О. Вазілов), Харківському художньому музеї (Т. Литовко), Сумському обласному художньому музеї ім. Никанора Онацького²³², Музеї-заповіднику «Золочівський замок» (Т. Олейнікова), Муніципальному музеї приватних колекцій ім. О. В. Блещунова та ін.

²³⁰ Біленко Г. І., Гамянін В. І. Колекція китайського живопису в Київському музеї мистецтв // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 6-12.

²³¹ Логвин М. Ксилографія нового Китаю // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 142-143; Логвин М. Мистецтво Китаю кінця 1950-х років (з колекції Національного музею мистецтв ім. Б. та В. Ханенків) // Україна – Китай. – 2017. – № 4 (10). – С. 86-87; Логвин М. Мистецтво Китаю кінця 1950-х років (з колекції Національного музею мистецтв ім. Б. та В. Ханенків) // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 142-143.

²³² Федевич Л. Символи щастя та процвітання у китайському мистецтві // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 138-141.

Висновки

Процес формування науки про Китай в Україні пройшов кілька історичних періодів і мав складний характер передусім через підпорядкування інтересам Російської імперії та Радянського Союзу. Найдавніші крос-культурні і поодинокі безпосередні контакти України й Китаю існували ще за доби Середньовіччя, проте вони не мали суттєвого впливу на формування наукових знань про Китай в Україні. Поступово ситуація змінилася, коли в ранньомодерну добу українці взяли участь у заселенні земель на північних кордонах Китаю й відіграли значну роль у започаткуванні дипломатичних відносин між Російською імперією та династією Цін (Д. Многогрішний, А. Білобоцький). Українські православні місіонери (архімандрит Іларіон (Лежайський), архімандрит Антоній (Платковський), архімандрит Іларіон (Трусов), архімандрит Гервасій (Ленцевський), ієромонах Феодосій (Сморжевський), архімандрит Микола (Цвіт), архімандрит Іокам (Шишковський), архімандрит Софроній (Грибовський)), більшість з яких були вихованцями Києво-Могилянської академії, зробили важливий внесок у розбудову російсько-китайських відносин у XVIII ст. та заклали підвалини розвитку китаєзнавства в Російській імперії, що було пов'язане із становленням вивчення мови, культури, історії та тогочасного соціально-економічного й політичного стану Китаю. Архімандрит Софроній (Грибовський) – перший історик Китаю в Російській імперії, якому належать праці, присвячені політичній системі, законодавству, економіці, адміністративному поділу, демографії, географії, релігіям, філософії Китаю. Г. Сковорода першим в українській літературі у 60-70-х роках XVIII ст. увів принципово важливі висловлювання про Китай та китайський народ. Я. Маркович, також вихованець Києво-Могилянської академії, старанно вивчав твори давньокитайського філософа Конфуція. Отже, в початковий, *донауковий період* (1701 – 1806 рр.) в українському китаєзнавстві з'явилися перші історичні, лексикографічні та країнознавчі праці; були створені перші історії

християнських місій (католицьких та православних); формувався практичний напрямок (дипломатія); в навчальних закладах України з'явилася література про Китай.

З початку XIX ст. в Російській духовній місії в Пекіні працювали архімандрит Веніамін (Морачевич), Є. Ф. Тимковський, О. П. Войцехівський, Є. П. Ковалевський, І. Я. Коростовець, які зробили значний внесок у подальший розвиток російсько-китайських відносин та розбудову вивчення Китаю, однак український напрямок слабшає у цьому закладі, що пов'язано із занепадом «старих» науково-освітніх центрів України та переїздом українських інтелектуалів до Москви, Санкт-Петербурга й Казані, що також мало негативний вплив на поширення китаєзнавства в Україні. Отримані впродовж XVIII ст. українськими місіонерами важливі документи та матеріали, які стосувалися історії та тогочасного розвитку Китаю, потрапили до Росії. Фактично досягнення українських місіонерів щодо вивчення Китаю стали важливою частиною російського китаєзнавства, але не мали практичного впливу на формування китаєзнавства в Україні. В цей *науково-просвітницький період* (1806 – початок XX ст.) згасає місіонерський напрямок, утім, безпосередньо в Україні виникають науково-освітні центри вивчення Китаю (Київ, Одеса, Харків), що, крім іншого, було пов'язане зі спробами налагодити викладання китайської мови; формується практичне китаєзнавство (І. Михайловський, А. М. Краснов, Г. Гіршман, Л. Пашкова, Матюнін, Тарнавський, Є. Осадчий, Л. О. Богданович, П. Булгаков, І. Кононов, С. Тавокін, М. О. Ухач-Огорович, Я. І. Окуневський) та академічне китаєзнавство (О. М. Новицький, М. О. Олесницький, О. О. Козлов, М. С. Тумасов, В. М. Маракуєв, А. Старков, І. Замотайло, М. М. Лунін, В. І. Шерцль).

Наступний *науково-практичний період* (1913 – 1918 рр.) пов'язаний із становленням школи практичного китаєзнавства у Київському комерційному інституті: поєднання досягнень економічної науки, статистики, історії, соціології та інших наук зі знанням китайської мови уможливило вивчення того чи іншого питання безпосередньо в Китаї. В 1913 – 1914 рр. в цьому навчальному закладі вперше в Україні викладали китайську мову та був прочитаний курс «Етнографія Далекого Сходу» (М. Й. Конрад). Професор К. Г. Воблий на своєму семінарі з економічних наук приділяв особливу увагу східній торгівлі, що, найімовірніше, мало вплив на викладача

цього ж навчального закладу В. М. Штейна, який за радянських часів став відомим дослідником і на своєму семінарі з економічних наук приділяв особливу увагу східній торгівлі. Завдяки викладанню китайської мови окремі студенти цього навчального закладу змогли здійснити відрядження до Китаю задля виконання наукової роботи (А. В. Артамонов, М. М. Козловський, О. А. Квашинський, С. Я. Лайнер). На жаль, революційні події 1917 р. загальмували вдалий процес формування цієї школи, проте подальший розвиток українського радянського китаєзнавства у 1920 – 1930 рр. був пов'язаний саме з практичним напрямком.

З 1918 по 1991 рр. у *науково-ідеологічний період* теоретичною основою вивчення Китаю в Радянській Україні була марксистсько-ленінська методологія. У цей час українські вчені головну увагу приділяли визначенню місця Китаю у всесвітній історії, застосовували до нього теорію суспільно-економічних формацій, визначали загальний характер та рушійні сили китайської революції, вивчали роль робітничого класу і міжнародного комуністичного руху в Китаї. В 1920 – 1930 рр. українські вчені переважно були зосереджені на політичних та практичних завданнях у вивченні тогочасного революційного Китаю (О. М. Гладстерн, В. Броун, М. Новіцький, О. О. Сухов, М. Лебедев, І. Тригубов, А. Синявський, С. Пашенко, І. Л. Тригубов, Ю. О. Тотін, І. І. Білякевич, М. Є. Шаргородський, О. М. Лепік, Ю. Астапов, О. І. Іванов, В. М. Кучумов, Є. С. Іюлк, І. М. Фалькович, К. М. Попов, С. І. Слепак, М. Терент'єв) і лише іноді вони зверталися до історії Китаю (І. Фалькович, В. К. Гершельман, І. Л. Тригубов, І. Бухман, М. С. Волін, Є. С. Іюлк, Ю. Платонов, А. Попов, І. С. Вугман, Є. Л. Штейнберг, І. І. Беляєв, Л. В. Симоновська, Б. Розенблюм). Оригінальну концепцію економічної історії російсько-китайських відносин у XVI – XVIII ст. створив видатний український науковець Б. Г. Курц, якого репресувала радянська влада за сфабрикованою справою. Окрім наукових робіт, у цей час видавалася чимала кількість науково-популярних праць, багато з яких були брошурної якості (Б. Аргонський, Ю. Есбе, М. Коркішко, В. Д. Віленський-Сибіряков, Б. Борисенко, А. Гуревич, Д. Мануїльський, Я. Ряппо, В. Броун, П. О. Міф, Г. Хаханьян, І. Хаяма, М. Терент'єв, Л. Цукерман, М. Новицький, К. Кириєнко, І. Земляк, Г. Н. Войтинський, В. Ігнатович, Л. Розов, М. Уханський, В. Маграм). В українському радянському китаєзнавстві формується тенденція до вивчення специфічних рис

розвитку Китаю, що, насамперед, полягала у перекладах та дослідженні китайської літератури (І. Владимірський, М. Я. Сенгалевиц, В. Я. Стародуб, Р. М. Бродський). Навіть за несприятливих умов ідеологічного тиску наукове китаєзнавство в Україні поступово розвивалося. Проте весь цей процес було перервано внаслідок політичних репресій та прийняття наприкінці 1930-х рр. рішення про недоцільність існування сходознавчих установ в Україні. При цьому деякі китаєзнавці переїхали з України до Москви і Ленінграда, де продовжили свою наукову діяльність (Р. М. Бродський, Л. В. Симоновська). В 1950 – 1951 рр. фактично відбулося відродження вивчення Китаю в Радянській Україні. Окремі періоди історії Китаю викладали у загальних курсах археології, історії первісного суспільства, нової та новітньої історії, етнографії, що передовсім стосується Харківського державного університету (Б. А. Шрамко) та Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Поступово налагоджується процес викладання китайської мови в різних навчальних закладах України (Київський школі-інтернаті № 1 (І. К. Чирко, М. І. Литвиненко, А. М. Соболев та ін.), Київському ВЗКУ (Б. О. Пушкарьов, І. К. Чирко, В. В. Седнев, В. О. Мясніков, С. О. Кічігін, В. В. Величко, А. С. Шанін, В. Васильєв, Є. В. Ілініч, Б. Горбачов, Б. Б. Віногородський та ін.) та у Київському суворовському військовому училищі (В. Васильєв, Є. В. Ілініч). Було створено оригінальні навчальні посібники та словники китайської мови. Засновником школи українського перекладу китайської літератури став І. К. Чирко, якому належить велика кількість перекладів та критичних робіт. Важливий внесок у розвиток українського радянського китаєзнавства зроблено Р. М. Бродським, І. І. Білякевичем, Б. В. Ветровим, Л. О. Лещенком, В. І. Волковинським, В. В. Седневим, В. В. Величком. Впродовж 1950 – 1980-х рр. в українському радянському китаєзнавстві поруч з науковими дослідженнями продовжував існувати суто ідеологічний та науково-популярний напрям. Важливим інституційним кроком у розвитку китаєзнавства в Радянській Україні стало створення у 1986 р. Українського відділення Всесоюзної асоціації китаєзнавців, до складу якого увійшли всі провідні українські китаєзнавці.

Після здобуття Незалежності в 1991 р. в Україні посилюється й процес формування власної школи китаєзнавства – розпочався *науково-освітній період*, який триває й досі. Було започатковано викладання та дослідження китайської мови у декількох вищих

навчальних закладах України. Основні напрямки китаєзнавчих досліджень у цих ВНЗ тісно пов'язані з такими питаннями, як: лінгвістика тексту, теоретичні проблеми мовознавства, лексикологія, жанрові та стилістичні проблеми перекладу, компаративістика, історія літератури, методи складання словників. На базі окремих українських університетів та гімназій діють Інститути та Класи Конфуція. У становленні академічного китаєзнавства важливу роль відіграли Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Національний університет «Києво-Могилянська академія». Сприяє поширенню китаєзнавства в Україні громадська організація «Українська асоціація китаєзнавства», яка фактично продовжила справу УВ ВАКИТ. Основними напрямками розвитку українського китаєзнавства із суттєвими науковими досягнення є *історія* (Л. О. Лещенко, В. В. Седнев, С. О. Нікіщенко, В. О. Кіктенко, В. І. Гамянін, В. Б. Урусов, І. А. Кіпцар, М. М. Карпенко, М. А. Таран, В. В. Смоліна (Мельніченко), С. А. Кошовий), *мовознавство* (І. К. Чирко, Г. А. Карпенко, С. А. Колодко, Т. В. Демчук, В. А. Малицька, О. М. Шевченко, Є. В. Гобова, О. Ф. Тихонова, І. О. Костанда, Н. В. Коломієць, О. П. Козоріз, Б. Ю. Нечипоренко, А. Л. Остапчук, Л. М. Пойнар, М. А. Андрієць (Шамшур), О. С. Трубіцина, Ю. С. Любимова, О. О. Нестеренко, Н. В. Руда, С. В. Цимбал, К. Л. Геворгян, А. П. Смирнова, С. А. Бочарова, М. В. Панасенко, О. В. Донцова, В. О. Сорочан, О. М. Рудік, О. В. Мельникова, Д. О. Мерзлюк), *літературознавство* (Н. С. Ісаєва, Н. А. Кірносорова, Н. О. Черниш, Я. В. Шекера, Є. К. Мурашевич, О. С. Воробей, А. О. Акімова, Д. Підмогильна, Н. Нікоряк, В. І. Гамянін, В. Б. Урусов, Є. Гобова, І. Костанда, А. Кучинська, Д. Мерзлюк, Ю. Панасюк, М. Савченко, О. Самара та ін.), *філософія* (А. В. Усик, О. І. Бойченко, В. С. Михайлов, В. О. Кіктенко, В. В. Беля, Ю. Л. Бутко, Г. В. Гюргадзе (Триліс), І. С. Родичева, А. Ю. Стрелкова), *політичні науки* (С. М. Федоренко, О. В. Шевчук, М. І. Гримська, П. С. Ленський, П. П. Білак, І. Г. Вишнеvsька-Черкас, С. А. Бут, М. Г. Кононенко), *економіка* (В. В. Величко, О. М. Олійник, М. С. Алексієнко, В. Ю. Голлод, З. Я. Макогін (Щербата), О. В. Хоменко (Дроботюк), Л. Д. Шевчук), *педагогіка* (О. М. Шпарик, О. М. Малишева, О. В. Попова), *музейна справа* (Г. І. Біленко, В. І. Гамянін, М. Ю. Логвин, О. Новікова, В. Юнда, О. Вазілов, Т. Литовко, Т. Олейнікова).

На завершення зазначимо: хоча китаєзнавство в Україні має багату історію, проте це молода наукова дисципліна, яка ще перебуває на етапі становлення. Найбільша кількість фахівців-китаєзнавців працює у сфері мовознавства й літературознавства та, на жаль, лише одиниці системно займаються вивченням історії, філософії, соціально-економічного й політичного розвитку Китаю. Зараз експертне співтовариство китаєзнавців нечисленне та інституційно об'єднане лише діяльністю Української асоціації китаєзнавців. Сьогодні важливим є підвищення професійного вивчення Китаю (класичний та практичний напрямки) до світового рівня, що, крім суто науково-освітнього значення, має стати запорукою взаєморозуміння між народами наших країн. Прискорення темпів розвитку українсько-китайських відносин та бурхливе зростання ініціативи «Один пояс, один шлях» ставить перед українськими китаєзнавцями кардинально нові завдання, що лежать в економічній і технологічній сферах, і має бути забезпечене формуванням прикладного напрямку (підготовкою вузьких спеціалістів із поглибленими знаннями про Китай).

Література

Акімова А. О. Художні особливості філософського трактату «Дао Де Цзін» // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – №37. – Ч. 1. – С. 10-15.

Акімова А. О., Ісаєва Н. С. Концепція кохання у смисловому просторі юанської драми // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – №39. – Ч. 1. – С. 3-10.

Акімова А. О. Особливості вербалізації концепту кохання в китайській та японській мовах // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Мовні і концептуальні картини світу». – 2015. – №54. – С. 3-7.

Акімова А. О. Дискурс кохання у тематиці класичних Цзацюй та розмовної драми ХХ ст. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – О.: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2016. – Вип. 62. – С. 20-23.

Акімова А. О. Особливості розкриття теми громадянського обов'язку у трагедії Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (谢瑶环) (1961 р.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць. – 2016. – №1(17). – С. 9-13.

Акімова А. О. Шляхи теоретичного та практичного оновлення китайської драми у контексті культурних змін другої половини ХХ століття // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 18. – Т. IV (179). – С. 215-221.

Акімова А. О. Вплив «культурної революції» на новітню китайську драматургію // Актуальні проблеми іноземної філології : наук. журн. – Л.: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – №4. – С. 5-9.

Акімова А. О. Специфіка поєднання візуального та вербального у новітній китайській драмі та в сучасній українській драмі (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» та п'єси-мініатюри Олени Савчук «Побачення зі смертю») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 49-53.

Акімова А. О. Вплив нового літературного процесу на китайську драму ХХ століття // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць. – 2016. – № 2(18). – С. 9-12.

Акімова А. О. Традиційна юанська драма та розмовна драма ХХ ст. : зміни жанрових особливостей // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2016. – №48. – Ч. 1. – С. 7-17.

Акімова А. О. Осмислення теми «самотності серед людей» у новітній китайській драматургії (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» (1985 р.) // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Мовні та концептуальні картини світу». – 2016. – №57. – Ч. 1. – С. 10-18.

Акімова А. О. Аналіз теоретичних засад китайських драматургів ХХ століття // Актуальні проблеми іноземної філології: наук. журн. – Л.: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 5. – С. 9-17.

Акімова А. О. Модерні експерименти у новітній китайській розмовній драмі як підґрунтя синтезу вербального та візуального // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – Вип. 20. – Т. I (184). – С. 10-22.

Акімова А. О. Концепція нової форми драми театру хуацзюй // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2017. – № 1 (13). – С. 11-26.

Акімова А. О. Літературознавчий дискурс вирішення проблеми призначення покоління «культурної революції» у драмі Ван Пейгуна «Ми» (1985 р.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2017. – №1(19). – С. 7-14.

Акімова А. О. Літературознавчий дискурс китайської драматургії: співвідношення нових форм вербального і візуального в драмі Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (1961 р.) // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Вип. 67. – Х.: ХДУ, 2017. – С. 10-23.

Акімова А. О. Літературознавчий дискурс історичних аспектів китайської драми через призму новітньої драматургії // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». – Х.: ХДУ, 2017. – Вип. 3. – С.102-108.

Акімова А. О. Розкриття теми «землі і людини» у п'єсі Цзинь Юня «Нірвана «Пса» (1986 р.) // Scientific publication «Society for cultural and scientific progress in Eastern Europe». Philology, – V(32). – Issue: 122. – Budapest, 2017. – P.7-11.

Акімова А. О. Синтез візуального та вербального у китайській драматургії ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 21 с.

Алай. І вляжеться порох... / Пер. з кит. Н. А. Кірносолової // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 163-172.

Алай. Коли курява спаде / Пер. з кит. Н. А. Кірносолової; післям., прим. О. Д. Огневої. – Х.: Фоліо, 2016. – 443 с.

Албазин. 1651–1689. Краткая заметка об его возникновении, существовании и осаде его китайскими войсками. (Составлена по Шпекту, Грум-Гржимайло и 10 книгам «Истории маньчжурского народа»). – [Чернигов, 1899], 16 с. (Приложение к №2034 «Черниговских губернских ведомостей»).

Алексий (Виноградов) иеромонах. Китайская библиотека и ученые труды членов Императорской Российской духовной и дипломатической миссии в г. Пекине или Бэй-Цзине, (в Китае): С прил. каталога черт. и рис. / Иером. Киевопечер. Успен. лавры Алексий (Виноградов) (с 1881 г. по 1888 г. б. чл. означ. Миссии). – СПб.: тип. бр. Пантелеевых, 1889. – [198] с. разд. паг., 4 л. ил., черт.; 24.

Алексієнко М. С. Програмно-цільові підходи у регулюванні відкритої економіки та міжнародного співробітництва Китаю // Збірник наукових праць. Вип. 53 / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. редактор В. Є. Новицький. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2007. – С. 210-218.

Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації як фактор розв'язання глобалізаційно-регіоналізаційних контроверсій // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2007. – №5. – С. 80-85.

Алексієнко М. С. Механізм торгово-економічного співробітництва Китаю: тенденції та пріоритети // Збірник наукових праць. Спецвипуск / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. ред. В. Є. Новицький. – Уж.: ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 100-105.

Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації в АТР у вимірах глобальної конкуренції // Сіверянський літопис: всеукр. наук. журн. – 2008. – №1 (79). – С. 159-165.

Алексієнко М. С. Специфіка та тенденції державного інституційного регулювання соціально-економічного розвитку Китаю // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2008. – №6. – С. 72-78.

Алексієнко М. С. Економіко-інноваційна стратегія Китаю в сфері зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 20 с.

Андреева С. Г. Антимиссионерские выступления в Китае во второй половине XIX века и особенности положения Пекинской духовной миссии // Общество и государство в Китае: XXXII научная конференция. – М.: Институт востоковедения, 2004. – С.116-125.

Андрієвич В. К. Краткий очерк истории Забайкалья от древнейших времен до 1762 года. – СПб.: Воен. тип., 1887. – XII, 237 с.

Андрієць М. А. Вербалізація концепту «любов» у китайських фразеологізмах чен'юй: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

Антоний (Платковский) // Православная энциклопедия. Т. 2. – М., 2001. – С. 637.

Антонюк Л. Л., Хоменко О. В. Інноваційна стратегія конкурентного розвитку КНР // Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці. – К.: КНЕУ, 2016. – С. 60-92.

Аргонский Б. Пекинские «Бонапартисты» (Что происходит в Китае) // Библ. газеты «Звезда». – 1924. – №7. – 16 с.

Аренштам К. Записка о Киевском коммерческом институте. – К.: тип. «Работник», 1913. – 14 с.

Артюх О. І., Жукова К. Є. Робочий зошит з китайської ієрогліфіки: Вправи, завдання, допоміжні матеріали. – Х.: ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2004. – 70 с.

Ба Цзінь. Сім'я: Роман / Пер. з кит. І. Чирко. – К.; Дніпро, 1976. – 318 с.

Базиянц А. П., Гринкруг И. М. Три проекта организации изучения восточных языков и Востока в России в XVIII – XIX столетиях // Формирование гуманистических традиций отечественного востоковедения (до 1917 года). – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1984. – С. 33-52.

Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. коллегии иностр. дел, в 1792-1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В.Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кн., 1882. – XII, 565 с.

Бараев В. Древо: декабристы и семейство Кандинских. – М.: Изд-во политической литературы, 1991. – 272 с.

Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и России: Лекции. чит. в Имп. С.-Петербур. ун-те. – СПб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – XIV, 282 с.

Бей Дао, Гу Чхен, Фен Найчао. Блукання. Натхнення. Зламана свіча / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 134.

Белецкий П. А. Китайское искусство. Очерки. – К., 1957. – 157 с.

Беля В. В. Філософські підстави критики традиції в теоріях модернізації соціуму // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2012. – № 4 (112). – С. 65-75.

Беля В. В. Становлення дискурсу вестернізації в класичній китайській філософії // Дні науки філософського факультету – 2012, Міжн. наук. конф. (2012 ; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18-19 квіт. 2012 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 7. – С. 13-15.

Беля В. В. Формування дискурсів модернізації та антитрадиціоналізму в класичній українській соціально-філософській думці // Філософія в умовах сучасних соціокультурних викликів: Всеукраїнська науково-теоретична конференція (11-12 жовтня 2012 р.): Матеріали доповідей та виступів. – Ч.: ІнтролігаТОР, 2012. – С. 78-80.

Беля В. В. Проблема культурної традиції і методологічні засади модернізації китайського соціуму // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 18. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 68-78.

Беля В. В. Противоречия социальной интеграции и модернизация китайского общества // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М.-В., 2014. – №12 (71). – Ч. I. – С. 238-241.

Беля В. В. Традиція і модернізація китайського соціуму в умовах глобальних трансформацій: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2015. – 20 с.

Белякевич И. И. Из истории Китая в период «Троецарствия» и Западно-Цзиньской империи. К вопросу о генезисе китайского феодализма // Научные записки Одесского государственного педагогического института. – 1940. – III. – С. 125-156.

Белякевич И. И. Отношение Лиги наций и США к нападению Японии на Китай и оккупации Маньчжурии в 1931 году. Из истории начального этапа мюнхенской политики сговора империалистических держав против СССР // Уч. зап. Львовского гос. ун-та. Т. XVII, Серия историческая. Вип. 4. – 1949.

Білак П. Проблеми представництва Тайваню в міжнародних організаціях // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Т. 57. Політичні науки. – С. 65-70.

Білак П. Демократизація Тайваню та її вплив на перспективи розв'язання «тайванської проблеми» // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Т. 69. Політичні науки. – С. 53-58.

Білак П. Тайванський націоналізм: його характер і причини виникнення // Політичний менеджмент. – 2007. – №2. – С. 164-175.

Білак П. Надія на примирення: новий етап у тайвансько-китайських стосунках // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – №18 (96). – С. 151-159.

Білак П. Теоретичне осмислення нового етапу в тайвансько-китайських стосунках // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Т. 95. Політичні науки. – С. 65-68.

Білак П. П. Еволюція політики Тайваню щодо КНР: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2011. – 20 с.

Біленко Г. І., Гамянін В. І. Колекція китайського живопису в Київському музеї мистецтв // Східний світ. – 2003. – №2. – С. 6-12.

Богданович Л. А. Под Кульджей: (Правдивый рассказ): Из воспоминаний поход. жизни в Сред. Азии. – Х.: тип. Губ. правл., 1885. – [2], 80 с.

Богословский В. В. Происки Пекина в Африке. – К.: Политиздат України, 1978. – 175 с.

Бойченко О. І. Проблема співвідношення природного та людського у ранньому даосизмі // Вісник Київського університету. Філософія. Політологія. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – Вип. 27. – С. 8-10.

Бойченко О. І. Вчення про природність як відповідність еству в давньокитайській філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 3. – С.58-75.

Бойченко О. І. Природне та людське: трактування їх взаємозумовленості на стадії формування давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 4. – С.146-157.

Бойченко О. І. Природа людини як проблема давньокитайської філософії: версія Конфуція // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 5. – С. 3-19.

Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема філософського вчення Сюнь-цзи // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Вип. 8. – С. 10-23.

Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та конфуціанської інтерпретацій): автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 20 с.

Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та конфуціанської інтерпретацій): дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 194 арк.

Бойченко О. І. Філософська антропологія: давньокитайська версія (спроба формулювання історико-типологічного підходу) // Філософія. Антропологія. Екологія 2001. – К.: Стилос, 2001. – С. 108-115.

Бойченко О. І. Філософська антропологія давнього Китаю / НАН України, Центр гуманіт. освіти. – К.: [б.в.], 2003. – 216 с.

Бойченко О. І. Історія філософії як основа формування плюралістичного світогляду // Наукові і освітянські методології та практики / Ред. кол.: В. П. Андрущенко, В. А. Рижко (гол. ред.), С. Б. Кримський та ін. – К.: ЦГО НАН України, 2003. – С. 240-250.

Бойченко О. І. Філософія суспільства і людини давнього Китаю // Філософські проблеми гуманітарних наук: альманах. – К., 2004. – Вип. № 1-2. – С. 92-98.

Бойченко О. І. Значення розуміння соціального буття людини у філософії Мен-Цзи для створення ним особливої концепції держави // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 220-230.

Бойченко О. І. Релігійно-етичні засади соціально-політичного буття людини у давньоіндійській філософії // Мультиверсум. – К., 2009. – Вип. 85. – С. 42-52.

Бойченко О. І. Вчення про злу сутність людської природи у філософії Сюнь-Цзи як основа розбудови принципу справедливого соціуму // ідея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2010. – Вип. 31. – С. 259-267.

Бойченко О. І. Вчення про три основоположні чинники державного управління у філософії легізму // Мультиверсум. – К., 2010. – Вип. 90. – С. 136-146.

Бойченко О. І. Основи давньокитайського державотворення // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К., 2010. – Вип. 18. Філософські читання пам'яті Івана Бойченка «Людина. Історія. Соціум». – С. 32-38.

Бойченко О. І. Виховання шляхетних мужів як основа розбудови ідеальної держави у вченні Конфуція // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 54. – С. 75-84.

Бойченко О. І. «Вісовий» час: давньокитайська версія епохи Чжань Го // Філософські діалоги: вип. 5. – К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2011. – С. 163-174.

Бойченко О. І. «Всезагальна любов» (цзяньай), як основоположний принцип державотворення в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 44. – С. 381-387.

Бойченко О. І. Вчення про договірну природу утворення держави в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 54. – С. 392-397.

Бойченко О. І. Держава заради держави: зародження філософії легізму // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – К., 2011. – №1 (31). – С. 105-114.

Бойченко О. І. Застосування принципів даосизму у вченні легістів епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 46. – С. 446-452.

Бойченко О. І. Значення общинного управління для впровадження конфуціанської етики в китайське суспільство епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 52. – С. 324-329.

Бойченко О. І. Класичні вчення про державу в філософії Китаю періоду Чжань Го. – К.: Видавництво ПП «Люксар», 2011. – 208 с.

Бойченко О. І. Нерозривність вчення Конфуція про знання й соціальне управління в трактаті «Лунь юй» // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 55. – С. 58-66.

Бойченко О. І. Освіта як шлях творення особистості та державотворення згідно вчення Конфуція // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 51. – С. 7-24.

Бойченко О. І. Формування культу знання у державницькій ідеології Китаю // Нова парадигма. – К., 2011. – Вип. 100. – С. 111-119.

Бойченко О. І. Погляди на війну й державу в філософії мислителів Китаю епохи Чжань Го // Нова парадигма. – К., 2011. – Вип. 103. – С. 82-93.

Бойченко О. І. Конфуцій: мрія впродовж тисячоліть // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К., 2011. – Додаток 2 до № 3, том III (28). – С. 502-508.

Бойченко О. І. Формування єдиної державної ідеології Давнього Китаю на основі конфуціанства // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 58. – С. 17-27.

Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми осягнення: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 415 арк.

Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми осягнення: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 32 с.

Борисенко Б. Китай у боротьбі за визволення. – Х.: Державне видавництво України. Юнсектор, 1927. – 54 с.

Боротьба за єдиний національний антияпонський фронт в Китаї. Збірник. – К.: Видавництво і книжна фабрика Державного видавництва політичної літератури при РНК УРСР, 1938. – 136 с.

Бочарова С. А. Глобалізація та її вплив на китайську мову // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 36-38.

Бочарова С. А. Інтернет-сленг в сучасному суспільстві Китаю // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 45-46.

Бочарова С. А. Сучасна автопромисловість Китаю та етимологія автомо-білебудівної лексики китайської та української мов // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 23-24.

Бочарова С. А. Особливості сучасної лексики китайської молоді // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 46-48.

Бродский Р. М. 21 требование Японии к Китаю в 1915 г.: Тезисы дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук / Ленингр. гос. ун-т. – [Л.]: [б. и.], 1947. – 2 с.

Бродский Р. М. Об особенностях колониальной политики американского империализма в Китае накануне и в период Синьхайской революции // Против фальсификации истории колониализма: [Сборник статей] / [Ред. коллегия: ... К. М. Попов (отв. ред.) и др.]; Акад. наук СССР. Ин-т народов Азии. – М.: Изд-во вост. лит., 1962. – С. 28-63.

Бродский Р. М. Экспансия США в Северо-Восточном Китае и на русском Дальнем Востоке в период довоенного империализма, 1898-1914 гг.: Авто-реферат дис... на соискание учен. степени доктора ист. наук / Ин-т народов Азии АН СССР. – М.: [б. и.], 1964. – 32 с.

Бродский Р. М. Американская экспансия в Северо-Восточном Китае 1898 – 1905. – Льв.: Изд-во Львов. ун-та, 1965. – 168 с.

Бродський Р. М. Дальневосточная политика США накануне первой мировой войны / АН СССР. Львовский гос. ун-т им. Ивана Франко. – М.: Наука, 1968. – 244 с.

Бродський Р. Рецензія на кн.: [Смедли А. и Эми Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х.: Украинский работник, 1934. – 285 с.] // Залп. – 1934. – №12. – С. 36-37.

Бродський Р. М. Перший етап китайської новодемократичної революції (1917 – 1927 рр.). – Льв.: Вид-во Львівського ун-ту, 1959. – 116 с.

Бродський Р. М., Енольський З. А. Нова історія країн Азії та Африки. Період домонополістичного капіталізму (1642 – 1870): Навч. посібник для студ. ун-тів і пед. ін-тів. – К.: Вища школа, 1979. – 285 с.

Броун В. Хвилі китайської революції. – Х.: Всеукр. ЦК МОПР'у, Пролетар, 1927. – 30 с.

Булгаков П. Уравнение со многими неизвестными: Письма в ред. «Юж. Края» [о событиях в Китае]. – Х.: тип. «Юж. Края», 1901. – 115 с.

Буніна Л. М., Котельнікова Н. М., Ткачова О. О., Федічева Н. В., Цю І Цян. Хрестоматія текстів для студентів III-V курсів, які вивчають китайську мову. – Лг.: «Альма-матер», 2006.

Бут С. Енергетичний діалог в російсько-китайських відносинах // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 74 (№7). – С. 404-406.

Бут С. Проблема міграції у відносинах між Російською Федерацією та Китайською Народною Республікою // Дослідження світової політики: Зб. наук, праць / Гол. ред. Ю.М. Пахомов. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 3(64). – С. 214-222.

Бут С. Російсько-китайська взаємодія в політичній сфері // Дослідження світової політики: Зб. наук, праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 4 (65). – С. 89-98.

Бут С. Російсько-китайська взаємодія в Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 120. – Ч. I (у двох частинах). – С. 138-150.

Бут С. А. Чинник США у російсько-китайських відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 123. – Ч. I (у двох частинах). – С. 75-86.

Бут С. А. Стратегічне партнерство у міждержавних відносинах Китайської Народної Республіки та Російської Федерації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

Бутко Ю. Л. Ідеал досконаломудрого («ШЕН-ЖЕНЬ») в філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія:

Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 3. – Сл.: ДДПУ, 2015. – С. 166-174.

Бутко Ю. Л. Шлях духовної трансгресії в контексті філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 4. – Сл.: ДДПУ, 2016. – С. 122-128.

Бутко Ю. Л. Духовні практики даосизму // Грані: Науково-теоретичний Альманах. – 2016. – Вип. 2 (№130). – С. 151-154.

Бутко Ю. Л. Філософія даосизму в сучасній Україні // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 7. – Сл.: ДДПУ, 2017. – С. 82-87.

Бутко Ю. Л. Генеза даоської антропомістичної традиції // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Ред. В. М. Вашкевич. – К., 2016. – Вип. 106 (№3). – С. 267-270.

Бутко Ю. Л. Філософія даосизму в контексті трансгресійних перетворень в сучасній Україні // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2017. – №43. – С. 34-38.

Бутко Ю. Л. Концепція духовної трансгресії в даоській антропомістичі: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Донбаський державний педагогічний університет (Слов'янськ). – Сл., 2018. – 17 с.

Быкова И. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цуе Диинь. Книга для чтения (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть I. – Х: ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 1998.

Быкова И. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цуе Диинь. Книга для чтения (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть II. – Х: ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 2000.

Быкова И. А., Зубарева В. А., Жукова К. Е. и др. Книга для чтения (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть III. – Х: ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 2002.

Быкова И. А., Жукова К. Е., Гао Гоцуй и др. Методические рекомендации по переводу с китайского языка для студентов факультетов иностранных языков / Под ред. Е. В. Палатовской, Му Синь. – Х: ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 2003. – 44 с.

В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин: Сб. очерков, рассказов и воспоминаний воен. топографов под ред. М.Н. Левитского. – Од.: типо-лит. Штаба Окр., 1910. – II, 520 с.

Вальская Б. А. Путешествия Егора Петровича Ковалевского. – М.: Географгиз, 1956. – 200 с.

Ван Аньї. Дядечкова історія / Пер. з кит. Н. Кірносівой // Всесвіт. – 2009. – № 7-8. – С. 5-55.

Ван Мен. Кошмар перемоги науки і техніки над людством / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 173-178.

Ван Мен. Про небезпеку посередності в культурі / Пер. з кит. В. Б. Урсова // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – №1-2. – С. 80-85.

Великі колоніальні революції. (Китай, Індія). Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 2. – Х. - (?).: Мо-лодій Більшовик, 1931. – 66 с.

Величко В. В. Экономические рычаги повышения конечных результатов хозяйственной деятельности : дисс... канд. эконом. наук: 08.00.01. – М., 1982. – 176 с.

Величко В. В. Политика «третьей линии» и ее влияние на социально-экономическое развитие КНР / Инф. бюлл. Института Дальнего Востока, Отв. ред. А. П. Морозов. – М 1988. – 131 с.

Величко В. В. Економічна реформа в КНР: досвід, основні результати та перспективи // Економіка України. – 1988. – №10.

Величко В. В. 40 років КНР: політика реформ і відкритості // Політична думка. – 1989. – №9.

Величко В. В. Економічне районування у теорії та практиці господарювання у Китаї // Економіка України. – 1989. – №8.

Величко В. В. Особенности экономического районирования в Китае // Новое в изучении Китая. Вип. 2. – М., 1990.

Величко В. В. Развитие территориального планирования опыт 80-х годов // Современный Китай: политика, экономика, культура. Вип. 3. – М., 1990.

Величко В. В. Реформа экономической работы в НОАК // Тыл вооруженных сил. – 1990. – №7.

Величко В. В. Региональные аспекты экономической политики Китая // Известия Российского географического общества. – 1992. – Вип. 5. – С. 439-446.

Величко В. В., Ян Сюецзюнь, Чан Сефен. Економіка зарубіжних країн. З досвіду Китаю // Економіка України. – 1992. – №6.

Величко В. В. Регіональна проблематика соціально-економічної історії середньовічного Китаю (до історіографії питання) // Східний світ. – 1993. – №1. – С. 87-94.

Величко В. В. Соотношение кочевого и оседлого хозяйства в Китае // Вестник Симферопольского университета. – Вип. 48. – 1993.

Величко В. В. Чи обумовлений історично перехід Китаю до ринкового господарства? (До проблеми традиційних засад формування відносин власності) // Східний світ. – 1993. – №2. – С. 17-27.

Величко В. В. Механізм та пріоритети зовнішньоекономічної діяльності Тайваню // Економіка України. – 1994. – №12.

Величко В. В. Розвиток приватного сектора китайської економіки // Політика і час. 1994. – № 10.

Величко В. В. До питання про традиційні, політичні та соціально-економічні основи відносин центру з регіонами у Китаї // Східний світ. – 1998. – №1-2. – С. 65-69.

Величко В. В. Китайская Народная Республика как внешнеторговый партнер Украины // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – №1. – С. 45-51.

Величко В. В. Новаторський характер спеціальної економічної зони міста Шеньчжень // Економіст. – 1999. – №11.

Величко В. В. «Париж Сходу», або Шанхай, де не буде «шанхайчиків» // Всесвіт. – 1999. – № 8. – С. 147-155.

Величко В. В. 3 історії районування Китаю// Східний світ. – 2000. – №1.– С. 153-155.

Величко В. В. Економічний механізм міжрегіонального співробітництва (на прикладі Китаю) // Політика і час. – 2000. – № 8.

Величко В. В. Економічна складова міжрегіональних зв'язків // Економічний часопис. – 2000. – № 6.

Величко В. Макрогеоморфологічний контур в історії районування Китаю // Сходознавство. – 2000. – №11-12. – С. 38-42.

Величко В. В. Природно-географическое положение Китая: разнообразие на фоне закономерностей // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – №1(2). – С. 27-46.

Величко В. В. Регіональні аспекти торговельпо-економічного співробітництва України з Китаєм // Вісник Харківського державного економічного університету. – 2000. – №2.

Величко В. В. Територіальна організація інноваційної діяльності у країнах з перехідною економікою: досвід Китаю // Економічний часопис. – XXI. – 2001. – №4. – С. 25-37.

Величко В. В. Організаційно-правові засади створення та функціонування спеціальних економічних зон у Китаї // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2002. – №1(5). – С. 8-11.

Величко В. Формування системи управління регіонами у древньому Китаї // Східний світ. – 2002. – №2. – С. 30-43.

Величко В. В. Міжрегіональна співпраця України з Китаєм: історичний спадок і актуальне сьогодення // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2007. – Вип. 13. – С. 180-189.

Величко В. В. Регіональне управління у давньокитайській державі: від родового до адміністративного принципу // Східний світ. – 2007. – №2. – С. 89-107.

Величко В. В. Регіональна економіка у перехідний період (на прикладі Китаю) / Ін-т Сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, Дип. акад. при МЗС України. – К., 2008. – 218 с.

Величко В. В. Формування регіональної структури господарства у середньовічному Китаї // Вісник Львівського університету. Вип. 45. – 2008. – С. 190-197.

Величко В. В. Формування моделі територіального устрою в середньовічному Китаї // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 40-47.

Величко В. В. Исторические предпосылки развития внутренних районов

Китая в новейшее время // Східний світ. – 2010. – №4. – С. 65-73.

Величко В. В. Регіоналізм Китаю: економіка і управління / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. – К.: [б. в.], 2010. – 406 с.

Величко В. В. Розвиток економіки Китаю у період політики реформ та відкритості (1978 – 2009 рр.) та його регіональні аспекти // Регіональна економіка. – 2010. – №4. – С. 141-149.

Величко В. В. Розвиток китайської економічної дипломатії: наукові підходи, досягнення та проблеми // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2010. – Вип. 16. – С. 111-120.

Величко В. В. Розвиток та особливості урбанізації в Китаї // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – Том. 2. – №4. – С. 5-13.

Величко В. В. «Градуалізм» як особливість політики перехідної економіки Китаю // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 4. – С. 133-148.

Величко В. В. Досвід регіонального дослідження трудових відносин у Китаї // Регіональна економіка. – 2015. – №3. – С. 154-156.

Величко В. В. Співпраця регіонів України і Китаю у контексті економічної децентралізації: від формалізації до реальностей // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2016. – Вип. 23 (3). – С. 70-79.

Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. Л. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв.: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1997. – 480 с.

Ветров Б. В. Рідкісні видання про Китай // Соціалістична Харківщина. – 21 грудня 1950.

Ветров Б. В. «Рух 4 травня» 1919 р. в Шанхаї // Учені записки Харківського держ. ун-ту ім. О.М. Горького. Т. 117. – 1961. – С. 24-54.

Ветров Б. В. Економічне становище Шанхая та революціонізація національної буржуазії в 1914 – 1921 рр. // Уч. зап. Харківськ. держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Т. 124. – 1962. – С. 111-121.

Ветров Б. В. Положение рабочего класса и начало пролетарского движения в Шанхае (1919 – 1921 гг.) // Научные доклады высшей школы: (Ист. науки). – 1959. – №4. – С. 137-154.

Ветров Б. В. Начало распространения марксизма-ленинизма в Шанхае (1917 – 1920)// Уч. зап. Харківськ. держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Т.128. – 1962. – С. 18-28.

Ветров Б. В. Развитие революционного мировоззрения Сунь Ят-сена в 1917–1922 гг. // Уч. зап. Харківськ. держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Т. 143. – 1962. – С. 24-54.

Ветров Б. В. Общественное движение в Шанхае в 1917 – первой половине 1920 гг.: Автореферат дис... на соискание ученой степени кандидата исторических наук / АН УССР. Секция обществ. наук. – К.: [б. и.], 1964. – 21 с.

Ветров Б. В. О проблемах социальной структуры китайского рабочего класса в современный период // Проблемы изучения положения рабочего класса в Китае. Ч. 1. – М., 1972. – С. 56-74.

Ветров Б. В. Традиционные структуры и средние слои в странах Востока // Средние (городские) слои в развивающихся странах Азии и Африки. – Ч. 2. – М., 1972. – С. 35-43.

Ветров Б. В. К вопросу о х-ре, аграрных отношений в Китае (проблема традиции и современность) // Деревня современного Востока: основные пути эволюции. – М., 1973. – С. 49-55.

Ветров Б. В. О некоторых методологических аспектах изучения социально-экономического строя традиционного Китая // Государство и общество в Китае. Ч. 1. – М., 1973. – С. 35-43.

Виленский В. Современный Китай / Страны и народы в эпоху мировой революции. – Х.: Пролетарий, 1925. – 110 с.

Виленский-Сибиряков В. Сунь-Ят-Сен. – Х.: Пролетарий, 1925. – 46 с.

Вишневская И. Эффективность стратегии сдерживания и привлечения КНР во внешней политике США // Moldoscopie. – 2014. – Nr. 3 (LXVI). – С. 187-203.

Вишневская И. Анализ американской стратегии сдерживания и привлечения Китая // Moldoscopie. – 2014. – Nr. 1 (LXIV). – С. 130-147.

Вишневська І. Протистояння США та КНР або Хто в домі хазяїн? // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип. 64. – Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – С. 36-39.

Вишневська І. Г. Військовий потенціал США і Китаю: протистояння // Сходознавство. – 2007. – №39-40. – С. 24-34.

Вишневська І. Зоряні війни – II?: Протистояння в космосі між США та КНР // Атлантична панорама. – 2007. – №3. – С. 40-43.

Вишневська І. Г. Економічне зростання КНР // Економіка і регіони. – 2008. – №1. – С. 166-169.

Вишневська І. Стратегія стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: збірник статей. – К.: Інститут сходознавства НАНУ, 2009. – С. 20-28.

Вишневська І. Проблеми та перспективи розвитку військової сфери в європейсько-американсько-китайському трикутнику // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. – С. 182-190.

Вишневська І. Гра... За ігровим столом – США та КНР // Зовнішні справи. – 2012. – №7. – С. 36-41.

Вишневська І. Виграш... За ігровим столом – США та КНР // Зовнішні справи. – 2012. – №11. – С. 42-46; 2012. – №12. – С. 43-48.

Вишневська І. Г. Стратегічне моделювання американсько-китайських відносин за умов глобальної трансформації світу // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип. 107. – Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 67-71.

Вишневська І. Г. Варіант тренду на майбутнє: події диких карт як наслідок американської стратегії стримування та залучення Китаю // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2013. – №2 (18). – С. 12-17.

Вишневська І. Порівняльна характеристика ідеологій США та КНР в контексті комплексної сили держав // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 2. – С. 184-191.

Вишневська І. Г. Категоріально-понятійний апарат стратегії стримування та залучення в американсько-китайських відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип. 120 (Ч. I). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – С. 151-161.

Вишневська І. Неканонічна стратегія // Зовнішні справи. – 2014. – №1. – С. 38-43; 2014. – №2. – С. 24 - 28; 2014. – №3. – С. 54-57.

Вишневська І. Г. Форми і функції стратегії стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2014. – №1(21). – С. 7-11.

Вишневська-Черкас І. Г. Еволюція зовнішньополітичних стратегій США щодо КНР // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2010. – Вип. 16: Зовнішня політика, світова дипломатія і світовий порядок: зміст, закономірності, механізми розвитку. – С. 121-130.

Вишневська-Черкас І. Г. Стратегія стримування та залучення в американсько-китайських відносинах: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2015. – 23 с.

Вишневська-Черкас І. Г. США – КНР: стратегія конгейджменту / Дипломат. акад. України при МЗС України. – К.: Фенікс, 2016. – 326 с.

Військова карта: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко; Іл. О. Львова. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1959. – 63 с.

Внешняя политика государства Цин в XVII веке / [А. А. Бокшанин, Г. В. Мелихов, Л. И. Думан, И. С. Ермаченко]; Отв. ред. Л. И. Думан; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1977. – 385 с.

Войтинский Г. Н. Империалисты в Китае. – Х.: Пролетарий, 1924. – 27 с.
Волковинский В. И. Советско-китайские отношения и антисоветские происки международной империалистической реакции в Китае (1917 – 1929 гг.): дисс... канд. ист. наук. – К.: КГУ им. Т.Г. Шевченка, 1961. – 528 с.

Волковинський, В. І. Китайська Народна Республіка – велика держава світу. – К., 1959. – 40 с.

Волковинський В. І. З історії радянсько-китайських відносин 1917 – 1924 рр. / М-во вищої і серед. спец. освіти УРСР, Київський ордена Леніна держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1960. – 47 с.

Волковинський В. І. Встановлення дипломатичних відносин СРСР з Китаєм (1917 – 1924 рр.). – К. Вид-во Київського ун-ту, 1960. – 115 с.

Волковинський Василь Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Режим доступу до ресурсу: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/volkovyns%60kyu-vasyl%60-ivanovych/> (дата звернення 07.07.2018).

Волнения в Китае / Под ред. И. В. Конова. Вып. 1. – Од.: Н. М. Губанов, ценз. 1900. – 32 с.

Волошин Я. М. В новом Китае: Впечатления врача-хирурга. – Од.: Обл. изд-во, 1958. – 115 с.

Воробей О. С. Драма Лао Ше «Чайна» – орієнтир на китайського глядача // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т.V (141). – С. 254-259.

Воробей О. С. Система Станиславского в китайской драматургии середины XX века // Проблемы литератур Дальнего востока. Материалы IV Международной научной конференции. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2010. – Т. III. – С. 329-338.

Воробей О. С. П'єса Лао Ше «Чайна»: синтез китайського та західного драматичних мистецтв // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 28. – С. 320-326.

Воробей О. С. Східний романтизм та західний реалізм в китайській драматургії XX століття // Сходознавство. – 2010. – №51. – С. 18-24.

Воробей О. С. П'єса Лао Ше «Перлина Фан»: переваги та недоліки // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Льв.: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 159-167.

Воробей О. С. Китайська драматургія XX століття: світоглядні доміанти // Літературознавчі студії. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 33. – С. 80-85.

Воробей О. С. Традиційні форми китайського театру: історичний нарис // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Т. II (148). – С. 254-260.

Воробей О. С. Особливості «поетизованих п'єс» Цао Юя як нової форми китайської драми 30-50-х XX ст. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Вип. 12. – С. 55-59.

Воробей О. С. Творчість Лао Ше і китайська розмовна драма першої половини XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 19 с.

Воробьев П. И. К истории русско-китайских отношений в XVII в. // Доклады группы востоковедов на сессии Академии Наук СССР. 20 марта 1935 г. / Труды Института востоковедения. XVII. – М.-Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1936. – С. 167-198.

Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – 60 с.

Восточный сборник : Т. 1. – СПб.: тип. М-ва пут. сообщ., 1877. – 23. [Старинные следы христианства в Китае, по китайским источникам / Архим. Палладий. – 1877. – [4], VI, 448 с.

Всесвіт. – 1989. – №10 (730).

Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. 1926 – 1929 [Звіт]. – Х.: ВУНАС, 1929. – 42 с.

Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926 – 1930. – Од.: Одеська філія ВУНАС, 1930. – 27 с.

Вугман І. С. Книга та бібліотека в старому та новому Китаї. – К.: [10 друк. Трансдруку ім. Леніна], 1928. – 14 с.

Гамянін В. І. Китай початку ХХ століття очима Чжу Циціна (на матеріалі саньвень раннього періоду творчості 1921 – 1931) // Сходознавство. – 1997. – №1. – С. 30-56.

Гамянін В. І. Функціональні особливості деяких концептів особистості у Китаї 1-ї половини ХХ століття // Східний світ. – 1997. – №1-2. – С. 27-38.

Гамянін В. І. Чжу Цицін і проблеми лінгволітературної спадщини в історичному розвитку Китаю ХХ століття // Сходознавство. – 1998. – №2. – С. 67-77.

Гамянін В.І. Нове життя китайського Саньвень (до 100-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті Чжу Цицін) // Сходознавство. – 1998. – № 3-4. – С. 138-145.

Гамянін В. І. Чжу Цицін і саньвень нового Китаю // Всесвіт. – 1998. – №4. – С. 152-155.

Гамянін В. І. Конфуціанський трактат «Чжун Юн» // Східний світ. – 1999. – №1-2, Етулон. – С. 87-111.

Гамянін В. І. Проблема періодизації історії Китаю 1-ї половини ХХ століття // Сходознавство. – 1999. – №7-8. – С. 45-91.

Гамянін В. І. Визначення динаміки становлення ідеологічного забезпечення китайського суспільства у 1-й половині ХХ сторіччя // Сходознавство. – 2000. – №11-12. – С. 43-58.

Гамянін В. І. З традиції благопожання в імператорському Китаї // Східний світ. – 2000. – №1. – С. 142-152.

Гамянін В. І. Трансформаційні процеси в історії Китаю новітнього часу (1911 – 1949): Автореф. дис... на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук. 07.00.02 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2000. – 19 с.

Гамянін В. І. До питання про визначення поняття «чжунюн» (на підставі тексту трактату «Рівновага і виваженість») // Східний світ. – 2001. – №2. – С. 74-83.

Ганіткевич В., Солоненко М., Шендеровський В. Ярослав Окуневський. Повернення // Світогляд. – 2011. – №4. – С. 58-63.

Гао Юй-Бао. Я хочу вчитись: Повесть / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Держлітвидав, 1959. – 243 с.

Геворгян К. Л. Поповнення словникового складу мови шляхом лексикалізації // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К., КНЛУ, 2014 – С. 78-80.

Геворгян К. Л. Порівняльна характеристика відображення культурно-національних особливостей в китайській та українській мовах // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К., КНЛУ – С. 71-72.

Геворгян К. Л. Методи та способи порівняльного дослідження китайської та української мов // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К., КНЛУ, 2016. – С. 61-62.

Георгиевский С. М. Важность изучения Китая. – СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1890. – [4], 286, [1] с.

Гиршман Г. Медицинские заметки из поездки в Китай // Протоколы Харьковского медицинского общества. – 1876. – Вып. 1. – С. 18-21.

Гюргадзе Г. В. Гуманістична ідея в філософії стародавності: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 18 с.

Гладстерн О. М. Взаємовідносини Китаю з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права // Східний світ. – 1927. – №1. – С. 140-141.

Гладстерн О. М. Проблема Хінської східної залізниці // Східний світ. – 1930. – №12. – С. 1-38.

Глускина А. Е. Николай Иосифович Конрад (К семидесятилетию со дня рождения)// Проблемы востоковедения. – 1961. – №1. – С. 217-220.

Гובה Є. В. [Луценко]. Безсполучниковий зв'язок як різновид еліпсису в дослідженнях синтаксису китайської мови // Сходознавство. – 2011. – №53-54. – С. 39-50.

Гובה Є. В. Визначення меж складних речень у сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2012. – №59 – С. 1-9.

Гובה Є. В. Контекстні зміни тонів у китайській мові // Сходознавство. – 2012. – №60. – С. 11-20.

Гובה Є. В. [Луценко]. Проблеми виділення безсполучникових конструкцій у мовленнєвому потоці (на матеріалі сучасної китайської мови) // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 176-180.

Гובה Є. В. [Луценко] Сучасні напрямки та методи дослідження просодії китайської мови // Сходознавство. – 2010. – №52. – С. 25-36.

Гובה Є. В. Системи анотування просодії китайської мови // Китаєзнавчі дослідження. [Зб. наук. пр.]. – 2011. – Том 1. – С. 96-102.

Гובה Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 16 с.

Гובהа Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 207 арк.

Гובהа Є. В. Концептуальні метафори на позначення стосунків Гонконгу та материкової частини КНР (за матеріалами друкованих ЗМІ) // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 116-125.

Гובהа Є. В. Китай у медіа-сфері Гонконгу та Тайваню // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 5-17.

Гובהа Є. В. «Чайний канон» Лу Юя та інша «чайна література» періоду династії Тан: проблеми перекладу та інтерпретації // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – №1-2. – С. 5-11.

Гובהа Є. В. Китай як третя сторона мирного процесу в Україні та Ізраїлі/Палестині // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №1. – С. 77-82.

Голод В. Ю. Валютно-фінансові відносини Тайваню та КНР на сучасному етапі розвитку // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дн.: ПДАБА, 2008. – Вип. 15. – С. 41-51.

Голод В. Ю. Монетарна політика Сінгапуру як основа стабільності регіону // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дн.: ПДАБА, 2008. – Вип. 16. – С. 68-80.

Голод В. Ю. Інвестиційна політика Тайваню // Актуальні проблеми економіки: наук.-ек. жур. – К.: Атопол, 2008. – Вип. №9 (87). – С. 18-25.

Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону // Зб. наук. праць. Вип. 56. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 234-245.

Голод В. Ю. Проблеми валютно-фінансової системи Гонконгу // Актуальні проблеми економіки: наук.-ек. жур. – К.: Атопол, 2009. – Вип. 1 (91). – С. 43-49.

Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання у країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2010. – 19 с.

Голод В. Ю. Міжнародні фінансові організації: вплив на глобальний та регіональний розвиток // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 19-24.

Голод В. Ю. Міжнародна міграція: вплив китайської кваліфікованої робочої сили на динаміку міграційних процесів // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №1. – С. 17-22.

Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К.: Дніпро, 1993. – 447 с.

Голубовська І. О., Сільва Ян. Китайська мова для початківців. – К.: Знання, 1999. – 68 с.

Гольденберг В. А. История древнего Востока: Учеб.-метод. пособие для студентов-заочников ист. фак. / доц. В. А. Гольденберг; М-во высш. образования СССР. Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького. Заоч. отд.-ние. – Х.: Изд-во Харьк. ун-та, 1954. – 83 с.

Гольденберг В. А. История древнего мира: Учеб.-метод. пособие для студентов-заочников ист. фак. / М-во высш. образования УССР. Харьк. ордена Труд. Красного Знамени гос. ун-т им. А. М. Горького. – Х.: Изд-во Харьк. ун-та, 1956. – 170 с.

Гончарук А. З. Україна і суспільно-політичні погляди на сучасні реформи в Китаї // Україна – Китай: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – Пк., 1993. (китайською мовою).

Гончарук А. З. Соціально-політичні проблеми реформ в Китаї і Україні // Китай – Україна: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – Пк., 1995. – С. 111-113. (китайською мовою).

Гончарук А. З. Доки не стерлася добра пам'ять... // Політика і час. – 1999. – №2.

Гончарук А. З. Китай на пороге нового тысячелетия. Отметив свое 50-летие, Китайская Народная Республика уверенно шагает в будущее // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – №1. – С. 42-45.

Гончарук А. З. Украина и Китай: время не ждет // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 2 (3) спецвыпуск. – С. 9-11.

Гончарук А. З. Украина и Китай перед лицом вызовов XXI-го века // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – №1(4) спецвыпуск. – С. 32-33.

Гончарук А. З., Никищенко С. А., Парахонский Б. А. Азиатско-Тихоокеанский регион как геополитическая и трансквицизационная реальность // Цивилизационная структура современного мира / Пахомов Ю.Н., Павленко Ю.И. (ред.). Том 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Книга 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 194-251.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Квітень-червень 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – №4. – С. 17-24.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Липень-жовтень 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – №1(5). – С. 15-22.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Листопад 2017 – лютий 2018 // TRUMAN Index. – 2018. – №2(6). – С. 14-19.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Березень – червень 2018 // TRUMAN Index. – 2018. – №3(7). – С. 13-17.

Горбачева З. И., Тихонов Д. И. Из истории изучения Китая в России // Советское востоковедение. – 1955. – № 2. – С. 140-147.

Григорьев В. В. Об отношении России к Востоку: Речь, произнес. исправляющим должность проф. В. Григорьевым. – [Од., 1840]. – 18 с.

Гримська М. І. КНР і США: глобальне партнерство чи боротьба за до-

мінування? // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 68 (Ч.1). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С.127-135.

Гримська М. І. Традиційні засади сучасної китайської дипломатії // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 69 (Ч.2). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С.33-35.

Гримська М. І. Шанхайська організація співробітництва в зовнішньополітичній стратегії КНР // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – Вип. 37. – К.: «ІНТАС», 2008. – С. 344-356.

Гримська М. І. Особливості «відкритої дипломатії» сучасного Китаю // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 73 (Ч. 2). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С.68-71.

Гримська М. І. Зовнішня політика Китайської Народної Республіки: традиційні надбання й виклики // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 76 (Ч. 2). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 48-56.

Гримська М. І. Економічна експансія КНР в Африку // Матеріали міжнародного круглого столу «45 років Африканському Союзу» 20 травня 2008 р. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2009. – С.74-77.

Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій»: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – К., 2009. – 16 с.

Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій»: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К., 2009. – 211 арк.

Гу Хуа. Подружжя вірність: Повість / 3 кит. пер. І. Чирко // Всесвіт. – 1989. – №10. – С. 12-55, 97-106.

Гуревич А. Китайська революція та її особливості. – Х.: Державне видавництво України, 1927. – 66 с.

Гуров О. І., Ткаченко Р. П. «Листи з чужини» Я. Окуневського: географія і геополітика // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – 2018. – Вип. 8. – С. 302-307.

Гурницький К. І. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская; Худож. А. Г. Кобрин. – М.: Наука (ГРВЛ), 1980. – 192, [2] с.

Дацышен В. Г. История изучения китайского языка в Российской империи. – Кр.: Краснояр. гос. ун-т, 2000. – 108, [2] с.

Дацышен В. Г. История русского китаеведения 1917 – 1945 гг. – М.: Издательство «Весь Мир», 2015. – 352 с.

Демин Э. В. Селенгинская «украина» гетмана Многогрешного: к 300-летию в 2003 г. его кончины в Селенгинске // Троицкое слово Забайкалья. – Улан-Удэ, 2003. – №3. – С. 43-62.

Демчук Т. В. Проблема синонімії в теоретичних працях китайських лінгвістів // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 12. Частина 1. – С. 126-131.

Демчук Т. В. Аналіз семантики синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови (на матеріалі односкладових дієслів «摆» та «放») // Сходознавство. – 2005. – № 29-30. – С. 56-63.

Демчук Т. В. Проблема дослідження явища синонімії в сучасній китайській мові (на матеріалі наукових праць зарубіжних синологів) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18. Книга 1. – С. 110-114.

Демчук Т. В. Проблема типологізації синонімів у сучасній китайській мові // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 109-116.

Демчук Т. В. Проблема розмежування синонімічних та квазісинонімічних лексичних одиниць у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 23. Частина 1. – С. 170-174.

Демчук Т. В. Проблема вивчення явища синонімії у лінгвістичній традиції Китаю // Східний світ. – 2007. – № 4. – С. 105-111.

Демчук Т. В. Структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2010. – 20 с.

Динкевич А. И. О Константине Михайловиче Попове (1900 – 1982) // Слово об учителях: московские востоковеды 30 – 60-х гг. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 47-67.

Дідусь – кам'яна голова: Кит. нар. казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. М. Кочергіна. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1958. – 72 с.

Дідусь – кам'яна голова: Кит. нар. казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. Є. Зведена. – К.: Веселка, 1976. – 24 с.

Діти нового Китаю: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Молодь, 1955. – 56 с.

Дмитриченко В. С., Шинкарук В. І. Розвиток філософської думки в стародавньому Китаї. – К., 1958. – 64 с.

Донцова О. В. Семантико-функціональні особливості вигуків у китайській мові // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 97-99.

Дроботюк О. В. Сталий розвиток Китайської Народної Республіки: інклюзивні інновації // Китаєзнавчі дослідження. – №2. – 2018. – С. 127-132.

Дроботюк О. В. Модель оцінювання якості вищої освіти КНР // Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті / За заг. ред.

Д. Г. Лук'яненко, Л. Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2019. – С. 159-176.

Ду Пен-Чен. У мирні дні: Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1961. – 163 с.

Ду Фу. Поезії // Всесвіт. – 2001. – №5-6. – С. 110-119.

Ду Фу. Поезії // Безкороваий Г.Є., Щавурський Б.Б. Зарубіжна література для 8-го класу. – Тернопіль: «Богдан», 2005. – С. 46-49.

Ду Фу. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська Л. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К.: Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч.1. – С. 51-56.

Ду Фу. Поезії // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. Л.В.Грицик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 608-610.

Дубинов П. Г. Аграрные преобразования в КНР // Научные труды Житомирского сельскохозяйственного института. Т. 4. – 1957.

Дятленко Н. Великий празник китайского народа. (5-я годовщина КНР) // Коммунист Украины. – 1954. – № 9.

Дятленко Н. Китайский народ идет по ленинско-сталинскому пути // Коммунист Украины. – 1953.

Емі Сяо. На Сичуанському шляху // Червоний шлях. – 1934. – № 5. – С. 99-110.

Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. Том 5.: Малороссия, Подолия и Волынь. Часть 1. / под общ. ред. П. П. Семенова. – СПб., М.: Изд. товарищества М. О. Вольф, 1897. – 356 с.

Журнал «Україна-Китай» // Українська асоціація китаєзнавців. <http://sinologist.com.ua/category/publication/journal/>. – доступ до електронного ресурсу: 13.01.2017.

Замотайло І. Конфуціанство і даосизм // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. III-IV. – С. 150-201.

Замотайло І. Неопублікований переклад Дао-дэ-цзина архимандрита Даниїла (Сивиллова) // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. V-VI. – С. 209-245.

Записка о Киевском Коммерческом Институте, состоявшем в ведении Министерства Торговли и Промышленности // Известия Киевского Коммерческого Института. – 1909. – Кн. 1. – Киев: Типография И. И. Чоколова, 1909. – С. 1-28.

Захарин Д. Маньчжурия и Корея. Очерк природы, истории и населения этих стран. – Од.: типография К. де-Морей, 1904. – 24 с.

Земляк І. Що діється в Китаї // Неплатний додаток до газети «Червоноармієць». – Х., [без року].

Іванов Алексей Иванович [Електронний ресурс] // Биографика – Режим доступу до ресурсу: <http://bioslovhist.spbu.ru/person/372-ivanov-aleksey-ivanovich.html> (дата звернення 11.07.2017).

Иларион (Лежайский) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 179-181.

Иларион (Трусов) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 187-188.

Иннокентий (Кульчицкий) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 716-725.

Иваньо И. В., Шинкарук В. И. Философское наследие Григория Сквороды // Скворода Г. Сочинения в двух томах. Т. 1. – М.: Мысль, 1973. – С. 5-54.

Ігнатівич В., Розов Л. На Далекому Сході. – Х.: Державне видавництво України, 1930. – 124 с.

Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Китай у глобальному науково-освітньому просторі: стратегії інтелектуального прориву // Схід. – 2015. – № 5. – С. 46-55.

Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Університети в економіці знань: Тайвань та Україна // Ринок цінних паперів України. – 2015. – №9-10. – С. 45-57.

Ісаєва Н. С. Китайська література в Україні // Дайцзун сюекан. – 1998. – №1. – С.48-50 (кит. мовою).

Ісаєва Н. С. Основні мотиви романтичної поезії Т. Шевченка та їх китайська специфіка в перекладах Ге Баоцюаня // Вісник Чженчжоуського університету. – 1998. – №6 (31). – С. 90-91 (кит. мовою).

Ісаєва Н. С. Типологія українського і китайського романтизму: структура художнього мислення // Сходознавство. – 1999. – № 7-8. – С. 212 -221.

Ісаєва Н. С. Компаративістика в Китаї: Лу Сінь. // Вісник Київського університету: східні мови та літератури. – 2000. – Вип. 3. – С.11-17.

Ісаєва Н. С. Спільні риси романтичного світогляду Т. Шевченка та Лі Бо // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права (Літературознавчі студії). – 2000. – Вип. 2 – С. 266-273.

Ісаєва Н. С. Поезія Т. Шевченка в Китаї: специфіка художнього перекладу // Матеріали Ш Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна – країни Сходу в XXI столітті : діалог мов, культур, цивілізацій». – К. – 2001. – С. 46-55.

Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції: дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 208 арк.

Ісаєва Н. С. Роль містичного компоненту в китайській феміністичній прозі 90-х років (на прикладі оповідання Хун Їн «Червона бабка») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2009. – Вип. 12. – Т. VIII (133). – С. 219-225.

Ісаєва Н. С. Жіночий дискурс традиційних образів української і китайської прози постмодерного періоду // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. –

Вип. 29. – С. 166-173.

Ісаєва Н. С. Символічні іпостасі жінки в романі Сюй Сяобінь «Пірната змія» // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 363-371.

Ісаєва Н. С. Концептуалізація страху в малій прозі Цань Сюе // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 33. – С. 180-185.

Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 14. – Т.V (151). – С. 328-335.

Ісаєва Н. С. Особливості архітекτονіки китайської жіночої неореалістичної прози (на матеріалі повісті Фан Фан «Краєвид») // Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». – Льв.: Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 168-176.

Ісаєва Н. С., Смірнова Б. О. Оповідання Те Нін «Ей, Сянсюе!»: авторські прийоми реалістичного зображення дійсності // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. пр. Серія «Педагогіка. Філологія». – П.-Хм.: ФОП Лукашевич, 2012. – Вип. 11. – С. 217-230.

Ісаєва Н. С. Образ митця у смисловому просторі української та китайської постмодерної прози (на матеріалі повісті Ван Аньї «Дядькова історія» та роману Ю. Андруховича «Московіада») // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 35. – С. 259-267.

Ісаєва Н. С. Особливості моделювання художньої дійсності у прозі Мо Яня 1980-х років // Світова література на перехресті культур і цивілізацій: зб. наук. пр. – Сімф.: «Бізнес-інформ», 2013. – Вип. 7. – Ч. I. – С. 73-81.

Ісаєва Н. С. Роман Мо Яня «Пишні груди, широкі стегна» в оцінці китайської феміністичної критики // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – Вип. 20. – С. 42-45.

Ісаєва Н. С. Екзистенційні мотиви Ф. Кафки у дзеркалі прози Цань Сюе // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 21. – С. 46-50.

Ісаєва Н. С. Концепція божевільня у прозі Вей Хуей (на матеріалі повісті «Божевільна як Вей Хуей») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – Вип. 18. – Т. I (176). – С. 370-377.

Ісаєва Н. С. Образ «сучасної відьми» в китайському етнокультурному контексті прози Сюй Сяобінь (на матеріалі оповідання «М'янмарський нефрит») // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 245-253.

Ісаєва Н. С. Особливості формування гендерного літературознавства в Китаї // Питання літературознавства: наук. зб. – Чр.: Вид-во Чернівецького

національного університету, 2015. – Вип. 91. – С. 196-208.

Ісаєва Н. С. Проблемно-тематична парадигма китайської жіночої прози початку ХХ ст.: шлях до самовизначення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од.: Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 19. – С. 85–89.

Ісаєва Н. С. Роман Сюй Сяобінь «Перната змія»: історія Китаю ХХ століття у дзеркалі жіночої суб'єктивності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од.: Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 14. – С. 66-70.

Ісаєва Н. С. Гендерний вимір китайського літературознавства: до питання термінології // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 46. – С. 142-154.

Ісаєва Н. С. Гендерне літературознавство у Китаї: витоки і становлення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – Вип. 22. – С. 44-49.

Ісаєва Н. С. Концепція кохання у китайській жіночій прозі кінця 70-х років ХХ ст. (на матеріалі оповідання Чжан Цзе «Кохання неможливо забути») // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 176-183.

Ісаєва Н. С. Особливості репрезентації жіночого досвіду у ранній прозі Чжан Канкан // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 50. – С. 111-120.

Ісаєва Н. С. Китайська жіноча література II половини ХХ століття: основні тенденції розвитку // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. – Вип. 23. – С. 53-62.

Ісаєва Н. С. Китайська жіноча проза: ревізія канону. – К.: Логос, 2017. – 415 с.

Ісаєва Н. С., Акімова А. О. Класичні теорії драми в Китаї та Європі: компаративний аспект // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С.59-62.

Ісаєва Н. С. Особливості відтворення жіночої тілесності у прозі Те Нін другої половини 80-х рр. ХХ ст. // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V (30). – Issue: 117. – P. 19-24.

Ісаєва Н. С. Реінтерпретація міфологічного образу Місячної Диви у прозі Чень Жань і Лінь Бай // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V (37). – Issue: 137. – P. 22-26.

Ісаєва Н. С. Тема сестринства та лесбійства у прозі Чень Жань: пошук нової ідентичності // Держава та регіони. Серія «Гуманітарні науки». – Зп.: Поліграфічний центр Класичного приватного університету, 2017. – №1(48). – С. 10-16.

Ісаєва Н. С. Гендерна диференціація літературного канону: китайська жіноча проза: автореф. дис... докт. філол. наук: 10.01.04 / Київський націо-

нальний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 36 с.

Исаева Н. С. Мир детства в художественном пространстве ранней прозы Мо Яня // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журн. науч. публ. – М.: Литера, 2013. – №11(58) Февраль. – Ч. II. – С. 29-33.

Исаева Н. С. Концептуализация женской телесности в китайской «мужской» прозе 1980-х – 1990-х годов // Актуальная наука: междунар. науч. журн. – Вл.: Научный издательский центр «Абсолют», 2017. – №2. – С. 26-32.

Исаева Н. С. Реинтерпретация мифологического образа Нюйва в прозе Би Шумин 1990-х гг. // European Journal of Literature and Linguistics. – Vienna, 2017. – №3. – P. 60-65.

Исторический очерк христианской проповеди в Китае // Труды Киевской Духовной Академии. – 1860. – Кн. IV. – С. 265-366.

История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – 439 с.

История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – 534, [2] с.

Іван Корнійович Чирко. Пішла з життя непересічна людина, яскрава особистість, талановитий син українського народу // Східний світ. – 2004. – №2. – С. 187.

Йоу-цзі («Мандрівні нотатки») / Пер. з кит. Н. Кірносіві // Вісник «ORIENTALIS» Київського міжнародного університету. – Вип. 1. – К., 2004. – С. 500-506.

Капустин Д. Вахтенный журнал парохода «Петербург». Документ биографии // Нева. – 2010. – №11. – С. 212-259.

Карпенко Г. А. Принципи адекватного перекладу текстів художньої літератури // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Східні мови та літератури. – 2000. – №4. – С. 19-21.

Карпенко Г. А. Історико-культурний підхід до проблеми передачі китайськомовних реалій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Вісник сходознавства. – 2003. – №7. – С. 123-127.

Карпенко Г. А. Лексика, що позначає соціально-побутові реалії у сучасній китайській мові // Мовні та концептуальні картини світу. – 2004. – №10. – С. 225-232.

Карпенко Г. А. Реалії китайської мови соціально-побутового характеру як компонент соціально-історичного і національно-культурного контексту // Мовні та концептуальні картини світу. – 2005. – №14. – С. 161-164.

Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій: дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, Інститут філології. – К., 2006. – 245 арк.

Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства

ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917 – 1921): монография / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л.: Альма-матер, 2007. – 392 с.

Карпенко М. М. Участь китайців у революційних подіях на території України (1917 – 1921 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2008. – 17 с.

Карпенко Н. М. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917 – 1921 гг.): дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л., 2008. – 240 л.

Кизя Л. Є. В новому Китаї / Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР. – К., 1955. – 36 с.

Кизя Л. Месяц в новом Китае // Советская Украина. – 1955. – № 1.

Кизя Л. Е. Новое в древнем Китае. Путевые заметки. – К., 1956.

Київський державний музей західного і східного мистецтва, Відділ східного мистецтва. Китайський живопис: каталог / [упоряд, авт. вступ. ст. О. Крижицький; відп. ред. В. Овчинніков]. – К.: Мистецтво, 1965. – 120, [1] с.

Киктенко В. А. Науковедческая концепция Дж. Нидэма в работах Е. А. Торчинова // Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение: Материалы научной конференции. С.-Петербург, 20-21 февраля 2004 г. / Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: Издательство С.-Петербургского ун-та, 2004. – С. 86-90.

Киктенко В. А. Научная биография Джозефа Нидэма: путь от биохимии к синологии // Восток – Запад. Историко-литературный альманах: 2003-2004. К 85-летию С. Л. Тихвинского / Под ред. акад. В. С. Мясникова. – М.: Восточная литература, 2005. – С. 289-298.

Киктенко В. А. Формирование компаративного метода и история науки традиционного Китая Джозефа Нидэма // Мировые цивилизации и Казахстан. – Алматы, 2007. – С. 287-296.

Киктенко В. А. Начало научного изучения Китая в Украине в XIX начале XX веков // Образование и наука на пути XX в XXI век. Ч.1. – Алматы, 2007. – С.83-106.

Киктенко В. А. Китайская логика: историография, методология, типология // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The First International Conference. – Kyiv-Seoul, 2009. – P. 81-89.

Киктенко В. Новая методология истории науки как продолжение полемики с Дж. Нидэмом // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 66-76.

Киктенко В. А. Историко-философская концепция Джозефа Нидэма:

китайская наука и цивилизация (философский анализ теоретических подходов). – М.: ИИЕТ РАН, 2009. – 530 с.: ил. – Библиогр.: с. 394-426.

Кирієнко К. Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї. – Х.-Од.: Молодий Більшовик, 1932. – 60 с.

Кирієнко К. Китайські ради перемагають. – Х.: Державне видавництво України, На Варті, 1932. – 128 с.

Кирієнко К. Китайська червона армія. (У боротьбі за владу рад). – Х.: На Варті, 1931. – 114 с.

Кирносова Н. А. Проблема выхода из «центризмов» как основная проблема современного востоковедения // Проблемы вивчення та викладання східних мов та літератур. Тези доповідей. Перша міжрегіональна наукова конференція. – Дн.: вид-во ДНУ, 2006. – С. 49-52.

Кирносова Н. А. Тенденции развития малой прозы в современной китайской литературе // Проблемы литератур Дальнего Востока. III Международная научная конференция: В 2 т. 24-28 июня 2008 г.: Сборник материалов. – СПб., 2008. – Т. 1. – С.164-175.

Кирносова Н. А. Искусство импровизации в современном китайском театре // Проблемы литератур Дальнего Востока. – 2012. – Т.1. – С. 357-364.

Кирносова Н. А. Герои романа Алая «Оседающий прах» в зеркале архетипов К. Юнга // Проблемы литератур Дальнего Востока. VII Международная научная конференция. 29 июня – 3 июля 2016 г.: Сборник материалов / Отв. Ред. А. А. Родионов, А. Г. Сторожук, Цянь Чжэньган. – СПб.: Изд-во Студия «НП-Принт», 2016. – Т. 1. – С. 224-228.

Китай. Литературный сборник: Пер. с кит. под ред. Эми Сяо. – [Харьков]: Державне літературне видавництво, 1936. – 235 с.

Китайська література в українських перекладах // Китай. Корея. Японія: Бібліографічний покажчик / Упорядники І. П. Бондаренко, Д. В. Близнюк, А. В. Брожичек та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 79-97.

Китайська мова. Базовий курс: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. О. Война, О. С. Воробей, О. М. Гончаренко, Т. В. Демчук, Н. С. Ісаєва, І. О. Костанда та ін.; за ред. Н. С. Ісаєвої – Х.: Фоліо, 2016. – 368 с.

Китайська революція. На допомогу партнаванню // Журнал культпропу ЦК КП(б)У (Історія клясової боротьби й робітничого руху). – Вип. 5. – Серія 5. – 1930/1931 навчальний рік. – К.: Пролетар, 1931. – 32 с.

Китайські народні казки / Упоряд., вступ, слово і переказ з кит. І. Чирко. – К.: Веселка, 1991. – 159 с.

Китайські прислів'я та приказки / Упоряд., та передм. В. Мясникова; Пер. з кит. І. Чирко; Худож. В. Кузьменко. – К.: Дніпро, 1984. – 117 с.

Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – №1. – С. 57-84.

Кіктенко В. О. Українці на чолі Пекінської духовної місії: до початків ви-

вчення Китаю в Російській імперії // Сходознавство. – 1998. – №2. – С. 78-91.

Кіктенко В. О. Невідоме джерело для дослідження китаєзнавчої спадщини архімандрита Софронія [Грибовського] // Сходознавство. – 1998. – №3. – С. 146-155.

Кіктенко В. О. Китаєзнавчі студії в Україні на початку ХХ ст.: становлення київської школи практичного китаєзнавства (1913–1918) // Сходознавство. – 1999. – №6. – С. 9-25.

Кіктенко В. О. Становлення українського китаєзнавства (ХVIII ст. – 41 р. ХХ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 1999. – 19 с.

Кіктенко В. О. До визначення категорії первісної сутності Піднебесної // Східний світ. – №8, том 6, 2 (96), Київ–1999. – С. 45-58.

Кіктенко В. О. Дослідження Китаю в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття (науково-освітній період і проекти інституалізації китаєзнавства в Україні) // Сходознавство. – 2000. – №9-10. – С. 133-154.

Кіктенко В. О. Джерела з історії Російської духовної місії в Пекіні у фондах Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України // Східний світ. – 2001. – №2. – С. 84-91.

Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. ХVIII – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи / відп. ред. О. Д. Огнева; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К.: [б.в.], 2002. – 194 с.

Кіктенко В. О. Семантичне визначення суб'єкту висловлювання на підставі текстологічного аналізу «Дао де цзін» // Східний світ. – 2003. – №2. – С. 22 – 30.

Кіктенко В. О. Кримінальна справа Бориса Григоровича Курца // Східний світ. – 2003. – №2. – С. 134-138.

Кіктенко В. О. ІІ Міжнародна науково-практична конференція «Україна–Китай: стратегічне партнерство Європи та Азії» // Східний світ. – 2003. – №2. – С. 164 – 165.

Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: шлях від біохімії до синології // Сходознавство. – 2003. – №21–22. – С. 51-66.

Кіктенко В. О. Історико-філософська концепція Дж. Нідема розвитку наукової думки в Китаї // Перспективи. – 2003. – №2-3 (22-23). – С. 91-96.

Кіктенко В. О. Аналіз нідемовського визначення даоської концепції дао // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип. 42. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – С. 48-60.

Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про філософію раннього конфуціанства // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – №615. – С. 54-60.

Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про основні філософські школи традиційного Китаю // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. –

Вип. 39. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – С. 35-46.

Кіктенко В. О. Історіографічний огляд критики концепції розвитку науки і цивілізації в Китаї Дж. Нідема // Східний світ. – 2004. – №1. – С. 5-19.

Кіктенко В. О. Компаративний та наукознавчий аналіз Дж. Нідема даоської концепції дао // Сходознавство. – 2004. – №25–26. – С. 44-56.

Кіктенко В. О. Філософія раннього конфуціанства у відношенні до історії наукової думки в давньому Китаї в аналізі Джозефа Нідема // Проблеми освіти: Наук.-метод., зб. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 38. – 239-251.

Кіктенко В. О. Філософська і наукова думка традиційного Китаю в дослідженні Дж. Нідема // Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія. Збірник статей. – К., 2004. – С. 123-138.

Кіктенко В. О. Визначення Дж. Нідемом місця даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // Перспективи. – 2004. – 2-3 (26-27). – С. 12-20.

Кіктенко В. О. Історіографічний огляд дослідження Дж. Нідема даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // Східний світ. – 2004. – №4. – С. 43-58.

Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // Східний світ. – 2005. – №1. – С. 142-150.

Кіктенко В. О. Дж. Нідем про формування наукової логіки в давньокитайських філософських школах мін-цзя й мо-цзя // Східний світ. – 2005. – №2. – С. 142-150.

Кіктенко В. О. Суспільно-політичні погляди даосів у дослідницькому проекті Дж. Нідема «Наука і цивілізація в Китаї» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – Вип. 80-81. – С. 19-22.

Кіктенко В. О. Окремі теоретичні аспекти визначення феномену модернізації китайського суспільства // Сходознавство. – 2005. – №29-30. – С. 74-82.

Кіктенко В. О. Огляд розвитку китаєзнавства у Великобританії // Східний світ. – 2005. – №4. – С. 30-40.

Кіктенко В. О. Юридичні закони та закони природи: Дж. Нідем про філософію легістів // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 22-30.

Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. – 2006. – №76-79. – С. 190-194.

Кіктенко В. О. Історіографічний огляд наукових праць Дж. Нідема // Східний світ. – 2006. – №1. – С. 77–91.

Кіктенко В. О. Методологічні основи організмичної філософії Дж. Нідема

// Перспективи. – 2006. – №4 (36). – С. 52–58.

Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: філософія, наука, компаративістика // Філософська думка. – 2006. – №1. – С. 40-55.

Кіктенко В. О. Нова компаративна історія науки: Цянь Веньюань проти Джозефа Нідема // Перспективи. – 2006. – №3(35). – С. 41-47.

Кіктенко В. А. Демократические преобразования в независимой Украине // International Conference «Challenges and Perspectives of the Democratic Development in CIS States». 19/05/2007. – Taipei (Taiwan). – P. 6-16.

Кіктенко В. О. Концепція історії науки Джозефа Нідема в працях китайських вчених // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 26-42.

Кіктенко В. О. «Міжнародна конференція “Тайбейсько-Московський форум 2006”: “Стратегічне значення зміни ситуації в Північно-Східній Азії для країн СНД і Тайваню”» // Східний світ. – 2007. – №1. – С. 127-130.

Кіктенко В. О. Новий гуманізм Дж. Нідема в концепції історії наукової думки // Перспективи. – 2007. – №1(37). – С. 62-69.

Кіктенко В. О. Компаративна історія науки Дж. Нідема в загальній типології досліджень східно-азіатської науки // Мультиверсум. – 2007. – №63. – С. 44-55.

Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний світ. – 2008. – №2. – С. 83-97.

Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний світ. – 2008. – №1. – С. 95-111.

Кіктенко В. О. Дж. Нідем про метафізичний та ідеалістичний аспекти формування науки в стародавньому й імператорському Китаї // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К.: Міленіум, 2008. – №2. – С. 21-27.

Кіктенко В. О. Математика та астрономія в традиційному Китаї: історико-філософський аналіз Дж. Нідема // Культура і сучасність: Альманах. – К.: Міленіум, 2008. – №1. – С. 26-33.

Кіктенко В. О. Постнідемовський розвиток історії науки й цивілізації Китаю // Філософські обрії. – 2008. – №19. – С. 57-73.

Кіктенко В. А. Синологическая критика реконструкции Дж. Нидэма истории науки и цивилизации в Китае // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2008. – Том 9. – Выпуск 1. – С. 64-78.

Кіктенко В. О. Соціологічний аспект в організмичній філософії Джозефа Нідема // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – 2008. – №68. – С. 64-67.

Кіктенко В. О. Теоретичні висновки й підсумки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Східний світ. – 2008. – №3. – С. 157-166.

Кіктенко В.О. Україна–Китай: історичні та кроскультурні контакти // Україна–Китай: діалог та взаємозбагачення культур: Зб. матеріалів Міжнар.

наук.-практ. конф. – К.: ДАКККІМ, 2008. – С. 9-22.

Кіктенко В. О. Філософські й теоретичні висновки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – К.: Український центр духовної культури, 2008. – №72. – С. 120-135.

Кіктенко В. О. Філософські та методологічні положення концепції історії науки Дж. Нідема // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. праць. – Вип. XX. – К.: Міленіум, 2008. – С. 54-63.

Кіктенко В. О. Огляд гіпотез походження китайської цивілізації // Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвеевої. Збірник наукових статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2010. – С. 270-281.

Кіктенко В. О. Інституційна теорія науки Тобі Хаффа: Ісламський світ, Китай і Захід // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The Second International Conference. – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 1-7.

Кіктенко В. О. Інтелектуальні і соціальні основи китайської науки в концепції Дьорка Бодде // Східний світ. – 2011. – №4. – С. 19-24.

Кіктенко В. О. Культурний релятивізм Натана Сівіна: традиційна китайська наука і медицина // Китаєзнавчі дослідження. [Збірка наукових праць]. Том 1. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2011. – С. 88-95.

Кіктенко В. О. Культурно-історична модель китайської науки Бенджаміна А. Ельмана // Східний світ. – 2011. – №3. – С. 63-73.

Кіктенко В. О. Порівняльна епістемологія Джеффри Ллойда: філософські основи науки і культури (Стародавня Греція та Стародавній Китай) // Мультиверсум. – 2011. – №8 (106). – С. 56-71.

Кіктенко В. О. Крайній орієнтоцентрізм Джона Хобсона: східні витоки західної науки і цивілізації // Схід та діалог цивілізацій [упорядники: О. Д. Василюк, Н. М. Зуб]. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. – С. 134-140.

Кіктенко В. О. Подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 14. – С. 141-150.

Кіктенко В. О. Сучасні методологічні підходи до вивчення китайської філософії і науки // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 2. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2012. – С. 4-11.

Кіктенко В. О. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці Китаю (висновки для України) // Сходознавство. – 2012. – №60. – С. 48-75.

Кіктенко В. О. Трансформація моделі науково-технічного розвитку КНР // Трансформаційні процеси у країнах Сходу. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. – С. 57-65.

Кіктенко В. О. Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політично-

го розвитку Китаю // Східний світ. – 2013. – №2-3. – С. 160-171.

Кітченко В. О. Концепт «стратегічне партнерство» у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин «нового типу»; Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю // Східний вектор стратегічного партнерства України. Аналітична доповідь. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013 р. – С. 9-24.

Кітченко В. О. «Школа Джозефа Нідема»: філософія і методологія досліджень китайської науки і цивілізації: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. – К., 2013. – 36 с.

Кітченко В. О. Борис Григорович Курц: життєвий та творчий шлях // Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – С. 5-42.

Кітченко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розвитку // Східний світ. – 2014. – №2. – С. 131-136.

Кітченко В. О. Моральна метафізика Моу Цзунсяня: посткантіанство і неоконфуціанство // Східний світ. – 2014. – №3. – С. 133-141.

Кітченко В. О. Перегляд засад синології і реконструкція китайської культури у поглядах «нових конфуціанців» // Східний світ. – 2014. – №4. – С. 156-161.

Кітченко В. О. Порівняльний аналіз конфуціанства і демократії: спільне, відмінне та можливості взаємодії // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – №1-2. – С. 5-13.

Кітченко В. О. Теорія «мирного піднесення/розвитку» Китаю в політичному та науковому дискурсі // Східний світ. – 2015. – №1. – С. 125-137.

Кітченко В. О. «Китайська загроза» в глобальному контексті: теорія і реальні виклики // Східний світ. – 2015. – №2. – С. 117-125.

Кітченко В. О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР // Східний світ. – 2015. – №3. – С. 106-114.

Кітченко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 39-50.

Кітченко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ // Східний світ. – 2016. – №1. – С. 83-93.

Кітченко В. О. Сучасна модель російсько-китайських відносин: асиметричне стратегічне партнерство // Східний світ. – 2016. – №2-3. – С. 24-36.

Кітченко В. О. Історичний дискурс у традиційному та сучасному Китаї // Східний світ. – 2016. – №4. – С. 52-64.

Кітченко В. О. Китай у сучасному світі: мирне піднесення, відродження нації та «м'яка сила» // Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація Китаєзнавців. – К., 2017. – С. 11-99.

Кітченко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та

китайська модернізація // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 18-29.

Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 року // Вісник Національної академії наук України. – 2017. – №4. – С. 42-60.

Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Китай // Східний світ. – 2017. – №4. – С. 46-58.

Кіктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – №1-2. – С. 12-21.

Кіктенко В. О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №2. – С. 15-34.

Кіктенко В. О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття) // Східний світ. – 2018. – №2. – С. 17-29.

Кіктенко В. О. Свідомство про нагородження імператорським «Орденем Подвійного дракона»: невідоме джерело з фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Східний Світ. – 2018. – №3. – С. 44-57.

Кіктенко В. О. Семантика і прагматика концепту ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №1. – С. 58-68.

Кіпцар І. А. Етапи та перспективи українсько-китайського співробітництва в галузі культури (1991 – 2001 рр.) // Сходознавство. – 2003. – №21-22 – С. 67-72.

Кіпцар І. А. Система соціального забезпечення населення Китаю в умовах економічних реформ та глобальних інтеграційних процесів: проблема запозичення досвіду Україною // Сходознавство. – №33-34. – 2006. – С. 61-66.

Кіпцар І. А. Міжпарламентське співробітництво України та КНР (1992 – 2002 рр.) // Сходознавство. – 2008. – №44. – С. 38-47.

Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини в період 1992-2002 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 219 л.

Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини у період 1992-2002 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

Кіржаєв С., Ульяновський В. Причинок до студій української орієнталістики 1920-1930-х років: незнаний збірник «Україна і Схід» // Україна в минулому. Вип.4. – К.-Ль.: Львівська обласна книжкова друкарня, 1993. – С. 76-89.

Кірносорова Н. Деякі семантико-графічні особливості ієрогліфічних рекламних текстів // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 6. – К.: КиМУ, 2001. – С.262-266.

Кірносорова Н. До проблеми генези китайського роману (на прикладі роману У Чен-єня «Мандрівка на Захід») // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права. Серія: Літературознавчі студії. – К., 2001. – С. 28-33.

Кірносорова Н. Романи «Мандрівка на Захід» У Чен-єня та «Шлях паломника» Джона Баньяна // Вісник Київського міжнародного університету. Серія:

Літературознавчі студії. – Вип. 4. – К., 2002. – С. 260-268.

Кірносова Н. Паломницька проза у контексті перегляду традицій // Східний світ. – 2003. – № 1. – С. 133-141.

Кірносова Н. Жанрові і стильові особливості паломницької прози в англійській та китайській літературах (порівняльна характеристика) // Наукові записки Києво-Могилянської академії. Гуманітарні науки. – Т.22. – Ч.1. – К., 2003. – С. 3-7.

Кірносова Н. До проблеми художньої адекватності перекладу китайської середньовічної поезії // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 10. – К.: КиМУ., 2005. – С. 351-355.

Кірносова Н. А. Жанрово-тематична парадигма паломницької прози в китайській та європейських літературах XVI – XVIII ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

Кірносова Н. А. Мова і поведінка китайців // Китайська цивілізація: традиції і сучасність. – К., 2005. – С. 31-34.

Кірносова Н. А. Жанр «мандрівних нотаток» у китайській літературі епохи Мін // Ренесансні студії / Запорізький державний університет. – Вип. 11. – 2006. – С. 58-71.

Кірносова Н. А. Проблеми викладання курсу практичної граматики китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Вип. 19. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. – С. 88-90.

Кірносова Н. А. Практична граматика китайської мови: Навчальний посібник. – К.: КНУ, 2007. – 116 с.

Кірносова Н. А. Система трансформацій в українському та китайському перекладознавстві // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К., 2007. – С.43-47.

Кірносова Н. А. Етикетні формули китайської мови та способи їх перекладу українською мовою // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. VII (107). – С. 253-256.

Кірносова Н. А. Мовний вимір опозиції «стабільність/плинність» як основи утворення смислу в «论语» // Конфуціанство: філософія, етика, політика. – Л.: «Альма-матер», 2008. – с.74-77.

Кірносова Н. А. Поетологічні особливості жанру подорожніх нотаток у китайській та українській літературах кін. XIX – поч. XX ст. // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 88-92.

Кірносова Н. А. Сучасні тенденції у методиці викладання китайської мови // Україна-Китай: діалог і взаємозбагачення культур: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: ДАКККіМ, 2008. – С. 153-140.

Кірносова Н. А. Явище граматичної синонімії в китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: східні мови та літератури. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 8-11.

Кірносова Н. А. Засади транскрибування китайської лексики україн-

ською мовою // Сходознавство. – 2009. – №45-46. – С. 38-57.

Кірносорова Н. А. Концепт поняття «паломництво» у мандрівній літературі XVI – XVII ст. у Китаї // Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки: Матеріали Міжнародної наукової конференції 28-30 травня 2008 року. – К.: ТОВ «Видавництво Аратта», 2009. – с.123-131.

Кірносорова Н. А. Концепція знаку Чарльза Пірса та її застосування до китайської ієрогліфіки // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. IV (129). – С. 181-186.

Кірносорова Н. А. Образний потенціал слова в китайській мові (на прикладі дієслів із ключем «рука» в повісті Т'є Нін «Квітки бавовнику») // Українське мовознавство. – 2009. – Вип. 39/1. – С. 177-183.

Кірносорова Н. А. Особливості комунікації китайською мовою в електронному просторі // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 56-61.

Кірносорова Н. А. Особливості рекламних текстів китайською мовою: психолінгвістичний аспект // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation (proceedings of The First International Scientific Conference). – К., 2009. – С. 90-93.

Кірносорова Н. А. Парадигма значень лічильного слова китайської мови: до проблеми функціонування // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2009. – С. 118-120.

Кірносорова Н. А. Українські реалії в творах М. Гоголя: проблема перекладу китайською мовою («Вечір на Івана Купала») // Літературознавчі студії. – 2009. – Вип. 25. – 2009. – С. 89-98.

Кірносорова Н. А. Епіграфіка міського середовища в Китаї: концептуальний аналіз // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 75-82.

Кірносорова Н. А. Китайська література в XX столітті: погляд здалека // Альманах «ЛітАкцент». – К.: Темпора, 2010. – С. 226-233.

Кірносорова Н. А. Мовні зв'язки України та Китаю // Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 243-254.

Кірносорова Н. А. Семантична структура ієрогліфа-класифікатора як відображення мотивації його зв'язку з іменником (на прикладі лічильних слів до свійських тварин) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2010. – Вип. 28. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 340-347.

Кірносорова Н. А. Етапи розвитку граматики в Китаї: від династії Хань до сучасності // Східний світ. – 2011. – №3. – С.195-204; №4. – С.103-110.

Кірносорова Н. А. Концепти давньокитайської лінгвістичної термінології (у межах питання про зв'язок мови й мислення) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 36. – С. 433-442.

Кірносорова Н. А. Лічильні слова китайської мови в світлі концепції чис-

ла Ж. Піаже // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: східні мови та літератури. – К., 2011. – Вип. 17. – С.13-16.

Кірносова Н. А. Християнська проблематика в китайській літературі кінця ХХ ст. // Літературознавчі студії. – 2011. – Вип. 29. – С.181-186.

Кірносова Н. А. Когнітивна лінгвістика в Китаї: історія й термінологія // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – 2012. – №18. – С. 9-14.

Кірносова Н. А. Китайський ієрогліф: проблема визначення // Сходознавство. – 2013. – №61. – С. 47-54.

Кірносова Н. А. Китайський ієрогліф як художній феномен // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2016. – Вип. 83. – С.109-116.

Кірносова Н. А. «Кола на воді» – спосіб організації інформації в китайському ієрогліфі // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип.19. – Т.I (181). – С. 316-321.

Кірносова Н. А. Трактат «Гунсунь Лун-ци» у світлі ідей сучасної когнітивної науки // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1-2. – С. 30-41.

Кірносова Н. А. Викладання китайської мови в Україні: на вищих // Україна – Китай. – 2017. – №1(7). – С. 120-123.

Кірносова Н. А. Сміслові коди новели Чи Цзицзянь «Як чиста вода змиває бруд» // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – №1-2. – С. 73-79.

Кірносова Н. А. Поняття «держава» в китайській мові й «родинна ідеологія» в сучасному політичному дискурсі КНР // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №1. – С. 83-88.

Кірносова Н. А. Специфіка графічного вираження морфемних значень у китайській ієрогліфіці // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – Вип.21. – Т. IV (193). – С. 360-364.

Кічігін С., Чирко І. Трагедія і фарс китайського театру // Всесвіт. – 1982. – №4. – С. 158-167.

Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) / Пер. з кит. В. Гамянін // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / авт.-упоряд. С. М. Руссова. – К.: Горудень, 1998. – С. 208-223, 238-241.

«Книга пісень», Цюй Юань, юефу, Цао Цао, Тао Юань-мін та ін. // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. Л.В.Грицик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 590-601.

Ковалевский Е. П. Кульджа, Чугучак и города западной границы Китайской империи (из неизданных записок) // Мануфактурные и горнозаводские известия. – 1842. – №1. – С. 4-7; №2. – С. 12-14.

Ковалевский Е. П. О золотом производстве в Западных областях Китая

// Горный журнал. – 1845. – Т. I. – Кн. 1. – С. 121-128.

Ковалевский Е. П. Путь каравана (из дневника русского офицера при переезде из Семипалатинска в пределы китайских владений // Журнал для чтения воспитанникам военно-учебных заведений. – 1846. – Т. 62. – №245. – С. 7-27.

Ковалевский Е. П. О разработке каменного угля в окрестностях Пекина и о добыче золота в Китае // Горный журнал. – 1852. – Т. II. – Кн. IV. – С. 46-54.

Ковалевский [Е. П.]. Китай в 1849 и 1850 годах. (Из путевых заметок) // Отечественные записки. – 1853. – №3. – С. 1-16; – №4. – С. 71-102; – №5. – С. 1-38.

Ковалевский Е. П. Путешествие в Китай Е. Ковалевского. В 2-х частях. СПб.: Тип. Королева и К°, 1853.

Ковалевский Егор Петрович // Русский биографический словарь. Том 9: Кнаппе — Кюхельбекер / Издан под наблюдением председателя Императорского Исторического Общества А. А. Поповцева. – СПб.: Типографии И. Н. Скороходова, 1892. – С. 25 - 27.

Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – 452 с.

Ковалівський А. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві та Наддніпрянщині (передмова та публікація Валерія Рибалкіна) // Східний світ. – 1995. – № 2; 1996. – № 1. – С. 146-167.

Коваль О., Ленський П. «Тибетське питання»: деякі історичні та політологічні аспекти проблеми // Зовнішні справи. – 2008. – №7. – С. 40-44; – №8. – С. 38-41.

Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К.: тип. Ун-та св. Владимира В.И. Завадского, 1887. – IV, [2], 88 с.

Козорез А. П. Квантитативные характеристики языковых единиц юридической терминологии китайского языка // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2013. – № 11 (58), ч. 2. – С. 36-41.

Козоріз О. П. Атрибутивне словосполучення як істотна структурна одиниця термінологічної гіпонімії китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – Вип. 46, ч. 2. – С. 152-163.

Козоріз О. П. Афіксальний словотвір у юридичній термінології сучасної китайської мови // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Вип. 18. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 14-21.

Козоріз О. П. Критерії виділення спеціальних юридичних дискурсів у ме-

жах поняття система права КНР // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Вип. 19. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 11-13.

Козоріз О. П. Словосполучення та словотвір у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Вип. 17. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 16-18.

Козоріз О. П. Терміни-складнопохідні слова та терміни-словосполучення у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 38. – С. 330-338.

Козоріз О. П. Явище антонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 41, ч. 2. – С. 237-245.

Козоріз О. П. Явище гіпонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Сходознавство. – 2013. – №59. – С. 28-37.

Козоріз О. П. Явище омонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 43, ч. 2. – С. 210-217.

Козоріз О. П. Явище полісемії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Східний світ. – 2012. – №3. – С. 80-87.

Козоріз О. П. Розвиток термінознавства в Китаї // Сучасні тенденції сходознавства (матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції). Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – С. 28-33.

Козоріз О. П. Іншомовні запозичення та термінологічні кальки у юридичній термінології сучасної китайської мови // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом. – Ч.3. – П., 2013. – С. 116-121.

Козоріз О. П. Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

Колодко С. А. Прислівник у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 41-43.

Колодко С. А. Іменники в китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 35-38.

Колодко С. А. Прихований граматичний зв'язок та умови формування

прислівниково-іменникових сполучень у китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 21-25.

Колодко С. А. Предикативність іменника як одна з його функцій при утворенні прислівниково-іменникових сполучень // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 32-35.

Колодко С. А., Коломієць Н. В., Гончаренко О. М. та ін. Китайсько-український словник: 80000 слів. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2004. – 1176 с.

Колодко С. А. Проблема ідентифікації китайського прислівника // Мова та історія: періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 75-76-77. – С. 54-61.

Колодко С. А. Стилiстичнi особливостi та етимологiя прислiвникiв китайської мови // Збірник наукових праць Київського національного лiнгвiстичного унiверситету: Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2005. – Вип. 13. – С. 366-372.

Колодко С. А. Сполучуванiсть якiсних прислiвникiв китайської мови зi словами iнших лексико-граматичних груп. // Мова та iсторiя: перiодичний збiрник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 78. – С. 50-58.

Колодко С. А. Прислівник у китайській мові: структура, семантика, функції: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т схождознавства ім. А. Кримського. – К., 2009. – 19 с.

Коломієць Н. В. Квантативные измерения концепта 智 «ум» в китайской картине мира // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журнал научных публикаций. – М.: Институт стратегических исследований, 2013. – № 11. – Ч. 2. – С. 94-97.

Коломієць Н. В. Темпоральные признаки концепта 智 «ум» в китайской языковой картине мира // Социально-гуманитарный вестник России: научный журнал. – М.: Центр социально-политических исследований «Премьер», 2013. – №10. – С. 42-46.

Коломієць Н. В. Шляхи аналізу культурно специфічної лексики // Мовні та концептуальні картини світу. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 68–73.

Коломієць Н. В. Асоціативні відношення в культурно маркованій лексиці (китайський культурний термін 豆腐 ‘тофу’) // Мова і культура : науковий журнал. – Вип. 15. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Т. IV. – С. 164-169.

Коломієць Н. В. Специфіка вербальної репрезентації концепту 意 «думка» в китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: «Філологія». – Вип. 8. – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Т. 1. – С. 107-109.

Коломієць Н. В. Особливості танського «вугу» у творчості Лі Бо та Ду Фу

// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Східні мови та літератури». – Вип. 4. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 68-70.

Коломієць Н. В. «Ментальність» як концептуальне поле китайської мови // Общество на рубеже эпох: взгляд на современность через призму социальных и гуманитарных наук: материалы заочной всероссийской с международным участием научно-практической конференции студентов, аспирантов, молодых ученых, педагогов и преподавателей. – П.: Пермский государственный национальный исследовательский университет, 2012. – Ч. 1. – С. 129-132.

Коломієць Н. В. Колоративні етнотопіми китайської мови // Функциональная стилистика: сб. науч. работ – Я.: Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования, 2012. – №3. – С. 280-282.

Коломієць Н. В. Культурна специфіка семантики номенів на позначення чисел першого десятку в китайській мові // Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції. – Ів.-Фр.: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2012. – С. 244-246.

Коломієць Н. В. Вербалізація ключових концептів ментальної сфери людини в китайській мові [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 18 с.

Кононенко М. Г. Формування концепції відповідальності КНР як держави // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. пр. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 119. – Ч. I. – С. 58-66.

Кононенко М. Г. Близькосхідний напрям реалізації КНР статусу глобальної відповідальної держави // Наук. вісник Дип. акад. України. – К., 2014. – Вип. 21. – Ч. 2. Серія «Політичні науки». – С. 56-62.

Кононенко М. Г. Іранська ядерна програма в політиці Китаю // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво Гілея», 2013. – Вип. 74 (7). – С. 409-410.

Кононенко М. Г. Основні напрями співробітництва КНР з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво Гілея», 2015. – Вип. 96. – С. 482-488.

Кононенко М. Г. Реалізація зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської Затоки // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. пр. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – Вип. 124. – Ч. I. – С. 26-36.

Кононенко М. Г. Геополітичні та гео економічні інтереси КНР в регіоні Перської затоки // Польсько-український науковий журнал. – 2014. – Серія «Соціально-гуманитарні науки». – №01(01). – С. 82-93.

Кононенко М. Г. Еволюція зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської затоки: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т

ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

Конрад Н. И. Запад и Восток. – М.: Наука, 1972. – 496 с.

Коркішко М. Китай / Бібл. селянина за ред. М. Шзерського. – Х.: Державне видавництво України, 1925. – 27 с.

Коросторенко М. К. Китай – наш великий друг і союзник. – К., 1955.

Коростаренко М. Нерушимая дружба советского и китайского народа // Коммунист Украины. – 1955. – №2.

Коростовец И. Я. Россия на Дальнем Востоке. – Пк.: Т-во «Восточное просвещение», Типо-литография Российской Духовной Миссии, 1922. – II, 153, 4, 8 с.

Костанда И. А. Особенности употребления параллелизма в китайских поэтических текстах (IV-VI вв. н.э.) // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – №8 (26), в 2-х ч., ч. I. – С. 93-95.

Костанда И.А. Теоретические аспекты лингвостилистического исследования явления параллелизма в библейских текстах // Филология, искусствоведение и культурология: тенденции развития: материалы Международной заочной научно-практической конференции – Н.: Изд. «Сибак», 2013 – С. 80-84.

Костанда І. О. Вплив екстралінгвістичних факторів на формування паралелізму у віршах поезії доби Тан // Сходознавство. – 2009. – №48. – С. 92-96.

Костанда І. О. Вплив китайської поезії доби Тан на формування стилістичного прийому паралелізм у японській китайськомовній поезії кансі // Збірник матеріалів п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Мова, література і міжкультурна комунікація». – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 237-242.

Костанда І. О. Дихотомія точного й розширеного паралелізму та лексика Танської поезії // Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 40/1. – С. 35-37.

Костанда І. О. Дослідження функцій паралелізму в мові юефу // Проблеми освіти: Науковий збірник – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, 2013. – Вип. 75. – С. 88-94.

Костанда І. О. Паралелізм як основний принцип танської поезії та його прояви на різних рівнях мови // Сходознавство. – 2008. – №41-42. – С. 44-56.

Костанда І. О. Явище паралелізму в мові українського фольклору // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 19. – С. 87-91.

Костанда І. О. Дослідження структурно-функціональних особливостей явища паралелізму в мові давньокитайської поезії: «Шицзін» і «Дао де цзін» // Україна, Еллади і Космос: міждисциплінарні студії (Ukraine, Ellas and Cosmos: interdisciplinary studies). – Athens: Πολύματα των Φύλων, 2012. –

276-287.

Костанда І. О. Функції паралелізму в мові китайської поезії епохи Тан [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в змісті китайських романів XIV-XVI ст. (на прикладі роману «Трицарство») // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 15 – С. 82-84.

Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «червоний» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 17. – С. 34-36.

Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «жовтий» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од.: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 19. – С. 70-73.

Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «красный» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник статей и докладов участников VIII научно-практической конференции «Россия – Китай: история и культура». – Кз., 2015. С. 124-127.

Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в мові китайських романів XVII ст. (на прикладі роману «Хао цю Чжуань») // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 1-3 квітня 2015 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015 – С. 197-198.

Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «зеленый» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник материалов VII Международной научной конференции «Проблемы литературы дальнего востока». – СПб., 2016. – Том 1. – С. 428-434.

Костомаров Н. Руина. Мазепа. Мазепинцы. – М.: Чарли, 1995. – 797, [2] с.

Кочубей Ю. Востоковедение на Украине // Востоковедные центры в СССР : В 2 вып. / АН СССР, Ин-т востоковедения ; [Отв. ред. А. П. Базиянц]. – М.: Наука, 1988. – С. 88-112.

Кочубей Ю. М. Популяризація знань про Схід в Україні: адмірал Я. Окуневський (1860 – 1929) і його подорожі на Схід // Східний світ. – 2016. – №1. – С. 66-70.

Кошелева И. В. Лексико-грамматический перевод на китайский язык: сб. упражнений: в 2 ч. / И. В. Кошелева, Ма Ган ; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, Фак. иностр. яз., Ин-т Конфуция. – Х.: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – Ч. 1. – 119 с.; Ч. 2. – 116 с.

Кошовий С. А. Діяльність Сяо гуна, правителя царства Цінь // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2012.

– Том 2. – С. 12-16.

Кошовий С.А. Життєпис Шан Цзюня у книзі Сима Цяня «Ши цзі, історичні записки» // Етнічна історія народів Європи. – К., 2012. – Вип. 37. – С. 109-121.

Кошовий С.А. Реформи Шан Яна на основі розділу 68 книги Сима Цяня «Ши цзі, Історичні записки» // Дні науки історичного факультету – 2012: Матеріали V Міжнародної наукової конференції молодих учених. – Вип. V. – Ч. 6. – К., 2012. – С. 16-17.

Кошовий С. А. До питання послідовників Шан Яна // Етнічна історія народів Європи. – К., 2013. – Вип. 39. – С. 149-150.

Кошовий С.А. Нові джерела з історії держави Цінь доби Чжаньго // Проблеми джерелознавства, історіографії та історії Сходу: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 90-річчю з дня народження проф. В. М. Бейліса. – Лг.: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 123-127.

Кошовий С.А. Реформатори періоду Чжаньго // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: Статті та матеріали IV-ї Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Г. Л. Бондаревського. – Лг., 2013. – С. 32-35.

Кошевой С. А. Особенности развития Древнего Китая в период Чжаньго // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2014. – №11-12. – С. 34-40.

Кошовий С. А. Періодизація періоду Чжаньго: дискусійні питання // Етнічна історія народів Європи. – К., 2014. – Вип. 43. – С. 137-141.

Кошовий С. А. Аналіз авторського тексту на прикладі писемної пам'ятки Шан цзюнь шу // IX наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті» (Київ, 22 вересня 2015 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sinologist.com.ua/uk/ix-міжнародна-наукова-конференція/>

Кошовий С.А. Писемна пам'ятка «Шан цзюнь шу» як історичне джерело // Етнічна історія народів Європи. – К., 2015. – Вип. 46. – С. 181-188.

Кошовий С.А. Реформи Шан Яна та минуле держави Цінь: тлумачення Лейденської синологічної школи // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 11-18.

Кошовий С. А. Шан Ян і його концепція держави // Етнічна історія народів Європи. – К., 2015. – Вип. 45. – С. 137-148.

Кошовий С. А. Дискусії навколо суспільно-політичних практик легістів: витоки // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М.С. Грушевського): матеріали IX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Редкол.: проф. І.К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор). – К.,

2016. – С. 159-163.

Кошовий С. А. Реформи Шан Яна: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

Кошовий С. А. Формування сучасного порядку денного КНР: роль аналітичних центрів і експертного середовища // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 69-83; Кошовий С. А. Особливості державної політики КНР щодо Полярного регіону // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №2. – С. 99-126.

Країни Сходу. Історія та сучасність. Збірник статей. – К.: Наукова думка, 1974. – 206 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – Х.: Харьк. о-во распространения в народе грамотности, 1895. – 40 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 2-е изд. Перепеч. с 1-го изд. – М.: Харьк. о-во распространения в народе грамотности. Изд. ком., 1899. – 32 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 3-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х.: Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1902. – 32 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 4-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х.: Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1904. – 32 с.

Краснов А. Н. Нужна ли японцам Маньчжурия и Корея // Южный край. – 1903. – 30 декабря.

Краснов А. Н. Пробуждение Китая // Южный край. – 1910. – 3 июля.

Краснов А. Н. Учреждения китайской деревни. – М., 1897.

Краснов А. Н. Чайные округа субтропических областей Азии : (Культур-геогр. очерки Дальнего Востока): Отчет Гл. упр. уделов проф. А. Н. Краснова. Вып. 1-2. – СПб.: тип. Глав. упр. уделов, 1897-1898. – 2 т.

Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: тип. Успенского монастыря, 1916. – [4], II, 223 с.

Кротова М. В. Востоковеды-переводчики на КВЖД // Восток (Oriens). – 2017. – №2. – С. 72-83.

Куди зникли фініки: Казки кит. письмен, і Пер. з кит. І. Чирка; Мал. М. Кочергіна. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1961. – 32 с.

Куриц Б. Г. Донесение Родеса и Архангельско-Балтийский вопрос в пол. XVII века // Журнал народного просвещения. – 1912. – №3. – Новая серия. XXXVIII. – С. 72-105.

Куриц Б. Г. Земские соборы. – К.: Типография Товарищества И. Н. Кушнерева и Ко, Караваевская, № 5, 1912. – 21 с.

Куриц Б. Г. Город Верхотурье в XVII веке. (Отпечаток). – СПб., 1914.

Куриц Б. Г. Состояние России в 1650-1655 гг. по донесению Родеси. – М.: Синодальная типография, 1914. – 268 с.

Куриц Б. Г. Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование

- Алексея Михайловича. – К.: тип. И.И. Чоколова, 1915. – [4], VIII, 607 с
- Курц Б. Г. Киевская Контрактная Ярмарка и Восток // Хозяйство Украины. – 1925. – №11-12. – С. 190-198.
- Курц Б. Г. Проблема восточной торговли СССР // Новый Восток. – 1925. – №10-11. – С. 138-151.
- Курц Б. Г. Перспективы развития украинской восточной торговли // Экономический вестник. – 1926. – №156.
- Курц Б. Г. Рынки Украины и Ближнего Востока, как проблема развития хозяйства УССР // Хозяйство Украины. – 1926. – №5-6. – С. 93-100.
- Курц Б. Г. Київський інститут народного господарства за роки 1917 – 1927. – К., 1927.
- Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII – XVIII вв. // Новый Восток. – №19. – С. 194-206.
- Курц Б. Г. Рынки Персии и Контрактная Ярмарка // Экономический вестник. – 1927. – №26.
- Курц Б. Г. Схід, імперіалізм та СРСР. – К., 1927.
- Курц Б. Г. Из истории торговых сношений России с Китаем в XVII ст. // Новый Восток. – 1928 – №23-24. – С. 331-340.
- Курц Б. Г. Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході. – К., 1928.
- Курц Б. Г. Государственная монополия России с Китаем в первой половине XVIII ст. – К.: Институт Народного Хозяйства, 1929. – 78 с.
- Курц Б. Г. Занепад російсько-китайської торговельної монополії в II половині XVIII в. // Записки іст.-філолог. Від. ВУАН. – 1929. – Кн. XXV. – С. 235-275.
- Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х.: Государственное издательство Украины, 1929. – 158, [1] с.
- Курц Б. Г. Як повстала державна караванна торгівля Росії з Китаєм у XVII ст. – К., 1929. – 40 с.
- Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – 632 с.
- Лао Ше. Серп місяця: Новели / Упоряд. і авт. вступ. Слова Б. Рифтін; Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Дніпро, 1974. – 304 с.
- Лао Ше. Сян-цзи Верблюды: Роман, оповід. / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1978. – 240 с.
- Лао Ше. День народження Сяопо: Повесть-казка для мол. шк. віку / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. М. Спешнева; Мал. О. Михайлової-Родіної. – К.: Веселка, 1984. – 184 с.
- Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти регіональної безпеки // Політика і час. – 2003. – №8. – С. 83-87.
- Ленський П. С. Нова арена протиборства Китаю зі світовими державами // Політика і час. – 2004. – №9. – С. 34-39.
- Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти еко-

номічної регіональної співпраці // Політика і час. – 2005. – №4. – С. 83-87.

Ленський П. С. Щодо китайських оцінок і підходів до концептуальних питань національної зовнішньої політики // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 14. – 2008. – С. 123-127.

Ленський П. Укелань юй чжунго цзінцзі хецзо де хяньчжуан хе цяньцзін (Сучасний стан та перспективи українсько-китайського торговельно-економічного співробітництва) // Елоси чжун'я дун'оу шічан (Ринок Росії, країн Центральної Азії та Східної Європи). – Пекін: Академія суспільних наук КНР, 2003. – №8. – С. 21-22.

Ленський П. С. Китай і глобалізація міжнародних відносин // Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри». – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 12 листопада 2008 р. – С. 119-123.

Ленський П. С. Китайські джерела щодо центральноазійського виміру політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, 2009. – С. 45-48.

Ленський П. С. Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 21 с.

Ленський П. С. Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 241 арк.

Лещенко Л. А. Воссоединение родины – приоритетная задача внешней политики КНР // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – №1. – С. 12-14.

Лещенко Л. А. Китай и Индия в процессах мировой и региональной интеграции // Цивилизационная структура современного мира. Цивилизации Востока в условиях глобализации / Под ред. академика НАН Украины Ю. Н. Пахомова и доктора философских наук Ю. В. Павленко. Том 3. Кн. 1.: Мусульманско-афразийская и индийско-южноазиатская цивилизации. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 530-540.

Лещенко Л. О. Провал американської політики ізоляції Китаю / Акад. наук Укр. РСР, Ін-т історії. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1959. – 137 с.

Лещенко Л. О. Стратегія США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. (Відомча публікація МЗС України). 1994.

Лещенко Л. О. Китайсько-американські відносини: партнерство і суперництво. (Відомча публікація МЗС України). 1995.

Лещенко Л. О. Основні концепції і напрямки зовнішньої політики КНР. (Відомча публікація МЗС України). 1995.

Лещенко Л. О. Перспективи розвитку КНР в епоху «після Дена». (Відомча

публікація МЗС України). 1995.

Лещенко Л. О. Політична взаємодія України і Китаю: характер і перспективи // Китай – Україна: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – К., 1995. – С. 101-110. (китайською мовою).

Лещенко Л. О. Відносини Японії і КНР. (Відомча публікація МЗС України). 1996.

Лещенко Л. О. Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів // Зб. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 2001. – Вип. 14. Схід і сучасність. – С. 72-82.

Лещенко Л. О. Українсько-китайські відносини: здобутки і перспективи // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2001. – Вип. 5. Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. – 2001. – С. 149-154.

Лещенко Л. О. Політична взаємодія України й КНР – погляд у XXI століття // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 7. Зовнішня політика та дипломатія: теорія, історія, практика. – С. 210-213.

Лещенко Л. О. Україна – Китай: підсумки та нові обрії співробітництва // Україна дипломатична. Наук. щорічник. – 2002. – Вип. 2. – С. 346-363.

Лещенко Л. О. Китай та Індія у процесах світової і регіональної інтеграції. Порівняльний аналіз // Зб. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – Вип. 28. Дослідження світової політики. – К., 2004. – С. 164-176.

Лі Бо. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська Л. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К.: Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч. 1. – С. 48.

Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей та ін. Поезії // Шекера Я. В. А небо журавками вишите. Поезії. – К.: Задруга, 2000. – С. 25-30.

Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей. Поезії // Радосинь: Антологія / Упор. Д. Черденченко. – К.: Задруга, 2004. – С. 481-482.

Лі Ке, Лі Вей-хань. Підземна війна: Роман / Пер. з кит. І. Чирка, М. Литвиненка. – К.: Рад. письм., 1959. – 252 с.

Лі Цзєгао. Учебно-методическая разработка по теоретической, практической грамматике и практике устной речи китайского языка / Методична розробка. КЕП. – Кр., 2006. – 170 с.

Логвін М. Мистецтво Китаю кінця 1950-х років (з колекції Національного музею мистецтв імені Б. та В. Ханенків) // Україна – Китай. – 2017. – №4 (10). – С. 86-87.

Логвін М. Ксилографія нового Китаю // Україна – Китай. – 2018. – №14. – С. 142-143.

Лу Сінь. Вибрані твори / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Держлітвидав, 1961. – 310 с.

Лу Сінь. Рідний край: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. Л. Худяк. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1957. – 47 с.

Лу Сінь. Справжня історія А-К'ю. Повесть / Пер. з кит. І. Чирко. – К.:

Молодь, 1958. – 137 с.

Лу Сінь. Твори / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. В. Сорокіна. – 2-е вид., переробл. – К.: Дніпро, 1981. – 271 с.

Лу Юй. Чайний канон. Другий сувій. Частина 5: заварювання чаю / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №1. – С. 89-91.

Лубсан Данзан. Алтан Тобчи («Золотое сказание»). – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1973. – 440 с.

Луниин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока. Китай // Москвитянин. – Ч. 4. – №8. – 1842. – С. 294-307.

Луниин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока // Москвитянин. – 1892. – Ч. 4. – №8. – С. 284-323; Ч. 5. – №9. – С. 104-147.

Лю Цін. Історія початку: Роман / Пер. з кит. І. Чирко; Післямова В. Сорокіна. – К.: Дніпро, 1988. – 511 с.

Любимова Ю. С. Методологічні принципи дослідження категорії модальності в сучасній китайській мові (функціональний аспект) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»: [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак] – 2014. – Вип. 13. – С. 113-115.

Любимова Ю. С. Функціональні особливості дослідження засобів та способів вираження категорії модальності в сучасній китайській мові // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – Вип. 5. – Том 1. – С. 87-91.

Любимова Ю. С. Типи модальних значень в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: «Філологія»: [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак]. – 2015. – Вип. 15. – С. 92-95.

Любимова Ю. С. Засоби і способи реалізації модальності можливості в сучасній китайській мові // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки». – 2016. – Вип. № 1 (83). – С. 72-78.

Любимова Ю. С. Потенциальное наклонение глагола как доминанта субполя возможности в современном китайском языке // Austrian journal of humanities and social sciences. Scientific journal. – 2016. – №1-2 (January-February). – С. 35-38.

Любимова Ю. С. Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 20 с.

Маграм В. Як живе та бореться робітник Китаю / За інтернаціональне виховання. – Х.: Український робітник, 1931. – 102 с.

Макогін З. Я. Особливості співпраці Китаю з Львівською областю // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности: сб. науч. тр. / [за заг. ред. И. П. Булеева и др.]. – Донецк, 2010. – Вып. 3. – Т. 1. – С. 398-404.

Макогін З. Я. Вплив «тіньового імпорту» з Китаю на економіку України // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2011. – Вип.

34. – С. 301-306.

Макогін З. Я. Дослідження впливу надмірної експансії китайських товарів на український ринок // Економіка і держава. – 2011. – №2. – С. 76-78.

Макарчук С. Історичний факультет Львівського університету у 1951 – 1956 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2014. – Вип. 50. – С. 315-339.

Малицька В. А. Питання когнітивного опису терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика, випуск X. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – С. 125-131.

Малицька В. А. Своєрідність запозичення як процесу та результату взаємодії різносистемних мов // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 49. Частина I (у двох частинах). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – С. 195-198.

Малицька В. А. Способи словотвору термінів інформаційно-комп'ютерних технологій у сучасній китайській мові // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Випуск 36. – Льв.: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. – С. 219-226.

Малицька В. А. Когнітивні аспекти дослідження термінології інформаційних технологій (китайська мова) // Вісник Проблеми української термінології. – Льв.: Національний університет «Львівська політехніка», 2006. – С. 83-85.

Малицька В. А. Когнітивні аспекти номінації // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – Київ: 2004. – Вип. 69. – С. 34-39.

Малицька В. А. Приклади завдань модульних тестів з китайської мови як першої іноземної для студентів 1–3 курсів. – К.: Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – 23 с.

Малицька В. А. Таксономія термінів інформаційних технологій у китайській мові // Проблеми української термінології: збірник наукових праць. – Льв.: Видавництво «Ліга-Прес», 2004. – С. 56-59.

Малицька В. А. Терміносистема галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові: системно-структурний та когнітивний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2010. – 16 с.

Малишева О. М. Соціальна спрямованість у професійній підготовці державних службовців у КНР // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. – Н.: НДПУ імені М. Гоголя, 2009. – №6, ч. 2. – С. 296-298.

Малишева О. М. Система шкільної освіти чиновників у Класичному Китаї як підґрунтя сучасної системи підготовки державних службовців у КНР // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології: зб. наук, праць. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2012. – №3(46). – Том 2. – С.

147-154.

Малишева О. М. Підготовка державних службовців у ВНЗ України (на прикладі працівників сектора культури та мистецтв) // Теорія та практика педагогіки: зб. наук, праць. – Ух.: Уханський інститут культури (КНР), 2014. – №23. – С. 21-23 (кит. мовою).

Малишева О. М. Підготовка державних службовців у вищих навчальних закладах Китайської Народної Республіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2015. – 20 с.

Мануильский Д. Тихоокеанские противоречия и Китай. Доклад на расширенном пленуме Коминтерна. – Х.: Пролетарий, 1927. – 40 с.

Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Держлітвидав. – 1959. – 246 с.

Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Молодь, 1988. – 232 с.

Мао Дунь. Іржа: Роман, оповідання / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. Д. Воскресенського. – К.: Дніпро, 1985. – 317 с.

Мао Цзе-дун. [Поезії] / [Передм., пер. з кит. М. Бажана; Приміт. І. Чирка] // Всесвіт. – 1959. – №8. – С. 21-29.

Мао Цзе-Дун. Поезії / Пер. з кит. М. Бажана. – К.: Держлітвидав, 1959. – 70 с.

Маракуев В. Н. Наши азиатские соседи китайцы: Сост. по соч.: Роберта Дугласа, Симона, Э. Реклю и др. – Од.: Нар. б-ка В. Н. Маракуева, 1896. – [2], 190 с.

Масленников В. Демократичні перетворення в Китайській народній республіці: Стеногр. публ. пекції. – К., 1951.

Масленников В. А. Демократические преобразования в народной республике Китая // Большевик Украины. – 1950. – №5.

Материалы для истории Российской духовной миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н.И. Веселовского. Вып. 1. – СПб.: тип. Глав. упр. уделов, 1905. – 72 с.

Мельникова О. В. Навчання майбутніх учителів китайської мови усного мовлення на основі художніх творів // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 567-569.

Мельникова О. В. Принципи відбору художніх творів для навчання майбутніх учителів китайської мови // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 602-604.

Мельникова О. В. Особливості формування вмінь усного китайського мовлення // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 448-450.

Мельніченко В. В. «Тайванське питання» в працях вітчизняних та зарубіжних учених // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 1. – С. 179-184.

Мельніченко В. В. Виникнення тайванської проблеми та конструкція американсько-китайських взаємовідносин // Перспективи. – Вип. 1 (45). Серія: Філософія, історія, соціологія, політологія. – Од.: В-во ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2009. – С. 63-67.

Мельніченко В. В. Взаємовідносини Україна – Тайвань – КНР: історія та сучасність // Питання історії України: збірник наукових праць. – Т. 12. – Чр.: Технодрук, 2009. – С. 267-270.

Мельніченко В. В. Система взаємовідносин між США та КНР і тайванська проблема у світлі нової зовнішньополітичної американської концепції – «Доктрини Ніксона» // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. – Вип. 27: Історичні науки. – Мк.: Вид-во МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 129-148.

Мельніченко В. В. Тайванський фактор та політика Китаю крізь призму проблем ядерної безпеки: історичний аспект // Історичні записки: збірник наукових праць. – Вип. 24. – Лг.: Вид-во СЧУ ім. В. Дали, 2009. – С. 146-152.

Мельніченко В. В. Висвітлення актуальності «тайванського питання» в науковій літературі // Наукові записки. – Вип. 13. – Серія: Історичні науки. – Кр.: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 168-177.

Мельніченко В. В. Особливості політичного курсу китайського уряду у врегулюванні тайванського питання // Київський вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Вип. 2 [54]. – К.: В-во «Сталь», 2010. – С. 112 - 117.

Мельніченко В. В. Формування «тайванської проблеми» та політика США (1949 – 1954 рр.) // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії: збірник наукових статей учасників Третіх всеукр. драгоманівських чит. молодих істориків, Київ, 12 березня 2010 р.; відп. ред. О. В. Потильчак. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 324-331.

Мерзлюк Д. О. Система показників категорії виду в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: Філологія. – Вип. 10. – Том 1. – Од., 2014. – С.151-154.

Мерзлюк Д. О. Проблема категорії виду дієслова в китайській мові // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна і світ: діалог мов та культур». – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2014. – С. 275-276.

Мерзлюк Д. О. Перфектив у китайській мові // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна і світ: діалог мов та культур». – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2015. – С. 282-284.

Мерзлюк Д. О. Засоби вираження континуативу в сучасній китайській мові // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна і світ: діалог мов та культур». – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2016. – С. 231-232.

Методичні рекомендації з курсу «Теорія та практика перекладу (китайська мова)» / уклад. Л. С. Калашник; Харківський національний педагогіч-

ний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х.: [б.в.], 2007. – 36 с.

Милибанд С. Д. Библиографический словарь советских востоковедов / [АН СССР, Ин-т востоковедения, Ин-т науч. информации по обществ. наукам]. – М.: Наука, 1975. – 733 с.

Минка Г.М. Китайсько-український базовий словник-мінімум: Близько 5000 слів / Заг. ред. В. Л. Пирогова; М-во освіти і науки України. Київ. держ. лінгв. ун-т. – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 168 с.

Мистецтво Сходу. Виставка. – Х., 1929.

Миф П. Нарастание революционного движения в колониях. – Х.: Пролетарий, 1930. – 59, [2] с.

Михайловский И. Н. Важнейшие труды Николая Спафария: (1672 – 1677): (Чит. в собр. Ист.-филол. о-ва при Ин-те кн. Безбородко в Нежине). – К.: тип. Ун-та св. Владимира Н.Т. Корчак-Новицкого, 1897. – [2], 56 с.

Михайловский И. Н. Очерк жизни и службы Николая Спафария в России. – К.: тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – [2], 40 с.

Михайлов В. С. Питання взаємодії філософії даосизму та західного світу // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2007. – Вип. 30. – С. 20-30.

Михайлов В. С. Проблема періодизації історії в філософії даосизму // Нова парадигма. Журнал наук. праць. – К.: Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2008. – Вип. 75. – С. 3-13.

Михайлов В. С. Філософія даосизму: онтологічні принципи та соціально-історична ретроспектива // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: ІФ НАН України, 2008. – Вип. 74. – С. 28-45.

Михайлов В. С. Формування особистості відповідно до традицій давньокитайської філософії // Філософсько-антропологічні студії. – 2008. – К.: «Стилос», ДНУ. – С. 156-161.

Михайлов В. С. Соціальні орієнтири давньокитайської філософської школи моїзму // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: ІФ НАН України, 2009. – Вип. 79. – С. 180-188.

Михайлов В. С. Соціальні аспекти давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: ІФ НАН України, 2009. – Вип. 85. – С. 53-70.

Михайлов В. С. Пошуки підходів щодо соціального та державного управління: конфуціанство та легізм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2008. – №1 – С. 68-79.

Михайлов В. С. Критика давньокитайської цивілізації та погляди щодо суспільного буття: даосизм та китайський буддизм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2009. – №2. – С. 70-78.

Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн.

ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К., 2010. – 232 арк.

Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ун-т». – К., 2010. – 20 с.

Михайлов В. С. Філософська традиція Китаю: людський вимір та вплив на сучасність. – К.: [Сік груп Україна], 2014. – 250 с.

Мінцзяо Чжунжень. Історія щасливого подружжя / Пер. з кит. І. Костанди // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 179-188.

Многогрешный (Демьян Игнатович) // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XIXA. – СПб.: Семеновская Типолиитография (И. А. Ефрона), 1896. – С. 547.

Мо Янь. Країна вина / Пер. з кит. М. Савченко. – Х.: Фоліо, 2015. – 526 с.

Мо Янь. Червоний гаолян: історія одного роду / Пер. з кит. Н. Кірносолової. – Х.: Фоліо, 2015. – 637 с.

Музичко О. Розвиток сходознавства в Одесі на початку ХХ ст. (1905 – 1920 роки): осередки, напрямки, діячі // Східний світ. – 2008. – №4. – С. 50-53.

Музичко О. Одеські українські націєтворці «другого плану» кінця ХІХ – початку ХХ століть: Василь Громашевський, Василь Чудновцев та Антін Крижанівський // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів: [зб. наук. ст.] / В. М. Бурдуланюк [та ін.]; відп. ред.: Є. Н. Приступа; Львівський держ. ун-т фіз. культури, Каф. гуманітарних дисциплін. – Льв.: Сорока П.Б., 2016. – Вип. 5. – 2016. – С. 119-136.

Мурашевич Е. Г. Традиционная и авторская символика поэзии Вень И-до (1899 – 1946) // Проблемы литератур Дальнего востока. – СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. – Т. I. – С. 268-278.

Мурашевич Е. Г. Символизм Дай Ваншу (1899 – 1946) – революция в стиле и содержании стиха // Проблемы литератур Дальнего востока. – СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2010. Т. II. – С. 191-202.

Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Особливості використання перифразу у творчості Лі Бо // Східний світ. – К., 2005. – № 3. – С. 116-120.

Мурашевич К. Г. Випадки ототожнення символу та перифразу у китайській літературі // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 89. – С. 70-75.

Мурашевич К. Г. Перифраз як художній засіб у творчості китайського поета Ду Фу // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 2006-2007. – Вип. 91. – С. 39-43.

Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Символ як багатозначний образ у творчості Лі Бо // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Східні мови та літератури. – К., 2006. – №11. – С. 53-55.

Мурашевич К. Г. Стилiстичний аналіз поезій Лі Бо та Ду Фу шляхом порівняння символів // Актуальні проблеми сучасної лiнгвістики та методики

викладання іноземних мов. – Х.: Константа, 2006. – Вип. 2. – С. 114-118.

Мурашевич К. Г. Генеза міфологічних сюжетів у творчості китайського поета Лі Бо (701 – 762) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2007. – С. 64-68.

Мурашевич К. Г. Китайська поезія нового стилю: Цюй Цю-бо (1899 – 1935) // Сходознавство. – 2008. – №41-42. – С. 97-107.

Мурашевич К. Г. Віддзеркалення архетипів сну і тіні у творчості поетів Лі Бо (701 – 762) та Ду Фу (712 – 770) // Сходознавство. – 2008. – №43. – С. 57-66.

Мурашевич К. Г. Зародження нової поезії «4 травня» та проблема контактних зв'язків у китайській літературі початку ХХ століття // Східний світ. – 2009. – №4. – С. 126-133.

Мурашевич К. Г. Любовна та пейзажна лірика у ранній творчості Лю Дабая // Сходознавство. – К., 2009. – №47. – С. 92-106.

Мурашевич К. Г. Нові форми й традиційні образи у пейзажній та любовній ліриці Лю Баньнуна // China, Korea, Japan: methodology and practice of culture interpretation. – Kiev-Seoul, 2009. – С. 217-221.

Мурашевич К. Г. Оновлення ідейно-художніх пошуків: нові теми та форми китайської поезії «4 травня» // Сходознавство. – К., 2009. – № 48. – С. 136-151.

Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 19 с.

Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 221 арк.

Мускатблит Ф. Г. Россия и Япония на Дальнем Востоке: Ист.-полит. этюд: Со схемат. картой Дальнего Востока. – Од.: О. М. Распопова, 1904. – 63 с.

Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М.: РИО Мособлупрполиграфиздата, 1996. – 482 с.

Мясников В. С. Избрание отца Иакинфа (Бичурина) в Академию Наук // История Российской духовной миссии в Китае : Сб. ст. / [Редкол.: С. Л. Тихвинский и др.; Предисл. С. Л. Тихвинского]. – М.: Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 197-213.

Наливайко С. Китаїст Іван Чирко, японка Їоко Сацукі та «Індієць» я // Українознавство. – №2 (11). – 2004. – С. 139-142.

Наши в Китае [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище им. М. В. Фрунзе. – 14.01.2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/18308> (дата звернення 12.04.2016).

Нестеренко О. О. Комунікативні властивості вигуків сучасної китайської

мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46. – Ч. II. – С. 65-73.

Нестеренко О. О. Структурно-фонетичні особливості вигуків сучасної китайської мови // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 20. – С. 29-30.

Нестеренко О. О. Емотивні характеристики вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50. – Ч. II. – С. 121-126.

Нестеренко О. О. Особливості формування антонімічних пар вигуків сучасної китайської мови // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2014. – Вип. 12. – С. 98-100.

Нестеренко О. О. Розмежування вигуків сучасної китайської мови за структурно-етимологічним параметром // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 14. – С. 192-194.

Нестеренко О. О. Особливості синонімічної диференціації вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 51. – С. 344-351.

Нестеренко О. О. Вигуки сучасної китайської мови: типологія та функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 19 с.

Нефритова Гуаньїн: Новели та оповідки доби Сун / Передм., комент., упоряд. Б. Рифтіна, Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Дніпро, 1983. – 347 с.

Нечипоренко Б. Ю. Структурування інформації як маніпулятивна тактика китайських ЗМІ // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Вип. 1. – 2009. – С. 313-320.

Нечипоренко Б. Ю. Використання емоційно-оцінної лексики в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. праць. – Вип. 27. – 2009. – С. 89-95.

Нечипоренко Б. Ю. «Сяючі узагальнення» як тактика маніпуляції масовою свідомістю в китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 26 (2). – 2009. – С. 324-329.

Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Спрощення і наближення до народу» як засіб маніпулятивного впливу в китайських електронних ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 14. – 2009. – С. 22-25.

Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Сугестивна функція кліше та мовних штамів» у політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 1 (19). – 2013. – С. 25-27.

Нечипоренко Б. Ю. Соціо-політичний аспект конотацій ідеограм китайського тексту публіцистичного стилю // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: (пам'яті Омеляна Прицака). Зб. наук. праць. – К.: ВПЦ НАУКМА, 2010. – С. 135-142.

Нечипоренко Б. Ю. Сугестивна функція метафори в політичному дис-

курсі китайських ЗМІ // Мова і культура. – Т. IX (145). – 2010. – С. 131-138.

Нечипоренко Б. Ю. Реалізація сугестивних можливостей предикативних конструкцій у китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 37. – С. 108-113.

Нечипоренко Б. Ю. Когнітивний аспект дослідження сугестивної функції синтаксису в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Львівського університету (філологічна серія). – Вип. 54. – 2011. – С. 181-187.

Нечипоренко Б. Ю. Суггестивная функция клише и языковых штампов в политическом дискурсе китайских СМИ // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии (материалы X Международной заочной научно-практической конференции). – М.: Международный центр науки и образования, 2013. – С. 197-202.

Нечипоренко Б. Ю. Суггестивная функция психотехники «Групповая идентификация» в китайском политическом медиадискурсе // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2013. – №11(58). – Ч. 2. – С. 66-69.

Нечипоренко Б. Ю. Вербальні засоби формування масової свідомості в сучасному політичному дискурсі китайських ЗМІ [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

Нечипоренко Б. Ю. Прагма-лингвистические особенности психотехники «Навешивание ярлыков» в китайском медиадискурсе // Общество. – 2014. – №1. – С. 37-40.

Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – 416 с.

Никищенко С. А. Концепция «одно государство – два строя» в политике КНР // Актуальные проблемы китаеведения. Тезисы выступлений на республиканской конференции китаеведения. – К., 1988. – С. 43-46.

Никищенко С. А. Молодежь Китая сегодня // Контрасты: 1989. – К., 1989. – С. 37-43.

Никищенко С. А. За штурвалом гиганта // Капитал. – 1995. – №9. – С. 26-27.

Никищенко С. А. Семь ключей // Капитал. – 1995. – №8. – С. 24-25.

Никищенко С. А. Управляют не царствуя // Капитал. – 1995. – №10. – С. 24-25.

Никищенко С. Взлеты четырех драконов // Підтекст. – 1998. – № 49-50. – С.19-25; №51-52. – С.21-24.

Никищенко С. А. Макао возвращается под власть Китая // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – №1. – С. 55-56.

Никищенко С. «Китайский дракон» на днепровских склонах // Версії. – 2000. – №23. – С.15-17.

Никищенко С. А. Налоговые стимулы в специальных экономических зонах Тайваня // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – №1. – С. 47.

Никищенко С. А. Через тернии к звездам // Украина – Китай: информа-

ционно-аналитическое обозрение. – 2001. – №1(4) спецвыпуск. – С. 36-39.

Нікішенко С. Вплив китайської культурної традиції на формування культури країн Далекого Сходу та Індокитаю (політичний аспект) // Тези доповідей Третьої щорічної наукової конференції «Україна: людина суспільство, природа», присвяченій 400-й річниці народження і 350-й річниці смерті Петра Могили, Київ, 23-24 січня 1997 р. – К., 1997. – С. 27-28.

Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 19 с.

Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом): дис... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 253 л.

Нікішенко С. Китайсько-в'єтнамські відносини 1979 – 1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // Питання нової та новітньої історії. – Вип. 43. – 1997. – С.112-119.

Нікішенко С. Тайвань в системі міжнародних відносин // Сходознавство. – 1997. – №1. – С. 14-29.

Нікішенко С. Україна – Китай: стелися шовковий шлях // Віче. – 1997. – №4. – С. 134-142.

Нікішенко С. Российские когти для китайського дракона // Підтекст. – 1998. – №29. – С. 22-28; №30. – С. 34-38.

Нікішенко С., Гончарук А. Азійсько-Тихоокеанський регіон // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С.132-141.

Нікішенко С., Гончарук А. Кандидат в «азіатські тигри». Що дають В'єтнаму нові відносини з країнами АТР і Європою // Політика і час. – 1999. – №3. – С. 30-39.

Нікішенко С., Гончарук А., Парахонський Б. Країни Азійсько-Тихоокеанського регіону – США – Російська Федерація –Україна // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С. 43-47.

Нікішенко С., Чумак В. Проблема перспективного партнерства України у регіонах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії // Стратегічна панорама. – 2000. – №3-4. – С. 76-79.

Нікішенко С. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2001. – №4. – С. 35-44.

Нікішенко С. Концепції КНР у галузі національної безпеки (зовнішньополітичний аспект) // Східний світ. – 2003. – №2. – С. 70-92.

Нікоряк Н. Біографічні експерименти Лу Сіня (на прикладі повісті «До-стемена історія А-Q») // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – Вип. 1 (35). – С. 106-110.

Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685 – 1745). Выпуск первый. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – 165 с.

Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745 – 1808). Выпуск второй. – Кз.: Типография Императорского Университета, 1887. – [4], 167-369 с.

Никольников Г. Л. Подлинный облик маоизма. – К.: Политиздат Украины, 1975. – 96 с.

Нова історія колоніальних і залежних країн / Перекл. з рос. вид. Під ред. С. Н. Ростовського, І. М. Рейснера, Г. С. Кара-Мурза та ін. Т. 1. – К.: «Рад. школа», 1941. – 712 с.

Новицкий О.М. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: в 4 ч. – К.: В университет. тип., 1860 – 1861. – Ч. 1: Религия и философия Древнего Востока. – 1860. – 328 с.

Новицький М. Китайська революція живе. – Х.: Державне видавництво України, 1928. – 52 с.

Новицький М. У боротьбі за радянський Китай. – Х.: Пролетар, 1932. – 108 с.
О Курц-Кречетове О. Г. – В Помполит [Електронний ресурс] // Заклейменные властью – Режим доступа до ресурсу: http://pkk.memo.ru/letters_pdf/001183.pdf (дата звернення 30.02.2017).

Окуневський Я. Листи з чужини. – К.: Темпора, 2009. – 518 с.

Олесницкий М. А. Нравственность и нравственное учение китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1883. – №2. – С. 229-277; №3. – С. 482-512.

Олесницкий М. А. История нравственности и нравственных учений: Ч. 1-2. – К.: тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1882-1886.

Олейных О. Н. Опыт Китая в сфере социально-экономической модернизации страны // Развитие стратегического партнерства между Украиной и Китайской народной республикой: результаты, проблемы и перспективы: Мат. Межд. науч.-практ. конф., 28.05.2013 р. – К.: Дипломатическая академия Украины, 2013. – С. 74-78.

Олейных О. Н. Основные направления экономической интеграции стран АСЕАН // Материалы 35 науч. конф. «Южнотихоокеанский регион в прошлом и настоящем: история, экономика, политика, культура» 14.11.2014 / Институт востоковедения РАН. – М., 2014. – С. 69-76.

Олійник О. М. Реформа банківської справи в КНР // Збір. наук. праць ІСЕМВ НАНУ. Київ, 1995. – С. 1-5.

Олійник О. М. Реформа податкової системи КНР // Фінанси України. –

1996. – №12. – С80-84.

Олійник О. М. Правові аспекти реформи банківської реформи в КНР // *Фінанси України*. – 1997. – № 6. – С. 38-42.

Олійник О. М. Реформа банківської системи КНР // *Банківська справа*. – 1997. – №2. – С. 61-76.

Олійник О. М. Розвиток валютно-кредитної системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1997. – 16 с.

Олійник О. М. Банківські кредитні картки // *Фінанси України*. – 2006. – №11. – С. 68-79.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо капіталізації банків країни // *Світо-ві процеси капіталізації: економічний, політичний, соціальний аспект: мат. міжвід. наук.-теорет. конф., 15.04.2008 р.* – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 57-61.

Олійник О. М. Досвід Китаю в залученні венчурного капіталу в сферу високих технологій; Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій; Актуальные вопросы и организационно-правовые основы сотрудничества Украины и КНР в сфере высоких технологий // *Материалы Международной научно-практической конференции*. – К.: ЦНТЭИ, 2009. – С.13-23, 75-78.

Олійник О. М. Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій // *«Наука сьогодні», КДЦНТЕІ*. – К., 2009. – С. 12-15.

Олійник О. М. Реформа банківської системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки країни (30-ти річний досвід) // *Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Збірник статей / Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України*. – К., 2009. – С. 52-59.

Олійник О. М. Банківська політика уряду Китаю в умовах фінансової кризи // *Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збір. стат. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України*. – К., 2010. – С. 61-68.

Олійник О. М. Роль банків Китаю в програмі економічних реформ та фінансування високих технологій // *«Наука сьогодні», КДЦНТЕІ*. – К., 2010. – С. 14-17.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо модернізації зовнішньоекономічної діяльності // *Світовий досвід удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в контексті концепції сталого розвитку / Відділ зовнішньоекономічних досліджень ІСЕМВ НАН України. Наукова конференція, 18.10.2012 р.* – К.: ІСЕМВ НАН України, 2012. – 80 с. – С. 53-57.

Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформування світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // *Матер. VI конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність»*. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2012. – С. 57-69.

Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформування світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // *Дослі-*

дження міжнародної економіки. Зб. наук. праць. ІСЕМВ НАНУ – 2012. – № 4 (73). – С. 135-142.

Олійник О. М. Геополітичний напрямок модернізації зовнішньо-економічної діяльності Китаю // Стратегічні напрями модернізації зовнішньо-економічної діяльності в умовах глобальних трансформацій: мат. Міжн. наук.-теорет. конф., 24.10.2013 р. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2013. – С. 43-45.

Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах світової фінансової кризи // Експертно-аналітичний бюлетень ІСЕМВ НАН України. – 2013. – №11 (16). – С. 29-34.

Олійник О. М. Стан та розвиток фондового ринку Китаю в післякризовий період // Дослідження міжнародної економіки. Збірник наукових праць. – К.: ІСЕМВ НАН України. – 2013. – Вип. 1 (74) – С. 156-167.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо створення інноваційної системи // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 7/8 (163/164) – С. 61-66.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо фінансування науки та технологій // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – №4/5 (160/161) – С. 69-73.

Олійник О. М. Досвід Китаю з реалізації геополітичних інтересів шляхом здійснення закордонних інвестицій і наданні закордонних кредитів: уроки для України // Український соціум. – 2014. – № 4. – С. 25-45.

Олійник О. М. Економічне зростання Китаю через інновації // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 11/12. – С. 53-60.

Олійник О. М. Китай – США: стратегічний та економічний діалог // «Третій світ» у контексті цивілізаційних вимірів розвитку і глобальних викликів XXI століття: Матеріали Міжнарод. наук. конф. / Відп. ред. В. К. Гура. – К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2014. – С. 110-113.

Олійник О. М. Китайська мрія в контексті американо-китайського діалогу // Матеріали VIII наук. конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» 14.11.2014 / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – С. 75-80.

Олійник О. М. Модель розвитку економіки Китаю: досвід запобігання кризовим процесам // Сучасні тенденції реформування світової фінансової системи: колективна монографія / за заг. ред. О. О. Сльозко, Т. О. Панфілової, С. В. Терещенко. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2014. – С. 45-50.

Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61-76.

Олійник О. М. Реформування фінансової галузі Китаю в процесі ринкової трансформації економіки: уроки для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61-76.

Олійник О. М. Співставчий аналіз параметрів зовнішньополітичної діяльності США і КНР в постбіполярну добу: принципи, цілі, досягнення // Глобальна периферія в XXI ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.і.н., проф. Гури В.К., Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К.: LAT&K, 2014. – С. 261-290.

Олійник О. М. Дипломатія стратегічного партнерства як інструмент реалізації геополітичних інтересів Китаю // Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; редкол.: В. О. Швед, О. І. Лукаш, Н. Д. Гордня та ін. – К., 2015. – С. 70-83.

Олійник О. М. Заходи валютної політики Китаю в посткризовий період // Вісник Національного банку України. – 2015. – №1. – С. 63-68.

Олійник О. М. «Зелений розвиток» як інструмент інноваційної політики Китаю // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – №4-5 (172-173). – С. 22-30.

Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах глобалізації світової економіки: уроки для України // Вісник Національного банку України. – 2015. – №6 (232). – С. 40-47.

Олійник О. М. Механізм реалізації стратегії партнерства Китаєм // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23.12.2015 / Дипломатична академія України. – К., 2015. – С. 155-157.

Олійник О. М. Периферійна дипломатія як інструмент захисту національних інтересів Китаю // Глобальні виклики і багатостороння дипломатія: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 18.03.2015 / Дипломатична академія України. – К., 2015. – С. 215-217.

Олійник О. М. Перспективи перетворення юаня на резервну валюту: виклики та можливості для України // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – Ч.1. – С. 149-153.

Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2015. – № 6 (137). – С. 59-81.

Олійник О. М. Стан та перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю: перспективи співпраці для України // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – № 4-5 (172-173). – С. 30-36.

Олійник О. М. Стратегія «глобалізації» як напрямок посилення міжнародної приступності Китаю на світових ринках // Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (02 квітня 2015 р.). Збірник / Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. –

2015. – №1. – С. 133-139.

Олійник О. М. Інструменти економічної дипломатії уряду Китаю в контексті стратегії глобалізації та «йти назовні» // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27.05.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 123-127.

Олійник О. М. Механізм фінансування енергетичних інфраструктурних проєктів Китаю та можливості їх використання в Україні // Банківська справа. – 2016. – №3. – С. 83-98.

Олійник О. М. Нова модель співпраці Китаю з країнами Африки [Електронний ресурс] // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України: Мат. міжн. наук. конф., ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; від. наук. ред. О.І. Лукаш. – К., 2016. – С. 21-27. – Режим доступу до ресурсу: <http://ivinas.gov.ua/ru/publikatsii/novye-izdaniya-instituta>. (дата звернення 23.01.2017).

Олійник О. М. Розвиток дипломатичних відносин між КНР та ЄС: етапи, характеристика та уроки для України // Дипломатія і зовнішня політика: моделі, інститути, інструменти (історична ретроспектива і сьогодення) / Матеріали Міжнародної наукової конференції 28.07.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 56-59.

Олійник О. М. Китай в «Азійське століття»: геополітичний вимір, глобальна економічна стратегія, регіональний вимір // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світової системи: зб. наук. пр. / [Білоконь О. С. та ін. ; відп. наук. ред. О. І. Лукаш]; НАН України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України», Ін-т Конфуція Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. – К.: Ін-т всесвіт. історії НАН України, 2016. – С. 116-134.

Олійник О. М. Аналіз соціально-економічного розвитку Китаю: уроки для України // Економічна теорія. – 2017. – №1. – С. 59-81.

Олійник О. М. Зовнішньоекономічна та валютно-кредитна політика Китаю в контексті глобальних трансформацій та перспективи економічно-фінансового співробітництва України і Китаю // Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України / НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»; ред. Т. П. Богдан. – К., 2017. – С. 297-343.

Олійник О. М. Нова модель стратегічного партнерства Китаю та країн Африки // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України: матеріали Міжнар. наук. конф. – Вид. укр. та англ. мов.: доповн. та уточ. / від. наук. ред. О. І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К., 2017. – С. 32-39.

Описание поездки пограничного комиссара Ю.-Уссурийского края Матюнина и капитана артиллерии Тарнавского от Полтавского караула через Нингуту до г. Хунчуна, совершенной в начале 1881 г. // Сборник географич-

ческих, топографических и статистических материалов по Азии. – 1844. – VII. – С. 87-100.

Осадчий Е. В глуши южной Маньчжурии. Из записок топографа в 1905 г. // В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин. Сборник очерков, рассказов и воспоминаний военных топографов. Под ред. М. Н. Левитского. – Од.: типо-литогр. Штаба округа, 1910. – С. 253-279.

Остапчук А. Л. Способи вираження темпоральної локації в сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2008. – №43. – С. 77-82.

Остапчук А. Л. Функціональні особливості лексико-семантичної групи дієслів на позначення напрямку руху в писемно-книжкових та літературних стилях сучасної китайської мови // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 22. – С. 118-123.

Остапчук А. Л. Способи вираження руху в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2014. – Вип. 8. – С. 153-155.

Остапчук А. Л. Вербалізація концепту руху в просторі в сучасній китайській мові // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Том 1 (169). – С. 66-69.

Остапчук А. Л. Проблемы выделения и определения терминов класса глаголов направления движения в современном китайском языке // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – Вип. 7. – С. 242-244.

Остапчук А. Л. Лексико-семантична група дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти. – [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

Палладий (Кафаров) арх. Русское поселение в Китае в первой половине XIV века // Живая старина. – 1894. – №1. – С. 65-77.

Палладий (Кафаров). Китайско-русский словарь, составленный бывшим начальником Пекинской духовной миссии архимандритом Палладием и старшим драгоманом дипломатической миссии в Пекине П. С. Поповым: [Т. 1-2]. – Пк.: тип. Тун-Вэн-Гуань, 1888 (обл. 1889).

Памяти Веры Николаевны Марковой (1907–1995) [Електронний ресурс] // Александр Трофимов. Сайт русского писателя – Режим доступу до ресурсу: <http://alexandrtrifimov.ru/?p=7844&page=4> (дата звернення 27.08.2018).

Пан Т. А. Некоторые даты биографии главы первой Пекинской духовной миссии // XXV НКОГК. Тезисы докладов – М., 1994. – С. 60-62.

Пан Т. А. Архимандрит Иларион (Лежайский) и первая Пекинская духовная миссия (1717 – 1729 гг.) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. ст. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 103-108.

Панасенко М. В. Семантика параметричних прикметників китайської мови та їх роль у формуванні моделі простору // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 260-261.

Панасенко М. В. Давньокитайська мова, її фонетичні особливості // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 322–324.

Панасенко М. В. Функціонально-відображувальний потенціал китайських прикметників на позначення довжини та способи його передачі українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19-21 березня 2014 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 701-702.

Паркер Э. Г. Китай, его история, политика и торговля с древнейших времен до наших дней / Пер. с англ. 2 изд. д. чл. Рус. геогр. о-ва Ген. штаба полк. Грулев. – СПб.: тип. Тренке и Фюсно, 1903. – XXIV, 569 с.

Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Формування сучасних парадигм розвитку КНР в умовах становлення нового світового порядку // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – №1-2 (34-35). – К., 2014. – С.10-15.

Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Зовнішньополітична стратегія КНР як відповідальної глобальної держави в регіоні Перської затоки [Електронний ресурс] // Міжнародні відносини Серія «Політичні науки». – 2015. – №5. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/134.

Пашкова Л. Французские и английские колонии на Крайнем Востоке и на Востоке. (Из записок кругосветной путешественницы Лидии Пашковой). – Од.: типография Новороссийского телеграфа, 1886. – 91 с.

Переклад вибраних оповідань з історичної хроніки «Цзо чжуань» / Пер. з кит. Д. О. Мерзлюка // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №2. – С. 157-163.

Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – [4], 292 с.

Петровська Н.А. Економічні проблеми сучасного Китаю. – К.: Знання УРСР, 1991. – 47 с.

Петровський Е. Професор Одеського університету Олександр Сухов (1881 – 1944 рр.): нові дані про останні роки життя // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2004. – 22. – С. 315-325.

Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання «Щоденник божевільного») // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 188-195.

Підмогильна Д. Осмислення зв'язків «тіла» й «душі» у збірці Лу Сіня «Дикі трави» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 68-70.

Плано Карпини Дж. дель. История монгалов. – 3-е изд. – Путешествие в Восточные страны / Г. де Рубрук. – 3-е изд. – Книга Марко Поло. – 4-е изд. – / Вступ. ст., коммент. М. Б. Горнунга. – М.: Мысль, 1997. – 460 с.

Платонов Ю. Китай у минулому і тепер. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 112 с.

Победоносцева Е. В. Материалы по Китаю в фондах библиотеки Азиатского департамента МИД России (XVIII – начало XX вв.) // XXIV НКОГК. Тезисы докладов. Ч. 2. – М., 1993. – С. 89-92.

Пойнар Л. М. Лінгвоаксіологічний аспект дослідження морально-етичних концептів китайської мовної картини світу (на матеріалі фразеологізмів китайської мови чен'юй) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К., 2011. – Вип. 20. – С.367-375.

Пойнар Л. М. Вербалізація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови чен'юй // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 33-36.

Пойнар Л. М. Репрезентація концепту «Синівська шанобливість» у фразеологізмах китайської мови чен'юй // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. II (156). – С. 149-155.

Пойнар Л. М. Семантичний простір фразеології як джерело інтерпретації концепту істинний шлях у картині світу китайського етносу // *Studia Linguistica*. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 125-132.

Пойнар Л. М. Філософсько-релігійна картина світу китайського етносу та її відображення у фразеологічному фонді китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 197-203.

Пойнар Л. М. Імпліцитна об'єктивація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 1. – С. 420-429.

Пойнар Л. М. Реалізація концепту «синівська шанобливість» у мовній картині світу китайського етносу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 3. – С. 248-255.

Пойнар Л. М. Вербалізація ключових морально-етичних концептів конфуціанства у китайських фразеологізмах чен'юй: [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

Полное собрание русских летописей. Т.6. Софийские летописи. – Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1853. – 364 с.

Полное собрание русских летописей. Т. 21, Ч. 2. Книга степенная царского родословия. – Санкт-Петербург: Типография М. А. Александрова, 1913. – 708 с.

Полотнюк Я. Р. Сходознавство у Львівському університеті // Східний світ. – 1993. – No2. – С. 124-132.

Полторацкий В. В. В народном Китае. Путевые заметки // Советская Украина. – 1955. – №7.

Полянська І. Ордени кінця XVIII – середини XX століття з колекції Львівського історичного музею: [Каталог]. – Льв.: АПРІОПІ, 2013. – С. 104-105.

Поперечна Г. А. Орест Новицький про особливості, місце та значення давньосхідної філософії в історико-культурному поступі людства // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 14. – С. 94-97.

Попов А. Очерки истории Китая. – Х.: Пролетарий, 1925. – 55 с.

Попов К. М. Внешняя торговля Китая // Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – С. 41-45.

Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – №4. – С. 163-171.

Попова О. В., Дін Сінь, Стародубенко Л. Є. Академічно-офіційний дискурс в сучасній лінгвістичній парадигмі (на матеріалі української, російської, китайської та англійської мов) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Од., 2016. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 131-136.

Попова О. В. Динаміка сформованості перекладацької компетентності у майбутніх перекладачів китайської мови // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Вип. 3 (110). – Серія: Педагогіка. – Од.: ПНПУ, 2016. – С. 61-68.

Попова О. В. До питання організації експериментальної професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Zbiór artykułów naukowych. Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji “Aktualni Problemi suchasnoj doshkiľnoĩ ta vyshchoĩ osviti (30.05.2016-31.05.2016 – Warszawa Wydawcha : Sp.zo.o “Diamond trading tour”, 2016. – С. 142-146.

Попова О. В. До питання професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів в умовах університетської освіти // Теоретична і дидактична філологія [збірник наукових праць]. – П.-Хм.: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2014. – №18. – С. 105-110.

Попова О. В. Зміст експериментальної професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Інформаційні технології в освіті. – 2016. – №2 (27). – Х.: Херсонський державний університет, 2016. – С. 100-126.

Попова О. В. Історіографія професійної підготовки перекладачів китайської мови в системі освіти України // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. праць. – Л.: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – №22 (257), листопад 2012. – С. 297-306.

Попова О. В. Китайский язык на фоне языковой картины мира: гендерный аспект // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од.: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. – №12. – С. 142-152.

Попова О. В. Класифікаційні детермінанти культурологічного підходу до професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у вищих навчальних закладах // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Од.: ПНПУ, 2016. – Вип. 4 (111). – Серія: Педагогіка. – С. 82-88.

Попова О. В. Компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в педагогіці вищої школи // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од.: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2015. – № 23. – С. 142-149.

Попова О. В. Контекстний підхід як детермінанта професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од.: ПНПУ, 2015. – №9/СХХХVIII. – С. 156-166.

Попова О. В. Культурологічний підхід у системі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного середовища [Електронний ресурс] // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. – 2016. – Випуск №4. – Режим доступу до ресурсу: <http://poptma.dn.ua/index.php/uk/> (дата звернення 14.07.2017).

Попова О. В. Лексико-грамматические особенности выражения модальности в китайском языке и способы ее передачи в украинском языке // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од.: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2012. – № 15. – С. 154-163.

Попова О. В. Лінгводидактичні аспекти коректного інтерпретування сегментації потоку мовлення (на матеріалі україномовного та китаємовного жіночого ділового дискурсу) // Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського [збірник наукових праць (педагогічні науки, психологічні науки)]. – Од.: ПНПУ, 2014. – №3-4. – С. 181-188.

Попова О. В. Лінгводидактичні принципи професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – III (25). – Issue 49. – Budapest, 2015. – P. 43-47.

Попова О. В. Міжнародний проект «Інститут Конфуція» як освітньо-виховна детермінанта концепції формування професійної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Серія: Педагогіка. – Од.: ПНПУ, 2016. – №8. – С.84-93.

Попова О. В. Модель та експериментальна методика професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти // Наукові записки Бердянського дер-

жавного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 2. – Б.: БДПУ, 2016. – С. 168-176.

Попова О. В. Особливості реалізації фемінних характеристик на фонетичному рівні (на матеріалі російської, української та китайської мови) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од.: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2013. – № 19. – С. 50-56.

Попова О. В. Педагогічні умови професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Од.: ПНПУ, 2016. – Вип. 5 (112). – С. 86-92.

Попова О. В. Перекладач-східнознавець: філософсько-педагогічна парадигма професійно-мовленнєвої підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі України // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – Issue 10. – P. 117-123.

Попова О. В. Професійна підготовка майбутніх перекладачів-сходознавців як категорія педагогіки вищої школи // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), 2013. Вип. 41. – Ч. VI. – С. 328-337.

Попова О. В. Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців перекладу китайської мови в сучасному полікультурному просторі України // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од.: ПНПУ, 2014. – №10/СХХVII. – С. 170-176.

Попова О. В. Підготовка майбутніх перекладачів китайської мови у вищій школі: навч. посіб. – Од.: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2015. – 270 с.

Попова О. В. Специфіка професійної діяльності перекладача китайської мови в полікультурному просторі України // Modern Education: Philosophy, Innovations and Experience (Nowoczesna Edukacja: Filozofia, Innowacja, Doświadczenie). – Łódź: Wyższa Szkoła Informatyki I Umiejętności, 2015. – №4. – С. 103-110.

Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти. – Од.: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського; Одеська міська типографія, КП, 2016. – 660 с.

Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти: теоретичний аспект. – Од.: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, ВОІ СОІУ «Атлант», 2016. – 454 с.

Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовленість майбутніх перекладачів китайської мови на сучасному етапі у вищих педагогічних навчальних закладах // Науковий вісник Південноукраїнського національного

педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Од.: ПНПУ, 2016. – Вип. 2 (109). – С. 59-64.

Попова О. В. Психолінгвістичні особливості письмового перекладу офіційно-ділового дискурсу з китайської мови українською як детермінант професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів-сходознавців [Електронний ресурс] // Народна освіта. – 2016. – Вип. № 3 (30). – Режим доступу до ресурсу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua> (дата звернення 19.01.2017).

Попова О. В. Самостійна робота в системі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки». – К., 2016 – Вип. 144. – С. 432-438.

Попова О. В. Складові перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // *Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles.* – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 324-332.

Попова О. В. Формування перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного простору: навч. посіб. – Од.: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2016. – 167 с.

Попова О. В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04, 13.00.02 / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Од., 2017. – 44 с.

Поселянин Е. Очерки из истории русской церковной и духовной жизни в XVIII веке. – М.: Талан, 1998. – 192 с.

Пискунов Г. А., Яковлев Б. В. Железные дороги Народного Китая: (В помощь лекторам и докладчикам) / О-во по распространению полит. и науч. знаний Укр. ССР. Дом техники Юго-Зап. ж. д. – К.: [б. и.], 1960. – 54 с.

Пу Сун-Лін. Ченці-чудотворці: Новели / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Дніпро, 1980. – 381 с.

Пу Сунлін. Розмальована шкіра / Переклад з кит. Ю. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 194-197.

Пу Сунлін. Марево / Пер. з кит. Ю. І. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 115-117.

Революционный Китай. Пособие для кружков самообразования и агитаторов (АПО Днепропетровского Окружного Комитета КП(б)У). – Дн.: Полиграфтрест, 1927. – 82 с.

Резаненко, В. Ф. Формально-змістові взаємозв'язки елементів сучасної ієрогліфічної писемності: Автореф. дис... на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук. 10.02.15; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1996. – 36 с.

Резаненко В. Ф. До проблеми інтерпретації деяких ключових понять китайсько-японської філософсько-релігійної традиції // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Т. 18. – К.:

Видавничий дім «КМ Академія», 2000. – С.71-73.

Резаненко В. Ф. До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу // Вісник Львівського університету (серія філологічна). – Вип. 36. – Льв.: ЛНУ, 2005. – С. 90-95.

Резаненко В. Ф. Буддистський категоріально-понятійний апарат у китайсько-японській релігійно-філософській традиції (до проблеми семантизації) // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Вип. 1. – Х.: ХДАДМ, 2008. – С.49-55.

Резаненко В. Ф. Світоглядний аспект методології досліджень культури традиційних суспільств Далекого Сходу // Спадщина О. Прицака і сучасні гуманітарні науки: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 28-30 травня 2009). – К.: Тов. «Аратта», 2009. – С. 264-268.

Резаненко В. Ф. Понятійно-категоріальний апарат релігійно-філософських вчень Китаю: до проблеми адекватного розуміння // Китайська цивілізація: традиції та сучасність / За ред. Л. В. Матвеевої. – К.: Інститут схождознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 109-113.

Резаненко В. Ф. Особисте та особистісне в методології китаєзнавчих та японознавчих досліджень // Актуальні питання схождознавства, славістики, україністики (Пам'яті О.Прицака) / Відповід. Ред. Лучик В. – К.: НАУКМА, 2010. – С. 180-186.

Резаненко В. Ф. Концепт «культури права» у філософських традиціях Китаю: до проблеми методології дослідження // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К.: НАУКМА, 2010. – С. 206-215.

Резаненко В. Ф. Проблеми методології далекосхідної орієнталістики // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К.: НАУКМА, 2010. – С. 265.

Резаненко В. Ф. Даоське коло як модель семантико-графічного структурування китайських ієрогліфів стилю кайшу 楷書 // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка – К.: НАУКМА, 2012. – С. 201-212.

Резаненко В. Ф. Концепт чжесюе (哲学(學)) як відображення світоглядних принципів релігійно-філософських вчень Китаю // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К.: НАУКМА, 2012. – С. 226-230.

Резаненко В. Ф. Моделювання семантико-графічних структур ієрогліфів стилю кайшу 楷書 на засадах інь-ян структури даоського кола (太極) // Українська орієнталістика // За ред. В. Резаненка та І. Срібняка. – К., 2018. – Вип. 9. – С. 147-172.

Річкові заплави: [За мотивами кит. нар. оповід. / Літ. опрацюв. тексту І. Чирка]. Вип. 1. – К.: Пульс, 1993. – 16 с.

Родичева И. С. Жень и Дао как формы внутреннего постижения: стратегии самопознания в древнекитайской философии // Научный вестник. Серия: философия. Философские перипетии. Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. – 2008. – №830'2008. – С. 80-87.

Родичева И. С. Древнекитайская модель «целостного человека» в философии

фии Кун-цзы // Научный вестник. Серия: «Философия. Философские перипетии». Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. Серия: философия. Философские перипетии. – 2011. – № 984'2011. – С. 162-166.

Родичева И. С. Понятие «Пустота» в древневосточной философии как предмет компаративистского анализа: шуньявада и даосизм: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.05 / Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина. – Х., 2012. – 187 л.

Родичева І. С. Поняття «Пустота» у давньосхідній філософії як предмет компаративістського аналізу: шуньявада і даосизм: автореф. дис ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Харк. нац. ун-т ім. В. М. Каразіна. – Х.: Б.в., 2012. – 19 с.

Рожицкий Ч. К. О характере китайца: (Из письма врача о Китае). – К.: тип. Г. Л. Фронцкевич, 1901. – 15 с.

Розенблюм Б. Очерки договорного права Китая. Равноправные и неравноправные договоры. – Х.: Видавництво НКЮ УСРР, 1928. – 100 с.

Рубель В. Хто і як розпочав селянську війну 874 – 884 рр. в Китаї // Східний світ. – 1998. – №1-2. – С. 135-144.

Рубель В. До питання про причини поразки селянської війни IX ст. в Китаї // Східний світ. – 2000. – №2. – С. 182-187.

Руда Н. В. Підстави для класифікації складного речення у сучасній китайській мові // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2008. – Вип. 45. – С. 206-210.

Руда Н. В. Структурно-семантичні особливості багатокomпонентних складних речень у сучасній китайській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 17 с.

Рудая Н. В. Многокомпонентные сложные предложения в современном китайском языке (к постановке проблемы) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 35. – С. 111-114.

Рудая Н. В. Особенности средств связи в многокомпонентных сложных предложениях со сложносочиненной структурной основой (на материале современной китайской литературы) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 36. – С.117-120.

Рудая Н. В. Представленность моделей многокомпонентных сложных предложений в романе Лао Шэ «Рикша» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – №1(19). – С. 30-34.

Рудая Н. В. Средства связи в бессоюзных многокомпонентных сложных предложениях с однофункциональными предикативными единицами // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – №1(20). – С. 31-34.

Рудая Н. В. Структурные особенности многокомпонентных сложных предложений со сложносочиненной структурной основой в романе Лао Шэ

«Рикша» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 39. – 2015. – С. 231-236.

Рудич А. Одесса и русско-индо-китайская торговля: К вопросу об упадке одесской торговли. Необходимо употребить энергические усилия, чтобы в общерусском интересе направить русско-индо-китайскую торговлю на Одессу, помимо иностранных государств. – Од.: тип. Л. Нитче, 1876. – 15 с.

Русский Харбин: опыт жизнестроительства в условиях дальневосточного фронта / А. А. Забияко, А. П. Забияко, С. С. Левощко, А. А. Хисамутдинов; М-во науки и образования Российской Федерации, Амурский гос. ун-т. – Бл.: Амурский гос. ун-т, 2015. – 461 с.

Русско-китайские отношения. 1689 – 1916: Офиц. документы. – М.: Изд-во вост. лит., 1958. – 139 с.

Русско-китайские отношения в XVII веке: Материалы и документы: В 2 т. / [Сост. и обраб. текста Н. Ф. Демидовой и В. С. Мясникова]; [Коммент. и ист. введ., с. 5-28, В. С. Мясникова]; [Археогр. введ. Н. Ф. Демидовой]; [АН СССР. Ин-т Дальнего Востока. Ин-т востоковедения. Гл. арх. упр. при Совете Министров СССР. Центр. гос. архив древ. актов]. – М.: Наука, 1969 – 1972. – 2 т.

Русско-китайские отношения в XVIII веке: материалы и документы: Т. 3, 5, 6 / АН СССР, Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1978. – 3, 5, 6 т.

Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества в XII – XIII вв. – М.: Наука, 1982. – 598 с.

Ряппо Я. Китайська революція та її рухові сили. – Х.: Пролетар, 1927. – 21 с.

Седнев В. В., Горбачев Б. Н. Знакомство с прессой на китайском языке. Учебное пособие. – К.: Издательство Киевского ВОКУ, 1, 1974.

Седнев В. В. Реакционная сущность маоизма. Курс лекций. – К.: Издательство Киевского ВОКУ, 1975.

Седнев В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть I. – К.: Издательство Киевского ВОКУ, 1976.

Седнев В. В. Агрессивный курс Пекина – угроза миру и безопасности народов / Товариство «Знання» УРСР. – К., 1980. – 48 с.

Седнев В. В., Пасько А. В. Азиатская стратегия Пекина. Препринт научного доклада // Внешняя политика некоторых стран Азии: тенденции и направления. – К.: Институт экономики АН УССР, 1980. – 51 с. – С. 36-50.

Седнев В. В. Политика Китайской Народной Республики в Юго-Восточной Азии в 70-е годы : дисс... канд. ист. наук : 07.00.05. – К., 1981. – 199 с.

Седнев В. В., Величко В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть II. – К., 1985.

Седнев В. В. Кому улыбается Будда?: науч.-худож. кн. – К.: Молодь, 1986. – 292, [2] с.

Седнев В. В. КНР и проблема ядерного разоружения // Новое в развитии

китаєведения. – М., 1988. – С. 114-123.

Седнев В. В. Размышляя о китайском феномене // Украина–Китай: інформаційно-аналітичне обозрение. – 1999. – №1. – С. 52-54.

Седнев В. В. Китай на пороге третьего тысячелетия становится глобальной силой // Украина – Китай: інформаційно-аналітичне обозрение. – 2000. – №1. – С. 15-17.

Седнев В. В. Украинско-китайские отношения на рубеже столетий. Приветствуя визит Председателя КНР Цзян Цзэминя в Украину // Украина–Китай: інформаційно-аналітичне обозрение. – 2001. – №4. – С. 40-42.

Седнев В. В., Шморгун А. А. Цивилизационные основания китайских реформ и отечественные реалии // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др. Под ред. Ю. Н. Пахомова. – К.: Наук. думка, 2002. – С. 333-389.

Седнев В. В. Цивилизационная модель современного Китая // Цивилизационная структура современного мира / Пахомов Ю.Н., Павленко Ю.И. (ред.). Том 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Книга 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 67-136.

Седнев В. В. Борьба СРСП за колективну безпеку в Азії; і підступи маоїстів // Український історичний журнал. – 1975. – №12. – С. – С. 94-101.

Седнев В. В. Деякі особливості політики Китаю в Південно-Східній Азії на сучасному етапі // Вісник Київського державного університету. Серія «Міжнародні відносини та міжнародне право». – 1979. – С. 64-75.

Седнев В. В. «Пекінська карта» у грі. – К.: Політвидав України, 1981. – 189 с.

Седнев В. В. Лю Шаоці // Українська Радянська Енциклопедія. – Том VI. – К., 1981. – С. 208.

Седнев В. В. Економічні експерименти Пекіну // Всесвіт. – 1982. – №8. – С. 165-171.

Седнев В. В. Китай: молодь і проблеми // Дніпро. – 1987. – №10.

Седнев В. В. КНР та проблема урегулювання близькосхідної кризи // Міжнародна солідарність з народами арабських країн за справедливий мир на Близькому Сході. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 84-89.

Седнев В. В. СРСП – КНР: взаємне тяжіння. – К.: Знання УРСР, 1990. – 48 с.

Седнев В. В., Минка Г. М., Чірко І. К. Програма вивчення китайської мови в КДПШМ. – К., 1992. – 43 с.

Седнев В. В. Китаєзнавство в Україні // Матеріали І наукової українсько-китайської конференції «Україна–Китай: шляхи співробітництва». – К., 1993. – С. 71.

Седнев В. В., Лукаш О. І. Азіатсько-Тихоокеанський регіон сьогодні: погляд з Києва // Політика і час. – 1994. – №8. – С. 47-53.

Седнев В. В. Китай: диво, створене працею // Географія та основи економіки в школі. – 1997. – №2. – С.41-47.

Седнев В. В. Еволюція зовнішньої політики КНР у 80-90-х рр. // Сходознавство. – 1999. – №7-8. – С. 232-242.

Седнев В. В. Азійський досвід і Україна // Розбудова держави. – 2000. – №7/12. – С. 100-110.

Седнев В. В. Ден Сяопін і проблема формування нової зовнішньополітичної доктрини КНР // Сходознавство. – 2000. – №9-10. – С. 230-244.

Седнев В. В. Основні концепції зовнішньополітичної доктрини КНР на порозі третього тисячоліття. Препринт. – К., 2000.

Седнев В. В. Китайський досвід соціально-економічних перетворень і Україна // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь. Наукові праці та матеріали конференції. Випуск 1. – К.: Товариство «Знання», 2001. – С. 248-254.

Седнев В. В. Українсько-китайські відносини: надбання, проблеми, перспективи // Україна–Китай: інформаційно-аналитическое обозрение. – 2002. – №1(5). – С. 33-36.

Седнев В. В. Тягар традицій і виклики глобалізації: зовнішня політика Китаю на зламі тисячоліть // Східний світ. – 2003. – №2. – С. 93-102.

Седнев В. В. Українсько-китайське співробітництво: надбання, проблеми, перспективи // Науково-практична конференція «Україна-Китай: стратегія співробітництва». – Кр., 2004.

Седнев В. В. Чи здійсниться «китайська мрія»? // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 63-71.

Селенгинск (Старый) // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Т. XXIX. – СПб.: Типография акц. общ. «Издательское дело» Брокгауз-Ефрон, 1900. – С. 348.

Семенюк С., Урусов В. Китайська література ХХ століття і творчість Гао Сінцзяня // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 71-77.

Симоновская Л. В. Возникновение и развитие государства в древнем Китае // Исторический журнал. – 1940. – №7. – С. 71-83.

Симоновская Л. В. Китай в эпоху расцвета феодализма (VII – VIII века) // Исторический журнал. – 1941. – №1. – С. 67-78.

Симоновская Л. В. Вопросы периодизации древней истории Китая // Вестник древней истории. – 1950. – №1. – С. 37-47.

Симоновская Л. В. Очерки истории Китая: Пособие для учителя / Л. В. Симоновская, Г. Б. Эренбург, М. Ф. Юрьев. – М.: Учпедгиз, 1956. – 424 с.

Симоновская Л. В. Великая крестьянская война в Китае. 1628 – 1645 гг. – М.: Учпедгиз, 1958. – 111 с.

Симоновская Л. В. Антифеодальная борьба китайских крестьян в XVII веке / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Ин-т вост. яз. – М.: Наука, 1966. – 342 с.

Синозерский М. Япония, Корея, Квантунская область и их обитатели. Физико-географический и этнографический очерк. – Од.: типография «Славянская» Е. Хрисогелос, 1904. – 30 с.

Сима Цянь. Історичні записки. Вибрані життєописи / Пер. з кит. В. І. Гам'янін // Всесвіт. – 2001. – №5-6. – С.120-133.

Скачков П. Е. Библиография Китая. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 692 с.

Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – 505 с.

Сковорода Г. Благодарный Еродий // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М.: «Мысль», 1973. – С. 117.

Сковорода Г. Разговор о премудрости: Мудрость и Человек // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М.: Мысль, 1973. – С. 73-74.

Сковорода Г. Письмо достопочтейнейшему во Христе отцу Гервасию // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М.: Мысль, 1973. – С. 298-299.

Слабченко М. К истории малорусских дворянских родов // Василенко В. И. (ред.), Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 14. – Полтава, 1916. – С. 232-234.

Сладковский М. И. История торгово-экономических отношений народов России с Китаем до 1917 года. – М.: Прогресс, 1981. – 302 с.

Слепак С. І. Китай. (Політ.-економ. нарис). – К.: Видавництво і книжкова фабрика Державного видавництва політичної літератури при РНК УРСР, 1939. – 72 с.

Слободянюк И. Н. В великом Китае. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1957. – 140 с.

Смедли А., Эми Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х.: Украинский работник, 1934. – 285 с.

Смирнова А. П. Анімалістична лексика в аспекті міжкультурної комунікації // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 399-401.

Смирнова А. П. Поняття «лакуна» в національній мовній карті світу // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 370-372.

Смоліна В. В. Китайська політика США та тайванське питання, 1949 – 1972 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – Мк., 2012. – 20 с.

Соловьев С. М. История России с древнейших времен: [в 29 т.] Т. 18:

История России в эпоху преобразования, т. 6. – М.: Университетская тип. (Катков и Ко), 1868. – [4], 362, XX, [1] с.

Сорочан В. О. Вживання модальних часток у китайському жіночому мовленні та способи їх перекладу // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 384-386.

Сорочан В.О. Модальні частки як засоби вираження китайського жіночого мовлення // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 01-03 квітня 2015 року. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 428-429.

Сорочан В. О. Засоби вираження китайського жіночого мовлення та способи їх перекладу українською // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 19-21 березня 2014 року. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2014. – С. 702-703.

Софроний (Грибовский) архимандрит. Путешествие Софрония Грибовского от Пекина до Кяхты в 1808 году // Сибирский вестник. – 1821. – Ч. 1. – Кн. 2. – С. 31-62.

Софроний (Грибовский) архимандрит. Известие о Китайском, ныне Манчжурско-Китайском государстве // Чтения Московского общества Истории и древностей Востока. – 1861. – Т. 1. – С. 23-119.

Софроний (Грибовский) архимандрит. Записка без заглавия // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н. И. Веселовского. Вып. 1. – СПб.: тип. Глав. упр. уделов, 1905. – С. 59-64.

Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н.И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 1-45.

Сталін Й. Революція в Китаї і помилки опозиції. – Х.: Пролетар, 1927. – 72 с.

Старков А. [Рецензия на кн.:] Палладий [Кафаров] архимандрит и Попов П. С. Китайско-русский словарь. В 2-х т. – Пк.: типография Тун-вэнь-гуань, 1888. – Т. 1, 636 с.; т. 2, 731 с. // Одесские новости. – Од., 1890. – 9 с.

Стрелкова А. Ю. Буддизм: філософія порожнечі / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К.: Києво-Могилянська академія, 2015. – 403, [5] с.

Стрелкова А. Ю. Генеза та сутність вчення про порожнечу в філософії буддизму: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2017. – 32 с.

Студенческий бюллетень Киевского Коммерческого Института: Еженед. издание О-ва взаимопомощи студ. К.К.И. – 1914. – №21. – С. 6.

Сумский художественный музей. Путеводитель. – Х.: Прапор, 1988. – 148, [3] с.

Сухов О. Далеко-Східний Велетень: Доповнення про стародавній та новий Китай. – Х.: Державне видавництво України. Одесполіграф, 1928. – 118 с.

Сухов Олександр Опанасович // Професори Одеського (Новоросійсько-го) університету. – Біографічний словник. Том 4. / Видання друге, доповнене. – Од.: «Астропринт», 2005. – С. 199-203.

Сухов Олександр Опанасович // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / упоряд.: Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василіук; редкол.: Матвеева Л.В. (голов. ред.) [та ін.]. – К.: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2011. – С. 211-212.

Сучасна боротьба за радвладу в Китаї. Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 3. – К.: Молодий Більшовик, 1931. – 64 с.

Сюй Чжимо, Лю Баньнун, Вень Ідо, Го Можо. Поезія Руху 4-го травня / Пер. з кит. А. Кучинська // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 189-193.

Ся Янь. Випробування: П'єса на 5 д., 6 карт. / Пер. з кит. І. Чирка, Г. Тігельмана. – К.: Держлітвидав УРСР, 1957. – 125 с.

Сяо Юй. Щастя: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Губарев // Україна. – 1958. – №22. – С. 19-22.

Тавокин С. Н. К вопросу о «желтой опасности»: С портр. проф. Абэ Изо, акад. В. П. Васильева и Лянчичао. – СПб., К.: Вост. б-ка, 1913 (Київ). – 32 с.

Танське небо: китайська поезія доби Тан. – К.: Задруга, 2003. – 64 с.

Таран М. А. Проблема политического объединения Китая: позиции вовлеченных сторон // Сборник, посвященный памяти Гиви Кигурадзе. Кафедра новой и новейшей истории стран Европы и Америки Тбилисского государственного университета имени И.Джавахишвили. Кафедра новой и новейшей истории Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. – Тбилиси, 1998. – С.40-50.

Таран М. А., Гончар Б. М. США, КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-і роки ХХ ст. // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – Вип.2. – К., 1999. – С.22-31.

Таран М. А., Гончар Ю. Б. Тайвань у військово-стратегічних планах США і проблема об'єднання Китаю // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2000. – Вип. 46. – С.33-36.

Таран М. А. Проблема впливу визначення терміна «один Китай» на перспективи об'єднання між КНР та Тайванем // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сходознавство. – 2001. – Вип.6. – С.73-79.

Таран М. А. Один з азійських «тигрів» // Політика і час. – 2001. – №12. – С.76-83.

Таран М. А. Американсько-китайські відносини та фактор безпеки Тайваню в 1990-і роки (сприйняття Вашингтоном деяких конфліктних аспектів) // Сходознавство. – 2001. – №13-14. – С.38-49.

Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка.

– К., 2002. – 210 арк.

Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і роки: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

Таран М. А. Демократія та суспільство: історичний досвід Тайваню // Історичний журнал. – 2003. – №2. – С.43-49.

Таран М. А. Китайсько-тайванські відносини: економічне взаємотяжіння та політико-ідеологічні суперечності // Східний світ. – 2003. – №2. – С.103-113.

Таран М. А. Новий зміст «старих» проблем (Американо-китайські відносини) // Політика і час. – 2003. – №8. – С.76-82.

Таран М. А. КНР – Латинська Америка: реалії економічного співробітництва та політичний підтекст // Науковий вісник Дипломатичної Академії при МЗС України. – 2004. – Вип. 10. – Ч. II. – С.30-42.

Таран М. А. Вплив політики адміністрацій Б. Клінтона (1993-2000) на військово-стратегічний баланс сил у Тайванській протоці // Східний світ. – 2005. – №2. – С.95-101.

Таран М. А. Холодне рукостискання на фоні гарячої «дипломатичної війни» (китайсько-тайванське суперництво як протиборство двох зовнішньополітичних стратегій) // Китайська цивілізація: історія та сучасність. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 2005. – С.78-90.

Таран М. А. Відносини між США та КНР в епоху Ден Сяопіна: нова ідейно-теоретична й правова основа (1979-1990) // Східний світ. – 2006. – №2. – С.95-100.

Таран М. А. Тайвань в американській політиці «стримування та ізоляції» КНР на Далекому Сході (1949 – 1969 рр.) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2006. – Вип. 87-88. – С.53-56.

Таран М. А. Комуністична Партія Китаю в державно-суспільній системі КНР у період «Реформ та відкритості»: спроби пристосування до нових суспільно-політичних реалій // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С.117-123.

Таран М. А. Не друзья и не враги: американо-китайские отношения на рубеже веков // Атташе. Военная дипломатия. – 2007. – №3. – С.26-31.

Таран М. А. Кризи 1995-96 рр. у Тайванській протоці: ключові стимули та моделі поведінки трьох сторін // Східний світ. – 2007. – №4. – С.88-93.

Таран М. А. Попытки концептуальной адаптации «тайваньской» политики администрации Дж. Буша-младшего к новой военно-политической ситуации в Тайваньском проливе // Американистика: актуальные подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вып.4. – Курск, 2012. – С. 239-250.

Таран М. А. Регіональні виміри та глобальна проєкція «м'якої сили»: зовнішня політика Китаю на початку XXI ст. // Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі. Колективна монографія. – К., 2012. – С.108-121.

Таран М. А. Отношения между США и КНР: чем они могут быть интересны Украине? // Китаєзнавчі дослідження. Том 2. – 2012. – С. 31-37.

Таран М. А. Тайваньская політика США в XXI веке: преемственность в условиях эволюции глобальных приоритетов // Американистика: актуальные подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 5. – Кр., 2013. – С. 182-198.

Таран М. А. Китайські концепти щодо відносин із США: формування основ стратегічної поведінки // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – №1-2. – С. 61-66.

Таран М. А. «Піднесення» Китаю: творення гармонії чи породження конфлікту? // Східний світ. – 2015. – №2. – С.131-139.

Таран М. А. Тема «прав людини» в американсько-китайських відносинах: протистояння відмінних цивілізаційно-історичних ідентичностей // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 51-57.

Таубе М. Ф. Учение о пустоте как основа буддизма. – Х.: тип. «Мирный труд», 1911. – 32 с.

Терент'єв М. Радянський союз, імперіялізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин). – Х., 1930.

Тесельман І. Економічні і політичні успіхи Китайської Народної Республіки. – К., 1952.

Тесленко І. Іван Чирко, «китаєць» із Чернігівщини [Електронний ресурс] // Україна Молода – 05.10.2004. – № 185. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/278/171/9944/> (дата звернення 13.06.2013).

Т'є Нін. Квітки бавовнику / Пер. з кит. Н. Кірносолової // Всесвіт. – Спецвипуск: Альманах китайської літератури, 2010. – С.178-228.

Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг. В 3-х ч. – СПб.: Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – 435, 38, 2 с.

Тимковский Е. Ф. Сун [Чжун-тан] – китайский министр и военачальник (при имп. Даогуане) // Сибирский вестник. – 1823. – Ч. 1. – С. 1-6.

Тимковский Егор Федорович // Русский биографический словарь. Том. 20: Суворова–Ткачев. – СПб.: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1912. – С. 521-522.

Тихвинский С. Л., Пескова Г. Н. Выдающийся русский китаевед о. Иакинф (Бичурин) (к 220-летию со дня рождения) // История Российской духовной миссии в Китае : Сб. ст. / [Редкол.: С. Л. Тихвинский и др.; Предисл. С. Л. Тихвинского]. – М.: Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 165-196.

Тихонова О. Ф. Адаптація і функціонування аббревіатур-англіцизмів у сучасних китайських і українських засобах масової інформації: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Донец. нац. ун-т. – Дн., 2013. – 19 с.

Тихонова О. Ф., Перепада Д. О., Різниченко К. С., Шевченко К. В. Китай-

ська мова на секції східних мов Краматорського економіко-гуманітарного інституту // Україна – Китай. – 2017. – №1(7). – С. 128-131.

Триліс Г. В. Гуманістичний зміст понять «нірвани», «жень» та «атараксії» // Гуманітарні студії: Зб. наук. пр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Випуск 2. – С. 143-149.

Трубіцина О. С. Відображення мовної політики сучасного Китаю у лексико-стилістичних особливостях ЗМІ // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. I (155). – С. 253-254.

Трубіцина О. С. Перцепція авторської індивідуальності у процесі адаптації газетного тексту сучасної китайської мови як різновид міжкультурної комунікації // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 23. – С. 185-188.

Трубіцина О. С. Комунікативно-прагматичні особливості спонукального дискурсу засобів масової інформації у сучасному Китаї // Сходознавство. – 2012. – Вип. 59. – С. 215-222.

Трубіцина О. С. Засоби композиційно-сюжетної організації сугестивного китаємовного медіадискурсу: прагматичний аспект // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 38. – С. 131-133.

Трубіцина О. С. Мовні засоби реалізації сугестії в китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзіньтао іноземним ЗМІ) // Східний світ. – 2013. – № 2-3. – С. 126-131.

Трубіцина О. С. Засоби реалізації сугестії в сучасному китайському політичному дискурсі [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

Труевич Х. Посольские и торговые сношения России с Китаем: (до XIX века). – М.: Типография Т. Малинского, 1882. – [4], 306 с.

Тумасов Н. История китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1874. – №9. – С. 554-616.

Тумасов Н. Курс истории древнего мира. (Восток). – К.: Тип. С. Т. Еремеева, Бибиковский бульвар, собств. дом, 1875. – 484 с.

У Юнь-До. Все для партії / Пер. з кит. І. Чирка. – К.: Молодь, 1956. – 207 с.

Українсько-китайський словник лінгвістичної термінології / Ісаєва Н. С., Кірносова Н. А., Паламарчук О. Л., Стрельчук Г. П., Шевченко М. В. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011.

Урсу Д. З історії сходознавства на Півдні України // Східний світ. – 1994. – № 1-2. – С. 135-150.

Урусов В. Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна – Китай. – 2001. – №1(4). – С. 54-56.

Урусов В. Б. Из истории развития методики обучения китайскому языку как иностранному в КНР / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002.

Урусов В. Б. Китайско-русский словарь пословиц и поговорок / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002.

Урусов В. Б. Китайско-русский фразеологический словарь-минимум /

Методична розробка КЕГП. – Кр., 2002.

Урусов В. Б. Українсько-китайські зв'язки у галузі промисловості та сільсько-го господарства (1949 – 1959 рр.) // Україна – Китай. – 2002. – №1(5). – С. 37-41.

Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949 – 1959 рр. // Східний світ. – 2003. – №2. – С.114-118.

Урусов В. Б. Українсько-китайські економічні зв'язки у 50-ті роки ХХ ст. // Сходознавство. – 2004. – № 25-26. – С.150-166.

Урусов В. Б. Українська РСР та «китайське питання» в ООН // Сходознавство. – 2004. – № 27-28. – С. 115-128.

Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини у сфері культури (1949 – 1959 рр.) // Проблеми освіти. – Науково-методичний збірник. – 2004. – Вип. 38. – С. 108-119.

Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949 – 1959): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 196 с.

Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949 – 1959): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 18 с.

Урусов В. Нові тенденції в китайській літературі на початку ХХІ століття // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 127-132.

Урусов В. Соціальні трансформації та літературні процеси в Китаї 80–90-х років ХХ ст. // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 111-115.

Урусов В. Поезія Хай Цзи // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 160-162.

Урусов В. Б. Виникнення і розвиток системи державних іспитів стародавнього Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №2. – С. 52-60.

Усик А. Рання старокитайська та старогрецька міфологія: структурний компаративний аналіз // Генеза. Філософські студії. – 1998. – С. 69-79.

Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект): дис... канд. філол. наук: 09.00.05 / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 168 л.

Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект): автореф. дис. канд. філол. наук : 09.00.05 / Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 16 с.

Усик А. Досконала конфуціанська моральність як чинник гармонізації суспільства // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. 3. – 1999. – С. 76-93.

Усик А. «Корелятивність» китайського мислення: синтеза провідних доктрин // Генеза. Філософські студії. 1999. – С. 22-29.

Усик А. Формування інтенцій традиційної моральності (стародавній Ки-

тай та антична Греція) // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. I. – 1998. – С. 47-57.

Уханський М. Селянство Китаю. – К.: Державне видавництво України. Пролетар, 1931. – 138 с.

Ухач-Огорович Н. А. Маньчжурский театр военных действий в русско-японскую войну 1904 – 1905. – К.: типография С. В. Кульженко, 1911. – 134 с.

Фалькович И. М. Востоковедение в Киеве // Новый Восток. – 1928. – №23-24. – С. 434.

Фалькович И. М. К истории советского востоковедения на Украине // Народы Азии и Африки. – 1966. – №4. – С. 270-278.

Федевич Л. Символи щастя та процвітання у китайському мистецтві // Україна – Китай. – 2018. – №14. – С. 138-141.

Федоренко С. М. Досвід політики «відкритості» в КНР // Україна – Китай: шляхи співробітництва: Матеріали конференції (Київ, серпень-вересень 1993). – К.: МПП «Інтел», 1994. – С.16-21.

Федоренко С. М. Особливі економічні зони у структурі «відкритості» КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д.е.н. Плотніков О. В. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1996. – Вип. 3. – С. 46-48.

Федоренко С. М. Відкриті міста – ефективний ланцюг економіки // Рейтинг. – 1996. – №38. – С.11-12.

Федоренко С. М. Китайська політика відкриття економіки // Проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин / Відп. ред. д.е.н. Плотніков О. В. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1997. – Вип.2. – С.15-18.

Федоренко С. М. Політичні аспекти курсу відкритості КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д.е.н. Новицький В. Є. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип.12. – С.41-48.

Федоренко С. М. Політологічний вимір курсу відкритості у внутрішній і зовнішній політиці Китаю // Збірник наукових праць / Відп. ред. д. і. н. Камінський Є. Є. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип. 2

Федоренко С. М. Еволюція політичного курсу відкритості Китаю: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1998. – 164 арк.

Феодосий (Сморжевский) иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский вестник. – 1822. – Ч. XIX. – С. 107-132, 181-210; Ч. XX. – С. 227-254, 295-310, 329-356.

Филарет (Гумилевский) архиепископ. Обзор русской духовной литературы. Кн. [1]-2. – Х.: Унив. тип., 1859-1861.

Фин Цзін-жу. На верблюдах зріс: [Оповідання] / Пер. з кит. І. Чирко //

Барвінок. – 1959. – №10. – С. 14-17.

Фойгт К. К. Обзорение хода и успехов исследования азиатских языков в Императорском Казанском университете // Ученые записки Казанского университета. – 1852. – Кн. III.

Франке О. Умственные течения в современном Китае: [Докл., чит. д-ром Франке 18 февр. 1904 г. в Берлин. отд-нии Герм. колониал. о-ва] / Пер. с нем. А. Кранихфельд. – Х: типо-лит. И.А. Цедербаум, 1904. – 25 с.

Хаханьян Г. Лицо японского империализма (и японской интервенции в Китае). – Х., 1932. – 216 с.

Хаяма І. Нове революційне піднесення на Сході. – Х.: Український Робітник, 1930. – 48 с.

Хінські бронзові курільниці // Всесвіт. – 1928. – №4. – С. 13.

Хо Мяо. Смуглявочка: Повесть / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Львов. – К.: Молодь, 1960. – 60 с.

Хоменко О. В. Інноваційна конкурентоспроможність країн // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №8 (122). – С. 100-105.

Хоменко О. В. Особливості та етапи формування інноваційної моделі розвитку Китаю // Міжнародна економічна політика. – 2012. – Спеціальний випуск. – Ч.2. – С.359-364.

Хоменко О. В. Инновационная политика Китайской Народной Республики // Экономика и предпринимательство. – 2013. – № 11. – С.159-162.

Хоменко О. В. Асиметрії інноваційного розвитку провінцій КНР в умовах забезпечення національної економічної безпеки // Інноваційна економіка. – 2014. – №2. – С. 209-214.

Хоменко О. В. Стратегія формування університетів світового класу Китаю // Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / за ред. А. Ф. Павленка, Л. Л. Антонюк; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима, Ін-т вищ. освіти. – К.: КНЕУ, 2014. – С.159-174.

Хоменко О. В. Формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю: дис. канд. ек. наук: 08.00.02 / Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2014. – 200 арк.

Хоменко О. В., Сандул М. С. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – №11. – Ч. 4. – С. 16-20.

Хоменко О. В. Теоретичні та практичні аспекти інклюзивного розвитку економіки КНР // Китаєзнавчі дослідження. – №1. – 2018. – С. 69-76.

Цзі Сяньлін. На межі «самоусунення від народу» (уринок з роману «Спогади з корівника» / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 127-133.

Цзі Хун. Маленький Мей: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. І. Чарська. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1960. – 13 с.

Цзя Пінва. Бувальщини. Пити чай. Чайні історії. У рік дракона про дракона / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 118-126.

Цзян Жун. Вовк-тотем / Пер. з кит. Н. А. Кірносової. – Х.: Фоліо, 2016. – 731 с.

Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. – К.: Наук. думка, 2006-. Т. 3. – Проект «Наукова книга» – 2007 Цивилизации Востока в условиях глобализации, кн. 2: Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и Африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины / [Ю. Н. Пахомов и др.]; под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко, 2008. – 638, [1] с.

Цимбал С. В. Особливості лексичного наповнення китайських фразеологізмів чен'юй зі значенням слухового сприйняття // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. VII (175). – С. 124-131.

Цимбал С. В. Процес адаптації китайських фразеологізмів чен'юй в японській мові через призму сенсорної картини світу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 54. – С.147-153.

Цимбал С. В. Дослідження в галузі когнітології китайської мови на сучасному етапі її розвитку // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2015. – Вип. 1 (21). – С. 38-41.

Цимбал С. В. Аудіо-візуальне сприйняття як форма прояву синестезії у китайських фразеологізмах чен'юй // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2016. – Вип. 1 (22). – С. 31-34.

Цимбал С. В. Категорії темпоральності та локативності в мовній картині світу китайського етносу // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – Вип. 7. – С. 210- 215.

Цимбал С. В. Особливості репрезентації китайських фразеологізмів чен'юй з вербалізованими концептами ПРОСТІР і ЧАС у китайській класичній літературі (на матеріалі роману «Подорож на Захід») // Science and Education a New Dimension. Philology, 1V(27). – 2016. – Is. 107. – P. 65-69.

Цимбал С. В. Концепти ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) та ЧАС-ПРОСТІР (时空) у китайських фразеологічних одиницях чен'юй через призму метафори // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – Вип. 9. – С. 161-165.

Цимбал С. В. Вербалізація концептів ПРОСТІР (空间) і ЧАС (时间) у сучасній китайській мові (на матеріалі фразеологізмів чен'юй): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 20 с.

Цимбал Я. Артистка, пуристка і «радянська жінка» [Електронний ресурс] / Цимбал Я. // ЛітАкцент. – 16.03.2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2017/03/16/artystka-purystka-i-radjanska-zhinka/> (дата звернення 12.12.2017).

Цукерман Л. Боротьба імперіялістичних держав у Хінах. – Х.: Пролетар, 1931. – 88 с.

Чарівний пензлик: Кит. нар. казка / Оброб. Лі Чжі-чжуна; Пер. з кит. І. Чирко; Іл. Р. Решетов. – К.: Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1958. – 19 с.

Чарівний пензлик Ма Ляна: Казки кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1992. – 208 с.

Черниш Н. О. Переклад як діалог традиційних культур: проблеми перекладу основних понять трактату «Дао-Де Цзін» // Матеріали першого Українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн Азійсько-Тихоокеанського регіону: зб. наук. праць. – 1999. – Вип.1 / [ред. колегія: В. Резаненко (відп. ред.) та ін.]. – К.: НУ КМА.– С. 22-27.

Черниш Н. О. «Китайська подорож» О. Седакової у контексті діалогу традиційних культур: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дн., 2011. – 19 с.

Черныш Н. А. Проблема перевода средневековой китайской лирики на примере одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Вип. 4 / [ред. колегія: Л. П. Столярова (відп. ред.) та ін.]. – Дн.: ДНУ, 1999. – С. 206-211.

Черныш Н. А. Проблемы перевода текстов традиционных культур на примере перевода одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського університету. Літературознавство. Журналистика. – Вип.3. – Том 1 / [ред. колегія: В. Д. Нарівська (відп. ред.) та ін.]. – Дн.: ДНУ, 1999. – С. 43-53.

Черныш Н. А. Особенности композиции «Китайского путешествия» О. Седаковой // Література в контексті культури: зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 13 / [ред. колегія: В. А. Гусев (відп. ред.) та ін.]. – Дн.: ДНУ. – С. 214-219.

Черныш Н. А. «Китайское путешествие» О. Седаковой в контексте диалога традиционных культур // Мова і культура: науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бурого (гол. редактор) та ін.]. – 2005. – Вип. 8. – Т. VI/1. – К.: ВД Дмитра Бурого.– С. 208-212.

Черныш Н. А. «Поэт издалека заводит речь...» (Об одном стихотворении О. Седаковой) // Мова і культура: науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бурого (гол. редактор) та ін.]. – 2009. – Вип. 11. – Т. VI (118). – К.: ВД Дмитра Бурого.– С.170-173.

Черныш Н. А. Опыт прочтения одного стихотворения О.Седаковой // Наукові записки Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди – Сер. Літературознавство. – 2009. – Вип. 3 (59), ч. II / [ред. колегія Л. Г. Фрізман (гол. редактор), О. А. Андрущенко та ін.]. – Х.: ППВ «Нове слово».– С. 131-136.

Чжан Цзін-Сянь. Я не боюся: / Пер. з кит. Г. Бойка, І. Чирка; Іл.: Янь Гефань. – К.: Молодь, 1956. – 20 с.

Чжен В. Китайська мова в Україні – п'ятдесят років // Україна – Китай. – 2014. – №1(6). – С. 78-81.

- Чжоу Лібо. Незвичайна весна. Роман / Пер. з кит. І. Чирко та ін. – К., 1962.
- Чжоу Сяофен. Нуль годин на Різдво // Пер. з кит. Н. Кірносова // Всесвіт. – 2011. – №3-4. – С. 182-197.
- Чжу Бай. Веселий день: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. Лін Дін. – К.: Молодь, 1957. – 20 с.
- Чжу Цзицін. Саньвень: [Оповідання] / Пер. з кит. В. Гамянин // Всесвіт. – 1998. – №4. – С. 138-152.
- Класична проза Китаю Чирко І. Великий мур не на заваді // Всесвіт. – 1988. – №6. – С. 129-130.
- Чирко І. Нові обрії // Всесвіт. – 1986. – №2. – С. 169.
- Чирко Иван Корнеевич [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).
- Чирков Б. П. Что мы видели: Путевые заметки [об Индии и Китае]. – К.: Молодь, 1954. – 155 с.
- Чорномаз В. Українці на Далекому Сході (1883 – 1922) // Східний світ. – 1993. – №2. – С. 101-113.
- Шамшур М. А. Національно-культурна обумовленість мовного менталітету китайського етносу // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2011. – Вип. 20. – С.567-574.
- Шамшур М. А. Когнітивний аспект дослідження фразеологічних одиниць китайської мови «чен'юй» // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип.18. – С. 34-38.
- Шамшур М. А. Антропоцентричні аспекти дослідження етнокультурної специфіки фразеологізмів китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 406-410.
- Шамшур М. А. Концепт «кохання» в культурно-специфічному контексті картини світу китайського етносу // Studia Linguistica. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип.6. – Ч. 2. – С. 132-137.
- Шамшур М. А. Експліцитне вираження концепту «кохання» у фразеологізмах китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 2. – С. 432-443.
- Шамшур М. А. Синхронічний аспект дослідження концепту «любов» у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 4. – С. 279-286.
- Шамшур М. А. Імплицитне вираження концепту «любов» у фразеологізмах китайської мови чен'юй // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – Вип.19. – С. 34-38.
- Шамшур М. А. Діахронічний аспект дослідження концепту «любов» у фразеологізмах чен'юй // Мова і культура. – 2013. – Вип. 15. – Т. VII (161). – С. 222-227.

Шамшур М. А. Фразеологизмы ченьюй как вербализаторы концепта «любовь» в китайском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – №1 (31). – В 2-х ч. – Ч. I. – С. 209-212.

Шевченко О. М. Поняття стилю в сучасному китайському мовленні (на матеріалі ділових паперів) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 54. – Ль.: В-во ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 196-202.

Шевченко О. М. Евфемізм як мовний засіб текстового зв'язку офіційно-ділового стилю китайського мовлення // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2010. – Вип. 13. – Т. IX (145). Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – С. 273-278.

Шевченко О. М. Проблема співвідношення термінології в галузі фразеології китайської та української мов // Сходознавство. – 2010. – № 49-50. – С. 230-241.

Шевченко О. М. Особливості перекладу назв іноземних компаній / торговельних марок у китайському діловому мовленні // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – 2009. – № 19. – С. 81-85.

Шевченко О. М. Етикетні формули сучасного ділового китайського мовлення та їх відповідники в українській мові // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2009. – Вип. 12. – Т. VII (132). Міжкультурна комунікація. – С. 18-21.

Шевченко О. М. Особливості семантики кольоративів сучасного ділового китайського мовлення (компаративне дослідження на матеріалі англійської, української та китайської мов) // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник: Зб. наук. праць. – Вип. 31. Ч. I. – К., 2010. – С. 394-401.

Шевченко О. М. Внутрішня форма слова як допоміжний елемент у вивченні офіційно-ділової китайської мови // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 151-156.

Шевченко О. М. Концепт «обличчя» в китайській мові: словникова та психолінгвістична парадигма // Східний світ. – 2012. – № 1. – С. 151-156.

Шевченко О. М. Основи ділової комунікації: китайська мова (вищий рівень): навч. посіб. – Ж.: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 120 с.

Шевченко О. М. Функціональна та структурна класифікації фразеологічних одиниць сучасного ділового китайського мовлення // Тези Міжнарод. наук. конф. «XVI сходознавчі читання А. Кримського». – К., 2012. – С. 132.

Шевченко О. М. Сучасне ділове китайське мовлення: фразеологічний аспект: автореф. дис ... канд. філол. наук: 10 02 013 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 19 с.

Шевченко О. М. Нова китайська дипломатія та її виклики // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 58-63.

Шевченко О. М. Китайські громадяни в революційних подіях в Україні (1917 – 1921 рр.) // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – №1. – С. 5-16.

Шевченко О. М. Українці в Шанхаї (1930 – 1940 рр.) // Китаєзнавчі до-

слідження. – 2018. – №2. – С. 73-98.

Шевчук Л. Т. Китай: соціально-економіко-географічна характеристика: [Навч. посібник]. – Л.: Світ, 1999. – 136 с.

Шевчук О. В. «Тайванська проблема» та її еволюція в системі Організації Об'єднаних Націй // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 22. – 2003. – С. 98-112.

Шевчук О. В. Стратегічний трикутник США – КНР – РФ // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 24. – 2003. – С. 201-216.

Шевчук О. В. Відображення парадигми «національного інтересу» у зовнішньополітичній доктрині Дж. Буша-молодшого // Науковий вісник. – Од.: Одеський державний економічний університет; Всеукраїнська спілка молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2005. – №8(20). – С. 80-90.

Шевчук О. В. Зовнішньополітична доктрина адміністрації Дж. Буша-молодшого та її вплив на формат взаємовідносин США – КНР // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 32. – 2005. – С. 127-138.

Шевчук О. В. Орієнтальні виміри зовнішньополітичної взаємодії у форматі РФ – КНР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 40. – Вип. 27. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могилі, 2006. – С. 139-149.

Шевчук О. В. Еволюція концептуальних основ зовнішньополітичної доктрини США в період президентства У. Клінтона // Нова парадигма: журнал наук. пр. / гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 56. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 153-162.

Шевчук О. В. Дифузія конфронтаційних відносин і нова парадигма безпекової системи Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могилі, 2006. – Вип. 8. – С. 226-236.

Шевчук О. В. Новий вимір ядерного та енергетичного фактора в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Грані. – 2006. – №4(48), липень-серпень. – С. 148-153.

Шевчук О. В. Геополітичний та глобалізаційний виміри структуризації зовнішньополітичної стратегії РФ // Нова парадигма: журнал наук. пр.; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 58. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 203-213.

Шевчук О. В. Контури моделі безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: формуючі впливи та визначальні тенденції // Грані. – 2006. – №6(50), листопад-грудень. – С. 146-150.

Шевчук О. В. Архітектоніка взаємовідносин держав Азіатсько-Тихоокеанського регіону в період постбіполярності // Вісник Харківського націо-

нального університету імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2006. – №737. – С. 198-206.

Шевчук О. В. Трансформація середовища традиційних акторів міжнародних відносин та її особливості на політичному просторі Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Дослідження світової політики: зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 35. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С. 72-87.

Шевчук О. В. Стратегічний потенціал КНР як чинник регіональної безпеки в дослідженнях американських політологів // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 9. – С. 350-363.

Шевчук О. В. Трансформація концептуального обґрунтування політичної стратегії США щодо КНР на рубежі 80-90-х рр. ХХ ст. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 11. – С. 286-297.

Шевчук О. В. Зовнішня політика КНР в контексті трансформації системи міжнародних відносин кінця ХХ — початку ХХІ століття // Нова парадигма: журнал наук. пр. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання «Нова парадигма»; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 71. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 187-196.

Шевчук О. В. «Китайський фактор» в зовнішній політиці США у період становлення механізму біполярних відносин у Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Дослідження світової політики: зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 39. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2007. – С. 28-40.

Шевчук О. В. Дискусії в середовищі політико-академічної еліти США щодо формування зовнішньополітичної стратегії відносно КНР на початку 2000-х років // Гілея (наук. вісник): зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 10. – К., 2007. – С. 202-211.

Шевчук О. В. «Російський фактор» у взаємовідносинах США – КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк., 2008. – Вип. 13. – С. 309-321.

Шевчук О. В. Корейська проблема в зовнішньополітичній стратегії КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 274-282.

Шевчук О. В. Дискусії щодо «тайванської проблеми» в Конгресі США в 1990-ті роки // Гілея (наук. вісник): зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 15. – К., 2008. – С. 210-221.

Шевчук О. В. Американсько-китайські відносини за президентства Р. Рейгана: детермінуючі чинники та визначальні тенденції // Гілея (наук. вісник): зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 16. – К., 2008. – С. 192-203.

Шевчук О. В. «Китайський вектор» зовнішньополітичної стратегії США

на рубежі 80-90-х років ХХ ст.: еволюція конфігурації // Нова парадигма: журнал наук. пр. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання «Нова парадигма»; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 80. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 152-165.

Шевчук О. В. Азійська доктрина Р. Ніксона та її вплив на зміну конфігурації стратегічного трикутника США – КНР – СРСР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 93. – Вип. 80. – Мк.: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – С. 56-62.

Шевчук О. В. «Тайванська проблема» в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону на сучасному етапі політичного розвитку // Наукові дослідження в контексті історичних проблем. – Т. 1. – Мк., Од.: ТОВ Від, 2003. – С. 190-200.

Шевчук О. В. Внутрішньополітичний процес на Тайвані та його вплив на реформування відносин у стратегічному трикутнику Вашингтон – Пекін – Тайбей // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Вип. 11. – Мк.: МДУ, 2005. – С. 215-221.

Шевчук О. В. Новий вимір стратегічного партнерства між РФ та КНР на початку ХХІ століття // Materials of final international scientific-practical conference «The Science: theory and practice». – Vol. 18. – Political science and PR. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o.; Prague, Czechia – Dnepropetrovsk, Ukraine – Belgorod, Russian, 2005. – P. 57-66.

Шевчук О. В. Взаємовідносини РФ – КНР у новому форматі геополітичних відносин // Проблеми глобалізації та геополітичний розвиток України: зб. тез (за матеріалами ХІХ Харківських політологічних читань). – Х: НЮАУ ім. Я. Мудрого; НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, 2007. – С. 236-238.

Шевчук О. В. Міжнародний імідж Китаю в умовах структурування системи міжнародних відносин постбіполярного періоду // Емінак – Науковий щоквартальник №1 (липень-серпень). – К., Мк.: ТОВ «Іліон», 2007. – С. 94-100.

Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини. – Мк.: ТОВ «Фірма «Іліон»», 2008. – 448 с.

Шевчук О. В. Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 33 с.

Шекера Я. В. Концепція простору в давній китайській поезії // Східний світ. – 2003. – №2. – С. 45-48.

Шекера Я. В. Поетичний світ та мова віршів Ду Фу // Всесвіт. – 2003. – № 7-8. – С. 156-161.

Шекера Я. В. Деякі буддійські постулати в філософії давніх китайців та їх вплив на поезію доби Тан (618 – 907) // Мова. Культура. Бізнес. – К.: Правові джерела, 2004. – Вип. 2. – С. 118-125.

Шекера Я. В. Своєрідність художніх засобів танської поезії // Мова і куль-

тура. – К.: Вид. дім Д. Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. VII/1. – С. 190-194.

Шекера Я. В. Генеза та функціонування образів на позначення часу у давній та середньовічній китайській поезії // Сходознавство. – 2005. – № 29-30. – С. 141-150.

Шекера Я. В. Деякі аспекти генези образу птахів у творчості Тао Юань-міна і танській поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2005. – Вип. 10. – С. 48-51.

Шекера Я. В. Сутність та витоки художньої образності китайської поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Матер. наук. конф. (Київ, 15 червня 2005 р.) – К.: Вид-во Інституту сходознавства НАН України, 2005. – С. 100-105.

Шекера Я. В. Образ води в давній китайській поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2004. – Вип. 9. – С. 59-62.

Шекера Я. В. Художні засоби танської поезії CHÈNTUŌ, TŌNGGǎN TA QĪXĪNG // Літературознавчі студії. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 10. – С. 345-349.

Шекера Я. В. Чаньские биномы «движение – спокойствие» и «пустота – наполненность» в пейзажной лирике Ван Вэя (700 – 761) // Проблемы литератур Дальнего Востока: Сб. матер. 2-й Междунар. науч. конф. (СПб., 27 июня – 1 июля 2006 г.): В 2 т. – Т. 2. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006. – С. 129-140.

Шекера Я. В. Генеза та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 19 с.

Шекера Я. В. Генеза та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.): дис... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 295 арк.

Шекера Я. В. До питання перекладу китайських народних пісень у контексті їх порівняння з українськими // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2007. – Вип. 23. – Ч. 3. – С. 199-202.

Шекера Я. В. До питання перекладу китайської поезії доби Тан (618 – 907): інтерпретація художнього образу // Сходознавство. – 2007. – № 38. – С. 175-182.

Шекера Я. В. До питання функціонування метафори у ранньосередньовічній китайській поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. ст. – К., 2007. – С. 154-159.

Шекера Я. В. Луна как архетип китайской культуры (на примере древней и раннесредневековой китайской поэзии) // Четвертые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение. Матер. науч. конф. – СПб., 2007. – С. 506-514.

Шекера Я. В. Концепция пространства в песнях первого китайского поэтического памятника «Шицзин» // Проблемы литератур Дальнего Востока:

Сб. матер. III Междунар. науч. конфер. СПб., 24-28 июня 2008 г. / Отв. ред. Е. А. Серебряков, ЧэньСыхэ. – В 2 т. – Т. 2. – СПб.: Изд. Дом СПбГУ, 2008. – С. 138-151.

Шекера Я. В. До проблеми перекладу китайської поезії доби Сун (X – XIII ст.) у жанрі ци українською мовою // Сходознавство. – 2008. – № 41-42. – С. 182-192.

Шекера Я. В. Віддзеркалення просторових уявлень у найдавнішій китайській поезії (на прикладі гімнів «Книги пісень») // Східний світ. – 2008. – №4. – С. 126-130.

Шекера Я. В. Китайський роман доби Сун (X – XIII ст.): генеза та образотворення. Сучасний погляд // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. – 2009. – Вип. 75. – С. 337-349.

Шекера Я. В. Методологічні засади художнього аналізу сунської поезії в жанрі ци (на прикладі творчості Лі Цін-чжао, 1084 – 1151) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2009. – Вип. 14. – С. 45-47.

Шекера Я. В. Отражение даосских постулатов Чуанцзы в творчестве сунской поэтессы Ли Цинчжао (1084 – 1151) // 4-я Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 29 июня – 2 июля 2010 г.). – СПб., 2010. – Т. 1. – С. 365-378.

Шекера Я. В. Віддзеркалення філософії даосизму в китайській поезії доби Сун (на прикладі творчості Су Ши, 1037 – 1101) // Хроніка-2000. Кетяг калини і цвіт сливи: Україна – Китай. – К., 2010. – Вип. 1 (83). – С. 719-728.

Шекера Я. В. Художня образність сунської поезії в жанрі ци: до проблеми методології дослідження жанру // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2010. – Вип. 16. – С. 54-57.

Шекера Я. В. Художественная образность китайской поэзии в жанре ци (на примере творчества Ли Цинчжао) // Матер. VI Междунар. науч. конфер. по востоковедению «Идеалы. Ценности. Нормы (Торчиновские чтения)» – СПб., 2010. – С. 276-283.

Шекера Я. В. Китайський поетичний жанр ци: до проблеми інтерпретації // Віршознавчі студії. Зб. пр. наук. семін. «Вірш у системі перекладу» (21 вер. 2010 р.). – К., 2010. – С. 44-49.

Шекера Я. В. До проблеми омонімії в китайських народних піснях юефу (Південні та Північні династії) // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Нац. ун-ту «Киево-Могилянська академія» і Київ. нац. лінгв. ун-ту до 90-річчя проф. О. Прицака / Гол. ред. І. В. Срібняк. – К., 2009-2010. – Вип. 4-5. – С. 93-98.

Шекера Я. В. Символізм образів природи у творчості поетеси доби Сун Лі Цінчжао // Матер. міжрегіонального науково-практичного семінару «Актуальні проблеми вивчення та викладання східних мов та літератур» (22-23 квітня 2010 р.). – Дн., 2010. – С. 62-67.

Шекера Я. В. Віддзеркалення даоського світогляду у творчості китай-

ської поетеси доби Сун Лі Цін-чжао (1084 – 1151) // Східний світ. – 2010. – № 3. – С. 217-221.

Шекера Я. В. Поетичні та пісенно-поетичні жанри Давнього Китаю: до проблеми методології дослідження // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (пам'яті Омеляна Прицака). – К., 2010. – С. 234-240.

Шекера Я. В. Метафора сну в даоській філософії та в поезії Су Ши (1037 – 1101) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2011. – Вип. 17. – С. 60-63.

Шекера Я. В. Життя мов сон: даоська містика у творчості китайського поета доби Сун Су Ши (1037 – 1101) // Питання літературознавства. – Вип. 84. – Чернівці, 2011. – С. 70-76.

Шекера Я. В. Концепт порожнечі в китайській культурі: походження та репрезентація в поезії доби Сун (X – XIII ст.) // Proceedings of The Second International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 13-15, 2011). – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 230-239.

Шекера Я. В. Даоська метафора порожнечі та її репрезентація в китайській поезії доби Сун (X–XIII ст.) // Східний світ. – 2011. – № 4. – С. 149-154.

Шекера Я. В. Внутренний мир иероглифа как ключ к интерпретации поэтического произведения (на примере стихотворения Оуян Сю «Горы Лу высоки») // 5-я Международная научная конференция «Проблемы литературы Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 27 июня – 1 июля 2012 г.). – СПб., 2012. – Т. 3. – С. 379-392.

Шекера Я. В. Давньокитайські космогонічні ідеї та їх репрезентація в ідеограмах китайської мови // Східний світ. – 2012. – № 3. – С. 109-114.

Шекера Я. В. Даоська концепція порожнечі у трактатах «Лао-цзи» та «Чжуан-цзи» як основа китайського світобачення // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 71-74.

Шекера Я. В., Бедненко О. Любовна лірика китайського поета доби Тан Лі Шан-іня (813 – 858): неоднозначність та алюзійність // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 74-77.

Шекера Я. В., Чижевська Є. Аналіз бажань та печалей ліричного героя у творі Тао Юаньміна (365 – 427) «Заборона кохання» // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 77-79.

Шекера Я. В. Дихотомія Ю–У (有–无): до питання концепту ДАО // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 6. – С. 213-218.

Шекера Я. В. Філософське осмислення буття митцями чань (на прикладі китайського поета VIII ст. Хань Шаня) // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії: Матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Людина. Всесвіт. Абсолют. Класичний, неklasичний, постнеklasичний та езотеричний підходи» (19-20 квітня 2013 р.) / За ред. І. В. Карівця. – Львів: вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 142-150.

Шекера Я. В. Даоські вірші Лу Ю в жанрі ши: генеза художньої образ-

ності // Proceedings of The Third International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 2-4, 2013). – Kyiv-Seoul, 2013. – P. 170-175.

Шекера Я. В. Феномен измененного состояния сознания чаньского поэта (на примере Хань Шаня) // Сб. матер. Первой международной научной конференции «Психотехники и измененные состояния сознания в истории религий» (14-15 декабря 2012 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: РХГА, 2013. – С. 197-208.

Шекера Я. В. Концепт «небожитель» (仙) у китайській культурі (на матеріалі поетичного тексту Лу Ю) // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць. – К.-Ланьчжоу, 2013-2014. – Вип. 7-8. – С. 89-94.

Шекера Я. В. Дао сунского поэта Лу Ю: философия покоя // VI Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 25-29 июня 2014 г.). – СПб., 2014. – Т. 2. – С. 79-87.

Шекера Я. В. Литературная теория и литературная практика Хуан Тин-цзяня: традиции и новаторство // Россия – Китай: сб. статей и докладов участников VI Международной научно-практической конференции. – Казань: изд-во «ЯЗ», 2014. – 588 с. – С. 122-130.

Шекера Я. В. Даосская алхимия в жизни и творчестве сунского поэта Лу Ю // Феномен алхимии в истории науки, философии, культуре. Вторая международная научная конференция. – В.: Филиал ФБГОУ ВПО «Московский государственный университет технологий и управления им. К. Г. Разумовского» в г. Вязьме Смоленской обл.; См.: ООО «Принт-Экспресс», 2014. – 182 с. – С. 165-178.

Шекера Я. В. Віддзеркалення буддійського світогляду у віршах жанру ши сунського поета Лу Ю // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 1(20). – С. 68-71.

Шекера Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Materials of VIII International Symposium «Contemporary Issues of Literary Criticism. National Literatures and the Process of Cultural Globalization». – Tbilisi: Institute of Literature Press, 2014. – in 2 Vol. – Vol. 2. – P. 271-283.

Шекера Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Материалы VIII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» (24–26 сентября 2014 г., Тбилиси, Институт грузинской литературы им. Шота Руставели). – Тб., 2014. – С. 271-283.

Шекера Я. В. Даосское учение о «вскармливание жизни» (яншэн) в теории и практике сунского поэта Лу Ю // Сб. матер. Второй международной научной конференции «Психотехники и измененные состояния сознания» (12–14 декабря 2013 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: Изд-во РХГА, 2015. – С. 224-233.

Шекера Я. В. Аспекти східного езотеризму: буття, свідомість, пізнання // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії. Матеріали Круглого столу на тему: «Поетика і практика езотеризму», 3-4 квітня 2015 року / За ред. І. В. Карівця. – Льв., 2015. – С. 3-15.

Ши Т'ешен. Про життя і смерть / Пер. з кит. Н. Кірносова // Всесвіт. – 2010. – №7-8. – С. 202-207.

Широкоград Л. Д. Виктор Морицевич Штейн // Финансовая наука в Санкт-Петербурге: исторические очерки / [Ю. В. Базулин и др.]; под ред.: В. В. Ковалева. – М.: Проспект, 2013. – С. 255-265.

Шмиголь М. М. Економічні успіхи соціалістичного будівництва в народному Китаї. – К.: Держполітвидав УРСР, 1960. – 149 с.

Шпарик О. Ідеї неперервної освіти у спадщині Конфуція // Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Т.: Вид-во Держ. закл. «Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка», 2008. – № 4. – С. 94-99.

Шпарик О. Концептуальні засади освіти в творі «Лунь юй» // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер. Педагогіка. – К.-П.: ПП Мошак М. І., 2008. – Вип. XV. – С. 17-21.

Шпарик О. М. Мета виховання благородного мужа за Конфуцієм // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Л., 2009. – №17 (180). – С. 240-253.

Шпарик О. М. Методи навчання і виховання у спадщині Конфуція // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Л., 2011. – № 20, ч. 4. – С. 113-124.

Шпарик О. Наукова біографія Конфуція як джерело реконструкції його світоглядних і освітніх ідей // Шлях освіти. – 2007. – №3. – С. 45-50.

Шпарик О. Особливості джерельної бази спадщини Конфуція // Іст.-пед. альм. – Ум., 2011. – Вип. І. – С. 38-43.

Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: доконфуціанська доба // Шлях освіти. – 2011. – № 1. – С. 38-43.

Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: конфуціанська доба // Шлях освіти. – 2011. – № 3. – С. 29-34.

Шпарик О. Суспільно-історичні передумови становлення Конфуція як видатного мислителя і педагога Давнього Китаю // Освіта Донбасу. – 2010. – № 4/5 (141/142). – С. 94-103.

Шпарик О. М. Педагогічні ідеї Конфуція у культурно-історичному вимірі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / НАПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2012. – 18 с.

Штейнберг Е. Л. Новая история зависимых и колониальных стран. Ч.1. Индия, Китай, Иран и Афганистан, Османская империя. – К.: Изд. Киевского гос. ун-та, 1939. – 244 с.

Шу Тхін. Сон про повернення / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – №1-2. – С. 135.

Щербата З. Я. Обґрунтування критеріальних підходів до вибору страте-

гічного партнерства // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2008. – Вип. 28. – С. 547-551.

Щербата З. Я. Концептуальні засади стратегічного партнерства // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 247. – Т. 5. – С. 1205-1209.

Щербата З. Я. Механізм впливу експорту Китаю на основні макроекономічні показники України // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 4(42). – С. 26-29.

Щербата З. Я. Вплив світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Китаєм // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2009. – Вип. 10. – С. 200-204.

Щербата З. Я. Порівняльний аналіз впливу світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі між Україною, Китаєм та Польщею // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №11. – С. 12-19.

Щербата З. Я. Застосування гравітаційної моделі при оцінці україно-китайських економічних зв'язків // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. тр. – ДонНУ, РФ НИСИ, 2009. – С. 376-380.

Эренжен Хара Даван. Чингис-хан как полководец и его наследие // Арабески истории. Выпуск 2. Пустыня Тартари. Альманах / Составитель, редактор серии А.И. Куркчи. – М.: Ди-Дик, Танаис, 1995. – С. 36-274.

Эсбе Ю. Гражданская война в Китае. – Х.: Червоний Шлях, 1924. – 61 с.

Ю-в Е. Слова и фразы японского и китайского языка на русском языке. – Од.: типография М. Троупянского, 1900. – 48 с.

Юй Цююй. Вища ступінь краси / Пер. з кит. В. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – №1-2. – С. 198-202.

Язвінський М. Г. Маоїзм – національна трагедія Китаю. – К.: Вид-во Київського університету, 1972. – 192 с.

Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года / Акад. наук СССР. Ин-т истории. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 235 с.

Яхно Т. П., Щербата З. Я. Досвід країн у розбудові стратегічного партнерства: приклади для країн // Наука молода (Видання Ради молодих вчених ТНЕУ). – 2010. – Вип. 13. – С. 126-130.

But S. Russian-Chinese cooperation in military-technical sphere: preconditions, problems and consequences // European Political and Law Discourse. – 2014. – Vol. 1. – №6. – P. 247-258.

Butko Y. L. The influence of the Taoist anthropomist tradition on the modern Ukrainian society // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. Ред. В. М. Вашкевич. – 2017. – Вип. 122 (№4). – С. 289-291.

Confucius Synorum phylosophys, sive scientia sinensis Latine exposita. – Parisiis, 1687.

Goh G. Order of the Double Dragon: Imperial China's Highest Western Style Honour 1882-1912. – Br., 2012. – 89 p.

Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. April-June 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – №4. – P. 17-24.

Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. July-October 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – №1(5). – P. 15-22.

Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. November 2017 – February 2018 // TRUMAN Index. – 2018. – №2(6). – P. 14-19.

Ilnytskyy D., Khomenko O. Universities in incipience of the knowledge economy: focus on Taiwan and Ukraine // Вчені записки: зб. наук. пр. / [відп. ред. А. Ф. Павленко]. – 2016. Спецвип. – С. 95-100.

Kiktenko V. Brief History of Ukrainian Sinology. 18–1st Half of 20 Cent. // 俄羅斯學校. – 第八期. 2008年6月. – 頁 189-195.

Kiktenko V. The Role of the Ukrainian People in Creation of the Russian Orthodox Mission in Peking // The 5th International and the 10th National Conference in Ch'ing Dynasty Studies. Cultural Transgression. 6-7 June 2009. Vol. 2. – Kaohsiung, 2009. – P. 35-63.

Kirnosova N. Improving Coherency in Translated News Reports // 2011 International Advanced Forum on Communication Studies of Language and Rhetoric. – Peking University, China. – P. 329-333.

Kononenko M. Il vero volto dell'Ucraina // Albatros Magazine. – Italia, 2015. – Numero 156. – P. 35-37.

Krupp Director Carl Menshausen – an award document for the Imperial Chinese Order of the Double Dragon 1896 [Електронний ресурс] // Hermann historica. – Режим доступу до ресурсу: https://www.hermann-historica.de/en/l/146403/krupp_director_carl_menshausen_-_an_award_document_for_the_imperial_chinese_orde?aid=148&lstatus=0&ord=result_d¤tpos=42 (дата звернення 24.06.2018 р.).

Malisheva O. The role of party schools in the modern system of training and retraining of civil servants in the PRC // The materials of international conference [«Role of nonmaterial factors in ensuring the social and psychological condition of a society»] (UK, Sheffield, November, 10, 2013) / Scope Academic House UK, Yorkshire, Sheffield-B&M Publishing, 2013 – P. 62-66.

Memoirs of Father Ripa, During Thirteen Years' Residence at the Court of Peking in the Service of the Emperor of China / Selected and Translated from the Italian by Fortunato Prandi. – L.: John Murray, Albemarle Street, 1846. – 160 p.

Mongolempire [Електронний ресурс] // Encyclopedia Britannica – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/place/Mongol-empire> (дата звернення 13.06.2018 р.).

Nesterenko O. A. The specific of dialogue function of interjections in modern Chinese // Austrian journal of Humanities and Social Sciences. – 2016. – №1, 2. – P. 89-91.

Parkhomchuk O., Kononenko M. Chinese Development Paradigms in Conditions of New World Order Composition. Parkhomchuk Olena, Kononenko

Maria // Social and Human Sciences. – Polish-Ukrainian Scientific Journal. – 2014. – №01 (01). – P. 47-57.

Shekera Y. Chinese Ideograms as Codes of Thought and World-view (as seen from the example of graphic recreation of cosmological ideas) // The World is Composed of Stories: the Relationship between Discourses and their Transformations. Theses. – Vilnius, 2012. – P. 62-63.

Shekera Y. The Role of Ancient Chinese Imagination in Taoist Treatise Huang T'ing Jing (The Book of Yellow Court) and its Reflection in Life and Works by Huang T'ing-jian // Gdansk Journal of Humanities (Jednak Ksiazki). – 2015. – No 4. – P. 225-237.

Taran M. Inertia of the Past and Impacts of the Future. Political Crises of 2004-05 and 2007 in Ukraine and Foreign Policy Implications // Journal of Russian Studies (Graduate Institute of Russian Studies. National Chengchi University. Taipei. Taiwan). – June 2008. – №8. – PP.55-78.

Trubitsyna O. Informative and impelling communicative strategies in mass media discourse of China / Olena Trubitsyna // Spheres of culture. – 2012. – Vol.1. – P. 161-167.

汉乌俄新闻词汇/范冰冰主编. – 北京: 外文出版社, 2010. – 814 页.

基客倩軻 [КікТЕНКО В. О.]. 2007年烏克蘭政治危機: 歷史, 政治與公眾觀點 // 國際關係學報. – 2007. – №24. – P. 157-164.

基可倩軻, 魏白谷 [КікТЕНКО В. О., Вей Байгу]. 台灣與烏克蘭關係: 兩造觀點彙述 // 俄羅斯學校. – 第八期. – 2007年12月. – 頁 87-113.

基克整科, 維克多 [КікТЕНКО В. О.]. 貫中國科學重建的模式: 李約瑟在方法論上的突詭 // 烏克蘭研究. – 第2輯. – 北京: 中國社會科學出版社, 2016. – 頁 37-62.

娜佳 (Nadiia Kirnosova). 中國文學作品在烏克蘭翻譯的困難 // 翻譯家的對話/中國作家协会外聯部編. – 北京: 作家出版社, 2011. – 111-113頁.

娜佳 (Nadiia Kirnosova). 從烏克蘭視角看中國文學翻譯 // 翻譯家的對話/中國作家协会外聯部編. – 北京: 作家出版社, 2012. – 26-31頁.

娜佳 (Nadiia Kirnosova). 為烏克蘭讀者解讀中國故事 // 翻譯家的對話/中國作家协会外聯部編. – 北京: 作家出版社, 2015. – 167-172頁.

張星娘. 中西交通史料匯篇, 6冊. – 北平: 輔仁大學圖書館, 1930.

鄭述譜. 烏克蘭漢語詞典. – 北京: 商務印書館, 1999. – 598頁.

Архівні матеріали

Записки бывшего в Пекине Архимандрита Софрония Грибовского, скончавшегося в Новоспасском Московском монастыре на покое 1814 г. мая 17. Рукопись собственноручная: IP НБУВ. – Д.С./П.223. – 120 арк.

«Записки о Китае Смогоржевского» – рукопись конца XVIII в., в листе, на 120 л., без начальных 92. Заглавие писано рукою митрополита Евгения. В конце приписка: «Слава Господу Богу. Конец первой книги»: IP НБУВ. – Д.С./П.222. – 120 арк.

Голова Ради /хору/ с. Березівки – /Громашевському Василю Львовичу/. Лист, 31.XII.1925 р. з с. Березівки до /.../: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 104.

Громашевские: Надежда Ивановна и Лев /.../ – родные Громашевского Василия Львовича: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 299.

Громашевский Василий Львович. Личные документы: паспорт, книжка члена союза работников земли и леса и пенсионная. 1906 – 1917 г.: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 1-3.

/Громашевский Василий Львович/. /О возможностях развития грузовых и пассажирских перевозок Северным пароходным обществом/. /Записка/. Черновик: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 10.

/Громашевский Василий Львович/. /О возможностях развития грузовых и пассажирских перевозок Северным пароходным обществом на Черном и Азовском морях/. /Записка/. Машинопись: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 11.

/Громашевский Василий Львович/. /О значении мореплавания/. /Лекция/. Машинопись: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 12.

Громашевський Василь Львович. – Березівській сільраді. Заява з проханням виділити йому ділянку землі для садовини й розведення шовківництва. /20-ті рр. XX ст./ с. Березівка: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 34.

Громашевський В/асиль/ Л/ьвович/ – До книгарні /журналу «Киевская старина»/ Листи з проханням прийняти передплату на журнал та книжки. 14 лютого – // 1904 р. з Севастополя до /Киева/: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 23-24.

Громашевський Василь /Львович/ – До редакції «Літературно-наукового вісника». Лист. /1902 – 1903 рр./ Чернетка. З // до Львова: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 25.

Громашевський В/асиль/ Л/ьвович/ – /Книгарні «Наукового товариства ім. Шевченка»/. Листи: 17/30/ вересня 1903–/1904–5 рр. / з / / до /Львова/: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 26-27.

Громашевський Василь Львович – [Науменко] Володимир Павловичу. Лист про стан української драматургії і засоби створювання заохочувальних премій. Рукопис. З Одеси до Києва: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 129.

/Громашевський Василь Львович серед своєї родини. Одеса. 1899 – 1900 рр./: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 298.

/Громашевський Василь Львович/ – /.../ Тимофію Микитовичу. Лист /.../ Чернетка з /Березівки/ до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 131.

Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695.

Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191.

Дело Виктора Морицовича Штейна, преподавателя по предмету «Банки, кредиты, деньги». Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 164.

Дело Накаяма Ицудзо. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 101.

Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69.

Докладная записка и план издания научно-справочной книги «Вся Япония». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 687.

Збірка віршів укр. письменників: Куліша, Я. Щоголева, С. Руданського, О. Афанасьєва, В. Мови, В. Александрова, І. Манжури, О. Пчілки, О. Федьковича, В. Самійленко, М. Старицького, Б. Грінченко, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки та ін.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 270.

Імператорський «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу (порядковий номер 970), присвоєний 13 квітня 1898 року, вручений 14 червня 1898 року капітану другого рангу Російського Добровільного флоту В. Л. Громашевському: ІР НБУВ. – Ф. 74. – Од. зб. 61.

Командировочное удостоверение, выданное Громашевскому В. Л. Северным пароходным обществом /Одесская контора/ для поездки в Крым по делам общества. 4 октября 1906 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 5.

Косач Ольга /Пчілка/ – Громашевському Василю Львовичу/ Лист /.../ з Києва до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 220.

Курц Б. Г. До питання відносно видання довідників за стародавні подорожі. З приводу книги Кордта В. «Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р.» [1926 р.] [Архів АН УРСР журналу «Україна» 1-2]: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 17613 (рукописний варіант).

Курц Б. Г. До питання відносно видання довідників за стародавні подорожі. З приводу книги Кордта В. «Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р.» [1926 р.]: ІР НБУВ. – Ф. X. – од. зб. 17614 (машинописний варіант).

Курц Б. Г. До стану науково-дослідчої роботи в республіках Середньої Азії, Казакстану та Азербайджану // Україна і Схід. [Архів АН УРСР] Видавництво. 1930 (?). Т. 2.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 14635.

Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII: ІР НБУВ. – Ф. X. – №22885.

Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. X. – №22886.

Кускова Вера Васильевна – дочка – /Громашевському Василю Львовичу/

Письма: 28 июня – 20 августа 1928 г. из Ленинграда в /с. Березовку, Полтавской губ./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 222-223.

Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500.

Личные и пенсионные дела служащих управления Китайско-Восточной железной дороги. Квашинский Александр Андроникович: РДІА. – Ф. 323. – Оп. 9. – Спр. 2205.

Лица, записавшиеся на новые и восточные языки в осеннем семестре 1913/14 уч. г. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 149.

Музей Українських діячів науки і мистецтва Українськ. акад. наук – /Громашевському/ Василю Львовичу. Лист з повідомленням про прибуття його власної колекції до музею і висловлюванням подяки за цей дар. Машинопис. Київ, 16.VII.1928 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 105.

Музично-драматична спілка «Українська хата» – Громашевському В/асилию Львовичу/. Запрошення на відкриття «Української хати» та інші музичні вечори. /1913 – 1915 рр./ /Одеса/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 92-94.

О командировке слушателя экономического отделения Лайнера С. Я. в Монголию и Китай для изучения народного хозяйства. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1349.

Одесский кадетский корпус. Директор. – Громашевскому В/асилию/ Львовичу. Благодарственное письмо за внимание и заботливость к кадетам корпуса. 7 июля 1904 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 69.

Одесское отделение Русского географического общества – Громашевскому В/асилию/ Львовичу/ приглашение принять участие в заседании общества. Открытка. Машинопись. – Одесса, /26.XII.1913: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 97.

Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 12. – Од. зб. 82.

Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп.7. – Од. зб. 5276.

Посвідчення, видане Громашевському В. Л. Циглерівською сільрадою. 3 вересня 1925 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 9.

Посвідчення, видане Управою Одеської Міської Української Ради Громашевському В. Л. та іншим про уповноваження їх прохати допомоги одеському громадянству. 3 квітня 1919 р. Оригінал. Одеса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 6.

Преподаватель японского языка М. М. Тачибано. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 142.

Программы курсов, читаемых в институте. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 893.

Промови, резолюції, накази, листування та анкети делегатів з'їзду Всеукраїнської асоціації сходознавства: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22625-22787.

Протоколи, плани праці, списки членів секції політ.-економічного відділу Всеукраїнської Асоціації сходознавства. Рукописи та друковані на машинці. 1928 – 1929 рр.: ІР НБУВ. – ф. X. – Од. зб. 22206-22220.

Протоколы занятий семинаров экономгеографии, организационных за-

седаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927 – 1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7.

/Протокол засідання правління товариства «Просвіта» та інші замітки/ /1909 р./ /Одеса/. Чернетки: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 71.

Прошения, рекомендательные письма, удостоверения о командировке слушателя экономического отделения Новаковского С. И. в Японию. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 349.

Прошения, рекомендательные письма, удостоверения о командировании действительного слушателя 8 семестра экономического отделения Станислава Иосифовича Новаковского в Японию. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 712.

Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163.

Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925.

Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Козловского Н. М. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 926.

Прошение слушателя экономического отделения Лушников А. А. о командировании его в Монголию и Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1350.

Прошение, докладная записка, удостоверение о командировке слушателя коммерческо-технического отделения Квашинского А. А. в Маньчжурию. Список предметов, намеченных для приобретения в Маньчжурии и Китае для коллекции. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 927.

Родословная книга дворян Киевской губернии за 1885 – 1894 гг. часть 2. 1885-1894 гг. 284 л.: ДАКО. – Ф. 782. – Оп. 2. – Дело 436.

Сборник документов, черновых и белевых записок и заметок, принадлежавший бывшему начальнику русской миссии в Пекине, архимандриту Софронию Грибовскому (1793 – 1807 гг.) и большей частью им писанных, в листе на 172 л.: ІР НБУВ. – 345/505С. – 172 арк.

Сборник первой четверти XIX века, в листе на 177 листах с дополнениями, писанными рукой митрополита Евгения: ІР НБУВ. – 345/506С. – 177 арк.

Сенгалевиц Маргарита Яковлевна (1901 – 1975): РДАЛМ. – Ф. 2506.

Список пьес и нот, пожертвованных В. Л. Громашевским музыкально-драматическому кружку «Українська хата». Рукопис, Одесса, /1912 – 1913 гг./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 90.

Часть черновой переписки агента при Пекинском караване, Лоренца Ланга, или другого какого-то писаря, с графом Савваю Владиславовичем Рагузинским, чрезвычайным посланником в Пекине, и с другими, 1727 года: ІР НБУВ. – Д.А./П591. – 26 арк.

Уголовное дело Курца Б. Г.: ЦА ФСБ РФ. – №Н-13928.

Удостоверение, выданное Громашевскому Василию Львовичу профкомом общества «Югоклимат» о проживании его при музее природоведения /бывшем Воронцовском дворце/. 20 января 1924 г.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 8.

Удостоверение, выданное Одесским губкомом профобразования Громашевскому В. Л. в том, что он состоит в должности преподавателя украинского языка в с/х техникуме. 17 августа 1921 г. Одесса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 7.

/Українські прислів'я/ Зібрав Громашевський Василь Львович: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 21.

Устав благотворительного Общества издания и распространения религиозно-нравственных и просветительных книг на украинском языке /Начало XX века/, /Одесса/, Машинопись с правкой: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 272.

Удостоверение и рекомендательные письма о командировке слушателя экономического отделения Новаковского С. И. в Японию. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 933.

Циркулярные постановления учебного комитета; переписка директора с почетным попечителем института Бобринским об утверждении устава института; с Министерством Торговли и Промышленности об участии института в экспедиции по изучению русских торговых сношений с Востоком. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф.153. – Оп. 8. – Од. зб. 12.

Summary

Viktor Kiktenko

History of Chinese Studies in Ukraine (XVIII – the beginning of the XXI century)

The monograph describes the process of Chinese studies formation in Ukraine during several historical periods.

The first chapter «**The Sources of Chinese Studies in Ukraine (10 century – 1806)**» details the oldest Ukrainian and Chinese contacts in the Medieval period, as well as, the Ukrainians' contribution to the Russian-Chinese relationships in the 18th century which paved the way for Chinese studies development in the Russian Empire. The later was tightly interconnected with the rise of language, culture, history, socio-economic, and political situation in China. The particular emphasis is laid on the study of archimandrite Sofronii (Hrybovskyy), who was the first historian specializing on Chinese studies in the Russian Empire, the author of numerous works on the political structure, legislation, economics, administration, demography, geography, religions and philosophy in China. The author defines the first, *pre-scientific period* (1701 – 1806) in the Chinese studies in Ukraine, is marked by writing the pioneering works on history, lexicography and country studying; the history of the first Christian missions (both Catholic and Orthodox) was written; and the development of the first applied study (diplomacy) emerged; Ukrainian educational institutions got the first manuscripts about China.

The second chapter «**The Formation of Chinese Studies in Ukraine (1806 and the beginning of XX century)**» describes the period of science and education, which is interrelated with the development of applied Chinese studies of the Ukrainian mission workers in Beijing and the emergence of the earliest institutions for Chinese studies in

Ukraine (Kyiv, Odessa and Kharkiv). the author emphasizes that, at the beginning of the XIX century, the Ukrainian direction in Russian religious missions in Beijing degraded under the influence of «old» scientific and educational centers dilapidation in Ukraine and the emigration of Ukrainian intellectuals to Moscow, Saint Petersburg, and Kazan. The important documents and research results on history and development of China of that period obtained by Ukrainian missionaries during the XVIII century were sent to Russia. De-facto all the Chinese studies research results of Ukrainian missionaries became an important and integral part of Chinese studies in Russia, though they had no influence on Chinese studies development in Ukraine. This *period of science and education* (1806 and the beginning of the XX century) is marked by two events: on one hand, the decline of religious missions in China, and, on the other hand, new institutions on Chinese studies appeared in Ukraine; the later were founded in the attempt to improve Chinese language teaching. This period can be also characterized by the development of applied and academic Chinese studies.

The third chapter «**Kyiv Schools of Applied Chinese Studies (1913–1918)**» describes Chinese studies at Kyiv Commercial Institute. This *scientific and applied period* is characterized by the fusion of the research results in economics, statistics, history, sociology, etc. with the proficiency level of the Chinese language, which resulted into the possibility of numerous scientific studies in China. It was founded out that during the period of 1913–1914 this Institute was the first to offer the Chinese language course and pioneered teaching the course «Ethnography of the Far East» (M. Konrad). Due to having the sufficient knowledge of Chinese, some of the students managed to visit China for some scientific research. The revolution in 1917 slowed down the process of that scientific school development, though the further development of Chinese studies in Soviet Ukraine (during 1920th – 1930th) was aimed at applied scientific vector of research.

The fourth chapter «**Chinese Studies in Soviet Ukraine (1918–1991)**» outlines the genesis of Chinese studies in 1920–1941 in Ukraine from its foundation to the repressive abolishment (the research of China at All-Ukrainian scientific organization of oriental studies, the economic history of Russian-Chinese relations by B. Kurtz, scientific and scientific-popular works), and regaining interest to research of Chinese studies in 1950–1991. The author specifies that the *scientific-ideological period* used the

Marx and Lenin ideology for Chinese studies in Soviet Ukraine. During this period of time the scientists paid special attention to defining the place of China in the world history, tried to apply the theory of social and economic formations to China and to point out the nature and motive forces of Chinese revolution, and to specify the role of labour class and international communist movement in China. Still, the tendency for studying peculiar Chinese ways of development was formed during that period; that study became possible due to translations and Chinese literature. Teaching Chinese in different institution became possible as well. New books were written and new dictionaries compiled. I. Chyrko became the founder of Ukrainian school of translation of the Chinese literature, he was the author of numerous translations and critical papers. Still, during the period of 1950th–1980th despite having considerable achievements in research of Chinese studies, the ideological and scientific popular papers were published. The important institutional improvement in Chinese studies in Soviet Ukraine was the foundation of Ukrainian department of All-Union Association of Sinologists in 1986. All prominent Ukrainian sinologists became the members of a newly founded institution.

The fifth chapter «**Ukrainian Chinese Studies (1991 and beginning of XXI)**» describes the institutional aspect of national school of Chinese studies foundation, which can be called *scientific and educational*, and still continues. This period laid the basis for teaching and researching Chinese studies in different universities. The main aspects of research are textual linguistics, theoretical problems of linguistics, lexical semantics, genre and stylistic aspects of translation, comparative and contrastive linguistics, history of literature, field and corpus linguistics (dictionary compilation). Some educational institutions became the centers for Confucius Institute and Classes. The progress in Chinese studies became possible due to numerous academic institutions such as Institute of Oriental Studies (National Academy of Sciences of Ukraine), Institute of Global Economy and International Relations (National Academy of Sciences of Ukraine), National Kyiv-Mohyla University. Another public institution was mentioning is Ukrainian Association of Sinologists, which has become the successor of Ukrainian Department of All-Union Association of Sinologists. The chapter analyses different aspects of Chinese studies in Ukraine, those with considerable scholarly achievements: history, linguistics, literature studies, philosophy, political science, education and museums.

摘要

维克多·基克坚科

乌克兰汉学研究史(18世纪至21世纪初)

该专著描述了乌克兰汉学研究在几个历史时期内的形成过程。

第一章《乌克兰汉学研究的来源 (10世纪至1806年)》详细介绍了中世纪时期乌克兰和中国最早的交往以及乌克兰人在18世纪对俄中关系的贡献, 这为俄罗斯帝国汉学研究的发展铺平了道路。后者与中国语言、文化、历史、社会经济和政治的崛起紧密相连。研究的重点是俄罗斯帝国最早专门研究中国问题的是历史学家、修道院名誉院长索弗隆尼(格雷鲍夫斯基), 著有大量关于中国政治结构、立法、经济、行政、人口、地理、宗教和哲学方面的著作, 开启了乌克兰汉学研究的第一个前科学时期(1701年至1806年), 其标志是撰写了第一批关于历史、词典编纂和国家研究方面的具有开创性的著作; 写下了最早基督教传教(包括天主教和东正教)的历史; 形成了第一个应用研究(外交); 是乌克兰教育机构收藏的第一部关于中国的书籍。

第二章《乌克兰汉学研究的形成(1806年至20世纪初)》是汉学作为科学和教育的形成时期, 这一时期与乌克兰驻北京传教士团工作人员的应用汉学研究的发展和乌克兰最早的汉学研究机构的建立(基辅, 教德萨和哈尔科夫)相关。作者强调, 在19世纪初, 随着乌克兰以往的科学和教育中心的衰落以及乌克兰知识分子移居莫斯科、圣彼得堡和喀山, 在北京的俄罗斯宗教传教活动中, 乌克兰的作用有所减弱。乌克兰传教士在十八世纪获得的有关那段时期中国历史和发展的文献和研究成果被送往俄罗斯。事实上, 乌克兰传教士的所有汉学研究成果虽然对乌克兰汉学的发展没有影响, 但却成为俄罗斯汉学研究的重要组成部分。这段科学和教育时期(1806年至20世纪初)以两件事作为标志: 一方面, 中国宗教传教活动的衰落, 另一方面, 乌克兰出现了新的中国研究机构; 后者是为了提高中文教学水平而建立的。这一时期的特点还包括应用和学术汉学研究的发展。

第三章《基辅应用汉学研究学派(1913年至1918年)》描述了基辅商业学院的汉学研究。这一科学和应用时期的特点是将经济学、统计学、历史学、社会学等学科的研究成果与汉语水平相融合。汉语水平的提高提供了在中国进行大量的科学研究的可能性。据发现,在1913年至1914年期间,该学院是第一个提供中文课程的教育机构,并率先教授了《远东民族志》课程(梅·康拉德)。由于是中文课程,一些学生设法访问中国进行一些科学研究。1917年的革命减缓了这一科学学派的发展进程,尽管中国研究在苏联乌克兰的进一步发展(1920年至1930年)旨在为应用科学研究提供方向。

第四章《苏联乌克兰汉学研究(1918年至1991年)》概述了1920年至1941年乌克兰汉学研究的起源,从成立至专治废止(全乌克兰东方科学协会中国研究、鲍·库尔茨的俄中关系经济史、科学和科普著作)以及在1950年至1991年恢复中国的研究进程。作者指出,科学意识形态时期在苏联乌克兰的中国研究中借鉴了马克思列宁的思想。在这一时期,科学家们特别重视界定中国在世界历史上的地位,试图将社会经济形态理论应用于中国,指出中国革命的性质和动力的力量,并探索中国工人阶级和国际共产主义运动的作用。然而,研究中国特有的发展方式的趋势是在那个时期形成的,特别是翻译和研究中国文学。乌克兰不同学校逐渐开始教授中文。写了新的具有开创性的课本,编纂新的词典。伊·奇尔科成为乌克兰中国文学翻译学派的创始人,他是众多翻译和批评论文的作者。在20世纪50至80年代,中国研究在苏联乌克兰取得了相当大的成就,同时思想科学方面的科普论文还是继续大量发表。成立于1986年的全苏联汉学协会乌克兰分会是苏联乌克兰汉学研究的重要制度进步,所有杰出的乌克兰汉学家都成为这家新成立的机构的成员。

第五章《乌克兰汉学研究》(1991年至21世纪初)描述了乌克兰汉学研究学派的机构形成方面,它亦可被称为汉学作为科学和教育的持续发展。这个时期奠定了中文教学和汉学研究在不同大学的基础。主要研究方向为语篇语言学、语言学理论问题、词汇语义学、翻译的体裁与文体学、比较与对比语言学、文学史、领域与语料库语言学(词典编纂)。一些教育机构成为孔子学院和有关课堂的中心。乌克兰国家科学院东方研究所、乌克兰国家科学院全球经济与国际关系研究所、乌克兰国立基辅-莫赫拉大学等众多学术机构对科学性的汉学研究形成起了很重要的作用。另一家做出明显贡献的机构是乌克兰总工会汉学家协会。该协会的前身是全苏联汉学家协会。本章分析了乌克兰在如下的汉学研究领域取得的相当大的学术成就:历史、语言学、文学研究、哲学、政治学、教育、博物馆学。

Іменний покажчик

- Абель-Ремюза Жан-П'єр 52
 Абэ Изо 60, 341
 Агофонов О. С. 36, 39
 Адамська І. Г. 189, 307
 Адріан, патріарх 16
 Айсінгьоро Ісінь, великий князь Гун, (Гун Айсінгьоро Ісінь князь) 73, 75, 76
 Акімова А. О. 219–221, 261, 263, 264, 288
 Алай 213, 222, 265, 291
 Александров В. 81, 364
 Алексієнко М. С. 247, 248, 261, 265
 Алексій (Віноградов), ієромонах, (Алексій Віноградов) 51, 265
 Амвросій (Орнатський), ієромонах 37
 Амвросій (Юматов), архімандрит 35
 Ан Дон 172
 Андреева С. Г. 47, 265
 Андрієвич В. К. (Андрієвич В. К.) 124, 266
 Андрієць (Шамшур) М. А. 203, 261, 266, 350, 351
 Андрухович Ю. 211, 287
 Андрущенко В. П. 225, 268
 Андрущенко О. А. 215, 349
 Анна Іоанівна, російська імператриця 118
 Антоній, ієромонах (Сідельников) 37
 Антоній (Платковський), архімандрит, (Андрій Германович Платковський, Антоний Платковский) 24, 25, 26, 28, 29, 257, 266
 Антонович В. Б. 88, 131
 Антонюк Л. Л. 250, 266, 285, 347
 Аргонський Б. (Аргонский Б.) 148, 259, 266
 Аргунов М. І. 48
 Аренштам К. 90, 266
 Артамонов А. В. 101–104, 259, 366
 Артюх О. І. 173, 266
 Астапов Ю. 111, 259
 Афанасьєв О. 81, 364
 Ба Цзінь 159, 266
 Бажан М. 159, 160, 166, 314
 Базиянц А. П. 17, 38, 52–57, 69, 70, 152, 155, 266, 289, 306
 Базулин Ю. В. 91, 359
 Бай Тінгін 205
 Байков Ф. І. 120, 123, 124, 129
 Бакшеев Ф. 36
 Бантиш-Каменський М. М. (Бантыш-Каменский Н. Н.) 13, 29, 31, 47, 48, 122, 131, 266
 Баньян Дж. 212, 297
 Бараєв В. 16, 266
 Бартольд В. В. 4, 68, 108, 266
 Бату-хан, засновник Золотої Орди 11
 Бедненко О. 217, 357
 Безбородко, князь 15, 58, 316
 Безкоровайний Г. Є. 222, 285
 Бей Дао 223, 266
 Бейліс В. М. 189, 307
 Беля В. В. 172, 231, 232, 261, 266, 267
 Берг П. П. 81
 Бердяєв М. 114
 Беренштейн Е. П. 10, 11, 12, 275

- Берія Л. П. 143
Бех В. П. 236, 352–354
Би Шумин 211, 289
Білак П. П. 239, 240, 261, 267
Біленко Г. І. 104, 256, 262, 267
Білобоцький А. 16, 257
Білоголов 123
Білодід І. 157
Білоконь О. С. 247, 326
Білякевич І. І. (Белякевич І. І., Белякевич І. І.) 111, 112, 150, 161, 165, 259, 260, 267
Блещунов О. В. 256
Близнюк Д. В. 160, 291
Бобринский 90, 367
Богдан Т. П. 247, 326
Богданович Л. О. (Богданович Л. А.) 59, 60, 258, 267
Богословский В. В. 168, 268
Бодде Д. 228, 295
Бойко Г. 159, 349
Бойченко І. 225
Бойченко О. І. 224–226, 261, 268, 269, 270
Бокщанин А. А. 13, 277
Бондаревський Г. Л. 189, 307
Бондаренко І. П. 160, 291
Борзаківська К. 24
Борисенко Б. 148, 259, 270
Боркусевиц С. Ф. 111
Бочарова С. А. 172, 207, 208, 261, 270
Братіщев В. Ф. 124
Бретштейндер 11
Бродський Р. М. (Бродский Р. М.) 151, 160–163, 165, 168, 260, 270, 271
Брожичек А. В. 160, 291
Брокгауз Ф. А. 15, 16, 317, 338
Броун В. 108, 148, 259, 271
Бубенок О. Б. 2, 6
Будда 8, 166, 336
Бузескул В. П. 108, 136
Булаховський Л. 197, 201, 305, 327
Булгаков П. 60, 258, 271
Булеев И. П. 249, 312
Бураго Д. С. 214, 215, 349
Бурдуланюк В. М. 81, 317
Буг С. А. (But S.) 241, 242, 261, 271, 360
Бутко Ю. Л. (Butko Y. L.) 232, 233, 261, 271, 272, 360
Бухман І. 111, 259
Буш-молодший Дж. 187, 236, 342, 352
Быкова И. А. 173, 272
Вазілов О. 256, 262
Вальская Б. А. 57, 272
Ван Мен 222, 272, 273
Ван Аньї 211, 222, 272, 287
Ван Вей (Ван Вэй) 215, 222, 311, 355
Ван Пейгун 220, 221, 264
Ван Тусю 110
Ван Чен 151
Ваньлі, імператор 119
Варлаам, митрополит (Ясинський) 17
Варлаам 38
Василенко В. И. 78, 339
Васильев В. (Васильев В. П.) 60, 156, 157, 169, 260, 341
Василюк О. Д. 111, 228, 295, 341
Васса 151
Вахітов А. Б. 169
Вашкевич В. М. 233, 237, 242, 243, 271, 272, 304, 353, 360
Вебер М. 123
Вежбицька А. 205
Вей Байгу 183, 362
Вей Хуей 211, 287
Великий Філіп 15
Величко В. В. 156, 160, 166, 168, 170, 243, 244, 260, 261, 273–275, 336
Веніамін (Морачевич), архімандрит 51, 258
Вентцель О. М. 94
Вень Ідо (Вень И-до) 218, 223, 317, 341
Вернадський Г. В. 10–12, 275
Вернадський В. І. 6, 31, 41, 47, 55, 72, 183, 292, 297, 388

- Веселовський М. І. (Веселовский Н. И.) 30, 31, 37, 41, 49, 314, 340
 Ветров Б. В. (Ветров Б. В.) 162-164, 260, 275, 276
 Вигасин А. А. 17, 38, 52-57, 70, 289
 Винниченко В. 188, 315
 Висоцька Н. О. 222, 285, 311
 Вишневецька І. Г. (Вишневецька-Черкас І. Г., Вишневецька І.) 240, 241, 261, 276, 277
 Віленський-Сибіряков В. Д., (Виленський В., Виленський-Сибіряков В.) 148, 259, 276
 Віноградський Б. Б. 157, 157, 260
 Владикін О. Г. 129
 Владимірський І. 151, 260
 Воблий К. Г. 90-92, 140, 258
 Война М. О. 174, 291
 Войтинський Г. Н. (Войтинский Г. Н.) 149, 259, 277
 Войцехівський О. П. 52, 258
 Волін М. С. 111, 259
 Волковинський В. І. (Волковинский В. И.) 164, 165, 167, 168, 260, 277, 278
 Волошин Я. М. 168, 278
 Воробей О. С. 174, 219, 261, 278, 291
 Воробйов М. 160
 Воробйов П. І. (Воробьев П. И.) 131, 132
 Воскресенський Д. 159
 Вугман І. С. 150, 259, 279
 Галдан Бушукти хан (Галдан Чжунгарський) 118
 Галицький Д. 11
 Гам'янін В. І. (Гамянин В.) 172, 184, 185, 221, 222, 256, 261, 267, 279, 300, 339, 350
 Ганіткевич В. 84, 279
 Гантимур (Гайтимур, Гантимур-улан, Гатимур) 13
 Гань Лу 151
 Гао Гоцуй 173, 272
 Гао Юй-Бао 159, 279
 Гвинтівка М. 15
 Ге Баоцзоань 159, 209, 286
 Геворгян К. Л. 172, 207, 208, 261, 280
 Гегель 229, 293
 Ген Ерлін 172
 Георгієвський С. М. (Георгиевский С. М.) 60, 123, 280
 Гервасій (Ленцевський), архімандрит, (Григорій Ленцевський) 27-30, 33-35, 257, 339
 Гершельман В. К. 109, 259
 Гетьман Вадим 171, 250, 251, 347
 Гінце 110
 Гіоргадзе (Триліс) Г. В. (Триліс Г. В.) 233, 280
 Гіршман Г. (Гиршман Г.) 59, 258, 280
 Гладстерн О. М. 108, 111, 149, 259, 280
 Глібов Л. 81, 364
 Глускіна А. Є. (Глускина А. Е.) 96, 280
 Гнатюк В. 251, 359
 Го Можо 223, 341
 Гобова (Луценко) Є. В. 176, 195, 196, 222, 261, 280, 281, 312, 347
 Гоголь М. 214, 252, 299, 313
 Гогунцов (Н. Г. Гогунцов або І. В. Гогунцов) 105
 Головін Ф. О. 16, 124
 Голод В. Ю. 248, 261, 281
 Голубенко П. 17, 281
 Голубовська І. О. 173, 281
 Гольденберг В. А. 155, 281, 282
 Гончар Б. М. 186, 341
 Гончар О. 172, 215, 349
 Гончар Ю. Б. 186, 341
 Гончаренко О. М. 172, 174, 192, 291, 303
 Гончарук А. З. (Honcharuk A.) 168, 169, 172, 181, 182, 282, 321, 361
 Горбачева З. І. 16, 282
 Горбачов Б. (Горбачев Б. Н.) 156, 166, 260, 336
 Горнунг М. Б. 10, 11, 329

- Городня Н. Д. 246, 325
Горчаков О. М. 55
Горький О. М. (Горький А. М.) 163, 164, 275, 281, 282
Гречанівський І. 160
Гребешков І. 35
Грибович П. 15
Григорьев В. В. 66, 282
Гримська М. І. 237, 238, 261, 282, 283
Гринкруг І. М. 69, 266
Грицик Л. В. 222, 285, 300
Грінченко Б. 81, 172, 174, 364
Громашевська В. (Кускова В. В.) 80, 83, 364
Громашевська Г. О. 80
Громашевська Л. 80
Громашевська Н. І. 78, 79, 363
Громашевський Б. 80
Громашевський В. Л. (格羅瑪捨費斯齊, Gélómǎshěfèisīqí) 72, 75–84, 87, 317, 363–367
Громашевський В. 78
Громашевський Г. 78
Громашевський І. 78
Громашевський К. 77
Громашевський Л. В. 78–80
Громашевський М. 78
Громашевський О. 80
Грулев 125, 328
Грум-Гржимайло Г. Є. 59, 265
Грушевський М. С. 189, 307
Гу Хуа 159, 283
Гу Чхен 223, 266
Гуанской, китайський імператор 73, 75
Губарев О. 159, 341
Губман Б. Л. 10, 11, 12, 275
Гура В. К. 246, 324
Гуревич А. 148, 259, 283
Гурницький К. І. (Гурницкий К. И.) 5, 113, 137, 283
Гуров О. І. 85, 283
Гусев В. А. 214, 349
Гюнцлав 65
Голуховський А. 87
Дай Ваншу 218, 317
Даниїл (Сівілло), архімандрит, (Даниїл (Сивиллов)) 52, 67, 68, 285
Даппер О. 120
Дацьшен В. Г. 52, 283
Дебейко О. В. 172
Дегуров А. А. 68
Демидова Н. Ф. 131, 336
Демин Э. В. 16, 284
Демчук Т. В. 174, 192, 193, 261, 284, 291
Ден Інчао 164
Ден Сяопін 179, 187, 234, 338, 342
Денкін А. І. 144
Дерріда Ж. 213
Джавахишвили І. 186, 341
Джонсон М. 206
Димитрій (Великоновгородський і Великолуцький), митрополит 35
Динкевич А. І. 141, 284
Діас Е. 31
Дін Ні 220
Дін Сінь 253, 330
Дмитриченко В. С. 167, 284
Довнар-Запольський М. В. 88–90, 92–94, 96, 101, 114, 115, 136
Донцова О. В. 172, 207, 208, 261, 284
Драгоманов М. П. 90, 172, 188, 225, 226, 236, 237, 315, 316, 352–354
Ду Му 222
Ду Пен-Чен 159, 285
Ду Фу 198, 215, 218, 222, 285, 303, 311, 317, 318, 354
Дуань Ціжуй 138
Дубинов П. Г. 156, 285
Дуглас Р. 67, 314
Думан Л. І. (Думан Л. И.) 13, 154, 277
Дую Сюесун 172
Дятленко Н. 168, 285
Евгеній, митрополит 31, 32, 41, 363, 366
Ейзенхауер Д. 188

- Ельман Б. А. 228, 295
 Емі Сяо (Сяо Сань, Эми Сяо) 151, 152, 271, 285, 291, 339
 Енольський З. А. 155, 161, 271
 Ермаченко И. С. 13, 277
 Есбе Ю. 148, 259
 Ефрон И. А. 15, 16, 317, 338
 Єлизавета Петрівна, імператриця 26
 Єнукідзе А. С. 160
 Єпіфаній (Тихорський), єпископ 48
 Жеребятєв А. 120
 Жовтобрюхова Є. І. 172
 Жукова К. Є. 172, 173, 266, 272
 Жулай О. М. 172
 Забарко Б. М. 168
 Забияко А. А. 106, 336
 Забияко А. П. 106, 336
 Замотайло І. (Замотайло И.) 67, 68, 258, 285
 Зандберг Є. 151
 Захарин Д. 66, 285
 Захаров І. І. 56
 Звездов Є. 159, 284
 Земляк І. 149, 259, 285
 Зінгер Ф. С. 156
 Зуб Н. М. 228, 295
 Зубарева В. А. 173, 272
 Зуєв І. А. 169
 Зяхор А. Є. 172
 Иванов 11
 Йоаникій (Галятовський), архімандрит 18, 19
 Йоіл (Врублевський), ієромонах 29, 34
 Йоко Сацукі 190, 318
 Іакінф (Бічурін), архімандрит (Іакінф Бичурин) 53–55, 58, 318, 343
 Іван Олексійович, цар 120
 Іван Самойлович, гетьман 15
 Іванов В. З. 72
 Іванов О. І. (Іванов А. И.) 92–95, 98, 111, 259, 285
 Іваньо І. В. (Іваньо И. В.) 33, 285
 Івахненко М. О. 172
 Ігнатій, митрополит 41
 Ігнатович В. 149, 259, 285
 Ізбрант Ідес Еверт 120, 124
 Ізмайлов Л. В. 25, 124, 131
 Іларіон (Лежайський), архімандрит, (Иларион Лежайский) 19–22, 25, 41, 257, 286, 327
 Іларіон (Трусов), архімандрит, (Иларион Трусов) 26, 27, 257, 286
 Ілініч Є. В. 156, 157, 169, 260
 Ільницький Д. О. (Ilnytskyy D.) 250, 286, 361
 Індікоплов Козьма 8
 Інокентій (Кульчицький), єпископ, (Іван Кульчицький, Іннокентий Кульчицкий) 22–24, 30, 47, 98, 286
 Інокентій (Нерунович), святий 30
 Інокентій (Фігуровський), архімандрит 102
 Іоанн (Максимович), архієпископ 19
 Іоанн, митрополит 20
 Іоаннікій, ієромонах 35
 Іоасаф (Хотунцевський), єпископ 30
 Іокам або Іоакам (Шишковський), архімандрит, Иокам (Шишковский) 36–38, 257
 Іюл Є. С. 112, 259
 Іосаф, царевич 38
 Ісаєва Н. С. (Исаева Н. С.) 172, 174, 209–212, 220, 261, 263, 286–289, 291, 344
 Іуст, ієромонах 35
 Калашник Л. С. 172, 174, 315
 Камінський Є. Є. 235, 236, 346, 352
 Кандинські (Кандинские), сім'я 16, 266
 Кансі, китайський імператор 20, 21, 125, 126
 Капустин Д. 78, 289
 Каразін В. Н. 49, 172–174, 213, 229, 233, 236, 292, 300, 306, 334, 335, 353
 Кара-Мурза Г. С. 152, 322

- Карівець І. В. 217, 218, 357, 359
Карпенко Г. А. 190, 191, 261, 289
Карпенко М. М. (Карпенко Н. М.) 186, 261, 290
Катерина II (Катерина Олексіївна), російська імператриця 24, 35, 68, 141
Кафка Ф. 211, 287
Квашинський О. А. (Квашинский А. А.) 104, 105, 259, 365, 366
Кеннеді Дж. 188
Кер Г. Я. 68
Кельшев І. 172
Кибальчич Т. В. 72
Кигурадзе Гиви 186, 341
Кизя Л. Є. (Кизя Л. Е.) 168, 290
Кирил, св. 68
Кирієнко К. 149, 259, 291
Кіктенко В. О. (Киктенко В. А., Kiktenko V.) 113, 176, 182-184, 227-231, 261, 282, 290-297, 361
Кілевський С. 35
Кільбургер І. Ф. (Кильбургер) 116, 123, 308
Кіпцар І. А. 185, 186, 261, 297
Кіржаєв С. 5, 113, 136, 297
Кірносова Н. А. (Кирносова Н. А., Kirnosova N.) 172, 174, 176, 212-214, 222, 261, 265, 272, 289, 291, 297-300, 317, 343, 344, 348, 350, 359, 361-362
Кічігін С. О. (псевдонім Тойма) 156, 159, 169, 260, 300
Клінтон Б. 187, 342
Клінтон У. 236, 352
Кнороз М. М. 156
Кобрин А. Г. 113, 137, 283
Ковалев В. В. 91, 359
Ковалевський Є. П. (Ковалевський Є. П., Ковалевский Е. П.) 53, 56, 57, 258, 272, 300, 301
Ковалівський А. П. 5, 8, 9, 16, 34, 48, 49, 68, 69-71, 105, 154, 155, 168, 301
Коваль О. 239, 301
Козельський Б. 108
Козлов О. О. (Козлов А. А.) 62-65, 258, 301
Козлов П. 56
Козловський М. М. (Козловский Н. М.) 103, 259, 366
Козоріз О. П. (Козорез А. П.) 172, 198, 199, 261, 301, 302
Колодко С. А. 172, 174, 191, 192, 261, 302, 303
Коломієць Н. В. (Коломиец Н. В.) 172, 174, 192, 197, 198, 261, 303, 304
Конверський А. Є. 232, 266
Кононенко М. Г. (Kononenko M.) 242, 243, 261, 304, 328, 361
Конов І. В. 60, 278
Кононов І. 258
Конрад М. Й. (Конрад Н. И.) 7, 92-97, 99-102, 258, 280, 305, 364
Конфуцій (Кун-цзы) 34, 48, 49, 61, 67, 76, 173, 174, 223-225, 233, 247, 251, 252, 254, 255, 257, 261, 268-270, 306, 326, 331, 335, 345, 359, 360
Кордет Л. 34
Коркішко М. 148, 259, 305
Корнилович О. Й. 55
Коростовець І. Я. (Коростовец И. Я.) 58, 258, 305
Коросторенко М. К. 168, 305
Корчак-Новицький Н.Т. 15, 58, 316
Косач Ольга (Пчілка) 82, 364
Костанда І. О. (Костанда И. А.) 172, 174, 196, 197, 222, 261, 291, 305, 306
Костенко С. О. 172
Костомаров Н. 15, 306
Котельнікова Н. М. 172
Кочергін М. 159, 284, 308
Кочубей В. 22
Кочубей Ю. М. 5, 85, 111, 152, 155, 306, 341
Кошелева І. В. (Кошелева И. В.) 172, 174, 306
Кошовий С. А. (Кошевой С. А.) 189,

- 261, 306, 307, 308
 Кравченко О. О. 172
 Кранихфельд А. 66, 347
 Краснов А. М. (Краснов А. Н.) 59, 258, 308
 Крачковський І. Ю. 108
 Крижанич Ю. 120
 Крижанівський Антін 81, 317
 Крижицький О. 168, 290
 Кримський А. Ю. (Крымский А. Е.) 108, 136, 137, 195
 Кримський С. Б. (Крымский С. Б.) 225, 268
 Кривченко 140
 Кропотов І. І. 124
 Кротова М. В. 160, 308
 Кубійович В. 71
 Кузьменко В. 159, 291
 Кузьмін Г. Г. 169
 Куликова А. М. 17, 38, 52-55, 70, 289
 Куліш 81, 364
 Кульчицький Григорій 22
 Купала І. 214, 299
 Купле Філіпп 49
 Куркчи А. И. 11, 360
 Курц Б. Г. 4, 5, 111, 113-147, 150, 170, 171, 182, 183, 259, 278, 291, 292, 296, 308, 309, 330, 364, 365, 367
 Курц Г. 113
 Курц О. Г. (Курц-Кречетов О. Г.) 113, 143, 144, 322
 Курц О. 113
 Курц О. О. 144
 Кучинська А. 223, 261, 341
 Кучумов В. М. 111, 259
 Лайнер С. Я. 102, 259, 365
 Лакофф Дж. 206
 Ланг Лоренц 25, 26, 46, 47, 124, 129, 367
 Ланессан 67
 Лань Іньхай 220
 Лао Ше (Лао Шэ) 159, 205, 206, 219, 278, 309, 335
 Лао-цзи 61, 65, 67, 217, 357
 Лебедев М. М. 108, 110, 259
 Левитский М. Н. 59, 60, 272, 327
 Лешко С. С. 106, 336
 Ленін 144, 165, 277
 Ленський П. С. 238, 239, 261, 301, 309, 310
 Леонтьев О. Л. 39
 Леопардов М. О. 71
 Лепік О. М. 111, 259
 Лещенко Л. О. (Лещенко Л. А.) 164, 176-178, 236, 237, 260, 261, 310, 311, 353
 Легг Дж. 67
 Ле-цзи 65
 Ли Цинчжао 214, 216, 349, 356
 Лисевич Я. 160
 Литвиненко М. І. 156, 157, 159, 160, 260
 Литвинець М. 190
 Литовко Т. 256, 262
 Лі Бо 198, 209, 218, 222, 286, 303, 311, 317, 318
 Лі Ваньфень 220
 Лі Вей-хань 159, 160, 311
 Лі Ке 159, 160, 311
 Лі Цзегао 169, 172, 173, 311
 Лі Цін-чжао (Лі Цінчжао) 216, 356, 357
 Лі Чжі-чжун 159, 349
 Лі Шан-інь 217, 357
 Лібкнехт К. 140
 Лібратовській Г. К. 30
 Лін Дін 159, 350
 Лінь Бай 211, 288
 Літюк А. 172
 Ллойд Дж. 228, 295
 Логвін М. (Логвин М. Ю.) 256, 262, 311
 Ломоносов М. В. 68, 339
 Лоу Шиі 151
 Лу Сінь 159, 205, 209, 221, 286, 311, 312, 322, 328
 Лу Ю 217, 357, 358
 Лу Юй 196, 222, 281, 312
 Лубсан Данзан 10, 312

- Лук'яненко Д. Г. 250, 285
Лукаш О. І. 179, 246, 247, 325, 326, 337
Лунін М. М. (Лунин М. М.) 69, 70, 258, 312
Лучик В. 175, 334
Лушніков О.О. (Лушников А. А.) 105, 366
Львов О. 159, 277, 347
Лю Баньнун 218, 219, 223, 318, 341
Лю Дабай (Лю Да-бай) 218, 219, 318
Лю Цін 159, 312
Лю Шаоці 166, 337
Лю Шуган 220, 221, 263, 264
Любимова Ю. С. 172, 204, 205, 261, 312
Лянцичао 60, 341
Ма Ган 174, 306
Ма Лян 190, 349
Магдич О. Р. 189, 307
Маграм В. 149, 259, 312
Мазепа Іван 15, 22, 306
Мазур Е. Ю. 199
Макарчук С. 163, 313
Макогін (Щербата) З. Я. 249, 261, 312, 313, 360
Максим (Леонтєв), ієрей 15, 18, 41
Малиновська А. І. 80
Малицька В. А. 193, 194, 261, 313
Малишева О. М. (Malisheva O.) 252, 261, 313, 314, 361
Манжура І. 81, 364
Мануїльський Д. (Мануильский Д.) 148, 259, 314
Мао Дунь 151, 159, 314
Мао Цзедун (Мао Цзе-дун) 151, 159, 314
Маракуєв В. М. (Маракуев В. Н.) 67, 258, 314
Марко Поло 9-11, 122, 329
Маркова В. Н. 93, 327
Маркович Я. 33, 34, 257
Марр М. Я. 108
Мартинич Ю. 160
Мартіні Мартіно 120
Масленніков В. (Масленников В. А.) 168, 314
Матвєєва Л. В. 111, 142, 175, 183, 295, 334, 341
Маттео Ріпа (Father Ripa) 20, 21, 362
Матулевський М. 169
Матюнін (Матюнин) 59, 258
Мачирет С. Л. 169
Мелихов Г. В. 13, 277
Мельникова О. В. 172, 207, 209, 261, 314
Смоліна (Мельніченко) В. В. 188, 261, 314, 315, 339
Мен-цзи 225, 268
Меньшиков В. П. 169
Мерзлюк Д. О. 172, 207, 209, 223, 261, 315, 328
Мерк П. Г. 81
Мефодій, св. 68
Мечникова І. І. 254, 331, 332
Микитенко О. І. 169
Микифорко Чернігівський 13
Микола І, російський імператор 54
Микола, архімандрит (Цвіт) 35, 36, 257
Микола (Адоратський), ієромонах 4, 12, 15, 17, 18, 20, 24, 27, 30, 31, 33, 35, 38, 39, 41, 43, 322
Милибанд С. Д. 154, 316
Минка Г. М. 156, 172-174, 316, 337
Митрофанова М. М. 172
Михайло (Миткевич), єпископ 37
Михайло Чернігівський, князь 11
Михайлов В. С. 226, 227, 261, 316, 317
Михайлова-Родіна О. 159, 309
Михайловський І. (Михайловский И. Н.) 15, 58, 258, 316
Мілованов І. М. 124
Мінцзяо Чжунжень 222, 317
Міф П. О. (Миф П.) 148, 259, 316
Многогрішний Д. (Многогрешный Д. И.), гетьман Лівобережної України 14-16, 22, 257, 284, 317
Мо Янь 211, 222, 223, 287, 289, 317

- Мова В. 81, 364
 Могила Петро 181, 188, 236, 237, 314, 321, 339, 352, 353, 354
 Моденов С. 16
 Модест (Стрельбицкий), архієпископ 47
 Мозговий Л. І. 233, 272
 Молоков І. 129
 Морозов А. П. 166, 273
 Моу Цзунсань 227, 230, 296
 Мо-цзи 65
 Му Синь 173, 272
 Мудрий Я. 237, 354
 Музичко О. 68, 81, 317
 Мундов А. 123
 Мурашевич К. Г. (Мурашевич Е. Г.) 218, 219, 261, 317, 318
 Мускатблит Ф. Г. 66, 318
 Мясніков В. А. 169
 Мясніков В. О. 156, 260
 Мясніков В. С. (Мясников В. С.) 4, 7, 11, 28, 51, 53, 54, 57, 71, 119, 120, 124, 125, 131, 132, 159, 229, 290, 291, 318, 336, 339
 Накаяма Іцудзо (Накаяма Іцудзо) 92, 364
 Наливайко С. 190, 318
 Нарівська В. Д. 214, 349
 Науменко В. 82, 363
 Не Ганну 151
 Нестеренко О. О. (Nesterenko O. A.) 205, 261, 318, 319, 361
 Нечипоренко Б. Ю. 200, 201, 261, 319, 320
 Никифор (Каленовський), ієродиякон 35
 Никифоров В. Н. 70, 112, 113, 132, 153, 154, 320
 Никольников Г. Л. 168, 322
 Нідем Дж. (Нидэм Дж.) 228-230, 290, 292-296
 Нікіфоров В. М. (Никифоров В. Н.) 4, 70, 112, 113, 132, 153, 154, 320
 Нікішенко С. О. (Никишенко С. А.) 167, 169, 170, 172, 180-182, 261, 282, 320, 321, 322
 Нікоряк Н. 221, 261, 322
 Ніксон Р. 188, 237, 315, 354
 Нобель Альфред 221, 264
 Новаковський С. І. (Новаковский С. И.) 92, 366, 367
 Новицький В. Є. 235, 247, 248, 265, 346
 Новицький О. М. (Новицкий О. М.) 60-62, 258, 322, 330
 Новікова О. 256, 262
 Новицький М. (Новицкий М.) 108, 149, 259, 322
 Ногай, правитель Золотої Орди 11
 Ногайський В. С. 72
 Овчинников В. 168, 290
 Огнева О. Д. 6, 183, 222, 265, 292
 Окуневський Я. І. 84-87, 258, 279, 283, 322
 Олеарій Адам 125
 Олейнікова Т. 256, 262
 Олексій Михайлович, цар (Алексей Михайлович) 13, 15, 116, 123, 308
 Олесницький М. О. (Олесницкий М. А.) 62, 258, 322
 Олійник О. М. (Олейнык О. Н.) 244-247, 261, 322-326
 Ольденбург С. Ф. 108
 Онацький Никанор 256
 Осадчий Є. (Осадчий Е.) 59, 258, 327
 Остапенко С. С. 90
 Остапчук А. Л. 201, 261, 327
 Осьмачко О. С. 172
 Оуян Сю 217, 357
 Охріменко М. А. 172
 Павленко А. Ф. 250, 347, 361
 Павленко Ю. В. 172, 179, 310, 337, 348
 Павленко Ю.І. 180, 181, 282, 337
 Паладій (Кафаров), архімандрит

- (Палладий (Кафаров)) 11, 67, 98, 279, 327, 340
Паламарчук О. Л. 174, 344
Палатовская Е. В. 173, 272
Паллізен Р. І. 81
Пан Т. А. 20, 22, 327
Панасенко М. В. 172, 207, 208, 261, 328
Панасюк Ю. І. 223, 261, 333
Панфілова Т. О. 246, 324
Папаян Г. К. 112
Парахонський Б. (Парахонский Б. А.) 181, 182, 282, 321
Паркер Е. Г. (Паркер Э. Г.) 125, 328
Пархомчук О. С. (Parkhomchuk O.) 243, 328, 361
Пасько А. В. 166, 168, 336
Патриляк І. К. 2, 6, 189, 307
Патырбаева К. В. 199
Пахомов С. В. 217, 218, 229, 290, 358
Пахомов Ю. М. (Пахомов Ю. Н.) 172, 177, 179, 180, 181, 242, 271, 282, 310, 337, 348
Пацанівська Л. І. 222, 285, 311
Пашков Афанасій, воєвода 13
Пашкова Л. 59, 258, 328
Пащенко С. С. 109, 110, 259
Первомайський Л. 160
Перепада Д. О. 172, 343
Перфільєв І. 124
Песков Г. Н. 54, 343
Петлін І. 119, 123
Петр I (Петр Великий), російський імператор 16, 17, 20, 115, 125, 129
Петр II (Петр Олексійович), російський імператор 118, 120
Петров І. 123
Петров М. І. (Петров Н. І.) 47, 71, 72, 328
Петров С. 25
Петровська Н. А. 168, 328
Петровський Е. 111, 328
Пешуров Д. 98
Пешкова К. П. 144
Пирогов В. Л. 174, 316
Пискунов Г. А. 168, 333
Піаже Ж. 213, 299
Підмогильна Д. 221, 261, 328
Пірс Ч. 213, 299
Плано Карпіні Дж. дель (Плано Карпини Дж. дель) 10, 11, 122, 329
Платонов Ю. 150, 259, 329
Плаха Андрій 15
Плотніков О. В. 235, 346
Победоносцева Е. В. 55, 329
Позднеев Д. М. 94
Пойнар Л. М. 201-203, 261, 329
Полотнюк Я. Р. 156, 329
Полторацкий В. В. 168, 329
Полянська І. 87, 330
Поносов В. В. 105, 106
Поперечна Г. А. 61, 330
Попов А. 150, 259, 330
Попов А. В. 199
Попов К. М. 138-141, 161, 259, 270, 284, 330, 365
Попов П. С. 67, 98, 327, 340
Попов П. М. 5, 18, 33, 34, 330
Попова О. В. 173, 253-255, 261, 330-333
Поповцев А. А. 38, 57, 301
Порецький С. 120
Поселянин Е. 17, 333
Потанін Г. 56
Потебні О. О. 168, 178, 180
Потильчак О. В. 188, 315
Пржевальський М. 56
Приступа Є. Н. 81, 317
Присяжнюк В. В. 172
Пріцак О. Й. 170, 175, 200, 212, 216, 217, 299, 319, 334, 356, 357
Пу Сунлін (Пу Сун-Лін) 159, 223, 333,
Пуфендорф, 43
Пушкарьов Б. О. 156, 159, 260

- Рагузинський С. В. (Рагузинский С. Л., Рагузинский-Владиславич С. Л.), ілірійський граф 24, 25, 47, 124, 367
 Разумовський К. Г. 217, 358
 Рафаїл (Забаровський), архієпископ 27
 Рахманін А. 119
 Ревенко М. І. 172
 Резаненко В. Ф. 172, 174, 175, 214, 333, 334, 349
 Рейган Р. 237, 254
 Рейснер І. М. 152, 322
 Рейтц В. М. 81
 Рейхсберг Г. 119
 Реклю Э. (Реклю Е.) 67, 314
 Решетов Р. 159, 349
 Рибалкін В. 8, 9, 301
 Рижко В. А. 225, 268
 Рифтін Б. 159, 309, 319
 Різниченко К. С. 172, 343
 Родес 115, 116, 308
 Родионов А. А. 213, 291
 Родіонов Петро 35
 Родічева І. С. (Родичева І. С., Родичева І. С.) 233, 261, 334, 335
 Рожицький Ч. К. (Рожицкий Ч. К.) 66, 335
 Розенблюм Б. 150, 259, 335
 Розов Л. 149, 259, 285
 Россохін І. К. 26
 Ростовський С. Н. 152, 322
 Рубрук Г. де (Рубрук Вільгельм) 10, 11, 122, 329
 Руда Н. В. (Рудая Н. В.) 172, 205, 206, 261, 335
 Руданський С. 81, 364
 Рудич А. 66, 336
 Рудік О. М. 207, 208, 261
 Рузвельт Ф. 188
 Румянцев М. П. 54
 Румянцев П. О. 78
 Руссова С. М. 184, 221, 222, 300
 Руставели Шота 217, 358
 Рыбаков Б. А. 7, 336
 Ряппо Я. 148, 259, 336
 Савенко О. М. 172
 Савченко М. 223, 261, 317
 Савчук О. 220, 263
 Сайдаковська І. 156
 Самара О. 223, 261, 266, 359
 Самаркіна А. О. 172
 Самійленко В. 81, 364
 Самойленко І. Ю. 172
 Сандул М. С. 250
 Сахновський Євтимій 29
 Се Бінсінь 218
 Се Яохуань 220, 221, 263, 264
 Седакова О. 214, 215, 349
 Седнев В. В. (Седнев В. В.) 5, 156, 165-167, 169, 170-173, 178-180, 260, 261, 336-338
 Семенов П. П. 29, 285
 Сенгалевич М. Я. 151-153, 260, 366
 Сендберг Ева 151
 Серебряков Е. А. 216, 356
 Сєдова А. П. 172
 Сидоренко М. 160
 Сима Тань 70
 Сима Цянь 70, 189, 221, 307, 339
 Самиренко П. О. 141
 Симон 67, 314
 Симоновська Л. В. (Симоновская Л. В.) 150, 153, 154, 259, 260, 338, 339
 Сингаївський М. 160
 Синиця К. Р. 172
 Синозерський М. 66, 339
 Синявський А. 108, 259
 Сич М. 160
 Сівін Натан 228, 295
 Сільва Ян 173, 281
 Сірко Іван, кошовий отаман Запорізької Січі 15
 Скачков П. О. (Скачков П. Е.) 4, 11, 25, 28, 43, 46, 51, 53, 57, 113, 120, 129, 131, 339

- Сковорода Г. С. 18, 33, 34, 172–174, 199, 206, 215, 224, 225, 230, 233, 252, 253, 257, 266, 267, 269, 272, 286, 296, 302, 314, 316, 330, 335, 336, 339, 340, 345, 349
- Скорпілев А. І. 111
- Скрипченко К. 160
- Слабченко М. 78, 339
- Сладковський М. І. (Сладковський М. І.) 126, 131, 339
- Слепак С. І. 149, 259, 339
- Слободянюк І. Н. 168, 339
- Сльозко О. О. 246, 324
- Смедлі А. (Смедлі А.) 151, 271
- Смилянська І. М. 113, 137, 283
- Смирнов Г. В. 143
- Смирнова А. П. 172, 207, 208, 261, 339
- Смірнова Б. О. 211, 287
- Смольницький О. 29, 34
- Смотрицький М. 26
- Соболь А. М. 157, 260
- Соколовський М. 37
- Соколовський С. М. 37
- Соловійов С. (Соловьев С. М.) 124
- Солодиліна Л. 169
- Солоненко М. 84, 279
- Сорокін В. 159, 312
- Сорочан В. О. 172, 207, 208, 261, 340
- Софроній (Грибовський), архімандрит, (Софроний Грибовский) 30, 37–41, 43, 46, 47, 51, 120, 182, 257, 292, 340, 363, 366
- Спафарій М. Г. (Спафарий Н.) 15, 58, 120, 124, 316
- Сперанський М. М. 53, 55
- Спешнев М. 159, 309
- Срібняк І. В. 175, 216, 334, 356
- Сталін Й. В. 148, 340
- Старицький М. 81, 364
- Старков А. 67, 258, 340
- Староверов С. С. 169
- Стародуб В. Я. 151, 260
- Стародубенко Л. Є. 253, 330
- Степанов О. П. 247, 248, 265
- Стефан (Яворський), митрополит 28
- Стефаник В. 173, 198, 304
- Стефанович 153
- Столярова Л. П. 214, 349
- Стороженко Матфей 29
- Сторожук А. Г. 213, 291
- Стрелкова А. Ю. 233, 261, 340
- Стрельчук Г. П. 174, 344
- Строганова О. В. 10, 11, 12, 275
- Ступак І. В. 204, 205, 312
- Су Тун 205
- Су Ши 216, 217, 356, 357
- Субедей 10
- Сулін 110
- Сун [Чжун-тан] 55, 343
- Сунь Ятсен (Сунь Ят-сен, Сунь-Ят-Сен) 110, 139, 148, 164, 275, 276
- Сухов О. О. 108, 111, 112, 150, 259, 328, 340, 341
- Сухомлинський В. О. 188, 220, 221, 264, 315
- Сюань-цзун, китайський імператор (Дао-гуан, Даогуан) 55, 343
- Сюй Сяобінь 210, 211, 287, 288
- Сюй Чжимо 223, 341
- Сюнь-цзи 224, 225, 268
- Ся Янь 159, 341
- Сяо гун 189, 306
- Сяо Цеті 151
- Сяо Юй 159, 341
- Сяопо 159, 309
- Т'є Нін, Те Нін, Тье Нін 211, 213, 222, 287, 288, 299, 343
- Тавокін С. (Тавокин С. Н.) 60, 258, 341
- Тань Сюецзюнь 151
- Тао Юаньмін, Тао Юань-мін 215, 217, 222, 300, 355, 357
- Таран М. А. (Taran M.) 186–188, 261, 341–343, 362
- Таран Федір 15

- Тарнавський (Тарнавский) 59, 258, 326
Татарінов О. О. 57
Таубе М. Ф. 66, 343
Тачібано Міцідзо (Тачибано М. М.) 101, 365
Темур, імператор династії Юань 11
Терент'єв М. 149, 259, 343
Терещенко С. В. 246, 324
Тесельман І., Тессельман І. 168, 343
Тесленко І. 157, 190, 343
Тимковський Є. Ф. (Тимковский Е. Ф.) 31, 51, 53-57, 258, 343
Тимофій Микитович 83, 364
Тихвинський С. Л. 54, 229, 290, 318, 343
Тихонов Д. І. 16, 282
Тихонова О. Ф. 172, 196, 261, 343
Тичина П. 160
Тімашев І. С. 89, 90
Тітельман Г. 159, 341
Ткаченко Р. П. 85, 283
Тобі Хафф 228, 295
Тойнбі А. 123
Толбузін, воєвода 15
Торчинов Е. А. 229, 290
Тотін Ю. О. 111, 259
Тохтамиш, хан Золотої Орди 11
Третьяков Д. 15
Тригубов І. Л. 108, 110, 259
Трофимов А. 93, 327
Трубіцина О. С. (Trubitsyna O.) 203, 204, 261, 344, 362
Трумен Г. 188
Трусевич Х. 124, 344
Тужу 151
Тумасов М. С. (Тумасов Н.) 65, 258, 344
Турков Г. 160
Тюменцев В. 123
Тянь Хань 219-221, 263, 264
У Пейфу 138
У Чен-ень 212, 297
У Юнь-До 159, 344
Уайтхед А. Н. 229, 293
Уваров, граф 116
Узбек, хан Золотої Орди 10
Українка Леся 81, 82, 220, 221, 263, 264, 364
Ульяновський В. 5, 113, 136, 297
Урусов В. Б. 155, 160, 169, 172-174, 185, 222, 261, 272, 273, 338, 344, 345, 348, 360
Усик А. В. 223, 224, 261, 345
Уханський М. 149, 259, 346
Ухач-Огородович М. О. (Ухач-Огородович Н. А.) 60, 258, 346
Ушинський К. Д. 57, 173, 188, 253-255, 315, 330-333
Фалькович І. М. (Фалькович И. М.) 5, 109, 138, 139, 259, 346
Фан Фан 210, 287
Федевич Л. 256, 346
Федоренко С. М. 234, 235, 261, 346
Федькович О. 81, 364
Фей Цін 222
Фен Найчао 223, 266
Фен Чжі 218, 222
Феодосій (Сморжевський або Сморжевський), ієромонах, (Феодосий (Сморжевский)) 17, 29, 31-34, 39, 51, 257, 346, 363
Фесенко В. І. 222, 285, 311
Філарет (Гумілевський), архієпископ, (Филарет (Гумилевский)) 58, 346
Фин Цзін-жу 159, 346
Філарет (Чернігівський та Ніжинський), архієпископ 58
Філофей (Лещинський), митрополит 18, 20
Фірсов Є. 129
Флоринський В. Ф. 13, 29, 31, 48, 266
Фойгт К. К. 52, 347
Фоменко К. І. 72
Франке О. 66, 347

- Франко І. 81, 161, 163, 172, 193-195, 205, 210, 219, 249, 271, 278, 287, 312, 313, 351, 364
Фрізман Л. Г. 215, 349
Фрунзе М. В. 156-158, 318, 350
Фурс 138
Хабаров Є. П. 13
Хай Цзи 185, 345
Хамрай О. О. 72
Хань Шань 217, 357, 358
Хафф Т. 228, 295
Хаханьян Г. 148, 149, 259, 347
Хаяма І. 149, 259, 347
Хе Цзин-чжі 220
Хисамутдинов А. А. 106, 336
Хо Мяо 159, 347
Хобсон Дж. 228, 295
Хоменко (Дроботюк) О. В. (Khomenko O.) 250, 261, 266, 284, 286, 347, 361
Хохлов О. М. 142
Храповицький 141
Ху Ланьчі 151
Ху Цзінътао 204, 344
Хуан Мін'е 172
Хуан Тин-цзянь (Huang T'ing-jian) 217, 218, 358, 362
Хубілай, монгольський хан 11
Худяк Л. 159, 311
Хун Їн 210, 286
Хун Лі 322
Цань Сюе 210, 211, 287
Цао Кунь 138
Цао Сюецінь (Цао Сюэцинь) 197, 306
Цао Цао 222, 300
Цао Юй 219, 278
Цвіт Семен 35
Цзинь Юнь 220, 211, 264
Цзі Сяньлінь 222, 347
Цзі Хун 159, 347
Цзя Пінва 222, 348
Цзя Цін 227, 230, 296
Цзян Жун 222, 348
Цзян Цзэминь 179, 337
Циганкова Е. Г. 111, 341
Цимбал С. В. 206, 207, 261, 348
Цимбал Я. 151, 153, 348
Цуе Диинь 173, 272
Цукерман Л. 149, 259, 349
Цюй Цюбо (Цюй Цю-бо) 218, 318
Цюй Юань 222, 300
Цянь Веньюань 228, 294
Цянь Чжэньган 213, 291
Чайковський П. І. 216, 356
Чан Сефен 243, 273
Чан-Кай-Ши 108
Чарська І. 159, 347
Чень Жань 211, 288
Чередниченко Д. 222, 311
Черниш Н. О. (Черныш Н. А.) 214, 215, 261, 349
Чехов А. П. 78
Чжан Канкан 211, 288
Чжан Сінлань 7
Чжан Тянь 151
Чжан Цзе 211, 288
Чжан Цзи 222
Чжан Цзін-Сянь 159, 349
Чжан Цзолінь 138
Чжен В. 160, 173, 349
Чжен Шугу 173
Чжоу Енлай 164
Чжоу Лібо 159, 350
Чжоу Сяофен 222, 350
Чжоу Ян 231
Чжу Бай 159, 350
Чжу Цзинтао 172
Чжу Цзицін 184, 222, 279, 350
Чжуан-цзи (Чжуанцзы) 157, 216, 217, 232, 356, 357
Чи Цзицзянь 213, 300
Чижевська Є. 217, 357
Чингізхан (Чингис-хан) 10, 11, 360
Чирко І. К. (Чирко И. К.) 156-160, 169, 172, 173, 190, 260, 261, 266, 277, 279,

- 283-285, 289, 291, 300, 308, 309,
311, 312, 314, 318, 319, 333, 334,
341, 343, 344, 346-350
Чирков Б. П. 168, 350
Чіхуньдорж Тушегу-хан 16
Чорномаз В. 71, 88, 350
Чуб І. О. 172
Чудновцев В. 81, 317
Чуйко І. 160
Чумак В. 182, 321
Чэн Хун 173, 272
Чэнь Сыхэ 216, 356
Шан Цзюнь 189, 307
Шан Ян 189, 307, 308
Шанін А. С. 156, 260
Шинкарук В. І. 33, 285
Шаргородський М. Є. 111, 259
Шаститко П. М. 17, 38, 52–57, 70, 289
Швед В. О. 246, 325
Шевченко М. В. 174, 344
Шевченко О. М. 194, 195, 261, 351
Шевченко К. В. 172, 343
Шевчук Л. Т. 71, 250, 352
Шевчук Л. Д. 250, 261
Шевчук О. В. 235-237, 261, 352-354
Шекера Я. В. (Shekera Y.) 172, 215-
218, 222, 261, 311, 317, 354-359, 362
Шендеровський В. 84, 279
Шерцль В. І. 69, 70, 258
Шзерський М. 148, 305
Ши Т'ешен 222, 359
Ши Яцзюнь 76, 172
Шиллінг П. Л. 54
Шинкарук В. І. 167, 284
Широкоград Л. Д. 91, 359
Шишков І. П. 94
Шкелебей В. 172
Шмиголь М. М. 168, 359
Шмідт П. 98
Шморгун А. А. 179, 337
Шпарик О. М. 251, 252, 261, 359
Шпект 59, 265
Шрамко Б. А. 155, 260
Штейн В. М. 91, 92, 259, 359, 364
Штейнберг Є. Л. (Штейнберг Е. Л.)
150, 259, 359
Шу Тін 151
Шу Тхін 223, 359
Щавурський Б. Б. 222, 285
Щербаков Я. 172
Щербатський Ф. І. 108
Щоголев Я. 81, 364
Эренбург Г. Б. 154, 338
Эренжен Хара Даван 11, 360
Эсбе Ю. 148, 360
Юань Шикай 139
Ю-в Е. 67, 360
Юй Дафу 151
Юй Хуа 205
Юй Цююй 222, 360
Юнг К. 213, 291
Юнда В. 256, 262
Юнчжен, китайський імператор 126
Юрьев М. Ф. 154, 338
Язвінський М. Г. 168, 360
Яковлев Б. В. 168, 333
Яковлева П. Т. (Яковлева П. Т.) 4, 113,
32, 360
Ян III Собеський, король Речі Поспо-
литої 22
Ян Сюецзюнь 243, 273
Ян Цзінін 151
Янкович де Мірієво Ф. І. 68
Янь Ге-фань 159, 349
Ярмоленко Я. В. 172
Яхно Т. П. 249, 360
Яценко Б. П. 141
Goh G. 74, 361
Krupp Menshausen Carl 74, 361
Prandi Fortunato 21, 361

Список скорочень

ВУНАС – Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства

ДАКО – Державний архів Київської області

ДАК – Державний архів міста Києва

ДАРФ – Державний архів Російської Федерації

ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НММ – Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

РДАЛМ – Російський державний архів літератури і мистецтва

РДІА – Російський державний історичний архів

УВ ВАКИТ – Українське відділення Всесоюзної асоціації китаєзнавців

ЦА ФСБ РФ – Центральний архів Федеральної служби безпеки Російської Федерації

Наукове видання

Кіктенко Віктор Олексійович

Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття)

Редактор: Ю. В. Патлянь

Коректор: Ю. П. Дудка

Обкладинка: С. П. Сироцинський

Комп'ютерне верстання: С. П. Сироцинський

Підписано до друку 27.12.2018 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Adonis. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 22,55.

Друк - ПВП «Видавничий будинок «Еллада»

м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 25/1, оф. 1.

Тел. (0542) 78-14-25. Моб. (095) 313-10-35. www.ellada-sumy.com

Наклад 300 прим. Зам. № 72